

رڼا او دفاع يا

د افغانستان د نفوسو ، تاريخ او روانو پېښو په باب ليکنې

ليکونکي او تنظيموونکي

محمد حسن کاکړ

د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز

څېړونکي

۱۳۷۷ ل ۱۹۹۹

پېښور

سمون ليک

ښه به داوي چې لوستونکي د کتاب تر لوستلو نه دمخه په هغه کې لاندې چاپي تېروتنې سمې کړي:

مخ	کړښه	ناسم	سم
Xii	تصويرونه او انځورون (۱۸)	VIII - دافغان اسلامي غورځ نک لارښود علامه سيد جمالدين افغان.	نه دې وي ، نه شته
۱۴۴	۶	لکه ددغې گوند دمثر تابه غړي	ددغې گوند
۱۵۲	۱۲ - ۱۵	ديو بل راوي په قول هغه (سلطان حسين) دخپل نوي نوم (سبرک کارمل) لپاره د تصور په ..... پيوند او ه .	هغه ديو بل راوي په قول د کارل مارکس او ولاديمير لينن له نومونونه جوړ دی په دې ډول
۴	۳	ايسته دې شي	په
۶	۲۶.۱۴.۱۱.۹	تجزيي	تجزيي
۸	۸	د روښانفکرۍ	باطل دی وي ، نه دی وي
۸	۱۲	په هلکه	د روښانفکرۍ په هلکه
۱۳	۱۴	ددې	ددې پروا هم نه کوي چې
۳۰/۱۵	۱۱ - ۲۳	لال - ممکن	لالی - ممکن
۳۹.۳۰	۶ - ۲۷	همعناي - سمي	همعناي - سمي
۵۲/۵۲	۱۷ - ۱۸	بخوايي - ۳	نخوا - ۲۳
۵۶	۳	۱۷۸	۱۹۷۸
۱۰۷	۴	دښي اسپي زوی ؟	دښي اسپي زوی ؟
۲۳۳	۱۴ - ۱۱ - ۱۰	۵۷۹ - ۱۲ - ۵۱۱	۵۷۹ - ۱۲ - ۵۱۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رہنا

اور

دفاع

محمد حسن کاکر

د کتاب پېژندنه

رڼا او دفاع يا دافغانستان دنفوسو تاريخ او روانو	د کتاب نوم
پېښو په باب ليکنې	ليکونکی او تنظيموونکی
محمد حسن کاکړ	مهتم
پوهندوی شيرگل اوستا	خپروونکی
د ساپی دپښتو څيړنو او پراختيا مرکز	ځای
پېښور	د چاپ کال
۱۳۷۷ (۱۹۹۹)	شمير
۲۰۰۰ ټوک	بیه
په افغانستان کې ( ) افغانی	
په امریکا او نورو بهرنیو هیوادونو کې ( ) امریکایي ډالر يا	
دهغو معادل	
ددغه کتاب ټول حقوق د هغه له لیکونکی	د چاپ حقوق
محمد حسن کاکړ او د ساپی د پښتو څيړنو	
او پراختيا مرکز سره خوندي دي.	
د ساپی د پښتو څيړنو او پراختيا مرکز - فلیټ نمبر	پته :
۳۱۲ - دریم پور - گل حاجی پلازه - پونیورسټی	
روډ - پېښور - ټیلیفون او فکس نمبر ۲۲۵۰۶	
Address: Sapi's Center for Pushto Research and Development, Flat No 314,	
3 rd Floor, Gul Haji Plaza, University Road, Peshawar, Pakistan.	
Phone and Fax no: 091-44506	

اهدا

و هغو ته چې خپل ژوند، فکر، وينا او كره د افغانستان د بشپړ ساتلو په لار كې وقفوي او په افغانستان كې د يوې مدني او بسيا ټولنې، ملي پيوستون او خپلې خوښې افغاني واحدې واكمنۍ د بيخ نيولو دپاره د ټولو ستونزو سره سره بيا هم زيار باسي او په عمل كې خندا نه منونكي كار كوي.

رڼا - زموږ هيله

په ټولنيزو مناسباتو کې دا يوه علمي او پلي کيدونکي قانونمندی ده چې د تاريخ په اوږدو کې زموږ د اوسني ټولني د خلکو د مبارزو تاريخ او ټول ملي ارزښتونه د دې ځاورې د اصلي اوسيدونکو يعنې زموږ د تيرو پلرونو او ليکونو د ملي مبارزو د تاريخ دوام دی او دا يوه نشلیدونکې کړی، او نه ماتيدونکې پدیده ده چې خپلواکي علمي واکمني او د ځاورې بشپړه ساتنه يې بنسټ تشکيلوي.

دلته د يادونې وړ خبره دا هم ده چې د پديدو د څيړنو په لړۍ کې اجتماعي پديدې لکه د افغان خوځنده ياد دنړۍ نورې سترې پيښې تر ټولو نورو پديدو دو مره پېچلې پېچلې او هر اړخيزې دي چې که هر څومره د هغو په پېچلتيا او د شناخت او موندنې په هکله ډير ډير تحقيقات او څيړنې تر سره شي بيا هم ډيره کمه ده او د هغو د شناخت د او د موندنې د پېچلتيا په اړوند مو هېڅ ډول مبالغه يا افراط ندی کړی. همدا شان تجربو زما ښودلې ده چې د دې پديدو د هر عمل پلي کول او د هغو څخه د ټولني لپاره د گټې اخيستلو او يا هم د پديدو د تکامل د عيني بهير او د هغو د داخلي محتوياتو، استقامتونو او د تضادونو د څرنگوالي يا تشریح دپاره د يوه تاريخ پوه، ليکوال او څيړونکي په وړاندې ډيرې زياتې ستونزې رامنځ ته کېږي. همدا علت دی چې هر وطن دوست، بشردوست او د روغ وجدان لرونکی ليکوال، محقق او مورخ هم د خپل کتاب د ټاکلو هدفونو د دفاع او بري د پاره د خپلې څيړنې په ټوله موده کې ډيرې ستونزې، ستړياوې او ان د خپل سر او ژوند په قيمت د خطر نه ډکې رېزونې گانې، دا ټول ددې دپاره چې څيړونکی او ليکوال وکولای شي خپلې ټولني، تاريخي وياړونو او د خپلو تيرو پلرونو د لرغوني مدنيت وياړونکو کارنامو، بنيادي هويت اود خپلواکي دڅاڅکو څاڅکو وينو نه د خپل قلب په توره ساتنه وکړي او راتلونکو نسلونو ته د افغان اهل ملت د پور حق ادا کړي.

بايد اعتراف وکړو چې د هيواد نوميالي تاريخ پوه، ليکوال او څيړونکی پوهاند ډاکتر محمد حسن "کاکړ" د هنري ورځې نه چې د هيواد، سيمې او نړۍ د تاريخي پيښو په اړوند په يو لړ علمي څيړنو او ليکنو باندې پيل کړی دی، په خپل ټول تير عمر کې د افغانستان د اولسونو او د پوهې او سياست مينه والو ته د دې پېرې په هر پيښ شوي حساس وخت په تيره بيا په دوو تيرو لسيزو کې د ننه د کابل پوهنتون محصلينو ته د علمي زده کړې د وړليدونې برسېره، د افغانستان د بشري، سياسي، اجتماعي او د روانو خونړيو تاريخي پيښو په باب د افغانستان

راللونکي نسلونو ته د حقيقتونو د راڅېړنې، ليکنې او څېړنې حق چې دا حق په کاکړ باندې د افغان اتل ملت، ملي پور و، هم ادا کړی دی.

دا دی نن يو ځل بيا ددې ستر ملي پور او ملي حق د ادا کولو يوه بله روښانه بيلگه چې د محترم کاکړ صاحب په ډير لوړ او علمي تدبير، فکر، پوهې او قلمي قربانيو سره د رڼا او دفاع يا (د افغانستان د نفوسو، تاريخ او زوانو پښو په باب ليکنې) په نوم يو بل ډير ارزښتناک کتاب چې د ۱۹۹۹ عيسوي کال په لومړيو مياشتو کې ليکلی او د خپلو ځلاندو افکارو په وړانگو يې د هيواد د لرغوني اونوي تاريخ د حقيقتونو په څرک د هر وطن دوست لوستونکي سترگې روښانه کړې دي. زه همداوس په همدې شيوه کې چې د (رڼا-زموږ هيلې) سر ليک په نوم دروند او محترم استاد کاکړ صاحب ته خپل درناوی او مبارکي ادا کوم، وياړم چې د رڼا او دفاع نوم يې ارزښتناک کتاب په لومړي ځل سره د ساپي د پښو څېړنو او پراختيا مرکز لخوا په پېښور کې چاپ او خپور شو.

د ساپي د پښو څېړنو او پراختيا مرکز د بنسټ ډبره چې ما پخپله په خپل ځانگړي لگښت د هغې مينې او ملي ارمان له امله چې زما د روح او خستې سره د افغانستان د بشپړ اکثريت خلکونه د ملي ژبې پښتو ته يې له کوم امتياز، رڼا او يې له کومو شخصي گټو په نظر کې نيولو سره د خدمت کولو په خاطر اخیستل شوی دی، درې کاله وړاندې په پېښور کې کېښودله شوه. ما لا د ډير پخوا نه د خانه سره په ټينگه پتيا يې وه چې زه بايد دداسې يو علمي مرکز دلارې په هر ډول مادي او معنوي قرباني چې وي، افغانستان او افغاني ټولني په تيره بيا د ځوان نسل د پوهنيزو ښېگڼو او د پښتو ژبې د پرمختگ او لا پسې بڼې کولو دپاره خدمت او تاريخي او ملي ځنډ نه منونکې دندې د يوې رغوونکي علمي ستراتيژي په رڼا کې تر سره کړم.

بې ځايه به نه وي چې د ساپي د پښو څېړنو او پراختيا د مرکز ستر خدمتدپيل د ورځې څخه را پدې خوا د هغه د فعاليت اساسي تگ لار او ټاکل شوې پوهنيزه ستراتيژي په لاندې ډول ياده کړم:

۱. په افغانستان کې د پښتو ژبه چې د دې هيواد د اولسونو د بشپړ اکثريت ملي ژبه ده بايد د افغان د ټولو قومونو لپاره په خپل منځي کې مينه مينه شي، علمي شي، د ساينس تخنيک او د کمپيوټر ژبه شي او بالاخره ډير ژر د ښوونې او روزنې د وزارت د ښوونځيو، مسلکي تخنيکونو، اکاډميو او پوهنتونونو لوستونو ته ور ننوځي او په رسمي ملي او دولتي مناسباتو او راکړه ورکړه، خط او کتابت کې دې په ټول هيواد کې عام او د هر افغان د قلم ژبه شي.

۲. د پورتني ملي ارمان سره جوښت د مسلکي علومو د لوړو زده کړو او د ټول معارف درسي او مسلکي کتابونو د وړيا چاپولو او خپرولو په څنګ څنګ کې دا مرکز د وياړ ډکه يوه بله دنده هم لري او هغه دا چې د علمي، ادبي، تاريخي او ډول ډول له منځه وړل شويو او سوځول شويو کتابونو او ارزښناکو ملي تاريخي او فرهنگي آثارو د بيا رغونې د پاره په ملي ژبې پښتو باندې د ساپي د خانکري پانګې په لګښت په وړيا توګه چاپ او خپاره کړي.

۳. د دې مرکز د علمي او فرهنگي ستراتيژۍ د کار بل غوره استقامت دا دی چې دا مرکز به تر خپله وسه وسه هڅه وکړي چې پښتو ژبې ته داسې د زده کړې تجربوي معاصر علوم چې د اوسني ټولې بشري ټولنې په تيره بيا د افغانستان راتلونکو ځوانانو، استعدادونو او ملي شعور ته په پرمختيا او ترقي کې نه تم کيدونکي وده او تکامل ورکړي، پام را واړوي او د دې مرکز لخوا نه دې په پښتو ملي ژبه کې د معارف او زده کړې ځوانانو ته په زړه پورې چاپ کړي شوي آثار او کتابونه په لاس ورکړي.

د دې ملي - پوهنيزې ستراتيژۍ په رڼا کې زما په نظر د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز ته دا ډير د وياړ او خوښۍ شيبې دي چې د رڼا او دفاع نومي کتاب هم د دې مرکز د چاپ او خپرولو په آرشيف کې ځای وموند. دا کتاب د پښتو د تشریح او عيني واقعيتونو په لحاظ ډير ارزښت لري.

د دې ستر کتاب د ليد زاويه د يوه نا پيليې پاڅه تفکر د نقطې څخه سرچينه اخلي او هر څه د ملي ګټو په تناسب د علم سره يوځای څېړي، نوڅکه خو معلومېږي چې د دې کتاب په ځلاندو پاڼو کې د ملي يو والي د تخریب او د سياسي ستونزو د را پيدا کيدلو اغزجنې لارې، لارښوونې، تعليمات او زهرجنو تبليغاتو، دښمن پلوه ميتودولوژي د يوې ځوانه او د هيواد د يووالي په خلاف د ټولې کيدلو نظرياتي پروژې، مرکزونه او د هغو د اړوندو واکمنو مقاماتو يا شبکو ناولي څېرې د بلې ځوانه په خپل ټاکلي وخت سره د ليکونکي د ټولو عيني او علمي دلايلو او څرګندو، نيوکو په رڼا کې رسوا او هيواد والو ته په ګوته شوي دي. دا ډلګۍ نظرياتي بيلتون پالان او متعصب ليکوالان چې د پرديو په لمسون او لګښت په تيره بيا د کورني جنگ په ټولې خونړۍ موده کې د ملي يووالي، ملي هويت او د دې خاورې د اصلي اوسيدونکو د بشپړ اکثريت پښتون قوم په خلاف خپرونې او لګښتونه کړي دي، اوس هم هڅه کوي چې زموږ د لرغونې هيواد په تاريخي حقيقتونو او ارزښتونو باندې د پرديو په دستور د خپلو ليکنو خپرونو او زهرجنو تبليغاتو جبر ومنې او د افغانستان د ملي ټولنې د جوړښت په لرغونې روح باندې خپل ستمګرانه او آخرنی مرګونی ګډار وکړي.

زمونږ په نظر اوس هم ددې وخت لا ډير تير ندى نو ځكه خو هيله من يو چې كه چيرته همدا اوس هم ددې ټكي د لرلو احساس وشي، چې د لږكيو قلم پلوي ليكوالان او نور ډول ډول بيلتون غوښتونكي ټولني ددې اثر په رڼا كې د ملي يووالي په لوړو ارزښتونو، اړتياوو او تاريخي ملي خندا نه منونكو غوښتنو باندې زر وپوهيږي او په خپلو اوسنيو دريځونو، عقايدو او يا د نورو په لمسون او لكښت باندې د لږكيو د واكمنيو د لايتناهي خليدونكي سراب په ډنډوچكو خپل د تعصب جل وهلي تنده د ماتيدو په انتظار ونه غولوي او ددې سره سم د ژبې د برلاسي په بې خايه نظرياتو او سفسطو باندې سر له نوي څخه ډير زر نوي رغوونكي كتبه وكړي او بې له خنده ددې كتاب د ليكل شوو ټولو ملي واقعتونو ته چې په رڼا او دفاع كې ورته درناوى شوى دى، په ښه نيت اقتدا وكړي، نو ډيره به ښه وي او دا ډول رسا اقتدا به ددې زخمي اما نه ماتيدونكي ملت د ټولو ملي مقدساتو او بې له استثنى څخه زمونږ د ټولو قومونو په گټه وي.

زه هيله من يم او پوره باور لرم چې د هيواد نوميالي مورخ پوهاند كاكړصاحب د رڼا او دفاع نومې كتاب به د هر لوستونكي او د خپلواكۍ هر مينه وال افغان په افغاني روح باندې ښې ژورې اغيزې وكړي او د افغانستان په ورونو قومونو، تاريخ او د روانو پېښو په باب به رښتيني قضاوت تر لاسه كړي. د تاريخ په ډير ترڅو او ستونزمنو شرايطو كې د رڼا او دفاع نومې د كتاب چاپيدل او خپرېدل يو ځل بيا د دې ډاډ او ثبوت را په گوتو كوي چې افغانستان او د هغه هر افغان بجې د اوسنيو بدو ناخوالو سره سره نه يوازې دا چې ژوندى هوبنيار او فعال دى، بلكه كولاى شي چې د دې خاورې د لرغون تاريخ، علمي، فرهنگي او افغاني عظمت او برم يو ځل بيا لسوړ او لا پسې په نړيوال كچ نوميالى كړي.

د رڼا او دفاع نومې كتاب د تاريخي، ملي او معنوي ارزښتونو په لحاظ د پښتو او ټولو هغو افغانانو دپاره چې د هيواد، د خاورې بشپړتيا، خپلواكۍ، آزادۍ، ملي يووالي او په هيواد كې د قومونو تر منځ په سولې او ډموكراسۍ كې د اجتماعي عدالت او پرمختگ غوښتونكي دي او نه غواړي په افغانستان كې قومي ژبني يا مذهبي تضادونو ته لمن ووهل شي ډير ارزښتناك مقام وگاټه. يو ځل بيا په وياړ سره يادونه كوم چې دې كتاب د يوې سترې فرهنگي تاريخي او علمي پانگې په توگه د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مركز د وياړونو په آرشفيف كې يوه بله ډيره غوره او روښانه ډيوه بله كړه او زمونږ د جل وهلي تاريخ د ژبې په سر باندې د پوهاند كاكړصاحب په لاس د قلم په څوكه د ژوندانه د اوبو يو بل روڼ څاڅكى پريوت.

د رڼا او دفاع نومې كتاب زمونږ د ټولني د روانو پېښو هنداره او د سياسي، اجتماعي، پوځي او ملي ارزښتونو يو داسې باوري مستدل تاريخي سند

دې چې د يووېشتمې پېړۍ په وروستيو شپږو کې د هيواد، د نوميالي تاريخ پوه
 بنسټون کاکړ لخوا ليکل شوی او د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز د علمي
 شوری (د علمي شوراغړی پوهندوی شیرگل اوستا) لخوا يې اهتمام سرته رسيدلی
 دی. زموږ په نظر دا ستر او نوی چاپ شوی ارزښتناکه تاريخي سند چې د پروني
 کول د وياړونو د ننني کول د رغوونکو دندو او د سبا ورځې د خوانانو، پغلو او
 علمي کادرونو لپاره د خپل تاريخ د دفاع ډاډمنه وسله ده، يوه ډيره ستره ملي -
 فرهنگي پانگه بلل کېږي. زه د يو هيله من افغان په توگه ويلای شم چې کوم کار
 چې زموږ او زموږ ځوان نسل ته پدې اثر کې ډير ارزښتناک دی هغه دا دی چې
 د کتاب په ټولو برخو کې يوه علمي استادانه مقايسه، زيرکانه کره کتنه، څېړنه او د
 افغانستان د روانو پېښو د ليکنې په اخلاقي اصولو او دودليکنې کې زيات زيار
 ايستل شوی دی او په ډيرو حساسو ټکو يې د راتلونکي کول لپاره د دې کتاب په
 پاڼو کې د يادونو ميراث راپرېښی دی چې بايد د تل لپاره نسل په نسل دا ميراث
 امانت پاتې شي.

د کاکړ صاحب دا اثر د علميت، معنی، مفهوم، مهربانۍ، عينيت، اخلاق،
 رښتيا، سياست، لوړ سپېڅلی ملي احساس او د هغه د لوړو افکارو او افغاني شريفو
 احساساتو د ښوونې قانونمندانه يو درسي داسې کتاب دی چې زه هيله من يم د
 هغه څخه بايد په ميتودیک او دوام داره توگه پخه او ژوره زده کړه وشي.
 هماغسې چې زېږېدنه او مرگ د افغان د ټولنيز تکامل، شتوالي او
 سمون په سرنوشت کې ستره اغيزه لري، همدا شان ددې کتاب لوستل هم ددې
 خاورې د هر اصيل او پوه انسان په سرنوشت کې ډير زيات اغيزمن دی. نوڅکه
 خو ويلای شم چې دا کتاب هم د پوهې د يوې وسيلې او هم د افغانستان د
 تاريخي وياړونو، مدنيت او د انساني عقل او منطق د دفاع لپاره پيدا کوونکي
 لارښود او د يو تجربه کار استاد بڼه لري. هيله من يم چې د رڼا او دفاع نومې
 کتاب به د افغانستان د وطن پالانو او د ملي يووالي غوښتونکو استعدادونو ته ډير
 ارزښتناکه خدمت ترسره کړي.

په پای کې د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز د پورتنۍ ستراتيژي
 او پوهنيزې مفکورې په رڼاکې زه د پښتو دملي ژبې او ټولو افغانانو د ژور خدمت
 لپاره د دې مرکز د بنسټ ايښودونکي په توگه له خپلې خوا، ددې مرکز د علمي
 شوری د درنو غړو او ددې مرکز د ټولو کارکوونکو لخوا د هيواد د نوميالي تاريخ
 پوه پوهاند، ډاکټر محمد حسن کاکړ صاحب ته دده په دې لړۍ زيار او هغه
 تاريخي، فرهنگي د پښتو ژبې پانگه چې د هيواد، د تاريخ، فرهنگ، پښتو او
 سياست مينه والو ته د خپل رڼا او دفاع نومې ليکل شوي کتاب په لمن کې يې
 راټوله کړې اود راتلونکو نسلونو، خوانانو او د قضاوت خاوندانو ته يې ډالۍ کړيده

ښه چارې او د زړه له کومې مبارکې وایم. او د لسو، بختونکې او مهربان
 خدای^(ع) څخه محترم کاکړ صاحب ته د هیواد د نورو تاریخي پېښو د حقیقتونو او
 نناچوپه باب چې لا تر اوسه پورې پر هغو هیچا هیڅ ډول رڼا نده اچولې د رڼا
 اچولو توفیق او څېړنو کې یې بریالیتوبونه غواړم.

په ډیر درنښت

امام الدین سایي

د کتاب مطالب

شمير	ليکنه	ليکونکی	مخ
	سرليک	محمد حسن کاکړ	الف

لومړۍ برخه

د نن او پرون چيلنج

-۱-

۱	پيل	محمد حسن کاکړ	۱
۲۳	پختی پيرامون نفوس کشور	محمد حسن سهاک	۲
۷۹	پښتون، افغان او پټان	محمد معصوم هوتک	۳
۹۶	د پښتو اصل او ريښه	حبيب الله نړی	۴
	د ښاغلی بابی زرنښت او اوستا		۵
۱۰۵	او په اوستايي دوره کې د پښتو څرک	محمد حسن کاکړ	

د پرون چيلنج

-۲-

۱۲۳	قاید میرویس هوتک او خپلواکي	محمد حسن کاکړ	۶
۱۳۶	د لور انقلاب یا د لور کودتا	محمد حسن کاکړ	۷
۱۴۵	ببرک کارمل خپلواک یا بل واک؟	محمد حسن کاکړ	۸
	په قومی او ژبنيو لیکو باندې د افغانستان		۹
۱۸۳	د ویشلو په مقصد د مسکو احتمالي پلان	بروس رچرډسن	

دوهمه برخه

د نن چيلنج

-۱-

۲۱۷	د ملي ټولني جوړول	انور الحق احدی	۱۰
۲۳۷	پښتانه لیکوالان بدکوي چې ژاري	سعدالدین شپون	۱۱

د نن او سبا چیلنجونو ته ځواب

-۲-

	در رد توهين نامهء كسانى بنام	۱۲
۲۴۵	محمد حسن كاكړ بناغلي (سيد فرهاد)	
	در رد نوشته هاى غير مسول	۱۳
۲۶۰	محمد حسن كاكړ پوهيالى فرهنگ	
۲۸۶	عبدالقيوم كوچى د بناغلي غوريانى سپكې سپورې	۱۴ ✓
	در جواب نوشته هاى غير مسول	۱۴
۲۹۸	محمد حسن كاكړ بناغلي غوريانى	
۳۶۶	محمد حسن كاكړ سخن هاى تازه پيرامون نفوس كشور	۱۶
۳۷۴	محمد حسن كاكړ ليكونكي	۱۷

تصويرونه او انځورونه

	ژغورونكي، بنسټ ايښودونكي	I
	ستر ژغورونكي، ستر بنسټ ايښودونكي	II
	د يرغلگرو ماتوونكي	III
	لومړى سمون راوستونكي	IV
	د يرغلگرو ماتوونكي	V
	بنسټ ايښودونكي	VI
	خپلواكي گټونكي	VII
	د افغان اسلامي غورځنگ لارښود	VIII
	د ميوند يرغلگرماتوونكي بريال ځلى	IX
	د ژغورونكي بنسټ ايښودونكي ميرويس هوتك مقبره	X

يادونه: اودهدلى مي دي چې د ميرويس هوتك، امير دوست محمد خان، او وزير اكبرخان رسمونه ارواښاد عبدالغفور بربننا چې د وطن نامتو انځورگر، كمپوزر و، اود كبوتر په نامه يې په خصوصى مجلسونو كې سندرې هم ويلې، د ارواښاد سردار محمد نعيم خان په غوښتنه ايستلى دى.

سرليک او مننه

د ليکنو دغه مجموعه د هغې ليکونکو د پوهې او احساس نتيجه ده. وروسته له هغه چې دغسې کوبښن روان شو، چې رڼا ترېمې شي، او نورو نه خپاره د دغې مجموعې د را ايستلو د پاره اړه پيدا شوه. د رڼا او دبېرته روڼولو او د تورو د شندولو په مقصد ما دغو ليکوالو نه بلنه وركړه، او هغوی زما په گډون د دغې مجموعې را ايستل په دغه بڼه ممکن كړل نو په پراخ ډول دغه مجموعه په اصل كې د روڼولو په مقصد را ايستل شوې. كه لوستونكي هم همدغسې وگڼي، او معنوي گټه ترينه وچنه كړي، مونږ به خپل مقصد ته رسيدلي اوسو.

دا مجموعه بايد ډير د مخه د لوستونكو گوتوته رسيدلې واى، خو د نفوسو د ليكنې دپاره د منابعو په لاس راوستلو كې خندا پيښ شو. اوس چې هغه پخه راوتې، هيله ده چې ښه روڼول وكړي. په هر حال، زه دلته له موقع نه په استفادې سره له خپلو محترمو همكارانو نه چې د دغه اثر را ايستل يې ممكن كړي، د زړه مننه كوم. په عين حال كې له هغو نورو محترمانو نه چې زه يې دغه كار ته هڅولى يم، او منابع يې يو وخت بل وخت را استولي دي، هم د زړه مننه كوم. په دې برخه كې په مشخص ډول له محترم انجنير احمدالله، د قانوني پاچايي د كورنيو چارو له پخواني وزير، محترم پوهاند ډاکتر عبدالغفار متوکل، او محترم سپينا حسين خيلي او داسې هم له هغو محترمانو نه چې نه غواړي نومونه يې واخيستل شي، د زړه مننه كوم. دوى ناخپاره شوي مواد را استولي، او د خاصو موضوعاتو په هکله ليکلی معلومات راکړي دي.

په پای کې د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز له مشر، محترم امام الدين ساپي نه مننه كوم چې د کتاب په بڼه يې د دغه اثر خپرول په غاړه واخيست، لکه چې دغسې نور آثار يې د مخه خپاره کړي او په اينده کې يې هم خپروي، او په دې ډول يو مهم کولتوري خدمت اجرا کوي. داسې هم د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز د علمي شوری له غړي محترم شيرگل "اوستا" څخه مننه كوم چې د کتاب د را ايستلو په هکله يې فکرونه کړي، او زحمتونه گاللي. ده د کتاب د اهتمام سخته دنده په خاص شوق او مينې سره سرته رسولې او زه يې ممنون يم.

محمد حسن کاکړ

دسمبر ۱۹۹۸ / سلواغه ۱۳۷۷

سان ډيپکو، امريکا

دلوی، بڅبونکي او مهربان څښتن په نامه

پیل

محمد حسن کاکړ

-۱-

له دوهم جهاني جنگ نه وروسته په نړۍ په تيره په لوېديځي نړۍ کې زور اوښتونو نه پېښ شول او هغه په جېکۍ سره پېښ شول او دومره زر عمومي شول چې افغانستان ته يې هم لار وموندله او دخلکو ژوند يې په زور ډول متاثر کړ. په افغانستان کې له ۱۹۵۲ نه وروسته چې انکشافی پلانونه دباندنيو هېوادونو په کړېدونو او دداخلی او خارجي متخصصانو په کمک سره په مخ بيول کېدل د هغه پولي هم دباندنيو او همداراز عصري افکارو په مخ په بي سا بقي ډول خلاصی شوي. افغانستان نور نو د منځنيو پېړيو يو څو ښه هېواد نه و. په مشخص ډول افغانستان په کولتوري لحاظ نور نو يوازي د اسلامي نړۍ يوه برخه نه وه. په همدغې ساحې کې يې د شوروي کامپ لوېديځي نړۍ او د دريمي نړۍ له هېوادونو سره په بېلو بېلو ساحو کې اړيکي پيدا کړل او دغه اړيکي تر ۱۹۷۵ پوري چې ۱۱۵، ۱۲۵ تنه افغانستان لږ تر لږه د بکلورياتور درجې پوري تعليميافته شوي وو، د منځني طبقې په پښ کېدو کې سره نور هم ټينگ شول. په دې ډول د افغانستان دنامتجانسی ټولني تعليميافته گان دنړي دنامتجانسو هېوادو نو له متخصصانو او همداراز له سره متضادو نويو فکرونو سره مخامخ شول او دغې مخامخيا زمونږ په تعليميافته گانو باندې دغې ژورې اغيزې وکړې چې په پای کې يې د افغانستان دملي سياست مورفولوجي واروله او سياسي زلزلي يې يو په بل پسې روانې کړې. په ملي سياست کې د منځني طبقې اغيزمن توب ځکه واقعي شو چې دغه طبقه په عمده ډول د پنځو په گډون له تعليميافته خوانانو څخه جوړه وه او له دغو خوانانو نه هغوي چې دقانوني پناچايي په دوره کې په سياسي گوندونو کې تنظيم شول په سياسي چارو کې اخته شول او د عصر له سياسي فکرونو او د دولتي قدرت د نيونولو له تاکتيکو نو سره يې سراوکار پيدا کړ. ولس هم چې په عمده ډول د نويو مفاهماتي وسايلو له لارې له خپل بيرته پاتې توب او د نورو ولسونو

له پرمختګ نه خبر شو د سلیم عقل په حکم یې عصري پوهې او پوهنپالو ته تر پخوا زیات د قدریه سترګو وکتل اود هغو دغه ادعایې درنه وبلله چې دوي ګواکې ((روښانفکران)) یعنې دپاڅه فکراوسمې لاري روان خلک دي. تعلیم کړو پخوا خانونه ((منورین)) او دغه وخت ((زوشانفکران)) بلل. دواړه کلمې په معلوباتو او شخصي مفاهمو کې په داسې حال کې رواج وې چې د حکمرانې کورنۍ غړو عصري، اختصاصی پوهې، پوهنې او کولتورنه مخه ونه کړه او یوازې په سطحې عصريت یې اکتفا وکړه او د دولت په چلولو کې یې له عنعنوي طریقې نه کار اخیست، هغه هم په داسې حال کې چې دوی نورنو په قطعې ډول سرداران یعنې ملکي او نظامي سروالان نه، بلکه له ولس نه بیکانه شوي ښاري اشراف ګزیدلي وو. په ملي سیاست کې د منځنۍ طبقې اغیزمن توب لکه چې دمخه مې وویل په دې کې و، چې دغه طبقه له ښځینه اوناړینه تعلیم کړو خوانانو نه جوړه وه. په دوی کې ښوونکي، زده کوونکي، لیکوالان، جوړنلسنان، بیوروکراتان، هنر منان او داسې هم هغې نظامي او پولیسې منصبداران شامل وو، چې سر او کار یې له سیاسي، عرفاني، کلتوري او اجتماعي چارو سره وو اود اوښتون غوښتونکي وو. دحاکمې طبقې، مخکه وایو، بیوروکراتانو او شتمنو منسوبین هم پکې وو خو دوی د تحصیلانو، مسلک او ذوق او وظیفې په حکم له قدرت او اجتماعي چارو سره په دغې یوه نوې چا پیرمال کې خانونه و موندل چې هلته غټه موضوع له موجود حالت نه نارضايت او داوښتون راوستلو په لور هڅه وه. که په دغې طبقې کې دصناعتې، سوداګري اومالي متبشینو غړي هم په کافي اندازه وای او یاپه جامعي کې ددغې افرادو شمیر په عمومي ډول ډېروای په غالب احتمال چې منځنۍ طبقه به دسیاسي نظام دبدلولو په برخه کې هغو مره فعاله نه وای لکه چې شوه، خو په افغانستان کې دغې ډلې څنګو ته هېڅ وخت دپراخ فعالیت موقع نه ده ورکړ شوې. ددغه کار یوعلت شاید داوي چې اسلام پانګه وري او ازاد تښت ته موقع اصافوته ورکوي په دې چې سود حرام ګڼي. په افغانستان کې داحمد شاه دراني له وخت نه راهسې په پانګه ورو، سوداګرو، اصنافو او حرفوي کسانو باندې له حدنه زیات محصولات حواله شوي دي. دامیر دوست محمدخان او امیر شیرعلي خان په وختو کې دوي لږڅه ازاد پریښودل شول، خو دامیر عبدالرحمن خان په وخت کې چې مرکزي حکومت ترهرېل وخت نه

قوي شو ددوي فعاليت ډگر ډېر محدود شو. بل علت يې دادي چې افغانستان دعصري کولو په دوره کې دولتي سکتور دخصوصي متبشينو دسکتور په قيمت پښ شو او پوراژ دولتي سوسيا لزم منځ ته راغی. که په افغانستان کې دعام المنفعه انکشافی دولتي پلا نونو ترڅنګ هم په زراعت، هم په صناعت اوهم په سوداګري کې خصوصي متبشين دقانون له مخې ازاد پري ښودل شوي واي يعنې دولت دهنو فعاليت ډگر تنګ کړې نه وای دوي به دخپلوانکشافی تشبثاتواو فعاليتونو په بهير کې دنورو څيزونو په ډله کې ډېر کار ونه توليد کړي او شتمني زياته کړي واي چې دهنو په نتيجه کې به دغسې منځنۍ طبقه پښه او پياوړي شوي واي چې دهنې هڅه اوګټه به د موجود حالت په سمولو کې وای نه دهنه په اړولو کې هغه هم نه په سملاسي او کودتايي ډول سره.

دلته له دولت څخه مقصد هغه حکومتی نظام دی چې دامير عبدالرحمن خان په هسکېد و سره تاسيس شوي او دمهال په تيريدوسره يې انکشاف کړی دی. ددغه امير په دوره کې دافغانستان په نامتجانسه او نامصنونه ټولنه کې په داسې حال کې چې دغه هېواد دبسانديو خطرناکو تر تهديد لاندی وو اوخارجي قدرتونو (روسې او برتانوي هند) څو ځله په هغه نظامي يرغلو نه هم کړي وو او ځيني سيمي (خيبر، پښېن، سې، پنجده، دديورند نه اخوا سيمي) يې هم ترېنه نيولې وي دغه فکر په قوي ډول حس کېده چې که افغانستان ديوه هېواد په حيث پاتې کېږي په هغه کې بايد دغسې يو ټينګ مرکزي حکومت ځاي په ځاي شي چې لږ ترلږه پاتې افغانستان له داخلي او خارجي خطرونو نه ما مون وساتي اوامنيت پکې خوندي کړي. نو زوره دنظامي، امنيتي او پوليسي قدرت په ټينګولو او دوسلو او مهمانو په پيداکولو باندې واچوله شوه چې ددغه کار نتايج دمالیاتو، محصولاتو او عوایدو زياتېدل، ددفتر او بيورو کراسي پراخېدل، دمير زياتو او نظامي منصبدارانو ډېر بدل او په نهايت کې دافرادو دازادي اوخصوصي تشبثاتو په قيمت دحکومت پټکېدل اودسياسي قدرت متمرکز کېدل شول. له هغه وروسته حکومت تربل هر وخت نه زيات دقدرت دمیندلو، شتمن کيدو دحيثيت او اجتماعي اعتبار دپيداکولو او همدا راز دخدمت کولو عمده منبع وګرزيده، په ليره چې غيرحکومتي تشکيلات او موسسات په ټول وطن کې دکوتو په شمېر وو او په هغو کې اشخاص په اجتماعي او

سياسي لحاظ مهم کيدلي نه شو که څه هم چې عوايد يسي دمعبادلو حکومتي اشخاصو په تناسب زيات وو. نو عمومي هڅه داشوه چې ايسته دی شی ملکي او نظامي ساحو کې مستعد او مقام غوښتونکي کسان په زيات شمير ننوځي که څه هم دوي هلته دامريت او ماموريت په زنجير کې مقيد کېدل او نه يې شو کولي چې نه يوازې دقانون بلکه دخپل ازاد فکر او وجدان له مخې سلوک او ژوند وکړي. په دي ډول دافغانستان دولت خپل عاملان ماموران، او منصبداران له خپل متمرکز قدرت نه زيات بهره من کول په تېره په هغو دوروکې چې اساسي قوانين دکاغذ په مخ هسې بې اثره ليکنې وي. داچې اول د پاچا امان الله او وروسته دمحميد ظاهرشاه قانوني پاچايي گانې چې هلته قدرت دمخکينيو دورو پر خلاف تر زياتي اندازې پورې ويشل شوي و، او دهنه له برکته فردي ازادي او مدني او قانوني ژوند په بې سابقې ډول حقيقي شوي و، چه شوي او خلکو دهغو په چه کېدو سره اوبکې ونه بهولي څرگندوي چې افغانان ټينگ دولت ته په احترام قائل دي. په دغه حال کې عجيبه نه ده چې دقانوني پاچايي په دوره کې په گوندونو کې تنظيم شوي ((روښانفکران)) په دې هڅه کې شول، چې دولتي قدرت ترلاسه کړي. دغه هڅه په اصل کې ناجايزه او دغندنې وړنده. کوم شي چې دغندنې وړ دي هغه دهمدغوروښانفکرو له خوا دقدرت دترلاسه کولو طريقه، دهنې دعواقبو نه سنجول، او په اصل کې دهنوي بې مسولنه اعمال وو. داښايده دې امله وي چې دوي په اصل کې ((روښانفکران)) نه وو. زه دلته پخوا له دي چې په دې باب وغږېږم غواړم په افغانستان کې دروښانفکرو په هکله يو څه وليکم.

په افغانستان کې په ټولو دورو کې يو شمير افراد دفکري مخکينانو په حيث موجود وو. دغسي افراد په ويدي دوره کې دريشيانو په نامه يادېدل. په اوستايي دوره کې زرتشت دهمدغې ډلې يو ډير وتلې شخص و، دومره وتلې چې دهنه تعليمات دپيريو پيريو په اوږدو کې دانسانو دپاره په ژوندانه کې لارښود شول. داسې هم په بودايي دوره کې بودايي راهبان په نظر کې و نيسي. په اسلامي دوره کې علما، مذهبي پيران، فيلسوفان، صوفيان، شاعران او تذکره ليکونکي په همدغه قطار کې راځي. تر هغه ځايه چې ماته معلومه ده دا دشوروي اتحاد له انقلاب نه وروسته و، چې په افغانستان کې د((منورين)) کلمې رواج

وموند. دغه کلمه دروسي (intelligentsiya) کلمې ترجمه ده چې دنونمي پېرې په منځ کې په روسي کې هسکه شوه او له هغې نه مقصد هغه وړه ډله روسان وو چې په اروپا کې يې زده کړه کړې وه، دافراطي فکرونو خاوندان شوي اوله نژادي اتوکراسي نه بېگانه شوي وو. ددغې ډلې افرادو دولتي ماموريتونه نه کول، او له ادبياتو او په خاص ډول له فلسفې او اجتماعي مسايلو سره يې سروکار لاره. وروسته په دغې ډلې کې دلور اجتماعي شعور اشرف هم ورنوتل. دوي اول دوگرو (Narodniks) او وروسته دمارکستانو دا عيې په منځ بېولي.

د دوهم جهاني جنگ له وروسته چې دافغانستان پولې د لويدځپښانو په منځ په پراخه پيمانه خلاصې شوې د روښانفکر کلمه هم دنورين دکلمې په عوض تر زياتې اندازې مروجه شوه. علاوه څرگندوي چې د روښانفکر کلمه دانگريزي (intellectual) کلمې ترجمه وي که دغه لورچه سمه وي هغه يو تحول بڼې. انتي ليکچول (intellectual) دلفظ له مخې هغه چاته ويل کېږي چې له عقل نه کار اخلي يعني هغه څوک چې معتقد وي چې ژوند بايد د عقل په معيارونو سره و شي نه د احساساتو، جذباتو، عقيدې او نژاد په معيارونو. ايسدورد شلز وايي چې انتي ليکچولان ((دروښانفکر)) په هرې ټولني کې دهغو کسانو مجموعه ده چې په خپلو مفاهيمو او افادو کې دخپلې ټولني تر ډېرو غړو نه زيات دانسان، ټولني، طبيعت او کایناتو په باب دعمومي سکوپ (Scope) ډير اخو کلياتو، او مجردو مفاهيمو علامې استعمالوي.)) دده په فکر عقلاني علايق په الفاظو، رنگونو، بڼو يا اوازونو کې ددرک کولو، تجربه کولو، اوافاده کولو له ضرورت څخه ولاړېږي او دغه ضرورت دطبيعي، احتمناعي، فلسفي، الهياتي، ادبياتو او هنري اثارو دتوليد (تخليق) او استهلاك (استقبال) سبب کېږي. (۱) دغه تعريف زيات اکادميک اوپوره حاوي دی خود ((درک کولو)) تجربه کولو او افاده کولو افاده يې څرگندوي چې له هغه نه مراد وچ عقل او وچ منطق نه دی، تجربه او مشاهده هم ده اما په خپله عقل يو مبهم څيز دي. عموماً ويل کېږي چې عقل دښو او بدو تميز کول دي - داحکم درست دی، خو دا اخلاق کېږي او اخلاق هم بايد عقلي وي. عقل تردې ډېر حاوي دی. عقل هغه قوه يا استعدادی چې هغه اطلاعات درک کوي، تشخيص کوي او سره يو ډول او متحد کوي کوم چې حواس يې ورنهه کوي. عقل دانسان له مدرکاتو نه مفاهيم يا

مجردات جوړوي او په دې ډول دانسان علم دا احساس له سطح څخه چې له حيوان سره يې په گډه لري، دمفهوم سطح ته لوړوي چې هغه ته يوازې دې ورسېدلې شي. (٢) انسان دغه مفاهيم او مجردات څنگه جوړوي او په هغه سره دځپلو کړو دپاره اسانس برابروي، دادهنه ډېر غټ کار دي. انسان په دې باب تراوسه ډير سلوکونه تعقيب کړي چې په هغو کې يو يې عقلي سلوک دي خو ده دغه سلوک ته ډيره رجوع نه ده کړې او هغه يې دډيرو نورو سلوکونو تابع گرځولي دي. دکارل پاپر په فکر له عقل نه هغه سلوک مراد دی چې په هغه سره مسايل په عقل يعني رانه فکر او تجزيې ته په رجوع سره حل کېدل وي، نه جذبي، هيجان او احساس ته په رجوع سره، په دې حساب عقلي سلوک يوه مجموعه کسپري دمقل (Reason)، مشاهدي (obserration) او تجزيې يې سلوک (empiricism) او په دغې پروسې کې يوازې دانسان دماغ او قضاوت کلیدي رول لوبوي. (٣) که دغه فکر په بل ډول بيان شي ويه ويل شي چې فکري، روحي او عملي مسايل يوازې رانه فکر، مشاهدي، او تجزيې سلوک ته په رجوع سره حل کېدلې شي، او دغه سلوک اساساً په رجوع کوونکي ياماهل پورې تعلق پيداکوي. له دېنه مراد دعامل يعني انسان يا روښانفکر او صاف او کارمیتود کسپري.

دروښانفکر و داو صافو په باب دپحث کولو يوه خوا داده چې په روښانفکره ويلو سره يوکس اړومرو روښانفکر کسپري نه که څه هم هغه دلوړ تحصيل خاوند وي، تحصيل يې له شکه ديوه کس عقلي ملکاتو ته انکشاف ورکوي خو حتمي نه ده چې هغه به د عقلي معيارونو له مخې فکر او عمل وکړي. په همدې ډول يو چا چې دمثال په توگه په تاريخ کې دډاکټري تصديق ترلاسه کړ اوحتي په هغه کې دپوهاندي علمي درجې ته ورسېد حتمي نه ده چې هغه به مورخ هم وي. مورخ کېدل اوصاف غواړي لکه هسې چې روښانفکر کېدل اوصاف غواړي. نو حتمي نه چې کله چاته ادیب، مورخ، فيلسوف، هنرمين، استاد، مشاق، خرکار، جاله وان، حاکم، مولوي، پروفيسر، اوداسي نور وايو بايد په دې ويو هېرو چې هغوي دهنو او صافو خاوندان دي کوم چې له دغو القابو سره تړلي دي.

دروښانفکر غټ خصوصيت دادی چې هغه دژوندانه مسايل يوازې رانه فکر، تجزيې سلوک اومشاهدي ته په رجوع سره حل کول غواړي. دغه

مفاهیم مشخص کولو ته اړه لري، خو زه به دغلته دغومره ووايم چې کله چې ديوه چالاس پريکړ شو، هغه روغتون ته جراح ته ورځي، نه کودگر، نه تمويذگر، نه ملا، نه صوفي، او نه پاچاهه. هغه پخپله ليدلي يايي تجربه کړي او باعلم وربندولي چې دجرح علاج جراح کوي نه پاچا، نه پير، نه امام. البته فکري، روحي اوسياسي، او اجتماعي، مسايل تر پورتنې مثال نه ډير پېچلي دي، خو يو روښانفکر ددغو مسايلو په حل کولو کې هم يوازې همدغه اصل ته رجوع کوي. دغه اصل ته رجوع بله معني داکيږي چې يو روښانفکر بلواکي يادغسي چارواکي (authority) نه مني، چې دهنه کلام به دکاني کرښې په شان وي. ددې معني دانه ده چې يو څوک به دنورو په افکارو خان نه پوهوي. دنورو په افکارو به خان خپروي. هغو مړه چې يو روښانفکر ډير معلومات ترلاسه کړي، په هماغه اندازه درانه فکر خاوند کېږي، او ددې قدرت پيدا کوي چې نوي نظريات را و باسي. خو لکه چې مورخ لارډاکتن وايي چې «په دې گڼې خطر دي چې خپل فکرونه له نورو څخه واخلي. ته بايد له نورو څخه معلومات ترلاسه کړي خو فکرونه، دتجاربو په شان، بايد دتساوي»، ۴ دغسي سلوک البته هغه وخت ممکن کېدلي شي چې يو روښانفکر فکري خپلواکي او ازاد قضاوت ولري او عمل پري وکړي. نو خپلواکي او ازاد قضاوت د روښانفکر بل خصوصيت تشکيلوي، او هغه دآيين ريند، په الفاظو «ددغه حقيقت پيژندنه ده چې دتسا مسئوليت دقضاوت مسئوليت دی، او هيڅ څيز له ناسره چې له هغه نه وتښتي مرسته نه شي کولي ... چې بل هيڅ څوک دتسا دپاره فکر نه شي کولي، چې دخان برسادي او خان سپکاوي تر ټولو ناوړې شکل دبل چا دماغ (mind) ته خپل دماغ تابع کول، په خپل مغز (brain) باندې دبل چاواک قبلول، دبل چا کلام دحقايقو په حيث. دبل چا وينا وي دحقيقت په حيث اودبل چا فرمانونه دخپل شعور او خپل ژوند تر منځ دمينځگړي په حيث منل دي»، ۵ په دې ډول د«قضاوت مسئوليت» ياپه جامع ډول اخلاقي مسئوليت دعقلي ژوند اخلاقيات کېږي. په بل عبارت په ژوند کې دې حکمران ارزښتونه عقلي ارزښتونه وي يعني غير عقلي ارزښتونه دې د عقل تابع وگرزول شي، او ژوند دې په ټولو حالاتو کې په مسئوليت، زغم، خپلواکي، عدالت، سر لوري، رښتين توب، او توليد د روحي سره وشي. دغسي سلوک البته زړه وړتيا او په ځان اعتماد غواړي. زړه وړتيا په دې

معني چي يو څوک په عمل کې ژوند او حقيقت ته رښتيني اوسي. او په خان اعتماد په دې معني چي يو څوک په عمل کې خپل شعور ته رښتيني اوسي. ٦. که يو څوک زړه وړتيا ونه لري او که يو څوک په خان ويسانه وي او خپل شعور ته رښتيني نه اوسي دغیر عقلي اوحتي ضد عقلي تمايلاتو تر تاثير لاندې ځي، او حسي خرافاتي کيږي، لکا چي فيلسوف ډيوډ هيوم وايي «کمزورتيا، وېره، ماليخوليا يې توب له جهالت سره په گډه ... دخرافاتو رښتياني منبع تشکيلوي.» ٧

دروښانفکري په دې حساب روښانفکران هغوي کيږي چي مسايل يوازې په عقل، مشاهدې او تجزيې سلوک سره دازاد قضاوت او انتقادي بحث اوڅيړني په نتيجه کې په خپله يا له نورو سره په گډه تشخيص او عملي کوي. او په دې لار کې له رښتين توب، زړه وړتوب او په خان ويستوب نه کار اخلي، رېږونه او تاوانونه کالي او ابن الوقسي او دوه مخي توب نه مني. په هکله له پورته عمومي بحث نه وروسته به دمعاصر افانمنان دروښانفکرو په هکله ووايم چي دوي هم دسورو هېوادونو دروښانفکرو په شان ديبلو ديبلو ټولنيزو، ژبنيو، قومي او مذهبي ټولنو څخه راهسک شوي وو، او په هغه برسيره يې دخپلو تحصيلاتو له امله راز راز کيښونه په مخ بېول. يوه ډله، يو واحد صنف، او خانگري طبقه يې نه جوړوله، سره له دې چي دوي په يوه جبهه کې سره گډ او يو وو، چي هغه فکري او ذهني جبهه وه. په واقع کې دوي دهمدغه فکري او ذهني خاصيت له امله سره نامتفق وو، او دفرديت روحيه هم پکې پياوړې وه. خو تر هغو چي ټولنه په امن کې وه، سياسي نظام په ځاي و، او ددوي د پاره د پرمختگ او دځان د افاده کولو او هسکولو توقع او امکان موجود وو، دوي په داسې حال کې چي دعصري ژوند انه امکانات مخ په ډېرېدو وو، د گډ ژوند په روحيي سره ژوند کاوه، سره له دې چي په خپلوکي يې اختلافات لرل، اوله نظام نه شکايتونه. خوڅنگه چي دپوهني د پراختيا له امله ددوي شمېر ډېرېده. دغه اختلافات هم شديد کيدل، په تېره وروسته له هغه چي يوشمېر يې په سياسي گوندونوکي دننظيبدو په وجه ديبلو او سره متضادو هغونو، سلوکونو، او کړنلارو خاوندان وگرزېدل او وفاداري يې هم وويشلې شوې. نو هېڅ هغه کونين به په ځاي ونه رسېږي چي دوي دکوم ختگري اجتماعي واحد غړي و گڼي او په يوه تنظيم کې يې سره غونډي کړي.

هغه کوشن چې دوي د روښانفکرو په نامه يادوي بايد له دوي نه د روښانفکري هغه صفات و غواړي چې پاس مې بيان کړل. اوس به وگورم چې ددی په خپلو قولونو او کړوکي دروښانفکري صفات وښوول، او که يې وښوول به ناقص ډول و ښوول، او که به پوره ډول.

محترم ډاکټر عبدالقيوم دافغانستان د روانو مسايلو په باب يو شمېر لاسي ليکني لري، چې په هغو کې يوه يې دمنورين په نامه ده. محترم ډاکټر عبدالقيوم د محترم ډاکټر علي احمد پوپل په شان دتعليم اوتربيهي متخصص دي. دواړه متقي اود عالي ايديال خاوندان دي، او دواړو په شاهي دوره کې دمعارف د وزيرانو په حيث دمعارف او علم په پراختيا او دتعليم کړو او منورينو په زياتيدو کې ابتکاري نقشونه لوبولي دي. له دې امله ددوي نظريات دهمدغو موضوعاتو او په عمومي ډول دجامعي او هيواد په باب مهم دي. محترم ډاکټر عبدالقيوم منورين ((پر ارزش ترين ثروت جامعه)) بولي او وايي چې ((از هيچ قدرت ديکري جزمورين سعادت و بختياري ميهن ساخته نيست)) څنگه چې ده خپله دغه ليکنه ۱۹۹۶ کال په سر کې په پنځه وېشتو مخونو کې يعني په هغه وخت کې بشپړه کړې وه چې هېواد دسلم زعامت دنه لرلو په وجه دجنگ اوخطر په حال کې و ده په خپلي ليکنسي کې زوره دمنورينو په عملي رول يعني هيوادنه دنجات په ورکولو باندي اچولي ده. دده تيوري داده چې دشوروي اتحاد ديرغل په وخت کې چې دشوروي تهديداتو دغرب اوعرب دشمرانو اندامونه لرزول دهنوي په برابرکي دافغاني منورينو دچنه وهلو قوت (bargaining power) تردي حده پوري ډيرشوي وو، چې ددوی دپاره ددې امکان ميسر شوي وو، چې دوي دهنو په مالي مرستې سره ترخپلې ډله ييزي مشري لاندې يو سياسي او نظامي سازمان تاسيس کړي. خو دوي دهنه په خای ((طفيلي رول)) شوره کړ. لکه چې وايي هغو ((درطول جهاد وسال هاي بعدي آن به حيث معاونين، مشاورين، و ترجمانان تحت قيادت ديگران براي يک شايه موهومي اجراي وظيفه نمودند و دراجراي و ظايف چنان روحيه اطاعت و فرمان برداري از خود نشان داند که احتمال وامکان رهبري و آمريت رابديست خود درهمه مراکز عالم..... بکلي محو و نابود ساختند)) دوی دده په فکر ددوو فرضيو له مخې عمل وکړ: يوه دا چې ((جزء شاه سابق کس ديکي نميتواند ملک رانجات دهد)) او بله دا چې ((منورين باستي فکر زعامت و ناجي شدن رابکلي از سردور اندازند)) دي پخواني پاچا ته په احترام قايل دی، خو وايي چې هغه ((يک شخصيت محترم (صلح وسلم) ميباشد نه يک ليدر جنگ وجدل)) له دې امله د محترم ډاکټر عبدالقيوم په قولمنورين ((مفکوره تازه از خود نيا فريدند، برنامه مشخص خلق نمودند، ودر ساحه عمل ازخودهيچگونه زعامتي نشان ندادند و با هر سفر غير متمر خود به روم [نزد شاه سابق] دنيايي بيروني را متيقن ساختند

که [خودشان] جزء یک دسته منبجران مطیع وفرمانبرداري بیش نیستند... داچې دوی ولې دغسې وکړل دنظر خاوندان به په دې هکله خانله خوابونه ولري. دمحترم ډاکټر صاحب په همدغې لیکنې کې هم ددغې پوښتنې خواب میندل کیدلې شي، لکه چې وايي: «سلطه و قدرت در همه آن ممالک (اسلامي) معکوساً متناسب بود به سويه علم و دانش.

(در این ممالک) منورين ... تحت قیادت و رهبري زوراور ان بیسواد ونیمه باسواد ابضای وظیفه مینمودند (زیرا بقولې) پشت منورين در هر یکي از آن ممالک برای سوارې نوابع (؟) بیسواد ساخته شده بود... په او سني افغانستان کې دغه حال پوره صدق کاوه. دلته د قانوني پاچایي په دوره کې په څه استثنی سره حاکمې کورنۍ غیر خانداني دولتي کارمنونه د مشر کیدو موقع نه ورکوله، او له هغوي سره یې دغسې سلوک کاوه چې دوی لکه دواکمنې کورنۍ مستخدمان او سي. محترم محمد نذیر سراج لا وايي چې «وزرا و اعضاي کابینه در نزد او (محمد دا ودخان) کارمندان کاغذ بیارو بر هستند...» ۸ په دې ډول نږدې ټول هغه منورين او بیوروکراتان په شمول دهنو چې یو وخت یې لوړ دولتي مقامونه لرل دغسې په ځان ویسا او ولس ته منلي لویان نه وو، چې هغه هم دبجران په حال کې سروالي وکولې شي، په تېره وروسته له هغه چې دوی دنظام په سقوط سره پتیمان او خارجي استخدام کوونکو او یا دولتي عاملانو ته محتاج شول. بیا هم په کال ۱۹۸۶ کې محترم ډاکټر عبد القیوم دنورینو په ډله ییزې سروالي سره دیوه سیاسي او نظامي سازمان دجوړولو په منظور او داینده احتمالي کورنۍ جنگ دمخنیوي دپاره دعریسان دمالي مرستي دجلبولو دپاره ددغه هېواد دباندینو چارو د وزیر، بناغلي فیصل موافقه ترلاسه کړه مگر په غالب احتمال د سی. ای. ای. د مخالفت په وجه یې دغه پروجکشنه شوه په دې چې دډاکټر صاحب په قول «من در پی نجات میهن خود بودم و آنها در صدد خلقت یک و پتنام شوروي در افغانستان...» برسیره نږدې دمحمد هاشم میوند وال او موسي شفیق په وژل کیدو او دنورو ډیرو ملي او قومي شخصیتونو د ترور کیدو په سبب دافغانستان دغه راز منورين چې ممکن د سروالی درول په باب مهم نقشونه لوبولی وای و خپل شول. په دې ډول دغه ډله منورين هم دخپلي ناتوانۍ، هم دنورو دتوطیو او هم دمرستی ور کوونکو خارجي هېوادونو دنه حمایتي په وجه له لوړ سیاست او د سروالي له میدان نه محروم شول اومیدان کرد سره اسلامي تنظیمونو او مسکوپالو چپیانو ته پاتې شو. ددغو تنظیمو نو او چپیانو وړانسی، ناکامي او خیري څرگندې دي. دلته به زه درو بانفکري په اړوند په دوي باندې یو څه اضافه کړم. دنظیمونو دسرکسان نږدې ټول په دیني علومو کې دلپرو تحصیلانو خاوندان وو. ځیني یې دپوهنتون استادان هم وو. دوی دپخوانیو اومعاصرو باندینو متفکرینو لکه ابوالحسن نسوي، ابوالعلا مودودي، سیدقطب، اوحسن البنا او نورو فکري مریدان او دهنو په لارو روان شول.

دوی له هغو څخه فکرونه واخیستل، او کوبښن یې وکړ چې هغه په هماغه اولي شکل په جاري پېښو باندې تطبیق کړي. په دغه کار کې دوی ناکام شول. دوي په دې ناکام شول چې دوی هم مقلدان وختل، او هم دخارجي نفوذ منونکي، اوله دینه عاجز شول چې دزغم، مسئولیت، عاقبت انديشي، همکاري اوډله یيزې سروالي په روحيې سره حکومت وکړي او دهنه په بهیر کې خپله سروالي تثبیت کړي. شاید دوی دجهاد په دوره کې له هغه نه چې وو، لوی پیژندل شوي وی. په همدغې دورې کې دوی شاید د فکر او عمل دخپلواکې روحیه له لاسه ورکړي وي. یا شاید دوی په اصل کې له دېنه عاجز وو چې سروالي وکولي شي. داچې دوی جنرالان نه وو، داڅو شاید دوی په خپله هم ومني. هرڅه چې وو په سیاسي ډگر کې له دوی نه هیڅ یو سیاستمدار او ملي سروال نه شو. حتی دوی کوم هغه اخلاقي نفوذ چې دمخه لاره، هغه هم له لاسه ورکړ، داځکه چې دوی دوطن دنوږو راهسکیدونکو پېښو په تشخیص او حل کې، دا منیت او دکابل ښار په محفوظ ساتلو کې، دوطن په یو موټي کولو کې، دخلکو اود هغو دمال اوسراو ناموس په مصنون ساتلو کې، او دجنگ او وژنې په مخنیوي کې په مطلق ډول ناکام شول، سره له دې چې ولس دحکومت په کولو کې دوی ته پوره موقع ورکړه. په دوی کې برهان الدین رباني لاوطن او وطنوالو او حتی اسلام ته تردې حده نارښنې وخوت چې که څه هم څه باندې دوه کاله کېږي په اصل کې دده نامشروع حکومت له مینځه وړل شوي، اوبخپله په وطن کې توخته نه شي کولي بیا هم دټول وطن دسروالي دعوه کوي، هغه هم دباندنیو په ملاتړ سره. په دوی کې هغوي چې اعتدالی وو، ترهغو چې دزغم منونکي نه وو، لږ ناکام شول. معتدلو لږ تر لږه دوطن په وړاندولو کې تر زغم نه منونکونه لږ تر لږه دي.

دعبداللي په بله خوا کې په اصطلاح چېسي روښانفکران وو، چې په هغو کې چې دمکو په کښې روان وو، یوې ډلې قدرت ونیو، اوبله یې په قدرت ورسوله شوه. په دواړو دو رونو کې ددواړو دو رونو په احرکې په څه استثنی سره ددغو ډلو دسرکسان چې نږدې ټول یې دعصري تحصیلاتو خاوندان وو، کوبښن وکړ چې دخلکو په نامه دټولني دپېړیو پیړیو روابط داروپايې متفکرینو لکه کارل مارکس، فریدک انگلز، ولادمیر لینن، اوجوسف ستالین دفکرونو له مخې په ممکنې چټکۍ سره واړوي بې له دې چې دخپلې ټولني افغاني او اسلامي ارزښتونو په نظر کې ونیسي. دوی دخپلو فکري مرشدانو په ارشاداتو او نسخو باندې ټینگ ودرېدل، او نور یې مجبورول چې هم پرې وگروهېږي، او هم عمل پرې وکړي. ددوي په فکر ددوي د مرشدانو لاري سمې او نوري ټولي ناسمي وي، اودناسمو لارو وهونکي خلق زبېښي او دهنو دزیار په محصولاتو

طفيلي ژوند كوي . نودوی دغه رسالت په غاړه واخيست چې زبېښاك گري او زبېښاك گر چې ددوي په فكر دبی عدالتي او بد بختی اصلي عاملان دي، له مينځه بوسي، په دغسي يوه نوي شوروي - ډوله دولت سره چې دهنه په غوڅوونكي قوت سره نه يوازې زبېښاك گروڅپي، بلكه دزړې ټولني اړيكي واړوي او يوه دغسي نوې ټولنه يې په ځاي و دروي چې هلته به دزبېښاك گري او بېعدالتي ټول اشكال له مينځه تللي، او دنويو سالمو انسانانو نه به جوړه سالمه او عادل ټولنه رامنځ ته شوې وي .

دغه فكر دغه چپيان په دغسي لارې باندې روان كړل، چې وهل يې دانسان دپاره ناممكن و. په نتيجه كې هم دوی او هم ولس له سترو خطرونو سره مخامخ شول، چې ډير لوی بې ملي پاڅونونه، او په افغانستان باندې دجهان ددهم ستر قدرت نظامي يرغل و، چې دهنسو نتيجه له ۱۹۷۸ څخه تر اوسه پورې جنكونه، اعدامونه، مهاجرتونه، او گډوډي گانې شوې او ملي پيوستون دشریدلوژئ ته ورکش شو .

يو شمير نورو چپي ((روښانفكرو)) د«ملي سېنم» يا«ملي تضاد» مفكوره رواج كړه چې هغه په داستي حال كې چې دطبقاتي تضاد مفكوره نوره نه او رېډله كېرې تر اوسه هم انعكاسات كوي، په نېره په يو شمير مهاجرينو كې. ددغو ((روښانفكر و)) په فكر په افغانستان كې دپښتون قوم ((حاکم مليت)) دی او دوطن نور قومونه ((محكوم ملېتونه)) دي. پښتانه له راز راز امتيازونو څخه بهره من دي، اونور قومونه په ډول ډول محرومیتونو كې ډوب دي، لكه چې ددوي اساسنامه دغه موضوع ددوي ديوه رهبري كدر، ظهورانه ظهوري له قول نه په دغو عباراتو يادوي :

((درافغانستان افزون بر تضاد طبقات، تضاد ملي نيز وجود دارد. مليت برادر پښتون كه پس از احمد شاه ابدالي ۱۷۴۷م تاج و تخت کشور را صاحب نموده است به ملت حاکم تبدیل شده و صاحب امتيازاتي چند گرديده، است : از پرداخت ماليه معاف است، خدمت عسکري انجام نميدهد، كرسي های بالای دولتي را انحصار کرده بورس هاي خارجي راقبضه نموده، امكانات وسيع اقتصادي به شمول زمين هاي زراعتي، تسهيلات تجارتي و صنعتي رابه اختيار گرفته است و غيره. بدین ترتیب مليت هاي غير پښتون كه از این همه امتيازات محروم اند از دوستم رنج ميكشند : يکي ستم طبقاتي وديگري ستم ملي. بنا برین كانون

خیزش قیام های انقلابی به درجه اول مناطق ملیت های غیر حاکم
 میباشد که باید کار تهیج و سازماندهی مردم در آنجا ها متمرکز شود.»^۹
 داخنکه «روبنانفکران» دي چې دغسې اساسنامه دخپلو
 فکرونو او کړو دپاره اساس گرزوي چې دهغې دهرې جملې مفهوم ډېر
 نا واقعیت او لږ واقعیت دي، او په مجموع کې نږدې ټول متن
 دواقعیتونو پرخلاف دی. عجیبه لاداده چې دغه «روبنانفکران»
 بیادهغې په اساس د«ملی ستم» او «ملی تضاد» په نامه دوطن قومونه
 دیوه قوم په مقابل کې «انقلابی پاڅون» ته هڅوي بې له دې چې
 پروهې نه کوي چې ددې پروا وکړي چې دغسې فکر به دقومونو تر مینځ
 دښمنی گانې او ټکرونه تولید کړي او په پای کې به هغه ملی پیوستون
 درزي کړي، کوم چې دپېړیو پېړیو دگنډ ژوند محصول دی. دوی ددې
 پروا هم نه کوي چې قومی تحریکات دافغانستان بد نیتو گاونډیو ته موقع
 ورکوي چې هغه لاشدید او مخرب کړي.

دغه «روبنانفکران» ددی قومی تحریکات په انسانانو کې رانده فوټونه په
 حرکت راولي چې په دغسې حال کې عقل او منطق کوچ کوي اوسوتې اوتوره دمشکلاتو
 حل گرزوي. له دې امله وطن او وطنوالو ته ریښتیني افغانان باید قومی تحریکات په هېڅ
 وجه ونه زغمي. ډېرو هېوادونو قومی تحریکات او قومی نفرتونه غیر قانوني اعلام کړي
 دي.

«سټمي روبانفکران» چې زیاتره یې دافغانستان دشمال شرقی له سیمو
 څخه دي دوطن په بیرته پاتې توب باندي او بنکې توبوي خو دوي دغه
 بیرته پاتې قوت دپنښو د«حاکمیت» په وجه بولي. دوي په دې سترگې
 پټوي چې واکمنه کورنی یوازې دپنښونه وه، بلکه هغه دټولو قومونو او
 دټول ملت حاکمه کورنی وه او دغسې کورنی دافغانستان په نامتجانسه
 کثیرالقومی جامعه کې دثبات په ټینګښت کې اساسي رول لوبوه. دغه
 ستمیان په دې خپه دي چې سیمې یې بیرته پاتې دي، خو دوي په دې
 هم سترگې پټوي چې دافغانستان اطرافې سیمې په عمومي ډول بیرته
 پاتې دي او ددوي سیمې دهیواد دډیرو خوا رو سیمو له جملې څخه
 دي او هغه زمونږ په عصر کې دیوه بل علت په سبب لاخلو اړې شوي. په
 دغسې پسرې کې اول دشوروي اتحاد او وروسته دنوي چین په هنګیدو
 سره ددغو سیمو عنعنوي تجارت هم دننه او هم له باندنیو گاونډیو سیمو
 سره په ترتیب ضعیف او قطع شو. په خاص ډول له ۱۹۴۷ څخه وروسته له

چترال سره دغو سیمو عنعنوي تجارت او روابطو دپښتو نستان دمنځني په سر ضعیف شول. پخوا دغه سیمي دهمدغو روابطو او تجارت په سبب یو څه معموري وي. یا ممکن دغه ستمیان په دي اندېښنه کې هم وو چې دوی ته په نظام کې دخپلې خوښې مقامونه نه رسېدل، نو خپله گټه یې په دي کې لیدله چې ملي موضوعاتو ته سیمه ییز او قومي رنگ ورکړي، او خانونه دخپلو سیمو گټندویان معرفي کړي. دوی په دي هم سترگې پټوي چې په افغانستان کې ملي پیوستون تر هغو چې په گاونډیو هیوادونو کې دي ډیر ټینګ دي. چې دا او دغسې نور موضوعات په همدغه الر کې دمحترم ډاکتر انوار الحق احدي په لیکنه کې په مفصل ډول، او دمحترم محمد حسن سهاک، محترم ډاکتر عبدالقیوم کوچي اوزما په لیکنو کې خاي خاي تر بحث لاند نیول شوي دي. که حقیقت دسټیمینو په خوا واي دوي به دیوي ډلي په حیث تراوسه هم پاتې وای.

ددغو ټولو فکري پخپل سر یو، گډوډیسو، او تېرو تنو سر چینه شاید زموږ کولتور وی چې هغه غیر انتقادي او غیر دموکراتیک دي. په دغه کولتور کې چې معارف هم غیر انتقادي او غیر دموکراتیک دي حتی روښانفکران هم په تیره چې انقلابي او له خپل خان او خپلې ایديالو چې نه راضي وي، جنمي وي، که څه هم عصر سنت ماتوونکي وي. په جد میونو او زعم نه منونکو کې ټکر ونه عادي وي، اوهره خوا په خپلې ایديالوجي باندې چې په نظر یې ټوله سپېڅلي، یعنی دنه اړولو وي، تر پایه ټینګه وي.

دیوه محترم افغان په فکر که پخواني پاچا له اساسي قانون نه دفاع کړي وای، چې باید کړي یې وای، ځکه چې په دي هکله یې لوړه کړې وه، شاید هغه ډېر شمېر اعتدالیون چې دحکومت په چلولو کې به زغم، اتلاف، تفاهم، همکاری او دموکراسي باندې ولاړ وو، له سیاسي صحنې څخه ایستل شوي نه وای یا پوره ایستل شوي نه وای لکه چې په واقع کې وایستل شول او دهنو په وتلو سره میدان زغم نه منونکو انقلابیانو ته خالي شو. د محمد داود خان مطلقې ناکامي بیادغه پروسه تکمیله کړه. ورپسې په خاصو ایديالوجي گانو باندې ولاړو ډلو، چې یو په بل پسې په اقتدار راغلي، مخالفې ډلي ونه زغملې او هرې ډلې دخپل اقتدار په دوره کې دخپلې ایديالوجي له مخې په دغسې غټو کارونو پسې ملا وتړله چې په وس کې یې نه وه. په مشخص ډول دوي په دي پسې شولي چې اجتماعي طبقات، حکومت، دولت، اوحتي جامعه له سره واړوي، او خپله رقیبه ډله وټکوي. نورو لاکوښین وګر چې دجامعي قومي ترکیب ته هم تغییر ورکړي. دوي ټولې

ددغي فرضيې په اساس عمل وکړ چې ددولتي قدرت له لاري انساني چاري په يوې ټاکلې طرح کې اچول کيدلي ، او ټولنه دهغې له مخې په مطلوب ډول له سره تنظيمېدلې شي نو زوره ددولت په خپلولو واچوله شوه. ډېرو ډلو دولت ونيو، او په دغه کار کې کاميابې شوې، خو دټا کلي طرح له مخې دجامعي په اړولو کې ټولې ناکامي شوې، داځکه چې دټاکلې طرح له مخې ژوندی انساني چاري سمول دامعني لري چې انسان به د وريخو يا اقليم په شان يعني په ميخانيک ډول عمل کوي. اما انسان شعور او عقل لري، او په هره شېبه کې چې وغواړي خپل فکر او خپل عمل ته تغيير ورکوي. په همدې سبب په انساني چارو کې ميخانيکي منظم ټوب او حتمي ټوب نه شته. نامتوقعي او ناڅاپي حيرانوونکي پېښې ورسره وي، او دمنظمو دورونو، طرحو، او سيستمونو مفکوره اساس نه لري. په دې حال کې د عملي مصلحتانو دپاره دبريالي کيدو چانس په دې کې ښکاري چې دخپلي خاصي ټولني او دخلکو تاريخ، کولتور او په خاص ډول ديناميکي ژوندی چاري او انکشافات له نظرنه و نه غورخوي. او دخلکو غوښتنې او دهغو دزغم او حوصلي حد په پام کې ونيسي. داددې دپاره چې انسان په اصل کې خپل خان غواړي او هغه څيز غوره بولي چې خپله ورته منسوب وي. فيلسوف ديوددهيوم وايي چې ((هرڅه چې ده خان - مينه ده - ستاله ماشومانو سره مينه کيږي، په دې چې هغوي دټا دي. ستاملکري هم دهمدغه دليل له مخې. او ستاهيواد نا جلوبوي يوازې تر هغه خايه چې هغه په خپله دتاسره ارتباط لري. که دخان فکر له مينځه يوړل شو، هيڅ څيز به په تاباندي اثر ونه کړي. ته به په ټوله معني غير فعال او بې علاقې شي)) (۱۰) نو انسانان نه داچې ملايک نه دي، دکلمي په دقيقه معني حتي انسانان هم نه دي، ياپوره انسانان نه دي. دانسان کلمه دانس او الفت لرونکي موجود دپاره ده. په دې ډول دغه کلمه دانسان ټول خواص نه افاده کوي، اوبوه اړخيزه او تيراستونکې ده. انسانانو په تاريخ کې دانساني کارونو تر څنگه خناوري کارونه هم کړي دي. کله کله يې داسي کارونه هم کړي، چې حتي خناورو نه دي کړي. سوزن سمت خپل دوه گلالي ماشومان په دندکي غرق کړل، په دې هيله چې خپل لال له لاسه ورنکړي. ماته نده معلومه چې کوم خناور مثلا پړانگ به خپل بچيان دشخصي مقصد لپاره قرباني کړي وي. دغه پېښه افراطي ده خو دعمومي طرحي پر ضد نه ده، او هغه داچې دانسانانو تاريخ زياتره دانسان وژني تاريخ دي، او په انسان وژنه کې شخصي سابق لوي سابق دي. وگوري زمونږ روښانفکرو په تېرو شلو کلونو کې دقدرت گټلو ياد قدرت ساتلو په لاره کې څومره رقيب روښانفکران له مينځه يو وړل، او څومره نور په زرگونو انسانان يې دمرگ خولي ته ورکړل. هغوي چې تر نورو زيات انقلابي روښانفکران وو، تر نورو ډير وطنوالان له مينځه يووړل. دوي دغه انسان وژني په ظاهره کې دخلکو، انقلاب او اسلام په نومونو وکړي، خو ددوي دغه ادعاگانې دااعتبار وړندي، په دې چې دوي قدرت دخپلو خانونو دپاره خپلو ،

او په دغې لار کې يې خپل مخالفان که څه هم عمري انديوالان به يې وو، له مينځه وړ. دوی په دغسې سلوک سره نه دا چې هيواد وړاندي بونه ته بلکه دهنه دعادي پرمختگ مخه هم ونيوله. دجنگونو په کولو، دخلکو په وژلو او مهاجر کولو سره يې دوطن خلک کم کړل، افغانستان يې بېرته وغورځوه اوضيف کړ، او ځانونه يې يا مرگ ته ورکړل يا له وطن نه پرار کړل. په دغې پېړۍ کې دادوهم ځل دي چې انقلابي روښانفکران ناکامېرې لکه اول ځل چې دپاچا امان الله په وخت کې ناکام شوي وو. افغانان لکه چې نه غواړي له تاريخ نه زده کړه وکړي.

دانقلابي گوندونو اونظيمونو ناکلمې يوځل بيا څو څيزونه په ډاگه کړل: يوداچې دايديالو چې په اساس سياست کول يعنې نوې راهسکيدونکې او مخ په انکشاف انساني چارې په پخوانيو قابونوکې اچول او دهنو پراساس عمل کول مطلوبه نتيجه نه ورکوي، اوکړ کيچ پيداکوي. بله داچې په افغانانو کې دهنو تنظيمونو او گوندونو عمر لنډ وي چې په ضيق او متمرکز ډول تنظيم کيږي، داسې چې قدرت پاستيوته منحصر شي، او وروستۍ بې واکه شي، يعنې فردبيت نفسي شې افغانان دخپلو تاريخي او کولتوري ارزښتونو له مخې ازادي غوښتونکي او فردبيت غوښتونکي راهسکيږي. داسې هم هغه تنظيمونه او گوندونه ښه پاي نه لري کوم چې په باندنيو تکیه وکړي او دخپل ولس يعنې ټولنيزه اراده او عقل کم وکړي.

-۲-

افغانانو په دغې پېړۍ کې دنړي ديوه ستر قدرت نظامي پر غل په دفع کولو کې هغسې دافتخار وړ ميرانه او لوی اتفاق وښود، لکه چې په نيرې پېړۍ کې يې دوخت دستر طاقت دپوخ په مقابل کې دوه ځلي ښودلي وو. په دواړو مهالو نو کې دافغانستان او، افغانانو نومونه دنړۍ په هر گوټ کې درانده وکڼل شول خو قدرت غوښتونکو ((روښانفکرو)) دغه نومونه په مخکه ووهل. دخواستيني ځاي لادادي چې ځيني دقلم خاوند ((روښانفکران)) هم دهنو په پلوروان شول، په داسې حال کې چې دافغان ولس له دوی نه هيله کوله چې دلوی اتفاق دلا پياوړي کولو، دوران شوي افغانستان دپياوړولو او اړونده چلنجونو ته دخواب ورکولو په مقصد تعميري فکرونه وړاندي کړي، او خپل رسالت اومسئوليت سرته ورسوي. برعکس دوي دنفاق او ملي ضد خپرونې وکړي. زموږ دغه اثر ددغو ((روښانفکرو)) دملي ضد ليکنو په خواب کې

دي. داسي هم مونږ دلته اړونده ملي، سياسي، تاريخي، او کولتوري موضوعات څېړلي، او داينده دپاره مو ځيني فکرونه وړاندي کړي دي.

لومړۍ ليکنه دنفوسو په هکله دمحترم محمد حسن سهاک ده. په دغې ليکنې کې دى دنفوسو تاريخچه بيانوي، او موجود شمېرې هم په عمومي ډول اوهم د قو مونو اوولاياتو په تفکيک سره شرح کوي. داسي هم محترم سهاک دځينو داخلي اوخارجي مولفانو په هغو ليکنو انتقادي بحثونه کوي چې دافغانستان دنفوسو په باب يې کړي دي. دافغانستان دنفوسو په هکله دالومړنۍ منجمه، اودقيقه ليکنه ده چې مالوستلي ده.

دپښتون، افغان اوپښان په نامه دمحترم محمد معصوم هوتک ليکنه دپښتنو په باب يوبحث دي چې په کلاسيکو اثارو کې دافغانستان اصلي اوسيدونکي گڼل شوي دي. په دغې ليکنې کې په هغو ليکنو باندې انتقادي بحث شوي چې په هغو کې دپښتنو دځينو پڼواوځيانونو په باب ناسم فکرونه وړاندي شوي دي. دپښتو اصل او رېښه چې دمحترم پوهاند ډاکتر حبيب الله تږي ليکنه ده دپښتو ژبې داصل اورېښې په هکله دکلاسيکو منتشر قانوناو ژبپوهانو د نظرياتو يوه لنډه مجموعه ده، په دغې مجموعې کې داروپايي پوهانو هغه نظريات راغونډ شوي چې داوړ ځل دپاره اظهار شوي دي. پوهاند تږي دغه نظريات په تاريخي تسلسل سره ذکر کړي، او په پای کې يې دهغو له مخې خپل تحليل هم وړاندي کړي دي. بله ليکنه زما ده په نامه دنبا غلي بابي زرتښت اوستا او په اوستايي دوره کې دپښتنو څرک. ماپه دغې ليکنې کې دزرتښت او اوستاد مطالعې په ترڅ کې په اوستايي دوره کې دپښتنو دشته والي په باب رڼا اچولې ده. زما دليکنې دغه برخه د دوو يادو شويو ليکنو مو لښه اومکمله کيدلې شي. ورپسې زما بله ليکنه دقايد ميرويس هوتک اوخپلواکي په نامه ده. په دغې ليکنې کې مې ښوولي چې ميرويس څنگه دښتو مشکلاتو سره سره په تدبير، زړه وړتيا اوخپل ولس ته درښتښت توب په قوت قومونه دهغوي دشرانو په ذريعه دخپلواکي گټلوددپاره په غورځنگ راوستل ترڅو يې دهغو په فعالې مرستې او په خپلې جنرالي سره دخپلو اکسي غاصبان له کندهارنه وشړل، او دراتلو نکو دپاره دپوره خپلواکي گټلو سر مشق وگرزيده. په بلې ليکنې کې ما دثور انقلاب يا دثور کودتا تر عنوان لاندې يولنډه بحث کړي او پکې مې ښوولي چې هغه يوه غير متوقعه نظامي کودتا وه. په همدغه لړ کې زما بله ليکنه د

ببرک کارمل تر عنوان لاندې ده. په دغې لیکنې کې مې ښوولې چې ببرک کارمل او دهغه پرچمي ډله په دې چې اجتماعي بیس یې ښوینده و، د شوروي په نظامي قوت اتکا وکړه او شوروي اتحاد په عوض کې دهغه حکومت خپل تابع وگرزوه، او د حکومت په چلولو کې یې کارمل او نورو نه دستورونه ورکول. بله لیکنه د محترم ډاکتر انوارالحق احدي ده په نامه دملي ټولني جوړول. په دغې لیکنې کې څرگنده شوې چې په افغانستان کې حکومتونه یادولتونه دوخته تاسیس شوي وو، خو په قومي لحاظ په دغه نامتجانس هیواد کې دملي او مدني ټولني دجوړولو د پاره منظم او پر له پسې کوښښونه نه دي شوي. په دې لیکنې کې دملي ټولني دجوړولو دپاره نظریات وړاندې شوي، او دهغو ډلو زیارونه تر انتقادي بحث لاندې نیول شوي چې دملي ټولني او ملي پیوستون په باب خنډونه راښخ نه کوي. ورپسې د محترم سعدالدین شپون لیکنه ده په نامه د پینانه لیکوالان بد کوي چې ژاړې. په دې لیکنې کې ښوول شوي چې پینو په اصل کې خواړه ژبه نه ده، خو چې پخپله پینانه یې خواړه نه کړي. ددې دپاره چې دغسې ونه شي، پینانه، په تېره پینانه لیکوالان باید په خپلې ژبې کې خانونه افاده کړي، او په دې باب له شخصي او رسمي درایمو نه استفاده وکړي. بله لیکنه د امریکا یې بروس رچرډسن د لیکنې پینو متن دي په نامه د په قومي او ژبنيو لیکو باندې د افغانستان دوپللو په مقصد د مسکو احتمالي بنلان. په دې لیکنې کې د پخواني شوروي اتحاد هغه پلان شرح شوي چې وروسته له هغه چې د خپل پرچمي تابع حکومت په قابلیت کې یې شک پیدا کړ چې افغانستان به اداره کولی شي، دهغه د تجزیه کولو دپاره یې په قومي او ژبنيو لیکو باندې یو پلان وایست او دهغه دملي کولو دپاره یې لومړني گامونه واخیستل. په دې لیکنې کې همداسې هم هغه سیاستونه شرح شوي چې د شوروي او پرچمي رژیم عاملانو دهغو له مخې په دې پیل وکړ، چې د خپلو امتیا زانو په ورکولو سره د جهاد ځیني قوماندانان د خپلې دپروجې ممد وگرزوي.

ددغه اثر وروستی برخه چې د محترم ډاکتر عبدالقیوم کوچي په یوې لیکنې او زما په دريوو لیکنو مشتمله ده دهغو لیکنو په رد کې دې کومې چې د امید په جریدې کې د پیننو او پینني شخصیتونو پر ضد خپرې شوي دي. دغې جریدې زما پر ضد هم ډیرې خپروني کړې دي. داسې

بنکاري چې دغې جریدې دستمیانو رسالت په غاړه اخیستي وي، او په پښتني ضد مرکز او دخپروني په ارگان باندې تبدیله شوي وي. هغومره چې په دغې جریده کې دپښتو پر ضد لیکنې خپرې شوې دي، دافغانانو په بلې جریدې کې خپرې شوې نه دي. له شمس النهار نه راواخله تر دې دمه پورې هیڅ افغاني جریدې هغومره دپښتو سپکاوي نه دي کړي، لکه دامید جریدې چې کړي دي. بده یې لاداده چې دهنسي چلوونکي دغه لیکنې دنورو په دستور سره کوي. که یې په خپل ابتکار کولای په کابل کې یې هم باید همدغې کولای. یالې تر لږه دکابل رسمي اخبارونه یې دپښتو په ستایلو باندې نه دکولای. هلته یې دپښتو په ستایلو سره اجوره کتله اودلته پښتو ته په بد ویلو سره اجوره کتې. دخوا شینې خای دی چې هغوي دلته په امریکي غونډې ازادهېواد کې هم ازاد فکر او ازاد قضاوت نه شي لرلای. او دپښتو پرضد هنسي خپروني کوي لکه چې دایران اجیران یې کوي. که دوی افغانستان، افغانانو او ملي پیوستون ته ریښتیني وای یقین دي چې دغې لیکنې به یې نه خپرولای، هغه هم په دغې حال کې چې افغانان دوطن دناارامی له امله په زوره اندېښنه کې دي، اودغې لیکنې یې لا اندېښمن کوي. په عوض یې باید دوی دغې لیکنې خپرولای چې دملي پیوستون په ټینګښت کې اغیزناک وای، یالې تر لږه یې دغې خپروني نه کولای چې په هغو سره اذهان مغشوش کړي. خودوی له پښتو سره دومره تعصب لري، چې دجورنلزم او دعدالت داصولو په خلاف حتی دپښتو خوا بې لیکونه هم نه خپروي، برسیره پردې چې دوی په دغې جریدې کې پښتو ته پرېږدي. په دې کار سره دوی له خانوونو نه اخباري اتو کراتان جوړ کړي دي.

زمونږ دغه دفاعي لیکنې ددغې خلدلر کولو اودعدالت دپه خاي کولو دپاره شوي دي. مونږ په خپلو لیکنو کې اشخاص او موضوعات سره تفکیک کړي دي. نه مو په چا تېری کړی، اونه مو څوک په سپکه یاد کړې دي، که څه هم هغوي هم انفرادي پښتو اوهم دپښتون قوم ته سپکي سپوري ویلي دي. اما مونږ دهغوي هغه خبرې اونظر یې چې زمونږ نظرغندي، غلطې، اومضري تشخیص شوي، په دقیقې مطالعې سره عندي، بې بنیاده اومضري ثابتې کړې دي. سره له دې هم زمونږ لیکنې یوازې منفي او ماتوونکې نه دي. مثبتې، تعمیری، تنویری اومعلوماتي هم دي.

برسېره پردې څنگه چې زموږ دغه دفاعي ليکنې د وطن د جاري اوځينو لويو ملي موضوعاتو په هکله دي، اودغسي موضوعات زموږ وطنوالان په يوه يابل ډول سره متاثر کوي، هغه جالبي اوشايد گټورې هم وي، په تېره چې موږ کو يېن کړي زموږ ليکنې دمسئوليت ، ادب، تهذيب اواخلاقو په چوکاټ کې وي. موږ دغه سلوک دپېتونولې له مخې هم کړې چې دهغه له مخې پېتانه بايد په هرحال کې خپل درنښت او وقار وساتي. نوموړې ته اشخاص تر هغو چې مجرم اوځاين ثابت شوي نه وي محترم دي، که څه هم هغوي زموږ دفکر، فلسفې او عقيدې دښمن وي. موږ دغه سلوک دعقيدې له مخې او په دغه اميد او فکر هم کړي چې کله چې جنجالي اوحتي پاروونکي اوحساس موضوعات هم په سره سينه تر بحث لاندې ونيول شي، هغه ممکن دفکري انکشاف ، بصيرتونو، ابتکاراتو او دنويو نظريو درامينځ ته کېدو مسبب وگرزي. موږ هيله کوو چې دغسې سلوک عام شي اوپه دې هکله زموږ دغه دفاعي ليکنې سرمشق کېدلې وشي.

پايلىک

- ۱- ايد وړه شاز، «روښانفکر»، داجتماعي علومو بين المللي دايرت المعارف ، ټوک ۸، ۷ خپرونه دميک مين کمپني او ازاد پرس ، ۱۹۷۲ ، ۳۹۹
- ۲- اين ريند ، فلسفه ، پخاته چې وړته اړوي . دسگنت بوک خپرونه ، ۱۹۸۴ ، ۶۳
- ۳- کارل پاپر ، سرخلاصه ټولنه او دهغې دښمنان ، روت لچ اوکيکن بال ، لندن ، ۱۹۸۹ ، ټوک ۲، ۲۲۴
- ۴- لارډاکتن ، ددين ، سياست او اخلاقو په باب ليکنې ، ټوک ۳ ، لبرتي فنډ انډ يانا پوليس ، ۱۹۸۸ ، ۲۲۶ .
- ۵- اين ريند ، دنوي روښانفکر دپاره ، دسگنت بوک خپرونه ، ۱۹۶۸ ، ۱۲۸
- ۶- ايضا ، ۱۲۹ د عقليت يا عقلی عمل (rationality) اخلاقی ښه توب يا ښيکني (virtue) په هکله اين ريند وايي چې: «د عقليت د ښيکني مفهوم د عقل پېژندنه او قبولي ده ديوه چا د علم دپوازني منبع په حيث. ديوه چا د ارزښتونو دپوازني قاضي په حيث او ديوه چا د کړو دپوازني لارښود په حيث، دهغې مفهوم په ټولو وپنوکړيو کې، په ټولو چاروکې، په ټولو انتخابونوکې دپوره شعوري وپنښوب حالت ته او پوره ذهني څير توب ته ديوه چا ژمنه ده. دهغې مفهوم ديوه چا تراخري توان پورې دهغه ددرک يعني ديوه چا دعلم دتل ترتله او فعالې پراختيا ژمنه ده. دهغې مفهوم ديوه چا دشته توب واقعيت ته ژمنه ده، چې په دې حساب يو څوک دې هيڅ ارزښت يافکر دخپل واقعيت له درک نه دباندې هېڅکله نه لتوي. دهغې مفهوم وهغه اصل ته ژمنه ده چې ديوه چا ټول معتقدات، ارزښتونه،

اهداف، غوښتنې او کره باید حتماً د تفکر له عمليې څخه راوتې وي، د هغې له خوا غوره شوی وي، او په هغې سره تالید شوی وي، د تفکر هغې دقیقه اوره عمليه چې تر هغه حده پورې چې دیوه چا ظرفیت اجازه ورکوي، د منطق په ډېر بې رحم تطبيق سره تالید شوی وي. د هغې مفهوم دیوه چا د پاره د هغه دخپل قضاوت کولو او د هغه دخپل دماغ نه په استفادې سره د ژوند کولو د مسؤلیت منل وي (چې د ادخلیواکسي نېکنه ده). د هغې معنی داده چې یو څوک باید هیڅکله خپل معتقدات د پیل چا دنظریو او غوښتنو قربانی نه کړي.

(چې دادپوره سم توب نېکنه ده) - چې یو څوک باید هیڅکله کوښښ ونه کړي حقیقت په هیڅ ډول په مصنوعی توګه خلق کړي (چې دادربښښ توب نېکنه ده) - چې یو څوک باید هیڅکله نه په مادي او نه په معنوي موضوع کې دنساکتې (څیز) او نه دغیر استحقاق (څیز) دعوا یا بڅښنه وکړي (چې دادعدالت نېکنه ده). د هغې معنی داده چې یو څوک بې له علت نه معلول ونه پلښي، او داچې یو څوک بې دنسایجو دپوره مسؤلیت له منلو نه علت ته لاس وانه چوي - چې یو څوک باید دزومبي (zombic) په څیر چې نه په خپلو هدفونو او نه په خپلو محرکاتو پوهیږي هیڅکله عمل ونه کړي - چې یو څوک له فریښې نه دباندې معنی دیوه چاد حاصل کړي علم دپوره مجموعی نه سوا یا د هغه پرضد هیڅکله پریکړه ونه کړي - او چې تر ټولو زیات، یو څوک باید هیڅکله په دې لټه کې نه شي چې له تناقضا لوسره وتښتي. د هغې معنی دتصوف رد دی، په هره بڼه چې وي .... د هغې معنی عقل ته متعهد کېدل دي نه پوازې کله کله په هیجاني حال کې، یا په انتخاب شویو موضوعاتو کې، یا په خاصو اضطراري حالاتو کې، بلکه دژوندانه په ټولو حالاتو کې او دتل دپاره. په دې ډول دایڼ رهند په نظر «عقلیت دانسان بیخکسي نېکنه، د هغه دنورو ټولو نېکنو سرچینه ده» (۵) ایڼ رهند، دخان غوښتنې نېکنه، کوا لتي پیرییک کلب، نیویارک ۱۹۹۸، ۲۱، ۲۰.

۷- دیود هیوم، لیکنسي، اخلاقي، سیاسي او ادبي، لبر تي فنډ، انډیانا پولیس،

۱۹۸۵، ۷۴

۸- محمد نذیر کبیر سراج، رویداد هاي نیمه اخیر سده بیست در افغانستان، ارینا

پلورنڅي، فرانکفورت ټوک ۱، ۱۹۹۷، ۸۰

۹- محمد نبي عظیمي، اردو سیاست درسه دهه اخیر افغانستان، خپرونکي سبا

کتابخانه پیښور، ۱۳۷۶ / ۱۹۹۷، ۷۲

۱۰- دیود هیوم، یادشوي اثر، ۸۵

لومړۍ برخه

د نن او پرون چلینج

ستر ژغورونکی، ستر بنسپ ایبودونکی احمد شاه درانی

بحثی پیرامون نفوس کشور

محمدحسن سهاک

مقدمه

سرشماری ساکنان یک کشور و تصنیف آنها از نظر، جنس و شغل نزدچینیان، هندیان، مصریان، و رومیان، یونانیان، و فارسیان، سابقه طولانی دار. هدف این سرشماری ها ازیکسو تعیین مردمانی بود که میتوانند سلاح بگیرند، ازسوی دیگر بدست آوردن شماره مالیت دهندگان بود. در دولت های معاصر شمارش و احصائیه پهلوئی حفظ اهمیت عنعنوی خود برای پلان گذاری اقتصادی، از زیبایی های اقتصادی و توزیع مناسب خدمات اجتماعی ضروری پنداشته میشود.

دراغانستان در دهه ۱۹۷۰ آن در قسمت بهبود و اصلاح سیستم احصائیوی اقداماتی بعمل آمد. در سال ۱۹۷۲-۱۹۷۳ سرروی کامل نفوس کشور، با رعایت اساسات علمی و دموگرافیکسی بهمکاری مالی و تخنیکسی اداره کمک های انکشافی ایالات متحده امریکا توسط اداره مرکزی احصائیه افغانستان صورت گرفت. این سرروی نفوس کوچی کشور را دربر نگرقت. دلیل آن معضله محاسبه مضاعف کوچها بود. سرروی مدت یک سال را در بر میگرفت و طی این مدت کوچی ها محلات بودوباش خود را عوض میکردند. اگر چه سرشماری کوچی ها برای آینده پلان گذاری گردید، ولی عملی نگردید. بنا آنهم نفوس کوچی ها در حدود یک عشاریه ۲، ۱ میلیون و مجموع نفوس کشور بشمول کوچی ها در حدود ۱۴ میلیون تخمین شد.

در سالهای اخیر جمهوری محمدداؤد خان اداره مرکزی احصائیه پروژه وسیعی راغرض سرشماری کامل نفوس (census) روی دست گرفت. این پروژه جزء یک پروگرام و سیعی بود که سرشماری زراعتی، سرروی عواید و مصارف خانوار و سایر نیروهای احصائیوی را درقبال خود داشت.

سرشماری کامل نفوس کشور شامل مراحل تهیه طرح فراهم نمودن مقدمات، اجرا یا عملیات ساحه پروسه ارقام سرروی مابعد شمارش (ostenerationsurvey) بود. اداره مرکزی احصائیه بکمک و معاونت

تخنیکي و مالي اداره نفوس موسسه ملل متحد مرحله اجرا و مرحله مقدماتي سرشماري را که شامل جمع آوري و بررسي نيازهای احصائيوي کشور، شناسايي و بررسي امکانات احصائيوي کشور، مطالعه سوابق و مدارک داخلي و خارجي، انتخاب ميتودولوژي، تهیه نقشه ها، تهیه لست های قبلي خانوار، تعیین ساحات شمار، ترتیب پرسشنامه ها، لست فورمه ها، تدوين و چاپ انواع دستورالعمل ها و ضرورت آموزشي و پلان گذاري برای پروسس ار قام بود) موفقانه بنیابه اکمال رسانيد. براساس نتایج مرحله مقدماتي سرشماري کامل نفوس، نفوس کشور در حدود ۱۵ ملیون نفر تخمین گردیده. اداره احصائيه مرکزی در دسمبر ۱۹۷۸ در مورد نفوس، توزیع نفوس به تفکیک شهري، دهاتي و کوچی وسایر موضوعات در مورد نفوس کشور معلومات آتسي را به نشر رساند:

جدول شماره (۱)

اندازه نفوس کشور و توزیع آن به تفکیک مسکون و غیرمسکون

غیرمسکون	تعداد	فیصدي	کنه گوري نفوس
	۱۵،۱۰۸،۰۰۰	۱۰۰	مجموع نفوس
	۲،۱۳۴،۰۰۰	۱۴.۳	شهري نفوس
	۱۱،۵۲۵،۰۰۰	۷۶.۲۶	دهاتی
	۱،۴۴۹،۰۰۰	۹.۵۹	کوحی

باساس ار قام فوق تراکم نفوس درفی کیلومتر مربع ۲۳ نفر بود. ولایت کابل با داشتن ۱ ۳۷۲ ۰۰۰ نفر در ردیف اول و ولایت نیمروز با داشتن ۱۰۵،۰۰۰ در ردیف اخیر قرار داشت. از جمله ۲ ۱۳۴ ۰۰۰ نفوس شهري ۱،۵۹۲ ملیون، یا ۷۵ درصد در ولایت کابل، کندهار، هرات، بلخ، جلال آباد، بغلان، حیات بسر میبردند. ۴۶ درصد نفوس کشور کمتر از ۱۵ سال و ۵.۶ فیصد. بالاتر از ۶۴ سال و ۲۸.۲ فیصد بین ۱۵ و ۶۵ عمر داشتند که قوای بشري و یا نفوس مستعد بکار راتشکیل میدادند. فیصدي ذکور در مجموع نفوس ۵۱.۳ و فیصدي اناث ۴۸.۷ فیصد بود

جدول شماره (۲)

ولایت	شهر	دهاتی	مجموع
کابل	۸۷۰	۵۰۲	۱,۳۷۲
پروان	۳۰	۷۵۲	۷۸۲
میدان	۲	۳۰۸	۳۱۰
لوگر	۲	۲۲۰	۲۲۲
غزنی	۳۹	۶۶۲	۷۰۱
پکتیا	۱۱	۶۹۵	۷۰۶
ننګرهار	۴۴	۷۲۲	۷۸۶
ننګمان	۴۰	۳۲۷	۳۸۷
کنر	۳۷	۲۸۶	۳۲۳
تخار	۳۲	۲۹۲	۵۲۸
بغلان	۷۳	۴۱۳	۴۸۶
کندوز	۱۰۵	۲۷۰	۵۷۵
سمنګان	۳۶	۲۳۹	۲۷۵
بلخ	۱۰۶	۲۶۲	۵۷۰
جوزجان	۸۲	۵۵۸	۶۴۲
فاریاب	۷۲	۲۷۵	۵۲۷
بارغیس	۲۳	۲۲۲	۲۸۷
هرات	۱۵۹	۵۳۶	۶۸۵
فراه	۲۸	۳۲۸	۳۵۶
نیمروز	۷	۱۰۵	۱۱۲
هلمند	۳۶	۵۲۲	۵۷۰
کندهار	۲۳۷	۲۶۲	۵۹۹
زابل	۶	۱۷۵	۱۸۱
اروزگان	۱۸	۳۶۵	۳۸۳
غور	۳	۳۳۸	۳۴۱
بامیان	۲۵	۲۶۰	۲۸۵

چون ارقام فوق بمقایسه سروری های قبلی از اعتبار بیش تر برخوردار بود بعد از نشر آن مراجع ذی‌علاقه داخلی و خارجی ارقام مربوط به نفوس کشور ما را بملاحظه آن تعدیل نمودند. طومر مثال درسالنامه

۱۹۷۸ دایره المعارف بریتانیکا نفوس کشور منارا در حدود ۲۰۲ و در سال ۱۹۸۰ در حدود ۲۱۰۴ میلیون تحریر یافته است. بعد از نشر نتایج نخستین سرشماری نفوس کشور در سال ۱۳۵۸ / ۱۹۷۹ دایره المعارف متذکره اندازه نفوس کشور ما را به رقم ۱۵۰۴ میلیون تصحیح نمود همین رقم در دایره المعارف های امریکانا، کولیرز، نیز انعکاس یافته است.

مرحله اجرای سرشماری که طی آن باید معلومات مفصل در قسمت مشخصات دموگرافیکی، اجتماعی و اقتصادی نفوس، منجمله تعداد گویندگان زبان های مختلف، نفوس، مشاغل و ضمناً تسهیلاتی که در اختیار خانواده ها قرار داشت (آب آشامیدنی، وسیله تنویر و تسخین، نوعیت محل بودوباش و غیره) بدست می آمد، نسبت نبودن امنیت، علی الرغم تلاش های اداره مرکزی احصایه و مصارف هنگفت دالری اداره نفوس ملل متحد (UNFPA) و مصارف افغانی از بودجه دولت ناکام شد، و تنها بین ۵۰ و ۵۵ فیصد ساحات شمار سرشماری گردید. بهمین ملحوظ نتایج حاصله با ارتباط مشخصات اجتماعی، اقتصادی و دموگرافیکی نفوس فاقد ارزش استفاده عملی در مقیاس سرتاسری کشور است.

قسمت اول

ترکیب قومی نفوس

بگفته میری لوویس کلفورد ((افغانستان در طول تاریخ خود محل تلاقی اقوام گوناگون بوده است و از همینرو قبایل کنونی این سرزمین نتیجه آمیزش مختلف این اقوام اند.)) ۱ بلحاظ تاریخی تاجیکه بمن معلوم است کتابی بنام شرح و بیان سلطنت کابل نوشته مونت شیوارت الفستون اولین کتابی است که در باره ترکیب قومی نفوس کشور ما بحث کرده است. موصوف نفوس قلمرو امپراتوری درانی را که با علاوه حدود افغانستان امروزی شامل خراسان، مکران، گیلان، سند، کشمیر، ملتان، و لاهور بود ۱۴ میلیون تخمین نموده است. الفستون در رأس هیاتی بدربار شاه شجاع در ۱۸۰۸ به پشاور آمد و کتاب خود را در ۱۸۱۸ نشر نمود.

(این کتاب راداکتر محمد حسن کاکر به پشتو درآورده و اکادمی علوم افغانستان آن را نشر نموده است.) بر اساس معلومات موصوف بیش ترین

تراکم نفوس در کشمیر و کمترین آن در هزاره جات بود. الفستون ترکیب قومی قلمرو امپراتوری احمد شاهی را به شکل آبی ارائه نموده است:

افغانستان	۴,۳۰۰,۰۰۰	یا ۳۱%
بلوچ ها	۱,۱۰۰,۰۰۰	یا ۲%
تمام گروپ های تاتار	۲,۲۰۰,۰۰۰	یا ۸۵%
گویندگان زبان فارسی	۱,۵۰۰,۰۰۰	یا ۱۱%
اقوام هندی	۵,۷۰۰,۰۰۰	یا ۲۱%

فیض محمدکاتب، نویسنده، فاضل، و ادیب روشنفکر و مشروطه خواه دوره اول که در باره تاریخ مملکت ما بقول مورخ عبدالحی حبیبی در حدود ۵۰۰۰ صفحه چاپی و ناچاپ نوشته است، در سراج التواریخ ترکیب قومی نفوس کشور در دوره سندوزی را بدون ذکر منبع بشکل ذیل ارائه مینماید:

افغانستان	۴,۵۰۰,۰۰۰	یا ۳۰%
ایرانیان	۱,۵۰۰,۰۰۰	یا ۱۰%
تاتارها	۱,۵۰۰,۰۰۰	یا ۱۰%
هندیان	۵,۵۰۰,۰۰۰	یا ۳۷%
قبایل دیگر	۲,۰۰۰,۰۰۰	یا ۱۳%

جمعیت ۱۵ میلیونی مورد نظر فیض محمد، قسمیکه قبلاً متذکر شدم در حدود سابقه افغانستان زندگی میکردند. بعد از انحلال امپراتوری درانی حدود کشور بتدریج محدود تر گردید و افغانستان با ازدست دادن ولایات خراسان، ملتان کشمیر، دیزه جات، پشاور، سند، بلوچستان، سوات، باجوړ، و وزیرستان بخود حالیه خود محدود شد. در نتیجه نفوس کشور که در سال ۱۸۰۸ توسط الفستون با اندازه ۱۴ میلیون تخمین شده بود، بعد از مدت ۸۰ سال به ۴,۲۵۰,۰۰۰ نفر تقلیل یافت. این رقم در ۱۹۰۶ بنا از دست یافتن مناطق وسیع در نتیجه معاهدات تحمیلی کند مک و دیورند به ۶ میلیون نفر رسید موازی یا تغییراتی که در اندازه نفوس کشور واقع شد ترکیب قومی نفوس کشور بشرح آتی تغییر نمود.

۱ - هندیان (ملتانی ها، سندی ها، پنجابی ها، و کشمیری ها)، که در دوره سندوزیان بزرگترین گروپ قومی کشور را تشکیل میدادند، در دوره های بعدی از پیکر امپراتوری درانی متنزع شده، اول جزء دولت سکه ها و بعد جزء هند بر تانوی گردیدند.

۲- با محدود شدن قلمرو امپراتوری درانی، بخصوص با معاهده دیورند، قسمت اعظم پشتون ها نیز از پیکر کشور جدا شدند. امروز از جمله ۳۲ میلیون پشتون تنها ۱۳ میلیون یا ۴۰ فیصد آن در افغانستان زندگی مینمایند.

۳- بلوچ ها که در دوره سدوزی ۷ فیصد نفوس کشور را تشکیل میدادند، و سه ربع آنها در افغانستان زندگی میکردند، امروز تنها ۳ فیصد شان در کشور ما حیات بسر میبرند.

۴- فارسی ها که در حواشی غربی مملکت ما زندگی میکردند و با سایر فارسی زبان های غیرتاتارده فیصد نفوس را تشکیل میدادند جزء اتباع دولت حایه ایران گردیدند.

بر علاوه عوامل اتی نیز در دوره های بعدی باعث تغییراتی در ترکیب قومی کشور ما گردید:

۱- با قدرت رسیدن کمونست ها در روسیه در ۱۹۱۷ قیام های مردم آسیای میانه علیه شان شروع شد. این قیام ها که در ۱۹۱۸ در وادی فرغانه آغاز شد تا ۱۹۲۶ برای مدت ۸ سال دوام نمود. در نتیجه این قیام ها ثلث نفوس این منطقه یا در جهاد علیه اردوی سرخ شوروی به شهادت رسیدند، یا از قحطی تلف شدند، و یا در افغانستان به مهاجرت مجبور گردیدند. با اساس تخمین دیوود موننگمیری «در حدود ۵۰۰،۰۰۰ نفر تاجک و ازبک بداخل افغانستان مهاجرت نمودند.»

۵- بگفته آقای محمد شکوری، عضو فرهنگستان تاجکستان، بعد از تسلیمی بخارا در ۱۹۲۰ تا سال ۱۹۲۴ در حدود ۴۰ فیصد از جمعیت تاجکستان کم شد. نزدیک به نیمی از جمعیت تاجکستان یا نابود شد و یا با افغانستان گریخت. موصوف بکلام خود چنین ادامه میدهد: «بخارا که با ساس تخمین روس ها در سال ۱۸۹۷ در حدود یکصد هزار نفوس داشت، بعد از مدت ۲۹ سال یعنی در ۱۹۲۶ (سال ختم قیام) نفوس آن صرف چهل و هفت هزار نفر بود. همچنین نفوس خوقند بر اساس سر شماری سال ۱۸۹۷ در حدود ۸۲،۰۰۰ بود و با اساس یک تخمین سال ۱۹۱۱ نفوس آن ۱۱۴،۰۰۰ و در سال ۱۹۱۴ نفوس آن به ۱۲۰،۰۰۰ رسیده بود - که بعد از ختم قیام با سمنچی ها در سال ۱۹۲۶ صرف ۶۲،۰۰۰ نفر در خوقند زندگی میکردند.» ۶

باین ترتیب تاجک ها که فیض محمد کاتب در سراج التواریخ از آنها بعنوان یک گروپ مستقل نام نمیبورد، بعد از این به یکی از گروپ های عمده قومی تبدیل شدند، و تعداد ازبک ها با تعداد هموطنان هزاره ما برابر گردید. امروز تقریباً از جمله ۵.۵ (پنج عشاریه پنج

افغان معاويه امير دوست محمد خان

مليون) تاجک وازیک در حدود ۲ تا ۲،۵ میلیون آن بعد از انقلاب اکتوبر وارد افغانستان شدند. به مهاجرین بخصوص تاجک ها در همه عرصه ها فرصت های مناسب وحتی مسای با اتباع کشور داده شد وبدون هیچگونه تعصب دردستگاه دولتی وحتی در اردو استخدام شدند وبمقامات عالی ارتقا نمودند، در حالیکه تاجک ها در مناطق دیگر آسیای میانه، که در مجاورت سایر اقوام مخصوصاً از بک ها زندگی میکردند، از تحصیل بزبان مادری محروم شدند. درانجا تحت تاثیر روحیه پان - ترکستی باین تاجک ها گفته میشد که: «خلق تاجک وجود ندارد، تاجک ها همیشگی ترک وازیک بودن، که تحت تاثیر مدرسه وفرهنگ ایران زبان مادری، ترکی، خود راگم کردند و زبان فارسی را پذیرفتند، واکنون به غلط خودرا تاجک مینامند. ما باید آنها را بزبان اصلی ترکی خود شان باز گردانیم.» بگفته آقای شکوروف تاجک ها خیلی عذاب کشیدند، ازجمله برای آنها میگفتند که «هرکس تاجک باشد باید برود، بالای کوه های انجا زندگی کند.» جناب شکوروف از یک واقعه ی که در ۱۹۳۹ بوقوع پیوسته وخود ناظر آن بود چنین یادآوری مینماید: «خوب بیاد دارم که درسال ۱۹۳۹ که من هنوز در بخارا بودم سر شماری همگانی اتحاد شوروی انجام میشد، درمیان مردم ترس وهراس افتاده بود که چرا مارا میشمارند. برای مامیگفتند که به پدر وما در تان بگوئید که باید بگویند که ملت ما از یک است، زیرا که ما دراز بکستان زندگی میکنیم. در آن سال من باعمه پیرسال خود زندگی میکردم. این گپ هارا به عمه نگفتم.» روز سرشماری دو نفر بخانه ما آمدند، درمیان پریش های دیگر از عمه پیرم ملتش زاپسیدند، گفت: «(من فارس هستم)» گفت: «(شما ایرانی هستید)؟ شما شیعه؟ گفت: «(نه، فرزندانم، من ایرانی نیستم، شیعه هم نیستم - سنی هستم.)» مامور سرشماری پرسید «(اگر ایرانی نیستید، پس کیستید؟)» گفت: «(ملتیم راتاجک بنویسد)» مامور گفت: «(پس شما کوهستانی هستید؟)» «(درینصورت باید به کوهستان بروید - چرا اینجا زندگی میکنید؟)» عمه ام گفت: «(پسر! من در این سن و سال بکجا میتوانم بروم؟)» مامور گفت: «(برای اینکه بیرون تان نکنند من شما را ازیک مینویسم. یادتان باشد که شما ازیک هستید.» عمه پیر گفت: «(بنویسد)» واز آنها بسیار سپاس گذاری کرد.»

۲ - در افغانستان از زمانه های قدیم باینطرف یک جمعیت قابل ملاحظه ی از ملتسانی ها، سندی ها، کشمیری ها، و پنجابی ها، مخصوصاً در شهر ها حیات بسر میبردند. آنها با توسط دربار مغولی هند در کابل و سایر محلات تحت تسلط آنها بوظایف دیوانی، و لشکری گماشته شده بودند و با هم مصروف تجارت و کاسبی بودند و با اینکه بکارهای شاطری، چتر برداری، چلم برداری، ونغمه سرائی مجالس در باره های حکام مغولی و درانی اشتغال داشتند. آنها بعد از همسانی یا تاجک نامیده شدند، و با خود خود را، بهمین نام مسمی نمودند. آنها با پشتون ها نسبت ساختمان قبیلوی شان همسان نشدند.

۲- مقارن حصول استقلال کامل تقریباً تمام قزلباشان ساکن کشور، زبان ترکی را ترک نمودند، و در زبان شدند. اگر چه آنها هیچ خود را تاجک ننگفتند، ولی همراه با پنتون های دری زبان شده، پله گویندگان دری را سنگین نمودند.

برای مزید معلومات میخواهم یاد آور شوم که شاه اسماعیل صفوی در ۱۵۰۱ میلادی به نیروی قزلباشان دولت صفوی را تأسیس نمود. اردوی صفوی عمدتاً از قزلباشان تشکیل شده بود، و قزلباشان مقامات بلند اردو و دربار و دیوان را در اختیار داشتند. زبان ترکی زبان رسمی دربار وارد و حتی در مراحل اولی تشکیل این سلسله زبان دیوان اردو بود. قزلباشان عمدتاً پانادرشاه افشار در افغانستان وارد شدند و تعدادی از آنها در دوره صفوی در هرات و قندهار ممکن شده بودند. نادر شاه افشار آنها را برای محافظت شهر کابل در محله ی موظف نمود که پسان بنام چندول بمعنی محافظان عقبی یاد شد، مگر قزلباشان از نژاد واحد نیستند و از اقوام ترک، ترکمن، کرد و لر تشکیل شدند. شاخه های بزرگ شان ذوی القدر، بمرم لو، قراجه لو، قراقویینلو، آق قویینلو، اقاچری، افشار، وقاجار بود. آنها حتی تا شروع قرن جاری زبان ترکی را حفظ کرده بودند. باین ارتباط ذکر یک واقعه تاریخی به نقل از سراج التواریخ بیاورم نخواهد بود:

«حسین بازگشت امیر دوست محمد خان از بخارا (در جریان جنگ اول افغان و انگلیسی) امیر بخارا همه محافظین را در خفا تلقین کرد که حسین عبور امیر از رود جیحون (امو) بهره ای که بتواند زورقی را که امیر با فرزندانیش در آن مسی نشیند، بشکافند، تا غرق و فنا شوند. چنانچه ایشان را تحت الحفظ در کنار جیحون رسانده بکشتی ها نشانند و زورق امیر را در خفا سوراخ کرده حسین را ندن کشتی یکی از گماشتگان امیر بخارا که از کید القایش آگاه نبود نیز بمشایعت امیر کبیر بساوی در یک زورقی نشست که او را از نهر عبور داده مراجعت نماید. و دیگری که از حقیقت کار آگاه بود به زبان ترکی او را خبر داد که از کشتی فرود گشته با امیر در غرق شدن همعنا ی نکند. و امیر کبیر بواسطه ی که مبادرش از بزرگ زادگان قزلباشیه کابل و ترک زبان بود، زبان ترکی میدانست سخن را شنیده با فرزندانیش از کشتی فرود آمد، و از عبور کردن باز استناد.»

۴ - بر علاوه توسعه روز افزون دستک دولت، تعمیم تعلیم و تربیه عصری، ازدواج های خارج از گروپ های قومی نیز باعث از دیار مقدار گویندگان زبان دری گردید.

گروپ های عمده قومی

گرچه تعداد دقیق اقوام بدون انجام یک سر شماری کامل نفوس که همزمان در سراسر کشور صورت بگیرد و مشخصات هر فرد جداگانه ثبت شود، امکان پذیر نمیباشد، با آنهم سر وی های دموگرافیکی سنوات ماضیه، تحقیقات اشخاص صاحب نظر و مسلکی و مشاهدات اشخاص مطلع از محلات بودوباش ساکنین و استنباطات منطقی می تواند تا حدودی مارادر زمینه رهنمای کند. در این نوشته که بیشتر جنبه معلوماتی دارد فیصدی پشتون ها در مجموع نفوس بین ۵۰ و ۵۵ فیصد بدلائل آتی مورد تائید و استفاده قرار گرفته است.

۱ - پشتون ها در ناحیه ی که منتها الیه ارتفاعات پامیر و تمامی سلسله کوه های سلیمان گرفته تا جنوب دره هلمند و از انجا تا هرات و سرحدات ایران گسترده است، پراکنده اند. بر علاوه پشتون ها پهلو ی از یک ها وتاجک ها گروپ عمده قومی رادر شمال کشور تشکیل میدهند و در حدود ۱۰ فیصد نفوس بشکل کوچی حیات بسر میبرند که باستانی چند ده هزار گوجر، ایماق، عرب همه پشتون هستند.

۲ - فیصدی ۵۰ تا ۵۵ پشتون ها مورد تائید اکثر مراجع و اشخاص مطلع که با مسأله نفوس کشور ما سر و کار پیدا کرده اند، قرار گرفته است.

بدیافتن این مطلب که پشتون ها نصف و یا بیش تر از نصف نفوس کشور را تشکیل میدهند، ممکن برای یک هموطن مهاجر ما که در سنین جوانی مهاجر شده است، و یا در دوران اقامت در داخل کشور برایش امکان و یا فرصت مسافرت بولایات مهیا نشده باشد، دشوار خواهد بود، که اعم دلائل آن قرار آتی است:

۱ - در این اواخر یک تعداد کتب و رسالات توسط اشخاص برشته تحریر در آمده است، که روی ملاحظات سیاسی تعداد پشتون ها را از رقم واقعی آنها کمتر نوشته اند. کتب مانند افغانستان در مسیر تاریخ، افغانستان در پنج قرن اخیر، صفحات خونین از تاریخ هزاره، و پژوهشی در تاریخ هزاره مثال های عمده آن میباشد.

۲ - از طرف دیگر ذهنیت هموطنان ما چنین است که بعضی ولایات را طوز نپیک محل سکونت قوم خاص تصور مینمایند. طور مثال ارزگان و غزنی را محل بودوباش هموطنان هزاره، کاپیسا و پروان را از تاجک ها و کندوز و بغلان را محل بودوباش از بک ها میدانند. یادآوری این مطلب هم ضروری میباشد که یک تعداد اشخاص و بعضی نثرات خارج از سرحدات کشور (امید واقماران) با تبلیغات منظم خود میکوشند به هموطنان تفهیم نمایند که پشتون ها گویا تنها در مناطق جنوب کشور سکونت دارند، و سه گوشه دیگر مملکت به هزاره، ازبک و تاجک تعلق دارد، تا باین ترتیب زمینه را برای طرح حکومت فدرالی که مقدمه تجزیه کشور میباشد، تهیه نمایند. این نوع تبلیغات که بخصوص بعد از تجاوز شوروی شروع شد، امروز شدت جریان دارد، اما واقعیت این است که پشتون ها بر علاوه جنوب کشور در سایر مناطق هم سکونت دارند. باین ارتباط یاد آوری یک خاطره شخصی در دورانی که در اداره مرکزی احصائیه مامور بودم و برای اجرای امور سرشماری به ولایت ارزگان موظف شدم بيمورد نخواهد بود. بعد از گرفتن مکتوب تقریر برای گرفتن سفرخرج به مدیریت عمومی اداری مراجعه کردم.

یکی از مامورین اداری وقتی مرا دید با تعجب پرسید: ((شما به ارزگان میروید؟! گفتیم: ((بلی، چرا؟!)) گفت: ((شما که هزاره نیستید!)) واقعا همان لحظه تصور من از ولایت ارزگان چنان بود که آن هموطن فکرمیکرد، در حالیکه عملاً دیدم که در ولایت ارزگان تعداد پشتون ها از هموطنان هزاره ما بیش تر بود. این موضوع حتی در نوشته های نویسندگان مانند بصیر احمد دولت آبادی که افغانستان را عملاً سرزمین اقوام ترک نژاد میداند، از جمله تنها هموطنان هزاره ما را ۳۰ فیصد قلمداد می نماید، نیز انعکاس یافته است. موصوف در صفحه ۱۲ کتاب خود بنام شناسنامه افغانستان در مورد ارزگان مینویسد که ساکنین تیرین کوت، و لسوالی دهرآود، و لسوالی شهید حساس، و لسوالی چوره، و لسوالی نیش پشتون هیتند پشتون ها بر علاوه ۷۵ فیصد نفوس اجرستان، ۶۵ فیصد خاص ارزگان، و ۵۰ درصد گزاب را تشکیل مینمایند. هزاره ها در دایکندی، شهرستان، گجران زندگی مینمایند، در ولایات پروان و کاپیسا هم تاجک ها ممکن با تفاوت در حدود ۱۰۰،۰۰۰ نفر از پشتون ها زیاد باشند. در ولایات کندوز و بغلان تعداد پشتون ها بمقایسه هریک از اقوام ساکن این

ولایات ازبک، تاجک و هزاره، بیش تر است. در ولایت غزني پشتون ها به استثنی جاغوري و مالستان، در مرکز ولایت، و ولسوالي هاي زنه خان، ده بک، خواجه عمري، ناور، جغتو، قره باغ، مقر، گیلان، آب بند، اندر، گیرو، ناوه، جاني خیل، کتواز، سلیمانخیل، دهله، اومنه، زندگي میکنند، و تعداد آنها بمقایسه هموطنان هزاره زیاد تر است. برای مزید معلومات خواننده را در اینجا بمطالعه چارت دعوت مینمایم که اکادمي علوم اتحاد شوروي سابق به نقل از کتاب نفوس دنیا تالیف ای، اس، بروک در سال ۱۹۸۱ در مسکو نشر نموده، و مجله آئینه افغانستان آن را به ترجمه پوهاند عبدالشکور رشاد در شماره ۶۸ مورخ جنوري ۱۹۹۸ اقتباس نموده است. بروک ارقام چارت خود را با ستناد نتایج مرحله مقدماتي اولین سر شماری کامل نفوس سنخش نموده است:

شمار نفوس افغانستان

نقل از کتاب نفوس دنیا تالیف اس. ای. بروک طبع سال ۱۹۸۱، ماسکو، اکادمي علوم اتحاد شوروي، ص ۳۷۷

انوام	نفوس	فیصدی	انوام	نفوس	فیصدی	انوام	نفوس	فیصدی
			اورمري	۵/۰۰۰	۵%	پنجابی هندو سکه	۲۵/۰۰۰	۰/۲
افغان	۸۰۰۰۰۰۰	۵۲/۹	پراچه	۵/۰۰۰	۵%	تیرایی	۲۰/۰۰۰	۰/۱
تاجک	۳۰۰۰۰۰۰	۱۹.۸				چچک (بکر بوال)	۲۰۰۰۰	۰/۱
هزاره	۱۳۰۰۰۰۰	۸.۶	ازبک	۱۳۰۰۰۰۰	۸.۶	جت	۱۰۰۰۰	۰/۱
چارایماق	۴۵۰۰۰۰	۲/۰	ترکمن	۳۰۰۰۰۰	۲/۰	کوهستانی (کوشانی)	۵۰۰۰	%
بلوچ	۱۳۰۰۰۰	۰/۹	افشار و قزلباش	۳۰۰۰۰۰	۰/۲	برگون	۲۰۰۰۰	۰/۳
نورستانی	۱۲۰۰۰۰	۰/۸	قرغز	۱۰۰۰۰	۰/۱	عرب	۳۰۰۰۰	۰/۲
پامیری	۱۰۰۰۰۰	۰/۷	قزاق	۵۰۰۰	۵%	مغل	۲۰۰۰۰	۰/۱
پارسی	۴۰۰۰۰	۰/۳				انوام دیگر چون کوچر، یهود، انپور	۳۴۰۰۰	۰/۲
کرد	۱۰۰۰۰	۰/۱	پشه ای	۱۰۰۰۰۰	۰/۷	مجموع	۵۱۰۸۰۰۰	۱۰۰/۰

دپوهاند عبدالشکور رشاد ژباړه

سالنامه سال ۱۹۹۷ بریتانیکا در صفحه ۷۷۶ ارقام آتی را آرایه نموده است:

۱۱,۸۷۰,۰۰۰	گوینده گان زبان پشتو(بدون مهاجرین در ایران و پاکستان)
۱۳,۳۵۴,۰۰۰	گوینده گان زبان پشتو (بشمول مهاجرین)
۷,۳۶۰,۰۰۰	گویندگان زبان دری (بدون مهاجرین)
۴,۶۲۰,۰۰۰	تاجک
۲,۰۰۰,۰۰۰	هزاره ها
۶۴۰,۰۰۰	ایماق
۲۱۰,۰۰۰	گویندگان زبان بلوچی
۱۷۰,۰۰۰	گویندگان زبان های نورستانی
۱۴۰,۰۰۰	گویندگان زبان های پامیری
	۲- گویندگان زبان های ترکی
۲,۰۰۰,۰۰۰	ازبکی
۲۴۰,۰۰۰	ترکمنی
	۳- گویندگان زبان های اند واریانی
۱۴۰,۰۰۰	پشه یی
۲۳۰,۰۰۰	۴- سایرین

معلومات در مورد ترکیب قومی نفوس، برای توزیع خدمات دولتی، سروری های احصائیوی و پروگرام انکشاف دهات و سایر مقاصد اجتماعی و فرهنگی ضروری شمرده میشود.

جامعه افغانی وجوامع همسایگان بلحاظ تجانس قومی

افغانستان به لحاظ تجانس قومی نودو هشتمین کشور جهان است. فیصدي این تجانس در افغانستان ۳۴ در ایران ۲۴ و در پاکستان ۳۶ میباشد (۸) در افغانستان و در سایر کشورهای همجوار بغیر از ایران و پاکستان بزرگترین گروپ قومی بیش تر از نصف نفوس آنها را تشکیل میدهد (۹) به جدول شماره ۳ توجه کنید :

جدول شماره (۳)

ارقام به هزاره

اسم کشور	اندازه نفوس	گروپ عمده قومی	سهم فیصدي گروپ عمده در مجموع نفوس
افغانستان	۲۵,۰۰۰	پشتون	۵۲.۳ %
پاکستان	۱۳۳,۵۰۰	پنجابی	۴۸.۲ %

تاجکستان	۵,۹۴۵	تاجک	۶۲%
ازبکستان	۲۳,۲۰۶	ازبک	۷۱%
ترکمنستان	۲,۵۷۲	ترکمن	۷۰%
ایران	۶۲,۲۳۱	فارس	۲۵.۶%

از لحاظ جمعیت پشتون ها با داشتن ۳۲,۳۴۴,۰۰۰ نفوس بعد از پنجابی ها بزرگترین گروه قومی را در منطقه تشکیل میدهند، مگر پنجابی ها بصورت دقیق کلمه گروه قومی پالتیکی واحد نبوده مردمان منسوب به گروه های مختلف قومی را در برمیگیرد.

جدول شماره (۴)
اقوام عمده کشور های منطقه
(ارقام به هزار)

پشتون	فارس	ازبک	روس	تاجک	بلوچ	ترکمن	افغانستان	پاکستان	تاجکستان	ازبکستان	ایران	ترکمنستان	مجموع
-	-	-	۵۷۰	-	-	-	۱۳,۲۵۴	۱۸,۹۹۰	-	-	-	-	۳۲,۳۴۴
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۸۲,۴۲۰	-	۲۸,۴۲۰
-	-	-	۱,۱۵۰	-	-	-	۲,۰۰۰	-	۱,۳۷۰	۱۶,۶۰۰	-	۳۶۰	۲۱,۳۲۰
-	-	-	۷,۹۵۰	-	-	-	-	-	۵۸۰	۲,۵۴۰	-	۵۰۰	۱۲,۷۲۰
-	-	-	-	-	-	-	۲,۱۲۰	-	۲,۶۶	۱,۰۳۰	-	۵۰۰	۹,۳۲۰
-	-	-	-	-	-	-	۲۱۰	۲۳۵	-	-	۱,۴۲۰	-	۵,۹۸۰
-	-	-	-	-	-	-	۲۲۰	-	-	-	۹۷۰	-	۲,۴۰۰

گرچه تجانس قومی توسط بعضی صاحب نظران علوم سیاسی در پهلوئی جغرافیایی، وجود منابع طبیعی، ظرفیت صنعتی، جمعیت، روحیات ملی، کیفیت دیپلوماسی، موسسات سیاسی، وضعیت نظامی و کیفیت قیادت نظامی و سیستم پولی و مالی، به عنوان یک عامل زیر بنای قدرت ملی شمرده میشود، ولی باید بخاطر داشت که در طرح این مباحث بیشتر کشورهای تازه با استقلال رسیده آسیا و آفریقا مدنظر است، که در آن ها عوامل متحد کننده مانند دین، سابقه تاریخی مشترک و همنوایی و زندگی مشترک در طول قرون متمادی به حد کافی وجود ندارد که تکیه بر آنها همبستگی ملی را تقویت نماید. اما افغانستان نه مانند پاکستان روی ملاحظات مذهبی بوجود آمده و نه مانند روسیه باصرف سر

زمین های دیگران بحدود فعلی رسیده است، و با لاخره نه مانند سوئیس از میثاق چند قوم تشکیل شده است. افغانستان یک سرزمین بسیار قدیمی و تاریخی است و اقوام ساکن آن با داشتن علایق و اتکای شان بر همدیگر باهم برادر وار زیسته همبستگی بین خود بوجود آورده اند، بطوریکه این همبستگی شان نظر به همبستگی بین مردمان کشورهای دیگر منطقه ایکه افغانستان در آن واقع است، بیش تر میباشد

قسمت دهم

نظری به نوشته های هموطنان در مورد نفوس کشور

افغانستان در مسیر تاریخ نوشته میر غلام محمد غبار یکی از منابعی است که برای ارائه ترکیب قومی نفوس بر آن وسیعاً استناد میشود در حالیکه این مطالب کتاب ثقه نمیشد. غبار در صفحه ۱۱ کتاب خود بارتباط نفوس بدون ذکر ماخذ چنین مینویسد: «قرار یک احصائیه سال ۱۹۶۲ مجموعه نفوس کشور بالغ است بر ۱۵، ۲۷۱، ۶۸۸ نفر، یازده ملیون آن تقریباً نود فیصد تمام نفوس) در دهات مملکت زیست مینماید. دونیم ملیون دیگر بشکل کوچی و نیمه کوچی در دهات موسمی و غزودی و چادری زندگی دارند... یک ملیون نفر و کمتر از ده فیصد) در شهر حیات بسر میبرند) غبار در مورد رشد طبیعی نفوس (تفاوت تولدات و وفیات)، بازم بدون ذکر منبع چنین مینویسد: «قرار احصائیه رسمی وفیات در فی ۹۴ هزار و تولدات فی ۲۶، ۲۹۰ نفر است. و قرار بعضی احصائیه (متخصصین خارجی) وفیات فی ۲۵ هزار و تولدات فی ۳۰ هزار نفر است، که با این حساب از دیار نفوس در سال فی ۵ هزار نفر است.»

۱- اندازه نفوس

غبار رقم ۱۵، ۲۷۱، ۶۸۷ را بدون ذکر منبع درج نموده است و نفوس دهاتی کشور را یازده ملیون یا ۹۰ فیصد کل نفوس نوشته است. باید بگویم که اولاً نفوس دهاتی کشور ما هیچوقت ۹۰ فیصد نفوس نبوده است. و ثانیاً ۱۱ ملیون ۷۲ فیصد رقم ۱۵، ۳ ملیون است نه ۹۰ فیصد. بر علاوه غبار در نقل ارقام هم از منبع آن، دقت لازم بخرچ نداده است. ازینرو، سر جمع نفوس شهری جمع دهاتی جمع کوچی ۱۵، ۳ ملیون نمیکردد، بلکه ۱۲، ۴ ملیون میگردد، باین ترتیب:

نفوس کوچی	۲، ۴۵۷، ۷۲۵
نفوس دهاتی	۱۱، ۰۰۰، ۰۰۰

نفوس شهری ۱،۰۰۰،۰۰۰

۱۴،۴۵۷،۷۲۵

۲- رشد نفوس

غبار در همان صفحه، رشد نفوس را به اندازه ۰۵ فیصد مورد تأیید قرار داده است در حالیکه در پنجاه سال اخیر رشد نفوس کشور با ستاد نوشته نیتن کیفتر و ویلیام فلیگر همیشه بالاتر از یکنیم فیصد بوده است. در قسمت وفيات و تولدات باز هم غبار بدون ذکر منابع آنها را با ترتیب ۲۹۵۶ و ۹۴۷ فی هزار تحریر نموده است. در نوشتن این ارقام باز هم اشتباه صورت گرفته است. در افغانستان نرخ تولدات در دهه ۱۹۶۰ بالاتر از ۵۰ فی هزار بود، و وفيات در حدود ۳۱-۳۰ فی هزار تخمین شده بود. نرخ وفيات ۹۴۷ (نو عشاریه چل و هفت) فی هزار به هیچ صورت درست نمیباشد، زیرا با سپری شدن مدت تقریباً ۲۰ سال از نوشتن کتاب حتی امروز هم این رقم پایان نراز سطح وفيات کشور های پیشرفته مانند اطریش (۱۱،۴ فی هزار) است، که بمقایسه کشور ما از سطح معیشت بلند تر و تسهیلات طبي بیشتر برخوردار هستند.

۳- ترکیب قومي نفوس

غبار در حالیکه به تخمینات مختلف در مورد ترکیب قومي نفوس کشور دسترس داشت و حتی بعضی کتب و نشرات را که حاوی این نوع تخمینات هستند، مورد استفاده قرار داده است، صرف به ذکر این مطلب اکتفا نموده که: «زبان پشتو در ولایات شرقی، جنوب و جنوب غربی کشور بیشتر تکلم میشود. گویندگان این زبان اصلاً ۱۲ میلیون نفر است، که امروز در حدود ۶ میلیون آن بین خط مصنوعی دیورند و سواحل راست رود سند افتاده است.»

الف: غبار در مورد گویندگان سایر زبان های کشور اعداد بدست نمیدهد. وی این راهم نمی نویسد که در باره پشتون ها معلومات خود را از کدام منبع بدست آورده است. عجب است که ۶ میلیون پشتون در افغانستان و دقیقاً بدون کوچکترین کم و کاست و تفاوت ۶ میلیون در آن طرف خط نام نهاد دیورند زندگی میکنند! علاوه بر آن پشتون ها، برخلاف گفته غبار تنها در شرق و جنوب و جنوب غرب زندگی نمیکنند، و در شمال کشور، نقاط مرکزی و در غرب هم زندگی مینمایند و به زبان پشتو تکلم میکنند. عبارت «بیشتر تکلم میکنند» هم مبهم و الووده به غرض است. در چنین موارد اصلاً ذکر آن معمول نیست حالا اگر روش غبار را سرمشق قرار دهیم و محل بودوباش اقوام را در چهار سمت کشور به این

عبارت که ((بیشتر تکلم میکنند)) تعیین کنیم به یقین که بمشکلات موجه خواهیم شد.

غبار زبان های کشور را بدوگروپ عمده یعنی زبان های ملی ومحلی تقسیم میکنند، و زبان های دری، پشتو وازیکی رازبانهای ملی و زبانهای بلوچی ونورستانی را زبان های محلی میداند. حالا فهمیده نمیشود که غبار زبانهای ترکمنی، براهوی، اورمری، قرغزی، قزاقی، پراچی، منجی، واخی، زیباک، سریکی وغیره راشامل کدام گروپ میدانند؟ این هم معلوم نیست که غبار این تقسیم بندی را براساس کدام معیار انجام داده است؟

ب - باساس نوشته غبار پشتون ها ۳۹ فیصد نفوس کشور را تشکیل میدهند. این رقم با احتمال قوی به نقل از رساله بنام اقتصاد افغانستان یا نظام اجتماعی و اقتصادی افغانستان نوشته (۱) پلیاک تحریر شده است. پلیاک فیصدی پشتون هارا در مجموع نفوس کشور بدون آنکه ماخذ آن را داده باشد ویاخودش درباره آن کدام سروری یا تحقیقی انجام داده باشد ۳۹ فیصد نوشته است. این فیصدی فاقد اعتبار علمی است وتوسط اوصرف برای پیشبرد مقاصد سیاسی مطرح شده بود. فیصدی پلیاک بالفیصدی مندرج دایرة المعارف بزرگ اتحاد شوروی، که باوجود داشتن ملاحظات سیاسی وتاریخی برای استفاده اکادمیک ترتیب شده است، نیز تفاوت دارد. در این دایرة المعارف فیصدی پشتون ها در مجموع نفوس کشور ۵۰ است.

رساله نظام اجتماعی و اقتصادی افغانستان که در دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ در محافل چپی کشور بشکل رساله درسی دست بدست میگشت حاوی معلومات احصایی در مورد نفوس، وضع مالکیت زمین، سکتور صنایع و موسسات و تاسیسات زیر بنایی بود. در نوشتن آن مانند سایر کتب ورسالات مارکستی از فنون نوین مشاهده، از مایش، تجربه و تحقیق از راه سروری ونمونه گیری استفاده نشده بود. این کتاب با وجود یادآوری های یکنواخت نظریات مارکستی بصورت ساده وعامیانه شده اش تأثیر نافذی بر قضاوت محافل چپی و رادیکالی کشور داشت. بعد فیصدی ارائه شده این کتاب در مورد پشتون ها بصورت شاه بیست در اجندای ستمی ها درآمد. بر علاوه در این رساله کوشش شده بود برای

بی اعتبار نمودن دموکراسی و بی ثبات نمودن اوضاع پهلوی مسایل طبقات موضوعات اثنیکی را نیز شامل نماید.

انتخاب فیصدی پلیاک توسط غبار بدون معرفی از قام و احصائیه سایر منابع معتبر در زمینه موقف اورابه عنوان یک مورخ مورد سوال قرار میدهد. استناد غبار به این فیصدی بعد زمینه را برای پیشبرد اغراض سیاسی و تنظیمی و ستمی یک تعداد ناخلفان مهیا نمود این ناخلفان توانستند در فقدان یک دولت مرکزی راه این فیصدی ها را در بعضی نشرات بین المللی باز کنند و شعار ((برادر بزرگ مرد)) را که خبث باطن شان را ظاهر مینماید سردهند.

ج - در قسمت ۶ میلیون پشتون که بگفته غبار ((انطرف سرحد زندگی میکنند)) نیز یک نکته قابل یاد آوری است و آن اینکه غبار کتاب خود را در ۱۹۶۷ تکمیل نموده است، در حالیکه نفوس ((صوبه سرحد)) بر اساس سرشماری سال ۱۹۵۱ در حدود ۸۹ ۵ میلیون و بر اساس نتایج همین سرشماری نفوس بلوچستان ۱ ۷۴ میلیون بود. بادر نظر داشت این فیصدی ها نفوس پشتون ها در این هردو ایالت و پشتون های سایر ایالات در ۱۹۵۱ یعنی در حدود پانزده سال قبل از نوشتن کتاب غبار پشتون های انطرف خط دیورند ۶ میلیون بود. در سالی که غبار کتاب خود را تکمیل نمود نفوس پشتون های انطرف خط متذکره به ۹ میلیون رسیده بود. اگر نتایج مرحله مقدماتی سر شماری کشور را اساس قرار دهیم بادر نظر داشت فیصدی رشد نفوس به اندازه ۲۴ نفوس را برای سال ۱۹۶۷ سنجش نماییم درینصورت در ۱۹۶۷ نفوس پشتون ها در هردو طرف خط دیورند در حدود ۱۵ میلیون بود که از جمله ۹ میلیون آن در انطرف و در حدود ۶ میلیون آن در افغانستان حیات بسر میبردند.

افغانستان در پنج قرن اخیر

میرمحمد صدیق فر هنگ مولف کتاب فوق، اولین کسی است که نه تنها مساله عدم تجانس جامعه افغانی را از لحاظ نژاد، مذهب، زبان برای تشدید حساسیتها و فراهم نمودن زمینه بهره برداری از آن ها را مطرح نمود، بلکه متذکر شد که باشندگان افغانستان دارای استعداد های ذهنی و اجتماعی گوناگون و نا برابراند. فرهنگ کوشید ثابت نماید که پشتون ها بمقایسه سایرین از جهت زیستی فروتر هستند، و

توانایی سازمان دادن و حفظ جوامع متجدد را در سطح عالی در جهت خیر و صلاح عمومی ندارند. فرهنگ پشتون ها را متجاوز، فاقد روحیه تهازل و مدارا معرفی نموده است. وی برای بی اعتبار نمودن بنیادهای ملی و تحریف تاریخ و بالاخره بدنام کردن رهبران ملی متعلق به قوم پشتون نه تنها به نوشته های دشمنان پشتون ها اتکا نموده، بلکه خود نیز با وارد نمودن اتهامات و سرا زیر کردن سیلی از اکاذیب بر پشتون ها از همه دشمنان این قوم اعم از مغل، فارس و روس سبقت جسته است. فرهنگ در این راه از تحریف حقایق تاریخی هم باک ندارد. طور مثال، برای اینکه ثابت کند که اسم افغانستان در زمان احمد شاه بابا خراسان بود و این نام بالای همه کشور اطلاق میشد به گفته صابر شاه ملنگ استناد مینماید. به عبارت فرهنگ توجه فرمائید: «دولتی که در نیمه سده هژدهم توسط احمد شاه درانی پی ریزی شد نیز در عصر شاه مذکور خراسان نامیده میشد.» چنانچه از زبان صابر شاه پیر و مرشد احمد شاه روایت شده است که راجع به شاه مذکور به حکمران لا هور گفت: «او پادشاه ولایت خراسان است و تو صوبه دار پادشاه هندوستان.» فرهنگ این مطلب را از کتاب احمد شاه درانی نوشته گندا سنگه اقتباس نموده است، اما این عبارت در اصل متن چنین است: شاهنواز خان از پیر پرسید «احمد شاه برادر چه حال دارد؟»

پیر در جوابش میگوید: «وی پادشاه ولایت افغانستان و خراسان است. او تصمیم دارد که هندوستان را هم فتح نماید و شما صوبه دار و رعیت شخص دیگر هستید. شما بکدام جرئت چنین صحبت مینمائید؟»

همچنان صدیق فرهنگ برای اینکه زبان پشتورا را از انجام وظیفه اجتماعی آن محروم نماید و از تعمیم آن در اداره، محاکم، تعلیمات عالی وارد و جلوگیری کرده باشد، باز هم به تحریف حقایق تاریخی میپردازد. طور مثال در صفحه ۳۶۲ کتاب خود تحت عنوان سیاست نو در مسایل زبان مینویسد:

«با اینکه در افغانستان از قدیم الایام زبان های متعددی وجود داشت اما مثاله زبان تاین هنگام مشکلی در مناسبات مردم بایکدیگر و ارتباط شان با مقامات دولتی ایجاد نکرده بود. زیرا زبان دری که تقریباً ۴۰ فیصد از باشندگان کشور به آن تکلم میکردند، در سراسر دوره اسلامی زبان رسمی و زبان معاملات در کشور به شماره میرفت.» این

ادعای فرهنگ که «زبان دری در سراسر دوره اسلامی زبان رسمی و زبان معاملات در کشور بشمار میرفت.» فاقد ارزشی علمی است و نیازمند دلایل و مدارک میباشد که در نوشته موصوف یافت نمیشود. از لحاظ تاریخی اولاً در مورد زبان های رایج در کشور ما اطلاع دقیقی در دست نیست و به علت کمبودی مدارک نمیتوان حدود و قلمروی کار برد زبان های شناخته شده از قبیل پشتو، دری، ترکی، و مغولی را مشخص نمود. ثانیاً در دوران تسلط سیاسی اعراب زبان رسمی در خلافت اموی و عباسی عربی بود، نه دری. فارسی حتی در دربار آل بویه که یک سلسله بومی بود، نیز زبان رسمی نبود. آل بویه بجای فارسی به عربی، زبان بین المللی سرزمین های اسلامی توجه داشتند. وز رای بزرگ آنها مثل ابن عمید، و صاحب بن عباد ادبای زبان عربی بودند، ابن مسکویه مورخ و ادیب معروف، ابوالفرج و ابن ندیم که در دربار و تحت آنها بسر میبردند، همه از بزرگان و نویسندگان زبان عربی بودند. این موضوع در قسمت سایر سلسله های مستقل در افغانستان و ماورالنهر کم و بیش صدق میکند، آنها اگر چه در قلمرو سیاست از دربار خلافت آزاد بودند (حکومت اعراب). ولی در قلمرو فرهنگ (زبان، ادب) به تسلط عرب وابسته ماندند. با سقوط خلافت بغداد در نیمه قرن سیزدهم میلادی بدست مغل ها نیرو و توانایی گسترش زبان عربی عمدتاً به تشویق خواجه نصیر الدین طوسی کم گردید. اگر چه زبان فارسی کم کم بشکل زبان سیاسی و دیوانی در آمد ولی با آنها هم حتی بعد از سقوط بغداد زبان فارسی برخلاف قول فرهنگ در ساحه دربار، اردو، کتابت و بخصوص علوم همیشه زبان مسلط نبود. طور مثال در دوران صفوی ها (۱۵۰۱-۱۷۲۲ م) زبان ترکی از اوایل تا ختم آن زبان کتابت و رسمیات و زبان مسلط در دربار وارد و بود. شاه اسماعیل صفوی، موسس سلسله صفوی شاعر زیر دست به ترکی اذری بود و خطایی تخلص میکرد. بر علاوه فارسی هیچوقت زبان مسلط علوم اسلامی حتی در فارس و خراسان نبود. باستانی علمای اسماعیلیه اکثر علمای سنی و شیعه دوازده امامیه آثار خود را در علوم اسلامی بزبان عربی مینوشتند. از طرف دیگر ذکر این مطلب نیز حایز اهمیت است که رهبری سیاسی فارس، خراسان و ماورالنهر را بعد از سقوط بغداد خاندان عباسی ترکان بعهدہ داشتند. سلطه آنها بخصوص بر فارس، خراسان و ماورالنهر از دوام و ثبات بیش تر بر خوردار بود و حکمرانان سرزمینی که

در ۱۹۳۵ رسماً بنام ایران مسمی شد جزء در یک سلسله مورد استثنای ترک ها بودند. لقب شاهنشاه ایران حاکی از حاکمیت و برتری عنصر ایرانی در دستگاه دولت نبوده است. این لقب مفهوم یک سلطنت مطلقه عمومی را در دوره ساسانیان میرساند چنانچه در قرون وسطی همین مفهوم در غرب با لقب امپراتور روم و در شرق با شاهنشاه هند مرتبط بوده است. هم شیر شاه و هم جلال الدین محمد اکبر خود را شاهنشاه مینامیدند. در حالیکه اولی پشتون و دومی ترک چغتایی بود. احمد شاه درانی هم در هند بنام شاهنشاه یاد میشد. صدیق فرهنگ درین مورد به نوشته خود چنین دوام میدهد: «احمد شاه ابدالی، با اینکه پشتو زبان بود، و دران زبان شعر میگفت با درک این حقیقت (که در سراسر دوره اسلامی زبان فارسی زبان رسمی و زبان معاملات بود) زبان دری را بعنوان زبان رسمی و زبان معاملات حفظ کرد.»

صدیق فرهنگ محمد ظاهر شاه، شاه سابق را مورد ملامتی قرار میدهد که با صدور مرفان بتاريخ ۲ مارچ ۱۹۳۷ راجع به زبان پشتو از درک حقیقی که اسلاف او با آن نایل آمده بودند، عاجز ماند، از آن عدول کرد و با رسمیت دادن پشتو (پهلوی دری) حلقه وصل و یگانگی را بین عناصر مختلف مردم از هم گسیخت، و باین ترتیب حیثیت و حقوق سایر زبان ها سلب گردید، زیرا که به عقیده فرهنگ و همفکرانش «زبان فارسی بمقایسه زبان پشتو افضل و عالی است.» (۱۰) هما نظوریکه «تاجک فوق همه است» حالا رسمیت دادن زبان پشتو و در یک ردیف قرار دادن آن با دری یک گناه نابخشودنی است. فرهنگ بدون ارائه شواهد محمد گل خان مهمند را متهم مینماید که تحریکاتی را برای طرد زبان دری نه تنها در دوایر دولتی بلکه در موسسات تعلیمی و حتی خانه و بازار آغاز کرد بعد بقول فرهنگ «مجید زابلی داؤد خان، نعیم خان نیز وارد و معرکه شدند. نظر محمد گل خان مهمند را در قسمت تعمیم زبان پشتو و طرد سایر زبان ها از خود نمودند و پس از آنکه آن را با آب و تاب هتلری جلا و صیقل دادند آنرا بعنوان سیاست جدید فرهنگی در محل تطبیق قرار دارند.»

بالاخره فرهنگ با این کلمات که سراسر نهمت و بهتان است، اکتفا نکرده مینویسد: «این وقتی بود که در سطح بین المللی المان نازی با وج قدرت رسیده بود، دورنمای پیروزی نهایی و حتمی آن عناصر

زورگو وفاشت مزاج (هدف فرهنگ شاه سابق، داودخان، زابلی و محمد گل خان مهند است) رادر همه جا بخود جلب میکرد...) فرهنگ حنی متذکر میشود که محمد نعیم خان و محمد داودخان به نظر حزب ناسیونال سو سیالست گردیدند. به گفته وی شاه سابق برای اینکه از غم زادگان خود عقب نماند در مورد تعمیم زبان پشتو و طرد سایر زبان ها فرمانی صادر کرد. حالا معلمین هستم که خواننده بایبقراری منتظر است خود فرمان را بخواند، زیرا از توضیحات که فرهنگ در مورد آن داده است، برای خواننده جای تر دید باقی نمی ماند که اگر پهلوی کتاب بنام نبرد من از هتلر و مبانی فاشیسم از موسولینی بیان معتبر و موثق دیگری از اصول فاشیسم در دست است، باید همین فرمان محمد ظاهر شاه باشد که در ۲ مارچ ۱۹۲۷ در روز نامه اصلاح نشر شد، و صدیق فرهنگ آن را در صفحه ۲۲۷ کتاب خود آورده است، لطفاً به متن فرمان توجه فرمائید:

((ج ج ا. ۱. نشان عم محترم سردار شاه ولیخان غازی وکیل صدراعظم! مسلم است که مسأله زبان در وحدت ملیه و حفظ اداب و شعایر یک ملت اثرات معتنا بهی داشته و توجه باین مطلب از جمله ضروریات حیاتیه یک مملکت بشمار میرود. چون در مملکت عزیز ما از طرق زبان فارسی مورد احتیاج بوده و از جانب دیگر بعلت اینکه قسمت بزرگ ملت ما به لسان افغانی متکلم و مأمورین علی الاکثر به نسبت نداشتن زبان پشتو دچار مشکل میشوند لهذا برای رفع زبان این نقیصه و تسهیل معاملات رسمی و اداری اراده فرمودیم، همچنان که زبان فارسی در داخل افغانستان زبان تدریس و کتابت است در ترویج و احیای لسان افغانی هم سعی بعمل آمده و از همه اول مأمورین دولت این زبان ملی را بیاموزند ... شما بوزارت خانه ها و نایب الحکومه گمی ها ... امر بدهید که مأمورین لشکری و کشوری مربوط خود را مکلف نمایند که در مدت سه سال لسان افغانی را آموخته و در محاوره و کتابت مورد استفاده قرار بدهند.))

حالا خوانندگان محترم قضاوت کنند که در کجای این فرمان از طرد زبان فارسی صحبت شده است؟ چرا باید تعمیم زبان پشتو به مفهوم طرد زبان فارسی تلقی شود؟ اگر یک پشتون در دفتر بزبان پشتو مکتوبی را بنویسد و صادر محکمه به زبان مادری خود اقامه دعوی یا دفع دعوی نماید، و یا نتایج تحقیق خود را بزبان پشتو نشر نماید، چرا باید بگفته آقای فرهنگ

یگانگی بین عناصر مختلف از هم بکسلد؟ عجب منطقی! باید بیشتر از نصف جمعیت کشور از اناسی ترین حقوق خود محروم باشند، تا وحدت ملی تحقق پیدا کند، درحالیکه در نتیجه آشنایی با زبان، با معارف و افکار دیگران انسان صاحب نظر باارزتر، افق فکری فراختر، تفاهم فزونتر، و تساهل بیش تر درقبال، بنیث ها و عقاید متفاوت و حتی مخالف میشود. حقیقت این است که از صدیق فرهنگ پیروان روش شوونستی او افغان کسی است که ((شاخه عقب نگه داشته شده زبان هند و اروپایی (پشتو) را در مکالمات خصوصی و شاخه پیشرفته تر آن (فارسی) را در مراودات رسمی، نشست های علمی، تالیفات و خطابه های خویش بکار میبرند)) ۱۱

حالا اگر یک پشتون جرئت کند و برای بیان مطلبی یاد مراد رسمی ویا در محفل اکادمیک از همین شاخه عقب نگه داشته شده استفاده کند، او دیگر حتی افغان نیست، فالد هویت است، زیرا در مقابل زبان فارسی پایبخته آنها ((زبان مقدس فارسی)) ۱۲ قد علم کرده است و زبان عقب نگه داشته خود را با زبان برگزیده گمان خداوند برابر شمرده است. در نظر آنها ((پشتو یک زبان محلی است که جز در قسمتی از افغانستان و قسمتی از پاکستان گوینده مادر زاد و ادبیات قابل توجهی ندارد)) و ((از لحاظ تاریخی نیز برای مقاصد دفتری و علمی مورد استفاده قرار نگرفته است)) حالا اگر یک پشتون بخواهد شایستگی لازم را برای داخل شدن در محیط اکادمیک و یاد رساحه کار و فعالیت اجتماعی کسب نماید، باید مثل بلبل فارسی صحبت کند، در مراودات رسمی، معاملات تجاری، نشست های علمی و تالیفات خویش از فارسی استفاده نماید. در غیر آن همه آن الفاظ و کلمات رکیک مانند زورگو، فاشست و گرویده هتلر که نثار محمد داؤد، و محمد نعیم و شاه سابق گردیده است، مبارکش باد.

صدیق فرهنگ از دکترو مطلب عمده در زمینه خود داری کرده ویا از آن ها بیخبر بود. یکی اینکه محمد ظاهر شاه اولین حکمران افغانستان نیست که برای تعمیم و رسمی قرار دادن پشتو اقدامی کرده است. پیش از او، امیر شیرعلی خان در شروع دهه ۱۸۷۰ در زمینه به اقدامات وسیع تر متوسل شده بود بهدف واضحی که پشتو را یگانه زبان ملی و رسمی کشور قرار دهد. دیگر اینکه اگر شاهان پیش فرمان نظیر فرمان محمد ظاهر شاه را صادر ننموده اند، دلیل آن این بود که دولت های شان وظایف یک دولت عصری را انجام نمیدادند. زمینه دخالت آن ها

در فعالیت های اقتصادی، اجتماعی و کولتوری محدود بود، و آن بدفع، و حفظ امنیت کشور و جمع آوری مالیات ها محدود میشد، در حالیکه در ۱۹۳۷ دیگر آن دوران گذشته بود که دولت ها در جریان توسعه اقتصادی سهم نگیرند، و صرف بحث ناظر بیطرف عمل کنند.

مقارن صدور فرمان فوق در دوران محمد ظاهرشاه دولت خود را برای انجام وظایفی آماده مینمود از قبیل ایجاد خدمات عمومی، تحت تأثیر قرار دادن افکار عامه، تشکیل نهادهای اقتصادی، ایجاد فرصت های مناسب برای استفاده مطلوبتر از منابع، توزیع مطلوب تر عاید و ثروت، کنترل عرضه پولی، کنترل نوسانات اقتصادی، تضمین استخدام عوامل تولید، و ایجاد فرصت های مناسب برای سرمایه گذاری. دولتی که حضور آن در همه ساحات حیات اجتماعی محسوس باشد برای معرفی خدمات و input های جدید (کود، تخم اصلاح شده، ماشین آلات زراعتی و غیره) تعمیم سواد، تعلیم و تربیه و خدمات صحتی و پروگرام های انکشاف دهات بمردم مراجعه میکنند، بدون شک مامورین آن باید بزبان مردم آشنایی داشته باشند. در غیر آن موفقیت این پروگرام ها در عمل مشکوک است.

از توضیحات فوقی واضح میگردد که صدور فرمان برای تعمیم زبان پشتو در ادارات، نتیجه علاقمندی ذاتی صادرکنندگان آن بزبان پشتو نبود، بلکه برای تسهیل معاملات رسمی و اداری بود. بر علاوه درازمدت دولت با تعمیم زبان پشتو بهلوی زبان فارسی میخواست با اهداف ذیل برسد:

۱- فعال ساختن قوه خلاقیت مردم

۲- مبارزه با موانع اجتماعی و فرهنگی

۳- بلند بردن کیفیت کار قوای بشری

۴- تامین عدالت اجتماعی

در غیر آن اگر آنها واقعاً بزبان پشتو علاقمندی میداشتند چرا خود آن را یاد نمیگرفتند؟ و اگر خودشان نظر به کبر سن نمیتوانستند، پشتو را یاد بگیرند، چرا آن را در سامیل های خود رواج ندادند؟ آیا همان محمد نعیم خان که صدیق فرهنگ او را فاشست خوانده است، در مذاکرات خود پیرامون قضیه پشتونستان بامارشال محمد ایوب خان عبدالرحمن پزواک را بحیث ترجمان باخود همراه نه ساخته بود؟ یادآوری یک قصه دیگر هم از این حال حکایه مینماید: در یکی از عید ها بعد از ختم نماز عید در جلال آباد یک ریش سفید شینواری در مقابل

حضور ملوکانه قرار گرفت و به تأثر گفت « اعلحضرته په ټول عمر کې دې یوه کلمه پښتو هم ونه وپلږه. » اعلیحضرت در جواب گفت : « خادگفتم)) شینواري سرخود را بعلامت نثار شورداد وگفت. « گوره اوس دې هم ونه وپلږه »

صدور یک فرمان، تأسیس پشتو ټولنه و تدویر کورس های پشتو، اگر چه در ذات خود کار های مهم بود، ولی در عمل بیش تر جنبه نمایشی داشت و نتیجه آن، آنچه مد نظر دولت بود، در عمل بدست نیامد. هموطنان ما میدیدند که فارسی وسیله تقرب بدربار و پیشرفت است. وزیر، شاعر، منشی، رازدار، مصاحب دربار، همه و همه در پی، زبان بودند، در دواپیر دولتی حتی در مناطق پشتون نشین نیز فارسی رسمیت داشت، از پشتو خبری نبود. تمام لوایح، اصولنامه ها، پالیسی ها، هدایات و فرمان ها بزبان فارسی ابلاغ و نافذ میشد. فارسی عملاً در محاکم وارد و بزبان مسلط بود اسناد و وثایق محاکم به همین زبان ترتیب شده بود. فارسی زبان تحصیلات عالی بود. حتی در موارد سمبولیک نیز دولت برای معرفی زبان پشتو توجه نداشت. باظهارات یک دانشمند هندی که با پشتو آشنایی دارد، توجه فرماید: « پرون می له ډلي څخه دافغانستان دملکی هوالی شرکت دالوتکی په واسطه مسافرت و کور لاکن و می لیدل چې دالوتی ټول اعلانونه په درې اوانگلیسی ژبو کپړي. میلمه پالوتکی پښلی هم دیوه اوبل سره اوهم دمسافرانو سره په درې غږیدلي. درې خوږه ژبه ده اودافغانستان رسمي ژبه ده، لکن پښو هم پرم چې پښو څه شوه ؟ »

تجربه افغانستان نشان داد که رشد و انکشاف یک زبان در قدم اول منوط به این است که یک قوم به زبان فرهنگ و هویت و شخصیت خود توجه اندازه علاقه دارد، و توجه اندازه در حفظ آن میکوشد، و چگونه دربار و رنمودن و اعتلا و ترویج آن سعی میکند. در غیر آن قرار یک مقوله پشتو «په گوره وپلوخوله نه خوږپړي» اما در این یاداوری مجال آن نیست که کتاب فرهنگ به بررسی و بحث گذاشته شود. علاقمندان تاریخ کشور میتوانند در زمینه به مقاله « نظری به کتاب افغانستان در پنج قرن اخیر » نوشته استاد سابق پوهنتون پوهاند محمد حسن کاکړ که در ۱۹۹۰ از طرف موسسه نشر کتاب امان در پشاور به مقدمه محترم حبیب الله رفیع نشر شده است، مراجعه فرماید. در این نوشته تنها آن قسمت های نوشته فرهنگ بررسی میگردد که در آن راجع به نفوس کشور صحبت شده است.

میر محمد صدیق فرهنگ در کتاب خود در مورد نفوس و ترکیب قومی آن بطور مستقل بحث نکرده است. موصوف در ابتدا با عبارات مبهم از شمارهای های ناقصی که بگفته وی در سال های پلان گذاری صورت گرفته است نام میبرد. اصطلاح سال های پلان گذاری سال های ۱۳۳۵-۱۳۵۲-۱۹۵۶-۱۹۷۳ یعنی از شروع پلان گذاری تا سال اول پلان چهارم را تداعی میکند. اما طی این مدت کدام سر شماری در کشور ماصورت نگرفته است، چه رسد بآنکه سر شماری ها باشد. فرهنگ ممکن مثل معمول سر شماری را با سر وی اشتباه نموده باشد، و هدف وی سر وی سال ۱۹۷۲ (ADS) باشد که بهمکاری اداره بین المللی انکشافی امریکا (USAID) صورت گرفت، که در انصورت هم عبارت فوق صحیح نیست، زیرا که آن سر وی قسمیکه قبلاً تذکر دادم، تنها نفوس مسکون را احتوا نموده بود، و بر اساس آن نفوس کشور ۱۲ میلیون تخمین گردیده بود، نه ۱۵ میلیون.

صدیق فرهنگ باستناد نتایج مقدماتی سر شماری کامل نفوس کشور، نفوس شهر کابل را در حدود ۸۰۰،۰۰۰ نفر تخمین نموده است. موصوف بادامه آن مینویسد که قبل از تجاوز روس ها قندهار، و هرات هر یک بیش تر از یکصد هزار نفوس داشت. این ارقام هم صحیح نمیباشند. نفوس شهر قندهار قبل از تجاوز روس ها با استناد همان منبع مورد استفاده فرهنگ بیش تر از دو صد هزار نفر بود (۲۰۷،۰۰۰). فرهنگ در قسمت تعداد باشندگان شهر غزنی نیز خطا نموده است که آن را پنجصد هزار نفر وانمود نموده، در حالیکه نفوس غزنی باستناد همان منبع کمتر از چهل هزار بود. وی همچنان گفته است که ۲۰ فیصد نفوس کشور یا ۳ میلیون نفر در شهر ها حیات بسر میبردند، حال اینکه رقم درست آن ۲۰۱۲۲ (دو عشاره یکصد و سی و چهار میلیون) یا ۱۲ فیصد است. موصوف ۱۰ فیصد نفوس کشور را که ۱۰۵ میلیون نفر میشود، کوچی قلمداد میکند، که تنها رقم صحیح همان صفحه کتاب مذکور است و باستناد نتایج مقدماتی اولین سر شماری کامل نفوس تحریر شده است. اما تعجب در این است که فرهنگ این رقم را در صفحات بعدی شاید به اقتضای مصلحت سیاسی کم تر یعنی در حدود یک میلیون قید نموده، و برای آن دلیل و شواهدی هم نشان نداده است.

فرهنگ بحث خود را پیرامون نفوس کشور در فصل اول کتاب خود بیابان می‌رساند، و متعاقب آن در آخر کتاب یک بار دیگر بارتباط پالیسی های دولت، در دوره صدارت سردار محمد هاشم خان بشکل ضمنی مطرح مینماید. این بار فرهنگ برای گرم نگهداشتن معرکه پهلوی طرح سایر مطالب غرض آلودار قام و صحبت های جمعیتی را نیز طور تحریف شده برخ پشتون ها میکشد و مینویسد: «تناسب گویندگان زبان های مختلف نیز تخمینی است. درباره پشتوزبانان ارقام متعددی از چهل فیصد افغانستان در مسیر تاریخ (ص ۱۱-۱۲)، تا ۵۵ فیصد گریگوریان (ص ۲۵) ذکر شده است.» با خواندن جملات فوق خواند چنین تصور مینماید که گویا فرهنگ میخواهد با ذکر ۴۰ فیصد و ۵۵، فیصد حدود تخمینات را بارتباط ترکیب اتنیکی نفوس نشان دهد اما او چنین نمیکند و با این حذف خود گفته کاستن بوتول، دانشمند فرانسوی را که در موضوعات نفوس صاحب تالیفات متعدد، است، در عمل با ثبات میرساند که گفته است: «یکی از گرفتاریهای بزرگ مکالمات جمعیت شناسی این است که تقریباً همیشه ملاحظات دینی، سیاسی، و اخلاقی، به شبهه های غیر مستقیم و زیر جلی خود را وارد معرکه میکنند، و بد اخالت های ناسف اور شان موجبات، مبهم شدن مسائل را فراهم مینمایند.» ۱۳ لفظاً بساد نظر داشت این نظریه قضاوت و نتیجه گیری فرهنگ توجه فرمائید ((اما اکثر مولفین به پیروی از ارقام رسمی دولت تعداد کوچیان را دو میلیون نفر گرفته اند، و آنها را تماماً پشتون شمرده اند، در حالیکه بموجب سر شماری نمونه وی سال ۱۹۷۸ تعداد واقعی آنها از یک میلیون نفر تجاوز نمیکرد. بنابراین میتوان گفت که همان رقم ۴۰ فیصد به حقیقت نزد یکتا است ((این جملات را میتوانیم به عبارت ذیل هم بنویسیم، بدون آنکه در مفهوم آن تغییر رو نما گردد: ((چون بر اساس (سر شماری نمونه ای) سال ۱۹۷۸ نفوس کوچی ها از یک میلیون نفر تجاوز نمیکرد، و از طرف دیگر یک جمعیت بزرگ از کوچی های غیر پشتون نیز در کشور ما زندگی میکنند، فلذا تخمین ۴۰ فیصد غبار از صحت و اعتبار بیش تر برخوردار است. برعکس چون گریگوریان تعداد کوچی ها را به پیروی از ارقام دولت ۲ میلیون نفر تخمین نموده است، و همه را پشتون شمرده است، فیصدی او مدار اعتبار نمیشود.)) این ادعای فرهنگ سراپا غلط است:

۱ - عیار برخلاف ادعای فرهنگ تعداد کوچی ها را نیم ملیون از ارقام رسمی دولت (بگفته فرهنگ) بیش تر نوشته است. اگر چه عیار ((کوچی و نیمه کوچی)) نوشته است، ولی از محتوای کلام وی چنین برمی آید که از آن مطلب او کوچی های سال تمام بوده، زیرا که موصوف در جمله بعدی مسأله اسکان آنها را از نظر مصالح اقتصادی واجتماعی یکی از مسایل مهم و حل طلب می شمارد، در حالیکه در مورد نیمه کوچی ها مسأله اسکان مطرح نیست. نیمه کوچی ها قبل از اقدام بکوچ فصلی برخی غلات را در محل پایگاه شان کشت میکنند، و بعد از تکمیل دوران کوچ تا فصل آینده مانند یک دهقان زندگي مینمایند. آن ها دارای ده و محل سکونی میباشد. «نیمه کوچ نشینان» در نظر کلاوس فردیناند که درباره کوچی های وطن ما تحقیقات وسیع را انجام داده است ((مردمان هستند که اقتصاد مبتنی هم بر مالداري متحرک و با در جات کم و بیش مساوی به زراعت دارند و هم چنین به خاطر چرای دام دهات خود را ترک میکنند و حتی چندین ماه سال دور از آن در زیرخیمه بصورت گروه های خانوادگی زندگی مینمایند.)) از طرف دیگر در تمام نوشته های گریگوریان ذکر ی از نفوس کوچی ها بعمل نیامده است و در ارائه نمودن فیصدی ۵۵ درصد به هیچ وجه ارقام رسمی دولت، طوریکه فرهنگ ادعا میکند، مدنظر وی نبوده است. کتاب گریگوریان بحدی مسند است که ماخذ های آن صد صفحه را در بر میگردد و فرهنگ در پیشگفتار کتاب خود متذکر میشود که کتاب گریگوریان بنام ظهور افغانستان معاصر درباره تاریخ مطالب سودمندی در بر دارد. با آنهم در عبارت فوق وی را متهم مینماید که موصوف بدون غور لازم به ((پیروی از ارقام رسمی دولت)) فیصدی پشتون ها را در مجموع نفوس کشور ۵۵ نوشته است. برای اینکه غلطی ادعای فرهنگ ثابت گردد مطالب متن کتاب گریگوریان را به تفصیل ارائه مینمایم. گریگوریان در صفحه ۲۵ کتاب خود پشتون ها را بحدیث گروپ عمده قومی (اتنیکی) معرفی نموده تعداد آنها را در مجموع نفوس بین ۵۰ و ۵۵ مینویسد. در توضیحات همان صفحه گریگوریان با استناد نوشته جارج مارگنسترن مینویسد که باشندگان افغانستان به چار گروپ عمده زبانی تقسیم میشوند:

الف - گروپ ایرانی شامل پشتو، دری، بلوچی و غیره ۸۶ فیصد.

ب - گروپ ترکی ۱۳ فیصد.

ج - درد یک ا فیصد

د - سایرین یک فیصد - به تعقیب آن گریگوریان در صفحه ۲۱۷ منبع فیصدی کتاب خود را دایرة المعارف اسلامی (جلد اول صفحه ۲۳۰) معرفی مینماید. او همچنان به معرفی سایر منابع در زمینه پردازد و متذکر میگردد که یک تعداد منابع غربی و روسی بعد از سال های ۱۹۴۰ این فیصدی را ۵۰ و یا پایان تر از آن نوشته اند. گریگوریان علاوه میکند که منابع افغانی این فیصدی را تا ۶۰ بلند برده اند، بدلیل اینکه بالای کرکتر افغانی جامعه تاکید نموده سال ۱۹۶۰ بریتانیکا و دانلد ولبرمولف کتاب بنام افغانستان میباشند.

سهمیکه از نوشته فوق بر می آید در انتخاب ۳۹ فیصد (یا بقول فرهنگ ۲۰ فیصد) کتاب ا پلیاک مسأله تعداد کوچی ها مطرح نبوده، بلکه انتخاب بیشتر روی ملاحظاتی سیاسی و عقیدتی صورت گرفته است، طوری که قبلاً بیان کردم.

۲ - عبارت ذیل کتاب فرهنگ هم واضح نیست: ((اما اکثر مؤلفین ... تعداد کوچیان را دو میلیون نفر گرفته اند و آنها را تماماً پشتون زبان شمرده اند)) خواننده چنین تصور خواهد نمود که پهلوئی کوچی های پشتون یک جمعیت قابل ملاحظه سایر اقوام نیز حیات بسر میبرند. چون موضوع واضح نشده است ممکن این عبارت چنین تعبیر شود که این جمعیت نصف و یا ثلث و یا ربع تمام کوچی ها است، در حالیکه به استثنای چند ده هزار نفر کوچی ای که ترکمن، قرغیز، عرب، ایماق و بلوچ و گوجرانند، دیگر تمام کوچیان پشتون میباشند. بین آنها گوجرنسبت به سایرین بیش لوآند بطوریکه رقم مجموعی آنها در ۱۹۷۸ با استناد نوشته دانبل بالان ۰۰۰، ۱۵ نفر و یا ۲۲۷۰ خانوار میباشد، که از انجمله ۵۹۰ خانوار در دره فرخار در نالقان و ۳۲۰ خانوار در ارتفاعات نهرین و ۲۵۰ خانوار در اندراب بود و باش داشتند. کوچی های واقعی با سال تمام آنها اند که در طول سال زیرسکن های قابل انتقال (خیمه) سکنی میکنند و بکار زراعت اشتغال ندارند. ۱۴.

۳ - فرهنگ تعداد کوچی ها را با اساس نتایج مرحله مقدماتی سرشماری کامل نفوس در ۱۹۷۸ یک میلیون ذکر نموده است. این رقم هم ثقه نیست. رقم ثقه آن یکنیم میلیون است. باید خاطر نشان نمایم که از جمله ۲۹ ولایت هیچ یکی از ولایات از شبکه متراکم سیر کوچ (حرکت) کوچی

ها بیرون نیست. از جمله ۲۲۵ واحد اداری کشور در سال ۱۹۷۸، تعداد ۱۸۲ واحد اداری دارای جمعیت فصلی کوچی بودند. ۶۸ واحد اداری در تمام سال دارای جمعیت کوچک کوچی ها است، و ۳۷ واحد اداری در خط السیر آن ها قرار دارد.

۴- فرهنگ سرشماری کامل نفوس ۱۹۷۸ راسرشماری نمونه ای میداند، در حالیکه این سرشماری کامل یا (census) بود، نه سرشماری نمونه ای یا به عبارت دقیق تر سرروی نمونه ای (sample-survey). برای توضیح مختصر هر یکی گفته میشود که در سرروی نمونه ای یا sampling سمنی از نفوس که بتواند از تمام نفوس نمایندگی کند انتخاب و مورد سوال قرار میگردد و نتایج سرروی بر کل نفوس تعمیم داده میشود اما در سرشماری تمام نفوس شمار میگردد، و مشخصات هر فرد جداگانه ثبت میشود. سرشماری همچنان در معنی محدود به بررسی رسمی و کامل جزء ای از نفوس هم اطلاق میشود، مانند سرشماری دهائی، یا سرشماری صنفی و غیره.

۵- یادآوری این مطلب نیز ضروری است که اگر دولت های گذشته تعداد کوچیان را بلند تخمین مینمودند، در مقابل تعداد مجموعی نفوس هم تخمین میشد مثلاً در ۱۹۷۵ در مسوده پلان هفت ساله تعداد کوچیان در حدود ۲ میلیون تخمین شده است. از طرف دیگر فیصدی انتخاب شده فرهنگ با فیصدی گریگوریان بین ۱۰ و ۱۵ فیصد تفاوت دارد. حال اگر تنها تعداد کوچیان مد نظر فرهنگ مینمود بدون شک ۵۰۰،۰۰۰ نفر کوچی باعث چنین تفاوت فاحش نمی گردید.

از توضیحات فوق این نتیجه حاصل میشود که قبول و تائید ۴۰ فیصد (که رقم درست آن ۳۹ فیصد است) توسط فرهنگ تنها بهمین دلیل بلند بودن تخمین کوچی ها و یا موجودیت چند ده هزار نفر کوچی غیر نبوده، بلکه نزدشان ملاحظات و دلایل دیگری وجود داشته، که داکتر محمد امین فرهنگ وعده نشر آن را داده است از آن ها دگری بعمل خواهد آورد.

بازگشت به سرزمین «موسود»

در سال های اخیر کتب و رسالات توسط عده ای از هموطنان ما برشته تحریر درآمده که نیات قلبی شان را که نمایانگر خصومت شان به قوم پشتون و ذهنیت تجزیه طلب آنها است، بدون در نظر داشت

عواقب آن ظاهر نموده اند. این نوشته ها در اینجا بعنوان مشت نمونه خروار مورد بحث قرار میگیرند. در یکی از این نوشته ها آمده است که :

((از نام کوهها دره ها، ابادیها، رودخانه ها، پل ها، چمنزارها ... در متن مراکز پشتون نشین کشور افغانستان میشود نتیجه بدست آورد که این کشور جای اولیه نشونمای پشتون ها نبوده است. بلکه پشتون ها با همت و شجاعتی که داشته اند سرزمین های دیگران را تصاحب نموده اند. مردم بومی آن را وادار به ترک زادگان و موطن شان کرده اند.)) ۱۵ در نظر بناغلی عبدالصمد حقیقو نویسنده عبارات فوق، چون پشتون ها در افغانستان بیگانه اند، با سایر اقوام کشور قصد «برادری» و «آهنگ همدردی» ۱۶ ندارند لذا باید «با این ملت (پشتون) که دیگر حکم یک دشمن را دارد، و با دشمنان که قبل از این بودند، هیچ فرقی ندارند، باید مبارزه کرد و به فکر نابودی آنها افتاد.» ۱۷ نویسنده بکلام خود چنین ادامه میدهد :

((اگر بکندهار وارد شویم باز مشاهده میکنیم می شنویم که قلب کندهار (توپ خانه) را برای خود انتخاب کرده است در غرب شهر یک اثر باستانی قرار دارد که اسم (چهل زینه) را بر خود گذاشته است. دهات، قصبات، رودخانه ها، راه ها، کوه ها، ولسوالی ها، هم اسمای فارسی و هزاره می دارند و با همسافر محقق تریسان تریسان بخوایی میکنند که باشندگان ما غاصبند و ما بقوم و مردم دیگر تعلق داشته ایم و به یاد آنها که ما را ساخته اند اسمایی خود را حفظ کرده ایم ... و میگویم که اسم من (تویخانه) است. اسم من (چهل زینه است)، اسم من (تخته پل است) اسم من (بنداله) است اسم من (خاکریز است) ۱۸

اینگونه مطالب نه تنها در اثار طرفداران اخوندها، به تحریک اخوندها و در ملک اخوند ها بلکه در نشرات بیرون از سرحدات ایران در نوشته های مخالفین دولت ایران، که لاف از احترام به حقوق بشر و تمامیت ارضی و عدم مداخله در امور دیگران میزنند، نیز بچشم میخورد. لطفاً به مطالب آتی که جریده کیهان لندن، نشر نموده است، توجه فرمائید:

((مصالح ملی ایران ایجاب میکرد که تهران از همان ابتدا بجای حمایت از هزاره های ترک زبان و حکمتیار پشتون که نشان داده است نه به قوم خود تعلق دارد و نه به افغانستان و نه به اسلام بلکه هدف

اوپشییانی به ثروت و قدرت است نیروی مادی و معنوی خود را در پشت سرتاجک ها قرار میداد که از چشمه فرهنگ مادری ماسیراب شده اند)) ۱۹ این ایرانی ها علاقمند وحدت ملی کشور ما هستند، ولی بینید آن را چگونه و تحت چه شرایط میخواهند. به پیشگویی چریده متذکره متوجه شوید ((دران تاریخ ایران میتوانست به بر پایي یک دولت وحدت ملی، با محوریت تاج کمک کند)) ۲۰

حقیقت این است که برخلاف این نوشته ها اهل تشیع بشمول هزاره ها در مجاور سایر اقوام (بخصوص پشتون ها) به استثنای موارد نادر در صلح و مسالمت زیسته اند، از آزادی کامل اجرای مناسک مذهبی برخوردار بودند، حضور آنان در مقامات دولتی کاملاً محسوس بود، در ساحات کار و فعالیت و تجارت محدودیتی بر آنها وضع نشده بود، و در بود و باش در شهرها از تسهیلات زندگی شهری مستفید بودند. از طرف دیگر این هم حقیقت است که در ایران حتی پیشنمازان و آئمه جماعت بوسیله مقامات دولتی منصوب میکردند، گرویدن به شیعه گری تشویق میشود و در نشرات دولتی به شخصیت های محترم اسلام و حتی صحابه کرام پیامبر اسلام اهانت میشود و شخصیت های بزرگ مذهبی آنها اهل تسنن را در آثار خود تحقیر و توهین میکنند و رهبران برجسته اهل تسنن از جمله کردها و بلوچ ها مخصوصاً در سال های اخیر در شرایطی که بمدخله مقامات در مرگ آنها دلالت دارد کشته شده اند. تبعیض فرهنگی، اقتصادی، و تعلیمی بر ضد کردها، ترکمن ها، عرب ها، و بلوچ ها بشدت ادامه دارد. دولت ایران در ظرف دو سال گذشته طرح منظمی را برای معدوم نمودن هویت بلوچ ها، از طریق تغییر موازنه قومی در شهر های عمده بلوچستان چون زاهدان، ایرانشهر، چابهار، و خاش روی دست گرفته است. عرب های ساکن خوزستان همچگونه مشارکت موثر در تصمیمات مربوط به منطقه ای که دران زندگی میکنند ندارند اهل تسنن با داشتن نفوس در حدود ۱۵ میلیون حتی یک نفر وزیر هم در کابینه ندارند بر علاوه. کردها، بلوچ ها، ترکمن ها و عرب ها از حق تحصیل بزبان مادری خود محروم هستند.

طرح اینگونه مطلب به نشرات قم و تهران منحصر نبوده بلکه مطالب مشابه آن در نوشته ها اعلامیه ها کنفرانس های مطبوعاتی اعضا و هواداران حزب وحدت، جنبش ملی و اسلامی و بخش ستمی جمعیت (شورای نظار)

هم به کثرت دیده میشود. در این نوشته های پشتون ها به نام های «مفتحوار»، «بی تذکره»، «شتر سوار»، «جاهل»، «غاصب» فاشست» خوانده شده اند که بعقیده آنها « بطور انحصاری با ظلم و ستم ۲۵۰ سال بالای سایر اقوام حکومت نموده اند.» ۲۱ به عقیده آنها « بعلمت بافت و ترکیب ناهمسان مذهبی، نژادی، زبانی و جغرافیایی و نظایر آنها ساکنین افغانستان نمیتوانند در یک دولت بسیط و کاملاً متمرکز گرد هم آمده حاکمیت سیاسی و ملی را بنحوی برابر و مساوی اعمال نمایند و از سوی دیگر در مجموع فراگیر و فرازرهاهنگ و متحد گردند.» ۲۲ حزب وحدت اسلامی برای خروج از این «بن سبت» و «پرهیز از جنگ» طرحی بمیان آورده که بر ساس آن باید «نظام سیاسی و اداری کشور فدرالی باشد» «قوه مجریه فدرال باید مشورتی باشد» «سمت های ریاست جمهوری نخست وزیری باید از نظام سیاسی و اداری حذف گردد»، «مذهب جعفری اثن عشری باید رسمی گردد.» ان ها حتی حکومت فدرالی را برای افغانستان اعلان نموده، و پیش نویس قانون اساسی «جمهوری فدرالی» را در ۱۷ فصل و ۲۲۲ ماده به همکاری مقامات ایرانی تهیه نموده اند و آن را در «موافقتنامه حزب وحدت با جنبش ملی اسلامی هم منکس نمودند.» ۲ بموجب این طرح کشور باید به پنج ایالت خیسود مختار آبی تقسیم گردد: - جمهوری خود مختار ایالت مرکزی هزاره جات (کرمان)

- جمهوری خود مختار ایالت غرب (هرات)

- جمهوری خود مختار ایالت کابل (کابل)

- جمهوری خود مختار ایالت شمال (مزار شریف)

- جمهوری خود مختار ایالت جنوب (قندهار)

در این تقسیم بندی ملاحظاتی قومی مدنظر بوده و هر یکی از ایالات کشور بزم طراحان آن به یک «قوم بزرگ» تعلق دارد. در نظر رهبران حزب وحدت قوم هزاره یکی از اقوام بزرگ افغانستان است که به لحاظ «کثرت جمعیت از تمامی اقوام موجود کشور اعم از پشتون، تاجک، ازبک بیشتراند. مضافاً آنکه شیعیان افغانستان به قوم هزاره خلاصه نمیشوند، بلکه سیره و خانوارهای دیگری نیز هستند که دارای مذهب تشیع میباشد مانند سادات، افشار، قزلباش ها و غیره. علی الهذا جمعیت شیعیان در افغانستان در حدود یک بر سوم کل جمعیت اند» ۲۴

بقول حسن یزدانی مولف کتابی بنام پژوهشی در تاریخ هزاره، هزاره ها با آنکه دولت جمعیت خود را که ۶۶ فیصد میشود در زمان امیر عبدالرحمن خان از دست داده ان، باز هم ۲۰ درصد جمعیت کشور را تشکیل میدهند. اما آقای یزدانی فکر نکرده اند که اگر ۲۴ فیصد باقیمانده هزاره ۳۰ درصد نفوس فعلی کشور را تشکیل دهند هزاره ها در وقت امیر عبدالرحمن خان باید در حدود ۹۰ درصد نفوس کشور میبودند، حال آنکه هزاره ها در ۱۸۸۶ یعنی پیش از قیام شان در وقت امیر عبدالرحمن خان بقول صوبه دار محمد حسن پسر رجب علی خان ، سر کرده هزاره های جغتو در حدود ۱۲۰،۰۰۰ خانوار بودند. ۲۵

بنابغلی یزدانی ضمن معرفی ((دای)) هادر قسمت دایزنگی مینویسد که: ((دایزنگی شامل پنجاب ، ورس ، یکاولنگ ، لعل و سر جنگل میشود و در حال حاضر بزرگترین قوم هزاره را تشکیل میدهند. همه شیعه اثن عشری. مردم پاک عقیده، درست کار و شجاع و ماهر میباشند و جمعیت شان از ۵۰۰،۰۰۰ (کمتر نیست)) ۲۶ در حالیکه در قسمت پاکی عقیده ، درست کاری ، شجاعت ، و مهارت ، هموطنان ، دایزنگی خود با آقای یزدانی هم عقیده هتم و بان افتخار هم میکنم ، بارتباط جمعیت شان باید خاطر نشان نمایم که بر اساس نتایج مرحله مقدماتی سر شماری نفوس مجموعی این مناطق در حدود ۲۵۱،۰۰۰ نظر بود (پنجاب ۴۹،۰۰۰ ورس ۷۴،۰۰۰ ، یکاولنگ ۵۴ و لعل و سر جنگل ۶۹،۰۰۰ . چون این مناطق در طول بیش تر از یکدهه مقاومت کمتر صدمه دیده اند، و از طرف دیگر مجموع مهاجرین ان هم بین ده بانزده هزار نفر بود از یزرو اگر رشد نفوس آنها را به اندازه ۲۴ (دو عشاریه چهارم) فیصد (رقم تخمینی با اساس مرحله مقدماتی سر شماری برای نفوس دهاتی) در نظر بگیریم ، باز هم در سال ۱۹۹۵ سال نوشتن کتاب نفوس آنها بیش تر از ۲۵۰،۰۰۰ نفر نبود . بر علاوه یادآور این مطلب نیز ضروری پنداشته میشود که در این مناطق بر علاوه هزاره ها مردمانی از سایر اقوام تیر بودوباش میکنند . واقعیت این است که هموطنان هزاره ما به علاوه نقاط مرکزی کشور ۲۷

در سایر ولایات هم زندگی مینمایند. حسین علی یزدانی در کتاب خود محلات بودوباش و اقوام هزاره رادر ولایات مختلف با تعداد خانوار های آنها مفصلاً معرفی مینماید . اگر ارقام موصوف را اساس قرار دهیم باز هم

تعداد هموطنان هزاره ما در خارج از نقاط مرکزی کشور بشمول ولایت کابل در ۱۷۸ از نیم میلیون تجاوز نمیکنند. همچنان در ولایت مرکزی کشور، با اساس سروری دموگرافیکی و معلومات اشخاص مطلع از محلات هزاره نشین، هموطنان هزاره ما تقریباً ثلث جمعیت ولایات مرکزی را تشکیل مدهند، که درینصورت از جمله ۱۵.۲ میلیون نفوس کشور در ۱۹۷۸ تعداد مجموعی هزاره ها بین ۱.۲ و ۱.۵ میلیون نفر بوده که آن بین ۸ و ۱۰ فیصد نفوس میشود.

فتوای ((مرگ برادر بزرگ))

با بقدرت رسیدن اداره تنظیمی کابل تلاش ستمی ها شدید تر شد، آنها و همفکران شان باین نکته توجه معطوف کردند که برای بقای این اداره یا محوریت تاجک ها برهبری برهان الدین ربانی که ویرا در غرب یک دولت مرد ((صالح)) و ((معتد)) معرفی نمودند، قلمفرسایی کنند. به سلسله این فعالیت ها بعد از آنکه در یک تعداد نشرات بین المللی در نتیجه تیپ و تلاش آنها روی ملاحظیات سیاسی فیصدی پشتون ها در مجموع نفوس کشور پالین تراز رقم واقعی آنها انعکاس یافت، همکاران جریده امید دور دکتور میر محمد امین فرهنگ، سابق پوهیالی پوهنځي اقتصاد پوهنتون کابل حلقه زدند تا به پشوا زحلول ((فصل نو تاریخ کشور)) وظیفه صدور فتوای ((مرگ برادر بزرگ)) که سال ها قبل بران میر غلام محمد غبار، و میر محمد صدیق فرهنگ آن را با استناد یک رساله تبلیغی بنام نظام اقتصادی افغانستان اعلام نموده بودند، قاطعیت بخشند. باید بعرض برسانم که نه رشته دکتور امین فرهنگ احصائیه و دموگرافی است، و نه هم موصوف در زمینه، تجربه کار عملی دارد ولی چون شخص تعلیمیافته میباشد و سال ها در پوهنتون بحیث پوهیالی وظیفه اجرا نموده است، توقع میرفت که مقاله موصوف پیرامون مقاله نفوس و نفوس شماری از انتظام علمی برخوردار خواهد بود. اما متأسفانه که چنین نیست. در اینجا میخواهم نظریات دکتور امین فرهنگ را در دو بخش مطالعه نمایم: نفوس شماری و ترکیب قومی نفوس:

الف: نفوس و نفوس شماری

بقول داکتر محمد امین فرهنگ در کشور ما برای اولین و آخرین بار در سال های ۱۳۱۷ - ۱۳۱۶ / ۱۹۳۸ - ۱۹۳۷ یک سروری

نفوس انهم بشکل ناقص صرف روی اغراض سیاسي صورت گرفته است و بس. مرحباً، به این آگاه و معلومات! به نوشته دکتور میر محمد امین فرهنگ در شماره ۱۹۲ جریده امید توجه فرمائید:

((در سال های ۱۳۱۷ - ۱۳۱۶ روی این موضوع (تثبیت نفوس کشور) بحث و مطالعه فراوان صورت گرفته، که در سالنامه های همین سال ها درج میباشند. در آن وقت وزارت داخله موظف گردید که تا تعداد تذکره های هویت صادر شده را حساب نموده و به مقامات بسپارد. در نتیجه معلوم گردید که در حدود ۲،۵ میلیون نفر یعنی صرف مردها تذکره دارند. و چون از طبقه نسوان هیچکس تذکره نداشت، بنابراین عدد مذکور را دو چند یعنی هفت میلیون نفر ساختند و یک میلیون دیگر را نیز بآن افزودند باین دلیل که بنابر تجارب دنیائی در هر کشور تعداد زن هائسبت به مردان بیشتر میباشند. علاوه کوچیان را دو میلیون قلمداد کردن که جمله ده میلیون شد. و بنابر عوامل که بیشتر تشریح نشده است، عدد نهایی را به ۱۲ میلیون تثبیت کردند. تا سال های زیادی همین عدد را بحیث نفوس کشور ارائه میکردند.))

طرز العمل و میتود مورد استفاده در سروری ۱۳۱۶ که مسئولیت اجرای آن بگفته داکتر فرهنگ بوزارت داخله محول شده بود در دسترس من نیست. دکتور فرهنگ منبع خود را هم ذکر نکرده و به سالنامه ها اشاره کرده، که مسلماً چنین مطالب به تفصیل در آن ها گنجایش ندارد. در هر حال من با اطمینان گفته میتوانم که طرز العمل و میتود آن به همین الفاظ عامیانه ای که دکتور امین فرهنگ بیان کرده نبوده است. آخر اگر هدف اعلان نفوس کشور ۱۲ میلیون نفر بود باین همه صحنه سازی ها چه ضرورت بود؟ ممکن داکتر فرهنگ این مطلب را از کسی شنیده باشد، ولی در قسمت صحت آن هیچ غور نکرده است.

داکتر امین فرهنگ نه تنها دولت افغانستان را با جملات فوق به جعل کاری متهم مینماید، بلکه موسسه ملل متحد را نیز در این توطیه بحیث شریک جرم معرفی مینماید. در زمینه باظهارات داکتر محمد امین فرهنگ توجه فرمائید:

((بعد از آنکه در سالهای ۵۰ هینست های ملل متحد غرض مطالعه نفوس وارد افغانستان گردیدند سالانه یک فیصدی معین را به رقم فوق افزودند، به موسسه ملل متحد بحیث عدد رسمی تسلیم دادند،

چنانچه تا سال ۱۹۷۸ باین تجدید نظر ها و بکار گرفتن نمونه گیری ها نفوس افغانستان ۱۷،۵ میلیون تثبیت گردید و این عدد در احصائیه های ملل متحد نیز قید شده است، در حالیکه در سال های ماقبل وزارت پلان تعداد نفوس راحتی بلند تراز ۱۸،۵ میلیون نفر نیز ارائه نموده است.

قسمیکه دیده میشود، در نوشتن این عبارات کوچکترین دقتی بخرج داده نشده است. ((هیئت های ملل متحد))؟ اگر گفته دکتور فرهنگ صحیح باشد و هیات های ملل متحد غرض ((مطالعه نفوس)) وارد کشور ما گر دیده باشند، بدون شک آنها در مسایل دموگرافی تخصص و تجربه داشتند. حالا با در کردنی نیست که آنها بدون تحقیق در مورد یک رقم، که تقریباً بیست سال قبل وانهم با استناد گفته داکتر فرهنگ بدون استفاده از میتود عملی تثبیت شده بود بدون چون و چرا قبول کردند. دکتور فرهنگ طبق عادت خود توضیح نداده اند که این متخصصین ملل متحد توسط کدام اداره ملل متحد، در کدام سال تحت کدام پروگرام، و برای پیشبرد کدام پروژه با افغانستان اغرام گردیده بودند؟ بعلاوه داکتر فرهنگ از نمونه گیری ها و تجدید نظر ها نام میبرد، ولی باز هم فهمیده نمیشود که هدف شان کدام نمونه گیری ها است؟ اگر هدف موصوف سروی دموگرافی و دموگرافیکی اداره مرکزی احصائیه (ADS) باشد که در ۱۹۷۲ صورت گرفت باید بعرض برسایم که اولاً آن سروی نمونه ای نبود. ثانیاً همان سروی یکمک اداره انکشافی بین المللی امریکا (USAID) صورت گرفت نه ملل متحد. ثالثاً آن سروی صرف نفوس مسکون راحتوا نمود نه تمام نفوس را. همچنان تاجائیکه از مطالعه اسناد و راپور های ملل متحد و گروپ بانک جهانی برمی آید آنها هرگز در مطالعات خود و نالیه راپور های مربوطه، نفوس کشور ما را قبل از کودتای ثور ۱۷،۵ میلیون اساس قرار نداده اند. طور مثال در ۱۹۷ تیمی از متخصصین بانک بین المللی انکشاف و عمر آن وارد کشور گردید و در ساحات مختلف مطالعات را انجام داد و نتیجه مطالعات خود را ضمن یک راپور در دو جلد نشر نمود. این راپور در اکثر وزارت خانه ها و واحدهای اداری کشور موجود بود. این متخصصین تخمین ADS را بمثابه بهترین تخمین مورد استفاده قرار دادند که بر اساس آن نفوس کشور ۱۴ میلیون نفر تثبیت گردیده بود که از انجمله ده ونیم میلیون در دهات ۲ میلیون در شهر ها و در حدود یکنیم میلیون بشکل

کوچی حیات بسر میبردند. برعلاوه این گفته داکتر فرهنگ هم صحت ندارد که وزات پلان در سال های ماقبل نفوس کشور راهزده و نیم میلیون ارائه نموده است. اگر از عبارت سال های ماقبل که یک عبارت مبهم میباشد به حساب اغلاط معمولی در نوشته های داکتر میر محمد امین فرهنگ بگذریم، باید بگویم که در ۱۹۷۵ در متن مسوده اولین پلان ۷ ساله انکشاف اقتصادی و اجتماعی نفوس کشور به اندازه ۶۷، ۱۶ میلیون مدنظر بود، رشد سالانه نفوس ۲، ۳. فیصد نشان داده شده بود. دوکتور میر محمد امین فرهنگ به سخنان خود چنین ادامه میدهد.

((در تمام احصایه گیری ها نوجه اصلی این بود که تعداد پشتون ها اکثریت را تشکیل میدهند و این مطلب در نشرات رسمی و غیر رسمی ذکر میشد، ولی باعداد و نسبت های متفاوت - اینک چند نمونه آن را تذکار میدهم)) معنی عبارت فوق این است که حالا دوکتور امین فرهنگ ارقام را تقدیم میکند که توسط مقامات رسمی کشور و باتوسط حلقات رسمی و پاکدام گروپ سیاسی نشر شده است، و در آن کوشش شده که تعداد پشتون ها را بیش تر از آنچه است، نشان دهد ولی موصوف باین موضوع دیگر توجهی نکرده است. افکار دوکتور فرهنگ در نوشتن این مقاله به حدی اشفته بوده که حتی نتوانسته مطلبی را که شروع نموده تمام نماید. خوانندگان محترم ملاحظه کنید: ادم دانشمند پراو ازه ی: دوکتور اقتصاد، و صاحب نظر در مسائل ((نفوس)) و ((نفوس شماری))، و از هه مهمتر اینکه متصدی ارشیف افغانستان در پوهنتون بوخوم المان که در آن بقول خودش ۷۰۰۰ جلد کتاب ور ساله علمی در باره افغانستان موجود است. باآنهم در نوشتن مقاله خود چنین بی اعتنائی نشان دهد، اگر دوکتور فرهنگ این مطالب را واقعا روی ملاحظات خاص سیاسی و برای فریب نه نوشته، چرا کوشش های دولت را در زمینه برای خوانندگان طور مشخص و واضح معرفی نه نموده است؟ در همین قسمت مقاله دوکتور محمد امین فرهنگ بیک نکته دیگر نیز اشاره میکند، که واقعا مضحک است و انسان باخواندن آن بحال ملت غریب افغانستان باید تاسف کند که مناب و امکانات آن چگونه بهدر رفته است. تصور کنید بعد از سال ها تحصیل و صرف صدها هزار مارک شخصی با داشتن عنوان داکتر اقتصاد، آنهم در رشته اقتصاد ملی که مطلبی را با چنین عبارات عامیانه عنوان میکند. ((یکی از علل ان شوق

بزیاد نشان دادن نفوس کشور، اخذ کمک های بیش تر اقتصادی از ممالک کمک دهنده بود تا باین وسیله استحقاق خود را بلند برند.)) باید اول بعرض برسانم که در اعطای کمک های خارجی که شامل گرانته ها و قرضه های امتیازی (concessional) است ملاحظاتی سیاسی، اقتصادی و استراتژیکی و مسایل امنیت ملی و منطقی کمک دهندگان بیش تر مطرح است تا مسایل اخلاقی و جمعیتی. بهمین دلیل قسمت اعظم کمک های شوروی سابق و اروپای شرقی به کیوبا و منگولیا و ویتنام داده میشد، و کمک های آمریکا به اسرائیل و ترکیه و کمک های موسسه کشور های صادرکننده پترول (OPEC) به سودان، مراکش، مصر، و پاکستان تعلق میگرفت. آسیای جنوبی که از یک میلیارد دو دوصد ملیون بیش تر نفوس دارد، در سال ۱۹۹۱ تنها ۱۴ فیصد کمک های انکشافی را در یافت نموده است، و سهم کمک های خارجی در محصول غیر خالص ملی (GNP) هند کمتر از یک فیصد، پاکستان ۱،۳ فیصد، بنگله دیش ۶ فیصد و سیلون ۱،۵ است، در حالیکه کشورهای شرق میانه و شمال افریقا که نفوس آنها برابریه عتراضی جنوبی است ۱۶،۴ فیصد کمک های انکشافی در یافت نموده اند. بر علاوه سهم آسیای جنوبی از کمک های انکشافی ۲۶.۸۱ در دهه ۱۹۷۰ به ۱۴.۲ فیصد در دهه ۱۹۹۰ پائین آمده است. پهلو عوامل سیاسی، اقتصادی و استراتژیکی، ظرفیت و توانایی جذب کمک های مالی کشور های دریافت کننده نیز بالای حجم کمک های انکشافی تأثیر دارد. بانک جهانی در چهارمین گزارش سالانه خود مینویسد که «مهمترین عامل محدود کننده تأمین وجوه، برای پروژه های عمرانی در کشور های در حال توسعه کمبود پول و ذخایر مالی نی، بلکه فقدان خلاقیت و ابتکار گلوگاهها (نگناهای) تشکیلاتی و موسساتی، فقدان پرسونل متخصص و ماهر، فقدان تحریر شغلی و جغرافیایی و ابعد محدود بازار است.» بر علاوه مسایل بازپرر داخت و بالاخره اراده آمادگی کشور ها برای توسعه اقتصادی نیز حایز اهمیت اند. نمیدانم داکتر محمد امین فرهنگ در کجا این مطلب را شنیده است که «استحقاق» کمک باساس نفوس تخمین میشود، و با اینکه این ملاحظه در کدام پروژه افغانستان مطرح بوده است. نحو بحث و طرح مسایل توسط جناب دوکتور میر محمد امین فرهنگ خاطره مباحثات دهه هی ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ را بین «روشنگران» کشور تداعی

میکنند که برای توجیهه نظریات سیاسی خود باین چنین دلایل عامیانه توسل میکردند. بلاخره جناب دوکتور محمد امین فرهنگ از اظهارات خود در این قسمت نین نتیجه گیری میکند:

((موضوع احصائیه در افغانستان اساساً پیچیده و سر در گم است))

در اینکه افغانستان مانند سایر کشور های روباتکشاف فاقد یک سیستم موثر احصائیوی بود، در آن شکی وجود ندارد، ولی قسمیکه شما جناب داکتر محمد امین فرنگ فکر میکند، موضوع احصائیه ((پیچیده و سر در گم)) نبود اینکه شما از اقداماتی که برای تثبیت نفوس و جمع آوری احصائیه ها در سایر سات صورت گرفته است اطلاع ندارید، تقصیر از خود شما است. متأسفانه معلومات شما بعنوان یک داکتر اقتصاد در سطحی است، که فکر میکنید در کشور تان صرف یک بار برای تثبیت نفوس کشور کوشش شده، آن هم ۶۰ سال قبل توسط وزارت امور داخله. شما حتی از تأسیس و فعالیت اداره مرکزی احصائیه هم اطلاع ندارید. باید خاطر نشان نمایم که در نتیجه فعالیت های اداره مرکزی احصائیه که در سطح ملی یکی از باحیثیت دار ترین ادارات کشور بود، اساس یک سیستم علمی و متمرکز احصائیوی بمنظور جمع آوری، تصنیف، تجزیه و تحلیل، نشر و توزیع ارقام و احصائیه های مورد نیاز مطابق به شرایط عینی کشور و معیار های بین المللی گذاشته شد.

جناب داکتر فرهنگ! میخواهم با اطلاع تان براسانم که در اواخر دوره محمد داؤد خان در اداره مرکزی احصائیه نه تنها مسئله نفوس (اندازه نفوس، توزیع جغرافیایی نفوس، ترکیب نفوس بر اساس سن و جنس) دگر سر در گم و مغشوش نبود، بلکه این اداره متکی بر روش های علم و میتودیک، محصول غیر خالص ملی، معاملات اسعاری، ارقام مربوط بیلانس تادیات، عواید و مصارف دولت و احصائیه خدمات اجتماعی و احصایه های سکتوری را نشر مینمود. مقامات پالیسی ساز کشور نه تنها در مواقع عاجل بلکه طور منظم برای پلان گذاری اقتصاد ملی، ارزیابی پروژه های داخل پلان از احصائیه ها استفاده میکردند. جالب است که داکتر میر محمد امین فرهنگ بعنوان یک داکتر اقتصاد از پروژه های وسیع سر شماری نفوس که همکاری مالی و تخنیکی موسسه ملل متحد روی دست گرفته شده بود، هیچ اطلاع ندارد. و جالب تر هم اینکه میر محمد صدیق فرهنگ در کتاب خود همین پروژه سر شماری را

سروری نمونه گیری میداند و دوکتور فرهنگ هم بدون آنکه باموصوف کمک کند و ن عبارت را صحیح نماید ، عین همان عبارات را در نوشته های خود تراز میکند ، در حالیکه مردم هر روز برای همکاری با آن اول در رادیو و بعد تلویزیون دعوت میشدند .

ب - ترکیب قومی نفوس

این قسمت نوشته داکتر میر محمد امین فرهنگ هم از کوتاهی تحقیق و تحلیل نظری حکایت میکند . برای تحلیل نظر موصوف اول میخواهم در باره کلیات و روشوس مطالب شان بحث نمایم .

داکتر فرهنگ اولترا همه خواسته است برای جلوگیری از سوء تفاهمات نصب العین خود را بیان کند باین الفاظ : « من باین حقیقت اعتقاد راسخ دارم که افغانستان یک مملکت دارای اقوام متعدد بوده و بطوریکه در این اواخر بعضیها مینویسند یک کشور کثیر الملیت میباشد . ولی تعداد اقوام در مملکت ما بر غنای کولتوری و فرهنگی آن افزوده است . »

اگر جناب دوکتور میر محمد امین فرهنگ باین مسئله اعتقاد داشته باشد ، و یا نداشته باشد ، در افغانستان اقوام متعددی زندگی میکنند . این یک حقیقت افغانی است و با اعتقاد دوکتور فرهنگ کدام ربطی ندارد . اصلاً ذکر کلمه «اعتماد» در اینجا برای یک امر بدیهی بیهوده است . مگر این موضوع که افغانستان یک کشور کثیر الملیت است به تفکر نیاز دارد . این دیگر یک موضوع بدیهی نیست و دران ابهام و اغراض سیاسی نهفته است . کاش دوکتور فرهنگ در باره آن به تفکر میپرداخت ، و اعتقاد خود را در زمینه ابراز مینمود .

استعمال کلمه ملیت عوض قومیت از فرآورده های فکری کمونست های بلشو یک روسی است . این کمونست ها این کلمه را در هر کشوری بکار میبردند ، که از لحاظ قومی متجانس نبود . تا آمدن روس ها در افغانستان کلمه ملیت عوض کلمه قومیت رواج نداشت و فرزندان فکری لنین و ستالین این کلمه را در افغانستان رواج دادند .

۱- داکتر فرهنگ برای ارائه ترکیب اتنیکی بابگفته خودش ترکیب ملیتی جامعه افغانی از جمله ده ها ماخذ تنها به معرفی آن منابع میپردازد که دران ها فیصدی پشتون ها در مجموع نفوس کشور پائین تر

از رقم واقعی آن انعکاس یافته است. وی باین ترتیب می‌خواهد ثابت نماید که پشتون‌ها باید ممنون احسان میر محمد صدیق فرهنگ باشند که آنها را ۴۰ فیصد معرفی نموده است، درحالی‌که بااستناد این «منابع جدید» که داکتر فرهنگ برانها استناد میکند فیصدی شان کمتر از آن است.

داکتر فرهنگ اول از دایرة المعارف یونیورس چاپ ۱۹۸۸ فرانسه نام میبرد که بگفته او تناسبات ((فیصدی ها)) اتی رابنت کرده است:

نفوس:	۱۴ میلیون
پشتون:	۲۷ تا ۳۵ فیصد
تاجک:	۳۵ فیصد
هزاره:	۱۰ فیصد
باقی اقوام:	۱۵ تا ۲۰ فیصد

در باره این ارقام باید گفت که اولاً رقم ۱۴ میلیون در قسمت اندازه نفوس، همه نفوس کشور ما را اعم از سکون و غیره سکون (کوچی و هموطنان مهاجر ما را احتوا نمیکند، زیرا که نفوس کشور ده سال قبل یعنی در سال ۱۹۷۸ در حدود ۴، ۱۵ میلیون تثبیت شده بود. حالا اگر تخمین داکتر محمد صدیق نوروزی را که بلندترین تخمین در قسمت تلفات جنگ ده سال است اساس قرار دهیم بازهم نفوس کشور باید در ۱۹۸ بالاتر از رقم ۴، ۱۵ میلیون باشد. متأسفانه دوکتور محمد امین فرهنگ باین نکته متوجه نگردیده است. واقعیت این است که این رقم شامل نفوس مهاجرین در پاکستان و ایران نمیباشد. این رقم توسط اداره مرکزی احصایه تخمین شده است و در سالنامه معلومات اساسی سالانه برتانیکیای جهان ۱۹۹۸

(Britanica-Wold-Data-Annual-1998) نیز درج است که در هر دو منبع باین موضوع اشاره شده است که این رقم صرف نفوس داخل کشور را احتوا میکند و نفوس مهاجر را در برنمیگیرد. حالا اگر تخمین اداره مهاجرین ملل متحد (UNHCR) را اساس قرار دهیم تقریباً ۱۵، ۳ میلیون مهاجر را در پاکستان و تقریباً ۳۵، ۲ میلیون مهاجر را در ایران هم در نظر بگیریم، نه تنها اندازه نفوس بلکه ترکیب قومی نفوس هم تغییر نمینماید و فیصدی پشتون‌ها حتی بااساس همین فیصدی‌ها (یا بگفته داکتر فرهنگ تناسبات) ارائه شده دایره المعارف یونیورس هم به ۴۴

میرسد، زیرا که باساس تخمین ما ریک سلی ونسکی ۸۴ درصد مهاجرین در پاکستان و در حدود ۴۰ فیصد مهاجرین را در ایران پښتون ها تشکیل میدهند. ۲۹ در ۱۹۸۷ ملل متحد نیز نفوس کشور را بدون مهاجرین در حدود ۱.۷ میلیون تخمین نموده بود. از توضیحات فوق باین نتیجه می‌رسیم که برخلاف ادعای داکتر محمد امین فرهنگ فیصدی آرایه شده در کتاب افغان نستان در پنج قرن آخر حتی بمقایسه ((احصائیه های جدید نیز پایان تر است))

ثانیاً در ارقام فیصدی هموطنان تاجک مادر مجموع نفوس کشور به اندازه ۳۵ فیصد نشان داده شده است. حالا فهمیده نمیشود که هدف از ((تاجک)) کدام بخش از جمعیت کشور است؟ اگر مراد از تاجک ها تمام دری زبانان بدون هموطنان هزاره باشد در این صورت این فیصدی با فیصدی صدیق فرهنگ تفاوت دارد، زیرا صدیق فرهنگ در کتاب خود دری زبانان را چهل فیصد قلمداد کرده است، حال آنکه مجموع دری زبانان در دایره المعارف یو نیورس ۴۵ فیصد میگردد (تاجک ۳۵ فیصد، + هزاره ۱۰ فیصد). ولی اگر از تاجک ها ان هموطنان مامور و نظر دایره المعارف یو نیورس باشد که پهلوی فارسی وان ها، قزلباش هزاره ها، ایماق ها و سایر اقوام فارسی زبان شده (پښتون ها، ملتانی ها، کشمیری ها، سندی ها و غیره) بزبان فارسی تکلم میکنند در این صورت باید بگویم که این رقم از رقم واقعی بسیار بلند تخمین شده است. فرض کنیم که همه ساکنین ولایات کابل، پروان، کاپیسا، بغلان، بلخ، بدخشان، تخار هم تاجک اند، باز هم این رقم به ۵ میلیون یا ۳۵ فیصد نمیرسد (بدون مهاجرین). مامیدانم که در این ولایات پښتون ها، هزاره ها، پشه یی ها، ازبک ها، قرغزها، گویندگان زبان های هامیری هم زندگی میکنند. حتی در منطقه ای که بنام شمالی یاد میشود، و شامل ولایت کاپیسا، پروان و شمال کابل است ممکن بین هموطنان پښتون و تاجک تفاوتی وجود نداشته باشد. از طرف دیگر در ولایات بغلان، بلخ، تخار، و بدخشان هم تاجک ها با سایر اقوام تفاوت چشمگیری ندارند. حالا اگر از داکتر محمد امین فرهنگ پرسیم که اگر از جمله ۱۴ میلیون نفوس در سال ۱۹۸ در حدود ۵ میلیون ان تاجک باشد، پښتون ها چند میلیون خواهد بود؟ که بر علاوه ولایات شمال کشور در شمالی و مرکز ولایات کابل و اطراف آن در مجاورت تاجک ها زندگی میکردند و در

حدود ۲ میلیون آن بشکل کوچکی حیات بسر میبردند (۱۹۸۸) و قسمت اعظم نفوس را درکندهار، هلمند، ارزگان، زابل، فراه، پکتیا، غزنی، ننگرهار، کنر، لغمان، وردگ، ولوگرهم تشکیل میدادند، مطمئن ام که دکتر میرمحمد امین فرهنگ شاه بیت میراثی غبار را تکرار خواهد نمود که صرف ۶ میلیون این طرف سرحد و ۶ میلیون آنطرف سرحد.

۲- دوکتور میز محمد امین فرهنگ برای تائید ادعای خود نوشته های ماریک آر. سلی ونسکی (Marek R. Slivinski) هم استناد مینماید، و میگوید «م. سلی ونسکی ارقام ذیل را ارائه میدارد:

پشتون ۳۹ فیصد، تاجک ۲۶ فیصد، هزاره ۱۰ فیصد، ازبک ۱۰ فیصد، ترکمن ۳ فیصد، وبقای ۱۲ فیصد.» باید خاطر نشان نمایم که سلی ونسکی در قسمت ترکیب نفوس کشور تبعی نکرده است بلکه نتایج سروی گال لپی پاکستان (Gallup-Pakistan) را که بین اگست و دسمبر ۱۹۸۲ صورت گرفته بو، و منظور اصلی آن معلوم کردن سروی نمونه ای احصائیه فامیلی افغان های مهاجر در پشاور بود، تحلیل نموده تا مشخصات عمده نفوس افغانستان را بر اساس احصائیه ۱۹۷۹ تثبیت نماید. موصوف نتایج کار خود را ضمن یک راپور نشر نمود. محتوی این راپور در زمستان سال ۱۹۸۸ در شماره مجله ORBIS تحت عنوان افغانستان، نابودی یک خلق

(Afghanistan, the Decimation of a People) نشر شد. بعد آن رامجله سروی آسیای میانه بنام افغانستان ۸۷ - ۱۹۷۸. جنگ، دموگرافی و جامعه در همان سال نشر نمود. در این سروی تعداد نفوس کشور - اوسط تخمینات قبل از جنگ یعنی بین ۵. ۱۵ - ۱۲ میلیون در نظر گرفته شده بود. در این سروی تعداد نفوس، ترکیب نفوس، توزیع جغرافیایی نفوس، ویا تفکیک نفوس بر اساس شهری و دهاتی و کوچی گری و سایر مطالب مربوط به مشخصات اجتماعی، اقتصادی، و دموگرافیکی مدنظر نبود. این مطالب به اصطلاح احصائیه دان ها: برای سلی ونسکی احصائیه (statistics) بود، یعنی مطالبی بود که وی بعنوان یک متبوع آن رامیفهمید و در قسمت آنها ماخذ و منابع وجود داشت که چنین معلومات را در برداشت. آنچه مورد نظر سروی بود یعنی با اصطلاح احصائیه دان ها پارامیتر (parameter) سروی بود بدست آوردن معلومات در مورد

مهاجرین و اندازه تخمینات جنگ بین سال های ۱۹۷۸ و ۱۸۷ بود. این مطالبی بود که سلی ونسکی علاقمند بفهمیدن آن بود. در این سروری برای اینکه تعمیم نتایج معرف تغییرات واقعی و پیش آمد های دموگرافیکی نفوس مهاجر شده تواند، ۷۰ فیصد نمونه (sample) سروری به شکل اتفاقی (random) و ۳۰ فیصد آن بشکل سهمیه (quota) گرفته شده است. سهمیه برای آن کته گوری مهاجرین در نظر گرفته شده بود که بین مهاجرین تعداد آنها کمتر بود مانند ساکنین ولایت بادغیس، هرات، غور، تخار، ناباین ترتیب تغییرات و پیش آمدهای دموگرافیکی آن در نتایج سروری انعکاس یاب. این سروری صرف ۲۹. یعنی کمتر از یک فیصد مهاجرین افغان را در پاکستان احتوا نموده است. در قسمت انتخاب نمونه هم ملاحظاتی وجود دارد، زیرا تنها کسی که با خصوصیات اجتماعی و فرهنگی یک جمعیت آشنایی داشته باشد، و در ساحه تجاربی اند و خنه باشد، میتواند یک نمونه را به کمترین اشتباه انتخاب نماید. لذا باید ارقام سلی ونسکی باقی احتیاط مورد استفاده قرار گیرد.

یائید یک لحظه قبول کنیم که پشتون ها ۳۹ فیصد نفوس را تشکیل میدهند. این همان فیصدی است، که ابتدا توسط پلیاک ارائه شده و مورد تالید سلی ونسکی هم است. سلی ونسکی باین نظر است که از جمله ۱۵ میلیون نفوس ۵ میلیون آن مهاجر است. چون ۸۲ فیصد مهاجرین را در پاکستان و در حدود نصف مهاجرین را در ایران پشتون ها تشکیل میدهند پشتون ها بنابر آن امروز پر شمار ترین قوم کشور نیستند موصوف تا نجایش رفته است که بر آورد کرده است که در داخل افغانستان امروز تاجک ها اند که با داشتن ۳۲ فیصد در رأس نفوس قرار دارند. در پی آنها هزاره ها، ازبک ها هستند که هر کدام ۱۴ فیصد نفوس کشور را تشکیل میدهند و پشتون ها که در گذشته هم از نظر جمعیت و هم بلحاظ سیاسی قوم مسلط بوده اند صرف ۱۳ درصد نفوس کشور را تشکیل میدهند به محاسبه سلی ونسکی توجه فرمایید:

نفوس کشور	۱۵,۰۰۰,۰۰۰
مهاجرین	۵,۰۰۰,۰۰۰ (از انجمله ۲,۷ میلیون پشتون)
نفوس باقیمانده	۱۰,۰۰۰,۰۰۰
از انجمله	
کوچی ها	۹۰۰,۰۰۰
فیصد	۹

پشتون های مسکون	۱،۳۰۰،۰۰۰	۱۳ فیصد
مجموع پشتون ها	۲،۲۰۰،۰۰۰	۲۲ فیصد
تاجک ها	۳،۴۰۰،۰۰۰	۳۴ فیصد
هزاره ها	۱،۴۰۰،۰۰۰	۱۴ فیصد
ترکمن ها	۴۰۰،۰۰۰	۴ فیصد
سایر اقوام	۱،۲۰۰،۰۰۰	۱۲ فیصد
سر جمع نفوس	۱۰،۰۰۰،۰۰۰	۱۰۰ فیصد

سلی ونسکی باین نظر است که از جمله ۵ ملیون پشتون که ۳۹ فیصد نفوس را تشکیل میدهد، ۳،۷۰۰،۰۰۰ آن مهاجر اند و ۹۰۰،۰۰۰ شان کوچی اند. لذا تنها ۱،۳۰۰،۰۰۰ یا ۱۳ فیصد نفوس مسکون کشور پشتون اند. عبارت دیگر از تورغونودی تا تورخم و از حیرتان تا سپین بولدک فقط ۱،۳ ملیون پشتون زندگی میکنند.

ایا این ادعای سلی ونسکی درست است ؟

نمیدانم که جواب داکتر میر محمد امین فرهنگ چه خواهد بود ؟ اما او اکنون بیش تر از دو انتخاب ندارد . یا باید قبول کند که فیصدی سلی ونسکی غلط است ، و یا بموضع اولی خود هنوز هم پافشاری نماید. فرض کنیم هنوز هم داکتر فرهنگ باین فکر است که با مهاجرت ۳،۷ ملیون پشتون بایران و پاکستان و با در نظر داشت ۹۰۰،۰۰۰ کوچی (که رقم درست آن در سالیکه سر وی صورت میگرفت ۲،۰۰۰،۰۰۰ بود) در سراسر کشور تعداد پشتون ها از ۳،۱ ملیون تجاوز نمیکند . در اینصورت چه باید کرد ؟ به نظر بنده راحل تنها این است که بایک هموطن اثنابا محلات و مردم کشور تماس بگیریم و همین ارقام را پیش او بگذاریم ، تو صیه او بیدا کتر امین فرهنگ چه خواهد بود ؟ مطمئن هستیم که آن شخص داکتر اقتصاد ما را متوجه اشتباه خواهد نمود، و برایش خواهد گفت که استاد محترم اقتصاد، و مسئول ارشیف افغانستان دریوهنتون بوخوم !

اگر یک لحظه فرض کنیم که همه پشتون های ننگرهار ، لغمان ، کنر ، لوگر ، پکتیا ، وردگ ، زابل ، کندهار ، هلمند و فراه مهاجر شده اند ، یعنی در این ولایات احد من الناس بنام پشتون باقی نمانده است ، باز هم پشتون های ساکن در ولایات کابل ، هرات ، غزنی ، ارزگان ، پروان و کاپیسا ، کندوز ، بغلان ، فاریاب ، و بلخ و جوزجان بیش تر از ۱،۳۰۰،۰۰۰

نفراند بدون مهاجرین. در این ده ولایت از جمله ۱۵ واحد اداری در ۸۲ واحد آن پشتون ها پایه تنهای زندگی میکنند، ویا در موقعیت اکثریت قرار دارند، ویا اینکه جمعیت قابل ملاحظه ی آنها در آن بود و باش میکنند. حال باید دوکتور اقتصاد خود را به سه نکته دیگر هم متوجه نمایم.

۱- تعداد کوچی ها با اساس نتایج مرحله مقدماتی سر شماری، انطوریکه میر محمد صدیق فرهنگ ادعا مینماید ۹۰۰،۰۰۰ نیست بلکه رقم درست آن یکنیم میلیون است که در زمان سر وی این رقم در حدود ۲ میلیون بود. از دیوار رقم ۶۰۰،۰۰۰ کوچی این فیصدی را از ۲۸ به ۴۳ بلند میرود. باین ترتیب:

ساکنین ده ولایت	۱،۳۰۰،۰۰۰
کوچی ها	۱،۵۰۰،۰۰۰
مهاجرین	<u>۳،۷۰۰،۰۰۰</u>
مجموع	۶،۵۰۰،۰۰۰

با تصحیح این رقم ادعای دوکتور فرهنگ مبنی بر بلند بودن حاصلیه مولف کتاب افغانستان در پنج قرن اخیر در مورد پشتون ها بمقایسه منابع جدید، بساز دیگر باطل میگردد. این موضوع بدون شک برای داکتر فرهنگ دردناک نیست، ولی چاره چیست؟

۲- علاوه همین ده ولایت فوق الذکر، پشتون ها در نیمروز، بادغیس، غور و لغمان هم زندگی میکنند. آیا داکتر فرهنگ فکر نمی کند که با محاسبه آنها در رقم فیصدی ما از دیوار وارد خواهد شد.

۳- بالاخره دوکتور فرهنگ با هموطنان پشتون ما که در ولایات کندهار، ننگرهار، پکتیا، هلمند، زابل، لوسگر، لغمان و فراه زندگی میکنند در دوران جهاد و مقاومت مهاجر نشده اند و باستناد همین منبع مورد استفاده شما، باز عمده دفاع از وطن را به عهده گرفته بودند چه باید کرد؟ آیا فکر نمیکنید که باشامل نمودن آنها در محاسبه نفوس کشور ما فیصدی بدست خواهند آمد که نزدیک به فیصدی گریگوریان یعنی بین ۵۰ و ۵۵ باشد؟ یا شاید هنوز هم فکر میکنید که همان ۳۹ فیصد پلپاک و همان ۶ میلیون غیرار که ۶ میلیونه دیگر آن در انطرف سرحد زندگی میکنند، مدار اعتبار نیست.

استناد به ارقام پروفیسر لوی دوپیری نیز در این مقاله برای توجه مولف دوکتور امین فرهنگ کمک نمیکند، زیرا فیصدی ارائه شده توسط دوپیری بالاتر از فیصدی مورد استناد صدیق فرهنگ است. از طرف دیگر فهمیده نمیشود که امین فرهنگ چرا از امین منبع یادآوری کرده است، زیرا نه بگفته امین فرهنگ ((احصایه جدید)) است. ونه پائین تر از رقم فیصدی پلیاک. یادآوری این نکته هم ضروری است که دوکتور فرهنگ بازم درین مورد اشتباه نموده است، زیرا که به اساس ارقام ارائه شده توسط دوپیری در کتاب او بنام افغانستان (صفحات ۵۸-۶۲) نفوس مجموعی کشور در حدود ۱۴ میلیون است، در حالیکه داکتر فرهنگ صرف بذکر ارقام پشتون ها، تاجک ها، ازبک ها، ترکمن ها، اکتفا نموده است، و چون اصل متن راندریده اند، مجموع همین ارقام را که ۱۲،۵ میلیون میگردد. نوشته اند، که رقم مذکور قابل تصحیح است. دوپیری در اثر خود پشتون ها را ۵ میلیون، تاجک ها ۵،۲ میلیون هزاره ۱ میلیون ازبک املیون، فارسی ۶۰۰،۰۰۰، براهوی ۱،۸۰۰،۰۰۰ ایماق ۲۰۰،۰۰۰، ترکمن ۱۲۵،۰۰۰، بلوچ ۱۰۰،۰۰۰ و نورستانی ۱۰۰،۰۰۰ واقوام پامیری، جت ها و مفلول ها را هر یک چند هزار نفر نوشته است. اما موصوف در قسمت کوهستانی ها، گوجرها، و لرغزها معلومات نداده است.

سالنامه جهان و کتاب واقیعات ۱۹۹۰ World-Almanac-and-Book-of-facts, 1995
 این منبع مورد استناد داکتر فرهنگ بمقایسه منابع قبلی مهم تر میباشد زیرا که دست اندر کاران جریده امید بر اساس ارقام همین منبع فتوای ((مرگ برادر بزرگ)) را صادر کرده اند. داکتر فرهنگ باار تباط همین منبع به توضیحات خود چنین ادامه میدهد ((داکتر اشرف زی سید، کاغذ از نشریه سالنامه جهان و کتاب حقایق ارقام ذیل را که همه مربوط سال ۱۹۹۲ میباشد، بارتباط نفوس افغانستان در مقاله خود تحت عنوان ارقام و احصایه های جدید در مورد افغانستان، در شماره ۱۸۲ مورخ ۱۶ اکتوبر ۱۹۹۵ هفته نامه امید داده است: جمعیت عمومی نظریه تخمین سال ۱۹۹۲ - ۱۶،۹۰۰،۰۰۰. گروپ اقوام به فیصدی: پشتون ۳۸ فیصد، تاجک ۲۵ فیصد، هزاره ۱۹ فیصد، ازبک ۶ فیصد، ۱۲ فیصد سایر اقوام ایزاد نویسنده))

برای اینکه سلسله این ارقام و احصائیه های «جدید» تکمیل گردد، قیمت بعدی آن ذیلاً درج میگردد: «زبان های عمده: پشتو ۲۵ فیصد، دری ۵۰ فیصد، ازبکی (ترکیک) ۱۱ فیصد مذاهب سنی ۸۴ فیصد و شیعه ۱۵ فیصد.» اولین مطلبی که بران بحث ایجاب میکند، عبارت «احصائیه های جدید» در مورد کشور است. باین ارتباط میخواهم خاطر نشان نمایم که در نشرات بانک جهانی، صندوق وجهی بین المللی و سایر نشرات بین المللی در اواخر دهه ۱۹۷۰ و شروع دهه ۱۹۸۰ در موارد ذیل معلومات مفصلی نشر میشد: نفوس، ترکیب نفوس باسناد سن و جنس، نرخ بیوادی، توقع و معلومات در موارد کمیت های کلی اقتصاد از قبیل حجم محصول غیر خالص ملی (GNP)، GDP، فیصدی اشتغال قوای بشری یا نفوس مستعد بکار، عرضه پولی و ارقام مربوط به بیلانس تادیات، بشمول ذخایر اسعاری کشور، حجم کمک های خارجی به تفکیک انکشافی و عادی، عواید و مصارف دولت و سایر احصائیه های خدمات اجتماعی (تعلیم و تریه و صحت عامه). این موسسات نه تنها از نشرات اداره مرکزی احصائیه وزارت پلان و بانک مرکزی برای نشر استفاده میکردند، بلکه هر سال هیاتی از طرف صندوق وجهی بین المللی (IMF) به همین منظور از کشور ما دیدن میکرد، و با نامیات مسئول وزارت های مالیه، پلان، تجارت، و همچنان بانک مرکزی، و اداره مرکزی احصائیه تماس میگرفت. این تماس ها تا سال ۱۹۸۹ دوام نمود. در سال ۱۹۹۰ هیات موظف صندوق وجهی بین المللی به سبب دلایل امنیتی عوض کابل با نمایندگان موظف اداره مرکزی احصائیه، بانک مرکزی، وزارت مالیه و وزارت پلان در دهلی جدید ملاقات نمود و بعد از آن سلسله این ملاقات ها نسبت دست بدست گشتن حکومت قطع گردید.

اگر چه بعد از دهه ۱۸۸۰ بانک مرکزی افغانستان بمشوره مشاورین روسی از نشر ارقام مربوط به عرضه پولی، حجم ذخایر اسعاری را گزارش نمیداد، و از نشر ارقام و معلومات جلوگیری مینمود، با آنهم تا سال ۱۹۹۲ اسم کشور مادر نشرات بین المللی منجمله را پسر انکشاف اقتصادی مربوط بانک جهانی، و سروی اقتصادی و اجتماعی جهان مربوط صندوق وجهی بین المللی انعکاس میافت. بعد از این سال نام کشور ما در هیچ یکی از این نشرات ذکر نمیگردد، زیرا که در نتیجه حاکمیت اداره کابل (شورای

نظار ، حزب وحدت ، جنبش اسلامی ملی) و حرکت طالبان کابل دیگر به مجسمه بودایی میماند که تباهی کشور را خاموشانه تماشا مینمود . تنها معامله گران سیاسی هستند که در همین حالت هم ، که ملت در حال جان کندن است ، در غم چربی میباشند و نوید « ارقام واحصائیه های جدید» را بمردم میدهند ، بدون آنکه فکرکنند که بدست آوردن ارقام واحصائیه ها به سر شماری ها و سرروی های احصائیوی ضرورت دارد ، و اجرای این کار یک امر فنی و دقیق است مخصوصاً در کشوری مانند افغانستان که با اقلیم های گونه گون و پراگندگی جغرافیوی که مشکلات زیادی با خود همراه دارد ، واحصائیه گیری باید با پلان گذاری دقیق و بسیج نیروهای فراوان انجام پذیرد ، و برای این منظور باید منابع مکفی مالی موجود باشد ، در حالیکه مخصوصاً بعد از ۱۹۹۲ که دامنه جنگ ها به کابل کشاینده شد ، ادارات کشور دیگر نه رسیدگی به امور راداشت ، و نه منابع و امکانات این چنین امر را در دسترس داشت . برای معلومات این هموطنان بسی خبر که متأسفانه با داشتن القاب داکتر و استاد هم فخر فروشی میکنند ، میخواهم همینقدر بگویم که اجرای یک سر شماری که در نتیجه آن « احصائیه های جدید» بدست آید ، تأمین و سازمان دهی هزاران نفر نیروی انسانی را که بخش عمده تران باید دارای تحصیل متوسط باشند ایجاب مینماید بر علاوه این کار به صدها عراده وسایط نقلیه صحرائی ضرورت دارد ، و برای تحقق آن باید ده ها عنوان کتاب رهنما و دستورالعمل تدوین و چاپ شده باشد . متأسفانه این امکانات نه در ۱۹۹۲ ، نه بعد از کودتای ثور بین ما افغان ها وجود داشت ، و نه امروز وجود دارد . بر علاوه ، در ارقام سالنامه جهانی تناقض ها وجود دارد باین معنی که بین کمیت های آن روابط منطقی وجود ندارد ، و اصل اصانت در اقتباس معلومات رعایت نشده است که در اینجا میخواهم به بعضی از این نواقص اشاره کنم .

- سالنامه جهانی اندازه نفوس کشور ما را در حدود ۹ ، ۱۶

ملیون درج نموده است . در این ارقام مهاجرین افغان در ایران و پاکستان شامل نمیشوند . این رقم از نشریه سال ۱۹۹۲ دایرة المعارف برتانیه اقتباس شده است ، ولی توضیحی که با ارتباط همین رقم در صفحه ۵۳۸ آن تحت شماره ۵۰ درج است نقل نشده است . طبق این توضیح نفوس مذکوره شامل مهاجرین در پاکستان و ایران نمیشود . حالا

اگر این مهاجرین راهم محاسبه نماییم ، باز هم فیصدی ارابه شده تغییر میکند و ادعای داکتر فرهنگ مبنی بر بلند بودن فیصدی مولف فرهنگ بمقایسه ((احصائیه های جدید)) از اعتبار ساقط میگردد .

- سالنامه جهانی ارقام مربوط به ترکیب قومی نفوس کشور ما را از صفحه ۲۰۵ نشریه بنام کشور جهان (Country-of-the-World) که از طرف Gala-Research.Inc در سال ۱۹۹۵ نشر شده است ، اقتباس نموده است . اولین نکته ی که در این فیصدی ها توجه خواننده را جلب میکند ، همانا تخمین بلند فیصدی هموطنان هزاره ما در مجموع نفوس کشور میباشد . اگر تخمین سال ۱۹۹۶ را در مورد نفوس کشور اساس قرار دهیم ، باید از جمله تقریباً ۲۵ میلیون نفوس در حدود ۲۷۵ (چار عشاریه هفتاد و پنج میلیون) آن هزاره باشند . مطلب دوم این است که در همین نشریه فیصدی هموطنان شیعه ما ۱۵ فیصد نشان داده شده است در صورتیکه هزاره ها ۱۹ فیصد جمعیت کشور را تشکیل دهند ، فیصدی هموطنان شیعه ما باید بیشتر از ۱۹ فیصد باشد ، زیرا بر علاوه هزاره ها ، فارسی وان ها ، قزلباشان وهم تعدادی از تاجک پیر و مذهب تشیع اند و تعداد هموطنان فارسی وان ما بر اساس تخمین سال ۱۹۹۳ لویی دوپری در حدود ۶۰۰۰ است ، که در ولایات فراه ، هرات ، کندهار ، نیمروز ، وغیره سکونت میکنند . ممکن چنین تصور شود که چون یک تعداد هزاره ها سنی اند ، مجموع عمومی هزاره ها یعنی هزاره های سنی و شیعه از اهل تشیع بیش تر باشند که شکل شامل برهزاره های شیعه ، قزلباشان ، قسمی از فارسی وان ها و تاجک ها میباشند ، اما این تصور درست نیست به سبب واضحی که در جمله هزاره ها ممکن ده فیصد آن سنی باشند که هزاره های بادغیس یا قلعه نو ، یا خراسانی در آن در تعداد زیادتر اند . اینها بر اساس تخمین جانتا ، در ۱۹۷۸ در حدود ۶۰۰۰۰ و بر اساس تخمین آ. جی. اسلانوف در ۱۹۶۹ در حدود ۵۵۰۰۰ بودند . درینصورت ارقام سالنامه جهانی تنها در صورتی صحیح بوده میتواندست که هموطنان هزاره سنی ما در حدود ۲ میلیون میبودند ، در حالیکه تعداد واقعی آن ها بین دوصد و دویست و پنجا هزار نفر است .

- سالنامه جهانی گویندگان زبان های ترک نژاد یا آرال التایی را یازده فیصد نشان داده است و فیصدی هموطنان از یک مارادر مجموع نفوس کشور ۶ فیصد ارائه نموده است . حقیقت این است که

تعداد هموطنان ازبک ما بیش تر از ۶ فیصد میباشد و این فیصدی با فیصدی هموطنان هزاره ما در مجموع نفوس کشور مساوی میباشد و تناسب گویندگان ازبکی با سایر زبان های التایی ۶ : ۵ نیست .

دایرة المعارف بریتانیکا در کتاب سالانه خود در سال ۱۹۹۷

تعداد گویندگان زبان های ترکی را شرح آتی درج نموده است:

۲۰,۰۰۰,۰۰۰	گویندگان زبان ازبکی
۲۰۰,۰۰۰	گویندگان زبان ترکمنی
۴۳۰,۰۰۰	گویندگان سایر زبان ترکی
<hr/>	
۲,۸۳۰,۰۰۰	مجموع

درینصورت بر اساس ارقام فوق فیصدی از بک ها در مجموع نفوس در حدود ۸ فیصد ، و از ترکمن ها بشمول سایر گویندگان زبان های ترکی در حدود ۳ فیصد است ، که باینصورت تناسب ۸ : ۳ درست میباشد .

بی اعتنایی وهم بیخبری نشریه سالنامه جهانی یا منبع مورد استناد دوکتور محمد امین فرهنگ تنها به همین مورد خلاصه نمیگردد . در همین متن یک صفحه ای نشریه سالنامه جهانی که با افغانستان اختصاص یافته نکات ضعیف و ضد و نقیض بحدی زیاد است ، که اگر قرار باشد هر یکی آن باعلاسه صلیب مشخص شود ، بدون شک به گورستان عیسوی ها شباهت پیدا خواهد کرد . معلومات این نشریه بر علاوه نفوس در مورد رقم محصول غیر خالص ملی (GNP) نرخ های تبادل ، وسهم سکتور زراعت در محصول غیر خالص داخلی نیز ناقص میباشد . حتی اصطلاحات و عبارات این نشریه هم معیاری نیست . اگر آن را در مقابل دو نفر طلبه علم اقتصاد بگذاریم تعبیر و انتباه آنها از آن متفاوت خواهد بود . مطمئن هستم که دوکتور امین فرهنگ این نشریه را ندیده است ، و تنها به نقل ارقام آن اکتفا نموده است (امید مورخ ۱۶ ماه اکتوبر ۱۹۹۵) ، اگر ان را میدید بعنوان استاد مضمون اقتصاد ملی و شخص وارد در ((مسایل نفوس)) و ((نفوس شماری)) حتماً متوجه این نکات میشد .

دوکتور میر محمد امین فرهنگ طی یک مقاله ای که به ضمیمه جلد دوم کتاب افغانستان در پنج قرن اخیر چاپ شده خود را (بعیث متصدی آرشیف افغانستان در پوهنتون بوخوم المان) قلمداد مینماید که در آن تعداد ۷۰۰۰ اثر علمی در باره افغانستان موجود

است. جالب است که همین متصدی ارشیف افغانستان در پوهنتون بوخوم در باره ترکیب قومی کشور مطلبی مینویسد ولی کتاب شهر Grappen-Afghan-DIE-Ethnichen نخوانده است، با آنکه این کتاب بزبان المانی نوشته شده نه بزبان پشتو این کتاب در همین مورد بمقایسه اکثر منابع مطالب مفصلی در بر دارد. ذیلاً تخمینات مندرج این کتاب بشکل نوحیدی آن ذکر میگردد. ۳۰

منابع	پشتون	تاجک	هزاره	ازبک	ترکمن	ایماق	بلوچ
M.Kinbur	۷۰۰۰۰۰	۲۵۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۲۰۰۰۰	۴۰۰۰۰۰	۷۰۰۰۰	-
M.Aslanov	۶۰۰۰۰۰	۲۳۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۲۰۰۰۰	۴۰۰۰۰۰	-	-
Krave song	۷۰۰۰۰۰	۲۳۲۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۳۲۲۰۰۰	۲۰۰۰۰۰	-
L.duprec	۶۵۰۰۰۰	۲۵۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۸۷۰۰۰۰	۱۲۵۰۰۰	۸۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰
A.Janosta	۲۸۰۰۰۰۰	۳۶۰۰۰۰	۱۲۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۲۰۰۰۰۰	۵۰۰۰۰۰	-
Janatasch	۶۶۰۰۰۰	۲۵۰۰۰۰	۱۱۰۰۰۰	۱۱۲۰۰۰	۳۰۰۰۰۰	-	-
Weekes	۱۶۱۴۰۰۰	۲۲۶۰۰۰۰	۹۳۲۰۰۰	۱۲۳۰۰۰۰	۳۹۹۰۰۰۰	۸۲۹۰۰۰۰	۲۰۷۰۰۰

اینکه در پایان کلام میخواهم بعضی از مطالب عمده آن را طور خلاص ذکر نمایم. یکی از موانع اساسی در بران گذاری اقتصاد ملی، ارزیابی های پروژه های اقتصادی و توزیع خدمات اجتماعی فقدان یک سیستم موثر احصائیوی بود. اگر چه طرح و تطبیق یک روش منظم طرح رشد و انکشاف آغاز گردید، ولی طی ربع یک قرن در قسمت نفوس اقدامات مهم صورت نگرفت. از طرفی تثبیت نفوس از طریق اجرای سرشماری کامل نفوس بلحاظ مالی و فنی دشوار بود - یک مشکل این است که در دل کوه های صعب المرور هزاران آبادی منزوی وجود دارد، که دستیابی با آنها صرف نظر از جنبه مالی طاقت فرسا است. مشکل دیگر شمارش کوچی ها است که تقریباً دایم در حال حرکت میباشند و شمارش شان وقت و مصارف زیاد را ایجاد میکند. به همین دلیل هم سروی دموگرافیکی سال ۱۹۷۲ اداره احصائیه مرکزی نفوس کوچی ها را در بر نگرفت. در سر شماری سال ۱۹۷۸ هم این معضله با مسایل حساس دیگر از قبیل شمارش زن ها در بعضی نقاط کشور طور جدی محسوس بود. با آنها در دهه ۱۹۷۰ در زمینه اقدامات جدی صورت گرفت

و در این اقدامات بعضی موسسات بین المللی همکاری نمودند. در اثر آن اداره مرکزی احصائیه عمدتاً بمعاونت تخنیکي ومالی اداره نفوس موسسه ملل متحد او لین پروگرام وسیعی را در جهت جمع آوری ارقام در مورد اندازه ترکیب نفوس از لحاظ سن، جنس، قومیت، زبان و سایر مشخصات اجتماعی و اقتصادی نفوس روی ودست گرفت و در مرحله مقدماتی آن یک تصویر نسبتاً واقعی از اندازه نفوس، توزیع جغرافیایی و ترکیب آن بر اساس سن و جنس بوجود آمد، اما کودتای ثور موجب ناکامی این پروژه گردید، بطوریکه اداره مرکزی احصائیه دیگر نتوانست قرار پلان ارقام ومعلومات احصائیوی در مورد مشخصات دموگرافیکی، اقتصادی واجتماعی نفوس جمع نماید.

در قسمت ترکیب قومی نفوس مونت ستوارت الفستون اولین مولفی است که در باره آن بحث کرده. بعد از سقوط امپراتوری درانی وانقباد معاهده ظالمانه دیورند هم نفوس افغانستان کم شد، وهم در ترکیب قومی آن تغییر وارد شد. مهاجرت ها از انطرف در یای آمو در ترکیب قومی نفوس هم تغییر قابل ملاحظه ی بوجود آورد و تعداد ناجک ها وازبک ها را در مجموع نفوس کشور محسوس تر نمود. باوجود تمام این تغییرات بحث روی موضوعات قومی نزد افغان ها تا دهه ۱۹۷۰ مهم نبود. تنها عده ای معدودی از مولفان افغانی به این موضوع تماس گرفته اند، ولی نوشته های شان در اصل برای معرفی افغانستان وآنهم بزبان انگلیسی بود، مثل اثار عبدالرحمن پژواک و پروفیسر محمد علی، سابق استاد پوهنتون. از جمله محققان خارجی خارج مارگنسترن، وارتن گریگوریان ولویی دوپری با این موضوع علاقه نشان دادند، گریگوریان، وهمچنان ارلند فلیچر، مولف کتاب افغانستان، شاهراه فتوحات، فیصدی پشتون ها را در مجموع نفوس کشور ۵۵ نشان داده اند. اما در حلقات چپی کشور تنها ارقامی که طرف علاقمندی خود شان بود، بازار پیدا کرد. رساله ی بنام نظام اقتصادی واجتماعی افغانستان بقلم ۱ پلیاک از جمله همین اثار تبلیغی بود که در دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ بر قضاوت محافل چپی تاثیرات نافذی وارد نمود. میر غلام محمد غبار بر اساس ان فیصدی پشتون ها را در مجموع نفوس کشور کمتر از رقم واقعی ان نشان داد. به تعقیب او میر محمد صدیق فرهنگ این موضوع را در کتاب خود آب و تاب داد. بعد از کودتای ثور این موضوع

ابعاد جدیدی کسب نمود. در این دوره از یک طرف حکومت پرچمی به پشتیبانی روس ها برای سرکوب نمودن مقاومت از فکتورهای قومی استفاده مینمود و هم از طرف آن و هم از جانب حلقهات ستمی در تنظیم های جهادی در حق متصدیان سابق کشور دشنام دادن شدید شد. آنها نه تنها برای برحق جلوه دادن خط های فکری خود معایب سیستم سابق را برجسته مینمودند بلکه با این موضوع واضحاً جنبه قومی هم میدادند و پشتون ها را «مسئول بدبختی مردم میدانستند.» یکی از پیشقدمان این حرکت میر محمد صدیق فرهنگ بود، که برای گرم نگهداشتن معرکه پهلوی مطالب غرض آلود خود، ارقام و حجت های جمعیتی را بر رخ پشتون ها کشید. وی باین فکر غلط بود که پشتون ها بلحاظ عدد هم در موقعیتی نیستند که ما عناصر فرهنگی، موسسات قومی و هویت آن ها را در تشکیل ملت واحد مهم بشماریم. او همچنان مخالفت خود را با زبان پشتو و رسمی شدن آن اعلام کرد. این نظریات و استنتاجات فرهنگ بخصوص از طرف ستمی ها و فیدرالست ها با علاقمندی خاص استقبال شد و آنها از آن ها در راه آرمان های تجزیه طلب خود که از طرف قدرت های خارجی بخصوص ایران تحریک و حمایت میشود، استفاده میکردند. آنها در این راه تا حدی پیش رفتند که ارقام را بنام «احصایه جدید» که غالباً ساخت خود شان بود، از جیب های خود بیرون نمودند. امروز طرح مضر دولت فیدرالی در کشور ما در نوشته های شان مقام خاصی دارد اما طوریکه در این اوراق دیده شد استنباطات و نظریات شان درین مورد درست بوده نمیتواند و مهمتر آنکه در این اواخر واقعیت های کشور آنها را باطل ثابت نمود.

منابع

- ۱ - میری کلفورد، کشور مردم افغانستان، نشر کرده، لپن کوت، فلدلفیا، ۱۹۷۳، ۴۱
- ۲ - نویسندگان و مؤرخان اسلامی قبایل مغول راپیش و پس چنگیز خان در اوایل قرن سیزدهم عیسوی بنام تاتاریا دمیکردند. بعضاً این کلمه برای منل ها و تاتار برده میشود.
- ۳ - فیض محمد کاتب، سراج التواریخ، جلد اول، مطبعه کابل ۱۳۳۱ هجری قمری، ۲۱

- ۴- محمد حسن کاکړ ، حکومت وجامعه افغانستان ، دوره سلطنت امير عبد الرحمن خان ، ۱۸۸۰ - ۱۹۰۱ نشر کرده پوهنتون دولتي تکاس در استين ، ۱۹۷۹ ، ۱۴۲ - ۱۴۵
- ۵- ډيون سي ، مونت گمري ، ((ازبک ها در دو دولت)) در کتاب سرحدات قومي شوروي آسيايي ، تدوين کننده وليم کارگي ، نيويارک ، ۱۹۷۹ ، ۶۰
- ۶- محمد جان شکوري ، عضو فرهنگستان تاجکستان ، جريده کيهان ، لندن ، ۱۹۹۲
- ۷- سراج التواريخ ، جلد اول ، ۱۵۲
- ۸- ايد ورد آل ورت ، اسماي ميانه ، ۱۲۰ سال حاکميت روس ، نشر کرده پوهنتون ډيوک ، ۱۹۸۹ ، ۹۳ - ۱۰۳
- ۹- دايره المعارف بریتانیکا ، کتاب سال ۱۹۹۷
- ۱۰- نجيب مابل هروي ، تاريخ و زبان در افغانستان ، از انتشارات بنياد موقوفات افشار ،
- ۱۱- جريده اميد ، شماره ۲۴۷ ، ۳
- ۱۲- دوکتور شادمان ، در مقاله تحت عنوان (انتخار بر لپ گور) فارسي را زبان مقدس خواننده است .
- ۱۳- کاننل بوتول ، اضافه جمعيت ، مترجم حسن پويان ، انتشارات چاپ بخش ، ۱۳۷۰ ، ۱۶۳
- ۱۴- در باره بيان مفصل کوچي گري و مساله اسکان در قرن نهم در افغانستان مراجعه شود به کتاب حکومت وجامعه در افغانستان ، اثر ياد شده ، ۱۲۳ ، ۱۴۵
- ۱۵- عبد الصمد حقجو ، ابزار تداوم وسلطه پشتون ها ، از انتشارات حوزه علميه قسم ، ۱۹۷۱ ، ۱
- ۱۶- ايضاً ، ۶
- ۱۷- ايضاً ، ۴
- ۱۸- ايضاً ، ۱۰
- ۱۹- جريده کيهان ، لندن ، ژوئن ۱۹۹۷ ، شماره ۶۶۱ ، ۲
- ۲۰- ايضاً
- ۲۱- فصل ازادي گزارش مفصل از اولين سفر هيات بلند رتبه جنبش ملي اسلامي افغانستان به جمهوري اسلامي ايران ، نشر کرده ستاد استقبال از هيات ، خزان ۱۳۷۱
- ۲۲- مقدمه طرح قانون اساسي جمهوري فیدرالی افغانستان ، از انتشارات حوزه علميه قم ، ۱۳۷۱
- ۲۳- ايضاً ، ۲۵
- ۲۴- حنين علي حاج کاظم يزدانی ، پژوهشي در تاريخ هزاره ، چاپخانه شهد قم ، ۱۳۷۲

۲۵ محمد حسن کاکر، افغانستان مطالعه انکشافات سیاسي، ۱۸۸۰-۱۸۹۶،

چاپخانه عرفانی پنجاب، ۱۹۷۱، ۱۶۰

۲۶- یزدانی، اتر یاد شده، ۱۲۳

۲۷- مناطق مرکزی افغانستان بلحاظ ساختمان جغرافیایی و خصوصیات فزیکسی

شش ولایت ذیل رادر بر میگردد: بامیان، ارزگان، غور، غزنی، پروان و وردگ

مشخصات عمده آن عبارت است از شرایط ناگوار، توپوگرافی، کوهستانی بودن،

عقب ماندگی اقتصادی و پراکندگی نفوس. این منطقه ۱۴۹ هزار کیلو متر مربع بوده

و در سال ۱۳۵۸ در آن در حدود ۲،۶ میلیون مردم زندگی میکردند. پشتون، هزاره،

تاجک و ایماق گروه های عمده قومی این منطقه میباشند.

۲۸- در مورد تلفات جنگ افغان شوروی بلندترین تخمین از داکتر صدیق

نورزوی بوده که به ۷، ۱ میلیون میرسد. رجوع شود به مقاله داکتر نورزوی بنام

((مشاهدات، ارزیابی، مسائل نفوس افغانستان)) مجله نویسندگان افغانستان ازاد

(وفا)، شماره ۳، ۱۹۸۸، ۶-۱۴

۲۹- بناس تخمین ماریک سلی ونکی پشتون ها ۸۴ در صد مهاجرین رادر

پاکستان و ۲۰ در صد مهاجرین در ایران را تشکیل میدادند. رجوع شود به رساله

موصوف بنام افغانستان، برپادی نفوس مجله اور بیس (ORBIS)، ۱۹۸۹، ۳۹-۵۶.

30. Erwin Orywal, Die Ethnischen Gruppen Afghanistans
Wiesbaden, 1986, Dr. Ludwig Reichert Verlag.

پښتون، افغان، پټان

محمد معصوم هوتک

د نړۍ د اولسونو په ټولې کې پښتون ډیر لرغونی قوم دی او د زمانې ډیرې سرې او تودې پر راغلې دي. د سترو یرغلګرو ناراکونه یې لیدلي او مقابلې یې ورسره کړې دي او تر ډیرو سختو ازموینو نو سرلوری او بریالي راوتلی دی. له نورو څه کم شلو کلوراهیسې بیا دا قوم له یوه بنیادي ازموینت سره مخامخ دی چې لاتر اوسه هم پکې ولاړ دي. دښمنانو یې د تاریخ، ژبې او هویت د پایمالولو له پاره ناکام تلابونه پیل کړي دي. زما د لیکنې موضوع ددغه قوم د پیژندنې په باب لنډې خبرې دي.

له څلورمې هجري پېړۍ راوروسته مورخینو د پښنو بیان په څرګند ډول کړی چې تفصیل به یې وروسته راسې خو تر میلاد تقریباً یوزر و پنځه سوه کاله مخکې موږ د هندي آریټو په وینې سرودونو کې د پکته پر نامه پېښو چې د زیاترو ختیځ پوهانو په نظر پکته د پټ معادله کلمه ده او زیاتره افغاني پوهان د پښون نوم هم له دې کلمې څخه راوتلی گڼي.

مشهور یوناني مورخ هیروډټس (۴۸۴ ق م) د هخامنشیانو د بحث په ترڅ کې د شاوخوا سیمې د اوسیدونکو په باب بیان لري، د هغو د مشرانو نومونه راوړي او د کړو وړو په باره کې یې څیړي. نوموړي لیکي چې آریانان (Arians) د میدیانو (Medes) په شان غشي لري خو نور وسایل یې باختریانو (Bactrians) ته ورته دي. د گندهاریانو جامې هم د باختریانو په شان دي ۱۰ په دې لړ کې د پکتیس (Pactyes) یادونه هم کوي او لیکي چې پکتیس واسکټونه

(cloaks) ۲ اغوندي اومحلي لیندی او نيزې له خانو سره گرزوي ۳ بل ځای د کوچیانو بیان راوړي چې دی ورته sagartians وايي او لیکي چې ددوی ژبه پارسیانو ته ورته ده خو وسایل یې تر پارسیانو پکتیانو ته نژدې دی، اته زره اسونه لري ۴.

۱ دا لیکنه زما د هغې څېړنې لښیزدی چې په ډیوه مجله کې په اقساطو خپره شوې ده.

د هيرودتس (Herodots) پکتیان د ټولو مورخينو په اتفاق همدغه نښي پښتانه دي ، د تفصيل له پاره اسلامي داپره المعارف - لومړی ټوک د افغان بحث وگوري . د پښتو اصلي ټاټوبي يوه پراخه سيمه وه چې د نښي افغانستان زياتره برخې او د پاکستان شمال شرقي خواوي پکښې شاملې وې . ددې پراخې اورثو پخوانی نوم روه و . د تاريخ فرشته د بيان له مخې روه هغه سيمو ته ويل کيده چې له سوان څخه دسوی تر باره اوله حسن ابدال څخه تر کابل او کندهاره پورې غزیدلې وې . رياض المحبت د روه پولي له ايلمن ياننې هيلمند څخه تر قشقر ، له براهوي بلوچستان څخه تر کشمير پورې نيودلې دي . په دې ډول په روه کې د اصلي افغانستان ټولې سيمې شاملې وې . ه له تاريخي اسنادو څخه داسې ښکاري چې پښتانه د اسلام په اوائلو کې له بادغيس او هرانه نيولې بيا د غور، ترغرو پورې اودغه راز په زابلستان ، کندهارا او د ختيځې پښتونخوا په غرنیو سيمو کې ميشته وو او هغه د خوشحال خان خټک خبره چې « سر يې هوري کندهار لم يې دمغار کې و» په پښتو کلاسيک ادب کې د روه يادونه زياته شوې ده .

اشرف خان هجري وايي :

قاصدان له روهه نه راځي مدت شو

سلام باد راروي منت يې تم دی

کاظم شيدا وايي :

په هندي ادا يې وکړي په ما چاري

زه شيدا په زړه ساده دروه افغان يم

پښتانه په مجموع کې نورو اقوامو د افغان په نامه بللي دي . دوی خپل خانونه پښتانه او خپله ژبه پښتو بولي . ددې کلمې په باب پوهانو بيلابيل نظرونه ورکړي دي : خينودمهباراته اسواکا (Asvaka) ته نژدې بللي ده . اسواکا د کندهارا سيمې ته منسوبه کلمه ده چې د اس د سپرليو معنا ورکوي . خينو دسانسکريت له اسواتمانه څخه راپيدا سوی کلمه گنلې ده چې معنا يې د سورليو ټاټوبي (سرزمين سواران) دی . په دی ډول وينو چې افغان هم د خلکونوم او هم د سيمې نوم دی . ٦ . داسې نظر هم شته چې اغوان په ارمني ژبه کې د غرو اوسيدنکو ته ويل کيده او دا نوم پښتو ته د ارمني گاونډيانو لخوا ورکړل شوی دی . ٧ . البته

په ارمنی ژبه اشوان د غرو اوسیدونکو نه وایي خو دا چې دا نوم دي په خاص ډول د افغانانو له پاره استعمال شوی وی . نوره څېړنه غواړي .
په اسلامي عصر کې به حدودالعالم بیا یې لومړنۍ کتاب وي چې د افغان نوم یې یاد کړی دی (۲۷۲ ق) . د ارواښاد علامه حبیبی په قول د حدودالعالم مولف په هغه ځای کې چې د پښتونخوا ښارونه لکه گردیز ، لغمان او نور ذکر کوي په سول او ښهار نومو ځایو کې د افغانانو استوګنه ښيي او داسې ښکاري چې پټانه په ښارو کې هم اوسیده او مشهور وو . ۸۰ تر دې یادونې وروسته نو د علامه ابوریحان البیروني په ګډون د غزنوي دورې د ځینو لیکوالو او شاعرانو په اثارو کې د افغان او افغانانو بیانونه موندلای شو . د غزنوي د دربار شاعر فرخی له نن څخه څه دپاسه زر کاله مخکې ویلي دي :

بگونه شل افغانیان دوپړه ونیز چو دسته بسته بهم تیرهای بی سوفار
فردوسی په شاهنامه کې زابل ته نژدې د «دشت خرگاه» د اوسیدونکو په باب ډیرې خبرې لري چې تفصیل به یې وروسته ولولي او وایي :

چنین گفت دهقان دانش پزوه
مراين داستان را زپيشين گروه
که نزدیک زابل به سه روزه راه
یکی کوه بد . سرکشیده به ماه
بيک سوی او دشت خرگاه بود
دگر دشت زی هندوان راه بود
نشسته دران دشت بسیار کوچک
زاوغان ولاچين وکرد و بسوج

د روښاني نهضت سترمخالف، اخوند درويزه ننگرهارې (۹۲۰ - ۱۰۲۸ ق)

په مخزن الاسلام کې د افغان او حتی افغانستان یادونه کوي دده خپله وینا داسې ده :
الحاصل هر که میخواهد که خود را از بلای هر دو جهان نکهتدارد و در اسلام ثابت باشند
و در کفر نه افتند از پیران این زمانه احتراز بکنند و مرید نشوند و الاحوال او را پیش خواهد
آمد چنانکه دیده میشود درین ایام اکثر هر که از افغانستان و بلای که دران آمده است از
پیری و مریدی در آمده است . ۹۰۰

خوشحال خان خټک وايي:

د افغان په ننگ مې وگرځه نوره

رحمان بابا وايي:

چې کشور د افغانانو معطر شي

کاظم خان شیدا وايي:

په هندي ادا يې وکړی په ما چاري

زه شیدا په زړه ساده د روه افغان يم

د شلمې پېړۍ په سر کې د افغان نوم له افغاني ملت سره د

مېنې او په افغانيت باندې د وپارلو پوهه نخښه شوه. زياترو منورينو له خپلو

نومونو سره د افغان لقب هم کېږي دې نامه نو نور يوازې د پښتو تمثيل

نه کاوه بلکې د هر افغاني تبعه له پاره کارېدی.

د څه مودې راهيسې په خارج کې خينې افغاني نشرات د

ايرانيانو په پيروي «د افغانستاني» پيخوانده کلمه کاروي چې په هيڅ

صورت د افغانيت مفهوم نه افاده کوي. زما په فکر ددې کلمې رواج به

افغانيت وپارلي صفت ته زيانمن تمام شي.

لکه مخکې چې مې وويل د افغان نوم پښتو ته نورو ورکړی

دی خو وروسته يې د پښتو ليکوالو او شاعرانو په ليکنه او کلام کې رواج

موندلی دی خو پښتو خانوته لږ پښتون ويلی دی اوله پښتونولي څخه

يې د خپل ژوند له پاره د پوهه وپارلي اجتماعي قانون په توگه کار

اخيستی دی او اخلي يې.

پښتو ته د پتان لقب هم ورکړه شوی دی دا لقب د هند په

پراخه سيمه کې منځ ته راغلی او پسي عام شوی دی. تر ايجاد وروسته

يې د ريښې معلومولو له پاره ډول ډول توجيهاټ شوی دي په مخزن

افغاني او له هغه وروسته په ځينو اثارو کې چې د مخزن افغاني اغيزه پر

پرتله ده، پتان د بطان او پښتنې شکل بلل شوی دی او پر زبات شوی چې

دا لقب د انحضرت ص له خوا قيس عبدالرشيد ته ورکړه شوی دی بطان

يې د پيړۍ د ملاتير بللی دی ۱۰.

د ځينو په نظر د پتان د نامه ريښه په هند کې د پښتو له

لومړنۍ ټاټوبي سره تړلې ده. فرشته ليکي: کله چې پښتانه د غور له

غرونو څخه د هند سيمو ته وليږد بدل او د بهار ولايت په پتنه کې يې

واړول هنديانو بيا دوی پښنی ته منسوب کړل او پنانان يې ويلل. ۱۱

مشهور نارويزي ختيځ پوه، مارگسټرون، په پتان کې د پښتانه پښتان ريښه

د خپله بولي ۱۲ د پښان توجه چې هر راز وي ، زما د څيرني موضوع نه ده زه دونه ويلای شم چې دا نوم په هند کې ايجاد شوی او د پښتو انارو ته يې لار کړې ده. حقيقت دادی چې پښتون ، افغان ، پښان د يوه قوم درې نومونه دي ، ملا عبدالباقي افغان وايي :

پښان قيس عبدالرشيد زموږ بابا نومونې درې

د وحدت پياله يې نوش کړه له مشرکه سو را پرې

د پښتو ژبه پښتو ده . لکه د افغان نوم چې د غير پښتو له خوا دې قوم ته ورکړه شوی دی و دغه راز غير پښتانه اقوام پښتو ژبې ته افغاني وايي دا نوم همدا اوس د تاجکو ، هزاره وو ، اوزبکو او نورو وروڼو قومونو په عوامو کې د پښتو ژبې له پاره کارېږي. په پښتو ادبياتو کې يې هم ډير وړاندې مثالونه شته . د روښاني افکارو مبلغ شاعر ، دولت لوانی ، وايي :

افغاني لفظ مشکل و لوست کيښ نه شه

ورته وشوه کښنده ديارلس حـرفونه

له افغاني لفظ څخه يې مراد پښتو ژبه ده. پښتو يوه سوچه اريايي ژبه ده چې د هندو اروپايي ژبو د کورنۍ د هندواريايي څانگې د اوستا په ښاخ پورې تړلې ده. د پټې خزاني له مخې يې د ادبي انارو څرکونه د هجرت په دوهمه پېړۍ کې ليدلای شو په هر حال پښتو ژبه د يوه ژوندي قوم ژبه ده چې د نوي او معاصر ادب ټولو اصنافو ته يې په خپله لمن کې ځاي ورکړې دي او په اصطلاح د سيالانو سياله ژبه ده .

لکه د پښتانه د نامه په برخه کې چې د پوهانو نظريات بيلابيل دي ، دغه راز د پښتو د اصل نسب په باب هم راز راز خبرې شوی دي : چا د بنی اسرايلو بقايا بللي او چا بل څه ليکلي. اسناد ښيي چې دې موضوع ته د لومړۍ ځل دپاره د زرمې هجري پېړۍ په شاوخوا کې منظم کار پيل شوی دی. د مغول جهانگير د دربار منشي ، خواجه نعمت الله هروي نوروزي ، دنواب خان جهان خان لودي په سپارښتنه او د سمانا د حاکم هيبت خان کاکړ په مرسته د مخزن افغاني په نامه يو کتاب په ۱۰۲۰ هجري قمري کې وکښ . په دې کتاب کې د پښتو د اصل و نسب په باب مفصله څيړنه سوي او د پښتو قبيلو د روايتي شجرو چارټونه ترتيب سوي او په دې برخه کې شفاهي روايتونه په ليکلي توگه ثبت سوي دي. تر دې کتاب وړاندې موږ پر همدې موضوع باندې کوم منظم اثر نه لرو ځکه نو د نعمت الله هروي زيار په

خپل وخت کې یو نوښت دي او دمولف او د هغه د همکارانو هڅه د قدر ورده. مخزن افغاني د ټولو هغو اثاروله پاره د قوي ماخذ حیثیت لري چې وروسته په دې برخه کې لیکل سوي دي. په تاریخ مرصع، خلاصه الانصاب، صولت افغاني شوکت افغاني، توژک افغاني، تواریخ خورشید جهان، د پښتو تاریخ اونورو کې دمخزن افغاني محتویات رانقل شوي دي. دغه راز خینوختبڅ پوهانو لکه سر ویلیام جونز، الکساندر برنس، او هنري جورج راورټي هم دمخزن روایتونه نقل کړي دي.

دمخزن افغاني د روایتو له مخې پښتانه بنسې اسراییل دي. په بنسې اسراییلو کې د ساول (طالوت) له نسله کتل سوي دي. ساول د حضرت یعقوب (ع) په دوولسو زامنو کې د ابن اسراییلو پاچا و. دوه زامن یې وو چې ارمیا او برخینانومیدل، لور یې د حضرت داؤد (ع) میرمن وه. برخیا د حضرت داؤد وزیر او ارمیا یې سپه سالار و. د ارمیا زوی افغه نومیدئ چې د حضرت سلیمان (ع) سپه سالار و او د برخیا زوی آصف نومیدئ چې د وزارت منصب یې درلود. افغه ته خدای څلویښت زامن ورکړل او آصف ته اتلس زامن د حضرت سلیمان د وفات پر وخت د افغه او آصف له اولادې دومره پیاوړې قبیله جوړه سوه چې په ټولو بنسې اسراییلو کې یې سارې نه و. وایي چې بنسې اسراییلو د حضرت سلیمان (ع) تر وفات وروسته د خدای نافرمانی ته ملاوتله، خدای د بابل پاچا، بخت نصر، پر مسلط کړ او د بنسې اسراییلو خینې قبیلې حجاز ته او خینې غورنه مهاجري سوي، حجاز ته د مهاجرو بنسې اسراییلو وروستي مشر خالد بن ولید دي چې د خینو پښتنو مورني نیکه بلل سوی دی او د غور د بنسې اسراییلو متاخر سړی قیس دي.

ددې نظر یې له مخې د حضرت محمد (ص) په ژوند کې حضرت خالد ابن ولید (رض) خپل هغه تربرونه چې په غور کې اوسیدل د اسلام دین ته راوبلل د غور پښتو یو وفد د قیس په مشرې مدینې منورې ته ولیږه هورې یې د اسلام مقدس دین ومانه او په ایمان مشرف شول انحضرت (ص) پر قیس یاندي د عبدالرشید نوم کښېد.

قیس د مکې د فتح په غزا کې برخه واخیستله او د بطن لقب یې وگاټه. حضرت خالد ابن ولید خپله لور، بې یې ساره قیس عبدالرشید ته په نکاح کړه. قیس له خپلو یارانو سره غور ته راستون سو. د اسلام د

مېمن د بن بليخ يې وکړ او په ۴۰ ق يا ۴۱ ق کې مړ سو. درې زامن يې پاته سول چې سره بن ، بيت او غرغښت نومېدل. اوسنی پټانه د همدغو دروتنو اولاد دي. خوشحال خان خټک د همدې نظريې تر اغيزې لاندې ويلې دي چې :

پښتون له اصله سره بنی دی   يا غور غښتي دی يا پښتي دی

لودی غلجی دي د پښتي له لوره   په سره بن پورې بيا کرلانی دی

داؤد هغې نظر يې لندیز چې په مخزن افغاني کې د لومړي ځل له پاره ثبت سو، وروسته يې پلويان او مخالفين پيدا کړل او تر نونمې ميلادي پېړۍ پورې د يوې مسلطې او منل سوي نظر يې په توگه وچليده. پلويانو يې پښتو ژبه د عبراني ژبې يو اوبښي شکل وباله او سامي ژبه يې وکنله. د نونمې پېړۍ په لومړۍ نيمايي کې اروپايي پوهانو د پښتو د بني اسراييليت نظريه ترپوښنې لاندې ونيوله او تراوردن تاريخي اتنيکي او ژبنو څېړنو وروسته دي نتيجې ته ورسيدل چې دا نظريه پر پاخه تاداو ولاړه نظريه نه ده او انسانوي خوا يې درنه معلومېږي. البته د تاريخ په ځينو پړاوو کې به د سامي اقوامو ځينې افراد او گروپونه له پښتو سره يو ځای سوي او پکښې منحل سوي وي (اوسني سادات او تر هغه وړاندې مثالونه) ، خو حقيقت دا دي چې پټانه نسلأ اربايان دي او پښتو يوه سوچه اريايي ژبه ده .

پښتو محققينو ددې نظريې د شکنلو او څېړلو په نيمامت د تورات د روايتانو پر بنا اوږد تحقيق کړي دي او په نتيجه کې معلومه سوې ده چې :

د ساول (طالوت) په زامنو کې د ارميا په نامه هيڅوک نسته او زوی يې افغنه يو خيالي موجود دي . د ظفر کاکا خيل د وينا له مخې د افغنه نوم په ټول تورات کې نه موندل کيږي . ۱۳

د ساول په زامنو کې د برکيا په نامه يو تن سته چې زوی يې آصف دي خو دا چې هغه دي د حضرت سليمان (ع) په وخت کې وزير مقرر سوي وي ، په تورات کې هيڅ راز اشاره نسته . فاضل استاد پوهاند عبدالشکور رشاد د (الدرس التام في التاريخ العام) په حواله ليکي (دشاوول (طالوت) د پاچا کيدلو کال ۱۰۹۲ ق م او دمرگ کال يې ۱۰۵۶ ق م ښودل شوی دی او تر شاوول وروسته حضرت داؤد (ع) د بني اسراييلو مشر وټاکل سو او تر څلويښت کاله واکمنی وروسته په ۱۰۱۶ ق م کال ومړ ... د پورتنې ليکنې په رونا کې هم د درايت په حکم د مخزن افغاني دا ليکنه زړه ته نه لويږي چې وايي (برخيا او ارميا د ساول

دوه پس مرگې زامن وو او د هغو زامن آصف او افغنه د حضرت داؤد وزير او سپه سالار (رسول) دا خكه چې كه موږ د برخيا او ارميا زوكړه په ۱۰۵۶ ق م يا ۱۰۵۵ ق م فرض كړو نو د هغو د زامنو (آصف او افغنه) زوكړه كه د پلرو په شل كلني كې پښه وي نو آصف او افغنه بايد په ۱۰۲۵ ق م يا ۱۰۲۶ ق م كې زوكړي او تر شل كلني په كم عمر كې د حضرت داود غوندي نوميايي پاچا له خوا د وزارت منصب دغه آصف او د سپه سالاري منصب افغنه ته ورکول له عقل و عاده تيري بنکاري . ۱۲

حضرت خالد بن وليد يمو پساوري صحابي و. په اسلامي تاريخو كې يې د زوند حالات بيان سوي دي مگر دده د هغه د دعوت بيان هيڅ خاي نه سو موندلای چې دغور پښتنو ته به يې وركړي او هغوي به يې د اسلام مابين دين نه رابللي وي. كه دا خبرې فرض حال ومنو، بيا هم د خالد بن وليد په برخه كې د پښتنو د بني اسراييليت دطراحانو څخه غلطې پښه سوي ده. ددوي په نظر خالد بن وليد د امويانو په وخت كې د كابل والي و دحجاج بن يوسف له خوا چې د امويانو مشهور ظالم حكمران و، مركز ته وغوښت سو. خالد د حجاج له بيري مركز ته نه ولاړ، په پښتنو قنوت له پښتو سره يې خيبي وكړه او اوسني خالدي پښتانه چې خيبي كسان دا نسبت بنگڼو ته وركوي، دده اولاده ده. بايد وويل سي چې د كابل دغه والي خالد بن وليد نه بلکې خالد بن عبدالله القسري و. دغه خالد ديزيد لمسی د عبدالله زوی و چې د عربو په بجيله قبيله كې د قسرين عبقر له اولادې څخه و او ددغه نسبت په واسطه يې خالد بن عبدالله القسري بولې په داسې حال كې چې د مخزن افغاني د روايت خالد د وليد مخزومي زوی او لقب يې سيف الله و. ده د كابل د والي په توگه وظيفه نه لرله د بني اسراييليت د نظر يې له طراحانو څخه دادوه خالد نامي سره كد سوي دي .

- د بني اسراييليت نظريه نيسي چې قيس په ۲۲ پښت افغنه بن ارميا ته او په ۲۷ پښت ساول (طالوت) ته رسېږي . ۱۶ كه اوسني پښتانه يوازې دافغنه له نسله وي نو تر قيس پورې دغو ۲۲ نسلونو اولاده څه سول؟ هغوي خو هم بايد پښتانه يا پښتنو ته نژدې قبيلې وي. موږ تراوسه پورې په كوم تاريخ كې د هغوي داوواد په باب څه نه دي لوستي . له قيس څخه تر نن پورې د ډيرو دقيقو شجرو له مخې ۲۶ پښه ټاكل سوي دي په ۲۶ پښه كې په مليونونو انسانان منځ ته راغلل ، په ۲۴ پښه كې خو به

هرومرو تر اوسني شمير زيات وي دا په ميلونونو انسانان چيرې ترې نم سول!

- د پښتو ژبې په باب علمي څېړنو دا خبره ثابتې كړې ده چې پښتو سامي ژبه نه ده او لكه مخكې چې مې وويل دا ژبه د هندو اروپايي ژبو په كورنۍ اړه لري. دا څرنگه كيدلای سي چې قوم دې بني اسرائيل وي او ژبه دې اريايي وي. ۱۷

- پوهيږو چې ددې نظريې طراحان په مغولي واكمنۍ كې اوسيدل. په دې واكمنۍ (هند) كې تر پښتون د افغان كلمه ډېره مروجې وه د هغه وخت د پښتو په نظر هم د افغان كلمه تر پښتون مقدمه بنكاريدې ځكه يې نو د ساول په كورنۍ كې د ارميا او افغنه افسانه وضع كړه. كه دوى له دا معلومه واى چې پښتون - پكهنون نوم تر افغان لرغوني دي هيڅكله به يې د ارميا پر زوى افغانه نوم نه واى ايښى بلكه پښتون ته ورته نوم به يې وركړى واى.

مخزن افغاني د پښتنو د بني اسراييليت د نظريې تر وړاندې كولو وروسته ټولې پښني قبيلې او قومونه د يېت، سره بن او غرغښت له لارې قيس عبدالرشيد ته رسولې دي. البته پښتانه ډير قوي شفاهي روايتونه لري او د هغو له مخې ځانونه دغو ډرو خانگو ته رسوي. زما په فكر كې د قيس صحابي توب ثابت هم سي بيا هم دا درې نيكونه دده زامن نشي كيدلای او تر اسلامي عصر ډير وړاندې كان دى ځكه كه مونږ دوى د قيس عبدالرشيد زامن و بولونو د ژوند زمانه يې بايد د لومړي هجري پېرې شاخوا وي يعنې په دغه وخت كې بايد پښتانه د اجتماعي جوړښت له مخې د افرادو يا كورنيو په حالت وي. د قوم يا قبيلې تشكيل يې بايد ډير وروسته جوړ سوي وي او پردې خبره خو تقريبا اتفاق سته چې په دوو، درو پېړيو كې له يوه فرد څخه د زرگونو او لكونو افرادو زيږيدل ممكن نه دي خو تاريخ موږ ته وايي چې د پښتنو ددغو درو نيكونو تر زمانې دوى درې پېرې وروسته پښتانه د يوه داسې قوت په توگه موجود دي چې ستر پاچاهان حساب وړباندې كوي. د سبكتگين (۳۶۶ هجري قمري شاوخوا) غوندي پياوړي سلطان د خپل جنگي طاقت د پياوړتيا او د خپلې پاچهي د ټينگښت په خاطر ورسره خيبي كوي او د زابل (زاول) د پښتنو د يو مشر لور خاتنه غواړي ۱۸ لوديان د ملتان په پراخه سيمه كې چې بوسل شل زره كلۍ لري ۱۹ دحميد لودي په مشري

د یو غښتلي سلطنت اساس ایږدي او سبکتگین یې پاچاهۍ په رسمیت پېژني ۲۰ له دې ټولو خبرو څخه داسې نتیجه راوړي چې پښتانه د اسلام په صدر کې د افرادو په توګه نه بلکې د منظمو قبیلو په حیث موجود وو او د بني اسرایلیت د نظر یې د طراحاتو دا خبره چې ټول پښتانه له قیس عبدالرشید سره تړلي دي پر علمي تاداؤ ولاړه خبره نه ده .

اوس به د پښتون قوم ځینې سترې څانګې د تاریخي اسنادو له مخې وڅیړو او وبه وینو چې ددې څانګو څرک تراسلامي عصر ډیرې وړاندې موندلای سو .

اودل - ابدال - اپتل - هفتل - یفتل

ابدالیان د افغانستان په تاریخ کې ډیره مشهوره قبيله ده چې د معاصر افغانستان د جوړېدو له وخته یې د دوه نیمو سوو کالو په اوږدو کې واکمني د ټولو پښتنو له خوا منل سوې وه او د روسانو د غیر مستقیم او بیا مستقیم تیري په نتیجه کې یې واکمني له مینځه ولاړه . ددې قبیلې زیاتره مشاهیر د افغانانو او ټولو پښتنو ګډ ملي افتخارات دي .

د ابدالیانو د نامه رېښه هغې سپین پوستي اریایي قبیلې ته رسېږي چې په تاریخ کې یې د اپتل (Aptal) یا هفتل په نامه پېژنو . اروپایان دغه اریایي هېتالیانو ته سپین هونان (White.Huns) وایي . د هون - هان او بنتي شکل اوس په پښتو ژبه کې (خان) دی چې ځینې پښتانه یې د (خون) په بڼه هم تلفظ کوي . د اپتل قبیلې د څلورو سوه میلادي په شاوخوا کې په باختراو نغارستان کې یو پیاوړي دولت جوړ کړ، له ساسانیانو سره یې جګړې کړې او کتیبې یې د کندهار په شمال او ارزګان کې موندل سوي دي . ۲۱ عربو دې قبیلو ته هیاطله ویل . تاریخي څیړنې ښيي چې دغه سپین پوستي اریایان د اوسني افغانستان سیمو ته تر راتګ وروسته له پکېت (پښت) سره ګډ سوي دي . د افتالیانو ژبه چې پخوا هر څه وه له پکتیهانو سره له ګډون وروسته یو مخیزه پښتو سوي ده . ابدالیانو ته د دراني لقب لوی احمد شاه بابا ورکړي دي . تراحمد شاهي عصر وړاندې یې ټولو تاریخونو نوم ابدالي یا اودالي راوړی دی .

د ځینو ابدالي قبیلو د نامه څرک موږ ته په ډیرو لرغونو زمانو کې بریښي چې په هغو کې یوه الکوږي قبيله ده . د الکوږیو پښتنو ټاټوبی له لویه سره د ارغنداب ناهه ده ، د زابل ولایت په جلدک او د فراه په ولایت کې هم الکوږي میشته دي . ارغنداب په تاریخي لحاظ د اراکوږیا

سېمه ده . د ق م څلورمې پېړۍ په دوهمې نيمایي کې چې مقدوني سکندر (تولد يې ۳۵۶ ق م) له اتيا زرو لښکرو سره د اسيایر لويه وچه برید وکړ، دريم داریوش ته يې ماته ورکړه او هخامنشي سلطنت پایتخت يې وسو ، مخ يې پر اريانا ونيو . د هرات تر نيولو وروسته يې د هيلمند ناوه او ورپسې د اراکوزي ناوه د اراکوزيانو له سخت مقاومت وروسته فتح کړه . د ۳۲۹ ق م کال په دويمې کې يې د اراکوزي سکندر يې په نامه يونان د اوسني کندهار په شاوخواکي جوړ کړ . ۲۲ دغه اراکوزيان چې د ارغنداب پر غاړو يې د سکندر په وړاندې مقاومت کاوه بيله شکه د همدا ننيو الکوزيانو اسلاف وو .

د اريايانو په لرغونو سرودونو (ويدونو) کې ۲۳ مور د ارغنداب په ناوه کې د پني ، دسه ، پراوته او بريسه قبيلو نومونه مومو چې له دوی څخه همدا اوس پني په سيوی او کندهار کې سته ، بريسه په يقين سره د بريخ قوم نوم دی ، پروت د الکوزيو يو ښاخ دي ، د اپرديو نوم د اپاريتي په بڼه ثبت دي او په سلیمانخيلو کې د داسو دسه په نامه يو خيل سته . (۲۴)

ساک _ سهاک _ ساگزي _ اسحاق زی

له تاريخي څېړنو څخه څرگنديږي چې د ساک قبایل د امو په شاوخوا کې اوسيدل او د ژوند زمانه يې تر ق م شپږ سوه کاله مخکې بلل سوي ده . وايي لوی کوروش د سيستان د فتح پر وخت همدغه ساکان د هغوي د ښو خدمتونو له امله (نيک کردار) بللي او نازولي يې دي . مرحوم علامه حبيبي ليکي چې دغه کوچي ساکان صحرائين سول ، د باختر په سيمو اود امو سيند په جنوب کې له پکھت يا پښت قبيلو سره گډ سول . د ساک نوم ددغو قبایلو په نومو کې خاي سو لکه په زايل کې سهاک او په هيلمند کې ساگزي . ساک او ساگزي پښني قبيله ده چې له دې قبيلې څخه عبدالله محمد بن صالح ساگزي په سيستان کې د يعقوب ليث صفار پر خلاف پاڅون وکړ او مات سو (۲۵۹ هـ ق) . مشهور افغان پوه سر اولف که رو دگندهارا د ساک واکمنانو په نومونو کې خورا ډير پښتو مشاهرتونه موندلي چې گران لوستونکي يې په تاريخ مختصر افغانستان ۵۸ مخ کې لوستلای شي .

کله چې عربي فرهنگ پښتنو ته ننوت خورا ډیرې پښتو کلمې په عربي طرز او وروسته په پارسي بڼه ولیکل سوی چې په هغو کې ساک په اسحق او ساکزي په اسحاقزي واوښتل. ۲۵

غزوي - غلزي - خلجي - غلجي

په پښتنو کې غلجي قبایل هم د شمیر له مخې او هم په تاریخ کې د خپل خانګرې نقش په خاطر د یادونې وړ موقعیت لري. د خلرمې هجري پېرې په سر کې له دې قبیلې څخه لودیانو په ملتان کې دیوې درنې پاچهي تاداو کښېښوو چې نیمه پېرې یې دوام وکړ چې د غزنوي سلطان محمود له خوا وروسته وړانته سوه (۴۰۱ ق.) تر دې وروسته خلجیانو (غلجیانو) هم په هند کې د سلطنت ودانۍ ودروله (۱۲۰۶ ع) چې تقریباً ۳۲۸ کاله ولاړه وه. علامه حبیبی تراوردو ژبنيو او تاریخي څېړنو وروسته دې نتیجې ته رسیدلې دی چې خلجیان همدا غلجی افغانان دي چې له قدیمه د غزني په غرو او رغو کې اوسي اود زاوستان پخواني خلق دي او لسان خلجیه یې له شکه پښتو ژبه ده. ۲۶ د نهمې هجري پېرې په نیمایې کې لودیانو د دوهم ځل له پاره د شاهو خیل لودي سلطان بهلول په لاس د هندوستان په شمال (ډیلي) کې د یوه باعظمنه سلطنت بنسټ کښېښوو چې تراتیا کاله عدل وروسته د مغول بابر په لاس ړنګ سو. تر بابر وروسته بیا ددې قبایلو (غلجیانو) خپلوانو، سوریانو، د سلطان العادل شیر شاه سوري په همت په هند کې د پښتو واکمنۍ ټینګه کړه تر هغه وروسته وینو چې په کندهار کې د حاجي میرویس نیکه په قیادت ملي غورځنګ پیل سو (۱۱۱۹ ق.)، پښتانه یې واکمنۍ ته ورسول ترانه ډیرش کاله سلطنت وروسته د افشار نادر په لاس نسکوره سوه او تر دې وروسته بیاله یو شمیر هلو ځلو سره سره دې قبایلو سیاسي واک نه دی اخیستی.

غلجي څوک دي ؟

دمخه تر دې چې د غلجیو په باب پر نویو څېړنو وغږېږم، لازمه بولم د هغې وجه تسمیې یادونه وکړم چې ددغه قوم د نامه لپاره تراشل شوي ده او تر یوې اندازې پخپله په پښتنو کې یې هم عمومیت موندلی دي. ددغې وجه تسمیې له مخې د غلجي نوم په اصل کې غلزوی دی او علت یې داسې بیان شوي دی چې د بیت نیکه لور متود

غور له یوه شهزاده سره ددوی په کور کې اوسیدلی ، پته مینه درلوده او د مخه تردې چې ددوی شرعي نکاح وټرله شي ، په منو کې د حمل نښانې څرگندې شوي ، مور ویلار یې تر معلوماتو وروسته نکاح وټرله او کله چې یې زوی پیدا شو غلزي (د غلازوی) نوم پرکښېښود. داوچه تسمیه لومړی ځل په مخزن افغاني کې لیکل شوي او ورپسې نورو تاریخونو لکه خلاصه الانصاب ، تاریخ مرصع ، پښتانه د تاریخ په رڼا کې ، د پښتنو تاریخ ... کې نقل شوی ده تردې اندازې چې مرحوم محمد صديق فرهنگ لاهم چې غلجيو په باب یې د نویو څېړنو په باره کې کافي معلومات درلودل په خپل اثر افغانستان در پنج قرن اخیر کې دغه وجه تسمیه تکرار کړېده . البته د مرحوم فرهنگ دا یادونه د زیاترو محقیقینو په نظر د پښتنو سره د یو راز دښمني ښکارندويي کوی چې په ځواب کې یې پر نورو لیکوالو برسیره ښاغلي پوهاند دکتور محمد حسن کاکړ مفصله څېړنه کړې او دا نظریه یې یوه بې ښاده خبره بللې ده . (وگورئ د مقالو په هغو مجموعه کې د پوهاند کاکړ لیکنه چې د پښتو او پښتنو په باب جلییات نومېږي او په کاناډا کې څو کاله خپره شویده .) ما هم ترخپله وسه د دېوه مجله دریم کال دریمه گڼه کې پدې برخه بیان کړیدی . د پښتنو قومونو په باب نورې مضحکې وجه تسمیې هم شته او زموږ استاد ښاغلی پوهاند عبدالشکور رشاد یې یو اوږد لست برابر کړیدی چې یوه برخه یې د حیات افغاني د پښتو ژبې په تعلیقاتو کې چاپ شویده .

د غلجيو دنامه په توضیح کې پوهان د نوو څېړنو له مخې ټول په یوه خوله دې چې دانوم غرزي (کوهزاد) دي . غرزي یعنی د غرو خلک . علامه حبیبی د توماس چک له قوله وايي چې په لرغوني دري باختري کې Gar (گر) غره ته وايي او د اموسیند د لوړې خوا د غرنۍ سیمې اریایي اوسیدونکي غرچه نومیدل . غرڅه اوغرڅني په ننی پښتو کې مروجي کلمې دي چې د غره مړونو ته وايي . غرزي کلمه ورو ورو په غلزي غلجي او خلجي اوښتې ده . غرد یوې لاحقې په توگه د پښتانه له نامه سره تړلې دی عربو د غور پښتانه پاچهان ملوک الجمال بلل . دغزنوي دربار مشهور شاعر ، ابوالقاسم فردوسي ، په خپل تاریخي شېکار ، شاهنامه کې د زابل په غرو کې د افغانانو د یو مشراو پهلوان اوږد داستان لري . د امشرک کوهزاد نومیدي چې په قوي احتمال سره یې (غرزي کک ، غلجي کک) بللای سو . فردوسي په شاهنامه کې داسې وايي : ۲۷

<p>مراين داستان را زيشين گرو يکي کوه بد ، سرکشیده به ماه دگر دشت ، زی هندوان راه بود ز اوغان ولاچين و کسرد و بلوچ که ان حصن از مردم انبوه بود ازو جان نابخردان شاد بود که در رزم با ازدهاپای داشت همه ناوک انداز و ژوبين گزار به حمله چو شیر و به پیکار بر که رزم جوشان تر از رود نیل گریزان زرزمش بدی شیر نر زمردان بر آوردی از گرز گرد بگیتی بسی رزم بودش به یاد بسی بیم ازو در دل زال بود</p>	<p>چنين گفت دهقان دانش پژوه که نزدیک زابل سه روزه راه بيک سوی او دشت خرگاه بود نشسته در ان دشت بسيار کوچ يکي قلعه بالای ان کوه بود مران حصن را نام مریاد بود بدژ در يکي بدکنش جاي داشت نژادش زاوغان سپاهش هزار بیلا بلند و به پیکر سستبر دورانشی بمانند ران پیل به نیرو جداکردی از کوه کمر چو پیکار جستی زمردان مررد ورانام بودی کک کوهزاد هزارو صد و هزده اش سال بود</p>
--	---

داروآباد استاد احمد علي کهزاد په نظر د مریاد غر په فراه کې واقع دی او (که نزدیک زابل سه روزه راه) داسې تعبیر وي چې زابل پراخه سیمه ده او په دې ځای کې له زابل څخه مراد د هیلمند او ارغنداب غاړې دي. نوموړي استاد زیاتوي ((د دشت خرگاه عبارت از سرزمین پهناور است که علي العموم کوچي ها در ان مستقر بودند و خیمه ها و غزدي ها و خرگاه هاي خود را در ان پهن دشت بریامي نمودند. راهی که بطرف هندوان رفته بود، امکان دارد که از طرف جنوب در راه قندهار و چمن کوپته جانب هند میرفته، ولی امکان دیگر هم موجود است که راه مذکور از طریق قندهار و غزنه به مرکز کابلستان که در ان وقت حصه زیاد ان پیروان هندویزم بودند کشیده شده باشد. ۲۸

په شهنامه کې موږ یو شمیر نور بیتونه هم موندلای سو چې د کک کوهزاد هویت په مشخص کېدلای سي.

<p>یکي گفتم ای نامور پهلوان نهنگ دمانست و شیر ژيان نژادش ز اوغان سپاهش بلوچ</p>	<p>دل کسارزار و خرد را روان به نیروي اوکس نبسته میان ابردشت خرگاه بگریده کوچ</p>
---	--

.....

کک کوهزاد اژد های نراست
 دگر انکه در کوه با ان دلیر
 بمردی فزونند هر یک ز کک
 هزاران سواران افغان گروه
 ندارم درنگ امشب ایدر زمین
 زگر شسب و ازسام جنگی تراست
 هزاران جنگی همه همچو شیر
 بود کک زبیکار ایشان سبک
 ز لاجین دلیران ابر گرد کوه
 مگر سوی اوغان و خرگه زمین

.....

سوی دشت خرگاه تازیم زود
 ز افغان و لاجین براریم دود

د دښت خرگاه موقیبت مونږ ته دا رانیښي چې دا د اوسنی زابل او غزنی د پراخو دښتو سره متصل و چې تر نن پورې لاهم د غلجی کوچبانو کړدی پورې پلنې دي ، د شهنامې د متعددو روایتو له مخې کک کهزاد افغان ، د زابل پاچا وه د دښت خرگاه پښتانه یې عزیزان و او په لښکر کې یې په زرگونو اوغانان شامل وو چې له دې څرگندونو څخه ویلی شو چې کهزاد همداغززی غلجی دي. روایتی شجرو د غززي په اولاد کې د توران ، بولر ، بارو، بابو، درخی ... نومونه راښي چې دا پخپله تراسلامی اثر ډیر وړاندې لرغوني نومونه دی . له دې څیړنې څخه داسې نتیجه راباسو چې پښتانه اړین نژاد ته منسوب ددې خاوري بومی انسانان دی . چې وروسته د تاریخ په مختلفو پړاوونو کې د نورو توکمونو خلک هم ورسره یوځای شوي او داسې په کې منحل شوي دي چې له بومی پښتو څخه یې سره بیلوالی گران ښکاري. ددوی ژبه پښتو له اریایي ژبو څخه شمیرل کیږي . دهندو اروپایي ژبو له شرقی شاخه داوستا په گروپ پورې تړلې ده . دا موضوع اوس د یو داسې حقیقت په توگه منل شوې ده چې د ختیځ او لویدیځ پوهان ورباندې متفقه رایه دي او د تردید ټکی په کې نه ویني .

لمن ليکونه

- ۱) د هيرودوس تاريخ - اووم فصل - ۶۶ گڼه - ۴۹۳ مخ - انگرېزي ژباړه - دا يادابنتونه پياوړي مورخ پوهاند دوكتور محمد حسن کاکړ رالېږي چې مننه ترې کوم.
- ۲) cloaks يو ډول بې لستونوجامې دي چې اړتې غاړې لري او ماد واسکت کلمه ورته مناسبه ژباړه و بلله.
- ۳) د هېرو دوت هماغه اثر اووم فصل - ۶۷ گڼه - ۴۹۳ مخ
- ۴) هماغه اثر اووم فصل ۸۵ گڼه - ۴۹۷ مخ
- ۵) کاکړ - پوهاند ډاکټر محمد حسن - افغان - افغانستان و افغانها و تشکيل دولت در هندوستان ، فارس و افغانستان - ۱۳ مخ - پېښور . ۱۹۸۸ م
- ۶) هماغه اثر - ۱۶ - ۱۷ مخونه
- ۷) هماغه اثر - ۱۵ مخ
- ۸) حبيبي - پوهاند عبدالحی - د پښتو ادبياتو تاريخ - دوهم ټوک - ۱۵ مخ - کابل ۱۳۳۲ ش
- ۹) اخوند دروېزه - مخزن السلام - ۲۰۷ مخ - دهلي - ۱۳۰۰ ق کال
- ۱۰) وگوري پښتانه د تاريخ په رڼا کې ، خلاصه الانصاب ، تواريخ خورشيد جهان
- ۱۱) ظفر کاکاخيل - سيد بهادر شاه - پښتانه د تاريخ په رڼا کې - ۱۰۴ مخ - پېښور .
- ۱۲) تاريخ لفظ صرف پښتو - د دوكتور روان فرهادي ترجمه - داستاد عبدالحی حبيبي له تعليقاتو سره - لومړی ټوک ۲۱۱ مخ - کابل - ۱۹۷۷ م
- ۱۳) ظفر کاکاخيل - سيد بهادر شاه، پښتانه د تاريخ په رڼا کې - ۳۵ مخ . پېښور.
- ۱۴) محمد حيات خان - حيات افغاني - پښتو ژباړه - دريم ټوک - تعليقات - بامخ - کابل - ۱۳۷۰ ش
- ۱۵) هماغه اثر - هماغه ټوک - تعليقات - بيج مخ
- ۱۶) ظفر کاکاخيل - سيد بهادر شاه - پښتانه د تاريخ په رڼا کې - ۲۵ مخ - پېښور
- ۱۷) ځينې ګان وايي دا خبره ممکنه ده چې قوم دي بني اسرائيل وي او زبه دې هندو اروپايي وي او په مثال کې يې Yeddish زبه راوړي دا زبه د هندو اروپايي زبو په جرمانیک ښاخ اړه لري او يوه ډيره نوې جوړه سوې زبه ده چې د Early German او Hebrew يو مخلوط دی . نن ورځ د ايتاليا ، ترکيې ، هېبانيې ، شمالي افريقا او يوزبکات شمير امريکايي يهودان نه په پوهيږي . (وگورئ ؟ What is Jew - ۱۱۷ مخ څلورم چاپ) دا چې زب پوهانو په هندواروپايي کورنۍ پورې تړلې ده علت به لې غالباً دا وي چې يدي زبه کې لږ عبراني زبې د جرمنۍ زبې مواد ډېر دي .

- ۱۸) حبيبي - پوهاند عبدالحي - تاريخ مختصر افغانستان - ۱۲۱ مخ - ۱۳۶۸ ش - د سازمان مهاجرين مسلمان افغانستان نشرات .
- ۱۹) رشاد - پوهاند عبدالشكور - لودي پټانه - ۱۳ مخ - كابل - ۱۳۳۶ ش .
- ۲۰) تاريخ سلطاني ۲۳ مخ ، تواريخ خورشيد جهان ۶۷ مخ ، لودي پټانه ۱۲ مخ
- ۲۱) حبيبي - پوهاند عبدالحي - تاريخ مختصر افغانستان - ۲۳۲ - مخ - ۱۳۶۷ ش
- ۲۲) هماغه اثر ۲۰ مخ
- ۲۳) ويدي سرودونه له نن څخه نژدې څلور نيم زره كاله وړاندې ويل سوي دي - ويونكي يې هغه اريايي قبائل وو چي د امو په شمال كې اوسيدل او خپله مينه يې اريانا وپجه بلله . اريايي مدينت د ويدا په څلورو كتابو كې منعكس سوي دي چي نومونه يې ريگويدا ، سام ويد ، اتهروا ويد ، بجزور ويد دي - ريگويد يې په ټولو كې قديم دى .
- ۲۴) حبيبي - پوهاند عبدالحي - تاريخ مختصر افغانستان - ۱۰ مخ
- ۲۵) ددغه راز بدلونونو نوري نمونې دا دي سرود . سردسیر ، جروم ، گرمسیر ، مستنج ، مستنگ ، سجان ، ساگرستان ، قهستان ، كوهستان ، ميرواعظ ، ميرويس ، لهوگرد ، لوگر ، طوخي ، توخي ، سفيد روان - سپيروان (په كندهار كې د يوه كلي نوم دى) او نور .
- ۲۶) حبيبي - پوهاند عبدالحي - پټنو و لويگان غزنه - ۶۹ مخ ، كابل ، ۱۳۲۱ ش
- ۲۷) كهزاد - استاد احمد علي - افغانستان در شاهنامه - ۲۸۴ - ۲۸۹ مخونه - كابل - ۱۳۵۵ ش
- ۲۸) هماغه اثر ۲۸۷ مخ

د پښتو اصل اورښه

حبيب الله تړی

کله چې سړی هغه روایات او نظریات راسپړي چې د پښتو د اصل اورښې په باره کې په مختلفو آثارو کې راغلي دي ، نو له راورتي سره دا خبره هرو مرو مني چې « د پښتو د ژبې د اصل اورښې په باره کې هم د نظر اختلاف تر هغه نه کم نه دی لکه خپله د پښتو د اصل او نسب په باره کې چې دي. » ۱

پښتو چا د دیوانو ژبه بللي ده ، چا سامي ژبو ته ورکش کړې ده او چا په هندو ایراني ژبو پورې تړلې ده . چا د هندو ایراني ژبو د سترې ونې په هندي خانګه پورې مربوطه ګڼلې ده او چا یې په ایراني خانګه پورې . چا بیا پښتو اصلاً د ساګانو یا سیتانو ژبه بللي ده او چا د هندو ایراني ژبو تر مینځ یوه مستقلة ژبه او د اتصال کړې ګڼلې ده . د تذکره الملوک ۲ مؤلف وايي چې خیني روایتونه پښتو د دیوانو ژبه بولي دي لیکي :

« خیني روایتونه وايي چې افغانانو خپله ژبه له دیوانونه زده کړه ، خیني نور بیا وايي دا د کسي دغره د اوسیدونکو ژبه ده . دافغانانودا عادت وو چې ددغو خلکو ښځې او لوني به یې ترې بوولي او ودونه به یې ورسره کول او خکه یې نو پښتو ژبه ورنه زده کړه او خپله ژبه یې چې ابراهیمي [عبري] وه . هیره کړه. » ۳

کوم مطالب چې د پښتو د اصالت په باره کې خیني غربي مؤلفینو لیکلي دي ، په هغو کې هم بعضي د تذکره الملوک له افغانوي روایت نه وروسته نه پاتې کیږي .

هنري راورتي لیکي : « د پښتو ژبې د افعالو او ضمایرو له خصوصیاتو او خینو نورو مشخصاتو نه داسې ښکاري چې دا یوه عجیبه او لرغوني ژبه او له هرې معلومي ژبې نه متفاوته ده. » ۴

راورتي وايي ددې خبرې دلیل دادی چې پښتانه اصلاً د یهودو د لسو ورکو شوو قبیلو بقایا دي . دی وايي کوم وخت چې دا قبیلې د فلسطین په یهودیه کې اوسیدې هلته یې ژبه دیو شمیر نورو قبایلو له لهجو سره ګډه شوه . کله چې دا قبیلې له خپل اصلي ملکه دهغوي دا اوسنی ملک افغانان ته رواني وې ، په لاره کې یې ژبه د ډېرو نورو ملکونو له ژبو

سره هم گډه شوه. څرنګه چې دغه د لارې په سر ملکونه اکثره غرنی وو نو خلک یې په مختلفو درو کې پداسې وړو وړو قومونو ویشل شوي وو چې له بهر سره یې رابطه او مخابراته نه لرله ځکه یې نو د هر قوم ژبې له نورو ژبو سره بېخي توپیر لاره. راورتي په پای کې لیکي څرنګه چې د پښتو ژبې اساس همدغه گډوډه ژبه جوړوي نو له دې امله دایوه عجیبه او له نورو نه متفاوته ژبه ده. ۵

کله چې راورتي دخپل گرامر په مقدمه کې دپښتو اونورو ژبو په ارتباط غږېږي، د هغو کسانو نظریات ردوي چې وايي پښتو یوه آریایي ژبه ده او وايي «پښتو زما په خیال دسامي ژبو په کورنۍ پورې اړه لري» پدې پسې راورتي کوشش کوي دا وښيي چې پښتو هم په صوتي، هم په صرفی او هم په نحوي لحاظ له عربی او عبراني ژبو سره تړلې ده. ۶ راورتي یو خیرک او د ډیرې وسیعې مطالعې خاوند محقق و او له زرو ایرانی ژبو په تیره بیا زند سره یې دپښتونژدې ارتباط پوره درک کړی و. مثلاً یو ځای لیکي:

((نن له اباسیند نه سمدستي لویديځ پلوتنه داسې یوه ژبه وبل کيږي چې د عباراتو او ساختمان په لحاظ له هرې معاصرې ژبې نه بېخي فرق لري او په غالب کومان له زند، پهلوي او عبري نه راوتې ده او دا ژبه پښتو... ده.)) ۷

خو څرنګه چې دراورتي مطالعه په زرو فارسي او پښتو اثارو کې ډیره پراخه وه او پدغو اثارو کې، چې راورتي په ډیر زیات اهمیت ورته قایل و پښتانه په مکرر او متواتر ډول بني اسراییل بلل شوي وو او خپله پښتو هم دا روایت تالیداوه، نو له دې امله دی تر پایه له سامي ژبو، په تیره عبري سره، د پښتو د اصل او ریښې په نږدې ارتباط کلک ودرید او ورته تیر نه شو.

سر ویلیم جونز، د بنګال د شاهنشاهي آسیایي ټولنې دموښي رئیس، له راورتي نه پخوا پښتو له سامي ژبو سره ورته بللې وه. جونز د بنګال د آسیایي ټولنې په مجله کې په هغې یوې لنډۍ او بې درنګه تبصره کې چې د یوې تاریخي لیکنې په ارتباط یې وکړه، وویل چې «پښتو له کلدانی ژبې سره ډیره زیاته ورته ده.» ۸

مکر د پښتنو د تاریخ او ژبې یو شمیر وتلو څیړونکو او د ژبنيو مطالعاتو مقتدر پوهانو له کلدانی او نور سامي ژبو سره د پښتو ارتباط په قاطعیت رد کړ او ویې ویل چې پښتو له اصله یوه اریایي ژبه ده.

کلا پروت لومړنی وتلی مستشرق و چې په کال ۱۸۱۰ کې یې د اسیایي ادبیاتو د ارشیف په اول ټوک کې دا نظریه په صراحت رد کړه چې گوندي پښتو له سامي ژبو سره تړلې ده. ده ولیکل چې «د پښتو او سامي ژبو تر منځ نه په کلماتو کې اندکترین شباهت شته او نه په گرامري جوړښت کې» ۹

مستوارب الفستن، چې د پښتو د ټولني او تاریخ د مطالعې په برخه کې د ډیر اوچت صلاحیت خاوند و، په کال ۱۸۱۴ کې د پښتو او کلدانی ژبې د ورته والي په باره کې د ویلیم جونز خبره رد کړه او ویې لیکل چې ده دوه سوه او اتلس پښتو کلمې د یو شمیر نورو ژبو له معادلو کلمو سره مقایسه کړې. خو «له دې وونه یوې هم له عبراني او یا کلدانی سره اندکترین شباهت نه لاره» ۱۰

یو بل انگریز مولف، جان ملکم، هم د فارس په تاریخ کې الفستن ته ورته نظر څرگند کړ او ویې لیکل: «د عبري او پښتو یا د افغانانو دمعاصرې ژبې تر منځ د نژدې والي هیڅ څرک نه لیکړي» ۱۱

د پښتو د تاریخ، ژبې او ادبیاتو لوی محقق اوسرمتشرق، برنارد ډورن، هم په کال ۱۸۶۳ کې ولیکل چې «پښتو ژبه له عبري یا کلدانی ژبې سره نه دگرامریه لحاظ اندکترین شباهت لري اونه د لغاتو په لحاظ» ۱۲

ډورن د پښتو منتخباتو په مقدمه کې هم دا خبره وکړه چې «پښتو له هیڅ سامي ژبې سره څه ارتباط نه لري» ۱۳

په یو بل اثر کې هم چې دهرې مخکې انجیل نومیږي او په کال ۱۸۴۸ کې بیگستر خپور کړی دی، د پښتو د سامیت نظریه په قاطع ډول رد شوې او لیکل شوی دی چې پښتو «د سامي ژبو هیڅ خصوصیات نه لري» ۱۴

البته یوزیات شمیر غربي مولفینو او د ژبنيو مطالعاتو پوهانو نه یوازې دا چې له ډیر پخوا نه د پښتو د سامیت نظریه رد کړې بلکه دا یې هم په ډاگه کړې ده چې پښتو یوه هندو اروپایي ژبه ده.

بیا هم کلاپروت لومړنی غربي محقق دی چې پښتو يې يوه آريايي ژبه وبلله او دا عقیده يې په ډېره کلکه په ډاگه کړه چې ((پښتو بې شکه د هندو - جرمانیک ژبو د سترې ډلې يوه څانگه ده)) ۱۵
د ژبنيو مطالعاتو ډير لوی عالم پات (Pott) هم پښتو په قاطع آريايي ژبه وبلله . لوونفال پدې ارتباط داسې ليکي :

((پات Pott چې بل دده په سويه ستر د فق اللغه عالم نه دی تير شوی ، يوه شيبه هم پدې صفة نه کوي چې پښتو د هندو اروپايي ژبو په کتار کې ودروي)) ۱۶

دورن هم په کال ۱۸۴۷ کې د خپلو منتخباتو په مقدمه کې پښتو يوه سوچه آريايي ژبه وبلله او ويې ليکل چې ((پښتو د هندو - فارسي ژبو په لويه کورنۍ پورې مربوطه ده)) ۱۷

اما هر څومره چې د ژبني تاريخي . مقايسوي څيړنې زياتره د علم حيثيت غوره کاوه ، د ژبو په باره کې مطالعه هم هغومره دقيقه کيدله . د پښتو په برخه کې هم پوهانو يوازې پدې قناعت ونه کړ چې د هندو - ايراني ژبو په کورنۍ پورې مربوطه آريايي ژبه يې وېسولی ، بلکه غوښتل يې دا هم معلومه کړی چې ددغې لويې کورنۍ له کومې څانگې سره خاص ارتباط لري .

څرنگه چې په پښتو کې د هندو ايراني ژبې دلويې کورنۍ ددواړو ډلو خصوصيات دوراينه او په وفرت موجود دي ، نو له دې امله چا پښتو په هندي ډلې پورې مربوطه وگڼله او چاپه ايراني ډلې پورې .

کوم غربي ليکوال چې پښتو يې لومړی ځل د هندو ايراني ژبو له هندي ډلې سره مربوطه وگڼله هغه رابرت ليچ دی . ليچ په کال ۱۸۳۹ کې د بنگال د آسيايي ټولنې په مجله کې د پښتو گرامر په باره کې يو مضمون ، چې په حقيقت کې په لويديځ کې د پښتو گرامر لومړنۍ طرحه ده ، خپور کړ او د هغه په مقدمه کې يې د پښتو اوسنسکرت د اصواتو له يوې ساده مقايسي نه وروسته وليکل چې ددغو دوو ژبو اصوات نښي چې پښتو په قاطع ډول د سنسکرت بڼه لري . ۱۸

اما چا چې پښتو د هندي ژبو د يوې بڼايسته وسيعې تاريخي - مقايسوي مطالعې په نتيجه کې د هندو ايراني ژبو له هندي څانگې سره مربوطه وگڼله هغه رودولف هورنل دی . هورنل په خپل هغه اثر کې چې دگادې ژبو مقايسوي گرامر نومېږي ليکي چې د هند شمال غربي سرحد

تر نهایې حدودو پورې پراکرت ژبې ویل کیږي. «خوله دې خای نه
ها خوا پښتو او کافري ژبې پرتې دي.» دی خبرې ته دوام ورکوي
اولیکي: «ترومپ په خپلو هغو مقالو کې چې د پښتو او کافري ژبو په باره
کې یې لیکلي دي، له گادي سره ددغو دوو ژبو نژدې والی ته نوجه
ورارولې ده ... مگر خبره له دې نه وړاندې خې او [دغه ژبې]، خصوصاً
پښتو د مگادي پراکرت ژبې مسلم خصوصیات لري.» ۱۹

هورنل پدې پسې له ځینو گادي ژبو سره د پښتو او نورستاني
ژبو یوشمیرگند خصوصیات او ممیزات په گوته کوي او په پای کې لیکي:
«له دې نه څرگندیږي چې مگادي، پراکرت او پښتو او کافري ژبې په
لرغوني زمانه کې یېځي سره نژدې وي او حتی یوه ژبه یې جوړوله
وروسته سوراښینی ژبې دمگادي او د غو ژبو تر منځ واقع شوې او مگادي
ژبه یې ورو ورو د شرق په لور بیځي-لري تیل وهله.» ۲۰

په پښتو کې د هندي اریایي ژبو خصوصیات دومره بارز وو
چې حتی فرانسوي لوی ختیځ پوهان جیمزدار مستر هم په اول سر کې
په خپل هغه اثر کې چې هند ته د فلولوجیکو مطالعاتو د سفر رپورت
نومیږي او په کال ۱۸۸۷ کې خپور شوی دی، د هندوایراني ژبو په
هندي ډله پورې مربوطه وگڼله.» ۲۱

اما چا چې پښتو اول وار د هندوایراني ژبو د ونې له ایراني څانګې سره وتړله
هغه شیلې ډیور دی. ده په خپل هغه اثر کې چې «د مقایسوي فللوژی اجمال» نومیږي
او په کال ۱۸۵۳ کې خپور شوی دی، پښتو اساساً، د ایراني ژبو په کتار کې ودروله خو په
عین وخت کې یې وویل چې پښتو ځانته خاص موقعیت لري. دی د ایراني ژبو په بحث کې
لیکي چې د افغانستان ژبه یعنې پښتو هم په همدې څانګه پورې اړه لري خو «ځانته یې په
یوه خاصه او ابتکاري طریقه انکشاف ورکړي دی.» ۲۲

د ژبنيو مطالعاتو لوی عالم، ماکس میولر، هم پښتو له ایراني ژبو سره مربوطه وگڼله.
ده په خپل هغه اثر کې چې عنوان یې «په شرق کې د جګړې د مرکز ژبې» دی او په کال
۱۸۵۵ کې خپور شو، ولیکل «افغاني یادپښتنو ژبه دخپل گرامر په لحاظ د فارس د ژبو له ډلې
سره تړلې ده.» ۲۳

میولر وروسته په خپل یوه بل اثر «د افغانانو ژبه» کې چې، په کال ۱۸۶۲ کې خپور شو،
خپله خبره نوره هم تصریح کړه او پښتو یې د ایراني ژبو په شرقي ډلې پورې مربوطه وگڼله
او پدې ترتیب یې له «زند» سره ونښلوله. ۲۴

پات په کال ۱۸۳۳ کې اروپايي ژبې په پنځو کورنيو وېشي او پښتو اوفارسي دواړه يې په دوهمه کورنۍ پورې مربوطې کړې. ۲۵
 اما ځينو پوهانو بيا پښتو د هندي او ايراني ژبنيو ډلو ترمنځ يوه ځانته اومستقله ژبه بللې ده. ډاکټر ارنسټ ترومپ چه د خپلو ډيرو وسيعو ژبنيو مطالعاتو او څيړنو په لړ کې يې پښتو گرامر هم ليکلي دي ، پښتو د هندي او ايراني ژبو ترمنځ يوه د اتصال کړۍ بولي او ليکي: ((پښتو کلمات مستقيماً له گاونډيو پراکرت لهجو ، په تيره بيا پنجابي او سنډي نه مشتق شوي دي ، د صرف او ترکيب د عمليې د ساختمان له نظره سنډي ته بيخي زياته ورته ده. پښتو په تيره زمانه کې د متعددې افعالوله نظره له سنډي سره کامل مطابقت لري او يوازې د سنډي ژبې پراساس تشرېح کيدلې شي. مگر پښتو په هيڅ صورت کومه د پراکرت لهجه نه ده، بلکه يوه زړه مستقله ژبه ده چې له هندي آريايي ژبو د ايراني ژبو کورنۍ ته د بدلون لومړنۍ مرحله بڼيسې اوڅکه نو د دواړو خصوصيات اومميزات پکښې څرگند دي، خوبيا هم د پراکرت خصوصيات زياتره پکې بارز دي.

د پښتو د اخصوصيت دهنسي له جغرافيايي موقعيت سره هم اړخ لگوي. ۲۶
 پروفيسور اډيلنگ (M. Adeling) هم پښتو يوه ځانته مستقله او خاصه ژبه وبلله ۲۷ او شپلي ډيور هم لکه څنگه چې وړاندي وويل شول، وايي چې ((پښتو ځانته په يوه خاصه او ابتکاري طريقه انکشاف ورکړی دی))

۲۸

ډورن خپله د پښتو په باره کې هم همدا نظر لري او وايي چې پښتانه ، نه د ايرانيانو له پېته دي او نه د هنديانو ، بلکه داددغو دواړو ستروولسونو ترمنځ يو مستقل قوم دی. ۲۹

جان ملکم هم پدې برخه کې ډورن ته ورته نظر لري او ليکي چې ((پښتانه له فارسيانو او هنديانو نه متفاوت خلک دي)) ۳۰

اماد چا خبره چې د پښتنو د ژبې د اصالت د ټاکلو په برخه کې د کافي کړنه شوه هغه فرانسوي لوی عالم اوستر مستشرق جيمز ډارمستېر دی . ده د خپل هغه درانه اوستر اثر په اوله برخه کې چې د افغانانو ولسي سنډري نومېږي او د پښتو عنوان يې د پښتو نخو هاروبهار دی ، پښتو او زند په پوره تفصيل او ډير دقت سره مقايسه کړې او په پای کې دې نتيجې ته ورسيد چې پښتو له زند سره دومره نژدې اړتيا لري لکه نوې فارسي يې چې له زړې فارسي سره لري . پدې ډول ډارمستېر د يوه

واقعي طالب العلم په حیثیت خپله پخوانۍ نظریه د نویو حقایقو په رڼاکې بدله کړه او پښتو یې په قاطع ډول د هندو ایرانی ژبو د لویې ډلې د ایرانی ډلې په شرقی ډلگۍ پورې مربوطه وگڼله او په ډاگه یې کړه چې پښتو زنده ته بیخي نژدې یوه بله ژبه ده. خو پښتو د شمالي هندي ژبو عناصر هم په بیخي خلاص لاس او پراخه پیمانته کسب کړي دي ۳۱

مارگنستون چې د پښتو ژبې په تیره بیا د هغې د تاریخي مقایسوي څېړنې په برخه کې له ډارمستون نه راوروسته د ډیر اوچت صلاحیت خاوند دی، د ډارمستون نظر کاملاً تالیډوي. خو په عین وخت کې پښتو په شرقی ایرانی ژبو کې د ساگانو لرغونې ژبې ته دومره ورنږدې بولې چې وایې پښتو له اصله، غالباً، یوه د ساکالجه ده. دی خبرې نه دوام ورکوي او وایې چې البته ددې امکان نشته چې سړی دې ددغو دوو ژبو ډیر نږدې اړیکې تثبیت کړي. ۳۲ د مارگنستون خبره ځینې نور مؤلفینو هم، اساساً، تالیډوي. ۳۳

که سړی د مارگنستون نظریه مني او پښتو د ساکا یوه لهجه گڼي، نو معنا به یې داوی چه پښتو لږترلږه دوه رزه کاله پخوا معموله وه. ځکه د ساکانو مشران له میلاد نه تخمین سل کاله دمخه یعنی د (۹ ق م) په شاوخوا کې، په ننی پښتونخوا کې مسلط شول او په پنځم میلادي کال کې یې سلطه پای ته ورسیده او پدې پسې یې ژبه هم لادرکه شوه. اوس سوال دادی چې پښتو او ساکاخو، اساساً، د ایرانی ژبو په شرقی ډله پورې مربوطې ژبې دي، نو پښتو د دوهمره قوې د هندي ژبو خصوصیات له کومه کړل؟ دا سوال دوه احتمالي خوابونه لری شي. یو دا چې پښتو له اصله یوه ایرانی ژبه وه او د هندي ژبو ډیر زیات عناصر لکه څنګه چې ډارمستون او نور وایې وروسته وړ داخل شوي دي. بل دا چې پښتو له اول سره نه داسې یوه ژبه وه چې هم یې د هندي ژبو خصوصیات لرل او هم د ایرانی ژبو. راځن چې لومړی دا اول احتمال وڅېړو.

دیوه قوم ژبې ته دیوه بل قوم د ژبې په ډیره وسیع پیمانته خصوصیات، معمولاً هغه وخت وړ داخلیدلی شي چې لومړی قوم د دوهم قوم تر ډیرې قوې او اوږدې سیاسي او ثقافتی سلطې لاندې راغلي وي. خو تاریخ شاهد دی چې د پښتو ملک په اسلامي عصر کې هیڅکله هم د هندوستان تر دغه راز سلطې لاندې نه دی راغلی، بلکه

پدې دوره کې ډیر ځله هندوستان د افغانانو او پښتنو تر سیاسي سلطې لاندې راغلی او اساساً همدا کار په هند کې د اسلام او اسلامي ثقافت دخپریدو سبب گرځیدلی دی. اماله اسلام نه وړاندې داسې یوه دوره تیره شوې چې په هغې کې د پښتنو ملک د هندوستان تر یوې قوې او طولاني سیاسي او ثقافتي سلطې لاندې راغلی و. دا دوره دموریا دکورنۍ دواکداري عصر دی چې د چندراگوپتا د واکدارۍ له سر نه (۳۲۳ ق م) پیل شوې او د آشو کاپه مرگ (۲۲۷ ق م) پای ته رسیدلې اونږدې سل کاله یې دوام کړی دی. په واقعیت کې همدا یوازینی دوره ده چې کیدی شي پښتو ته د هندي ژبو خصوصیات په دومره وسعت او قوت ورننوی وي او ددې معنی داده چې پښتو باید لږترلږه یوه دوه نیم زره کلنه او حتی تر هغه نه هم زړه ژبه وي. اما کله که سړی هغه اول احتمال مني او داسې گڼي چې په پښتو د هندي او ایرانی ژبو خصوصیات ان داوول سرته موجود وو هلته نو بیا د ترومې نظریه تقویه کړي او پښتو د هندي او ایرانی ژبو تر منځ یوه ډیره لرغوني د اتصال کړۍ یا په بل عبارت ددغو دوو کورنیو ډیو شمیر ژبو دانشعاب منشاگرخي.

ماخذونه

- ۱) هنري راورتي، پښتو گرامر، لندن، کال ۱۸۶۰، مخ ۱۷
- ۲) تذکره الملوک دپښتنو تاریخ دی او راورتي دخپل گرامر په مقدمه کې معرفی کړی دی.
- ۳) د راورتي، پښتو گرامر، مخ ۸
- ۴) د راورتي، پښتو دکشورې پېښور، کال ۱۹۸۲، مقدمه، مخ ۱۲
- ۵) همدا اثر، همدا مخ
- ۶) راورتي، پښتو گرامر، مقدمه، مخ ۲۲ ۲۳
- ۷) همدا اثر، مخ ۲
- ۸) ویلم جونز، آسیایي مطالعات ټوک ۲، مخ ۱۷۶ کال ۱۷۸۲
- ۹) راورتي، پښتو گرامر، مقدمه، مخ ۱۷
- ۱۰) مستوارت الفنتین، د کابل سلطنت شرح او بیان اتریش، کال ۱۳۶۲، مخ ۱۹۰-۱۹۱
- ۱۱) جان ملکم، د فارس تاریخ ۲، ټوک کال ۱۸۱۵، لندن، مخ ۵۹۷
- ۱۲) برنارد ډورن، د افغانانو تاریخ، یادداشتونه، کال ۱۸۳۶، لندن، مخ ۶۵
- ۱۳) ډورن، پښتو منتخبات، مقدمه کابل، کال ۱۳۵۶، مخ ۲
- ۱۴) ایسیدورلو ونال، د بنګال د آسیایي ټولني مجله، کال ۱۸۶۰، ټوک ۲۹، مخ ۳۲۵.
- ۱۵) راورتي، پښتو گرامر، مقدمه، مخ ۱۷

۱۶. لوونتال ، مخکې ياده شوې خپرونه ، مخ ۳۲۵
۱۷. ډورن ، پښتو منتخبات ، مقدمه ، مخ ۲
۱۸. رابرت لېچ ، د بنګال د اسيایي ټولني مجله ، کال ۱۸۳۸ ، ټوک ۸ ، مخ ۱
۱۹. رڼو ډولف هورنل ، د ګنډي ژبو مقایسوي ګرامر ، مقدمه کال ۱۸۸۰ ، لندن ، مخ ۳۳
۲۰. همدا اثر ، مقدمه ، مخ ۳۴
۲۱. جورج ګریر سن ، دهند د ژبو سروې ، ټوک ۱۰ ، کال ۱۹۲۱ ، لندن ، مخ ۹
۲۲. شيلې ډېور ، د مقایسوي فلالوجي اجمال کال ۱۸۵۳ ، نیویارک ، مخ ۲۹۹
۲۳. ماکس میولر ، په شرق کې د جګړې د مرکز ژبې کال ۱۸۵۵ ، مخ ۳۲
۲۴. جورج ګریر سن ، دهند د ژبو د سروې ، ټوک ۱۰ ، مخ ۹
۲۵. لوونتال ، مخکې ياده شوې خپرونه ، مخ ۳۲۵
۲۶. ډاکټر ارنسټ ټرومپ ، پښتو ګرامر ، مقدمه ، کال ۱۸۷۳ ، لندن ، مخ ۱۲
۲۷. راوړټي ، پښتو ګرامر ، مقدمه ، مخ ۱۸
۲۸. د شيلې ډېور مخکې ياد شوی اثر ، مخ ۲۲۹
۲۹. ډورن ، د افغانانو تاریخ ، یادداشتونه ، مخ ۷۲
۳۰. جان ملکم ، د فارس تاریخ ، کال ۱۸۱۵ لندن ، مخ ۵۹۷
۳۱. ګریر سن ، دهند د ژبو سروې ، ټوک ۱۰ ، مخ ۹
۳۲. جورج مارکنسټون ، اسلامي دایرة المعارف ، ټوک ۱ ، مخ ۲۲۰
۳۳. اولاف کرو ، دی پناز ، کال ۱۹۵۸ ، نیویارک ، مخونه ۶۶-۶۸

بناغلي بابي زرتښت او اوستا اوپه اوستايي دوره کې د پښتنو څرک

محمد حسن کاکړ

محترم لطيف جان بابي له مانه وغوښتل چي د هغه د يوه نوي اثر، زرتښت او اوستا، په باب پوځه وليکم. ما دده غوښتنه ومنله سره له دې چي ډېر وخت شوي ما د لرغوني افغانستان د تاريخ په باب لوستي نه دي کړي. ۱.

بناغلي بابي د خپل هيواد د تاريخي او ژبنيو موضوعاتو په هکله څېړني او ليکني کوي. په دې باب يې يو شمير اثار هم چاپ کړي دي. په همدغه لړ کي يې د پښتو نومښود نوي خپور شوي اثر دی. دده د زرتښت او اوستا اثر د يوې لړۍ کړۍ ده.

لکه چي له نامه نه يې ښکاري دغه اثر د زرتښت او اوستا په باب دی. په هغه کي د زرتښت همکيدنه او تعليمات چي د اوستا په کتاب کي ټول شوي دي د تاريخ په رڼا کي بيان شوي او د اشتقاقانو د علم له نظره څېړل شوي دي. په پای کي يې اعلام يعني هغه کلمې چي په متن کي راغلي په يوه لسټ کي پر هغو شکلونو کي راوړي چي هم په پښتو کي دي او هم په اوستا کي راغلي دي. ددغسې موضوعاتو په باب دا لومړنی اثر دی چي ما په پښتو کي او د پښتو له نظره لوستلی دی. په دې ډول دا اثر اېتکاري دي. خو څنگه چي په هر اېتکاري اثر کي نيمکړتياوي وي، په دغه اثر کي هم نيمکړتياوي ليدل کيږي. د زرتښت يا زرتښت او اوستا په باب څه ليکل په اصل کي يوگران کار دی. همداراز داروپا په هغو ژبو پوهيدل هم ضروري دي

۱- وروسته له هغه چي ماخپله ليکنه محترم بابي ته واستوله په هغې باندې يې دنورو منابعو او په خاص ډول دلاندي منبع له مخي بيا نظر واچوه اوله سره تنظيم کړه. زردتښتي تمدن، دمانگ چي دهاله په قلم. دغه کتاب چي په هغه کي اوستايي تمدن له لرغوني زماني نه تر ۱۵۶ عيسوي کال پورې په عمده ډول داوستا او شاهنامې او يوناني ليکولو ديکنولو له مخي ليکل شوي دي. په ۱۹۲۲ کي داکسفورډ پوهنتون له خوا خپور شوی دی.

چې اوستا او هم هغه اثار پکې ژباړل شوي چې پخوانيو يونانيانو ليکوالو هم د زرتشت او اوستا او هم د اريايانو په باب راپري ايښي دي. البته دا يو ايډيالي حال دي او ايډيالي حال په اساني سره ميسر نه وي. خو يو محقق په دغسې حال کې هم لاس ترزني نه کيښي، په ځاي يې له دوهمو منابعو څخه استفاده کوي. باغلي بابي همدغسې کړي دي. د زرتشت او اوستا په باب څېړنه د يو بل دليل له مخې هم يوکران کار دي او هغه دا چې دهغو په باب لومړنی منابع لري.

هغه څرمنې چې اوستا پرې ليکلي شوې وه، او په ثمرقند او پرسي پوليس کې خوندي وې د مقدوني لوی سکندر د يرغل په وخت پاسوزيدلي او يا له مينځه وړل شوي دي. لکه چې د مخه ووييل شول د زرتشت تعليمات چې د هغه د پيروانو په سبتو کې له يوه نسل نه بل نسل ته نقل کيده په پای کې د ساسانيانو په وخت کې غونډ او تاليف شول. د زرتشت دين هم د ساسانيانو او هم تر هغه دمخه د هخامنشيانو په وخت کې رسمي دين و.

داوستا مرکزي موضوعات زرتشت او د هغه تعليمات دي. د هغه د پيدا کېدو ځاي اوسمهال په يقيني ډول معلوم نه دی. د زيږيدو مهال يې له عيسوي ميلاد نه د مخه د شپږو سوه او زرو کالونو تر مينځ اټکل شوی دی. دې د سېي نامگانو (Spitamās) په کورنۍ کې پيدا شوی دی. داوستا په يوه کتابگوټي يعنې يشت (Yasht) کې دی د سېي نامازتشت (Spitama-Zarathushtra) په نامه ياد شوی دی په لاتدي ډول

((چې د هغه په زيږيدو او د هغه په لوليدو سره

اوبو او بوټو خوښي وښووله

چې د هغه په زيږيدو او لوليدو سره

اوبه او بوټي ډير شول

چې د هغه په زيږيدو او لوليدو سره

هر کلی ووايه

د سپيڅلي واحد ټولو هست شوو

هر کلی دی وي چې زمونږ دپاره پيدا شوی

مذهبي لارښود

سېي نامازتشت)) ۲

د زرتشت پلار پوروشاسپه (Pourushaspa) ښوول شوي ، او په پوروشاسپه [دېني اسپي زوی؟] اسپه کورنۍ ته منسوب و . د زرتشت د زېږېدو ځای هم په باوري ډول معلوم نه دی . ویل کېږي چې هغه به د پارس ختیځه خوا کې د بلخ یا باختر کومنه سیمه وي . دا چې په اوستا کې ددغې سیمې نومونه په کراتو راغلي دغه اټکل تائید وي . په دې برخه کې بله موندنه داده چې زرتشتي دین د اوومې پېړۍ تر نیمایي یعنی د اسلام ترخوږېد پورې د پخواني افغانستان یا اریانا یا ایرانا او پارس د خلکو دین و . بلخ ته د زرتشت د منسوب کېدو بل دلیل دادی چې اریالمان دمیلاد نه دمخه د یونیم زر او دوه زرو کالو نو ترمنځ په بلخ کې آباد شوي و ، چې لرغونو یونانیانو هغه د بکتیریا یا باختر په نامه یادو ، او ربرسیره پزدي د ایران ۲ او هند په مذهبي لیکنو کې د سینونو اوځایونو عمومي یادوني څرگندوي چې افغانستان ددغه ستر لېږد وروستی پړاو و ، چې هلته د اریالیانو دغه دوه ډلې سره یوځای شوي . « ۲ یوه ډله یې په بلخ یا باختر کې پاتې شوه ، او بله یې له هندوکش نه واوښته او دهند په هوارو سیمو باندې میشته شوه . په هر حال ، زرتشت په بلخ کې ویشتا سپه پاچا (King-Vishataspa) دربار ته لار پیدا کړه او دربار یې دپاچا په شمول په خپل دین واړه او له هغه وروسته د هغه دین په ټولې اریانا کې خپور شو . خو په پخواني افغانستان کې د زرتشت ددین ترڅنګه چې زر به یې مبادي بیان شي . وروسته بودایي دین هم ورو ورو رواج پیدا کړ چې د هغه موسس بودا و . د هغه اصلي نوم به درتا گواما و او وروسته په بودا باندې یاد شو ، چې په سانسکرت کې د "رون شوی" معنی ورکوي . دی له میلاد ۵۶۳ کاله دمخه په شمالي هند

۲ - دهاله ، زردبتي تمدن ، یادشوي الر فتح ۲۴ دبخدي دواکمني کورنۍ یو جنرال سپینامنز (spitamenes) نومېده . دی غالباً داسپه له کورنۍ څخه وپه هر حال دې د خپلو سوږو جنرالو په ملګرتوب له مقدوني سکندر سره تر ډیره وخته پورې وجنګېده ترڅو په پای کې په سفدپانه کې دماساګتانو له خوا ، چې دساګانو یو خپل و ، ووژل شو . ارین ، سکندر فتوحات ، دسکندر ترجمه ۱۹۵۸ ، مخ ۲۴۲

۳ - لیکونکی دهاله دنورو اریالیانو په شان ، پخوانی افغانستان یا اریانا په ایران کې شامل ښودلی دي . خوداسمه نه ده او ددغې لیکنې په پای کې یې ناسموالی بیان شوی دی .

۴ - دهاله ، دزرتشتي مدنیت ۲۱ .

کې په يوې واکمنې کورنۍ کې پيداشوي و . په افغانستان کې د پاميان دوه لوی بتان او دهغو په شاوخوا کې غوزه سمې د بوديزم څرگندې علامې دي . هندويزم خو د دغو دواړو د ښوونو د مخه وروسته له هغه چې د آريايانو يوه ډله دهند په هوارو جلگو باندې ميشته شوه تکميل شوی و .

د همدغو اديانو او هم په چين کې د کنفوسيس د دين او په لويديځې اسيا کې د موسويت او عيسويت او وروسته د اسلام د دين د هستکيدوله امله ده چې ديني او اخلاقي ارزښتونه د ختيځ دولتونو دکولتورونو مهم عنصر لښکيلوي او هغه دوی د نړۍ له نورو ولسونو نه متمایز کوي . اسيا د نړۍ تر ټولو سترو د ښوونو وچه ده .

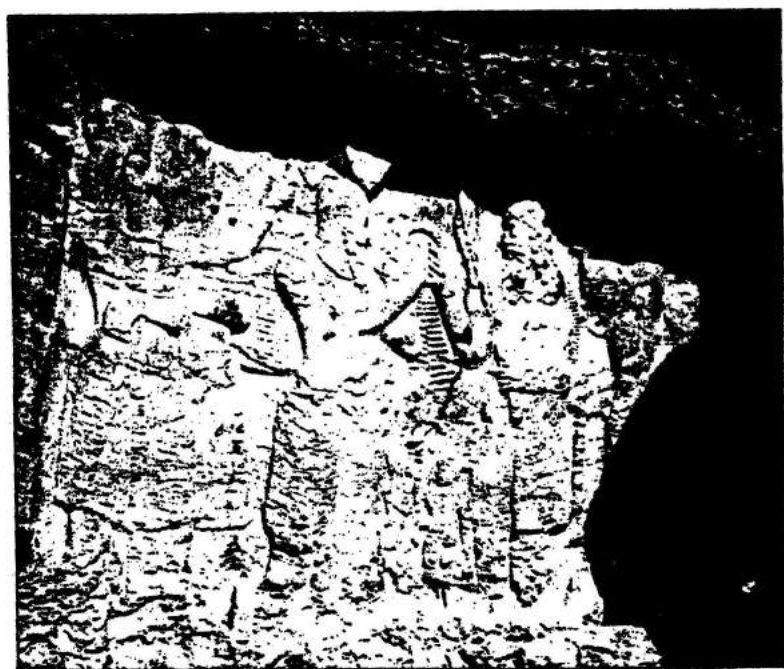
د زرتشت دين ، ياپه دقيسق ډول د هغه فکري او عقيدوي سيستم د لرغونو آريايانو يعني دوهمې دورې د آريايانو له عقايدو وڅخه اغيزمن دی چې شروع يې د څلورو هداگانو په جمله کې له ريگوستانه کيږي . د زرتشت تعليمات د اوستا په کتاب کې ټول شوي دي او اوستا ټولو هغو ليکنو ته راجح کيږي چې د زرتشت او د هغه د پيروانو له خوا رامېنځ ته شوي دي . همداراز اوستا پانژند اوستاهې ژبې ته هم راجح کيږي چې هغه تعليمات پکې بيان شوي دي . خو د اوستا کلمه په دغو ليکنو کې نه ده راغلې . هغه د لومړي ځل لپاره په پهلوي ژبه کې ذکر شوي ده . هغه نوم هم معلومه نه دی چې زرتشت يا د هغه پيروانو به د زرتشت تعليماتو د پاره په کار کړي وي . همداراز د هغې ژبې نوم هم معلوم نه دی چې دوی پکې گريدل او ليکنې يې پکې کړي دي . د اوستا کلمه هم راز راز تبير شوي ده . په غالب احتمال چې هغه به دويد (vid) له فعل نه اخيستل شوی وي چې معنی يې " پوهيدل " دي . په دې ډول د اوستا معنی " علم " يا " عقل " کيږي . د دويمې کلمه چې داسکرت کلمه ده او معنی يې علم " يا " مذهبي علم " دی هم د ويد له کلمې نه مشتق شوي ده . د اوستا ژبه د سانسکرت له ژبې سره نژدې ده . لومړنۍ يې د لرغوني آريانا او وروستۍ يې د لرغوني هند ژبه وه . د اوستا کلمه د لومړي وار د پاره په پهلوي ژبه کې راغلي چې هغه په

پارس کې له زرتشت نه پنځلس پېړۍ وروسته رامینځته شوې ده. ۱۶ اوستا په پهلوي کې د اوستاک (Avistak) یا اوستاک وزند (Avistak-u-Zand) په بنور اغلي ده او زند په پهلوي کې د تفسیر معنی لري. په دې ډول زند داوستا تفسیر کېږي. دغه برخه د زند اوستا په نامه تراوسه هم د زرتشت په پیروانو کې په اوسني ایران او هند کې ژوندۍ ده. پهلوي په آرامي الفبا کې له یې نه د کین په لوري لیکلې کېده. او آرامي الفبا په اصل کې سامي الفبا وه چې له میلادنه اته سوه کاله رومبې یې د ایران شمال لویدیځ ته لار موندلې وه. آرامي همدا راز د شمال - لویدیځ ساهي ژبو یوه څانګه وه چې په ختیځې آرامي او لویدیځې آرامي باندې ویشل شوي وه.

اوستا د څلورو لږو ډیر وړو ټوکو مجموعه ده، هر ټوک یې په بیل مهال کې منیځ ته راغلی لکه هندویزم چې په پېړیو پېړیو کې تکمیل شوی دی. د اوستا یو څو وړې برخې بیلې دي او هغه د کمکی یاخړده اوستا په نامه یادېږي. په اصل کې د اوستا زیاته برخه له مینځه تللي ده. او هغه څه چې په پهلوي کې داوستا په نامه ټول شوی دی د اصلي اوستا یوه برخه ده. په هر حال اوستاهم د ویدگانو په شان مذهبي سندري دي او د څلورو ټوکونو نومونه یې دادي: یثنا (Yasna)، وسپرېد (Vispered)، یثتونه (Yashts) او ونديډاد (Vendidad). ددغو ټوکونوتر ټولو مهم یې یثنا دي او گاتاگان (Gaths) د هغه لرغونې برخه ده، دومره لرغونې چې د ویدي دورې له لیکنو سره ورته والی لري. ویل کېږي چې پخپله زرتشت گاتاگان ویلي دي. گاتاگان د ټولې اوستا نه یوازې لرغونې برخه ده، بلکه هغه تر ټولو مهمه هم ده او له نورو برخونه د ژبې، اسلوب او وزن په لحاظ توپیر لري. دغو اصلي اهمیت لا په دې کې دي چې هغه د زرتشت د تعلیماتو، و عقظونو او الهاماتو مجموعه ده او هغه په عمومي ډول داهورامزدا او اهریمن تر مینځ له جنگ، له دغه جنگ سره دانسان له ارتباط، د بدیو په قواوو باندې د نیکی د قواوو دله نهایی بری، او د اهورامزداله موعود او متوقع سلطنت نه بحث کوي. یثنا چې گاتاگان د هغه یوه برخه ده زرتشتي دین بنسټ تشکیلوي، چې هغه د نیکی او بدې د مقابلي په نامه خلاصه کېدلی شي. دغه فکر د یثنا له دغې جملې نه ښکاري ((هغه دوه لومړني ارواح چې هغوي خپل خانو له د غبرګوني په بڼه په عمل کې ونډول

دېدي او نيکي فکر، قول او عمل دی . او ددوی تر مینځ عالمان پوه نول
چې نيکي به غوره کوي او احمقان به هغسي نه کوي)) ۷
د پشنا په بل ځای کې دغه فکر په لاندني منظومې کې بيان شوی دی .
'دغو لومړنيو از وا خو چې خانونه د غبرگونو په څير و ښو دل
په فکر او قول او عمل کې يو يې لاینه او بل يې بد
ددوی تر مینځ د حق لاره غوره کړه عاقل ، نامعقول هسي نه
او څه وخت چې بیا دوی سره ولیدل د لومړی ځل دپاره بیا دکر دوی
ژوند او نا - ژوند چې په پای کې په نصیب به شي
ډیر بد ژوند دېدي ، او ډیر به فکر در پېتېني)) ۸

په دې ډول اخلاقيات د زرتشت د تعليماتو بنسټ دی ، چې
د هغه له مخې « هغه څوک چې د قانون (ashavan) پابندي کوي ،
د فریب او خیانت (druj, angra mainyu) په مقابل کې به له به روح ،
اخترې برې او له عاقل روح (Ahura Mazda) سره مرسته کوي . څنگه
چې هغه به له رښتني فکر څخه الهام اخيځي وي ، هغه د ټول جهان
د دروج (druj) ، د هغه د تابعانو (daevas, Devas) د هغه درو جانانو
(kavi, karapan) د هغه د جادوگرو (yatu) او پرېانو (pairika) او د هغه
د لمانځلو رسم (د ژوندیو مخلوقاتو قرباني او نشه کوونکی څښاک) په
مقابل کې به خپل درېځ ټاکي . هغه له بې دینانو (dregvant) او ترکانو
(Turks) سره یوځای د پوونده کړي له ژوند نه په ټينگه اوږي . هغه
دهداف په هوښیاري سره په منظم ډول ژوند کوي د قانون (Asha) له
مخې د به روح په پیروي سره چې د هغې تمثيل به دیوه اخلاقي مشور
(vatu) له خوا کیږي . په دې ډول هغه به په دغې نړۍ او تر هغه وروسته
د هیلې سلطنت (xshatra) د تبرکاتو سلطنت ، د ټولونو به سلطنت
(vahista, manah) د ښې جایزې (ashi, ada) ژوند درک کړی په پوره
سعادت (Haurvatat) تلپاتې توب (ameretat) سره ، او تر هغه وروسته به
سخته ازموینه (yah, mazishta) اودنړۍ له سره جوړونه (frasho, keriti)
وي ۹ تر زرتشت نه دمخه د دوو ډلو ارباب النوع عبادت رواج لاره :
اهورامان (ahuras) اودیوان (devas) یادای وان (daevas) . څنگه چې
په هغه وخت کې انسان له طبیعت سره نژدې ژوند کاوه ، هغه دخپل
ژوند دپاره د شاوخوا په طبیعي قواوو باندې ډیر متکي و .

اهورا مزدا او اهریمن له خپلو پیروانو سره هغسې چې
له میلاد نه د مخه په شپږمې پیړۍ کې د پرسي پولیس
د ښار د تریپیلون په وره کې انځور شوي دي.

منبع:- امریکایي اکاډیمیک دایرةالمعارف، ۱۹۹۷، ۳۸۸

دې زر په دې فکر شو چې گټه یې په دې کې ده چې هغه پټ قوتونه له خان نه راضي وساتي چې طبيعي سير راهنمايي او اداره کوي . فکر يې وکړ چې لاندې اوبه ، مخکې ، ونې ، او فصلونه او پاس لمر ، ستوري ، سپوږمۍ ، اووربختې دا هوراگانو يانه ليدونکو خاوندانو په قدرت کې دي . له پوه نه يې مننه وکړه چې دورخي له خوا نړۍ روښانه کوي ، اوتودوي ، بل يې ولمانځه چې په فصلونوباندې يې دباران نعمت اوروي او دې قادر کوي چې ښه حاصلات ټول کړي ، او بل ته يې ددعالاونه پورته کړه چې ده ته روغتيا ورکوي . په دې ډول انسان ورو ورو په لوړ ونه ليدونکو ارواحو او د هغوی دورکړې او بخشش په قدرت باندې معتقد شو ، او څنگه چې هغوي دده په فکر په ده باندې ډيرې لوړنې کړې خاې يې موظف کړ چې د هغو عبادت وکړي او په جشنونو او خاصو ورځو کې د ډوډۍ اوپخو غوښو خيراتونه ور وړاندې کړي . خو تجربو زر وروښووله چې دهوراگانو قدرت مطلق نه دی . څه وخت چې سيلی پرې راغلي او ږلۍ پرې واورېدلې ، څه وخت چې سرو وريږداوه او تودو ښو وريږوه ، او هغه وخت چې وبا او طاعون ووهه او توپانونو او زلزلو ټکان وکړ دی دې نتيجې ته ورسيد چې بدکاره ارواح به هلته هم اوسي چې له ښو ارواحو سره مقابله کوي اود هغوي گټور کارونه څنډی کوي . په دې ډول تخليقی تصور طبيعي نړۍ د يو لړ بدکارو قواوو مکان هم وباله چې هغوي دخير رسولو له ملایکو سره تل جگړه کوي . انسان ددغو ملایکو دښمنان دخان دښمنان هم وبلل . خپل خیر يې په دې کې وگاڼه چې په نیکو قواوو باندې په ټينگه معتقد وي ، اوله هغو سره دگډو دښمنانو پرضد مرسته وکړي .

مرسته وکړي . دغه عقیده خپره شوه چې انسان کولی شي د قربانيو په وړاندې کولو ، او د خاصو مراسمو په اجرا کولو سره له ديوانو سره په

جنگ کې اهوراگان پياوړي کړي .^{۱۰}

ويل کېږي چې زرتشت په هغې کليوالي کرونده کړې کورنۍ کې زيږيدلي و چې يوازې د اهوراگانو عبادت يې کاوه . نو دهنه د تعليماتو مرکزي ټکي د اشو چې د اهورامزدا (Ahura, Mazda) يا عاقل خدای دکايناتو يوازينی خالق دي ، او دديوانو عبادت د بددي عبادت دي .

د هغه په عقیده امیثاسپنتگان (Amesha.Spentas) د سخاوت او اسماني موجودات دي چې د اهورا مزدا د استاخو په حيث وظيفه اجرا کوي. د هغو په مقابل کې خبيثه ارواح دي چې په هغو کې سپنتا مين يو (spenta.mainyu) تر ټولو مهم دی، او دروج (druj) یا انگرامين يو (angra.mainyu) د هغو داستاخي په حيث د مقابلي ډلې يعنې د امیثاسپنتگان د ډلې پر ضد نيغ ولاړ دي. د زرتشت په عقیده دغه نړۍ ددوی د جگړو ډگر دی چې په هغې کې سپنتا مين يو د نيکي کارونه کوي او انگرامين يو يا د روج مين يو د بدې کارونه کوي. خو داد اهورامزدا حکم دی چې ريبنتين توب به په پای کې بريالي کيږي او زړه نړۍ به په اوږسره له مينځه ځي او نوي نړۍ به د هغې په ځاي مينځ له راځي. اهورا مزدا يا اورمزد (Ormazd) خپل مطلق قدرت له لاسه ورکوي، او له سپنتا مين يو سره يو گڼل کيږي، په داسې حال کې چې انگرامين يو چې داهريمن (Ahriman) استادی دی له هغه سره مخالفت کوي. اهرې من د خبيثه ارواحو يا د بدې گانورب النوع داهورامزدا رقيب او مخالف دی.

د زرتشت دين د وحدانيت په لور روان دين دی. څنگه چې د هغه په فکر وروسته له هغه چې اهورامزد ابه دخپلو استازو د مجادلو په نتيجه کې د اهریمن استازي له مينځه وړي په پای کې به په کایناتو کې يوازې يو خدای يعنې اهورامزدا پاتې کيږي او وحدانيت به په دې ډول حقيقي کيږي. اي. جي. کارنوي (A.J-Carnoy) واي چې «زرتشت په څرگند ډول يو بنيادي مصلح و چې غوښتل يې د وحدانيت هغه فکر چې د هغه په چاپيريال کې په بالقوه ډول موجود و له ټولو هغو امتيازاتو څخه پاک کړي چې عنعنې ته يې منل، او انسان او ارباب نوع له هغه متا بست نه وزغوري چې په جادوگري کې نغښتي وو»^۲

کوم هغه اخلاقيات چې زرتشت تېلېغول د کرونده گری په اجتماعي ژوند بڼا و. د هغو له مخې به سړی هغه څوک دی چې دسولې او بڼه گاونډيتوب په روحیه سره خپلې رمې پيايې او کره کوي. دی بايد د يوانوته له اطاعت کولو نه سروغروي، ځکه چې هغوی له خبيثه ارواحو سره په گډه دا هورا مزدا مخالفت کوي او د کروندگري

ژوند له خطر سره مخامخ کوي . دی د کرونده گري کسب د شیطانت او خبانت له مینځه وړونکی او برخلاف د پریماني او نیکمرغی راوړونکی بولي . دغه فکر په ونډیداد کې په لاندې الفاظو کې بیان شوی دی .

((په رښتیا د بدمرغه هغه مخکې چې د ډیروخت دپاره دبدگر له خوا شاري پاتې کېږي او هغه یوه بڼه کرونده گرتنه ضرورت لري .

حتی دیوې ښکلي پیغلي په شان
چې تر ډیره وخته بی ماشومه وي
او یوه بڼه میره ته ضرورت لري
سپي تامازرتښته اهر هغه څوک چې مخکې کړي
په کین لاس او په ښي سره
په ښي لاس او په کین سره
هغه ته راوړي هغه په پریماني سره.))

یاد اچي :

((څه وخت چې جوار لویږي ، بیانو شیطانون په وېره کې لویږي ، څه وخت چې دانې ټوکیږي ، شیطانون ټوخیږي ، څه وخت چې دندې لیدلې کیږي ، شیطانون ژاري ، څه وخت چې غوړي څرگندیږي ، شیطانون بیا ځغلي ، په هغه کور کې چې جوار اوږه کیږي ، شیطانون ټکول کیږي))^۲

دغه فکرونه شاید د زرتښت د وخت او د هیواد د اجتماعي ژوند انعکاس وي ، چې هغه له پوونده توب نه کرونده گري ته د انتقال مرحله وه .^۳ زرتښت کرونده گر په ډول ډول ستایلي دي . هغه یې څارو ، او خواري کین ښوولي ، چې لږ خوب او ډیر کار کوي ، د سپیدو په څرک سره له کوره وځي ، او د نیاري په خوړیدو سره په کور نوځي ، دی ټوله ورځ په مخکې باندې کار کوي ، او په دې ډول د انسان نیکمرغی ډیروي . زرتښت په خپلې عقیدې کې بل غټ مقام اورته قایل شوي دي . اوریسي د اهورا مزدا زوی گنلې چې هغه مزدینسایي کورونه رونوي .

^۲ دهاله ، زرتښتي تمدن ، مخ ۴۸

^۳ کارنوي ، زرتښتي دین ، یادشوي اثر ، مخ ۸۶۳ .

د زرتشت د پاره د کور نغري د محراب په شان و چې کورنيويي شاوخوا عبادت کاوه . لږکي په لاس او عابد کور والا د عاکوي چې دغه سپيڅلي نښه گوندې د تل د پاره دده په کور کې وځليږي . دی له هغه نه داسوډکي او توبيي ، ژوند او ميرانسي ، سپيڅلتوب او عقل او خليدونکي اولاد توقع کوي . تودنغري په بدل کې کور والا د څارويو په کلي ، د ميرو په ډيرښت ، په فعال دماغ ، فعال روح او نيکمرغه ژوند متبرک گرزوي . په زرتشتي دين کې نغري ته دومره اهميت قابل شوي دي چې د هغه په خليدو او هغه ته د قرباني په ورکولو سره د کورنيو د تلليو کسانو ارواح حاضرېږي ، او په دې ډول دمرو او ژونديو تر مينځ نه ليډونکي او نه شليدونکي علايق دوام کوي .

زرتشت شايد لومړی لارښودوي چې ددوه گون توب فکر يې د اخلاقو په بنسټ په دغه ډول بيان کړي دي . ممکن دهمدغه اخلاقي قوت له امله وي چې دغه عقیده چې د اريانا وای جاه په خاوره کې دکيانانو په دوره کې د وشتاسپه پاچاپه واکمنی کې هسکه شوېده نه يوازې د زرتشت په وخت کې بلکه له هغه وروسته د پارس د هخامنشيانو ، ديونان او باختري اوساساتيانو په دورو کې د اوومې پېړۍ ترنيمايې يعني داسلام تر خورېدو پورې يې د نړۍ د يوې برخې انسانانو په زړونو او دماغونو باندې حاکميت وکړ ، او د هغوی ژوند يې د خپلو اصولو له مخې تنظيم کړ ، دا ځکه چې اخلاقي بنسټ په اصل کې ډير ټينگ بنسټ وي ، لکه چې يوه امريکايي متفکره ، اين ريند (Ayn.Rand) وايي : «د اخلاقياتو قوت د ټولو عقلاسي ټوټونو په ډله کې ترټولو ستر قوت دی ... دانسانانو زياتره برخه به د ضد عقلايانو ، تناقضاتو ، منافقتونو او غولولو سره سره د لويو موضوعاتو په هکله ، د اخلاقي حق په جانب توب احساس نه غير عمل ونه کړي او کوم هغه اخلاقيات يې چې منلي وي دهنو به مخالفت ونه کړي .»^۵

زرتشتي دين که څه هم د اسلام په خورېدو سره نابود شو ، خو يو شمير پيروان يې اوس هم د ايران په يزد او د هندوستان د بمبي په ښار کې د پارسي په نامه شته دي . دابه سمه نه وي چې وويل شي د هغه ټول ارزښتونه حتی په افغانستان کې هم له مينځه تللي دي . د هغو

^۵ اين ريند، فلسفه : څوک چې ورته احتياج لري، د سگت کتاب خپرونه ۱۹۸۲ ، مخ ۶۷ .

اثر تر اوسه هم په رواجونو ، قصو او افسانو کې پاتې دي . ددغې عینې له مخې کورونو ته د سرو دارواحو ورتګ او دکورنیو له خوا د هغوی په نومونو خیراتونه ورکول تراوسه هم یوقوي رواج دی . بل مثال یې ددوه کون توب فکر دي چې د بدی او نیکی په نومونو کې په ولسي قصو او روایتونو کې یې دوام کړی دی . د دوه کون فکر د انقلاب او ضد انقلاب ، شرک او وحدانیت ، او داسې نورو سره متناقضو مفهومونو کې بدل کېږي . خو په دوو کته گوربو کې لکه انقلاب یا ضد انقلاب ، نیکی یا بدی ، سپین یا تور ، تخت یا تابوت ، ټول یا هیڅ کې د فکر محدودول په واقع کې د ازادۍ او انتخاب تجدید دی . ددوه کون فکر د څو کون توب د فکر په خلاف او په نهایت کې نیمګړی فکر دی . نیمګړی په دی دی چې هم په فکر او هم په واقع کې د ضدینو تر مینځ نور څرګونه او نور انتخابونه شته لکه د انقلاب او ضدانقلاب تر مینځ اعتدال یا تدریج ، د سپین او تور تر مینځ نور رنګونه ، د تخت یا تابوت تر مینځ عادي ژوند ، د ټول یا هیڅ تر مینځ یو څه ، او د الحاد او اعتقاد تر مینځ شک یا بې پروایي او داسې نور .

د زرتشت د اخلاقي دوه گوتوب په باب د تبصرې وړ بل ټکی دادی چې اخلاقي مفاهیم مهالونو ځایونو او کولتورونو له منسوب وي ، نه د اچې هغه به په ټولو مهالونو ، ټولو ځایونو او ټولو کولتورونو کې په عین مفهوم سره وجود ولري . اخلاقي مفهومونه او په مشخص ډول دنیکی او بدی مفهومونه به په مطلق ډول په هر ځای ، هر مهال او هر کولتور کې موجود وي خود هغو محتویات به له یوه مهال نه و بل ته له یوه ځایه و بل ته او له یوه کولتور نه و بل ته تفاوت ولري . داهم حتمی نه ده چې متناقض فکرونه به په واقعیت کې سره متناقض وي ، یا پوره سره متناقض وي : د تیاري په ژی کې رڼا وي ، او د رڼا په ژی کې تیاره . کله کله تیاره او رڼا دومره سره ګډه شوی وي ، چې حاصل مخلوط یې نه رڼا وي ، نه تیاره . هر نارینه د پنځې کروموزوم لري او هره پنځه د نرکروموزوم . په بدې کې نیکی وي ، او په نیکی کې بدې هره . تاریخي دوره په خان کې د مخنی او اینده دورونو عناصر هم لري ، او هیڅ تاریخي دوره که هر څومره انقلابي یا هر څومره محافظوي هم وي ، نه پوره انقلابي وي ، نه پوره محافظوي . حقیقت دادی چې تاریخي دورې له یوې بلې نه په مطلق ډول بیلیدلې نه شي او څوګون

توب ، نه دوه گون توب ، په فکر او تاريخ کې حقيقت دي ، او د کوم فکر معتقدین چې مسلط وي هغه فکر هم مسلط وي .

زرتشت په اصل کې د تاريخ له نظره ډير مهم دی . اوستا د بخدی دورې ارياناواي جگه د لومړي ځل دپاره د تاريخ رڼا نه سپارلی دی . د بلخ سيمه که څه هم د نړۍ له هغو سيمو څخه ده چې غنم پکې په ډيرې پخواني زماني کې کرل شوي او د غنمو په کرلو سره هلته زراعتي تمدن په ډيره قديمه زمانه کې شروع شوي دي ، او د ميلاد نه ددوو زرو کالو مخکې شاوخوا کې اريايان پرې باندې ميشته شوي دي ، او هلته يې سياسي نظموه جوړ کړي او ودانۍ يې پکې کړې دي ، خوددغو کارنامو په هکله ځايي باوري ليکلي معلومات نه شته ، تاريخ يې ددغسې تخنيي په شان دي چې يوازې يو څو ټکي لري . خو اوستايي نڅته ليکلي شوي نڅته ده .

ددغې دورې په باب که څه هم يوناني منابع ، د فردوسي شاهنامه ، عربي او فارسي منابع او ميخي خطونه معلومات ورکوي خو دا ټول ډير لږ ، ډير نيت او دوهم لاسي منابع دي . يوازې اوستادکياني دورې په اخره کې دوشتاسپه پاچا په مصر کې د بخدی اريانا واي جگه په باب تر ټولو منابعو نه په کراکو زيات معلومات ورکوي . اوستا بيجوري ځايي منبع ده . او بيجوري به وي . سره له دې هم باندېنيو او په خاص ډول ايزانيانو زرتشت او اوستا ايران او ايرانيانو ته منسوب کړي دي . خوداسم کار نه دی . په اوستا کې د ايران او ايرانيانو نومونه نه شته . په هغه وخت په هغه خاوره کې چې له ۱۹۲۵ څخه راهيسې د ايران په نامه يادېږي کوم پېژندل شوی سياسي نظم مينځ ته نه وراغلی . دکياني دورې نه وروسته د ميلادنه دمخه په اتمه پېړۍ کې د اوسني ايران په شمال ، ختيځ کې د مادواکمني پيل شوه . بيا د ميلادنه دمخه په ۵۵۸ کې د سيروس په سروالي سره په پارس کې د هخامنشيانو واکمنۍ پيل شوه . دغه امپراتوري ورو ورو له اباسين نه تر مصره پموري پراخه شوه ، تر څو په ۳۳۰ ق. م کې لوی سکندر له مينځه يووړه . هيرودوت په خپل تاريخ نومي اثر کې په ق . م پنځمې پېړۍ کې دغه کورنۍ هخامنشي ، هيواد يې پارس او اوسيدونکی يې پارسيان ياد کړي . نه ايران يا ايرانيان يا حتی اريايان . د ايران کلمه چې په لويې ډله او له اريانا څخه راوتلی ده ممکن د لومړي ځل دپاره د ساسانيو په دوره کې رامنځ ته شوې وي .

د ساسانیانو واکمنی ارتخ شیرپاپه کان په ۲۲۶ میلادي کې شروع کړه او په ۱۵۱ کې عربانو له مینځه یووړه . په اسلامي دوره کې عربانو پارس د العجم په نامه یاد کړ . د ایران کلمه له بولسمې پیړۍ نه وروسته د فردوسي په شاهنامه سره بیا مروجه شوه . خو دغه کلمه د پارس په ځای تر نولسمې پیړۍ نه دمخه استعمال شوې نه ده . د ایران کلمه په ۱۹۳۵ کې د پارس په ځای د دغه ملک رسمي نوم شو . په دغه کال کې رضاشاه پهلوي له باندینو څخه وغوښتل چې د پارس په ځای د ایران کلمه استعمال کړي .^۶ له بلې خوا هغسې چې په دغې لیکنې کې یو ځای بل ځای راغلي ، د زرتشت په وخت کې بلخ یا بخدي د کیانانو د واکمنۍ مرکز و . اسپه یې واکمنه کورنۍ او اوسیدونکی یې اریایان وو . دوی خپل هیواد د ایریانا وای جگه په نامه یادوه . ایریانا اول د پشدا دانیانو یا پاراداتیانو په دوره کې چې له لرغوني مهال نه تر م ۲۰۰۰ کلونو پورې اوږده وه دامو په شمال کې بیدیايي هیواد وو چې اوسیدونکی یې د اهورا مزدا په هدايت د مرگنګی سر ونه د مامون کېدو په غرض د جنوب په لور ولیږدېدل ، او یوه برخه یې د بلخ په سیمې باندې میشته شوه . او هلته یې د اوستا یې مدنیت بنیاد کېښود . د دوی بیا هم خپل ټاټوبي د ایریانا وای جگه په نامه یاد کړ . دلته مناسبه ده ووپیل شي چې په پخوا وختونو کې د نفوسو د لږوالي ، د ساحو د پراخوالي اود بوونده توب په وجه اوهم دا چې د هیوادونو پولې نا ټاکلې وې ، د هیوادونو نومونه هغومره مهم نه و ، لکه چې د ملي دولتونو په دوره کې دی . په هغه وخت کې امپراتوري گانې او دولتونه هغومره چې د واکمنو کورنیو په نامه یادېدل ، د هیوادونو په نومونو نه یادېدل . د مثال په ډول د هیروودوت په تاریخ کې د پارس نوم یو خوځلې ذکر شوي ، په داسې حال کې چې پارسیان پکې په کراتو راغلي دي . داسې هم یاختریان یا باکتریان او د باختر یا یا کتریانو مونه درواخله . په هر حال ، هیوادونه او خلک یې باید د هغوي په اصلي نومونو یاد شي ، نه د بل چاپه نومونو ، لکه هسې چې د لیک مورخان کوي .

^۶ کاکړ م ح ، افغان ، افغانستان و افغان هاو تشکیل دولت در هندوستان ، فارس و افغانستان

هنري ولسن ممکن لومړنی مورخ اوسي چې په ۱۸۴۱ کي يې دغه کار په خپل کتاب، لرغونې اريانا، کېکړی وي. ده خپل کتاب د يونان او باختردورې د پاچايانو د هغو سکولې مخې کېلي، چې چارلز ميسن، يوه انگریزي گزندوی، د نونسمې پېړۍ په دریمې لسيزې کې د خپل سفر په موده کې په افغانستان او بلوچستان کې ټول کړي وو. مورخ ولسن ددغو سکولې مخې ثبته کړی چې اريانا د هغه هیواد نوم و چې د فارس او هند تر مینځ پروت و. دغه اريانا د يونان او باختري دورې اريانا وه، چې د سکندر تر مړینې نه وروسته مینځ ته راغلي وه. سکندر چې ترمیلادنه دمخه په کال ۲۵۶ کې پیدا شوي و، په کال ۳۲۲ کې په ۳۳ کلنۍ کې مړ شو. د يونان او باختري دورې تر پیل نه دمخه د هخامنشي امپراتورې د سکندر په فتوحاتو سره له مینځه نه تللی وه. پارس موجودو، خو له برمه لوېدلي و. ^۷ دا چې د يونان او باختري قلمرو. په دغه مهال کې د اريانا په نامه یادېده څرگندوی چې لږ لږه په دغه دوره کې د پېدې دورې اريانا وای جا په یوازې د اريانا په نامه یادېده.

د ویدي دورې اوسیدونکو او بلخ په باب مورخ احمد علي کهزاد وايي چې ((پکت، یا پنت یا بخت بېک ریشه برمیگردد و از قدیم ترین قبایل ویدي کتله آریایی باختر است که حین مهاجرت د وحسه شده و حصه ی دربخدي ماند.)) د هغې بلې ډلې د خلکو په باب ییا لیکي چې ((هیرو دوت از قوم پکتی یا پکتیس یا پکتویس و از خانه مسکون آنها پکتیکا یا پکتیا که در ریشه این نام ها کلمه بخد یا بخدي محفوظ مانده ذکر کرده.)) ^۸ ددغو وروستیو په باب د هیرو دوت خپل عبارات دادي: ((هلته نور هندیان هم شته چې د پکتیک (Pactyic) ملک گاونډیان دي او دوی د هند په شمال کې اوسیږي.)) دی دا هم وايي چې دغه پکتیکان د ((باختريانو (Bactarian) په شان ژوند کوي.)) وریسي وايي چې ((د هندیانو په ډله کې دوی تر ټولو ډیر جنګیالي دي.)) ییا وايي چې ((پکتویسو (Pactyes) و اسکتونه اغوستل او خایي

^۷ کاکړ، د افغان او افغانستان یاد شوي اثر. مخ ۱.

^۸ د قول نقل د عبدالحی حبیبی له خوا، محمد هوتک، پته خزانة، د پوهني وزارت غېږونه،

کابل، ۱۳۲۹ / ۱۹۶۰، مخ ۲۰۷.

لیندی او چرې یې له خانو نو سره گرزولې))^۱ د جارج مارگن سټون داریایي ژبو د متخصص هغه نظر چې د پښتو په باب یې وړاندې کړی دی ، هم د پورته توجهه په تالید تمامېږي ، په دې تفاوت چې دې د پښتو ژبه د اوستا له گاتاگانو نه راوتلې بولي په دې ډول چې ((دپخوانی اریانا هغه ځانگه چې پښتو ترینه راوتلې ده باید د گاتاگانو په سندرو پورې اړه ولري ، چې د اوستا ډیره لرغونې برخه ده))^{۱۰} د پښتو ژبې د اصل او رېښې په باب محترم پوهاند تړی مستنده او پخه لیکنه لري چې په همدغه کتاب کې لوستل کیدلی شي.

د ویدي د پکت یا پکتیک د اوستا د بخدي یا بکتویا تر څنګ بله موضوع داده چې ایا د هغو اوسیدنکو خانله کوم سیاسي نظام لاره ، یا هسې خواره واره ووبې له دې چې سیاسي نظام ولري ؟ شواهد ښيي چې دوی په بخدي کې د اوستا په دوره کې او په مشخص ډول د سکندرات خلکو ، او د اراکوزیا یا کندهار خلکو سیاسي مشران او په غالب احتمال واکمني کورنۍ لولې ، خو په دغه مهال کې هغه ټولې دهخامنشي واکمنو تر اثر لاندې وې . د بخدي سلطنت تر ټولو مهم سلطنت و . هلته داسپه کورنۍ واکمنه کورنۍ وه . یوناني مورخانو بخدي یا بلخ د بکتویا (Bactria) په نامه یاد کړې ، چې د هغه مرکز زري اسپه (Zariaspa) یا بکترا (Bactra)^{۱۱} و . د بخدي نومیايي واکمنان دهراسپه ، وشتاسپه ، گرشاسپه ، اروت اسپه په نومونو یادشوي دي . د وشتاسپه لوی وزیرد جم اسپه او د زرتشت پلار د پوروشاسپه په نومونو پیژندل شوي دي . اسپه په اوستا کې داس په معنی کلمه ده .^{۱۲} اسپه چې داس مونت

^۱ هیروودوت ، تاریخ د دې وډگرون انگریزي ژباړه ، د شیکاگو د پوهنتون خپرونه ، ۱۹۸۷ ، دریم فصل ، ۱۰۲ پاړکی (مخ ۲۵۶) ، اووم فصل ، ۶۷ پاړکی (مخ ۴۹۳)

^{۱۰} د قول نقل د کاکړ له خوا ، د افغان او افغانستان یاد شوي اثر مخ ۵۱ .

^{۱۱} ارین ، د سکندر فتوحات ، د اوپري وی سیلنکورت انگریزي ژباړه ، د پنګون چاپ ، کال

۱۹۵۸ .

^{۱۲} دهاله زرتشتي تمدن یادشوي اثر ، مخ ۱۸۳ .

دی ، د پښتو کلمه ده ، او په همدغه شکل تراوسه هم په پښتو کې ژوندی ده . په دې حساب داسپه کورنۍ پښتنه او واکمنان یې پښتانه کېږي . میرغلام محمد غبار ، احمد علي کهزاد ، یعقوب حسن خان اوعبدالرحمن پژواک لادمخه دغه نظر وړاندې کړی وو چې ((... د بکتريانا (بخدي) لرغوني هیواد د افغان لومړنۍ پاچا یې ده . ځکه چې د پښتون کلمه له بکتريانه راوتلی ده))^{۱۳} دا چې د افغان او ځینې نور پښتنی نومونه داس له کلمې نه راوتلي دي همدغه نظر قوی کوی چې د اسپه کورنۍ پښتنه وه .

ابو ريحان البیروني وايي چې د افغان نوم په هنې کلمې پوری اړه لری چې په مها باراتا یا د هندوانو په حماسی کتاب کی ، چې د سانگریټ په ژبه کښل شوی دی ، داسواکا په بڼه یاد شوي دي . احمد علي کهزاد په دې هکله تفصیل ورکړي او ویلي یې دي چې اسواکایا اسواغانه دسانسکرت ترکیبي کلمه ده په معنی داس او مکان . په دې ډول اسواکا یا اسواغانه د سورو هیواد کېږي^{۱۴} دپخواني یونان پوه لیکوال دکوترسین د ((خوسپه)) په یوناني شوي شکل ذکر کړي چې اصل یې ممکن د نیواسپو ملک یا بڼه اسپه خلک وي . ارین ، بل یوناني مورخ چې دعیسوي میلاد ۹۰ کال نه څو کاله دمخه پیداشوي دي دسات او باجوړ د خلکو په ډله کې د اسپه زي (Aspazi) نوم هم اخلی . تر هغه د مخه سترابو ، د یونان جغرافیه پوه او مورخ چې د ولادت کال یې تر میلاد نه د مخه ۶۳ کاله اټکل شوی دی اسپه زی د هپه سی په نامه ذکر کړی . سراو لاف که رو ، د پتان نومي کتاب مولف وایي چې ((اسپه زی او هپه سی په اصل کې یوه کلمه ده چې یوسف زی د هنې معرب دي . ددې معنی داده چې داسلامي دورې یوسف زي په اصل کې اسپه زي وو . دی وایي چې همدا اوس هم یو کلیوال یوسف زی د خان ته ای سپ زی (Isapzai) یا اسپه زي (Aspazai) وایي ، نه یوسف زي^{۱۵} .

^{۱۳} وارن گریگورین ، د معاصر افغانستان هسکینه ، د اصلاحاتو او عصري کولو سیاست ،

۱۸۸۰ - ۱۹۴۰ د سستور د پوهنتون خپرونه ، کال ۱۹۶۹ ، مخ ۳۴۶ .

^{۱۴} کاکړ ، افغان او افغانستان یادشوي اثر ، مخ ۱۶ ۲۴ هماغه یادشوي اثر . مخ ۲۴ .

^{۱۵} هماغه اثر یادشوي اثر ، مخ ۲۴ .

په منځينيو پېړيو کې د غور يوه واکمنه کورنۍ شنسب نومېده ، چې د شين اسپ ترکيبي کلمه ده .

څنگه چې په اوستا يې بلخ کې واکمني کورنۍ په خان د اسپ نوم ايښي و له دېنه داسې بنکاري چې خلکو او په خاص ډول پښتو اس ته په لوړ نظرکتل ، او وروستيو د هغوی پيروي کړي وي . د هغه مهال خلکو د اوبن ، غوايي ، سپي او وزې هم قدر کاوه او چاچې به په هغو ظلم کاوه هغه ته به جزا ورکول کېده ، خو اوستا اس ته د نن ورځې په اصطلاح د سوپر مين حيثيت لايښ و . ((ځينو ملايکو به چې غوښتل په خپل وار اسمانو ته و ځيږي د اسونو ډلې به يې په خپلو بگيو (Chariots) پورې تړلې . ويل کېږي چې هغو اسونو چې د پاسنيو موجوداتو بگي کښولې په شمير کې به څلور سپين رنگي ، خليدونکي اوجگ اسان وو . سمان به يې په سپينو او سرو زرو نال شوي وو . اوپه مخکه يا اسمانو کې تر ټولو چټک موجودات وو .^{۱۱} واکمنان به د جنگ ميدان ته په اسونو تلل او جنگيالو به ملايکو ته د عاوي کولې چې ورته چټک اسان ورکړي . څه وخت چې ساتونکي ارواح په غوره کې وو ، کور والا به يې په چټکو اسانو متبرک کول .

په وروستيو پېړيو کې اس ، اس سور ، رکابونه او په واقع کې ټول يراق هم د صلاحيت او واک نڅښې وي . د عربي سياسي کلمه چې په اسلامي نړۍ کې په عمومي ډول د سياست او دولت چلولو د فن په مفهوم په کارېده ، د اس د اداره کولو په معني هم په کارېده . هغه وخت چې عثمانيانو د اس لکۍ د صلاحيت د نښې دپاره په کاروله او د سلطان ځينې لوړ رتبه نظامي منصبداران يې ((دامپراتوري د رکابونو داغمانو)) په حيث نومول دوی په څرگند ډول داس والا تصوير د اغيزمن واک دسمبول په شان گانه . په لويديځي نړۍ کې د فرانسوي سوال (cheval) کلمه چې داس معني ورکوي ، په نورو ژبو کې په بيلو بيلو بڼو کې مروج شوه او په هغو کې د اس او داس والا مفهوم د قدرت مستعار رسمبولونه گڼل کېدل .^{۱۲} اروپا فيودالي نظام په يوه معني په اس

^{۱۱} دهاله ، زرښتي تمدن ، مخ ۱۸۳

^{۱۲} برنارډ لويس ، د اسلام سياسي ژبه ، شيکاگو د پوهنتون خپرونه ، شيکاگو ، لندن ۱۹۸۸

اواس والا باندې ولاړو، او اس والا پکې د غوره دريځ خاوند و. په واقع کې اس د ماشين د عصر نه دمخه په هغه تناسب مهم و لکه وروسته چې ماشين مهم شو. داسونو اهميت هغه وخت ډير شو، چې رکاب جوړ شو، او په هغه سره د اوږده واټن وهل په لږ وخت کې ممکن شول. که رکاب لرونکی اسان نه وای، ممکن د اسپاسټر فاتحان نه وای، او چنگيز خان امير تيمور، بابر شاه نادرشاه افشار او احمد شاه دراني بريالي شوي نه وای چې ملکونه لاندې کړي او امپراتوري گانې جوړې کړي. نو عجيبه نه ده چې په لرغونې بخدي کې واکمني کورنۍ په خان باندې داس نوم اېښي و او اسان يې د سوپر مين په شان بلل.

ديرون چلينج

-۲-

زغورونکی، بنسټ ایښودونکی میرویس نیکه

قايد ميرويس هوتک او خپلواکي

محمد حسن کاکړ

د حاجي ميرويس هوتک په ژوندکې (۱۶۷۳-۱۷۱۷) کندهار د نفوسو په لحاظ له اوس څخه متفاوت و. په هغه مهال کې د کندهار خلک چې زياتره يې ابداليان (دراښان) او غزنيان يا غلزيان وو مالداران پوره کوچيان، نيمه کوچيان، بدگران او دځمکو خاوندان وو.

د پښتنو اصلي ټاټوبي د بلخ، غور او ننگرهار سيمې دي. داچې دوي ولي اوڅه وخت نورو سيمو ته وکوچيدل بيل بحث غواړي خو په اتمي عيسوي پېړۍ کې زيات پښتانه د خاي د تنگوالي له امله د پېښور شاوخوا سيمو او سوات او باجوړ ته وليږدېدل. دغزنويانو، په تيره د سلطان محمود غزنوي په دوره کې دوي شمالي هندوستان ته مخه وکړه. او د هندوستان د اسلامي سلطنتونو په دوره کې ((د هندوستان)) د ځنگل په نامه ياد شول. هلته يې په خپله هم خپلواک دولتونه جوړ کړل، چې دا موضوع هم بيل بحث غواړي.

پښتانه په ديارلسمې پېړۍ کې د مغلو د تاراکونو په سبب د کسي ياد سلیمان د غرو په درو کې ميشته شول. ابداليان د کسي له غرو درونه ورو ورو د لويديځ په لور وکوچيدل. دوي د شپاړسمې پېړۍ په نيمايي کې دارغستان د سيمې ستره ډله وه. له هغې سيمې نه يې لاهم د لويديځ په لور کوچ وکړ او د کندهار په شاوخوا سيمو باندې ميشته شول او ددشو سيمو اوسيدونکي يې لکه پارسيانان او ملتانيان او نور وشړل. نور يې لاندې کړل، هم يې د هغو مخکې ونيولي، او هم يې پراخې بې مالکې ځمکې خپلې کړې. دوي پدې ډول د کندهار په ختيځه کې د غلزيانو گاونډيان شول.

غلزيان چې په غور کې هک شوي وو، په اوومې پېړۍ کې دچيني زابر، شون چونگ مشهور په هبون تسانگ، د ليکنو له مخې دغزني په شاوخوا سيمو کې ابادوو. دوي په واقع کې د کومل او کرمي د سينونو او کلات تر مينځ درو اوهواروکي د عمده قوم په حيث پراته وو. دوي په يولسمې پېړۍ کې د سلطان محمود غزنوي په وخت کې نوم واېست. په پنځلسمې او شپاړسمې پېړۍ کې يې په هندوستان کې دولتونه هم جوړ کړل، چې دمخه دې ټکي له اشاره وشوه. په افغانستان

کې هغه غلزيان چې د کابل اوننگرهار تر مينځ سيمو باندې پراته وو د ختيځو غلزيانو ، او هغوی چې د کابل او کندهار تر مينځ آباد وو ، دلويديځو غلزيانو په نامه ياد شول . دوی د شمير او زور په لحاظ له ابداليانوسره برابرو وو ، او چې سره گاونډيان شول ، رقيبان وگرځيدل . په غالب احتمال داولسمې پيړۍ په نيمايي کې دوی سره جوړه وکړه ، اوبه خپلو کې يې يوه کډه پوله وټاکله . دغه پوله د مورخ سلطان محمد دراني په قول گرماب ، او د نورو په قول جلدک دی . موافقه د غلزيانو دمشر سلطان ملخي توخي او د ابداليانو دمشر ، سلطان خدايداد مشهور په سلطان خوکي ترمنځ وشوه . دهغې له مخې هغه سيمې چې د گرماب په شمال ختيځ کې پرته وې د غلزيانو شوې ، او هغه چې د گرماب په لويديځ او سهيل کې پرته وې ، د ابداليانو وگنل شوې . دغې موافقې ددغو سترو پښتني قومونو تر منځ د تکر امکان کم کړ . خو تر هغې مهم په دغو سيمو باندې ددغو قومونو ميشته کېدل وو .

دا معلومه نه ده چې د ابداليانو خپلونه په کو شرايطو ميشته شول . د هر خپل دپاره مخکې د کوم وېش له مخې وټاکلې شوي ، يا هر خپل کومه هغه سيمه چې جرگې وه ، پرې باندې ميشته شو ؟ خو ځنګه چې په هغو سيمو باندې چې د ابداليانو خپلونه ميشته شول د هغو مخکو په نسبت چې د غلزيانو خپلونو ونيولې پراخې وې احتمال لري چې په دغه مهال کې د وېش مسأله نه وې مطرح شوې . وروسته د نادرشاه افشار په وخت کې عبدالفتي خان الکوزی دهرخيل دپاره سيمه وټاکله ، او داحمد شاه دراني په وخت کې په دغه وېش کې سمون راوستل شو . خو غلزيانو په هماغه اول سرکې دهرخيل دپاره سيمه وټاکله ، لکه چې مولف امان الله هوتک ليکي « د سوري سيمه د تن زو ، عمرزو ، شيخ زو ملي زو ، معروف زو ، خدر زو ، لږو ، بايي زو ، او ساگزو شوه . غوره مرغه چې ... مخکې دمغولو تر راتگ د يوسف زو او معند و مينه وه ، د ساگزو ، بايي زو ، طاهرو ، يوسف خيلو او سادت خيلو په برخه کې راغلي . دروغاني شاوخوا د برخو د گام شوې . داتنه غر علاقه درمي زو ، با بيانو ، بايي زو ، طاهرو او هوت خيلو شوی ، اودسره ځنګل د رخت يحيی سيمي دبابو زو ، ساوت خيلواو پولرو شوې » . داستي بنکاري چې دغه وېش چې ددوهم ملکيار (نه اول ملکيار چې هغه دهوتک نيکه زوی و) په مشري وشو ، دايمی و ، لکه چې وروسته دعبدالفتي خان الکوزی وېش په

ابدالیانو کې دایمی وو. په پښتو کې یوازې په بونیر، سوات، دیر، باجوړ، او اتمانخیلو کې دمخکو دویش رسم نوټی او موټی و، چې هغه څه وخت چې یوسف زي په دغو سیمو باندې قابض شول، دشیخ بللی په ابتکار عملی شو. په هر حال، ملکپار له خپل ویش نه وروسته ولس د کرنې په لور وهڅوه، او له کوچي توب نه یې وگرځوه. ددغه هدف دپاره یې ولس دکاریز دکنډلو دپاره وگماره چې دهنی زفانې له کاریزونو څخه نږدی پنځه شپېته کاریزونه یې تر اوسه هم ودان دی. خونوی ژوند په دغو قومونو کې نوی مایل پیدا کړل. په هر قوم کې دمخکو، خرخایونو او کاریزونو په سرلانجی پیداشوی، اودهنو هوارولو دپاره ضرورت محسوس شو. څنگه چې په دوی کې قومی ضوابط اوغننه قوی وه هر قوم هڅه وکړه چې دخان دپاره واحد سیاسی نظم مینځ ته راوړي، ترڅو دهنه له لاری خپلې دننۍ چارې سمبال کړي، له نورو قومونو سره پیداکېدونکې جنجالونه رفع کړي، او له صفوی اومغلی امپراتوریو سره چې دوی دهنوی په قلمرو کې راتلل روابط ولري. دلته په دغو اوارو سیمو کې دمخکه والو قومی مشرانو له کورنیو نه هم سروالي کورنۍ هسکې شوې او خپلواک زیاستونه مینځ ته راغلل. دسلطان خودکی اوسلطان ملخی له نومونو څخه هم معلومېږي چې دوی دخپلواکو ریاستونو واکمن سروالان وو. دابدالیانو دسرکورنۍ سدوزی وه چې دهنی موسس اسدالله مشهور په سدودصفوی امپراتور شاه عباس (۱۵۸۸ - ۱۶۲۹) په وخت کې دقوم دسروال په حیث پېژندل شوی و. دغلزیانو سرواله کورنۍ اول توخی او وروسته هوتک شوه چې دمیرویس له هسکیدونه وروسته دباد شاه خیل په نامه یادیده او هوتک په مرغه، اته غر، او سوری کی میشته وو.

غلزیان او ابدالیان دگرگین تر رانگه پوری په دننیو چارو کې خپلواک وو، که څه هم لومړنی دمنلی او وروستی دصفوی امپراتوری په قلمرو کې شامل وو. دغه امپراتوری گانې دپارلمی پیری په سر کې هسکې شوې وې چې دکابل صوبه دمغلو او کندهار دصفوی امپراتوری په قلمرو کې شامل وو. اودهندوکش په اخوا سیمو باندې شیبانی ازبکانو قبضه کړې وه. خو کندهار دزیات اهمیت په سبب دمغلو او صفویانو تر مینځ یو وخت بل وخت دتکر میدان کېده او څوځله یې دهنه په سر چنگونه هم کړي وو. دغلزیانو او ابدالیانو لویانو ددغو امپراتوریو

له رقابتونو څخه استفاده کوله، او دوی په بین المللي سیاست کې وارد وو. دامعلومه نه ده چې دغو مشرانو په خپلو قامونو باندې تر کومه حده حاکمیت چلوه. خو دا معلومه ده چې دوی دخپلو قومونو شخړې، او هغه قوم مینځې او بیروني مسائل چې دوی یې متناظر کول، په جرګو سره هوارول او په جرګو کې دخپلونو سرانو قوې غږ لاره. په دوی کې دجرګو رواج ښی چې ددوی لویان مطلق واکمنان نه، بلکه ولسی مشران وو. دا هم معلومه ده چې دغو لویانو له مربوطو امپراتور یو سره دمالیاتو په ټولولو کې کمک کاوه. په دې ډول ولس له خارجي عمالو سره سروکار نه لاره، مګر دا چې دمالیاتو له ورکولو نه سر وغږوي او امنیت کېدو کړي. نو خلک په خپل کاروبار بوخت وو. کلي، باندي، کلاوې او ماجتونه یې جوړ کړل، کاریزونه، نهرونه او ويايي یې وایستلې، مخکې او باغونه یې ودان کړل. په دې ډول ولسونو دګروند ګري ژوند ته په زیاته اندازه مخه وکړه. په ابدالیانو کې د نیمه کوچي توب ژوند هم رواج پیدا کړ، خو دغلزبانو له هر څه بل نه یو څه سوچه پوونده پاتې شول. دوی شمالي هندوستان او د غزني شاوخوا سیمو ته تلل راټلل. په عین حال په دوی کې خښو سوداګري هم کوله او سوداګران یې آن تر مرکزي اسیا، جنوبي هندوستان او بنگال پورې هم تلل.

په کندهار کې رقابتونه او سیاستونه وروسته له هغه لاجدي شول چې شاه حسین صفوي چې په ۱۶۹۲ کې پاچا شوی وګرګین خان چې په اصل کې ګرجي او نوی مسلمان شوی وکندهار ته د بیکلرګی په نامه دوالي په حیث له ډیرو اختیاراتو سره ولیږه. په دغه وخت کې کندهار ته د مغلو له خوا خطر متوجه شوی و. د هندوستان مغلي دولت له صفوی دولت څخه غوښتي و، چې کندهار ورپریږدي. ددې احتمال وچې د کندهار په سردوی سره ونیلي سره له دې چې دواړه دولتونه له پخواني برم او زور څخه لویدلي وو. ګرګین خان غوښتل ددغه خطر په مقابل کې د قومونو قدرت خائنه منتقل کړي. نوی لومړی کار دا شو چې دمالیاتو په ټولولو اودنیخ حاکمیت په چلولو سره د قومي مشرانو واک محدود کړي. دغه سیاست چې دغعضوي سیاست په خلاف و، ابدالیان وپارول. ګرګین خان ددوی تر مینځ د سببې وکړي. او په دوی کې یې پوهه ډله د بلې ډلې پرضد ولسموله. هغه وچې د دولت خان سدوزي (داحمدشاه نیکه) قوې ډله یې پر بلې ډلې وخیله، او د وروستی ډلې

مشران ، عتاسدوزی او عزت یې وهڅول چې خپل قوم کندهار نه نږدې خای په خای کړي . دوی همدشپې وکړل ، خو ډیره موده نه وه تیره شوې چې گرگین پر هغو نابیره ودانگل ، وپي خپل او مهاجرت ته یې اړکړل . نږدې ټول ابدالیان شوراوک ، بکوا ، فراه ته وکوچیدل چې وروسته یې په هرات کې د لومړي ځل د پاره خپلواک دولت هم تاسس کړ . په کندهار کې غلزیان د عمده قوم په حیث پاتې شول . په دغه وخت کې د قوم مشر حاجي میرخان هوتک ، یا حاجي میرویس خان هوتک و چې په کال ۱۶۷۲ کې زیږیدلی و . په دغه وخت کې به شاید د پنځو ویشټوکالو و . دغه ځوان مشر په راتلونکو نويو او سختو شیبو کې پاڅه تجویزونه ونيول او عملي کړل ، او په هغو سره یې ثابتته کړه چې دې نه یوازې د خپل قوم بلکه د نورو قومونو په رهبري کولو او قرباني ته د هغوداماده کولو په لاره کې په سیمه کې بی جوړې شخصیت و او گرگین خان دده په پرتله خام او تند مزاجه بیگانه حاکم و .

گرگین خان د ابدالیانو له شړلو څخه وروسته میرویس هوتک نه رجوع وکړه . په غالب احتمال د گرگین خان هدف داو چې دده قوم هم وڅپي او په کندهار کې قوي قوم پرې نه ږدي او په ورو قومونو باندې د خپل خیال حکومت وکړي خو د میرویس هدف د گرگین خان د هدف په خلاف او هغه د پوره خپلواکي خپلول و . نوخپل هدف ته درسیدلو دپاره یې له گرگین خان او صفوي دولت سره په ظاهر کې د دوستي لار غوره کړه . او دگرگین خان په غوښتنه یې د بنار د کلان ترې منصب ومانه او هغه ته یې خان نږدې کړ دومره نږدې چې د مورخ سلطان محمد دراني په قول «گرگین یې مشوره او بکار نږدې اڅتي ، بغیر اجازه او اقدام صلح و جنگ نه ساختي ، اکثر مالیات دور دست را بموافقت و مراقبت او بدست مې اوردې و لشکر رایه سر کړدکی میرویس میفرستادی و مالیات را حصول مینمودي» . خو ډیر موده نه وه تیره نوی چې گرگین په میرویس باندې بدگمان شو او هغه یې دپارس پای تخت اصفهان ته تبعید کړ اوله شاه حسین صفوي نه یې و غوښتل چې «خوب است این مرد در اصفهان باشد . ارامې قندهار مربوط به جس این مرد است ورنه باعث اختلال قوم و حکومت شاه در قندهار میگردد و باید به او اجازه عودت به قندهار هیچ داده نه شود» . په دې ډول میرویس په ژوندانه کې د لومړي ځل دپاره په سخت مشکل واوښت . مشکل یې داو

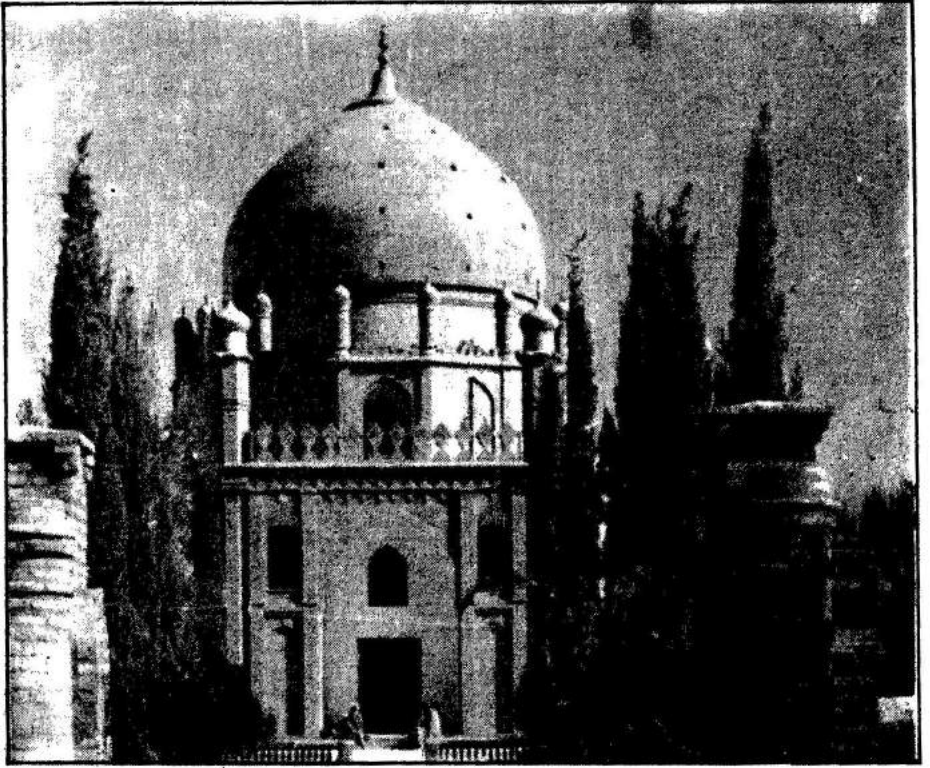
چې دى په يوه بيگانه ملک کې د هغه ملک د سياست مخالف پيژندل شوى ، او تر څارنې لاندې نيول شوى و. نويې سملاسي هدف داشو چې خان ازاد کړي او هيواد ته بيرته وگرزي تر څو خپل اصلي هدف ته درسيډو دپاره کاروکړي . هلته يې د سوغاتونو په ورکولو او دخپل تدبير او اغيزناکي وينا په برکت دربار ته لار پيدا کړه او د دربار په يوى متنفذى ډلې باندې يې دومره نفوذ وکړ چې د هغى سروال يعنى صدراعظم اعتماد الدوله په شفاعت شاه حنين دى نه يوازې معاف کړ ، بلکه کندهار ته يې دورنگ اجازه هم ورکړه ، چې د پخوا په شان دگرگين خان مشاور اوسى او په عين حال کې د هغه اعمال وڅاري . د سياسى بندي لپاره دا يوه هسې کارنامه ده چې نظرياتي ماته په تاريخ کې معلوم نه دي . ميرويس په اصفهان کې خانله داهم معلومه کړه چې د فارس امپراتوري مخ په خوري ده ، رسمي سياست د سنيانو او شيعه گانو ترمنځ اختلاف شديد کړى ، درباريان په مخالفو ډلو سره ويشل شوي او پخپله شاه يو ضيف شخص دى . د دغو کشفياتو په اساس ميرويس دې نتيجه ته ورسيد چې د پوره خپلواکي گټلو وخت رسيدلې دى .

ميرويس کندهار ته تر ستنيد و وروسته د شاه د سپارښتنې او د مصلحت له مخې له گرگين خان سره د مشاوري او د ښار د کنلان تر په صفت بيا همکاري غوره کړه . خو گرگين خان پرې ډاډه نه و او وېې غوښتل چې وېې ازمايې . نو يې د هغه لور خپل زوى ته په نکاح وغوښته . د ميرويس دپاره دا بله بخته کتاله شوه ، په دې چې په پښتو کې په تيره دسر په پښتو کې دادود نه و چې خپلې لورې پر دو هغه هم باندنيو ته نکاح کړي . نو يې د قومي مشرانو په صلاح يوه بله نجلى دخپل لور په نامه دگرگين خان زوى ته په نکاح کړه او هغه يې په دې ډول غافل کړ . ميرويس وروسته قومي مشران دمانجى په کلى کې په پته سره جرگه کړل . دمانجى کلى دکندهار دختيځ په ديرش کيلو متري کې دکنابل - کندهار په لار کې دپوپل زيو په سيمه کې پروت دى . دريډى خان مهمند په قول چې په خپلې منظومې محمود نامه کې يې راوړي ، او هغه په پته خزانه او دخپلواکي لمر څرک کې نقل شوى دى ، دمانجى په جرگې کې دغو مشرانو گډون کړى وو: سيدال خان ناصر ، بابو جان بساڼى ، بهادر خان اندر ، ملا پير محمد مياجي ، عزيز خان نورزى ، يوسف خان هوتک ، گل خان بابر ، نور خان ، پريغ ، نروخان الکوزى ، يحيى خان هوتک ،

حاجی نور محمد مشهور په حاجی انکو اویونس خان کاکړ . میرویس جرگې ته خپل وړاندیز وړاندې کړ او هغه داو چې د بلوڅو، کاکړو، او ترینانو خانان دې خپل ولسونه د مالیاتو له ورکولو څخه وازوي ترڅو کرگین خان مجبور شي له پوځ سره لیرې لار شي او دوی وکولی شي هلته هغوی له مینځه یوسي . جرگه والو د هغه تجویز ومانه، په قران یې لوړه وکړه او له هغه سره یو موټی شول . میرویس هغونه هغه فنواگانې هم ونبوولی چې له وطن نه یې د غاصبانو د شرلو د پاره دمکی له علماوو څخه ترلاسه کړې وي . میرویس مکی ته د حج دادا کولو د پاره له اصفهان نه تللی و، او دغه فنواگانې یې ترلاسه کړې دي . د بلوڅو، کاکړو او ترینانو خانانو د مانجی د جرگې له پرېکړې سره سم خپل ولسونه د مالیاتو له ورکولو نه وازول او د پیاغون لومړی عملی گام یې وچت کړ . د کرگین خان په مقابل کې د الومړنی ولسی «سرغرونه» وه . هغه هم خپله مشورتي جرگه وبلله او میرویس هم پکې گډون وکړ . میرویس بیساهم د مصلحت له مخې (د سرغرونی) د خپلو د پاره په کلکېه خپل ملاتړ وښود . کرگین وروسته له هغه شپږم زریز پوځ د کاکړستان ، ژوب او بلوچستان په لور واستوه او پخپله د یوه سپاره کنډک په قومانداني ورپسې روان شو ، او میرویس ته یې وویل چې له خپلو قومي اېله جاريو سره به دارستان په ده شپخ کې ورسره یوځای کیږي . میرویس په داسې حال کې چې کرگین خان له خپل کنډک سره موعود ځای ته رسیدلی وو، له خپل اوه سوه ییز قومي اېله جاري سره خان ورورسوه . د شپې له خوا یې نابیره پرې ودانگل او هغه یې له ټول کنډک سره له مینځه وپوړ . دا پېښه که څه هم مهمه وه معنی یې دانه وه چې کندهار آزاد شو . په بلوچستان کې شپږم زریز پوځ او د کندهار په ښار کې دولس نیم زره عسکر د هغه په حصار کې ځای په ځای وو . د کندهار صفوي عسکر و ولسي اوتو پونه لرل او د ښار په ټینګ حصار کې یې ځانونه مامون کتل . په هغه برسیره ((د ښار د باندې اکثر کلي اوولس ایرانیان وو)) دا ټول د میرویس د پاره یو ښل چیلینج وو . خو میرویس په ابتکاری تجویز نیولو او د هغه په عملی کولو کې پوځ شوی و . لومړی یې واړه اېله جاري ټولې د ښار شاوخوا وگمارل اود ښار رابطه یې له خارج سره قطع کړه . د صفوی پوځ د کرگین خان د سرنوشت څخه یې خبره پاتی شو . دا پله جاري بل ټولې د ښارو جان بسایې په قومانداني خان د ښار کلا ته ورسوه . ورپسې میرویس له څه

باندې درې زرو ايله جاريو سره په داسې حال کې چې هغوی د صفوي د وژل شویو عسکرو په وسلو سمبال او د هغوی جامې يې هم په تن وې بنارته ورسيد. ميرويس د گرگين جامې په تن کړې وې. اوټول سواره بنارته ورننوتل. د پارس عسکرو په ميرويس د گرگين خيال وکړ او پښتنو د بنارحصارته په ننوتلو سره په بې سازي چټکۍ سره عمليات پيل کړل. دپارس عسکرو او منصبدارانو له لاسي دغوندې بد و وخت ورنکړ. ډيرې ترينه ووژل څه لاسي ژوندی ونیول او څه يې وتښتيدل. پښتنو دميرويس په مشرۍ په دغه ډول په کندهار کې د پردیو د دوه سوه کلن حاکمیت علامه له مينځه يووړه اوله لاسه تللي خپلواکي يې بيرته خپله کړه. داوخت کال ۱۱۱۹هجري قمري او ۱۷۰۹عیوي و.

د صفویانو هغه شپږم زره عسکر چې کاکړستان او بلوچستان ته تللي وو، دگرگين خان له مرگ نه وروسته کندهار ته ورسيدل ، خو له پښتنو سره له يوې ناکامې مقابلې نه وروسته چې په هغې کې ډيرې ووژل شول او ونیول شول وتښتيدل او دتراجيدي خبر يې اصفهان ته ورسوه. له هغه وروسته ميرويس په څرگند ډول جرگه وبلله او جرگه والو ته يې په خطاب کې وويل: «تاسې چې د دين دپاره هرڅه کوي ... د مرمرو په ډبرې باندې به ولکل شي. او خلک به يې د محشر تر ورځې درناوي وکړي.» د جرگه والو يوه ډله اندېمنه وه او څرگنده يې کړه چې «دپارس امپراتوري پراخه او زوروره ده ، پريمانه پوخونه او خزاني لري ، مونږ غريبان به په کومو وسايلو له هغو سره مقاومت وکولى شو؟» دميرويس دپاره دا هم گرانه شوه چې اوس به خپل خينې يې زړه اوتسلیم طلب وطنوال څنگه قانع کوي. په قوت اوفصاحت يې هغوي ته خطاب وکړ چې «ډېره موده شوې چې دپارس خلکو د انصاف اوعدالت له حدودو څخه تيري کړې دی اوپه بيلو بيلو لارو يې زموږ عزت اوولس زخمي کړې دی.» هغه دا هم ورنه وويل چې اوس د صفوي امپراتوري ضعيغه شوې اود رتکيد و په حال کې ده. هغو ته يې هغه فتواکانې هم وپنودلي چې د پردیو د سلطې د پردولو په مقصد يې د مکې ، ماورالنهر او هندوستان له علماوو څخه ترلاسه کړې وې. هغه په دې ډول دشکمنواوتسلیم طلبانو شک او تردد رفع کړ. بيا جرگه والو دی د خپل قايد په حيث غوره کړ ، او ډيرو يې د مقاومت کولو دپاره تيارې وپنود.

د زغورونکی، بنسټ اېښودونکی میرویس نیکه مقبره

د صفوي حکومت خپل عکس العمل په دوو بڼوکې څرگند کړ: مذاکره او زور. لومړی یې دخپل حاکمیت د اعمادي د پناړه قاید میرویس ته استازي ولېږل. قاید میرویس د هغه لومړي نماینده، محمد جامع ته وویل چې ((که خیال کوي چې عقل او پوهه ... هغو غرونو ته چې دغه هیواد یې احاطه کړی دی نه ده راغلي. پرېږده چې ستا پاچا څنگه چې بې زړه وي خپل زور واز مایي. که هغه څنگه چې ته وایي زور ور وي یوازې به په کړو نه په تشو خبرو زموږ له طرحو سره مقابله وکړي.)) قاید میرویس د پارس دوهم استازي، محمد خان، دهرات والي ته چې د حج د سفر ملګري یې و هم ورته ځواب ورکړ او ورته یې وویل چې له لوی څښتن څخه مشکور اوسه چې تاسو دوستي په سبب پر مونږ د میلمه حق پیدا کړی دی. که داسې نه وای تاته به جزا درکړل شوي وای ځکه چې ((ته مونږ ته په سپک نظر کوزي او موږ وروسته له هغه چې څښتونښه شکولی دی د مر یتوب دپاره بولي. خو په یقین سره پوه شه چې دانتقام وخت رسېدلی دی او غیر لاسن افغانان د پارس ه ځلکسو دپاره دخدای تعالی غوره شوی وسایل دي. زمونږ تورې ایستلی شوی دی اوترڅو چې ستاسې شاه له تخت نه کوزنه کړل شي، او هیواد مو فتح نه شي په نیکو کي به نه شي.)) له هغه وروسته د صفوي حکومت په نظامي عملیاتو لاس پورې کړ او خسر و خان، د گرجستان والي او د گرجین خان وراره یې د دولس زریز پوځ په قومانداني کندهار ته ولیږه.

خسرو خان په خپله دنده کې ترپوه حده پورې بریالي شو. لښکرو یې په گرشک کې د پښتنو یو لښکر په شاوتمبوه او په ۱۷۱۱ کې یې د کندهار ښار کلا بند کړ او له اوسیدنکو څخه یې بې له قید و شرط نه تسلیمي وغوښتله. میرویس محاصره کوونکي په محاصره کې ونیول او دسوتک او خوږو شیان یې پرې بند کړل. د محاصرې دوام او د بې قید او شرط تسلیمي تقاضا ددې سبب شو چې خسرو خان د عبدالله سدوزی په مشري ابدالي متحدین له لاسه ورکړي او محاصره شوی ښاریان په خپل مقاومت کې ټینګ شي. سره له دې چې په اول کې ځینو غوښتل چې تسلیم شي. په دغه حال کې قاید میرویس په یوه لوی لښکر سره چې دنږدې او لیرې قامونو له جنګیالیو نه یې د مقابلي په مقصد برابر کړی و، د خسرو خان پر پوځ یرغل وکړ او هغه یې د پوځ له ډیرې برخې سره له مینځه یووړ. د پارس بل انتقامي پوځ د محمد خان رستم په قومانداني

هم په همدغه سرنوشت واوښت. له هغه وروسته د صفویانو نظامي وجود او سیاسي سلطه اول په کندهار او وروسته په هرات کې له مینځه یووړل شوه او میرویس خپلواکی یقیني کړه.

قاید میرویس وروسته کندهار له کلات نه تر فراه پورې یې له کوم جنګ نه اداره کړ، او په ۱۷۱۷ کې په پخه خوانۍ کې د څلورو څلوېښت کالو په منګ و فات شو. دې په اصل کې له ۱۷۰۹ نه وروسته د کندهار واکمن و. دده دواکمنۍ او ادارې په باب معلومات نشته خو دی یې له کوم شک نه د کندهار په پوره خپلواک کولو سره د افغان د خپلواکۍ بنسټ ایښودونکی دی. باید په یاد ولرل شي چې د خپلواکۍ بهرغ لومړی روښانیانو هېک کړی و. روښانیانو د بايزيد انصاري مشهور په پير روښان، د هغه د زامنو او لمبانیو په مشري د مغلو د سلطې پر ضد په شپاړلسمې او اولسمې پېړۍ کې په وفتو سره مبارزې وکړې. په دغو مبارزو کې د بهرروښان د کورنۍ د سرکسان ټول تلف شول. د خپلواکۍ کتلنو په لار کې پلکورنۍ شاید د شومره تلفات نه وي ورکړې. په هر حال له هغو وروسته داولسمې پېړۍ په دوهمې نیملې کې اېمل خان مومند او خوشحال خان خټک د عین مقصد د پاره له مغلو سره کلونه کلونه و جنګیدل. د روښانیانو په شان دوی هم په مقصد ونه رسیدل خو دوی ټولو د پښتو تاریخ د تودو مبارزو تاریخ وگرزوه او د مبارزو روحیه یې ژوندۍ وساتله.

د قاید میرویس حرکت د همدغو مبارزو په لړ کې بریالي حرکت دی. هغه په کندهار کې د صفوي د امپراتوري پوځونه له مینځه یووړل، او کندهار یې پوره خپلواک کړو. دغه بریالي توب یې په لږو منابعو او بشري قواوو سره حاصل کړ. په بشري قواوو کې فعاله برخه د شلزیو هغه هم د ټولو غلزیو نه بلکه د لویدیځو غلزیو وه. له دوی سره کاکران، تریخان، بلوچان، پریڅ، یو شمیر ابدالیان او هزارگان ودریدل. د ابدالیانو شتمني برخې د کندهار په ازادولو کې برخه نه لرله او میرویس ونه شو کولی ټول ابدالیان د ازادۍ په مبارزې کې له خان سره ملګري کړي. له دغو قومونو څخه میرویس درې نیم زره جنګیالي تنظیم کړي و چې د مولف امان اله هوتک په قول یې «پوځه ګوډې رنډې وسلې لرلې» په داسې حال کې چې د دینمن شل زریز پوځ ټوپک او توپونه لرل او تنظیم شوی وو.

سره له دې هم پښتانه پرې غالب شول. دوی په دوه دلیلونو پرې غالب شول. یو دلیل یې داو چې کرکین خان په خپل نوي سیاست یعنی د قومونو د داخلي خپلواکي په محدودولو سره قومونه اود هغوی مشران وپارول او هغو د پوره خپلواکي گټلو په لار کې د میرویس ننګه په ټینګه وکړه. خو دابه درسته نه وي چې وویل شي ټولو قومونو اومشرانو او خانانو یې هم دغسې وکړل. په وروستيو کې ځینې تسلیم طلب وختل. البته میرویس د هغوی اندېښنې رفع کړې. خو دغه اطمینان موقتي ثابت شو. د میرویس له مرگ نه وروسته د هغه ورور اوجانشین میرعبدالعزيز، هم تسلیم طلب وخت، تر څو دمیرویس مشر زوی، میر محمود، دازادي غوښتونکو په ملاتړ هغه له منځه یووړ. دغې پېښې د میرویس په کورنۍ کې د انتقام او تریوري حس وپاروه تردې حده چې دغه حس په پای کې د هغه دکورنۍ د سقوط یو سبب وګرځید.

د پښتنو د بریالي توب بل دلیل پخپله میرویس دی. ماد میرویس په باب دغسې لیکنه تراوسه نه ده لوستلې چې لیکونکي به یې هغه مدد مت کړی وي. برخلاف، مورخانو دده شخصیت او کارنامې ستایلي دي. ج. ت. کروشنسکي او جان هان وي، معاصرو باندېنيو تاریخ کښونکو، دده او همدا راز دده داخلافوکارنامې په تفصیل سره بیان کړي او ستایلي دي. ددې عمده دلیل دا دی چې میرویس نه یوازې د هوتکو بلکه د لویدیځو غلزي قومونو سروالي کورنۍ ته منسوب و، اودې په دغې سروالي کورنۍ کې دولسي مشر په حیث هسک شوی و. دلويديځو غلزيو خپلواک ریاست که څه هم سلطان ملخي توخي تشکیل کړی و، د میرویس په وخت کې د هغه پلار بنال خان هوتک د هغو مشرو چې د هغه له مرگ نه وروسته میرویس د قوم په مشري غوره شو. دمیرویس کورنۍ شتمنه، سوداګره او دوډۍ ماره وه. په خاص ډول دمیرویس مور، نازو انا چې د سلطان ملخي توخي لور وه، شاعره، عالمه، دوډۍ ماره او په ولس مینه میرمن وه. او هغې خپل زوی، میرویس دهنډمن ژوند دپاره روزلي و. پخپله میرویس له قومي مشرانو، علماوو، سوداګرو او وګړو سره محشور و. په ولسي دود او دستور پوهیده اولانجې یې په جرگو هوارولي. د خپلواکي گټلو دحساس دوران مشکلات یې په یو لړ جرگو سره حل کړل. پنځمه یې دسره غره په شنه کوتل کې دداینفریه غبرګه کې دیوي ونې لاندې وکړه چې هغه وروسته د پنځو ونه

یاده شوه . دا چې دی فصیح او قانع کوونکی و شاید له دې امله وچې دی جرگه مار سروال و . ممکن دهمدغو شخصي اوصافو په سب وي چې دی د خپل پلار قایم مقام وټاکل شو . په هر حال میرویس په مکه او هندوستان کې د فتواگانو د حاصلولو او په پارس کې وطن ته د ستیدو په مقصد له علماوو او دولتي مامورانو سره مجلسونه او بحثونه وکړل . په دغو مجلسونو کې یې نوی اومخالف نظریات واوریدل ، بصیرتونه زده کړل ، اوله سیاست سره لاهم علاقمند شو . له سیاست سره د همدغې علاقې له امله وچې ده خپل هدف ته رسیدلو په لار کې له خپلې شتمني نه چې هم ورته په میراث پاتې وه او هم یې پخپله په سوداګرې سره ډیره کړې وه ، په سخاوت سره استفاده وکړه . ده د خپلو سفرونو ، تجربو او همداراز د خپل د فعال او بسا وقار شخصیت او خپلواکي حاصلولو د دایمي په برکت وکولې شول چې په خپل وطن کې علما او قومی مشران او خاندان تردې اندازې ترخپل تاثیر لاندې راولي چې هغوی خپل مقتدیان او لوسونه د خپلواکي د غاصبانو په مقابل کې پاڅون ته وهڅوي . عامه خلک په دې نه پوهیدل چې هغه د ازادې جنگ و . دمولف امان الله هوتک په قول «په ناصرو او هوتکو کې هم عام خلق په دې نه وو خبر چې مونږ د خپلواکي جنگیالیان یو.» خو میرویس دغسې شخص وچې په ډیرو سختو حالاتو کې هم په خپل هدف کې ټکنی نه شو . بلکه نور یې هم دهنه په لور و هڅول . تجویزونه یې ونیول او دهنو په برکت او دملګرو په همکاري یې وکولې شول پوره خپلواکي وکټي ، خپلې کارنامې دوپار نه ډک سر مشق وګرزوي او خپل نامه ته ابدیت ورکړي . میر غلام محمد غبار دی «مرد مبتکر و مبارز و مؤسس بولي» او اضافه کوي چې «برای انهدام تسلط خارجی و حصول آزادي و استقلال ملي درگوشه افغانستان عملا راه را باز کرده بود.» دده نوښتګر تدبیرونه سړی ته د جوزف ستالین ویناپه زړه کوي چې ویلې وه «نه د پلوماسې دیوې فرقي کارکوي.» د پوره خپلواکي د کتلو په لار کې د قومی مشرانو او خانانو بې دریغه ملاتړ او پخپله د میرویس دولسی شخصیت له امله وچې ده د خپلې سروالی په دورې کې له هغونو خان وچت ونه نیو او یوازې یې د قاید یا سترمشریا وکیل په لقب اکتفا وکړه . داسې ښکاري چې د خپلواکي کتل ، نه حاکمیت چلول د هغه اصلی هدف و . میرویس وروسته له هغه چې قاید شو د مرګ تر ورځې یې

د مشر په حیث سلوک وکړ، نه دامیر یا پاچا په حیث چې خان به دخدای
نائب یا سوري گنې اوولس به رعیت بولي. ده په واقع کې یوازې خپل
خان، خپله کورنۍ او خپل قام خپلواک نه کړ. ده قومونه هم خپلواک
کړل او هم خپلواک پرېښودل. خپلواکي کتل او خپلواکي ورکول د قاید
میرویس ستره کارنامه ده.

د ثور انقلاب یاد ثور کودتا؟

محمد حسن کاکړ

په دې کې خطر دې چې خپلې مفکورې له نورو څخه واخلي. باید له نورو څخه معلومات حاصل کړي خومفکورې، د تجربو په شان، باید پخپله ستاوسي.

لارډاکټن

دغه لیکنه په کال ۱۳۶۸ / ۱۹۸۹ کې په پېښور کې د آزاد افغانستان د لیکوالو د اتحادیې (وفا) په اداره کې په یوه سمینار کې لوستل شوې وه، او دلته په یو څه سمون سره د لومړي ځل دپاره خپرېږي.

په کال ۱۳۵۷ / ۱۹۷۸ کې د ثور د میاشتې په اوومه د محمد داؤد په سروالي د افغانستان د لومړي جمهوریت نسکوریدنه او په ځای یې د نور محمد تره کې په مشري د افغانستان د دموکراتیک جمهوریت دریدنه د اردو کارو، د ادټول پوځ کار هم نه و. په پوځ کې د هغې برخې کار و چې ستر اټیکيکي مقام یې لاره. دغې برخې له هغه ځای نه د برحال حکومت د تصمیم نیولو عالي مرکز په چټکې سره له کار نه وغورځوه. په یوه حساب یې د لسو او په بل حساب د څلیرو ویش ساعتو په اوږدو کې حکومتی واک یا په دقیق ډول د حکومت د سر والي مقام تر لاسه کړ.

د پوځ دغه برخه د پلچرخې د زغرورې څلورم لمبر قواوې او د بگرام هوایي قوه وه. په دې حساب د حکومت نیونه د هغو نظامیانو، په خاص ډول د هغو نظامي منسبدارانو کارو چې نر نورو قواوو څخه ډیر په پېچلو او عصري وسلو سمبال و. د دغو منسبدارانو شمېر د حفیظ الله امین په قول یوازې په کابل کې درې سوه تنه افسران وو. دی په عادي نظامي تمریناتو کې ډېر انداختونه کړي او ځانونه د حکومتی واک غصولو دپاره تیار کړي وو. تره کی په خلقی پوځیانو باندې دومره ډاډه و چې ویل یې غواړي د زمري په میاشت کې انقلاب وکړي، او په هغه باندې د زمري انقلاب نوم کښېږدي. په هر حال، دغه منسبداران د قوي عقیدې او ټینګې ارادې خاوندان وو، او د کودتا په وخت کې یې د مخالفو منسبدارانو، په تېره د امرانو په محصورولو او وژلو کې له ګرندیتوب نه کار واخیست. له څه کم یولک نظامي افرادو څخه ممکن دوه زره د پاڅیدونکو په پلوي پاڅیدلې وي. سره له دې چې د پوځ ستره برخه د حکومت پرخواوه پښې په دغسې چټکې سره روانې شوې

د یرغلگرو ماتوونکی غازی وزیر محمد اکبر خان

اوتیجه دومره زردیا خیدونکو په گته تمامه شوه چې مخالف منصبداران دمحمداوډله مړینې نه وروسته له سرته رسیدلي عمل سره مخامخ اوپه ظاهر کې تسلیم شول. بناریان خوځه کوي چې په دې نېوهېدل چې څوک څه کوي گوندي لویان حتی دگوند عمومي منشی، نورمحمد تره کې، اودگوند منشی، ببرک کارمل، هم په کودتا یې عمل خبر نه وو. له گوندي لویانوڅخه یوازې حفیظ الله امین اوله نظامي منصبدارانو سره رابط غړي چې هغه هم یوڅوکسه وو، خبروو. امین چې د ثور کودتا دهغه په ابتکار او قومندې سره دهمدغو رابطو غړيو له لارې دخلقی منصبدارانو له خوا پیل او بریالی شوه په دغه وخت کې دگوند دلوړ مشرتابه یعنی سیاسي دفتر یابولتېورو غړی هم نه و. دی چې دپخوا نه د تره کې لخوا نه پدې دنده گمارل شوی و دی دمرکزي کمیټې غړي اودخلقي فراکسیون دنظامي گوند یانواټمرو. دثور دمیاشتي په پنځمه او شپږمه تره کې او کارمل اوپنځه نورگوندي لویان بندیان وو، نور یې پایت وو او یادچاردهي په کلیواوباند وکې سرگردان گرزیدل. گوندي ایډیا لومکانو په دغه عمل باندي دانقلاب نوم کښیږود، حال داچې هغه کودتا وه، اول به زه دلته دواړه په لنډ ډول معرفي کړم. کودتا دکو (coup) اودتا (d'etat) نه جوړه فرانسوي ترکیبي کلمه ده په معنی د(دولتي ستروک) یا(د دولت سقوط). په اصطلاح کې کودتا دحکومت سملاسي نیولوته چې زیاتروخت په تشدد سره ترسره کېږي ویل کېږي. دانقلاب کلمه دڅرخولو معنی لري، اوتعریف یې یو اوتاکلي نه دي. په معنوي ډول انقلاب دحکومت، ترکیب ته دتغییر ورکولو په معنی و، چې هغه لږمماً دزور له لارې څه نه و. په دربار کې چې به کوم وزیر تبدیل شو خلکو به دغه تغیر دانقلاب په نامه یاداوه خود ۱۷۸۹ کال نه وروسته په دغه تعریف کې تغیر راځي. خلکو دغه کال دپوه نوي ډول انقلاب شروع وباله چې له ماضي سره یې مقاطعه حقيقي وه، اوخصوصیت یې تشدد اوداجتماعي، سیاسي اواقصادي اساسي تحول دپاره نامحدود امکانات وو. خلکو داسې هم فکرکاوه چې دغه نوي حادثه له ملي سرحداتو څخه اوږي اوپوځه عمومي اوعالمي ده. حتی هغه خلک هم چې انقلاب یې نامطلوب گمانه په دې موافق وو چې انقلاب ددوي دعصر دسیاست دپاره اساسي و ۱

وروسته انقلابيونو انقلاب هغه عمل ته وایه چې دټولني زیاتره خلک په عمدي ډول حاکم نظام نسکور کړي، او په ځای یې دخپلي خوښي ترهغه بڼه نظام راولي. ولادمیرلین، دشوروي اتحاد مؤسس چې دشلمې پېړۍ ډیر وتلی انقلابي دي، انقلاب په دې ډول شرح کوي. ((دانقلاب اساسي قانون چې په ټولو انقلابونو په تیره په شلمې پېړۍ کې دروسې په دریو انقلابونو سره تائید شوي دي، په لاندې ډول دي: ددې دپاره چې انقلاب وشي دزیښل شوو اوستم خپلو ولسونو دپاره کافي نه ده چې په زړې لارې باندې

دژوند کولو ناممکنې درک کړي، او اوښتون وغواړي. ددې دپاره چې انقلاب پېښ شي اساسي خبره داده چې استثمار کوونکي په زړې لارې باندې ژوند اوحاکمیت ونه شي کولي.» دي وړاندې وايي: «(یوازې هغه وخت چې (لاندني طبقات) ونه غواړي په زړې لارې باندې ژوند وکړي او (پورتنې طبقات) ونه شي کولي په زړې لارې باندې حاکمیت نه دوام ورکړي، انقلاب بریالی کېدلې شي. دغه حقیقت په نورو الفاظو کې هم افاده کېدلی شي. انقلاب یې له عمومي بحران څخه په ټول ملک کې (چې استثمار کوونکی او استثمار شوي دواړه متاثره کړي) امکان نه لري. له دینه داسې نتیجه اخیستله کېږي چې ددې دپاره چې انقلاب پېښ شي اساسي داده چې لومړي دکارگرو زیاتره برخه (یا لږترلږه طبقاتي شعور خاوند په سیاسي لحاظ فعال او سوچمن کارگران) پوره درک کړي چې انقلاب ضروري شوي اودوي ددې دپاره تیاردي چې دهغه دپاره ځانونه قربان کړي. دوهمه داچې حاکمه طبقات په دغسې حکومتې بحران کې تیار وي چې هغه حتی تر ټولو بېرته پاتې کارگران هم په سیاست کې کشوي.» «دهراصل انقلاب علامه دخپل شویو کارگري پرگنو په حجم کې لس چنده یا حتی سل برابره زیاتوالي دي چې تر اوسه بهی تفاوت او دسیاسي مبارزې دکولو مستعددي»، حکومت ضعیف کوي، او دانقلابونو دپاره ممکنه کوي چې هغه په چټکۍ سره نسکورکړي.» لښن داهم وايي چې « انقلاب دکارگري طبقي ډاکتریت په نظریاتوکې یې له کوم تحول څخه امکان نه لري، داسې تحول چې پرگنو له سیاسي بحران څخه په لاس راغلي دي، نه هېڅکله یوازې په پرو پاگند سره» ۲

په دې ډول دخلقیانو دواک نیولو عمل حتی پخپله ددوی د «(سترلابند)» دوینا له مخې هم انقلاب نه و، خو څنگه چې دخلک دموکراتیک گوند لویانو او ایدیا لویانو دخپل گوند غړي په انقلابي فکرونو سره مجهز کړي وو، دوی په هغه باندې د «انقلاب» نوم کېښود. انقلاب دگوندیانو دپاره دعقیدې په شان سپیڅلي ارزښت پیدا کړ اودوي په خپله انقلابیان شول، په داسې حال کې چې په ټولني کې دانقلابي شرایطو څرک هم نه وو، لکه چې وروسته به په دغه ټکې باندې بحث وشي. انقلابیانو سمه لاسه په دې پیل وکړ، چې له ماضي سره پرېکړه وکړي. نو یې افغانې تجارو ته شاکړه. دسر دولتي افغانې ماموران یې په تیره هغوي چې په لویدېځي نړۍ کې تحصیل کړي وو، یاووژل، یابندیان یاموقوف کړل او یایې ورته تنزیل ورکړ. ددوي او همدا راز د نورو حرفوي اوملکي مامورانو په ځای یې خپل کونډیان وکمارل، سره له دې چې دوی په دولتي چارو ونه پوهیدل. په عین حال کې یې زیات شمیر شوروي مشاوران هم په نظامي او هم په ملکي

۲- لښن، کین تلونکي کمونیزم، دماشومانو ناروغي، مترقي خپروونکي موسسه، مسکو، ۱۹۷۵ کال انگریزي چاپ مخ ۹۶.

ځانګو کې استخدام کړل او په دوي باندې يې تر څير ګوندي افغانانو نه زياته تکیا وکړه. دا ټول ددې دپاره چې دوی خپل دولت په انقلابي اصولو بنا کړي او دهغه له لارې دټولني ډيپريو پيړيو اجتماعي روا بطن سمله لاسه په انقلابي ډول واړوي، او که څوک ورسره مخالفت وکړي، او يا حتی ور سره همکاري و نه کړي ور سره ((انقلابي برخورد)) وکړي ګوندي لويانو ددغه فکر په اساس عمل کاوه چې ددولت په نيولو سره دوي دخلکو دژوند او مرګ واک تر لاسه کړي او څنگه چې دوی انقلابيان او دخلکو خد متګران دي يوازې دوی دولس ستونزي هوارولي، او ددولتي چاري په مخ يولي شي. نور محمد تره کې ويل چې ((مونږ انقلاب کړي، مونږ حکومت کو))

((انقلابي برخورد)) ددوي په خپل سر غوڅونکي چلند شو. دولتې شکل اړول اوله نورو سره ((انقلابي برخورد)) کول پارونې وکړي خو هغه څه چې ټول ولس يې وپاروه، او ګوند يان يې ورسره لاس په ګريوان کړل ددوی هغه ګوښتونه وو چې څوښتل يې په هغو سره اجتماعي روابط واړوي. دهمدغه مقصد او همدا راز ددولتي شکل اړولو دپاره يې اته ترمانونه يو په بل پسې په خپل سر وايستل او په حاکمانه ډول عملي کړل داسې چې دعمل په جريان کې يې دخلکو دحقوقو، ارزښتونو او ژوند پروا و نه کړه. ولس په ټول هېواد کې دانقلابيانو پرضد پاڅونونه وکړل، او انقلابيانو هغه په وچ زور وځپل. په زرګونو يې بنديان کړل، وکړول، او ووژل، سره له دې هم انقلابيانو ناري و هلې چې ددوی دولت دځواکي کښو دولت دي. ددوی په فکر ددې معنی دا وه چې دوطن بد ګران او کارګران او په مجموع کې ځواکي کښان له خپل بد حال څخه اگاه، له هغه نه بېزاره او دهغه په اړولو پسې وو، خو په خپله په دې قادر نه وو چې خپلې هيلې او څوښتنې مشخصې اوافاده کړي، او په عمل کې يې پياده کړي. نو ددوي رښتيني ځانمن معني هغه نظامي منصبداران کوم چې دافغانستان دخلک دموکراتيک ګوند په خلقي فکرونو مجهز کړي او په ګوند کې تنظيم کړي وو، ددوي په نمايندګې پاڅيدل او هغه نظام يې نسکور کړ چې دځواکي کښو په زبان او د ((فيودالانو))، ((ارستوکراتانو))، ((پانګه ورو))، ((کمپرادورانو)) او ((طفيليانو)) په ګټه وو.

لکه چې د مخه يې ذکر و شول څواري کښو نه دګونديانو مطلب کارګر او کرونده ګر وو خودوی په ډيرو لحاظو نو سره په اساسي ډول متفاوت وو او د نورو په مقابل کې يې ګډ دريځ نشو غوره کولې. دکا رګر و په باب دغومره ويل بس دي چې په افغانستان کې ددوی شمير دومره لږ وو، لکه يو ټاپو چې په سمند رکې وي. پخپله نور محمد تره کې هم په دغه حقيقت اعتراف کړي و. ده په کال ۱۹۲۹ کې دمارچ په ۱۸ د شوروي اتحاد دصدا اعظم، اليکسي کاسيګن د يوې تېليفوني پوښتنې په ځواب کې ويلي و چې ((په افغانستان کې دکارګرو شمير بيخي لږ دي)) دغه لږ کارګران هم زياتره

د دولت لپاره یې د خصوصي صنایعو مستخدمان وو. دوی هغسي کارگران هم نه وو کوم چې په لویدیځي اروپا کې د تیري پیرۍ په لومړي نیمایي کې وو. هغه مهال کارگرو په ډیرو سختو شرایطو کې دپه اصطلاح د بخور نمیر په حال کې ژوند کاوه. د افغانستان د کارگرو ژوند د اروپا د تیري پیرۍ د کارگرو تر ژوند نه په کرانه بڼه وو. لومړۍ ډلې چې د خلقي حکومت په مقابل کې د کومې موضوع په سرکار پرېښود دمکروریانو کارکوونکي وو، چې حکومت د هغو غوښتنه و منله او موضوع یې زرغلی کړه. د کارگرو په خلاف کرونده گر د افغانستان د خلکو شته برخه تشکیلوی او افغانستان د ورو مخکې والو ملک دي. لوی مخکې وال هم په ملک کې وو، په هرات، فراه، میمنې، کندوز، اومزار کې خو د دي شمیر لږ وو. د زرگونو جریبو نو مالکان په ټول ملک کې د گوتو په شمیر وو. د ورو مخکې والو ترڅنګه د یې مخکې کرونده گرو، زراعتي، اجاره گرو او په مجموع کې د بډگرو یا زراعتي کارگر و شمیر هم ډیرو، اودې. د دوي د ژوند په باب ډیوه مهم ټکي په نظر کې نیول جتمسي دي، او هغه دا چې د مخکې د حاصلاتو په باب له مخکې والو سره د بډگرو مناسبات ډېریو پریو د عرف او عادت له مخې داسې تنظیم شوي وو، چې دمخکې صاهیت یعنی ښیرازوب اوسا ښیرازوب په تناسب دمخکې په حاصلاتو کې د کرونده گرو برخه یا نیمایي، یا دریمه، یا څلورمه او یا پنځمه وه او د حکومتې مالیاتو او نور څراغمالو تادیه هم دمخکې والو په شان وه. په کندوز کې دمخکې د اجوره کار عایدات د حکومتې او سږ مامور له قانوني معاش نه ډیر وو. دمخکې د اجاره گرو عایدات تردې هم زیات وو، او داپه دې سبب چې دوی له مخکې د خپل زحمت په اندازه حاصلات ترلاسه کول. هو، د هغو بډگرو حال بد و چې بډگري ورته نه پیدا کیده. د هغسي بډگرو او نور وزیران په صناعتې او تعمیراتي اجوره کارو تبدیلیدل، او په ښارونو، په تیره د کابل په ښار کې د دوي شمیر ډیر وو. په دې حساب په یو څه استنې سره کرونده گرو ډېرو ډیرو شتمنیو په لرلو سره د مارکستي اصطلاحاتو په اساس د وروبو رڼواگانو په ډله کې حسابیدلې شول. داسې شواهد په لاس کې نه شته چې ونیسي کرونده گرو د هغسي صنفې یا طبقاتې شعور پیدا کړي وو، چې د هغه له مخې خپل کړه عیار کړي او د مخکې والو په مقابل کې جگ شي. دوی په هیڅ وخت کې د فیودالي روسي، یا فیودالي جرمني او یا د فیودالي فرانسې د بډگرو په شان د صنفې روحې له مخې دمخکې والو په مقابل کې گډ عمل نه دي کړي. نو عجیبه نه ده چې دوي د خلقي حکومت ترشا و نه دریدل سره له دې چې دغه حکومت د هغو د ملاتړ د ټولو دپاره دمخکې اصلاحات عملي کړل، او په هغه سره یې لویو مخکې والو نه ډیر ش جریبه مخکې پرېښودله، اضافکې یې ترینه واخیسته او په یې مخکې بډگرو باندې یې د کورنۍ په سر پنځه جریبه وویشله. په واقع کې حکومت دمخکې د اصلاحاتو په عملی کولو سره د پخوانیو زورمنو حکومتونو د تشدد چلند په عمل کې هم تالید کړ او هم یې له هغونه زیات زور زیاتي وکړ. په معاصر افغانستان کې

په تیره دامیر عبدالرحمن خان په وخت کې هغومره چې حکومتې عمالو بدگران ټکولي
 مخکه والو نه دي ټکولي. مخکه والو دهغو دټکولو دپاره نه حقوقي اونه عملي امکان لاره.
 داچې بدگر او له هغو سره مخکه وال او روحانیون دحکومت دنا دودو په مقابل کې
 یو وخت بل وخت پاڅیدلي دي باید عجیبه ونه گنله شي. دوي هیڅ وخت دمجردو
 مفاهیمولکه نظام ، صنف ، طبقي ، طبقاتي فکر او طبقاتي مبارزې اوداسې نورو په فکر کې
 نه وو. دمعاصر افغانستان دسیاسي تاریخ تر ټولو مهم بعد له حکومت سره دنورو ډلو په تیره
 دقومونو تصادم ، اودننه په حکومت کې داعلي واک په سرد دلکیو ، کورنیو او افرادو
 ترمینځ جگړې دي . نو کودتا یې نظامیان دخواري کښو او بدگرو دفکري او عملي لارې
 نمایندگان نه شي کېدلي سره له دې هم نور محمدتره کې به ویل چې نظامي انقلابیان
 دخواري کښانو یعنی بدگرو او کارگرو خامن دي . له دغې وینانه دهغه مقصد داو چې هغه
 څه چې نظامي انقلابیانو وکړل ددوي دخواري کښو پلرونو دهیلو اوغوښتنوله مخې و . دغه
 توجیه هم سمه نه ده . نظامي گوندیان ټول تعلیم یافته گان وو او په هغو کې دځینو
 دتحصیل موده دولس کاله ، د ډیرو شپاړس کاله ، او دنورو لا اوږده وه . په افغانستان کې
 تحصیل که څه هم عمومي او وړیا و په واقع کې عمومي نه و دخواري کښو یعنی بدگرو
 دخامنودپاره په عمل کې ممکنه نه وه چې دومره اوږد تحصیل وکولي شي . په لغمان کې
 په ابجد ، لومړنی ښوونځي او منځنی ښوونځي کې زما بیخي ډیر شمیر همصنفا نو او نورو
 تحصیل پیریني دي . زما هغو همصنفانو اونورو تحصیل ته دوام ورکولي شو چې کورنیو یې
 دهغو کار ته سخته اړه نلرله . نظامي گوندیان دمارکستانو په اصطلاح دپورو بورژواگانو ،
 غټو بورژواگانو ، فیودالانو او بیوروکراتانو په ډله کې حسابیدل . ځیني یې دواکمني کورنی
 تېرته هم منسوب وو. په دې ډول دغه نظامي گوندیان دلسر تحصیل ، (چې ډیر ویې په
 شوروي اتحاد کې کړي وو) عایداتو ، سلیقي ، جهان لید ، هدف او په یوه کلمه د شخصیت
 له نظره له عامه خلقو نه متفاوت اوحتی له هغوی سره په مخالف قطب کې وو . د عصري
 تعلیم کړو او خارج ته تللو افغانانو په حیث دوي په دغسې شغل بوخت وو چې سروکار یې
 له تخنیک ، دولت او قدرت سره وو. دوی عصر یان اودعصري ژوند اوتحول غوښتونکي وو.
 هغوي چې په گوند کې تنظیم شوي او له کمونیستي تعلیمو سره آشنا شوي وو منهد شوي
 وو . چې دخپل گوند په دستور او اتکا سره حکومتې واک تر لاسه کړي که څه هم دغه کار
 په غیر لانوني ډول سره تر سره شي . په دې ډول دوی په دغسې کمونیستي انکارو کې
 نښتې وو چې دافغانستان دشرايطو او دخلکو دذهن محصول نه ، بلکه له خارج نه په تیره
 له شوروي اتحاد نه ، وارد شوي وو دوی په واقع کې له خپل ولس نه بیکانه شوي وو او په
 ولسي مبارزو کې یې برخه نه وه اخیستي . ځنګه چې ددوي د ایدیالوجي مرکزي ټکي
 دقدرت تر لاسه کول و دوي په هغه ټینګ ودريدل . دغه ټکي نه یوازي ددوي دپاره بلکه

د ډیرو نورو تعلیم کړو یا دنوي تحصیل کړي ډلي خواصو (elites) دپاره هم ډیر جالب و. خو دوی په دې چې نظامیان وو تر نورو نه په ښه موقعیت کې وو. په ډیر و بیرته پاتې ملکونو په تیره په افغانستان کې سیاسي او نظامي قدر لونه سره تړلې دي. له ۱۹۵۶ څخه وروسته چې دافغانستان پوځ په خاص ډول په عصري و سلو سمبال شو او د نویو اویچلو و سلو استعمال دپاره منصبداران په باندنیو ملکونو کې تعلیم یافته شول دوي وروسته د ښه موقف خاوندان وگرځیدل. دغه عنعنوي نظامي ساحه د حکومتی کید و او دولتي کید و او په نتیجه کې دواک گټلو دپاره تر هرې بلې ساحې او تر هرېل وخت نه زیاته مهمه شوه. افغانستان چې دخپل خاص موقعیت له امله دخپل نفوس په تناسب لوي پوځ اوزیات شمیر منصبداران لرلي دي په هغه کې یې د ښه استعداد خاوندان جلب کړي دي.

په معاصر افغانستان کې نظامیانو په عمومي ډول او انقلابي منصبدارانو په خاص ډول دملک عمومي سیاست ډیر متاثر کړي دي. خو په سیاست باندې ددوي اثر دعاما ذهن پر خلاف اودهیواد په زبان تمام شوی دی. ددغه حکم دپه حقه بنودلو دپاره به څو مثالو نه راوړم. دمحمد داؤد دصدارت په دوره کې پخوا له دې چې په کال ۱۹۵۵ کې لویه جرگه وغوښتله شي او له هغې نه له شوروي اتحاد نه دوسلو دپیرودلو اجازه ترلاسه شي دپنځوسو یاشپیتو لوړ رتبه منصبدارانو نه یوه لویه شورا جوړه شوه. محمد داؤد دغې شورا ته څرگنده کړه چې دامریکې په گډون لویدیځ هیوادونه نه غواړي په افغانستان باندې وسله څرخه کړي مگر داچې شرط پرې باندې کښېږدي په داسې حال کې چې شوروي اتحاد هم په مونږ وسله څرخوي او هم زمونږ دبیطرفي درناوي کوي. نو افغانستان باید له شوروي اتحاد څخه وسله په بیه واخلي. مشهور مرستیال خان محمد دهوي وینا په ترڅ کې دمحمد داؤد دنظر په ملاتړ څرگنده کړه چې افغانستان ته دپاکستان له خوا خطر متوجه دي او امریکا هم د پاکستان په خوا ولاړه ده. په دې حال کې زمونږ دپاره بله لاره نه شته مگر داچې له شوروي اتحاد څخه وسله ترلاسه کړو. شورا په نږدې اتفاق سره دغه نظروما نه. جنرال اسدالله ساپي، دملي دفاع د وزارت د محاکماتو رئیس، ورسره مخالفت وکړ اودلیل یې راوړ چې افغانانو تر اوسه په بیطرفي سره خپل ملک ساتلي او اوس نه ښایې خپل ملک دشورویانو غیږي ته و سپاري. ده دا هم وویل چې مونږ باید په دیني لحاظ هم دغه کارونه کړو. نو دمحمد داؤد په مشري دنظامي منصبدارانو دغه فیصله دافغانستان دکشالي اصلي منبع ده. دوی په دې نپوهیدل، یایې نه غوښتل په دې پوه شي چې دغه شوروي اتحاد دختیخي اروپا له هیوادو نو سره څه ډول سلوک کاوه.

دنظامي منصبدارانو بل مثال هغه خلقي منصبداران او په سر کې یې اسدالله سروري دي کومو چې په خپلو گوندي لویانو زور اچوه چې دمحمد داؤد حکومت باید ړنګ شي. دوي له دغه درک نه عاجز وو، چې کومه هغه سیاسي خلا چې په دغسې عمل

سره منځ ته راتلونکې وه ، ددوي گوند هغه ډکولې نه شوه . وروستي مثال چې د انقلابي منصبدارانو دې لاهم وړانوونکي ثابت شو . دشورويانو په نظامي يرغل سره چې ددوي انقلابي حکومت يې نسکور کړ دوي بايد دخپلو خوارې کښو ((پلرونو)) وطن، آزادي، ناموس او خپلواکي نه ددفاع په خاطر چې د همدغه مقصد دپاره دهغو په پيسو او اعتبار روزل شوي ، او منصبداران شوي وو، دهغه مخالفت کړي واي او په خپل مخالفت سره خپله ملي او انساني وظيفه ترسره کړي واي. اما دغو غولول شويو انقلابيونو داچې له خپل پلارني هيواد نه دفاع ونه کړه، برخلاف له غولونکو، افغان وژونکو او افغانستان نيوونکو سره يو ځاي شول ، او دخپلو خوار کښو ((پلرونو)) په خپلو او وژلو او د وطن په وړا نولو کې ور سره حشر شول. ددې دپاره چې دموضوع په هراړخ باندې بحث شوي وي ، بايد د انقلابي منصبدارانو ، او په عمومي ډول، د انقلابيانو نظر هم په پام کې ونيسول شي، دوي خپل انقلاب په دې موجه کاوه چه ((فيوداليزم)) ، ((ماقبل فيودالي حال)) ، ((پانگه والي)) ، ((کمپرادوري)) او په عمومي ډول دوطن بيرته پاتې توب دوطن زياتره خلک يعنې خوار يکښ بدگران ، کارگران او بيوزلان د ژوند له نېمگڼونه محروم کړي او دژوند نېمگڼي اودهېواد شتمني يوه مفت خور لږه کې يعنې ((فيودالانو)) ، ((پانگه ورو)) ، ((روحانيونو)) ، ((اوپه بل عبارت)) ، ((حکمرانې طبقې)) خپل کړي. ددوي په فکر ددغه حال اود بيرته پاتې توب له مينځه وړل. اود اجتماعي عدالت لامنول له انقلابي لاري نه غير په بله لار ممکن کيدلې نه شو، اوددوي د همدغه مقصد دپاره په انقلابي عمل باندې لاس پوري کړ. دافغانستان واقعيتونه دغه نظر نه تاليد وي . لکه چې د مخه پرې بحث و شو دپا دوشويو دليلونو ترڅنگه بل دليل دا دې چې کومې هغه انقلابي نسخې چې د انقلابي منصبدارانو باندنيو استادانو ايسلې وې اود بيرته پاتې توب درفع دپاره په هغو عمل شوي دي دهمدغو خوارې کښو افغانانو اونورو له خوا رد شوي دي . دهمدغه مخالفت په وجه گوند يانو دغه نسخې ورو ورو وارولې او په پخوانيو اشنا لارو باندې يې بيرته يو ن پيل کړ. اوس (۱۹۸۹) دوي په ظاهر کې له خپلو انقلابي معتقداتو نه هم اوبښې او په دغسې سياستو نو يې پيل کړي چې ددوي له معتقداتو سره په تضاد کې دي. سره له دې هم دوي له يوه شي نه لانه دي تير شوي ، اونه غواړي له هغه نه تير شي ، يا پوره ترينه تير شي ، مگر داچې ترينه واخيستل شي. دغه شي قدرت دي ، خو اوس چې پرې سخته راغلي د انقلاب نوم هم نه اخلي په داسې حال کې چې پخواني په ډير و قلقلو سره د ((ژغورنده انقلاب)) او ((ډپه شانه تلونکي انقلاب)) په نامه ياداوه. خو دا په هيڅ ډول کفايت نه کوي. د انقلابي منصبدارانو او په عمومي ډول د انقلابيونو دپادو شويو گروهو ، پريکړو او کړو نتيجه دنور کودتا او دبرحال دولت ړنگول شول يې له دې چې بل دولت يې پرځاي تير شي. دغه حال زمونږ د جامعي دپاره بڼه عواقب نه لري. دافغان دتاريخي لويې جامعي دپاره به

تر دې بل سترمصبیت کوم وي چې د دولت یا په دقیق ډول دیوه سیاسي نظام له لرلو نه محرومه وي . د خلق دموکراتیک گوند د انقلابي سر والانو د قدرت نیولو هڅه سرې ته دبی بی اړکیزې هغه قصه په زړه کوي چې هرافغان یې په خوله وايي ، مگر هیڅ افغان یې د کاغذ په مخ نه راوړي . دغه گوند نابته کړه چې د ایدیالوجي دمخې حتی د استعداد او عزم خاوندان هم حکومت نه شي کولې دا خو لا په ځای پرېږده چې جامعه له سره تنظیم کړي دعا وکړی چې لکه د دشې گوند د مشرتابه غړي دافغانانو له مینځ نه بیا هسک نه شي .

ببرک کارمل

خپل یا پردی؟ خپلواک یا بلواک؟

محمدحسن کاکړ

زمونږ هدف باید زمونږ وطن ، زمونږ ټول وطن ،
او بل څه نه ، مگر زمونږ وطن اوسې او دخدای
تعالی په لطف دغه وطن بوستر او پر تمپین یادگار
وگرزي، نه دظلم او ترور ، بلکه د عقل ، دسولې او
دازادې . دانیل وبستر

غواړم په دغې لیکنې کې د هويت او ملي خپلواکي په رڼا کې
په ببرک کارمل باندې یو څه ولیکم .

لومړي به یو څه توضیحات وړاندې کړم . په افغانستان کې
چې یو ډیر لرغونی هیواد دي سیاسي نظامونه ډیر پخواني شوي و
او دملي دولت بنیاد پکې امیر شیر علي خان ایبني دي خودغه دولت
دانگلیانو په دوهم جنگ سره له مینځه لاړ . کوم هغه دولت چې
امیر عبد الرحمن خان له سره تنظیم کړ اساساً د لور ترکودتا پورې وپایښد .
په دغې دورې کې دغه اوسني افغانستان هک شو ، اود ((دولت خداداد
افغانستان)) په نامه ددغسې دولت بنیاد پکې کښیودل شو چې پکې
دلومړي خل دپاره متحد الشکله سیاسي ، اقتصادي ، حقوقي ، او پولې ،
نظامونه دپاچا په سروالي سره تاسیس شول ، او پاچا پکې درسول
د ((نایب)) او ((خدای دسوري)) په نامه نږدې له نامحدودو اختیاراتو
څخه بهره من وکړل شو .

دپاچا امان الله خان په پاچایي کې دخلکو برابرې په اساسي
قانون کې چې په ۱۹۲۳ کې وایستل شوه ، ومنله شوه ، او دملي او مدني
ټولني د جوړولو په لور لومړني گامونه واخیستل شول ، په دي معني چې
په دغه قانون کې ومنله شوه چې ((تمام مردم افغانستان نزد دولت حقوق
مساوي دارند)) د ((برابرو حقوقو)) افغانان په اساسي قانون کې په دغه

عبارتو ازاد هم اعلام شوي ، « تمام مردم افغانستان داراي ازادي هاي فردي اند. » او « حريست فردي از هرگونه مداخله و تعرض مضمون است. » بل غټ او بټون دپاچا په مقام كې راوستل شو او هغه داچې پاچا « ۰۰۰ » بر اساس اصول شرعيت و مواد اين قانون حكم خواهد راند و استقلال را حفظ وبه ملت وفادار خواهد ماند. په دې ډول دپاچا پخواني بڼې ناسي محدود اختيارات محدود شول ، او دغه اختيارات هم بايد د « صدر اعظم » او « وزيرانو » له خوا چې پاچا به يې غوره كوي ، عملي شي ، دا ټول تغيرات په دغسې بڼه نوي افغانستان كې ومنل شول ، چې داسې قانون په ژبه « ۰۰۰ » در اجراي امور داخلي و خارجي اش كاملاً آزاد و مستقل است. » ددغه قانون غټ اهميت په دې كې دي چې هغه د آينده قوانينو دپاره سرمشق وگزيږيد. دپاچا محمد نادر خان قانون د « سلطنت مستقله افغانيه » او « تابعيت افغانيه » اصطلاحاتو په خاپولو سره لاهم ملي بڼه غوره كړه . ۲۳ كال له وروسته په ۱۹۱۴ كې د محمد ظاهر شاه په پاچايي كې بل نوي اساسي قانون وايستل شو ، چې هم د محتوياتو او هم د عملي كېدو په وجه هم تر پخوانيو او هم تر وروستيو قوانينو نه مهم او په ملي ژوندانه كې اغېز ناك ثابت شو. په هغه كې ومنل شوه ، چې « حاكميت ملي در افغانستان بملت تعلق دارد. » دغه ملت د قانون په ژبه « توسط نوري در حيات سياسي مملكت سهم ميگيرند. » په عمل كې هم د غسې و شول . خلكو دوه ځلي دو لسې جرگې غړي په دغسې ازاد ډول غوره كړل ، چې هيڅكله يې په دغو مره آزادي سره نه و انتخاب كړي . په خپله پاچا دملي حاكميت تمثيل كوونكي وښودل شو ، چې وظيفه يې « د اسلام د سپېڅلي دين » ، « د وطن استقلال » د « ساحې پشېر توب » د « اساسي قانون » او د « خلكو د حقوقو » سائل تعين شول . په قانون كې د افرادو مجموعه د ملت په نامه ياده شوه په دغو الفاظو چې « ملت افغانستان عبارت است از تمام افرادي كه تابعيت افغانستان را مطابق با حكام قانون دارا باشند. » د ملت هر فرد افغان په نامه اعلام شو په دې ډول چې « بر هر فرد افراد مذکور كلمه افغان اطلاق ميشود. » كومي هغې لويې جرگې چې دغه قانون غوره كړ د افغان كلمه داسې تعريف كړه : « مقصد از كلمه افغان اين است كه هر فرد افغان كه در افغانستان زندگي ميكند و تبعه افغانستان است از هر قوم و قبيله ايكه باشد افغان گفته ميشود. » اساسي قانون دوي موظف وگزرول چې

«دفاع از وطن وظيفه مقدس تمام اتباع افغانستان است» دغه ټول ارزښتونه په هغه اساسي قانون کې هم ومنل شول ، چې د محمد داؤد خان د جمهوري دولت په دوره کې په ۱۹۷۶ کې وايستل شو . په دغه قانون کې لا ((دفاع از استقلال ، حاکميت ملي ، وتماميت ارضي)) په اوله ماده کې اعلام شول ، خو په دغه قانون کې يو شمير اقتصادي منابع دولتي اعلام شول ، او په دې ډول دولت ته لږ څه سو شلستي بڼه ورکړله شوه .

په يادو شويو قوانينو کې يادشويو ارزښتونو د افغانانو په زړونو کې لاهم ټينگ ځايونه لرل . په هغه برسيره افغانان خپلو کورنيو ، خپلو قامونو ، او خپلو ناموسونو ته هم په ټينگ ډول وفادار وو . دوي دغو ارزښتونو ته خپله وفاداري د افغان او انگليس په جنکونو کې په عمل کې په اثبات رسولې وه . باندنيانو په تيره انگليسانو د همدغې وفاداري په وجه دوي ته په مجموع کې د افغان ملت ، او افرادو ته يې افغانان ويل . د افغان کلمه حتی دامير شير علي خان په سکوکې هم کښل شوې وه . دغو ارزښتونو د شوروي لږ لږ غل پورې بديهي شکل غوره کړې وو . په عين حال کې په جامعي کې نور ارزښتونه هم رادننه شول ، او د تعليم کړو افغانانو مغزونه تسخير کړل ، چې له هغونه يو هم بېرک کارمل و .

بېرک کارمل په خاص ډول وروسته له هغه په ملي او بين المللي ډگر کې نوم وايست چې د شوروي اتحاد حکومت دې د ۱۹۷۹ کال د دسمبر په ۲۷ مه په کابل کې دوزيرانو دعالي شورا او د انقلابي شورا درئيس يعني د افغانستان د حکومت او دولت د سروال او په عين حال کې د خلق دمو کراتيک گوند د عمومي منشي په حيث په اقتدار راوست . دغه عمل د افغانستان د پورته يادوشويو ټولو اساسي قوانينو د ارزښتونو ، د افغاني ټولني دارزښتونو او د افغانانو د غوڅ اکثریت د ذهن پر خلاف و . البته کارمل ، د هر بل افغان په شان ، حق لاره چې دغه مقام ته ځان ورسوي ، خو نه د دده حق و ، او نه ور سره د افغان ملت منله چې دی دې د شوروي په پوځ او زور سره حکومتې او دولتي مقام تر لاسه کړي . ده ولې دغسې وکړل ، او گوند يې ولې دده دريځ ومانه ؟ ددغې پوښتنې خواب ددوي د وينا وو او ليکنو له مخې دا دي چې دوي غوښتل دسو شلستي نظام له لاري خپلو وطنوالو ته خدمت وکړي . دلته به په دغه فکر باندې چې هغ سم دي يا ناسم دي ، او په افغانستان غوندي هېواد کې هغه د تطبيق وړ دي يا نه دي بحث ونه شي . خودا به

د افغانستان خلک ور سره ونه مني ، لکه چې عملاً يې ونه منله ، چې دوي يا نور افغانان دي دباندني پوځ په زور د حکومت او دولت سروالي خپله کړي . دا چې ددغه فکر خاوندانو د شوروي پوځ له لاري دولتي واک تر لاسه کړ ، او په دې ډول د همدغو خلکو د حاکميت حق نقض کړ ، يو څرگند حقيقت دي خو دا چې دوي افغانيت ترک کړي وو ، يا دا چې دوي خانو ته نيمگړي افغانان گرزولي وو ، اوبايي د افغانيت پر خلاف عمل وکړ ، بحث غواړي .

پخوا له دې چې پورته موضوع تر بحث لاندي ونيسم ، غواړم د افغان د کلمې په هکله چې دهنې په باب په همدغه اثر کې دمخترم محمد معصوم هوتک او زما په پوي بلي ليکنې کې بحث شوي ، پوځه ووايم .

د افغان اصل اسواکا (Asvaka) اسواک ؟ دي ، چې د لومړي ځل دپاره په مهاباراتا (Mahabharata) ، د لرغوني هند په هنې حماسې کې ذکر شوي چې تر عيسوي ميلاد نه دمخه ۱۲۰۰ کال کې کښل شوي دي ، اسواکا ، اسواغا نه (Asvaghana) د سانکرت ، يا لرغوني هند د ژبې ، تر کيبي شکل داس والا ، يا اس سپور ، او هم داس سور د هيواد په معني دي . اسواکا په زړه پارسو کې د ابگان (Abgan) ، او گان (Avgan) ، او په هندي کې داوا گانه (Avagana) په شکل راغلي ، چې وروسته په اسلامي دوره کې افغان شوي دي . دري ويونکي اوس هم افغان داوغيان په نامه يادوي . (د پښتون کلمه تر اسواکا نه هم لرغونې ده ، او راغلي ، د پکتاس يا پختاس (Pakhtas) په شکل ، او د لرغوني يونان د لومړي مورخ ، هيرودوت (تر ميلاد نه دمخه پنځم قرن) په عصر کې د پکتو يس يا پکتيس (Pactyes) په بڼه قيد شوي ، چې د پکتیک يا پکتويک (Pactyic) د هيواد او سيدونکي ۲ د افغان يا اوغيان کلمه دنورو له خوا د پښتنو دپاره په کارېده ، خودوي خپل خانو ته په هغو نومونو يادول چې وروسته پښتانه ، پښتانه ، يا پختانه شول .

دلته دلاندي ټکو په نظر کې نيول لازم دي . يو دا چې د افغانستان هر تبعه ، که څه هم د افغان په نامه يا د شو ، د هر قوم افرادو دنورو قومونو د افرادو په مقابل کې خانو ته خپل قوم ته منسوب بلل ، اونورو پښتانه د افغانانو په نامه هم يادول . بله دا چې د افغان کلمه له هيواد يعني له افغانستان سره نښتي ده ، اولکه چې دمخه مې وويل افغان

او افغانستان (افغان ستان) دواړه هم داس سورو، اوهم د هیواد په معني دي. داسې ښکاري چې دوخت په نړیدو سره د افغان نوم یوازې خلکو یعنی پښتنو ته مختص شوي، او هیواد یې دنورو له خوا ((جبال الافغانیه کشور افغان، مرز افغان، حدافغانیان، او [همداراز] د افغان په نامه یاد شوي دي)) ۳ او بیا افغان افغانستان شو، په داسې حال کې چې په خپله پښتو له هیرو دوت نه په را وروسته مهالونو کې خپل هیواد د پښتونخوا یا روه په نومونو یادوه. د افغانستان نوم د مورخ سیفي په تاریخنامه هرات کې ۳۴ کرته ذکر شوي دي. دغه اثر د خوارسېي میلادي پېرې ۱۳۱۵ او ۱۳۲۲ کلونو په منځ کې لیکل شوي دي. دامیر شيرعلي خان او امیر عبد الرحمن خان په وختو کې د افغانستان پولي دلو مېرې خل دپاره د بین المللي توافقانو په موجب وټاکلي او حد بندی شوي، او د افغانستان نوم له هغه وروسته په ملي او بین المللي سطح کې رسمي او عام شو. ۴ بله دا چې پخوا له دې چې په قانون کې د افغانستان نه دفاع د افغانستان د ټولو اتباعو وظیفه وگنله شي، دوی د وطن په دفاع باندې ټینګ ولاړ وو. دوي ځکه د وطن په دفاع باندې ټینګ ولاړ وو، چې دوي، د دوي پلرونه، او د دوي نیکونه له همدغه وطن سره په روحیاتي او د ژوند په لحاظ تړل شوي وو. وطن یا هیواد دوی ته هسې یو جغرافیوي موقعیت نه و. هغه د دوي مینه وه او د ما یکل گل ون په نظر ((څنگه چې د هیواد اصطلاح د یوه چا مېنې ته راجع کېږي، هغه تر ټولو موسساتو څخه ډیره سپېڅلې ده. مېنه یوازې په جغرافیوي حس سره موقعیت نه دي، بلکه هغه هغه خای دي چې یو څوک وریوري اړه لري. مېنه د ارزښت سر چین، د ژبې منشا، او هغه نغري دي چې له هغه خای نه د کورنې د تقلید وړ لو پان هسک کېږي. دا هغه خای دي چې هلته یو څوک یو څوک کېدلي شي))، له همدې امله افغانان د ایټالویانو او جرمنیانو په شان، خپل هیواد ته پلارني هیواد وایي، او څنگه چې دغه هیواد ((ډیرو ارزښتونو، په شمول د معنوي، ژبې، تاریخ، او عرفی هویت سرچینه ده، په اسانې سره لیدل کېږي چې هغه وخت چې دغه ارزښتونه و تر تل شي، یو څوک د هغو د دفاع دپاره وسلونه لاس اچوي)) ۵. افغانان د خپل هیواد نه د دفاع په لار کې حتی د دنیا دستر و فاتحانو، او امپراتورانو په مقابل کې په میراني سره جنګیدلي، او په دې لار کې یې دومره ډیرې لږباني وړکړې. چې شاید نورو خلکو له خپلو ملکونو نه د دفاع په لار کې نه وي وړکړې. په دې ډول د افغانانو او په خاص ډول د پښتنو هویت او پیژندګلوي په افغانستان پورې تړلې دي. له همدې امله به وي چې پښتو په حماسي اشعارو کې د وطن تر نورو ژبو نه ډیره غڼې ده، او دملګ جان تراني جوګ نه لري. څنگه چې افغانستان یو ډیر لرغوني هیواد دي، او څنگه چې پښتانه په هغه کې په زرګونو کلونو اوسیدلي دي د دوی دغه هویت د دغې اوږدې مودې په بهیر کې ښه ټینګ شوي دي. نو د افغانیت غښتلی عنصر وطن، یعنی افغانستان، تشکیلوي، او بیا افغان د خپل وطن او د خپلو وطنوالو په قرینه، او اړتیا کې خپل شخصیت تکمیلوي، خان ازادګنی، او په مجموع کې خپل ملت ته په واکمني

باندې معتقد وي . په اصل کې دغه عقیده دوی ته له خپلو نیکونونه په میراث پاتې ده ، او دوي دهمدغه میراث په برکت اودخپلي میراني او په همت دسیمې په خلکو کې په ازاد اوسیدلو او له وطن نه ددفاع په لار کې نوم ایستلي ، اوددغو اوصافو له برکته یو سر لوري ملت گنل شوي دي . سره له دې هم کارمل ، کارملیانواوپه کارمل پوری اړوند دافغانستان دخلق دموکراتیک گوند درهبرې غړو په خپل پلارني وطن باندې دشورویانو نظامي یرغل ومانه او دپته یې غاړه کښېښوده چې دهغه عمال ددوي په خپل وطن کې پري باندې واک وچلوي . ماهیخ فکر نه کاوه چې افغانان ، هغه هم په اصطلاح روښانفکر افغانان به چې دخپلواکي په ارزښت پوهیږي ، خپل افغانیت به چې خپلواکي یې یو عنصر دي ، په سوویتیزم باندې بدل کړي ، چې بلواکي یې غټ عنصر دي . دابه سمه نه وي چې وویل شي دوی افغانان نه وو . دوي افغانان وو . خو افغانیت یې ناقص شوي وو . دغه حکم بحث غواړي ، اوزه به دلته دغه بحث په بیرک کارمل باندې پیل کړم ، په دې هیله چې معلومه کړم هغه څومره افغان پاتې شوي او څومره شوروي شوي و . دغه بحث به په کارملیانوباندې هم رڼا واچوي ، ځکه چې هغوي په خپله اراده هغه ته هغسي تسلیم شوي وو ، چې لکه دیوي طریقې مریدان خپلو مرشدانو ته تسلیم شوي وي .

دکارمل په هکله په ډیرو خپرونو کې معلومات شته ، خو هغه هم لږ او هم غیر دقیق دي . هغه څه چې زه یې دلته دهغه دسوانح په باب په کاروم ، په هغو معلوماتو بنادي ، کوم چې ماله محترم پوهاند ډاکتر عبدالغفار متوکل ، اومحترم سپینا حسین خیل څخه ترلاسه کړي دي ، دواړه کارمل او دهغه کورنۍ له نږدې نه پېژني او دواړو مانه دهغو په هکله لیکلي معلومات لطف کړیدی دي . پوهاند متوکل دنجات په لیسه کې دکارمل همصنفي او دهغه تر بندي کېدو ، یعنی تر هغه وخته پوري چې کمونیست شوي نه و ، دهغه ملګري و . پوهاند متوکل په پوهنتون کې له تدریس نه برسیره دمرکزي روغتونو سرطیب هم و .

بیرک کارمل په کال ۱۹۲۹ کې دکمربو په کلي کې دغسي پلار اومور څخه پیدا شوي ، چې دافغانستان له تابعانو څخه وو . دکمربو کلي دکابل دښار په شل کیلو متري کې دجنوب شرق په لور دچکري منارد غره شمالي دامان کې پروت دي . غرب ته یې دشویوکيو او سهاکو ، ختیځ ته یې دحسین خیلو او بت خاک کلي پراته دي . شمال ته یې دبگرامیو کلي اوچمن پروت دي . زیاتره خلک یې په دري اولرېبي په پښتو خبري کوي ، خو دبیرک نیکه ، میرزا محمد هاشم خان دکمربوله کلي نه نه و . هغه لاله افغانستان نه نه و . دمحترم سپینا په وینا دکلي په خلکو کې اوس هم ویله کیږي . چې دې دکومې مور له خوا حرامې زیږېدلې

او د عرب خان په جومات کې د شپې له خوا اچول شوي ، اودغه ماشوم بيا د کلي خان ، عرب خان ، لوي کړي دي . خو محترم سپتنا دغه اواز به بي بنياده گڼي او وايي چې «خپله ميرزا محمد هاشم په ټول افغانستان کې ... نه پلار لري، اونه مور ، نه کاکا ، نه ماما ، او هيڅ څوک دانابتولي نه شي چې دي به دنني افغانستان وي .» دده په قول « ميرزا محمد هاشم خان دکار گذار په نامه [په] رسمي دولتي دفتر کې با صلاحيته مامور و. دغه رسمي دفتر په دولتي تشکيل کې انگرېزانو په کال ۱۸۷۹ کې دخپل اشغالگر پوځ په مرسته ځينې منطقي اشغال کړې وې نو دغه دفتر دجنرال فريډرک رابرتس نومي له خوا په کابل کې پرانستل شو ، چې ددغه دفتر په مرسته داشغال شوېو کلو باند ونه ماليات اومحصولات راټوليدل ، او داشغالگر پوځ دخوراک اوڅښاک ټول ضروريات ددغه دفتر په ذريعه اکماليدل ، چې انگرېزانو دخپل اعتماد وړ کار کوونکي ميرزا محمد هاشم هلته مقرر کړي و .» دي وړاندي ليکي چې «دکلي اکثر خلک په دي عقیده دي چې ميرزا محمد هاشم اصلاً له کشمير نه انگرېزانو سره جوخت کابل ته راغلي دي .»

ميرزا محمد هاشم خان له افغانستان نه دانگرېزانو له وتلو نه وروسته کشمير ته ستون نه شو ، او په کمريو کې يې هستوگنه غوره کړه ، خودي هلته هسي خوار کشميري مهاجر نه ، بلکه دښه ژوند او عزت خاوند شو. غټ دليل يې دادي چې ده دخپل ماموريت په دوره کې ددغه کلي له خانانو ، صدرالدين خان او همداراز ، له عرب خان او دهغه له زوي ، محمد عمر خان ، سره روابط ټينگ کړل ، ان تر دي چې محمد عمر خان خپله خور هغه ته په نکاح کړه او دخور په ټيکري کې يې «ډيره اندازه ځمکه» ورکړه . محمد عمر خان ملا خيل ته منسوب ، او دکلي خان و . په کلي کې درې خيلو نه اوسي په نامه دملاخيل ، مير بي خيل او مندي خيل . دغه خيلونه چې يوازي په همدغه کلي کې ميندل کيدلي شي ، خانونه عربان بولي ، خو دخانۍ او ملکي په سر يې سره سخت رقابتونه او جنگونه کول او لاس بري به زياتره دملا خيلو وو. دغه خيل دميرزا محمد هاشم خان په مرسته لا دزيات اعتبار خاوند شو په دي چې دهغه يو مثر ، صدرالدين خان ، دهغه په کمک سره دفعه دارمقرر شوي وه . او دي تر مرگه پورې دانگرېزانو مو اجب خور و ، او له مرگ نه وروسته يې هم معاش دانگرېزانو له خوا دده وارثانو ته تاديه کيده . دهغه وارثانو دده معاش دحسام الدين په ذريعه له هندوستان

څخه هر کال په لاس راوړ. حسام الدين هم ملاخيل، او دهغه زوي کرام الدين کاکړ و، خوده په دې دکاکړ تخلص خانله غوره کړ، چې مور يې کاکړه وه. په هر حال، ميرزا محمد هاشم خان ددوو ځامنو ځاوند شو: محمد حسين او گل حسين. محمد عمر خان خپلو دغو خوريو ته بياخپلې لوني واده کړي. له محمد حسين خان نه درې ځامن دهمدغي بنخي له خوا پيداشول چې نومونه يې سلطان حسين، سلطان محمود، او سلطان مسعود شول. داهسي نومونه دي چې دهندوستان په مسلمانانو کې زيات رواج لري، او دوي خپل نومونه واپرول چې افغاني بڼه ورته ورکړي: سلطان حسين نوم ببرک، او دسلطان محمود نوم محمود بريالي شو. ببرک بيا وروسته له هغه چې په کمونيزم باندې معتقد شو، دکارمل لقب غوره کړ خو دکارمل کلمه لکه هسي چې بنکاري دکار ملگري به معني به وي نه ده. د يوبل راوی په قول هغه (سلطان حسين) د خپل نوي نوم (ببرک کارمل) لپاره د تصور په ټال داسې خيالي تصوير جوړ کړی و چې دکارل مارکس او ولاديمير لينن د نومونو سره په پيوند کې چې په هيڅ منطق او ليک دود سره پيوند نه نيسي، پيوند اووه په دې ډول

ددهغه لقب ايستل يا جوړول پخپله دکارمل نوښت نه دي. هغه د همدغه راوي په قول «په اغلب گمان چې شاه محمد دوست ... دکارل مارکس او لينن له نومونو نه جوړ کړي دي» شاه محمد دوست دغه نوم په اصل کې په خپل زوي باندې ايښي و، او کارمل بيا دهغه په اجازه خپل تخلص وگرزوه. په هر حال، دببرک کارمل مور د محمد عمر خان لور، اودهغه دزوي محمد حنيف خور، اوملاخيله وه، چې دغه خپل په اصل کې عرب دي، (محمد حنيف دمشهور پرچمې عبدالوکيل پلار دي) او دکارمل پلار دميرزا محمد هاشم خان کشميري زوی دي. په دې حساب ببرک کارمل دمور له خوا عرب او دپلار له خوا کشميري دي.

البته ميرزا محمد هاشم خان په افغانستان کې لومړنۍ کشميري نه دي. تر هغه دمخه هم کشميريان په افغانستان کې اوسيدل. کشمير چې داحمد شاه دراني په وخت کې په ۱۷۵۲ کې نيول شوي و، تر ۱۸۱۸ پورې دافغانستان دامپراتوري يوه برخه وه. په دغه مهال کې او

هم وروسته له هغه چې د پنجاب مها را جه ، رنجیت سنگه ، پري باندي مسلط شو ، له کشمير نه ډير خلک کابل ته راغلل ، لکه چې له نيولونه وروسته يې افغانان هلته تللي وو . دامير شير علي خان په وخت کې په کال ۱۸۷۶ کې چې د قاضي عبد القادر نر خانسي لاندي دکابل اوسيدونکي وشميرل شول ، ټول شمير يې ۷۰۰ ، ۱۲۰ تنه وټاکل شو ، او دکشمير يانو شمير پکې دري زره تنه وو .

ببرک کارمل په کمريو کې هم ژوند نه دي کړي چې داطرافي او کليوالو خلکو ارزښتونه يې خپل کړي وي . هغه نږدې خپل ټول عمر دکابل په ښار کې تير کړي ، خو هلته هم نه په يوه محل کې ، او نه ټول وخت له خپل فاميل سره . دي په داسې حال کې چې دپلار کور يې په کمريو کې و ، په کابل کې دنجات په عالي ښوونځي کې شامل شو ، او هلته يې د عبدالرشيد خان په کور کې ژوند کاوه ، چې دمور خپلوان يې و . دهغه کور دنجات ليسي ته نږدې په جوي شير کې واقع و . کارمل به کله دخپلي عمه مېړه ، غلام فاروق خان کره هم اوسيده . دهغه کور ديرانچه په گلر کې و چې دمرده شويانو په کوڅي هم يادیده . غلام فاروق خان ټيکرافي دمحمد نادر شاه له وژل کېد ونه وروسته بندي شوي هم و . په دغه وخت کې دکارمل پلار چې له يو نظامي مستعجل کورس نه فارغ شوي و ، دهغه عالي نظامي کورس قوماندان مقرر شو ، چې دلور رتبه منصبدارانو دپاره جوړ شو وو . هغوي چې دترفيح وخت يې نږدې و ، او ددې دپاره چې ترفيح وکړي بايد دغه کورس ولولي . په دغه کورس کې چې دملاي ليسي ته نږ دي واقع و ، جرمنانو تدريس کاوه . په هغه کې سردار محمد داؤد ، سردار اسدالله سراج ، محمد اصف خان ، مشهور په قوماندان اصف خان هم شامل و . کارمل به دخپل پلار دديدلو دپاره هلته نه او په دغه ترڅ کې يې دکورس له يو جرمني استاد ، ماپور ، سره چې دپلار استاد يې و پيژند گلوي پيدا کړه ، او دهغه له لور سره يې ددوستي تا روغزوه . له هغو نه به يې دجرمني هيتلر د فتوحاتو ، او نازيزم په باب مجلې او عکسونه ترلاسه کول ، او صنف ته راوړل . دهمدغې پيژند گلوي له امله به و ، چې کارمل دغسي عصري کالي اغوستل چې دجرمني خوانانو په شان معلوم شي : شا پو ، نيمه اروپايي پتلون ، او لنډ لسټوني کميس . نورو شاگردانو دغسي کالي نه اغوستلې . ببرک کارمل په خواني کې مذهبي احساسات لرل ، او يو وخت بل وخت به په دهمزنگ کې دعلم اوجهل دمنار په وړاندي لاس په دعا ولاړو . په مکتب

کې يې تبارز نه لاره . پلار يې دعالي نظامي کورس له اکمال نه وروسته دغزني په فرقه کې مقرر شو ، او له هغه وروسته يې خپل فاميل دکابل په شهر اراکې په يوه کرايې کور کې هستوگن کړ . محمد حسين خان يونيم کال وروسته له هغه چې در يشخورو په فرقه کې قوماندان مقرر شو ددهمزنګ بندي خانې شاته بل کرايې کور ونيوه . وروسته يې دکابل ښار والي نه په نوي ښار کې يوه نمره ځمکه تر لاسه کړه ، او هلته يې دوه کورونه ودان کړل ، چې په يوه کې په خپله اوسيده ، او بل يې گودا کبر اعتمادي ته په کرايه ورکړ . اعتمادي له ښه نامه نه بهره من نه و ، او ببرک دکرايې اخيستلو له لارې دهغه په کور کې لار پيدا کړه . هلته به دي هم په « خورد ونوش » کې اخته شو ، او له کرايې نه به تيريده . دغه کار يې دپلار دپاره دمنلو وړ نه و . دمحرتم پوهاند متوکل په الفاظو « يک روز عصر وقتي من بديدن ببرک بخانه شان رقتم مشاهده نمودم که در حويلي کتاب ها حريق شده ويدرش ببرک را با ميز ، مئت و لغنت مينزند و مادرش فریاد ميكشد . وقتيکه داخل [حويلي] شدم فرقه مشر صاحب به عصبيت گفت : هفازجان ! اين ببرک خاين مرا بدنام ساخنه نزد حکومت روي ندارم ، برايش نصيحت کن . هر گاه از اين رفقا ي هر بایي خود دست ور دار نميشود . اين خانه براي او نميباشد .» دابه چېې کتابونه وو ، چې ببرک کارمل به حتي دمکتب په دوره کې هم لوستل دي دمطالعي خاوند و ، مگر دچيې کتابونو مطالعه يې دپلار دپاره دمنلونه وو ، دا اوله «هرجايي رفيقانو» سره دهغه محشوريت دپلار اوزوي تر مينځ اختلاف خلق کړ . دا اختلاف بله موضوع دمحمد حسين خان بله ښځه کول و ، له پورتنۍ پيښې نه زر وروسته دببرک مور مړه شوه ، او کونډ پلار يې خپله کونډه وريندار چې ښينه يې هم وه ، په نکاح کړه . ببرک له دغه کار سره مخالف و . ماله نورو کسانو څخه اوريدلي دي ، چې ببرک له هغې يعني له خپلې خاله سره هم جوړ و . له هغه وروسته کارمل اناهيتا کورته بلله . اناهيتا چې له امريکي نه دنرسنگ دکوم کورس له ويلو نه وروسته ستنه شوې وه ، په ډاکتر کرام الدين کاکړ واده وه . ددوي دوستي محمد حسين خان زوروه ، لکه چې محترم متوکل وايي « اين موضوع محمد حسين خان را رنج ميداد ، وبمن گفت : » ببرک خاين با خانم کاکاي خود معاشقه مينکنايد .» دببرک کارمل دپاره کور نو کور نه و ، کله به دمحمد زمان خان کړه اوسېده ، او کله يې دحقوقو دپوهنځي په ليليه کې چې د شاه دو شمشيره زيارت تر شا دسلام

نبي خان څرخي پخواني کورو، له غلام جيلاني باختري، محمد امان اورنگ اونورو سره شپي تيرولې. محترم متوکل وايي «ببرک از خانه گريزان شده بود وبه دامن اين وان مي افتاد. در آواخر در خانه محمد نبي خان، معلم پشتوي مکتب نجات واقع جمال مينه زندگي ميکرد، تا وقتیکه جيلاني باختري در جمال مينه خانه اباد کرد ورفقارا در انجا جمع بنمودند، و حلبه ميکردند، اما اين حلبه ها سياسي گفته نميشد، چون همه مصروف فلاش و قمار ميبودند.» جلالی باختري دکارمل دخاله زوي و. داوخت کارمل دحقوقو له پوهنځي نه فارغ شوي و.

دکارمل دتحصيلاټو په هکله مې دقيق معلومات تر لاسه کولي ونه شول. داسي بنکاري چې دې په کال ۱۹۴۸ کي دنجات له لاسي نه فارغ شوي وي. غوښتل يې دحقوقو په پوهنځي کې تحصيل وکړي، خو دپوهنتون ريس، ډاکټر محمد انس، دې پي سي بي ته معرفي کړ، په دې دليل چې کارمل دنجات دليسي دساينس له خانکي نه فارغ شو ي و. پي سي بي دفزیک، کيميا، او بيالوجي لومړي نوري دي، او دغه سخت کورس چې دپوه کال دپاره و، دطب پوهنځي دپاره حتمي مدخل و. کارمل دغه کورس له څو مياشتو نه وروسته ترک کړ. شايد دا په کال ۱۹۵۰ کې و. په دغه وخت کې دپوهنتون دمحصلانو اتحاديه چې دمحصلانو لومړني اتحاديه وه دسردار شاه محمود خان دصدارت په دوره کې دپوهنې دوزير، فيض محمد خان دکرياً، له خوا منظور شوي وه، او په فعاليت يې پيل کړي و. دغه اتحاديه دمالي، انتظامي، اواداري کميټو په لرلو سره ښه فعاله وه، او پوهانداټنو کل يې مرستيال و، دچارنبي په ورځو کې يې داستقلال په کول کې په زينب ننداري کې کنفرانسونه ورکول. کنفرانس ډير او ريډونکي لرل، چې يو يې زه وم. اتحاديه له صنفې حد نه اوښتي، او پوره سياسي شوي وه، او دورځي موضوعات يې څيرل. په دې ډول دغې اتحاديې دوين زلميان، وطن، اونډاي خلق له گوندونو سره په گډه دکابل سياسي فضاتوده او الهام بخښونکي گرزولې وه، تر دې حده چې سردار شاه محمود خان او در بار يې په دموکراسي باندي پيښمانه کړل. په داسي حال کې چې حکومت دلو ميري خل دپاره دملي شورا داومي دوري انتخابات، او تر هغه دمخه په ۱۹۴۹ کې په ټول ملک کې دنارواټنو انتخابات آزاد پري ايښي و، دانمي دوري انتخابات چې بايد ۱۹۵۲ کال په پای کې شوي وای، مقيد وگرزول. تر هغه دمخه يې غير حکومتی ازاد اخبارونه هم بند کړي

وو. د دغو تجدیداتو پر ضد په کابل کې مظاهري وشوي او په یوې مظاهري کې مظاهره کوونکو دارگ تر ختیځ وړه پوري خانونه ورسول، او له پاچا نه یې وغوښتل، چې د ستوري انتخابات لخوا اعلان کړي، حکومت نه دا چې د هغو غوښتنه رد کړه، د ټولو گوندونو د سرکسان یې بنديان کړل. په دغې مظاهري کې بیرک کارمل خوځونکي رول ولوبوه، خو د هغه د نیت په هکله راویان شکونه لري. سپینا حسین خیل وایې چې «کله چې ۱۳۳۱ کال د حمل د میاشتې په ۳۱ ورځ دملي شورا د اتمې دورې په مناسبت مظاهره جوړه شوې وه، د مظاهري د لاه د باغ عمومي ډله له خوا د پیل څنګې جومات ته ورځمه ا پارلمانونو مخې ته ورسیده، او په هغه ځای کې [خلګ] سره جمع شول، په کوم ځای کې چې د ډاکټر عبد الرحمن محمودي معاینه خانه وه. د بیرک سپین بااپوش په خان و، او د مظاهري تر مخه روان و او د حکومت پر ضد یې شعارونه ورکول. محمودي او غبار دواړه د معاینې خانې د پارلمان پر بندي ته را ووتل: خو د مطلب خبرې یې مظاهره چلانو ته وکړې، او بیرک یې د افراطي شعارونو نه منع کړ، او د یوې مسالمت آمیزه مظاهري خواهش یې وکړ، خو بیا کله چې مظاهره له هغه ځایه وخوځیده، بیرک هغه دارگ په لور روانه کړه، مظاهري قهر آمیزه شکل غوره کړ، چې په نتیجه کې میر غلام محمد غبار، ډاکټر محمودي، فرهنگ، بران علي لاج، سرور جويا، اونور بنديان شول ... بیرک هم بندي شو، خود بیرک اونور بندي خانې ډیر فرقی درلود.» وروسته غبار په دغه هکله کارمل په یوې غونډې کې تورن کړ. د محترم سپینا په قول غبار د نور محمد تره کې په کور کې بیرک د یوې «درویشۍ کمیټې په وړاندې» په دغو واقعاتو مخاطب کړ: «نو پسر جنرال خاین، جاسوس دولت، که بمظاهرات فرمایشي تعدادي از وطن پرستان را چندین سال بزندان انداختي. اگر چه خود هم بزندان آمدی ولي شیب وروزت معلوم نبود که بکجا بودي. اکنون باز میخواهي که برای باادارت خدمت بسداری وچند وطن پرست دیگر را روانه زندان بسداری.» په دغه ورځ چې «... غبار هر څو سره بیرک وغانده او افشای کې بیرک د جان د ستاغ ونه کړه، بلکه ډیر په احترام یې غبار له داستاد په نامه خطاب کړ، او خود د پانه جملې یې د هغه په صفت کې بیان کړې. پس له دې څار لور لاسونه ته راغلي.» محترم متو کویل هم په مظاهره کې د بیرک رول په دغو واقعاتو بیانوي «د رحمن وقت محمودي، غبار ودا کتر قوم رسول تیز بندي شده

بودند وگفته ميشد که ببرک براي راپور دادن بحکومت وقت خود رادر بندي گري داده است. ديوه بل روايت له مخي کارمل په دي فکر نه و چي دمظاهري کولو په سبب به بندي شي.

د کابل ولايت نوقيف خانه ۲۳ کلن کارمل دپاره دسياسي استحالي مرکز وگوزیده. هلته دده بندي خانه دسپنتا په قول دنورو له بندي خانو يعني کوټونه ((فرق لاره)) غبار هم په هغسي وينا کي چي ببرک ته يي وکړه ، همدغسي فکر القا کوي. په نوقيف خانه کي کارمل به هغسي کوټي ته له چي هلته مير اکبر خيبر اوصالح محمد اکا اوسيدل ، دسپنتا دليکني له مخي)) صالح محمد اکا به ويل چي ببرک نومسي هلک زمونږ کوټي ته راته، مير اکبر خيبر سره يي خبري اومرکي کولسي. ببرک هلته له مير اکبر او همدا راز له مير محمد صديق فرهنگ سره چي هغه هم هلته بندي و ، دسو شلزم فکري ملگرتوب پيل کړ ، خودي په پاي کي په سوويتزم کي دومره ډوب شو ، چي خان يي له هغونه پيل کړ ، او په شوروي اتحاد پوي وتاره. دهغه دغه استحال ما دهمدغه اثر په پوي بلي ليکني کي بيان کړي ده. دلته به دغو ميره ووايم چي دډموکراسي بي اثرتوب ، حکومت واکمني اود بندي خاني سختي گانسي کارمل شايد په دي فکر کړي وي چي ددي دپاره چي سياسي التدارت لاسه کړي ، بايد دشوروي اتحاد ملا تر دکمونستي کيد وله لاري وگني. کارمل چي سردار محمد داود دصدارت په دوهم کال کي په ۱۹۵۲ کي د بنده ازاد شو ، او ديوه روايت له مخي دمحمدحسن شرف په واسطه دحقوقو په پوهنځ کي شامل شوله مير اکبر سره په گډه ويل چي (۵۰۰۰۰ ربندي خانه راه يگانه وعقيده مشترکي را در راه سيادت مردم افغانستان با همدیگر یافته بودند)) ۲ دغه عقیده دشوروي ډوله کمونيزم يا سوويتزم عقیده وه ، خود سردار محمد داود خان دصدارت په لس کلنه (۱۹۵۳ - ۱۹۶۳) دوره کي ددغلي عقيدې په اساس دعمل کولو دپاره مجال نه و ، که څه هم حکومت له شوروي نه دخپلو انکشافی پلانونو دپاره کريد لونه تر لاسه کول ، خو د همدغو او نورو انکشافاتو ، په تيره دنوي تعليميافته منځني طبقې په پن کيدو سره سو شلستي او اسلامستي فکرونه افغانستان ته ننوتل ، اوسياسي حلقې رامنځ ته شوي . کارمل په ۱۹۵۶ کي له پوهنځي څخه خارج شو ، او وروسته له دي چي داحتياط عسکري دوره يي تيره کړه په ۱۹۵۸ کي په پوهنځي کي بيرته شامل شو او په ۱۹۵۹ کي له هغه فارغ شو . اول يي دپوهني په وزارت کي په

ماموریت پیل وکړ ، او بیا د پلان وزارت ته لاړ ، چې صدیق فرهنگ یې مشاور و . کارمل په عین حال کې د کرنې په وزارت کې ، چې غلام حیدر عدالت یې وزیر و ، او د کارمل خاله زوی غلام جیلاني باختر یې ادارې رټس و ، داجیر په حیث هم کار کوه ، اوله معمول نه زیاته اجوره ورته ورکول کېده . کارمل په ۱۹۶۰ کې صدراعظم محمد داود خان ته لوی خدمت وکړ . ورته یې اطلاع ورکړه چې صبغت الله مجددي تر پل ارتن لاندې بم ایښي ، او غواړي هغه وخت یې وچوي چې د شوروي اتحاد کوم عالي رتبه هیات چې کابل ته راغلي و ، له هغه نه تر پېرې . دغه اطلاع د صبغت الله مجددي ورور ، رحمت الله مجددي له خوا ، دمیر اکبر خیبر په ذریعه ور رسېدلې وه . رحمت الله مجددي دمیر اکبر خیبر تر نفوذ لاندې تللي وه ۸ احتمال لري چې کارمل په دغه کار سره په عین حال کې د شوروي حکومت اعتماد هم خپل کړې ، او د کې چې یې غږې شوي وي . کارمل په عین حال کې دربار ته هم لار پیدا کړه . په دې هکله شفاهي روایتونه ډیر دي ، د یوه لیکلي روایت له مخې «از منابع موثق شنیده میشد که ببرک کارمل توسط آقای میر محمد صدیق فرهنگ ... در تشویق جوانان به قبول کمونیزم سهم بار زي داشتند .» ۹ پخواني پاچا هم له دغسې کتنو نه منظور لاره . د محترم عبدالحق واله په قول پاچا «هم بانور محمد تره کې وهم با ببرک کارمل پنهانی ملاقات هاي داشت که بیش تر منظور شان نرم ساختن آنها و واضح ساختن این حقیقت بود که هنوز زمینه در افغانستان برای سو شلزم مساعد نیست .» ۱۰ کارمل د فکري ملگرو جلبولو کار ته هغه وخت زوره ورکړه چې د پاچا او محمد داود خان په لطف یې په دولتي مامورانو کې اعتبار پیدا کړ . حکومت په خاص ډول د صدراعظم نور احمد اعتمادی په وخت کې په داسې حال کې چې دنور وگوند ونو په تیره داسلامي تنظیمونو په مقابل کې سخته رویه غوره کړې وه ، د کارمل ددلی په مقابل کې یې نرمه رویه نیولې وه . حکومت حتی د مسکو د کرنې د کمونستانو په مقابل کې چې په ۱۹۶۸ کې نمایندگانو یې د شوروي اتحاد د کمونست گوند په کانگرس کې په مسکو کې کېدون کړې وو ، او داکار دهنوي په کمونست توب په څرگند ډول دلالت کاوه ، او حکومت له یې دهنوي پر ضد دقانون له مخې اقدام کولو زمینه برابره کړې وه هم څه ونه کړل ، سره له دې چې سید فاسم رښتیا لیکي چې ده هم پاچا او هم اعتمادی ته ددغه انکشاف دمسرو عواقبو

خبرداري ورکړي وه. ۱۱ دخلق دموکراتیک گوند دپاره چې له نامه نه غیر کمو نستي گوند و او په ۱۹۶۵ کې په منظم ډول میدان ته وتلي و. په ډیر و سطحو کې او دډیرو حلقو او کسانو له خوا فعالیت کیده، له ۱۹۶۷ نه وروسته چې هغه دپرحم او خلق په ډلو وویشل شو، او کارمل دلوپرنی ډلي مشر و. دکارمل دپاره چې ټول عمر یې په ښار کې تیر کړي و، تر نورو گوندي لویانو نه په ښار کې هغه له د فعالیت زمینه زیاته برابره وه نو یې په ښار کې په دولتي مامورانو، تعلیم یافته گانو، او نورو ښا ریانو کې خپل فعالیت ته ترپخوا زیاته زوره ورکړه. له پخواني صدراعظم محمد داودخان سره یې لیدني اوغوندي کولي. په دغو غونډو کې محمد زمان خان، دنجات دلیسي پخواني مرستیال، او دصدارت دتفتیش برحال رنس هم له کارمل سره گډون کاوه. محترم متو کل دهغه له لول نه لیکي چې « داودخان بېرک راهمیسه بېرک جان خطاب میکند وخیلي دوستش دارد. » محمد داود او کارمل چې په اساسي ټکو کې سره په تضاد کې وو په یوه ټکي باندي سره جوړو چې هغه دقانوني پاچایي او ددموکراسي له نظام سره مخالفت وو. دواړو دهغه ددې اعتباره کولو دپاره له یوه اوبل نه دمظاهرو په تحریکولو او ددې ښاتي په راوستلو کې استفاده کوله. دکارمل دغونډو بل مرکز په مکرو رویانو کې دجیلاني باختري یوه کوټه وه. کارمل به هلته له خپلو ملگرو لکه سلطان علي کشمند، عبدالسلام، سلیمان لایق، باختري اونورو سره گوندي جلسی کولي. شاه محمد دوست به چې په صدارت کې زیات وقت دقلم مخصوص مدیر و، او دمحمد هاشم میوند وال دصدارت په دوره کې لکه سوري ورپسي هر چیري روان و، دهغه اونورو په باب اطلاعات راوړل اودمحترم متوکل په قول « گذارشات را به مجلس مي آورد وان هـا به مرجع خود روانه میگردند. » دجلب او جذب بل عامل محمود بریالي، دکارمل سکه ورور و. کارمل هغه دشلو کلو نو نه کم خوانانو دجلبولو دپاره گمارلي و، او دجلبو لگښتونه یې ورکول. دجلب اوجذب عمده مرکز دانهیتا راتب زاد کورو، چې په څلور مه کارته کې دمر کزي دواخوانو ډیپو ته مخامخ واقع و. لکه چې دمخه وویل شول اناهیتا دکارمل معشوقه وه که څه هم دي دمرده شویانو دکوڅي عبد الباقی په لور، محبوبی، واده و او اناهیتا په ډاکتر کرام الدین کاکړ واده وه. دلته به خوانان کارمل بلل اونجونسي اناهیتان بللي، او دودکا او نڅا مجلسونه به هم کیدل. اناهیتا دپلار له مړیني نه

وروسته له خپلي مورسره اوسیده چې هغې د شاه محمود خان په کور کې خدمت کاوه. اناهیتا له خپل اول ناکام عشق نه وروسته ډاکټر کرام الدین کاکړنه چې د شاه محمود خان کورنۍ ډاکټرود «سوغات» په شان وړاندې شوې وه. اناهیتا چې وروسته یې د بنخو دموکراتیک سازمان جوړ کړ، د بنخو په تیره دتعلیم کړو پیغلو په تنظیمولو کې دافغانستان لومړی اوتراوسه بیجوړې بنخه ده. خو دمیر غلام محمد شېار له قول نه ویل شوي چې «اگر اناهیتا باغزیز سراج ازدواج می‌کرد هرگز امروز پشت سازمان و سازمان بازي نمی‌گشت و... مبارزه اناهیتا گرفتن انتقام از فرار پدر و یک مشت عقده ها و اهانت های بود که خانواده سلطنتی بر و روا داشته بودند و ازین حالت ابراز تاسف می‌کرد.» ۱۲

د قانوني پاچا یې په دوره کې سیاسي حلقې او په هغو کې چې حلقې ډیرې فعالې شوې، په تیره وروسته له هغه چې په کال ۱۹۶۵ کې د خلق دموکراتیک گوند او بنخو دموکراتیک سازمان په منظم ډول میدان ته ووتل. په دغه دوره کې کارمل دوه خلسې او اناهیتا یوځل د کابل له انتخاباتي حوضونه په ولسي جرگه کې انتخاب شول، خود کارمل او دهنه دملگرو د پر مخنګ غټ دلیل له دوي سره د شوروي اتحاد مالي مرسته وه. دهمدغه گوند دا اعتبار وړ یوه کس ماته دنیکو لای دوربانکوف له قول نه چې په مسکو کې د پښتو ادیبانو متخصص و، او په دري هم پوهیده وویل چې «دپرچم دسرهرکس په مسکو کې دوسیه لري.» دا چې دغه لویان څوک وو، څرگنده نه ده، خود احقیقت دي چې چې یې دمیانتي ۲۵،۰۰۰ روسي روبله کارمل ته ورکول چې دگوند په چار وېسي ولگوي. پوهاند متوکل هم وایې چې شورویانو هغه ته معاش ورکوه. ټریا بنا چې دپرچم شری وه، او دغذایې فقر د ناروغي په وجه مسکوته دنداوي دپاره په شخصي لگښت نللي وه لیکي چې دوو ټریا نکوف «از علت مریضی من پرسید. برایش گفتم که من فقرغذایې داشتم. جالا کاملاً وزن گرفته صحنمند شده ام.» ټریا بها اضافه کوي چې «دوربانکوف خپلي متاثر شد و نا خود آگاه گفتم: «ما هانه مبلغ سي و پنج هزار روبل را کارمل چه میکند؟ ... ما برای چه [باو] پول میفرستیم؟» ۱۳ ټریا بها په کابل کې دهمدغي موضوع او نورو موضوعاتو په باب دانتقاداتو له امله دببرک کارمل، میر اکبرخیبر، سلطان علي کشتمند، ډاکټر اناهیتا راتب زاد، سلیمان لایق او نور احمد نور په مخ کې تر تحقیق لاندې ونیوله شوه دهنې په خپلو الفاظو «ببرک کارمل باعصانیت

«کفت.» « بگو جانم! تورا (سي ای ای) چند مید هد که این چنین پرو پاگند وتبلیغات راعلیه من راه انداخته ای؟ »

«گفتم سي و پنج هزار روبل روسي.»

«گفت اگر روي پرده سینمائي فلم بیاندازی کسی باور نخواهد کرد.»

«گفتم روزي همه باور خواهند کرد.»

«گفت تاریخ را ما خواهیم ساخت.»

«گفتم بلي تاریخ را شما ننکین خواهید ساخت.» ۱۴

دمعاش له موضوع نه پرته دغه نوري خبري هغه هم په دغسي قالبې عباراتو کې مبالغه بنکاري ، خو سره له دې ثريا بها به زړه وره وه ، چې د هغه په باب يې هم ، کارمل دگوندي لويانو په مخ کې په دغسي الفاظو مخاطب کړې وي خو مير اکبر دهغې په خوا و او هغه کارمل ته د هغه ددغه تور په خواب کې چې « رفیق خيبر! تو این دختر را تشويق و بر عليه من تحریک مينماي.» وويل چې اوو « دختر سي تر س ، بي الايش وحساس است ، هرچه را زود درک ميکند و این گناه خودما است که نتوانستيم اعتماد او را جلب کنيم.» ۱۵ بل مهم ټکي دلته دادې چې لږ تر لږه دغه پرچمي لويان په دې خبر ووچې ددوي گوند دشوروي اتحاد معاش خوردې او د هغه په برابر به ارومرو ورته خدمت کوي . دوي شايد په دې نپوهيدل چې دوي په افغانستان غوندي هيواد کې کمو نزم له خدمت نه شي کولي ، او په دې به پوهيدل چې دشوروي دولت ته خدمت کولي شي او هغه دا چې هغه ته دافغانستان په باب اطلاعات ورکړي . دوي همدغسي کول . کرنيل اليکزاندر موروزوف (Alexander-Morozov) چې په کابل کې ۱۹۲۵ نه تر ۱۹۲۹ پوري په شوروي سفارت کې دکې چې بې دمدير مرستيال و ، ليکي چې « [حفيظ الله] امين په دې خبر نه و چې دشوروي استخبارات دمحمد داود په حکومت کې دپرچميانو له اشتراک نه خبر وو او دغه اشتراک دشوروي استخباراتو په اجازه عمل شوي و .» دې وړاندي ليکي چې « زږدي ټولو هغو پرچميانو دشوروي پټو اجنسي گانو ته اطلاعات ورکول کوم چې دمحمد داود په جمهوريت کې په مرکزي کميټې کې شامل وو ، او دهغو نومونه دامين په لسټ کې ذکر شوي دي .» ۱۶ حفيظ الله امين دلور تر کودتا وروسته دگوندي موضوعاتو په هکله مسکو ته يوه ليکنه استولي وه ، چې په هغې کې دغه پورته موضوعات هم شامل وو . دببرک کارمل طرفداران هم دکې چې بې مخبران وو ، لکه چې دکې چې بې يو بل مامور وايي چې حفيظ الله امين «... بيا دکارمل دپلويانو په وژلو پيل وکړ چې دهغو نه ډير و مونږ ته مخبري کوله.» ۱۷ ببرک کارمل په دغسي خدمتونو سره په کې چې بې باندي خان دومره گران کړي و چې دغوايې تر کودتا نه وروسته کې چې بې کونين وکړ چې دشوروي حکومت هغه دافغانستان ددولت سروال کړي ، که څه هم چې هغه په کودتا کې هيڅ برخه

نه ده اخیستی ، ولا دمیر کوزیچکین (Vladimir Kuzichkin) د کي جي بي . ډگر جنرال چې پنځه کاله په تهران کی دشوروي په سفارت کې د پتو فعالیتونو د اداري ، د S مدیریت آمر ، او په ۱۹۸۱ کي يې انگلستان ته پناه یووړه لیکي چې « زموږ ا کي جي بي خپرونو څرگنده کړي وه چې [نور محمد] تره کې به مصیبت ناک انتخاب اوسي : هغه سخت دريزه و ، زموږ په گټه په سياسي پیلو موضوعاتو باندې يې خپل سر نه خلاصاوه او تل دخپلو نږدې ملگرو تر اثر لاندې و ، نه زموږ تر اثر لاندې . له بلې خوا کارمل ، موږ نظر ورکړ ، چې دنارکو سیاستونو په ضرورت پو هیده . برسیره پر دې هغه کالونه کالونه د کي جي بي اجنټ و په هغه باندې موږ د دې اعتماد کولي شو چې زموږ مشوره به مني . » ۱۸ سره له دې هم ، کوزیچکین وايي ، چې دشوروي لوړې واکمني جرگه گي یا « پو لتوبو رو فیصله وکړه چې تره کی ملا وتړي ځکه چې پخپله [ليو پند] بر یزینف هغه یزنده . » کو زیچکین ځکه په کارمل باندې ډاډه و چې هغه دکمو نیزم په هغه شکل باندې معتقد شوي و چې سوویتزم [شورویت] یې دنول جهان دپاره . دسر مشق په حیث منلې و ، لکه چې دکارمل له خولي نه ویل شوي : « نو [تریا] میداني [که] ما طرح انتر ناسیو نالیزم پرو تیري داریم . پرو لتاریا وطن ندارد ، همه جهان وطن مااست . » ۱۹ کارمل په سوویتزم باندې دیمره ټینگ و چې غوښتل یې افغانستان هم دهغه برخه وگرزوي . ده پخواه هغه چې په قدرت ورسول شي حتی غیرکوندي کسانو ته ویل چې « دي شواري افغانستان دشوروي اتحاد شپارسم جمهوریت کړي . » ۲۰

دکارمل او کارملیانو اعمال دهغوي ددغهي عقیدې انعکاس و ، چې افغانانو له څرگند دي او هغه محترم حبیب الله رفیع په دغو الفاظو بیان کړی : « دوي ته دکمونیزم لومړي درس داو چې په انتر نیشنلزم کې وطن نه خایسېږي ، او دملې گټې سائل له انتر نیشنلزم سره خیانت دي . دوي ملي گټې نه یزندلي ، ددوي په نظر دکمونیزم دوینا پو عادي سري تر پو یا شرف افغان نه [ډیر] ارزښت لاره . » ۲۱ دپرو لتاریا بین المللي هویت او داچې هغه وطن ته لري په اصل کې دکارل مارکس فکري ، او کارمل اونور په افتخار سره پزي باندې معتقد شوي وو ، بي له دې چې فکر وکړي چې هغه یو پوچ سیا سي شعار دي اورو سانو سوویتستي دولت ددې دپاره جوړ کړي وو چې په هغه سره دخواري کښوکار گروا و کمونزم په نو مونو په اول سر کې خپل کاوندي هیوادونه لاندې کړي . ځنکه چې ددغهي عقیدې خاوند کارمل خپل خان او خپله پرجمي ډله دشوروي اتحاد دخدمت دپاره چې دوی د « شور اگانو هیواد » په نامه یادوه تیاره کړي وه شورویانو په پای کې دکابل دکو څو دغه سوویتست

انقلابي دافغانستان ددولت سروال کې په داسې حال کې چې هغه په جامعي کې يې بنیاده اود دغسې عمدتاً ښاري ډلې مشر و چې خلقيانو دخپل حکومت په دوره کې دوه خلعي خپلې وه او پخپله کارمل يې له يو شمير نورو پر چمي لويانو سره له وطن نه شړلي او دافغانستان له تابعيت نه محروم کړي و .

اوس به دغه موضوع وڅېړم چې شوروي لويانو وروسته له هغه چې کارمل يې دافغانستان د انقلابي شورا دمشر ، دوزيرانو دشورا دسروال ، او دخلق دمو کراتيک گوند دعمومي منشي په حيث هسک کړ ، په خپل واک پرېښود يايې خپل دستورونه پرې عملي کول ؟ ددغې اساسي موضوع سپړل به دسويوتيزم ماهيت هم څرگند کړي . افغانانو وليدل چې ببرک کارمل ، گونديان او رجيم يې په عمل کې بيواکه وو خو دابه ډيرونه معلومه نه وي چې دوی په اصل کې په عمدي ډول بيواکه کړل شوي وو ، اودوي دغه بيواکي يا سياسي مريي توب دخپلي ايديا لوجې په حکم منلي و ، په دې خام فکر چې په افغانانو باندې واک وچلوي . دغه حقايق دشوروي اتحاد له هغو ليکلني شوپورسمي اسنادو او منابعو څخه څرگند دي ، چې له رنګيدو وروسته يې برالا شوي دي . دهنو تر څپرلو دمخه به ووايم چې په افغانستان باندې دشوروي اتحاد له يرغل نه وروسته دببرک کارمل په سر والي سره نوي عمدتاً پر چمي حکومت دخواونيو په موده کې په ښاري دولت باندې بدل شو ، په داسې حال کې چې دشوروي اتحاد څه باندې سل زره عسکريه چوڼيو او ښارونو کې خاي په خای شوی او مشاوران يې په ملکي او نظامي ساحو کې داجرايي آمرانو په حيث نشو تل . دهېواد اطرافي سيمې داسلامي تنظيمو نو په لاس کې ولوبدلې چې لويانو يې په پېښور کې مقرو نه نيولي وو ، او له دغه ښار نه يې ددوستو هېوادونو وسلې او نورې مرستې دپاکستان له نظامي استخباراتو نه ترلاسه کولې او جنګياليو ته په افغانستان کې رسولې . په اصل کې دننه په وطن کې جنګياليو مجاهدينو دافغاني او اسلامي جذباتو په پيروي ، دخپلې وسپنيزي ارادې په قوت او دولس دغوځ اکثريت په ملاتړ ډير غلگر پوځ او دهغه تابع حکومت پر ضد دغسې ملي جهاد پيل کړی و ، چې حتی شکاک نړيوال يې خپلې ملاتړي نه هڅولې وو . مقصد داچې دکارمل حکومت دخپل تاسيس له پيل نه دولس دغوځ اکثريت سره په ضدیت کې واقع شو ، اود خپلې بقا دپاره يې په شوروي اتحاد باندې په کلني ډول اتکا وکړه . دشوروي اتحاد حکومت هم دهمدغو مقابلو په سبب اوهم داچې دافغانستان موضوع بين المللي شوه ، په دې وېره کې شو چې دکارمل حکومت به ناکام شي ، اود هغه په ناکامي سره ممکن دهغه لاس نه يوازې له افغانستان څخه لنډشي ، بلکه امپراتوري به يې هم په منځنۍ اسيا کې ضرر وويني . دهمدغې وېرې له امله اوهم داچې نه چې دسارېه جنګ په دغه نوی پړاو کې ډېر چمي حکومت هم دامین دحکومت په شان ددوی

له کنترول نه ووځي هغه يې له هماغه اول سر نه دخپل کنترول لاندې ونيو . دامین په وخت کې د شوروي اتحاد لویان ((په زیاتیدونکې اندازې وپېرېدل چې شوروي اتحاد به افغانستان له لاسه ورکړي او امریکا لیان به چې ایران یې له لاسه ورکړي و، هلته خای ونیسي)) ۲۲ لیونید شیرشین (Leonid Shebarshin)، دکې چې یې مرستیال، لپه دې فکر و، چې امین قصد کړي و چې ((په موږ باندې د(مصر د جمهور رئیس انور)) سادات کانه وکړي)) ۲۳ ددې دپاره چې دغسې څه پېښ نه شي د شوروي حکومت، که څه هم کارمل او پرچمیان یې له تره کیانو سره چې اوس یې خانوته ((اصولي خلقیان)) بلل په قدرت رسولې وو، اوسره له دې چې دغو ټولو د شوروي دولت سره دوفاداري تعهد ونه کړي و، غوښتل یې چې تر هغو چې دافغانستان خلکو ، دمنطقې او جهان حکومتونو دافغانستان دغه نوی حکومت نه وی منلي لښکری به یې په افغانستان کې وي ، او په حکومت باندې به یې کنترول ولري . په دغه حال کې دببرک کارمل دپاره دخپلواک رول لوبولو مجال نه و پاتې. د شوروي حکومت حتی د شخص کارمل دساتلو دنده هم په غاړه واخیسته.

د شوروي اتحاد دنظامي سرغړل په سبابا ببرک کارمل له دوشنبې، دتاجکستان د شوروي جمهوریت له مرکز نه، دبگرام هوايي میدان ته په الوتکه کې او بیا له بگرام نه دکابل ښار ته په ټانک کې راوستل شو. کارمل په ښار کې په ارگ کې هستوګنه غوره کړه . هلته د شوروي اشیزانو، بهڅخه منانو، مشاورانو، اوډرایور شپه اوورځ دده خدمت کاوه. دکارمل نږدې ساتونکې افغانان وو، خو د هغو وسلو کارتوسونه نه لرل. دهغه ساتنه دکې چې بې افسرانو او ددولتي او حکومتې اوحکومتې مانو، دګوند دمرکزي کومې او ارگ ساتنه د شوروي کومانډوګانو کوله ((۲۴ کارمل نور نه هغه کارمل نه و چې په کابل کې به ازاد گرزیده، او په خپله خوښه به یې له یوه اوبل سره کتل، خو شورویانو دهغه ډیر قدر کاوه. دومره ډېر شورویان دهغه په خدمت کې ووچې هغه دپته اړه نه لرله چې دخپلې کورنۍ له غړيو سره وویني، یایې دهنوی له حضور نه پرته وویني. مېرمن یې، محبوبه کارمل، چې مهذبه ښځه وه او یو وخت په پوهنتون کې زما شاگرد وه زیاتره وخت په شوروي اتحاد کې وه. کارمل خپلې معشوقې، اناهیتا له هم ضرورت نه لاره، ځکه چې دکې چې بې عاملانو کارمل اودګوند دپولټیورو ځینو غړو له روسې پېغلي استولې. په واقع کې د شوروي حکومت چې څومره یې په وسه کې وه دکارمل دخوښ ساتلو دپاره وسایل برابر کړی وه ببرک کارمل د شورویانو په لورینې سره ځان په دغسې چاپېریال کې وموند چې په ټول عمر کې یې نه و میندلی ددغو ټولو په بدل کې کارمل له یوه شي نه شېرشو چې هغه واک

دې ۲۵ مولف گل زرک خد ران ليکي چې « دروسانو له واک او صلاحيت نه پرته له هيڅ يوه وطن فروش [پرچمي] سره دخپلي ارادې واک او اختيار نه شته. يوه نمونه يې همدا ده چې دببرک وطن فروش په دفتر کې دده دمیز تر شا پرده لېرې [لکېرې] د پردې شاته پوروسې او پوټر جمان لږ ناست وې. په دې برسیره دببرک او مراجينو ټولې خبرې ترې ثبتېرې ((۲۶ خو دببرک کارمل دلايل لرل چې هغه دمحترم محمد آصف اهنک چې دکارمل دمکتب ددورې دوست و، له قصې نه څرگندوي. دهغه له قوله حکايت دی چې « هنوز دوسال از مامداري کارمل نه گذشته بود که روزی شخصاً بخانه ام تيلفون کرد و از من خواهش نمود تا فردا روز ساعت ده بجه صبح بملاقات او حاضر باشم.))

په ارگ کې دکارمل کوټې ته دنباغلي آهنک دننوتلو په قصه کې راغلي چې [وقتي] باعصای چوب خواستم داخل اطاق کارمل شوم محافظ شوروي باداشتن چوب ممانعت [نمود] ومنهم مقاومت کردم صداهاي هردوی مارا کارمل صاحب شنيد: خودش بيرون آمد و از محافظ شوروي خواهش کرد مرا با چوب دست اجازه دهد. [محافظ] مثليکه امراورا نشنیده باشد چوب را از دستم بيرون کشيد. کارمل باطاق خود بازگشت من که چاره ديگر نداشتم چوب... را داده نتيگیده داخل اطاق شدم.] کارمل [به اغوش باز وصميمانه اول مرا بوسيد وگفت: «مرا رفقای شوروي بي نهايت دوست دارند وبراى حفظ جانم حتى اوامر راناديده ميگردد.)) منکه قدرت حکمرانى وصلاحيت پيش خدمت روس را با چشم سرديده بودم موضوع را به نايد حرف او خاتمه دارم.)) ۲۷ گمان نه کوم چې پخپله کارمل په خپل دليل باندي دزړه باور لاره. ضيا مجيد پخواني نظامي منصبدار او دکارمل دوست چې نوی له باندي نه هېواد نه ستون شوی و، هم دببرک کارمل دبلواکې قصه لري : « روزي طبق هداست او [کارمل] نزد ش رفتم. او باپيشاني واغوش باز مرا پذيرفتند وبالطف فراوان گفتند : « خيلي ارزو داشتم که با افغانستان باز گردي تا پيرامون مسايل گذشته... باتوصيحت نمايم.)) و امروز براي اين کار وقت کافي دارم، [ولي] هنوز دقيقه ي چندى از صحبت ما نگذشته بود که دروازه اطاق باز ميشود وپاسبان شوروي کارمل به انگليسي شکسته به بي اعتنالى ... اشاره به ساعت بند خود کرد وگفت وقت تمام شد. کارمل صاحب دوستانه ازوى به انگليسي خواهش کرد: « لطفاً اجازه بدهيد يکدقيقه بيشت تر.)) کارمل صاحب مرادوست داشت و ميخواست بيشت تر

صحت نمایند ... اما سلطان بیچاره دست و پا زیان بسته تسلیم شده حتی حق صحبت بدوستان شخصي خود رانداشتند.)) ۲۸

په بیرک کارمل باندي ددغسې قیو دو دعملې کولو یوه معنی داده چې هغه باید چارې د شورویانو په دستور اجرا کړې. پخواله دې چې بیرک کارمل په قدرت ورسول شي شورویانو د افغانستان په باب یوه عالی جرگه کې جوړه کړې وه چې له یوري اندرو پوف ، د کې چې یې رئیس، اندري گرومیکو ، دباندنیو چارو وزیر، دمتری اوستینوف (Dmitri Ustinov) ، دملي دفاع وزیر، او بوریس پانوماریف (Boris-Ponomarev) ، دمركزي کمینې دبین المللي منشي ، نه جوړه وه . دغه جرگه کې موظفه وه چې د افغانستان په باب معلومات غوند کړي او دگوند پوښتورونه سپارښتې وکړې. پوښتورو بیا دهغو له مخې پرېکړې کولې او دعملې کولو دپاره یې حکومتي اوگوندې خانگو ته سپارلې. دغه څه د شوروي اتحاد له هغو اړشني اسنادو څخه څرگنددی چې په دې وختو کې په واشنگتن کې دودرو ولسن بین المللي مرکز په مجله کې د شوروي اتحاد او افغانستان ۱۹۷۸ - ۱۹۹۸ تر نامه لاندې په ۵۱ مخونو کې چاپ شوي دي. ۲۹ ددغو اسنادو عام کېدل د شوروي اتحاد پښتورونه ممکن کړي دي. زه دلته یوازې د موضوع په اړوند له هغو نه استفاده کوم، اووایم چې د شوروي اتحاد دگوند پوښتورو دپورته یادې شوې جرگه کې دراپور له مخې ۱۹۸۰ کال دجنورې په ۲۸ د افغانستان په باب په دیارلسو فقروکې عمومي دستور العمل وایست چې زیاتره یې د موضوع دباندنی اړخ په هکله و. د داخلي موضوعاتو په هکله ددغه لارښود دستورونه دادی : ((دگوند داتحاد په باب دگوند ژوند او جوړښت دهغه خط په اساس چې د شوروي اتحاد دسوشلستي جمهوریتونو مرکزي کمیټې د افغانستان دخلق دموکراتیک گوند له لویانو نه په یوې سپارښتې کې غوښتنه کړې وه)) (دلور کودتا وروسته د شوروي اتحاد مرکزي کمیټې دخلقیانو او پز چمیانو دپوموتې کېدو په هکله په یوې سپارښتې کې څرگنده کړې ده چې ((ولادمیر لینن په دې ټکې باندي ټینکا رکړې و چې یوانقلاب هغه وخت مفهوم لرلې شي چې په دې پوه شې څنگه خپل خان وساتي.)) ۳۰)) د افغانستان دخلق دموکراتیک گوند په سروالي سره له دموکراتیکو او چېی سازمانونو نه دیوې واقعاً ممثلې پراخې جبهې دجوړولو په برخه کې دیو شمېر سوشلستي هیوادو نو (چکو سلواکیه ، بلغاریه اونور) له تجاربونه استفاده.)) ((دافغان په خوانانو په تیره دمحصلاڼو په هیاتو باندي دگوند دنفوذ ټینکتیا [او] دکسمول په کومک سره دیو لړ سپورتي، کولتوري اونوروسازمانو نو تشکیل.)) ((دافغانستان ددموکراتیک جمهوریت دسیاسي او اجتماعي مترقي موسساتو اعظمي انکشاف اوتینکتیا، دیوه نوی اساسي قانون دایستلو اومنلو دکارکړ نښتوب، اود قومونو او اقلیتونو داستاڅو دپاره ددغسې مواقعو ایجاد چې هغوي په ټولو حقوقو سره په جرگو اومجلې شورمانو کې گډون وکړي.)) ((دافغانستان په دموکراتیک جمهوریت کې

د زیاترو لومونو له لویانو سره د تماس ایجاد او د مذاکرو شروع او د هغو طریقو پلټنه چې په ډېره لږه موده کې له جنگ غوښتنو نکو سره په دغه شرط مصالحه وشي چې له ضد-حکومتي فعالیتونو نه لاس واخلي. ((له مسلمانو روحانیونو سره د اوږدې مودې د پاره ددغسې پلان د پاره کار چې هدف یې دا اعتدالي مسلمانو مشرانو جذب وي، چې له [حکومتي] مقاماتو سره همکاري وکړي دمر تجمعو روحاني حلقو د نمایندګانو انزوا، له شیعې روحانیونو سره د تماس ایجاد، او د شیعه ګانو په مقابل کې د هر نوع تبعیض (په شمول داقتصادي تبعیض) رد.)) «په هېواد کې د دعادي اقتصادي ژوند تأسیس او په خاص ډول په بنارونو او کلیو کې د کار ګرو د مادې ژوند سمون. د دولتې او خصوصي سکټورونو تر مینځ د متوازنې او متقابلې سودمنې همکاري تهیه.)) ۳۱ دا اوځینې نور موضوعات لکه د «خلقي پوځ سمبالول» او «د دولتې مصونیت» او «د داخلي چارو دارګانونو له لارې مرستې کول» د یوه عمومي پروګرام خاکه وه.

مهمه داده چې دغه پروګرام د دستور العمل په توګه د شوروي اتحاد د حکومت جوړ کړ او د کارمل حکومت، یې د هغه د تطبیق د پاره موظف کړ. دا هغه موضوعات و چې وروسته د کارمل حکومت د هغه د عملي کولو د پاره فعالیت کاوه، خو په عملي کولو کې یې هم ازاد لاس نه لاره که څه هم چې په همدغه پروګرام کې ویل شوي و چې «زموږ خوا» به د پېرچمي حکومت له عمالو سره د هغو په عملي کولو کې «کار کوي» هو! دوي په ګډه سره کار کاوه، خو د شوروي مشاوران حاکمان وو، او د کارمل د حکومت عاملان بیواکان، لکه چې مولف اتنوني ارزندلګسي: « ۱۹۷۹ په ختمیدو سره په افغانستان باندې نور نو د افغانستان دموکراتیک ګوند حاکمیت نه کاوه، د شوروي اتحاد کمونست ګوند حاکمیت کاوه.» ۳۲ واقیعت دادی چې شوروی اتحاد په افغانستان باندې نه، بلکه د کارمل په حکومت باندې حاکمیت چلوه. ددغه حکم ریښتین توب له دغه حقیقت نه هم څرګند دي چې بېرګ کارمل او نورو د مامورانو په شان له شوروي لویانو څخه استهدا کوله. شاه محمد دوست، د دموکراتیک افغانستان د باندنیو چارو وزیر، د جنوري په ۴ مه په مسکو کې اندرې ګرومیکونه څرګنده کړه چې «بېرګ کارمل تل په دې ټینګار کوي چې هغې مشوري اوهیلو ته دې په څېر سره پاملرنه وشي چې شوروي رهبران یې راکوي.» ۳۳ ګرومیکو خپلې پولټیو رو ته ډاډ ورکړ چې «دوی [د کارمل د حکومت لویان] زیاتره له مورنه مشوره غواړي. مونږ یې ورکوو. دوی اعلامیې خپروي.» ۳۴ په مشخص ډول ګرومیکو د جنوري په ۱۷ مه خپلې پولټیو ته وویل چې «بېرګ کارمل له مونږ نه مشوره

وغوښتله چې که داسلام اباد په اسلامي)) کنفرانس کې گډون وکړي. مونږ ورته مشوره ورکړه چې ښه داده چې دهبواد له پولو نه اخوا نه شي)) ۲۵ د شاه محمد دوست استهداگاني هغسي وي چې لکه ماشومان يې له لويانو نه کوي. ده په هماغې يادې شوي کتنې کې له گروميکونه په دغو الفاظو استهداوکړه: ((يا دچين په باب زه څه ووايم، او که يې ووايم په کوم ظرفيت سره؟)) يا داچه ((دهغو پرو پاکندي مبارزوبه هکله چې امریکا اونور لويديځ هيوادونه يې [د بشري حقوقو] په باب کوي، ايازه په دې باره کې چې د دسمبر له ۲۷ مې نه وروسته دافغانستان دموکراتيک جمهوريت مشرانو ټول سياسي بنديان دطبعي، دين، زبني، قوم، يعرقي يا سياسي نظرياتوله توپير نه غبرازاد کړي دي، څه ونه واهم؟) گروميکو ورته شاباسي ورکړ چې ((دادافغانستان دموکراتيک جمهوريت له خوا يو معقول او مهم اقدام دی. له بايد اړومرو دهغه په باب په تفصيل وغږېږي)) ۳۶ شاه محمد دوست، که څه هم دافغانستان دموکراتيک جمهوريت دباندنيو چارو وزير و، دوزارت چاري د شوروي سر مشاور، واسيلي سفر و نجوک (Vassiliy Safronchuk) داتو مرستيالانو په مرسته په منځ نيولې نردي حده چې ((له دغه وزارت نه هېڅ ټلگرام استول کېدلې نه شو مگر داچې ددغې ډلې دکوم کس له نظره نير شي)) ۳۷ دنورو وزيرانو حال هم همدغسې و، ((شورويانو دټولو کليدي وزارتو نو لکه دمخابراتو کنترول په خپل لاس کې نيولی وو، هروزير لږ ترلږه دوه مشاوران لرل او... هېڅ وزيرهڅ ډول پريکړه که څه هم وړه به وه، بې له دې چې له خپل هر چيري حاضر سيوري نه مشوره واخلي، نه شواي کولي)) ۳۸ داسې هم نه وه چې لکه څنگه چې دگروميکو له وينا نه معلومېرې هغو ي داعلاميو په خپرولو کې ازاد و. کومې هغه وينا وې چې گوندي او حکومتې لويانو په رسمي محافلو کې ورکولې دهغو ليکنو درې ترجمې وې چې شوروي مشاورانو په روسي يا تاجکي ليکلې. پخپله کارمل هم له دې حال نه مستثني نه و: ((باويانيه مينوشتنه ويا زمينه ترتيب بيانېه نوشتن وبيانيه دادن تحت کنترول را باو واگداشته بودند زيرا اداره امور کشور مستقيم وغير مستقيم خصوصاً بال اخير زعامت او برياست خاد وابسته شده وتحت نظر بلا انفکاک مشاورين شوروي وچند سر سپرده بي اراده افغاني شان کنترول ميگرديد)) ۳۹ حکومتې اوگوندي لويانو سره له دې هم خپل وظيف تر سره کول، او د (ازاد، خپلواک، سرلوري او غورېد وټکي افغانستان)) قلقلې يې روانې

ساتلې وې. شاید وویل شي چې څنگه چې دوی دافغانانو غوڅ اکثریت خپل دښمن گرزولي وو، دوی ته بله لاره نه ده پاتې مگر دا چې د شورویانو واکمني ته غاړه کېږدی. ددغسې استدلال په برابر کې به وویل شي چې دازادو انسانانو په حیث هغسې چې دوی سوویتیزم غوره کړی وو، هغسې یې ترک کولې هم شو، خو چې اراده یې کړې وای. خو له یو څو پرچمیانو نه پرته نور ټول په سوویتیزم باندې ټینګ ودرېدل. بېرک کارمل لا نه یوازې ((امدن با عساکر شوروي را اشتباه نمپنداشند)) بلکه بر فقای شکاک خود] به صراحت وافتخار گفته بود[که] شوروي ها در پیاده کردن سو شلزم و عدالت اجتماعی تجارب... کالی داشته، و هر گز در اجراءات خود غلطی نخواهند کرد. حوصله داشته بگذارید شوروی ها آمده اند تا کشور ما را بحیث نمونه در منطقه انکشاف بخشند)) ۴۰ کارمل او نورو سوویتستانو دا اجتماعی عدالت او سوویتیزم په نومونو بېواکسي منلې وه په دې امید چې په افغانانو باندې واکمني وکړي. په دې ډول دوی هر یو خان په خپلواک او بلواک باندې وپشلي و، خو دافغانانو غوڅ اکثریت هم ددې خپلو اکسي - بلواکسي اوهم شوروي - واکي نه منله. برسیره پر دې، بېرک کارمل، هغه هم دجنگ او اضطراب په حال کې، دغسې شخص نه و، چې دافغانانو سروالي وکولې شي. دغه حقیقت حتی دهغه شوروي ((ملگرو)) ته هم څرگند شوی و، بوریس گروموف (Boris Gromov)، په افغانستان کې د شوروي د پوځ اخیري سر قوماندان لیکي چې کارمل ((یاهه سراي. بيمانند و فراقسيون بازیي همنا بود که استادانه ميتوانست در لابلای گفتارهاي انقلابي پنهان گردد. این [استعداد] با او کمک میکرد تا پیرامون خود هاله ی از یک رهبر بیافریند. هر باری پس از ارتکاب یک اشتباه دیگر او همگان را متقاعد میکرد انید که حال دیگر همه چیز بمن روشن شده، دیگر اشتباه نخواهم کرد)) ۴۱ خو گروموف دا په نظر کې نه نيسي چې یو سروال هغه وخت نیروخي چې چاري په خپل فکر اوواک اجراء کړي، په داسې حال کې چې شوروي عمالو دکارمل لاس اوپنې تړلې وې. د شوروي اتحاد یو نظامي مورخ، نیکولای ایوانوف هم په همدغه فکر دي لکه چې وایي ((هغه [بېرک کارمل] دهچازوي نه و.)) (He was nobody). ۴۲ دغه ((هچا زوی)) په اصل کې له بلواکسي نه علاوه، د عمل سړی نه و. په ملگرو ملتونو کې د شوروي اتحاد یوه عالي رتبه مامور حتی په ۱۹۸۴ او ۱۹۸۵ کې کارمل د ((یوه لټ)) او خبرودسړي، نه د عمل دسړي په حیث))

«معرفي كاره. يو لې وړانتسوف (yuli vorontsov)، دشوروي اتحاد دباندنيو چارو وزارت مرستيال، څرگنده كړه، چې كارمل په ۱۹۸۵ كې «كار پرېښود، په شراب څښلو يې پيل وكړ.» دی لكه چې په دې خبره و، چې كارمل ډېر دمخه په شراب څښلو پيل كړی و. وړانتسوف مهمه خبره داده چې كارمل «ډېر وخت خان گوښه كړی و، لږ وډيركنكس و، او ورو ورو مخ په خورې روان و.» ۲۳ داسې بنكاري چې كارمل بلواكې په دغسې حال كړی و. دهنه او دصحي جنجالونو په شمول دالتهابونو، دوينې لوړ فشار، او څېگر دناروغۍ په نومونو كارمل ۱۹۸۶ كال دمارچ په ۲۰ مه دعلاج دپاره مسكوته بوتل شول. هلته معالج ډاكټر دانظار په خلاف څرگنده كړه چې كوم جدي رنځ دكارمل ژوند نه تر ټي: خو» دغه ناروغ بايد يوازې دقوي الكولي شرابوله څښلو نه ډډه وكړي.» ۲۴ كارمل په همدغه حال كې هم كولى شول دژنيو خبرې وځنډوي، چې دملگرو ملتونو دسر منشي دخاص استازي، دېگوكور درويژ، تر څارني لاندي دافغانستان او پاکستان دنمایندگانو له خوا له ۱۹۸۲ څخه وروسته په غير مستقيم ډول په وقفو كې كېږي. او س اتحاد شوروي دمیخایل گورباچوف په واكمن كېد و سره غوښتل خپلي لټكري ديونو په وساطت له افغانستان څخه وباسي، خو كارمل په دې نظر و، چې شوروي اتحاد دې پنځه لكه نور عسکر هم افغانستان ته واستوي، دافغانستان سرحدات دې مسون كړي، د مقاومت تنظيمونه دې وڅپي، پاکستان دې دده حكومت په رسمیت وپېژني او وروسته له هغه دې شوروي خپل پوځ وباسي ۲۵ كارمل دخپل نماينده، شاه محمد دوست، په درېمه دژنيو خبروله خنډ كېږي شو. گورباچوف وروسته (د نومبر ۱۲ مه) خپلي پوښوونو له څرگنده كړه چې «كارمل خانله اجندالري، اوله سوې سره رښتيا نه كو.» خو گورباچوف چې له كارمل نه واوښت اساساً له دې امله وچې دهنه په فكر «دا چې تر اوسه ملي پوښتون نه شته دهنه ستر علت دا دې چې كارمل هيله كوي چې په كابل كې زموږ په مرستې سره [دقدرت په گندي] ناست اوسي.» ۲۶ كارمل نور دشوروي لپاره گټور نه وه. خو برطرف كول يې درامه وگړزیده.

په شوروي اتحاد كې دكارمل دسفر په دوران كې دكې چې بې عمالو اول هغه ته په اشارو او وروسته په واضح ډول وويل چې دگوند دعمومي منشي وظيفه دخاد سروال، نجيب الله ته په وقار سره پرېږدي او بېخپله يوازې دانقلابي شورا رلس اوسي. ليويند شېرشين وايي چې «سوې په

څرګند ډول ورنه وویل چې په نړۍ او افغانستان کې وضع او رېډونکې ده ، اوددې وخت راغلي چې دی دعمومي منشي مقام خپل یوه ځوان ملګري ته پرېږدي.» دې وړاندې لیکي چې ((دغه افغان لکمارو، غوښتل یې له وخت نه استفاده وکړي، او تر هرڅه دمخه کابل ته ځان ورسوي. په پرتسپ کې یې موافقه وښودله، خو څرګنده یې کړه چې باید له ملګرو سره مشوره وکړي چې په داسې حال کې چې بدلون راولي په ګوند کې څنګه ثبات وساتي.)) ۲۷ کارمل په مسکو کې دیوې میاشتي له تم کېدونه وروسته دمې دمیاشتي په لومړي ورځ کابل ته ستون شو. په سبايي دکې چې بې دبانډنیواستخباراتوآمرولادمیرکریچکوف (Vladimir-krychkov) ، هم ځان کابل ته ورسوه . هغه څ که کابل ته زر ځان ورسوه چې کارمل ته موقع ورنه کړي خپل ګوند دخپلې موقوفې پر ضد ولسموي . کړ یچکوف په خپل سلاسي کتنې کې په کارمل باندي څر وکړ چې په خپلې موافقې باندي ودرېږي . دښرشین په قول ددغې خبرې په اورېدو سره ((دکارمل مخ تورو اوښت . له دینه یې انکارونه کړ چې په مسکو کې ځینې نوفقات شوي و، خو اخطار یې ورکړ چې پر طرفې به یې دقارواغضب څپه خوره کړي ، اودشوروي اتحاد نوم اونشان به په نه جبران کېد ونکې ډول سره څساره من شي. سمله لاسه یې چې خبرې یې په بې سره ډول له خولې نه وللي چېنې کړي چې ومي وژني، قربانۍ مې کړلي، زه دمرګ دپاره، دبندي توب دپاره او کړول کېدو دپاره نیاریم، دکریچکوف خبرې یې نه اورېدلي، نه یې غوښتل چې خبرې ی قطع شي اوخپلې له عصیانیت نه دکې یو اړخيزې خبرې یې اورېدې کړې . اواز یې لوړ کړ، دخپل له نظر نه لوېدلو دلایل یې یو په بل پسې قطار کړل چې دټولو نتیجه هماغه یوه وه چې دشور اتحاد محرک دافغانان دوضع له سرحداتو نه دباندې واقع دي، اوهغه دشوروي اتحاد دجهاني منافعوله خوادکنه کېږي.)) «کریچکوف په نرم اوډېرنرم اواز، اویه منظم ډول، لکه چې له یوه ګران ناروغ اوماپوس ملګري سره ګرېږي، کارمل متیقین کاوه، عزت النفس یې ورستاڼه اودهغه درناوي اودرنښت خوښوونکې تصویرسم یې ورکاږه چې ملګري به یې په ټول عمر کې په شوروي اتحادواغانستان کې چا رېږ کړي وي. دشوروي اتحاد دشهرت په هکله کریچکوف څرګنده کړه چې په افغانستان کې هېڅ څوک له هغو مذاکرونه خبر نه دي چې په شوروي اتحاد کې شوي دي.» (له فکر کوی چې افغانان څره دي، دهغه درد خواب و.) «کارمل

دنزاکت له دایري نه ووت، په هغه حقیقت یې خواشینی ښکاره کړه چې هغه ټول هغه څه کړي چې شوروي اتحاد یې په دې قادر کړ چې د افغانستان په چارو کې مداخله وکړي. کرېچکوف په ټینګه ورته وویل چې شوروي عساکر په افغانستان کې وژل کېږي او دا دشوروي خواته ځینې حقوق پرکوي. کرېچکوف په ټینګه ترېنه وغوښتل چې (خپل خان د افغانستان انقلاب دپاره وساتي). کارمل په چپه ځواب ورکړ (چې د افغان انقلاب په سوله کې پریږدئ. وځن، خپلې لښکرې وباسي. افغانان پریږدئ چې له خپل انقلاب نه په خپله دفاع وکړي). دمکو استاذي دغسې وینودله چې دلنیکرو دایستلو په هکله یې څه نه دي اوريدلي.

((دواړه خواوې ستړې شوې وې. کرېچکوف دمینی موسکاوکړه او په بله ورځ یې د بیا لیدلو غوښتنه وکړه چې دواړه خواوو به په دغو خبرو نه سوچ کړي وي. کارمل په غلې ډول رضایت ښکاره کړ، خو د سبا په ماسپین یو نالمر ښوونکي هیات دملي دفاع، کورنیو چارو او دولتي مصونیت دوزیرانو په شمول ورباندې غږو کړ چې استعفی وکړي. کارمل بیا دنا هیلې توب په څرګندولو سره انفلاق وکړ خو په پای کې تسلیم شو او [دی په ۲ مه یې] دمركزی کمیټې پلنوم ته استعفی وړاندې کړه.)) ۲۸

دکارمل استعفی له نجیب الله سره چې دده په ځای دګوند عمومي منشي شو دموافقت په معنی نه وه. په ګوند کې تر نجیب الله نه، سره له دې چې په خپل نظام کې تر ټولو لوړ مقام ته هسک شوي و، دکارمل پلویان زبات وو او کارمل دهنو په ملاتړ له نجیب الله سره دمخالفت لار ونيوله او په دغه لړ کې یې دهغه د((ملي پخلا ښي)) له سیاست سره چې دشوروي حکومت په دستوري ۱۹۸۲ کال دجنوري په ۱۵ مه اعلان کړ، مخالفت شروع کړ. کارملیانو شاید دکارمل په دستور دسازمان نجات ملي افغانستان په نامه چې زرد سټر په سپک نوم یاد شو اویا ترک شو، نوي سازمان وایست او په مظاهره یې شروع وکړه چې په هغې کې یې دشوروي پر ضد شعارونه هم ورکړل. مظاهره وځپل شوه، او کارمل یې لویان یا له حکومتي مقاماتو نه وایستل شول، اویا درتبو لټزېل ورته ورکړ شو. ۲۹ نجیب الله حس کړه چې په داسې حال کې چې کارمل د انقلابی شورا رئیس وي، که څه هم دایو تشریفاتې مقام و، وبه نه شي کولې چاري دنوي سیاست په رڼا کې په مخ بوځي. نو په دې پسې شو چې له دغه مقام نه یې هم کوز کړي. کارمل دې کار ته هم حاضر نه و، ترڅو نجیب الله ورڅرګنده کړه چې که استعفی ونه کړي هغه نسل

دوسې به یې په دوران واچولای شي چې په هرې یوې کې د هغه په خیال تـورن کېده. کارمل مجبور شو د ۱۹۸۶ کال د نومبر په ۲۰ د انقلابي شورا له سروالي نه هم استعفی وکړي. نجیب الله له هغه نه وروسته چې دبیرک کارمل وجود یې هم دخپل موفقیت دپاره خنډ باله، هغه یې د شورویانو په مصلحت دمسکو په لور روان کړ. عجیبه داده چې دغه کارمل په داسې حال کې چې دخپل پرولتاریایي فکر له مخې افغانستان یې خپل وطن نه گانه، د افغانستان اشغال یې د شوروي لښکرو په ذریعه منلې و، او د وطن یوه برخه، واخان، یې چې ویل کېږي دیوی موافقي له مخې شورویانو ته پرې اېښي و، ۵۰۰ کابل په هوایي میدان کې پخوا له دې چې الوتکې ته وخیږي په مخکه باندې پراخ پریوت، او هغه یې ټکل کړ. دیوې لیکلې منبع له مخې: «روژیکه میخواستند کارمل را بروسیه ببرند [کارمل] به نزدیک طیاره بضاک افتیده و میکوشیدند تا در دل خاک وطنش فرو رود اما باجبرو ناخواسته ار [او] رابطیاره انداخته بردند». ۵۱

کارمل په مسکو کې د ۱۹۹۱ کال د جون تر میاشتې پورې اوسېده، پخواله دې چې دهمدغه کال د اگست په میاشت کې دمخایل گوریاجوف پرضد نا کامه کودتیا باندې ډیرل وشې. کابل ته ستون شو، کارملیانو د شوروي اتحاد تر ړنگیدو وروسته (دسمبر ۱۹۹۱) چې په افغانستان کې نو ر نو کمونستانو توخته نه شوه کولې، په ظاهر کې کمونستي عقاید هم ترک کړل: د طبقاتي جنگ پرځای یې قومي جنگ غوره کړ او شاید په دې منظور چې دمخالفو ډلو تر منځ د قومي جنګونو دپاره پکې ووهي او خپل ځانونه له سمله لاسي خطر څخه بچ کړي. ۱۹۹۲ کال په مارچ کې یې په مزار کې له قوماندان احمد شا مسعود، عبد الرشید دوستم او داسلامي وحدت گوند اونورو سره د پښتنو پر ضد ائتلاف وکړ او په اپریل کې یې د جمهور رئیس، نجیب الله پر ضد کامیابه کودتا وکړه. ۵۲ خو کارملیان چې د پخواني خلق دموکراتیک گوند دخود لگیو له ډلې نه یوازې یو ډلگي و، یوازې د مرستندوی قوت په شان وو، او لویان یې ورو ورو له وطن نه ووتل، لکه هسې چې دنورو ورته ډلگيو لویان له وطن نه ووتل. افغانستان اوس د کارملی لویانو له وجود نه پاک دي، لکه هسې چې دنورو ورته ډلگيو لویانو له وجود نه پاک دی. بیروان یې اوس د گوتو په شمار په افغانستان کې پاتې دي، او هلته د مسلمانو افغانانو په شان ژوند کوي. پخپله کارمل په ټول دغه وخت کې کله په مزار، کله په حیرتانو او کله په تاجکستان کې درپه دره گرزیده، ترڅو د ۱۹۹۶ کال د دسمبر په ۲ مه په مسکو کې دکوما په حال کې مړ شو چې شاید دخپلک د ناروغې له امله به و، مری یې د هغه د وصیت له مخې په حیرتانو کې د عبدالرشید دوستم په اجازه ښخ شو. خو طالبانو بیا د هغه جسد دامو په سیند کې واچوه، او داهغه وخت وچې دوی د ۱۹۹۷ کال په سپتمبر کې په حیرتانو باندې مسلط شوي وو. بیرک کارمل اوس دنړۍ په هېڅ برخه کې

گورنه لري. دحفيظ الله امين، او نجيب الله گورونه هم ورک دي. تره کي ۱۷۹۵ کال
داکتوبر په ۱۰مه دکابل په قول اوچکان کې خپل شوي و، خود هغه گور هم دروسانو د
يرغل نه وروسته د خپل خای نه بيخايه او ورک کړی شو. دمحمد داؤد خان گورهم نامعلوم
دی، خودی چې ليک افغان اومسلمان و، ددوي په ډله کې نه راخي، که څه هم اتوکرات
اودوطن درواڼي يې ثباتي موسس دي.

دابه سمه نه وي چې په ببرک کارمل او دهغه په فکر ونو او کړو باندي له
يوه سره دبطلان کړينه وکارله شي. کارمل دافغانستان په سياست اوتولنسي
باندي خپل اثر پرې ايښي دي، که څه هم هغه منفی دي. پيروان يې
اوس هم پرې اعتقاد لري، اوبسی عظيمي پرحمسي لادي دهيواد په اوله
درجه رجالو کې حسابوي او په خپل کتاب کې وايي چې «دراين کتاب
بامانت داري کامل از زبان همکاران، رفقا ودوستانم، از زبان بعضي از
رجسال درجه اول کشور مانند سردار محمد داؤد، دوکتور نجيب الله
و ببرک کارمل وغيره صحبت شده.» ۵۲ دايسو حقيقت دی چې دغه بناري
شوي، زېرنکي، اوږدپېرې، منډلې اولنډ کې بکوف. ۵۲ په خپلو عقايدو،
کړو، او شخصيت سره دوطن په زرگونو خوانان او خوانانې نه په زور،
بلکه دهنوي په خپله خوښه دخپلې لارې پيروان وگرزول او په خپل
کمونسي گوند کې تنظيم کړل، او بيا يې خپل خان اوخپل گوند تر دي
حده پورې دشوروي اتحاد غوندي دنړي دوهم ستر نظامي قدرت نه
داعتبار وړ وگرزول چې همدغه شوروي اتحاد بيادوي په افغانستان
غوندي هېواد کې په واک راوستل. دغسې کارونه هر څوک نه شي کولې،
يا يې هر څوک نه کوي. يو څوک بايد دده کامله بيوکرافي وليکي. دلته
به زه دده په هکله په يو څو لکو باندي تبصره وکړم.

ببرک کارمل دپراخي مطالعي، منطقي استدلال، استقامت، او پرله پسي ها
ند اوزيار سره خان دغسې قوت خاوند کړ چې په «روبنانکرو» باندي
يې په زور ډول نفوذ وکړ، خودی له هېڅ چا او هېڅ پرنسيب سره رښتيني
نه وه هر هغه څوک يې خنثي کوه يسه له مينځه وړه چې دمقصد په لار کې
يې خنډ کېده او له هر هغه غيز اوهرهغه چانه يې استفاده کوله، چې په
دغه لار کې يې ورسره مرسته کوله. په دغه لار کې يې دخپل خان واک او
اراده هم شورويانو ته وسپارله، او کارمليان يې هم په همدي لارې باندي
روان کړل، او له خان نه يې په پاي کې دغسې يو ډليل سروال جوړ کړ
چې دافغانستان په تاريخ کې څه چې حتی ددنيا په تاريخ کې هم ساري
نه لري. خووروسته له هغه چې شوروي اتحاد سقوط وکړ، او کمونيزم بيا په

دقیق ډول سوویتیزم په عمل کې باطل وځوت هغه خپل فکریدل کړ، او دخپلو پخوانیو ویناوو پر ضد یې ویناوې وکړې. داهغه وخت و چې ده دحیرتسانو په بندري بنار کې دجنرال عبدالمومن تر سیوري لاندې دکاتینرونو نه په جوړې کودلې کې ملت، وطن، او ملی واکمني ته دخایف او خاین په شان ژوند کاوه. هلته دنړۍ دپواکو سروالانو په ډله کې دغه تر ټولو پخواکې سروال ښاغلي حامد علمي په دغو الفاظو مخاطب کړ: «هما نظریکه شما مخالف تجاوز شوروي به افغانستان بودید بهمان اندازه منهم مخالف بودم. من ازروز اول مخالف آمدن شوروي ها به کشور بودم، ولي ما قربانی جنگ سر دشدیم. مبارزه من نسبت به مبارزه شما دشوارتر و خطرناکتر بود زیرا شما در خارج من در داخل قلعه مبارزه میکردم و بالاخره توانستیم نیروهای شوروي را از وطن محبوب خویش بیرون کنیم وافتخار تاریخي را برای فرد فرد کشور خویش کمای نماییم» دکارمل دغو او لاندې خبروזה حیران کړم، حیران یې په دې کړم چې ده څنگه خپل خان په دې نمانع کړې و چې دغسې وغږېږي. افغانانو ته څرگنده ده چې ده دخپل حاکمیت په دوره کې هر څه چې په رسمي ډول ویلې و، ددغو خبرو پر ضدو. څرگنده ده چې کارمل حتی له خپل خان سره هم رښتني نه و، او یو څوک چې له خپل خان سره رښتني نه وې، له نورو سره رښتني کیدلې نه شي. دحیرانې وړ بل ټکي دادی چې یو شمیر انسانان څنگه ددغسې نارښتني انسان پیروي کوی، او ښې عظیمې لادې دافغانستان «په اوله درجه رجالو کې» هم حسابوي. دکارمل خبرې یو عام شوي نظر ټالبد وې، او هغه داچې یو کمونست دخپل هدف په لار کې دروغ ویل، منافقت کول، له وطن نه تیریدل، او اخلاقي اصول تر پښو لاندې کول روا گڼي، او په دې ډول دهغه پیژندل اسان کار نه دی.

برگ کارمل په دغو خبرو هم بسیا نه ده کړې. ښاغلي علمي یې دنورو جورنلسانو په څېر په دې ملامت کړې چې له هغه سره یې جفا کړې. دهغه په الفاظو: «نه تنها تو بلکه تمام خبر نگاران و جورنلستان در برابر من جفای بزرگ را مرتکب شده اید، طوریکه من اضافه از چارسال در شوروي وچکوسلواکیه زندانی بودم ولي هیچ خبر نگار درباره من گزارشي به نشر نرسانید وهیچکس دنیا را از زندانی بودن من اطلاع نداد، خصوصاً جورنلسانی مانند شما که خود را افغان میگویند باید از روس ها میپرسید که رئیس جمهور ما کجا است وچرا به شوروي برده

شده است.» یوازې داهم نه ده. دغه کارمل په دې اوبکي ټوپولي چې دافغانانو اصیل خویونه له مینځ نه تللي دي: «... مسئله اې که زیادتر مرا متاثر میسازد از بین رفتن اوصاف وخصایل افغانی است، طوریکه ما افغانها در وعده ووفایا به ان، شجاعت، مردانگی، ثبات واستقامت شهرت خوبی داشتیم: به حرفی که میزدیم وفا میکردیم وقولی که میدادیم تاپای جان استاده میبودیم ... من ازاین ازبین رفتن ها سخت مایوس هستم ونمیدانم چطور دوباره این خلا را ترمیم کنیم.» تر هر څه ډېرې په دې غمگین وچې «... من از شرایط کنونی سخت متاثر هستم وروزها برای وطنم میگریم.» ۵۵

له دغو ویناوو څخه ټکاري چې کارمل په پای کې د«افغان» او «وطن» په زور قایل شوي و، په داسې حال کې چې دمخه یې هم وطن او هم افغانان تر پښو لاندې کړي وو، په دې ډول چې ده د شوروي پوځ په کمک سره په خپل سروال کېد و سره دافغانانو دملي حاکمیت حق نقض کړي و، او کله چې همدغه پوځ افغانستان وړانوه، او افغانان یې وژل ده دکارملیانو هغه د «قواي دوست» په نامه یادوه. برسیره پردې ده همدغه پوځ دشر شین په قول افغانستان ته بللي، او بیا چې همدغه پوځ دده حاکمیت تثبیت کولي نه شو، ده له شورویانو څخه وغوښتل چې پنځه لکه نور پوځ واستوي، او په هغه سره افغانان دده دپاره ایل کړي. په دې ډول کارمل خپله گټه په دې کې لټوله چې شورویان افغانان ایل کړي، لکه چې نیکه یې، میرزا محمد هاشم خان غوښتل انگریزان افغانان ایل کړي په دې حساب کارمل په دښمن لمانځني کې دخپل نیکه په لارروان و، په دې تفاوت چې نیکه یې جنرال فریدرک رابرتس، دافغان-انگلیس په دوهم جنگ کې دانگریزي پوځ سر قوماندان دپاره اوکارمل دجنرال سرگی سوکو لوف دافغان شوروي جنگ کې دشوروي پوځ سر قوماندان اودنورو دبري دپاره خدمت کاوه، په داسې حال کې چې دافغانانو غنوخ اکثریت دمرگ په قبول سره له دواړو سره جنگیده. په هر حال دحیرتانو کارمل له شوروي کارمل او له هغه کارمل سره چې پخواو، په څرگند ډول په تضاد کې دي. اوس سوال دادې چې اصلي کارمل کوم دي؟ کارمل څله له خان نه خو کارمله جوړ کړل؟ څله په زرگونو روښانفکران ددغسې پوه کس مریدان شول، اوڅله تر اوسه هم دستر جنرال نبي عظیمي په شان کارملیان دده پیروي کوي؟ ددغو پوښنو خواب شاید په دې کې وي چې «انقلابي»

روښانفکران)) دکارمل دموفقتونو په سبب هم دهنه تر نفوذ لاندې تللي وو. داچې کارمل، کارملیان، خلقیان، اوشوروي. کمونستان په خپل اصلي هدف کې ناکام شول، یو څرګند حقیقت دي. خو کارمل ددغې سترې ناکامې نه دمخه په خپلو ګوندي رقیبانو باندې غالب شوی او په خپل فکر دافغانستان واکمن ګرزیدلي و. په لنډ ډول کارمل دګوند دتنظیمولو په اوله کې میر غلام محمد غبار په دسیسې سره لیرې کړ، لکه هسې چې علي محمد زهمایې چې دسپنا په قول «ددموکراتیک خلق په ګوند کې یې سیاسي فعالیت درلود» لیرې کړ، ځکه چې بیا هم دهنه په قول «دګوند دکنګرې په وخت کې دداسې خلکو حضور... بېرک اولسره کې له خطر متوجه کوه، چې په انتخاباتو کې به یې دبرې چانس کم وي» ده حتی میراکبر خیر هم اول له خپل مخې نه لیرې کړ، او په پای کې یې له مینځه یووړ. دسپنا په قول «دکنګرې په وخت کې تره کې او بېرک میر اکبر نه ووپل چې له فعلا دپولیسو منصبدار یې، که له په کنګره کې ګډون وکړي، نوځکه به بیا دې ګوند له پولیسې ګوند ووايي، په دې بهانه یې میراکبر او دهنه ملګرونه قناعت ورکړ، هغه په کنګره کې اشتراک ونه کړ، که هغه په کنګره کې اشتراک کړي وای، حتما هغه [له] تره کې او بېرک نه دېرې رایې اخیستلې، چې ممکن اول یادوهم شخص وای... په هر صورت بېرک ته چانس نه و چې دوهم څېرې دګوند شوي وای» دبېرک زور په تره کې اوامین نه رسیده، نو یې انشعاب وکړ، او دخیبر په مرسته یې خپل ګوند کې قوې کړ، خو کله چې دواړه ګوند کې بیرته یوګوند شول، او کله چې دهنه او خیبر تر مینځ اختلافات پراخ او جدې شول کارمل دخپلو جلا دانولو لارې، چې په غالب احتمال دکې چې یې په ابتکار به و، خیبر له مینځه یووړ. دغې موضوع نه ما به خپل کتاب کې تفصیل ورکړی، او پکې مې ویلی چې خیبر دکودتا پر ضد و او ویل یې چې کودتا به بریالی شی خو هیواد مونږ نه منی او په دغه کار سره به یې موږ په خطر کې واچوو. کودتا وشوه، او هغه دخلیانو په ابتکار بریالی شوه، او بیاخلفیانو پر چمې لویان دکارمل په شمول له ملنک نه وایستل. په پای کې کارمل په دې موفق شو چې امین دشوروی په پوځ سره له مینځه یوسي، او دهنه په زور دافغانستان واکمن شي، خو دده دغه بریالی لسیزې دده درېتیني ناکامې پیل شو، ځکه چې هغه په خپل دغه بري سره نه یوازې خپل مخالف او بالقوه مخالفان، بلکه دکابل خپل پخواني ملاتړیان اوپه مجموع کې دافغانانو غوڅ اکثریت دخپلو

عقابهو، دخپل گوند، دخپل رجيم، اودخپل شوروي اتحاد نه پخلا کېدونکي دښمنان وگرزول. ده په واقع کې په خپل دغه بريالي لوب سره دهنو نو رمونو او ارزښتونو پر ضد عمل وکړ، چې افغانان دهنو په رڼا کې افغانان، مسلمانان، اوخپلواکان شوي وو، او دهنو په اړي کې خپل وطن خپل کور، کور، ناموس او دخپلو نیکونو دښي ميراث گناه چې دښارمني په ژبه « ستازره کې پرني دي ټولې تللي افسانې زما...»

پايلیکونه

۱- محمدعلي امين زاد، جرگه هاي بزرگ ملي افغانستان وجرگه هاي سا منهاد واحيت لسلط کمونيست ها وروس ها (پشاور)، ۱۳۶۸ / ۱۹۸۹. په دغه ترکي افغانستان داسي قوانينو منونه، او دلويو جرگو پرېکړې کېدې دي، اوزه له محترم حبيب الله رفيع نه مننه کوم چې ددغه مهم اثر يوه نسخه يې ماته بڼلي ده.

محمد حسن کاکړ، «د افغانستان داسي قانون تاريخ»، ايرانيکا داسره المعارف ټوک ۶، خيروتکسي منازده، گلپورنسا، کونستامبيا، ۱۹۹۲، ۱۵۸-۱۶۲

۲- محمد حسن کاکړ، افغان، افغانستان و افغان ها و تشکيل دولت در هندوستان، فارس و افغانستان، دازاد افغانستان دليکوالو اتحاديه (ولسا)، پېښور، ۱۳۶۷ / ۱۹۸۸،

۱۶- ۲۱

۳- حکومت او جامعه په افغانستان کې، دامير عبدالرحمن خان سلطنت، دتکسي دپوهنتون خپرونه، تکساس لندن، ۱۹۷۹، xvii

هيروډوت، تاريخ، مترجم دگريمن، دشيکاگو دپوهنتون خپرونه، شيکاگو، ۱۹۸۸
خبره فصل، ۱۰۲ م لمر (۲۵۶ مخ)، اووم فصل ۶۷ م لمر (مخ ۲۹۲)

۴- حبيب الله ليري، «افغانستان»، ازاد افغانستان (اخبار)، دافغانستان د مطالعاتو جرگه خپرونه، پېښور، لومړي کال، لومړي گڼه، مارچ، اپريل ۱۹۹۸ / ۱۳۷۷، ۲۷. دغه اخبار پخوا دولا په نامه خپريدده.

۵- اريانا او خراسان داوسني افغانستان په شان سياسي واحد ونه او هېوادونه نه وو. سرحدونه يې لاسکالي او تيل په تيسر کې و. په لرغونو مهالونو کې دنن پر خلاف د هېوادونو دنومونو ذکر کول معمول نه و او هغومره چې دهنو واکمني کولې گانې مشورې وې، هغوی مشهوره وو. په خراسان کې ددغه حقيقت غږ منقوله دطاهري، صفاري، سلجوقي، فرنوي، غوري اوليموري واکمنۍ کورنۍ گانې وې. اريانا خو لاهسي هېواد و چې اوسيد وکمنۍ يې ارياني نژاد وو له ترک نژاد، سلمي نژاد، نژاد، ازبکان. هزاره گان او ازبکسان خو يې اوسېدونکي نه وو. دوی د خراسان په ټولنه دوره کې هم د خراسان اوسېد وکمنۍ نه وو. خراسان په اصل کې دپارس د خلکو نه خوا دلمر خاله هېواد په نامه يادېده. دوی اوس هم دخپل وطن لمر خاله ولايت دخراسان په نامه يادوی لکه افغانانو دمشرفي، جنوبي او شمالي نومونه دخپل هېواد دهنو سيمو دپاره بکارول چې په غوسمتو کې

- واقع و داسې هم دمنځني ختيځ، او لسري ختيځ اصطلاحات درواخليسي چي
 اروپايان يې په ترتيب سره دلوېديځي اسيا او ختيځي اسيا دپاره استعمالوي.
- ۵- مايکل گل ون، جنگ اوهست لوب، يوه فلسفي څېړنه، څيړونکي: دپنسلوانيه
 دولتي پوهنتون، پوليورسټي پارک، ۱۹۹۲، ۱۵۸، ۱۶۲
- ۶- محمد حسن کاکړ، افغانستان، دداخلسي سياسي انکشافاتو مطالعه، ۱۸۸۰-۱۸۹۶
 ، دپنجاب دپوهني مطبعه، لاهور، ۱۹۷۱، ۱۲۰
- ۷- محمد حسن شرف، کرباس پشوش هاي پوهنه پنا، خاطرات، دوکتور محمد
 حسن شرف، ۱۲۱۰-۱۲۷۰، ازمي کمپيوټر يونټ، دهلي، جديد، ۱۹۹۱، ۲۲۲
- ۸- محمد حسن کاکړ، افغانستان، دشيروي پسر شل او دافغانانو خواب، ۱۹۲۹-
 ۱۹۸۲، څيړونکي: دکليفورنيا پوهنتون، پسرکلي، لندن، ۱۹۹۵، ۵۳
- ۹- محمد حسن شرف، يا دشوي اثر، ۲۲۲
- ۱۰- عبدالحق واله، (اعلحضرت پو غنت پسر گرد ولسا (اخيال)، فيبروري، ۱۹۹۸، ۲
- ۱۱- خاطرات سياسي سيد قاسم رښتيا، ۱۹۲۲-۱۹۹۲ مطبعه امریکن سينيوي،
 ورجينا، ۲۲۲-۲۲۱ دمولف نوم چي سيد قاسم رښتيا دی، ذکر شوي نه دي.
- ۱۲- لړيا بها، (ازدځومان بيدادگر افراز جهنم کمونيزم) قسم (مجله) هسارچ
 ۱۹۹۰، کليفورنيا، ۷۲
- ۱۳- ايضاً، ۷۹
- ۱۴- ايضاً، ۸۱
- ۱۵- ايضاً
- ۱۶- اليکزاندر مورو زوف، «په کابل کې زموږ سري» نويوليمز (مجله)، مسکو، ۲۸،
 ۱۹۹۱، لومړۍ برخه، مخ ۳۹
- ۱۷- (کودکا کاسي او وژني په کابل کې) ټيم (مجله)، ۱۹۸۲، مخ ۲۲
- ۱۸- پورتنې منبع
- ۱۹- لړيا بها، ياده شوي ليکنه، مخ ۷۶
- ۲۰- کاکړ، يادشوي اثر افغانستان (۱۹۹۵)، مخ ۶۴
- ۲۱- حبيب الله رفيع، (دافغاني روشنفکرانو مسئوليت اورسالت) تعاون مجله،
 دافغانستان تعاون مرکز څيړونه پېښور، اکتوبر-نومبر، ۱۹۹۷، مخ ۱۰
- ۲۲- جي-م، کورنيکو، (دافغان هالنډ، دنظامي مداخلسي او بېرته واکو
 اريانتاوي) «دجنوبي اسيا او دمنځني ختيځ مطالعاتو جورنال»، ژمي، ۱۹۹۴،
 پنلوانيه، مخ ۷
- ۲۳- اون، ر. وستاد «په افغانستان کې دشوري دمدخلسي په بڼه لسوي روسي
 خواستاد» بوليټن، وډرو ولسن بين المللي مرکز، ژمي، ۱۹۹۶/۱۹۹۷، مخ ۱۲۰
- ۲۴- بوييس کرومووف، ارتش سرخ در افغانستان، دغيز ارپا لفسر زياره، (دایراني)،
 دساتدينو چارو دمومسي چاپ اوڅيړونې، تهران، ۱۳۷۵/۱۹۹۶، مخ ۲۲
- ۲۵- کاکړ افغانستان يا دشوي کتاب (۱۹۹۵)، مخ ۶۹

- ۲۶ - گل زړک خدران، د تاریخ له خاطر ونه ، در سونه ، عبرتونه ، لومړي ټوکه ، پېښور (۱) ۱۳۶۷ / ۱۹۸۸ ، مخ ۸-۸
- ۲۷ - د قبول نقل حسن شرق ، يادشوي اثر ، مخ ۲۳۹
- ۲۸ - پورتنی اثر ، مخ ۲۴۰
- ۲۹ - (اتحاد شوروي او افغانستان ، ۱۹۷۸ - ۱۹۸۹ : دروسي او ختيځ جرمني له اړخونو څخه اسناد) ، د ساړه جنگ بين المللي تاريخ يو لیکن ، دود روولسن بين المللي مرکز ، زمينې ۱۹۹۶ / ۱۹۹۷ ، ۹-۸ کني
- ۳۰ - موروزوف ، ياده شوي ليکنه ، ۱ ، مخ ۳۹
- ۳۱ - اتحاد شوروي او افغانستان ، ياده شوي ليکنه مخونه ۱۶۲ - ۱۶۲
- ۳۲ - التونسي از نوليد ، د افغانستان دوه گونديز کمونيزم ، دستغورد پوهنتون ، خپرونه ، کليفورنيا ، ۱۹۸۳ ، مخ ۹۹
- ۳۳ - اتحاد شوروي او افغانستان - ياده شوي ليکنه ، مخ ۱۶۲
- ۳۴ - ايضاً
- ۳۵ - ايضاً
- ۳۶ - ايضاً
- ۳۷ - از نوليد ، دوه گونديز کمونيزم ، ياد شوي کتاب ، مخ ۹۹
- ۳۸ - جبراردیت ، افغانستان ، د شوروي جنگ ، کروم هلم خپرونه ، ۱۹۸۵ ، مخ
- ۳۹ - محمد حسن شرق ، يادشوي کتاب ، مخ ۲۳۸
- ۴۰ - پورتنی اثر ، مخونه ۲۳۶ ، ۲۳۷
- ۴۱ - کریموف ، يادشوي اثر ، مخ ۱۵۳
- ۴۲ - گاکر ، افغانستان ، يادشوي اثر (۱۹۹۵) ، مخ ۷۳
- ۴۳ - ديکو کورډويز او سيلگ سن هري سن ، له افغانستان نه دباندې ، د شوروي دولتو داخلي لاسه ، د اکسفورډ پوهنتون خپرونه ۱۹۹۵ ، نيو يارک ، اکسفورډ ، مخ ۲۰۴
- ۴۴ - ايضاً
- ۴۵ - گاکر يادشوي کتاب (۱۹۹۵) ، مخ ۲۵۹ ، سيلگ هري سن ، افغانستان نه دباندې ياد شوي کتاب ، مخ ۲۰۳
- ۴۶ - د قبول نقل ، د سيلگ هري سن له خوا ، افغانستان نه دباندې ياد شوي کتاب ، مخ ۲۰۸ ، کتابي افغانستان (۱۹۹۵) ، مخ ۷۲
- ۴۷ - سيلگ هري سن ، افغانستان نه دباندې ، يادشوي اثر ، مخ ۲۰۴
- ۴۸ - پورتنی اثر ، مخونه ۲۰۲ - ۲۰۵
- ۴۹ - گاکر ، يادشوي اثر (۱۹۹۵) ، مخ ۲۶۱
- ۵۰ - سيد طيب جنواد ، (الحاق واسترداد واخان) ، پخپله لاسم ، چون جولاي ۱۹۹۲ ، مخ ۳۹ ، مجيد ندير کبير سراج . ويډاډه يي نيمه اخير سده ييست در افغانستان ، جلد اول ، چاپ از نالسا پلورنځي ، فرانکفورت ، ۱۹۹۲ ، مخ ۱۷۷۰ اونيغلي جنواد دموافقت ليک نيته جون ۱۹۸۱ اونيغلي سراج يي د ۱۹۸۰ کال دمارچ ۱۲ مه نيسي . دغه اختلاف ، او داچې دموافقت ليک متن تر اوسه چا نه دي خپور

کړي. ښه دي کې شک پیدا کوی چې واکسان به دکومسي ليکلي شوي موافقت نامې له مخې شورويانو ته تسليم شوي وي. البته په دي کې شک نشته چې واکسان شورويانو په واقع کې تر خپل کنترول لاندې نيولي و.

۵۱ - محمد حسن شرق، يادشوي کتاب، ۲۴۰

۵۲ - محمد حسن کاکړ (افغانستان، سياست، دسيسه، کوتاه فکري و نثرت)

جرگه، ارگان نشراتي حرکت تاسيس حکومت انتخابي در افغانستان، لاس

انجلس، شماره ۵، اپريل ۱۹۹۳، ۱۰-۱۹

۵۳ - محمد نبي عظيمي، اردو سياست، درسه دهه اخير افغانستان، نثار:

سباکتابخانه، پشاور، ۱۳۷۶ / ۱۹۹۷ ش

۵۴ - بکوف، ببرک کارمل وطنفروش، په کابل کې خلکو کارمل د بکوف په

نامه يادوه.

۵۵ - حامد علمي، سفرها و خاطره ها، کتابخانه دانش، پشاور.

۱۳۷۵، ۱۹۹۶، ۲۰۰۹، ۲۱۰

په قومي او ژبنيو ليکو باندې دافغانستان دويشلو په مقصد دمسکو احتمالي پلان

بروس رچرډسن

دښاغلي بروس رچرډسن دغه ليکنه دهغه دنوي خپور شوي کتاب يو فصل دي په نامه د: افغانستان، د شوروي د ترورسلطنت ختموونکي، دغه فصل پخوا په اينه افغانستان (اپريل ۱۹۹۸) کې خپور شوي، او تر هغو دمخه ناته به همدغه اثر کې دنيولو دپاره استولي شوي و.

په دغې ليکنې کې دافغانستان په باب دنويو منابعو له مخې عمده مطالب خاي شوي دي. يو عمده مطلب يې دادی چې د شوروي حکومت لويانو ديوري اندروپوف او ميخائيل گورباچوف په گډون دافغانستان دلاندي کولو اوويشلو په مقصد دغسې سياستونه وايستل چې دهغه له مخې تنظيمونه او قوماندانان، دنظامي عملياتو تر څنکه په نورو طريقو سره پخپلو کې په جنگ واچوي او په دې ډول ددوي دپوځو نو اولاس لاندي پر چمې رجم پر ضد دمقاومت جبهه ضعيغه کړي. په دغه کار کې دوی له ځينو سره ترڅه حده بريالي شول. وروسته يې په لاپراخه پيمانه دقومي مليشياوو او قوماندان واکمني پلانونه وايستل. شورويانو تر انگرزانو نه زيات دافغان او انگليس په جنکونو کې دافغانانو تر مينځ دنفاق اچولو کار ته زوره ورکړه که شوروي اتحاد ړنگ شوي نه واي ممکن دافغانانو مشکل لاهم زيات وای. په دغې ليکنې کې دا اودغسې نور عمده مطالب تر بحث لاندي نيول شوي دي، او ددې دپاره چې هغه په دقيق ډول لوستونکو ته وړاندې شوي وي ما دغه ليکنه پخپله په پښتو وا روله خوځينې وړې رېډونکي برخې مې دملې مصلحت له مخې پرې ښوولي.

محمد حسن کاکړ

ترکستان، افغانستان، دکسپين سيمي، پارس دسپرنج هغه گوتونه دي چې

په هغو سره دنړۍ دلاندي کولو دپاره لو به کېږي.

لارډ کرزن

لکه هسې چې د شوروي دولت داوياس کالونو په تاريخ کې زياتره پېښ شوي دعمل په ډگر کې ددغه ضد استخباراتي دولت دوج زور سلوکونو په وروسته دورونو په خاس ډول انگازې راپور نه کړي دي.

د بډګري پاڅونونو پر ضد د شوروي سوزونکو عملياتو له هغو تجارو څخه منشاء اخيستي ده چې شوروي اتحاد د شلمې پېړۍ په سر کې په قفقاز کې دمخو (Makhno) او تامبو (Tambov) پاڅوونو پر ضد او په منځني اسيا کې د بزمه چې (Basmachi) پاڅون په مقابل کې کړي وو. دنړۍ له دوهمې جګړې نه وروسته دوره کې سرو لښکرو او دولتي امنيتي خاصو واحدونو د بېالتيک او اوکراين پاڅونونه په ګډه وځپل ددغو واحدونو تکتیکونه ډله ييز اعدا مونه، تبعيدونه، او ډېراڅو زراعتي مخکو شاري کول وو، په دې هدف چې د پاڅون کوونکو بشري او مادې بنسټ په فزیکي ډول له مينځه وايستل شي. ۱ ددغې ساقي په نظر کې نيولو سره په افغانستان کې له ۱۹۷۹ څخه وروسته دمکو اعمال بايد نه بې مثاله او نه حيران کوونکي وګڼل شي. دکې، چې، بې، ام، وي، دي (M.V.I) او چې از (G.R.) خاصو موظفو واحدونو دمجاهدينو په مقابل کې له خاصو تخنيکو نه کار اخيسته، چې هغه استخبارات، سازشونه، خرابکاري، پارونه، او مخکنيو، او هوايي قواوو د لږو وسلو له سوزونکو بسابليتونو سره ډورو واحدونو ګډول وو، په دې مقصد چې عنعنوي زراعتي جامعه بېرته ابتدايي حال ته واړوي. ۲ له يوه نظره شورويانو افغان پاڅونونو ته د بزمه چې په ويلو سره بې له دې چې پام يې شوي وي، د «لوبي» په له لاسه ورکولو باندې اقرار وکړ دادهنوي له نظره دنارېخي ساقي په لرلو سره يو سپک نوم و، او په اصل کې ددې دپاره وضع شوي و، چې په هغه سره د يوه عنعنوي اسلامي کولتور ډورو مخکته والو بډګرو نوم داغي کړي. دغه اعمال او همدا راز شوروي اتحاد ته د تلقين او روزني په منظور د زرګونو ماشومانو انتقال په ګډه دمکو د نياتو پيش کوي، چې مقصد يې په نهلسټي طريقې سره د افغان د ټولني له سره تنظيمول دي. دغه طريقه سري ته هغه ستراتيژي په زړه کوي چې «روسي» او شوروي اتحاد په نونسمې او شلمې پېړۍ کې په قفقاز او منځني اسيا کې د مسلمانو ولسونو په مقابل کې په مخ بيولي وه.

د کاسکاد (kaskad) عمليات

۱۹۸۱د کال په ډسمبر کې په مسکو کې ليونيد برېژنيف بېرک کارمل ته دستور ورکړ، چې په افغانستان کې د شوروي د حضور د ټينګښت او په شوروي اتحاد پورې دهغه د تړلو دپاره ډګر هوار کړي. د جنرال غلام صديق ميره کې په قول چې هغه د شوروي پلان په باب له اصل منبع نه معلومات ترلاسه کړي و، او وروسته له هېواد نه ووت، د برېژنيف پلان دهغه شديد مخالفت له امله عملي نه شو، چې دخلق او پر چم دکمونستي دلو

ترمينځ موجود و. ۳ برېښيف دخپلو استخباراتي شېکو د سروالانو په مشوره د افغانستان دنونه کولو پلان ياد کابښکا د عمليات وايست. ۴ دکاسکاد عمليات موظف و په پته هغسې کارونه وکړي چې دهند وکش په شمال کې دنهه ولايتونو دکوبه کولو دپاره ضروري وو، چې هغه دشوروي په هغو جمهوريتونو کې مدغم کړي چې هلته هم عين قومونه اوسي. دشمال په دغو ولايتونو کې غښت پتانه [په مجموع کې] په اکثريت کې دي. دهند وکش جنوب افغانستان به په دغسې نامه خپلواک عمدتاً پښتني حکومت وي چې هلته به د لوی پښتونان او بلوچستان ديپلنوني غوښتنې حرکتونه دعامل په حيث فعال وي. دغه حرکتونه به په دغسې چاودونکې سيمه کې دشوروي پلان ايستونکو دپاره دبی ثباتي دپیدا کولو او له نارامې نه داستفادي کولو دپاره شايد خورا ارزښتناک ثابت شي. ۵. ميره کې څرگنده کړه چې «برېښيف کارمل ته وويل چې... افغانستان به تجزيه شي، په دې ډول چې دکابل به شمول به دشمال نهه ولايتونه دشوروي اتحاد تر پوره کنترول لاندې وي، او نور مملکت به په خپل سرنوشت پاتې وي»، ۶. شورويانو په خاص ډول دکندوز، سمنگان، بدخشان، بغلان، تخسار، بلخ، جوزجان، بادغيس، او فارياب له ولايتونو سره علاقه لرله. دغه پلان به شوروي اتحاد په دې قادر کړي چې دغه سيمه لاندې کړي، بې له دې چې په دېرو لکتني نظامي عملياتو باندې تکيه وکړي، او دمخبرانو او دموادو استولودوه اړخيزې لويې لارې خوندي وساتي. دشمالې سيمو او سېدونکې زياتره تاجک او ازبک دي چې په قومي لحاظ دشوروي اتحاد د جمهوريتونو [له اسېدونکو سره] ورته وي. ۷. کې جي بي. ددغه پلان ملاتړ وکړ چې دهغه له خپل نظر سره چې د افغانستان کتاله څنگه هواره شي، نسبتاً نږدې و. ميره کې وويل چې «د کې جي بي لورو مامورانو داسې حس کړه چې افغانستان به محدود و دو قواوو سره کنترول کېدلې شي»، د کې جي بي. نظر داو چې په خاد باندې به ټينگه زوره واچوي، چې قومي، مذهبي، او نيشنلستي عوامل ته پام واړوي او له هغو نه گټه وچته کړي. ۸. دکاسکاد تر څارني لاندې د کې جي بي. دسر حدي محافظ مديریت پوځونو د افغانستان دشمالې ولايتونو ساتنه په دغسې ډول سره په خپلو لاسونو کې ونيوله چې هغه لکه دشوروي اتحاد دمنځې اسيا د جمهوريتونو توسعه اوسي. دکاسکاد تر کنترول لاندې به شمال له جنوب او جنوب غرب نه په څرگند ډول بيل وکړل شي، او پاليسي به ددغه نظر له مخې عملي شي. دماکو هدف داو چې دغسې شرايط خلق کړي چې

په هغو سره به محلي خلق خپله گټه په دې کې وويني چې موجوده وضع په خپل حال وساتي.

په دې ډول انکشافې پرمختيا او گټه اخيسته نږدې په کلي ډول په شمال کې متمرکزه شوه. شورويانو داموسين، انکشاف ته چې شوروي اتحاد له افغانستان څخه بيلوي زوره ورکړه. دغاز او بريننا پروجي تر لاس لاندې ونيولې شوې. دکندوز او هرات په سيمو کې داوبو کولو دوه بندونه ودان شول، اونورينې داوږدې مودې او ستراتيژيکي پلان جوړولو په مرحله کې و. ۹ شورويانو او متحدينو يې په شمالي سيمو کې دنيارونو، کليو، اواطرافي سيموله وړانولو څخه ډډه وکړه، په داسې حال کې چې مسکو په جنوب کې په فعال ډول په دې پسې شو چې نه يوازې دخپل حاکميت په مقابل کې مخالفت له مينځه يوسي، بلکه ټول هغه څه هم له مينځه يوسي چې دپښتنو زوند پرې باندې ولاړ و، او دهنوي دژوندانه وسايل يې برابرول. ۱۰ دشمال له سيمې نه دباندې داوبو کولو شبکې، فصلونه او کلي وړان شول، سيمې يې نفوسه شوې، او جنوب پښه رښتيا نې شاري باندې بديل شو. ۱۱ دنظامي عملياتو طرح دغسې منظم کوښښ بڼه چې په هغه سره دقومي اساس له مخې انتخابي سيمې يعنې هغه سيمې چې نږدې ټولې پښتني وې يې نفوسه کړي. دشوروي نظاميانو له خوا دجنو سايد (دقوميته په اساس قتل عام)، له طريقې نه استفاده وشوه چې مقصد يې دپښتنو شرل وو. هوايي بمباري گانو په شمول د هوايي انفلاقونو او دنيپام بمونو کلي په پوره ډول په کنديوالو بدل کړل. ټوپ لرونکو هلي کو پترونو دپرار په حال کې خلک ووژل. ديمونو، راکتونو اونوپونو په شديدو وپشتنو باندې کلي هوار شول، دشوروي او پرچمي رجييم گډو و مخکنيو قواوو قتل عامونو اونورو له وحشت نه ډکو اعمالو سيمې په کلي ډول په فرارمجبوري کړي. ښه څنډ وروسته چې يرغل به ست شوي و، افغانان به په ضد انسانانتي پرسونل، ماینونو سره چې ډبه ساتلو نکو لښکرو له خوا به په کليو، فصلونو او دخورو دزيرمي کولو په خايونو کې ايښودل شوي وو، عيبي کېدل او وژل کېدل. دفصل ټولولو په وخت کې درمندونو ته اورواچول شو، تاکونه به وايستل شول، او باغونه به وړان شول، اورمي اوکلسي به له مينځه يورلې شوې. دپېړيو پېړيو داوبو طرزونه چې دافغان گرنه پرې باندې متکي وه ويجاړ شول او نيزازه مخکې په بيديا وو وارولې شوې.

په دې ډول دقوميته په اساس دشديدي سوزوني سياست دغسې سنجول شوی کوښښ بڼي چې ((ترور حکومت وکړي)) او هغه په

دې ډول د پښتني کليو په مقابل کې د شوروي او پرچمي رجم د عملياتو د جنگ په نظم باندې بدل شو. ۱۲ دکا سکاد بڼل اړخ دمحل له غير پښتني قومونو څخه د خاصو قواوو غوره کول، جلبول او تنظيمول وچې په شمالي سيمو کې دمکو له خوا قدرت ونهې او ټينگ يې کړي. دغه قوه به د شوروي اتحاد دعين قومونو دمنسويينو له خوا پياوړې کېږي. ددغو همکارانو له ډلې څخه د يادونې وړ او د شوروي داسنخباراتو د اېتکار د توجه وړ محراق داحمد شاه مسعود دپنجشير وسله وال مخالفان او د عبدالرشيد دوستم جوزجاني ملياشوي. ۱۳ شورويانو په سيمي کې د قوميت، مذهب، ژبې او تاريخ بيلوونکي مميزات تر موجودو ملي سرحداتو څخه مهم وگڼل. په دې ډول د شوروي په ملاتړ او فعالې مرستې سره د تاجک او ازبکو مليشايي قواوو څخه دغې شوروي پالنه التلاف راووت چې په خپل پښتون ضد تمايل سره په خپلو کې سره يو موټي شوي وو. ۱۴ [مترجم دلوستونکو پام دغه مهم ټکي ته اړوي چې سره له دې چې شورويانو او د پرچمي رجم لويانو دافغان د قومونو تر مينځ د نفاق اچولو او د پښتني پيدا کولو سياست عملي کاوه دافغان قومونو نه له هغه سره مخالف وو، او خپل مخالفت يې په عمل کې په بېلو بېلو بسو ونيود. البته احمدشاه مسعود او عبدالرشيد دوستم د اقتدار دگټلو دپاره له دغه چلند سره ممد شول، خودوي په دغه برخه کې دخپلو قومونو نمايندگي نه شي کولې.] دکاسکاد د تطبيقولو په پړاو کې دمقاومت له وټليو لويانو سره د همکاري تر وړونه مهم وگڼل شول، ځکه چې دغو تر وړونو لږ لږ په د شوروي لښکرو قطارونو ته اجازه ورکوله چې په لويو ستراتيژيکي لارو په تيره دسالنگ په حاسي لارې باندې، چې په کابل کې يې دمواوو د نهيه کولو او ارتباط ساتلو دپاره په خاص ډول اهميت لاره، په محفوظ ډول تگ وکړي. ۱۵ شورويانو په دې ډول ۱۹۸۰ لسيزې په زياته موده کې دافغانستان د ټوټه کولو پلان ته زوره ورکړه. دوي ۱۹۸۴ کال په آخر کې له لرمز نه مزار شريف ته دريل دغزولو خط، او همداراز هلته دپوه ادارې مرکز په جوړولو باندې بيره کوله. په نتيجه کې د ډېرو راپورونو له مخې ۱۹۸۴ کال د ډسمبر او ۱۹۸۵ کال دمارچ تر مينځ شورويان مزار ته د مرکز د لږ ډولو پلانونو د طرح کولو په کار باندې لگيا وو.

دافغانستان ددموکراتيک جمهوريت دوسله والو قواوو دټوټه کولو دپاره هم نيساري نيول شوي و، او هغه دا چې شورويانو وسنجوله چې د جوزجاني قومي مليشيا ددوي د اوږدې مودې د ستراتيژي او هدفونو دپاره پښه څرگند ډول ښه مناسبه ده. ۱۶ شورويانو د ليل راوړ چې

د دلبکرو د لامنحوول تنظیم په مقصد د شمال نظامي علاقې چې مرکز به یې مزاروې، تاسیسېږي، د محل د تاجکو او ازبکو څخه د دغې علاقې قواوې دکې چې یې د خاصو او عین قومونو ته د منسوبینوله خوا جلبېد لي. په دغې طريقې سره دغې یوه ټینګه نظامي قوه رامنځ ته شوه چې په داسې حال کې چې د شوروي د څلویښتم لمر پوځ قوماندانې ته یې وفادارې ساتله په خپلو محلي ګټو باندې په ټینګه ولاړه وه. ۱۷ دکابل [پرچمي حکومت] د هېواد ټوټه کول نه ردول او نه یې له نظره غورځول. دغه سیاسي عملیه په نسبتا په زړه پورې چاپیریال کې روانه وه او څنګه چې ۱۹۸۲ کال له پیل نه د احمد شاه مسعود د پنجشېر له مخالفو قواو و سره د نه یرغل یو لړ تړونونه وشول د شمالي افغانستان په زیاترو برخو کې په واقع کې هیڅ جنګ ونه شو. کوم هغه جنګونه چې په دغه مهال کې وشول هغه د احمد شاه مسعود د پنجشېر د مخالفو قواوو او د شوروي هغه ګډ عملیات وو چې د مقاومت د هغو ډلو په مقابل کې یې کول، چې له مسعود سره په مخالفت کې وو، او کومو چې د سالنگ په لار کې د شوروي قواوو د انتقال مخه نیوله. ۱۸. نور اعمال لکه د مهمو قوماندانانو وژنه، د اطرافې او ملکې ځلکوپه مرکز ونو باندې یرغلونه، د وسلو دکاروانو نو مخنیوي، او د لیرولارو د یو څو برخو دکنترول دپاره مسابقه په هغو سیمو کې په شدت روانه وه چې پښانه پکې په غالب اکثریت کې وو. ۱۹.

د کاسکاد د تطبیق په جریان کې شورویانو د افغان د مقاومت د شمالي غړو د موافقینو په جېلو کې خپل ستراتیجیکې لېږي هدف درک کړ. شورویانو په خپل برخه کې له احمد شاه مسعود نه لیکلې شوي دا ډګیر نې ترلاسه کړې چې هغه به ژمنه کوي چې د شوروي او پرچمي حکومت د موافقینو په مقابل کې، او همدا راز په جنوبي سالنگ او نورو سیمو کې چې دده تر مطلق کنترول لاندې و، د نظامي فعالیتونو مخه ونیسي. ۲۰ د ۱۹۸۰ کال د لسیزې له نیمایي نه وروسته دغیر پښتني قومونو او په خاص ډول د پنجشېر د مخالفو قواوو او د جوزجانې ملیشیا په مینځ کې د خاصو ملیشایي قواوو تنظیمونه د مرکز د ساتنې دپاره وسیله وګرزیږده. همدا راز هغه له شوروي نه کابل ته د مهمو موادو د انتقال دپاره دلارې د مصنون ساتلو وسیله هم وګرزیږده. ۲۱ د اګست ۱۹۸۰ لسیزې په مینځ کې چې د شوروي او ایران حکومتونو په ګډه د افغانستان ټوټه کول د پښتې خولې د اتفاق په کولو سره چټک کړ، داسې اتفاق چې په ظاهر کې د یوه ګډ دښمن یعنی د امریکې د باندنیو سیاستونو د ښندنولو دپاره تجویز شوي و.

په نتيجه کې لهران ته سفر او له هغه سره تماس نيول نه يوازې دا چې اغماض شو، بلکه دمکو او کابل له خوا تشويق شو او څنگه چې افغانستان شيعه گانو ايران خپل مذهبي او کولتوري مرکز گانه د ۱۹۸۰ ليزي اخري نرم والي د ايران دنفوذ خپريدو او دهغه د بشري کومکونو دپاره په پراخه پيمانه اسانیا وي برابري کړي بي له دي چې کابل بي مخه ونيسي، ۲۲ د ايران دنفوذ په خوریدو سره د مقاومت مجلې تنظيمونو په تيره د احمد شاه مسعود نظام شورې خپل تنظيمونه د ايراني پرنسيپونو په اساس عيار کړل. په دي ډول په غير پښتني تنظيمونو په تيره په شيعه تنظيمونو کې مذهبي او سياسي لغات هغه شول چې د ايران خميني پاله حکومت په کارول، ۲۳ ددغسې اوږدې مودې لوڅ والي اغيزه داشوه چې د ايران حکومت د مشروع او حمايه کوونکي قدرت په حيث په پراخه پيمانه ومنل شي او دنظرياتو او سياست پيروي بي وشي، (۲۴) د ايران - شوروي اتقاق دمکو د قومي ژبي تقسيمونکي ستراتيژي د دليل وجود وگرزید چې دکاسکاد بري يقيني کړي. ۲۵ په نهايت کې په ۱۹۸۰ ليزي کې په افغانستان کې ډير مهم انکشافات له مرکزي شويو موسساتو څخه چې په کابل يا پيښور کې و، د قومي وفاداري په اساس مجلې شوي و احدونو ته د قدرت او مشروعيت تدريجي انتقال و. هغه څه چې په ځاي پاتې شول او په لويديځې نړۍ کې بي پام جلب نه کړ، ددغسې قدرت ميکانيزم و چې دمکو پلان به په دوام لرونکي ډول سره تطبيقي په عين حال کې چې هغه به زرقويه کېږي، (۲۶) ۱۹۸۵ کال له بيرته وتلو نه وروسته د قوميت په اساس د هيواد د ټوټه کولو پلان هيڅکله ترک نه شو.

پايليک

- ۱ - جان جي، زياک، چکتي، دکي، جي بي، تاريخ، ليکنن، خبرونکي دليکستن کتابونه، ۱۹۸۸، ۵۸
- ۲ - پاسني، الر، ۱۱۲
- ۳ - يوسف بودانکي، ((دکابل سقوط دسيمه ييز ستراتيژي بدلون لگ نه دي وروکړي)) دبانديوچارو او دفاع ستراتيژي پالسي، واشنگتن، ۱۱، ۱۹۹۲
- ۴ - پاسني ليکنه، ۱۱
- ۵ - پاسني ليکنه، ۱۱
- ۶ - پاسني ليکنه، ۱۱
- ۷ - پاسني ليکنه، ۱۲
- ۸ - پاسني ليکنه، ۱۲

- ۹- ايلي کرو کواو سكي، (افغانستان او دشوروي جهاني منافع) دروزان كلاس په تدوين شوي اثر كې، افغانستان : په سترې لوبې بيانظر، خپرونكې، فريدم هوس، نيويارک، ۱۹۸۷، ۱۷۷
- ۱۰- پاسني ليكنه، ۱۷۸
- ۱۱- پاسني ليكنه، ۱۷۸
- ۱۲- دروزان كلاس، «جنوسايد په افغانستان كې، دايزر ايل چارنې په تدوين شوي اثر كې په نامه د، د جنوسايد په پراخېدونكې كړې كې، دوهم ټوك، نيويورنزوك، ترانس اكنشن پبلشرز، ۱۹۹۲، ۱۲۹-۱۶۴
- ۱۳- بودانسكي، ياده شوي ليكنه، ۱۲
- ۱۴- پاسني ليكنه، ۲۲
- ۱۵- بوريس گروموف، محدود قطععات، ۱۸۸-۱۹۷
- ۱۶- بودانسكي، ياده شوي ليكنه، ۱۲
- ۱۷- پاسني ليكنه، ۱۲
- ۱۸- شهنواز لني، مرکه له ليكونكې سره، راوليندي، نومبر ۱۹۹۷، لني، دافغانستان ددفاع پخواني وزير، په پنجشير كې د جمعيت د تنظيم او شورويانو د هغو كړو و عملياتو تفصيلات څرگند كړل، چې د هغو مجاهدو ډلو په مقابل كې يې كول كومو چې ددموکراټيک جمهوريت، پاشوروي قواو دپرضد يرغلو نه كول
- ۱۹- بودانسكي، ياده شوي ليكنه ۱۲
- ۲۰- شير شين دمكو لاس، ۱۷۷-۲۱۴
- ۲۱- بودانسكي، ياده شوي ليكنه، ۲۲
- ۲۲- پاسني ليكنه، ۲۳
- ۲۳- موسي خان جلال زي، په افغانستان كې فرانسوي او اتنيكې تشدد، پيښور، والكار، ۱۹۹۶، ۱۳۷
- ۲۴- بودانسكي، ياده شوي ليكنه، ۲۳
- ۲۵- شهنواز لني په يادې شوي مرگې كې چې محترم سيد نور الحق حسيني ترجمه كوله له شوروي اتحاد سره داحمد شاه مسعود دهمكاري په هكله زما دپوښتنې چې په مقابل كې څرگنده كړه چې «په هغه حال كې چې نجيب الله به نورنو خپل وظيفې تر سره كولاې ونه شول، احمد شاه مسعود دشورويانو له خوا دهنه دخلف په حيث ونومول شو، هغسي چې بېرگ او نجيب دشورويانو دكتو دتمثيل كولو دپاره غوره شوي وو، دي هم غوره شو، زه شخصاً بوريس گروموف پېژنم، او هغه څه چې هغه، په خپل كتاب، محدود قطععات، كې دمسعود په باب ليكلي واقعي دي.»
- ۲۶- د ۱۹۹۷ كال د اكتوبر په ۶ مه دکندهار دسړيوزي په بندي خانه كې له څلورو ايراني عسكرو او همدا راز له جنرال اسماعيل خان سره زما دپاره دمركو كولو چانس پيداشو. دغه عسکر دطالبانو له خوا دهرات په جگړه كې نيول شوي وو. له هغو څخه يوه يې په افغانستان كې دجنگ په كولو سره اعتراف وكړ او وې ويل چې دهنه مطلب دغښمت كتل وو، نورو ايراني بنديانو په افغانستان كې دخپل حضور اونقش په هكله له څرگندونو سره ميلان ښكاره نه كړ.

جنرال اسماعيل خان څرگنده کړه چې په ايران کې روزل شوي هزاره گان په الوتکو کې باميان ته واستول شول ، او بيا د ايران له خوا ، مامور شول چې د افغانستان په شمال کې د طالبانو پر ضد التلاف کې وجنگيږي. جنرال اسماعيل خان يانه غوښتل او ياي نه شو کولې د هغو عسکرو دشمر په باب وغږيږي کوم چې ايران يې نهه کوي. دغومره يې وويل چې «شاید پنځه يا لس زره» دده کورنۍ په تهران کې ده، او هلته دغسې اوسې چې لکه په کور کې بندۍ وي. په دغومر کوکۍ سيد نورالحق حسيني تر جماني کوله.

په پنجشير کې اور بند

د رښتين توب ستر دښمن زياتره يوازې عمدۍ، تجويز شوي او د منافقت دروغ نه بلکه پاتې کېدونکي ، هڅونکي او غير واقعيانان افسانه ده.

جان اف ، کنيدې

د ۱۹۸۰ کال په پسرلي کې د کابل. رجيم دشوروي د پسر غليزو پوځي واحدونو په پله احمد شاه مسعود، د پنجشير د جبهې قوماندان ته يو هيات واستوه چې ددغې درې له مجاهدينو سره دمذاکرو په کولو سره مقاومت ختم شي. دغه هيات له پنځو کسانو څخه جوړوو چې په هغو کې د احمد شاه مسعود تره، محمد عيسي، هم شامل و. د پنجشير د درې مشر تابه پوهيده چې دغې تعيين کوونکې وخت راغلي چې يو لړ ضروري تشکيلاتې، سياسي، اونظامي اقدامات وشي. ۲ په جبهه کې په دې اتفاق وشو چې په دريو مهمو ضرورتونو باندې سوچ وشي او هغه نوږد او عملي شي.

۱ - دغې يو پلان چې احمد جان پهلوان شنډ کړل شي.

۲ - دغې يو سياست چې دشوروي له قوماندان سره خبرې وشي.

۳ - دغې يو سياست چې درقيبو مجاهدو تنظيمونو په مقابل کې د پنجشير د جبهې گټې خوندي وگرزولې شي. هيات په دره کې لا په خبرو بوخت و، چې روسي پوځونو د اپريل په لسمه ۱۹۸۰ د لومړي ځل د پاره په پنجشير باندې يرغل وکړ. وروسته، چې دلايل يې څرگند نه دي، معلومه شوه چې د يرغل روسي قوماندانان له هغو خبرو څخه خبر کړل شوي نه وو، چې له احمد شاه مسعود سره روانې وې. ۳ يو دليل به يې د کابل، شوروي گډه پرېکړه وې چې د پنجشير له جبهې سره د زور له دريځ نه خبرې وشي.

روسانو په پنجشير باندې ددوي د لومړي يرغل په دوران کې د اپريل په ۱۷ نه د کابل د قوماندانې د مرکز د حکم له مخې سمله لاسه اړوشو چې د پنجشير د جبهې په مقابل کې له عملياتونو لاس واخلي. په همدغه وخت کې و چې احمد شاه مسعود يوازې د څلوېښتم پوځ له

قومانداني سره دخبروپه کولو باندې ټينگار وکړ. ۴ عبدالحفيظ منصور ،
 داحمد شاه مسعود سياسي امر او بيو گرافي ليکونکي په خپل کتاب کې
 ۱۹۸۲ کال دهغه اوربند په هکله موافقه په تفصيل سره بيانوي چې
 مسعود او دشوروي دغلوبنتم لمبر اردو دقوماندان تر مينځ شوي وه.
 دمنصور کتاب، پنجشير دجها دپه دوران کې، نومېږي، چې په کال ۱۹۹۱
 کې په پيښور کې خپور شوي دي. منصور په خپل دغه کتاب کې
 دشورويانو دغوښتنو په هکله هيڅ نه وايي خو گريگور ييف (Grigorev)
 وايي چې دمنصور او شوروي ليکوالو دمشاهداتو تر مينځ جدي تفاوتونه
 او حذفونه موجود دي. ۵ ددې ټکي يادونه مهمه ده چې دښاغلي منصور
 کتاب په ۱۹۹۱ کې له چاپ نه وروسته چې په پيښور او کابل کې دخرځلاو
 دپاره وړاندې شوي و، دمسعود دکسانو له خوا بې له دې چې دوي کوم
 دليل وړاندې کړي، راټول شو. دا کتاب بيا په بل کال يعني ۱۹۹۲ کې
 چاپ او دخرځلاو دپاره عرضه شو. ويل کېږي چې څنگه چې دغه کتاب
 داحمدشاه مسعود دپاره په سياسي لحاظ گران تماميده هغه له دکانونو
 نه دهغه دټولولو حکم وکړ. ۶ په کال ۱۹۹۲ کې دکتاب دوهم چاپ هغه
 څرگند ونې سمې کړي او مسعود اود پنجشير جبهه يې ترپخوا نه زياته په
 مثبت ډول وښودله، چې په دې ډول يې د(پنجشيرزمري) افغاني دايمي
 توب يقيني کړي وي. ۷ روسي نوميالي ختيځ پوه اس. اي. گريگور ييف
 (S.E. Grigoriev) دښاغلي منصور کتاب د۱۹۹۱ او ۱۹۹۲ کالو نښو دواړه
 نسخې روسي کړي او په کال ۱۹۹۷ کې يې دسان پيتر سبرگ دولتي
 پوهنتون له خوا خپور کړي په نامه د: پنجشير ديوه افغان مورخ له نظره
 ۱۹۷۵ - ۱۹۹۰. گريگور ييف چې د۱۹۹۲ کال داپريل په ۷ مه کابل ته
 ديوه بل مقصد دپاره په سفر تللي و، له منصور سره دليدلو غوښتنه وکړه،
 چې په ظاهر کې دهغو اختلافاتو اوتنا قضاتو په باب معلومات تر لاسه
 کړي چې دعين پېښو په باب دهغه اودروسي دنظامي ارشيفونوئرحو
 ترمينځ موجود دي. پروفيسر گريگور ييف ليکي: (۸) « دهغو نيمگرو
 معلوماتو له مخې چې ددغه مولف په باب دمنصور په کتاب کې ورکړ
 شوي دي، دې په پنجشير کې پيداشوي، او په دغه دره کې يې تر يوه
 وخته پورې ژوند کړي دي، او په پيښور کې دافغاني مهاجرينو په کمپونو
 کې زيات گوزېدلي دي، عبد الحفيظ منصور دافغانستان داسلامي جمعيت
 په مشر تابه کې مقام لاره، اوددغه تنظيم په سياسي څانگه کې دمنولې
 عهدې خاوندو. دجمعيت دتنظيم له استازو سره دخبرو په بهير کې زموږ
 کوبښو نو چې دهغه په هکله نور معلومات ترلاسه کړو نتيجه ورکړه. له

منصور سره د شخصي ليدني دپاره د جمعيت د تنظيم له مشر تابه نه زموږ غوښتنې، چې د يادو شويو نيمگړتياوو په باب سره وغږېږو هم ناکامې شوي. منصور د ډيرو مهمو پېښو په باب چې په هيواد کې ياپه خپله په پنجشير کې شوي سترگې پټوي او تفصيل نه ورکوي، لکه چې هغه دده په نظر مهمې نه وي. په مولف باندې د کتاب د گډې ودې طرح په هکله کلک انتقادونه کېدلې شي. دې هغو پېښو نه ډېره توجه کوي چې په اصل کې يې اهميته دى او مهم حقايق له ياده باسي. دغه کار او په خاص ډول د اوربند د موافقې په باب جزيات کوم چې موږ يې له خپلو [روسي] اسنادو سره متناقض مومو دهغه له تاريخي ارزښت نه کموي.))

(دغه کتاب تر زياتې اندازې لنډ شوى دى، لکه هسې چې ضمايم يې خلاصه شوي دي، چې هغه د ډيرو پراخو موضوعاتو په باب اوډيو شمېر اسنادو متون دي. په عمومي ډول دا هغه ليکونه دي چې د کابل رجمې د پنجشير دمشر تابه او د پنجشير دخلکو په نومونو عنوان کړي دي. داسې پېښو نيټه ليک (د جمعيت د تنظيم د پلويانو له نظره) د ۱۹۷۵ څخه تر ۱۹۹۰ پورې پکښې ذکر شوېدى. په جهاد کې د دوهمې درجې گډون کوونکو لکه دمجاهدينو د فرعي څانگو قوماندانانو او صفوفو نه شته والي د دې مانع کېږي چې موږ له خپلو منابعو نه د هغو سوانحات تکميل کړو.))

((د منصور نتايج او د رڼا پخوانه د پنجشير دخلکو د قومي او روحي تصوير په باب د پنجشير دستمي توب علامې څرگندوي.)) ۹

هغسې چې گريگوريف وايي د منصور تفکر او اصطلاحات ستمي توب ښيي. دهغه په بيان کې يوه بېولاله او زېدلنه کېږي - پنجشير لومړي او تر ټولو دمخه. دهغه له پانونه شايد يو نااشنا لوستونکي په دې فکر شي چې شوروي اتحاد په دوو هيوادونو باندې دانگلسې دي - پنجشير او افغانستان.

پايلیک

۱ - اس. اى. گريگوريف، پنجشير له ۱۹۷۵ نه تر ۱۹۹۰ پورې د يوه افغان مورخ له نظره،

۲ - پاسنى الر، ۲۰

۳ - پاسنى الر، ۲۰

۴ - پاسنى الر، ۲۱

۵ - پاسنى الر، ۵

۶ - له پوهاند عبدالشکور رشاد سره د ليکونکي مرکه، کابل، اکتوبر ۳۰، ۱۹۹۷

۷ - پاسنى مرکه

۸- گريگوريف، بادشوی الر، ۵

۹- گريگوريف، بادشوی الر، ۵-۶

د ۱۹۸۲ کال د اوربند توافق ليک

که نړۍ زموږ په انگيزو خبره شوه موږ به زياتره به خپلو ډېرو ښو
کرو باندې هم خجالت شو.

فرانسوادوک دی لا روچي فوکا

دکۍ جی بی. دپخواني سروال، پوري اندرپوف، دپريژيف دمشر تابه دناج
ميراث په پاي کې دافغانستان دپنجشير په دره کې انعکاسات وکړل. اندرپوف په کال
۱۹۸۲ کې دکۍ جی بی. کرنيل اناتولي کازنا چيويف (Anatoly Kaznacheyev) له دوو
تاجکي ترجمانانو سره دپنجشير درې ته واستوه. ددغه هيات هدف داو چې داحمدشاه
مسعود او دشوروي دڅلوپېتم لمبر اردو تر مينځ دغه تعرض يو ليکلي شوي تړون وشي. ۱
دوو شپږو مياشتو سختو دورونو له خبرونه وروسته احمدشاه مسعود، ډاکتر عبدالحي،
اوبسم الله خان دپنجشير دجبهې په استازي توب سره داوربند يو توافق ليک په رسمي ډول
لاسليک کړ. ۲ دشوروي سروال، اندرپوف، په دې منظور چې له احمدشاه مسعود سره دکار
اړيکې ټينگ کړي، دښه نيت پولیک تسويد کړ، چې هغه ته دبسم الله خان په لاس ورواستول
شو. بسم الله خان دغه ليک دجنګلک جګړن محمد داودخان په ذريعه احمدشاه مسعود ته
ورسوه. داندروپوف په دغه پيغام کې دپنجشير دجبهې دکشاي دهورولو په مقصد له مسعود
سره دمخامخ لېدلو دپاره تيارې وښودل شو. مسعود موافقه وښو ده، خو په دې شرط چې
دپرچم اوخلق له ډلو نه دې هيڅوک په دغو خبرو کې گډون ونه لري. ۳ لومړنۍ غونډې
په بازارک کې وشوې، او دهغو نتيجه دمسعود او دهغه دشوروي مقابل لوري تر مينځ شفاهې
موافقه وه. دهغې په موجب بايد ټول نظامي عمليات دشپږو مياشتو دپاره وځنډول شي. له
هغه وروسته بباددواړو خواوو تر مينځ دشپږو مياشتو تمدید ومنل شو. ۴ دهمدغه کال په پای
کې داوربند ليکلي شوی توافق ليک لاسليک شو چې بايد د ۱۹۸۲ کال دجنورې په لومړۍ
ورځ نافذ شي. ۵

اندروپوف څه باندې يو کال وروسته له هغه چې په واک راغلي و، مړ شو. وروسته له هغه چې
دکاستانتين چرنينکو (Konstantin Chernenko) انتقالې بې الره دورې نه داندروپوف
وليعهد، ميخائيل گورباچوف، د ۱۹۸۵ کال دمی په ۵ مه په واک راغې، په پنجشير کې بې
داندروپوف ابتکاري عمل له سره ونيو. دغه عمل دپخوا په شان له احمد شاه مسعود سره
ددوه اړخيزو خبرو او همکاري له مخې دوام وکړ، چې نتيجه يې دمسعود تر حکمراني لاندې
دپوي خودمختاره شمالي سيمي تاسيسول شول. ۶ د ۱۹۸۲ کال دتوافق ليک له لاسليک
کولو نه وروسته دپنجشير جبهې دخپل خان په گټه اعلاميه کې په ټينگار سره څرگنده کړه

چې د گلبدین حکمتیار په مشرۍ له اسلامي حزب نه پرته دمجاهدينو ټولو تنظيمونو په یوه اتفاق سره د دوی د فیصلې ملاتړ وکړ. حکمتیار شورویانو ته د هر راز امتیاز ورکولو جدي مخالف و. ۷ عبدالحفيظ منصور په خپل کتاب کې د لسو موادو د اوربند توافق لیک په دې ډول بیانوي. ۸.

هغه څه چې موږ ترسره کړل

- ۱- دغه توافق لیک د ټول افغانستان د ازادې په لور لومړۍ گام دی.
- ۲- باید د شوروي - کابل رژیم ټول قطعات له انايې نه پرته له پنجشیر نه وو خي.
- ۳- د پنجشیر جبهه د احق دخان دپاره ساتې چې د شوروي ټول هغه مواد وگوري چې انايې ته وړل کېږي.
- ۴- هېڅ هغه نظامي ملاتړ به پري نه ښودل شي چې انايې ته ننوځي.
- ۵- کوم هغه غیر نظامي مواد چې انايې ته وړل کېږي، باید د هغو په باب اول لیکلي شوې اجازه حاصله شوې وي.
- ۶- له انايې نه پرته له ټول پنجشیر نه باید د شوروي - کابل رژیم ماینونه وایستل شي.
- ۷- د شوروي خوا او د کابل حکومت باید ټول هغه مناسب اعمال اجرا کړي چې د پنجشیر د جبهې د لویانو پر ضد تر ورستې عملیات له مینځه یوسي.
- ۸- د متعاهد و ډلو له خوانه به اشخاص په خپله خوښه د یوه او بل خوانه تسلیم شي. هغوي چې په زور سره نیول شوي دي، باید خپلو خواوو ته تسلیم کړل شي.
- ۹- هغه علاقې چې په دغې موافقې کې شاملې دي.
- الف: پنجشیر ب: شوتل ج: د اندراب یوه برخه، د: سنجان د: بولغین او گل بهار
- ۱۰- د پنجشیر دولسووالي مشر به د جبهې له خوا غوره شي.

په پورتنې بیان کې ۱۹۸۲ کال توافق لیک مهم تفصیلات ذکر شوي نه دي. دا هغه تفصیلات دي چې [نه شته والی یې] د کتاب الفاني توب اوبه دې ډول دهغه تاریخي ارزښت په جدي ډول کموي. د یادونې وړېکې د سالنگ لویې لارې ته د اشارې نه شته والي، یاد هغه په اهمیت یاندي سترگه پټول دي. داسې هم د شوروي موافقه کوونکو له خوا دهغه په باب د تقاضاگانو د اهمیت نه پېژندل دي. د گریگوروف په نظر تاشلې منصور د جانبداري په خاطر دغه واقعیتونه په عمدي ډول تحریف کړي دي. ۹ د سالنگ د لارې مامون تیا د شوروي مذاکره کوونکو د پاهر ستر اهمیت لاره. د دوی له نظره هغه د توافق لیک روح اوزره وه. ۱۰ پنجشیر که په گوښه ډول وکتل شي، د شورویانو د پاره یا هېڅ ستراتیجیکې اهمیت نه لاره، یایې ډېر لږ ستراتیجیکې اهمیت لاره. پنجشیر یوازې او یوازې سالنگ ته د نږدې والی په وجه او د پنجشیر د جبهې د مشرتابه له خوا دهغه د مامون

ساتلو په امداد کې کې اهمیت لاره. ۱۱ د شوروي اعلي واکمنې ته د چرنينکو په هکيدوسره د پروهنو محافظه کارانو چې د اندرويوپوف له چلند سره مخالفت کړي و، د پنجشير د اوربند د موافقې په باب د قوې مخالفت او ازونه پورته کړل. وروسته ميخائيل گورباچوف دمکو- پنجشير ارتباط د افغانستان د تجزيه کولو له پلان سره د احمد شاه مسعود، محمد حسن شرق او سلطان علي کښتمند په مرسته رابرسيره کړه. ۱۲.

دغه څه معلوم دي: د عبد لکمال د کابل هوټل د يوه مامور او کتونکې په قول د ۱۹۷۹ کال په اپريل کې احمد شاه مسعود او د شوروي نظامي غړو په دغه هوټل کې سره غونډه وکړه. د غونډې نتايج که څه هم په عمومي ډول معلوم نه دي، ويل کېږي چې هغه د مسعود او شورويانو تر مينځ لومړنې تماس او همداراز د ۱۹۸۰ کال په سر کې پنجشير ته د مدد کړي د هيات داستولو د پاره عامل و.

د ۱۹۷۸ کال له آخر نه وروسته احمد جان پهلوان، د پنجشير د درې يو جنکې قوماندان، د کابل درجيم د گټوپر ضد نظامي عمليات رهبري کول. ۱۳ د احمد جان پهلوان جنکيالي توب احمد شاه مسعود اندېښمن کړی و او د هغه جنکې قابليت يې د خپلې سروالي د پاره خطر او دغسې فعاليت گانه چې په ده باندې به د شوروي اعتماد له مينځه يوسي چې په نظامي پراخو عملياتو باندې کنترول لرلې و شي، او د قرار داد ونو په اساس خپلې ژمنې تر سره کولې وشي. ۱۴ منصور هغه ((دېر مهم توافق ليک او سند)) تر بحث لاندې نيسي چې پنجشير جبهه متاثره کوي او هغه د احمد شاه مسعود او شورويانو تر مينځ په کال ۱۹۸۵ کې لاسليک شوي و. دغه موافقه تر هغه وخته پورې تر ټولو ډېره مهمه موافقه وه. د نويو معلوماتو له مخې دغه ((موافقه)) د محمد حسن شرق او ميخائيل گورباچوف تر مينځ د غونډې نتيجه وه چې په کال ۱۹۸۵ کې شوې وه. گورباچوف په دغې غونډې کې محمد حسن شرق او سلطان علي کښتمند ته وظيفه ورکړه، چې د د و و خودمختارو سيمو درا مينځ ته کولو په لور زيار ويايي: يوه به د تاجک خود مختاره سيمه وي چې د احمد شاه مسعود او مسکوله خوا به په گډه اداره کېږي. بله به يې مرکزي غرنۍ سيمه وي چې د شيبه گانو تر ادارې کنترول لاندې به وي. د ((هزارستان)) په نامه دغه مرکزي سيمه به په دغه پلان کې دهم - مذهبي سلطان علي کښتمند او همدا راز د ايران داشتراک د جايزې په شان وي. ۱۹۸۵ د ۱۵ کال په پای کې شورويانو د اوږدې مودې د پاره د احمد شاه مسعود د تاکتيکې اوسياسي قابليت په هکله د اعتماد کمېده څرگند کړه. په لومړي کې يې گلبدین حکميار ته مذاکره کوونکې واستول او د افغانستان په نسلو کې پنځه نوی حاکميت يې هغه ته پيشهاد کړ. دوي په دې وخت کې په

دې فکر شوي وو، چې حکمتيار تر ټولو ډېر اغيز ناک تشکيل لري، او په غالب احتمال به په سياسي لحاظ استقامت وکولې شي. په عوض کې شورويانو دکابينې په عهد و کې ددموکراتيک خلق کمونست گوند غړو دپاره دکابينې پنځه په سلو کې تقاضا وکړه، حکمتيار ونه منله. ۱۶

پايلیک

- ۱- گريگوريف، يادشوي الر، ۲۱
- ۲- عبد الحفيظ منصور، پنجشير جهاد په دوره کې، ۱
- ۳- پاسنی الر، ۶۷
- ۴- پاسنی الر، ۶۶
- ۵- پاسنی الر، ۵۰
- ۶ محمد حسن شرق، خاطرات دوکتور محمد حسن شرق، ۱۳۱۰ تا ۱۳۷۰ چاپ شخصي، ازمی کمپيوټر پيو اینسټ، دهلي، دچاپ کال نامعلوم، ۲۵۶
- ۷- منصور، يادشوي الر، ۶۹
- ۸- پاسنی الر، ۶۷
- ۹- گريگوريف، يادشوي الر، ۶-۵
- ۱۰- پاسنی الر، ۵۱
- ۱۱- پاسنی الر، ۵۱
- ۱۲- محمد حسن شرق، يادشوي الر، ۲۵۶
- ۱۳- گريگوريف، يادشوي الر، ۳۶
- ۱۴- پاسنی الر، ۳۶
- ۱۵- شرق، يادشوي الر، ۲۵۶
- ۱۶ له صدراعظم، دمگ ۲۱ له پلوت سره دليکونکې مرکه، کندهار، اکتوبر ۲۳، ۱۹۹۷

د پنجشير دسيسه

هرسري درې سجبې لري: هغه چې څرگندوي يې، هغه چې لري يې او هغه چې فکر کوي لري يې.

الفونستگار

يوه خوځنده شريکې واحد ۱۹۷۹ کال دجون په ۱۱ مه دکنتر خانې پل چې دسالنگ په جنوبې برخه کې واقع دي، په هغو چاودونکو موادو سره وران کړ چې هغه دکابل دحکومت پر ضد په پخوانيو عملياتو کې خپل کړي وو. ا ددغې حملې په اثر دسالنگ له لارې دافغانستان له شمالي سيمو سره دکابل ارتباط دنه وړخو دپاره

و شلېده. دغه عمليات دا احمد جان پهلوان له خوا پلان او رهبري شوي وو، پهلوان يو نامتو جنکيالي و چې له کمونستانو سره يې سخت جنګونه کړي وو. د پنځشير خلکو په اکثريت سره دې دهغه د جنګي قابليت او مشري دا و صافو دلرلو له امله د پنځشير ولسوال کړ. ۲۰ ۱۹۷۹ کال د دسمبر په اخره کې احمد جان دا احمد شاه مسعود له خوا د نامعلومو دلايلو له مخې کابل ته واستول شو. دا احمد جان په غياب کې عبدالحفيظ منصور، دا احمد شاه مسعود سياسي مشاور دهغه پر ضد د غلطو تورونو او تونګو رسولو مبارزه پيل کړه. وروسته له هغه چې احمد جان پهلوان د ۱۹۸۰ کال په خپوري کې پنځشيرته ستون شو د مسعود په حکم سره د خيانت په تو ربندي شو. ۳ احمد جان پهلوان د ۱۹۸۰ کال اپريل په ۹ مه اعدام شو.

سيد اصرار الحق حسيني مجاهد، د ۱۹۸۰ کال په اخره کې په جرمي کې له احمد سمیع او عبدالستار سره دمګو په ترڅ کې د دغه اعدام رپرډوونکې تفصيلات بيانوي. دوی دواړو له ۱۹۷۸ څخه تر ۱۹۸۰ پوري دا احمد جان پهلوان په سروالي سره له کمونستانو سره وهلي وو. حسيني وايي:

(دا احمد جان پهلوان د کابل له رجيم سره د موافقو کولو په سر چې خبرې پرې کېدې په ټينګه مخالف و. دې يو زور قوماندان او ښه جنکيالي و. مسعود نه غوښتل چې د کمونستانو پر ضد اقدام وکړي او دې د کابل درجيم په مقابل کې دا احمد جان پهلوان له عملياتو سره په ټينګه مخالف و. دې له دې سره هم په ټينګه مخالف و چې احمد جان دې حاکم وي. هغه د پنځشير واک دخان د پاره غوښته، نو يې وواژه، خلکو به چې دا احمد جان پهلوان په باب پوښتنې کولې په دروغو ورته ويل کيده چې هغه درونې د پاره اندراب ته تللي دي. دوی ځکه دغسې ويل چې پوهيدل خلک د هغه وژنه نه کاليد وي.)

پايليک

۱- گريگوريوف، يادشوي اثر، ۳۶

۲- پاسني اثر، ۳۸

۳- پاسني اثر، ۳۸

د مسعودستان پيدايښت

.... وژنه، غد راو سازش

په جنگ کې زور او دوکه دوه اساسي فضيلتونه دي.

تا ما س ها بس

په ۱۹۸۳ کې په اندراب کې داحمدشاه مسعود دتوپو لارې دجمعه خان دمجاهدينو له خوا وشلیدلې. مسعود په ۱۹۸۲ کې دموافقې له لاسليک کولو نه وروسته داندراب له لارې له شورويانو څخه نظامي مواد تر لاسه کول. ۱. جمعه خان ته دمسعود دموادو اصلي منبع معلومه وه. نو هغه داعتراض په ډول دهغو بريالي قطع کولو عامل شو. په دې ډول دمسعود دپاره، دحساسو موادو ضياع مسعود / شوروي وهڅول چې په يوې گډې قوې سره په اندراب باندې بريد وکړي. ۲. مسعود به دتوضیح دپاره ويل چې جمعه خان دده دموادو درسيديو مانع کيږي. اودی بله چاره نه لري. مگر داچې بريد وکړي، او دخپلو موادو ليکي ماموني وساتي. ۳. خو هغسې چې دپينو جريان وښوده دمسعود روايت دتحقيق په نتيجه کې سم ونه خوت. دهغه وينا دااعتبار وړه نه وه. ټول مواد له پاکستان نه راتلل. اندراب ته له شمال څخه نه وړل کېدل. عبدالحيظ منصور، داحمدشاه مسعود سوانح ليکونکي، دملامتې وړ دغه مقابلې (په اندراب دهندوکش په شمال باندې عمليات ضروري او بي وينې) وبلل، خو دغه عمليات په وينو باندې ککړو. ۴. دالومرني يعني بي ساقي پيښه نه وه، دپغلان ديخواني ښاروال، سيد باقي الله حسيني، په قول د مقاومت په رقيبو ډلو باندې داحمدشاه مسعود پرغلو نه افسانوي شوي دي. په کال ۱۹۸۱ کې احمدشاه مسعود داسلامي حزب په قوماندان، سيد منصور، باندې په اندراب کې يرغل وکړ. منصور له جنگ کولو نه ډډه وکړه، کيله گي ته واوښت، او انجينر سليم ته يې پناه يووړه. څه وخت چې جگړه کيله گي ته ورسیده، او دانجينر سليم مجاهدین هم پکې ښکيل شول، انجينر سليم اومنصور، په داسې حال کې چې احمدشاه مسعود تعقيبول، په خنجان کې وليان ته واوښتل، او هلته دواړه په يوې نبتې کې تپي شول. دوليان په نبتې کې، ديوي ويناله مخې، داحمدشاه مسعود قواوې دشوروي اتحاد دجنگي واحدونو له خوا په مستقيم ډول حمايه کېدلې. منصور او انجينر سليم، ددې دپاره چې

د احمد شاه مسعود / شوروي دگډو عملياتو په اثر له حتمي مجازاتو نه امان ومومي، غوربند ته په شا لاړ. احمد شاه مسعود ددې دپاره چې خپل هدف پټ کړي، او دخپلو سيالانو په مينځ کې يې له خپلو تېريونه خان تېرته کړي وي، ادعا وکړه چې منصور دهغه دموادو لاري شلولې دي. ۵ ډېر خلک په احمد شاه مسعود باندې بدگمان وو. ويل به يې چې دپېښو په اظهار کې پوره صادق نه دي. په باندې نړۍ کې ځينو ته دکيله کې دجغرافيوې موقعيت په باب او داچې هغه په پنجشېر کې له عملياتو سره څه ارتباط لري، معلومات نه وو. خو دمحل يوه ډله لويان په اسانۍ سره دوکه کيدلې نه شول. دوی سره جرگه شول چې داحمدشاه مسعود په مقابل کې دخيانت دتور په هکله مينځگړې توپ وکړي. لکه چې څرگنده وه جغرافيوې شواهد غير قابل رد وو. انجينر سليم دکيله کې اوخېجان دپېښو په نتيجه کې له جرگې نه دخپلو عرايضو په باب داد وغوښته. دجرگې لويانو دشواهد و په کتنې سره په احمدشاه مسعود باندې حکم وکړ چې انجينر سليم ته يو ميليون او اوه لکه افغانۍ تاوان ورکړي.

په يوې بلې پېښې کې په کال ۱۹۸۶ کې انجينر سليم او عبدالحې حقيجو په نهرين کې سره ولېدل، او دسولې په روحيه يې په قران شريف باندې لاسونه کېښودل اولوره يې وکړه چې خپل منځې دعوا گانې به يې له دې چې په وسله وال بريد حل کړي، په سوله سره فيصله کوي. بله ورځ انجينر سليم له عبدالحې حقيجو سره له يوې غونډې نه وروسته په داسې حال کې چې اودس يې تازه کوه دراکتو نو په حملې سره چې له ټولو خواوو نه چار پير شوی و. ووژل شو، عبدالحې داحمدشاه مسعود په حکم سره په دغسې بې رحمۍ سره يو بل دعوه لرونکې رقيب له مينځه يووړ. ۶ يوه بله پېښه چې داسلامي حزب اودجمعيت مجاهدين پکې ښکېل شوی وو، په کال ۱۹۸۱ کې په کبله کې ددشوريانو نظامي مقرته نږدې وشوه، دعمارخان تر قوماندانې لاندې دجمعيت قواوو دامان الله تر قوماندې لاندې دحزب په قواوو باندې بريد وکړ. امان الله په دغه وخت کې دانجينر سليم تر قوماندې لاندې و. يوه ورځ يا زيات پخواله دې چې دغه پېښه ختمه شوې وي، دشوروي ذره لرونکو موټر و دجمعيت جنکياليو ته مهمات ورسول، تپيان يې ورپه ځای کړل، اوزخموڼه يې وربانسمان کړل. ۷ په ۱۹۸۰ کې داسلامي حزب يوه شپېته کسيزه ډله مجاهدين له پاکستان نه دبغلان په نيت روان شوی وو، چې هلته په شوروي نظاميانو باندې بريد وکړي. دوی مجبور وو دپنجشېر او اندراب له غرنیو سيمو نه واورې. په دوی باندې په داسې حال کې چې په وسلواو نظامي مهماتو سره درانده وو دجمعيت دجنکياليو له خوا غړ وشو، ووهل شول او يې وسلې شول. ۸ په يوه لحاظ دوی نيکمرغه وو چې له دوی سره ددوی قوماندان، عبدالغفور نه و، اوکه وای شايد نيست شوی وای. احمد شاه مسعود خپلو

شیریکيانو ته لادمخه حکم کړی و، چې دغه رقیب قوماندان خای په خای ووژني،
 ۹ دادحزب او جمعیت دخونړیو نښتو دلری لومړنی معلومه نښته وه.
 دجهاد په متساعد بهیر کې دقوم- مرکزې منظمه طرح په ډاگه شو دادخیانت هغه طرح وه
 چې دنظار شورا ما نیفتوېې خپله کړې وه، چې په هغې سره خپل غړي یې لمسول چې په
 رقیبو مجاهدینو باندې بریدونه وکړي، دزور لیردول پیل کړي، او دهغو پښتنو مالونه چور
 کړي چې په شمال کې اوسې. (۱۰) دراپور له مخې دغه پاروونکې مانیفستو یاسند
 دډاکترعبدالرحمن په لاس دشوروي دسر مشق له مخې لیکل شوي دي دافضل احمد پناه
 په نامه چې دماوستې دوختونوم یې دي، هم یادېږي. ددغې مانیفستو الفاظو هغو الفاظو ته
 ورته وي چې نازي پروپاگنډ چیانو دیهودانو پرضد دخپل قتل عام په پروگرام کې په
 کارول.

پایلیک

- ۱- گریگوریف، یادشوی اثر، ۲۵
- ۲- پاسنی اثر، ۲۵
- ۳- منصور، یادشوی اثر، ۶۶
- ۴- گریگوریف، یادشوی اثر، ۲۵
- ۵- له سید باهي الحق حسيني سره دلیکونکې مرکه. بناغلي حسيني دغزلان
 پخواني بناوال اودهغو لومړنیو لیکوالو په ډله کې و، چې دفرقوی او اتیکي
 تشدد په باب یې په افغانستان کې خبرداري ورکړي و، پنبور، می ۵، ۱۹۹۱
- ۶- له حسینی سره مرکه،
- ۷- = =
- ۸- = =
- ۹- = =
- ۱۰- = =
- ۱۱- = =

دفرخار پېښه

پروپاگنډ ددروغ ویلو دهنر هغه څانگه ده چې خپل دوستان پرې
 غولولي شي بی له دې چې خپل دښمنان پرې دوکه کړي.
 ف. م. کارنفورد

د۱۹۸۹ کال ددسمبر په ۲۲ مه سید جمال، دگلبدین حکمتیار
 یو لوی قوماندان، دهغه ورور، او دوه نوميالي منصبداران ددغسې جرم په
 تور غرغره شول چې هغوی نه ووکړي. دوی په دې تورن شوی وو چې
 دفرخار په تنگي کې یې دنظار شورا ۳۶ تنه مجاهدین داوو قوماندانانو په

گډون په يوه ناڅاپي يرغل کې وژلې وو. ۲۰ په کابل کې دبانډ نيوجارو دوزارت يوه مامور چې نه غواړي نوم يې واخيستل شي، راته وويل چې دغه يرغل په خپله داحمد شاه مسعود له خوا دسياسي او تاکتيکي ملا حظو له مخې ترتيب شوی وو او داچې په هغه کې ۶ کسه وژل شوي و نه ۳۶ تنه لکه چې په اولني راپور کې يې ذکر شوي و. ددغه مامور په الفاظو: «په مورکې يو منل دي چې په دغه باب ښه تطبيقيږي. مسعود په يوې گولۍ سره درې هدفه وويشتل: اول داچې مسعود غوښتل چې کلبدين حکمتيار بې اعتباره کړي چې دبانډنيو چارو دوزير په صفت يې تازه داسلامي هيوادونو په کنفرانس کې گډون کړي و. نو هغه يې په دې تورن کړ چې ديرغل حکم يې ورکړي و. بله داچې مسعود غوښتل خان له قاضي اسلام الدين نه خلاص کړي، په دې چې هغه دجمعيت يو قوماندان و، دنظار دشورا مخالف و. دريمه داچې مسعود غوښتل سيد جمال له مينځه يوسي چې هغه له هغه سره په نالقان کې په قدرن کې شريک و. زه دوه نمره پيژنم، چې ددغې پېښې شاهدان وو، خو ددې دپاره چې ضرر ورته ونه رسېږي نومونه يې نه اخلم، نو گوره چې داحمدشاه مسعود په يوې گولۍ سره درې هدفه وويشتل.» ۲

داعدام له پېښې نه وروسته حکمتيار په ټينگه وويل چې دموضوع په هکله دې په ازاد ډول تحقيق وشي، او څرگنده يې کړه چې «دا ددوو قوماندانانو تر مينځ جنگ دي اومور ته لازمه نده دهنه په باب له جمعيت سره وجنګيږو.» ۳ هغه داهم وويل چې دهغو ۳۶ تنو نومونه دي وښودل شي چې وايي په يرغل کې وژل شوي دي. مسعود دحکمتيار غوښتنې ته اهميت ورنکړ او يوازې دا تنو نومونه يې وښودل چې دهنه په قول وژل شوي وو.

دلرڅار دپېښې په باب دخپريد نو عامه وسايلو هيچانان دحکمتيار شخصيت دنړۍ والو په نظر کې لټ راوست. ۴ په دې ډول احمدشاه مسعود په دسيسې او دروغو سره دصفت الله مجددي (دعبوري) حکومت دهنه دبانډنيو چارو وزير پر ضد وپارو او په خپله حکومت يې هم فلج کړ. دمسعود له دسيسې نه وروسته مجاهدين تر پخوا زيات ډلې ډلې شول او هر يوه په خاص ډول سره دگڼو ډۍ په زياتولو کې برخه واخيسته، او دغه حال دطالبانو تر هسکېدو پوري دوام وکړ.

پايليك

۱- محمد يوسف او مارک اوکن، ديم تلک، دافغانستان نايبان شوي داستان، لندن، خيرونکسي کويپر، ۱۹۹۲، ۱۲۹.

۲- له سيد نورالحق حسيني سره په پښور کې په يوې مرکې کې (نومبر ۱۰، ۱۹۸۶) څرگنده شوه چې قاضي اسلام الدين، د جمعيت د تنظيم يو تکړه قوماندان، په يوې غونډې کې د احمدشاه مسعود له خوا د نظر شورا له جوړولو سره مخالفت وکړ او ويې وپيل چې «موږ ولې دوو تنظيمونو ته ضرورت ولرو، دغه يو يې بس دي، او هغه ددې دپاره چې له مسعود نه غټ سزې جوړ کړي.» د هغه ځينو گډون کوونکو ملگرو د غونډې په پای کې ورته څرگنده کړه چې په خپل دغه مخالفت سره يې خپل ژوند له خطر سره مخامخ کړی دي. دغې پشگويې په ټول افغانستان کې زر انگازې وکړې. له همدغې غونډې نه د تلگ په لار کې و چې د خپل تنظيم ملگرو يې پرې ودانگل او ويې واژه. ښاغلي نورالحق حسيني په پښور کې ۱۹۹۶ کال په پای کې په يوه مطبوعاتي کنفرانس کې گډون وکړ په دغه کنفرانس کې د جمعيت مامورانو د نظر د شورا د تشکيل اعلان کړ، چې تردې نامه لاندې به «د افغانستان د ټولو مجاهدينو د گټو دپاره يوه پراخ بنسټه مؤسسه رامنځ ته شوې وي.» د کنفرانس ويناوې او چاپېريال د باندنيو جوړښتانو په نظر کې نيولو سره ترتيب شوي و.

۱- داکتر اليکزاندر فيد ولوف، داوکراين د امنيتي سرويس آمر، څرگنده کړه چې د نظر شورا دمکو نه په الهام سره جوړه شوې ده، په دې مقصد چې د احمدشاه مسعود د سياسي لور توب د مخالفت پر ضد، او د جمعيت د نورو غړو له خوا د هغه مخالفت پر ضد عمل وکړي چې هغه شورويانو ته امتيازات ورکړي ده، شخصي مفاهمه، نومبر ۲، ۱۹۹۲.

۱- کله چې موږ د ۱۹۹۷ کال د نومبر په ۱۲ مه په اسلام آباد کې له شهنواز تڼي سره په خپلې مرکې کې له هغه نه د فرخار د پښې په باب پوښتنه وکړه، هغه له دېنه تعجب وکړ، چې موږ له دغې پښې نه خبروو، هغه وويل چې په دغې پښې کې پنځه کسه وژل شوي و، خوده ونه غوښتل چې د معلوماتو منبع څرگنده کړي. ده وويل چې «حمله د مسعود لخوا شوې وه» ده داهم وويل چې «له مسعود سره په دغه کار کې د نجيب د صمد او کور مالي (Koor-1-Mali) مليشيا وو مرسته کړې وه، چې د سيد جمال موقميت وړ ونيې، او ويې نيسي.» د مرکې مترجم، سيد نورالحق حسيني.

په بگرام کې خيانت

ته به خپله سوله يا وکتی يا په بيه واخلي، له بدنه يې په مقاومت وکتې،
له بد سره يې په مصالحې سره په بيه واخله.

جان رسکن

دافغان، شوروي دجنگ په شديد حال کې، دافغان درقيبو مجاهدينو ډلو تر مينځ کر کېچونه هم شديد او زيات شول. دپادوني وړ دبنمني دگلبدین حکمتيار او احمد شاه مسعود تر مينځ وه، چې دمحمد داودپه دوره کې پيل شوي وه. په کال ۱۹۸۴ کې عبيدالله نيازي، دحکمتيار دحزب قوماندان دشورويانو دتوپونو، اوراکتونو په يوې سختې حملې کې ووژل شو. عبيدالله نيازي دجهاد له پيل نه وروسته په بگرام او يادهنه په شاوخوا سيمو کې دشوروي په نظامي قواوو باندې بريالې يرغلونه کړي وو. په همدې ډول مولوي صفی الله، دحرکت انقلاب اسلامي قوماندان، دبگرام دعملياتو په ډگر کې دشوروي اتحاد په قواوو باندې گذارونه کړي و، او هغه هم په پورته ډول سره شهيد شو. هغه څه چې دوی پرې باندې خبر نه وو داو چې ددوی خاپونه داحمدشاه مسعود له خوا په پته په خطر کې غور زول شوي و. مسعود ددوي دمو قيتونو دقيقه جغرافيه دشوروي قواوو قوماندانې ته نيولې وه، په دواړو حالاتو کې دراديو يې مخاېرو پر يکونې داحمد شاه مسعود شوم پلان څرگند کړ. هغه ولې دغسې وکړل؟

دلويو قوماندانو له مينځه وړل ده ته يو عادي کار گرزېدلې و، په تيره هغوی چې دشوروي په قواوو باندې يې ددينې جذباتو تر تاثير لاندې بريدونه کول، او ده دشويو معاهد و له مخې ددغو قواوو په ساتلو باندې خان متهد کړی و.

ليونيد شيرشين، دکی. جی. بی مدير، دمسعود دخيانت په باب ليکي: «دتروستي اعمالو په هکله دهغه تجارب هغه په دې قادر کړ چې په سيمه کې يو شمير هغه لويان له مينځه يوسي چې دسلطې ادعاوې يې لرلې.» دالیکزاندر فيدو توف په قول: «داشغال په ټوله دوره کې يوه وړه پاراشوتي قوه VDV چې خينې افراد يې ماپېژندل داحمدشاه مسعود دساتلو دپاره مؤظف شوي وه. شورويانو فکر کاوه چې که دمسعود دغه فعاليتونه څرگند شول، ياله خطر سره مخامخ شول، ممکن دداخلي انتقام اخيستلو په وجه هغه له مينځه يوړل شي.»

پايليك

۱ - کله چې موږ له شهنواز نه وپوښتل چې له شورويانو سره په جنگ کې تر ټولو ښه قوماندانان څوک و؟، هغه وويل «هيڅ يو» هغه څرگنده کړه چې مسعود تر شورويانو نه ډير افغانان وژلي دي.» زه ډير افغانان پېژنم چې مسعود په لاس وژل شوي دي، هر څوک درقيبو ډلو تر مينځ له نښتو څخه خبر و، دفرخار اوبگرام پېښې چې تادغو په هکله پوښتني وکړي، مسعود عمليات و، خو نور افغانان هم وو، چې لاسونه يې دافغانانو په وينو ککړ وو.» له شهنواز سره مرکه، راولپنډي، دنومبر ۱۲، ۱۹۹۷. مترجم سيد نورالحق حسيني.

۲ - شېرشين، دمسکو لاس، ۱۷۷ - ۲۱۲

زموږ په مفزو کې دغه فکر ټاوبده زاتاوېده چې په خپله دشهنواز نه لاسونه به دڅومره افغانانو په وينو ککړ وي.

په کابل کې سملاسي اعدام او دجنگ جنايتونه

يوه پېښه شوې چې دهغې په باب گړېدل گران او چوپ پاتې کېدل ناممکن دي.

اېډمسون د بروک

د ۱۹۹۲ کال په اپريل کې په کابل کې داحمدشاه مسعود مجاهدينو دخداد دستگاه ونيوله، او په خاې يې د«ملي مضمونيت» په نامه دپټ پوليس نوې اداره تاسيس کړه. ۱۰ هغوی په پنجشير کې له بندي خانو نه علاوه، په کابل کې دپټ سرويس دغسې بندي خانه ساتل چې هلته به يې دتحقيق په جريان کې بنديان کړول ۲ دغه نوې خانگه رياست تحقيق نومېده، او داوازي په قرار دهغې پنځه زره اجنستان په ټول هېواد کې خواره وو. ۳

يوه ځوان افغان چې دشپېتو ورځو دپاره تر تحقيق لاندې نيول شوی و څرگنده کړه چې شپېته بنديان په دغسې يوې وړې تاخاني کې اچول شوي وو، چې اوبه او صحنې اسانتياوې يې نه لرلې. وروسته بيا دې دپنجشير دکار کامپ ته ولېږدول شو، هلته يې په اونيو اونيو سترگې پټې وې، وهل کېده، په مقعد کې يې بوتل تخته کېده، په لغتو وهل کېده، اوبه مقعد کې يې گوټې وهل کېدلې، هغه اوس له دايمي درد او داخلي خون ريزې سره شپې او ورځې تېروي.

نويډ فریدون، يو نامتو افغان جورنلسټ، د مسعود دملي مصنونيت د مامورانو له خوا د بنځو او ماشومانو په مقابل کې دوخت ناک برخورد او ټولنيزو اعدامونو قصه لري. ۴ [خو مترجم نه غواړي دغه لړزوونکي او له وخت نه ډکه قصه په پښتو واري، له دغې قصې نه څرگنده ده چې دانسانانو په برابر کې د دغو مصنونيتانو اونظاربانو او همداراز د وختيانو او کلم جمانو سلوک حتی داگسايانو، کاسيانو او خادسانو تر سلوک نه هم زيات بې بندو باره او بې مسئولته وو.]

پايلىک

۱ - د محترم محمد حسن سهاک په قول کله چې احمد شاه مسعود په ۱۹۸۸ کې د بانک او حکومت کمونستي مامورانو سره په سازش کې د قندوز بانک ونيو، يو عشاريه څلور مليارده افغانۍ يې د نظار شورا نظامي عمالو ته تخصیص کړې. پنځه سوه اولس ميليونه افغانۍ دخاد د پراختيا دپاره بېلې شوې. دغه پسي د احمد شاه مسعود د بېت پوليس تشکيل دپاره تومنه شوه چې په هغه سره وروسته دکابل خلک ترورېدل، تيلفوني مفاهمه، نومبر ۱۶، ۱۹۹۶.

۲ - مصطفي دانش، (د افغانستان مست توب له تشدد سره) ژينو، د سويس دجهاني چارو مجله اکتوبر، ۱۹۹۶، ۳۷.

۳ - پاسني ليکنه اوسخ،

۴ - نويډ فریدون، (په کابل کې اتنيکي تشدد) د سپټمبر ۹، لندن، سپټمبر ۱۹۹۶، ۱۲ الف

۵ - پاسني ليکنه

۶ - دانش، ياده شوي ليکنه، ۳۸.

دورانکاري اعمال

... دنړۍ تر ټولو پخوانی لوبه

د جنگ د حال مستعار نوم د «پنجشير زمري» چې احمد شاه مسعود پرې باندي ياد شو د دغسې لوړ همت او دغسې مشرکابه کوي چې ستره هيله به يې وطن اوبيرغ ته د زړه له کومې نه خدمت کول وي. خو حقيقت ديوه بل راز شخص تجسم دي، او سوړ په دغو پاڼو کې په تفصيل سره دغسې شخص وينو چې د شخصي جاه طلبې او قومي احساس اوربې استهلا کوي. دلته هغه تبصري د يادونې وړ دي چې د شوروي د پوځونو لوی قوماندان، بوريس گروموف د خاطر په پښتو متن کې ديوه لوړرتبه استخباراتي مامور له قول نه نقل شوي دي دغه کتاب په کال ۱۹۹۲ کې د اپريل په ۱۲مه د ماشوفسکي کمسول (Mashovsky Comsol) په ورځپاڼه کې راوتې و، په نامه د محدود قطعات. تبصره يې دادې:

«خو که ته رښتین توب غواړي هغه دادی چې احمدشاه مسعود تر زیاتې اندازې پورې په موږ پورې تړلې او زموږ د نفوز عامل و. نږدې یو کال زموږ متصدارانو له هغه سره خبرې کړې، او دوی سره په کډه پرېکړې کړې دي. اوهغه ډېر وخت هغه څه کول چې موږ ورنه وبل.»^۱

«احمدشاه مسعود په خپل ورځني ژوندانه کې اسلامي فرضونه په ځای کول، خو زموږ استخباراتي سرویس ته معلومه ده چې هغه له خپلو نږدې ملګرو سره شراب څښل.»^۲

«احمدشاه مسعود دعادي خلکو خدمت کناوه، اوهنوی ورباندي ګران و. دافغانانو په مینځ کې دغه قوماندان تر نورو ډیر منلی و. همدغه وجه وه چې زموږ دقطعاتو قوماندان دغه دهمکاري له جېلو سره علاقه لرله چې په پنجشیر کې دخونړیو پېښو مخه ونیوله شي. په پای کې دڅلوپښتم لمبر پوځ کونښونو مطلوبه نتیجه ورکړه. په کال ۱۹۸۲ کې موږ خپل هدف ته ورسیږو.» (په دغه کال کې) موږ له احمد شاه مسعود سره دغسې ټینګ علایق تاسیس کړل چې ترهغو چې دشوروي قواوې په افغانستان کې وي هغه په خپل حال پاتې شول.»^۳

«په افغانستان کې دهغوکالو نو په بهیر کې [چې مورهلته وو] له احمد شاه مسعود سره زموږ نظامي شته والي انکشاف وکړ، سره له دې هم زموږ دمحدود قطعاتو قومانداني دغه دډلې وسله وال فعالیتونه له سترګونه نه غورزول. په کال ۱۹۸۲ کې دشخص احمدشاه مسعود اودڅلوپښتم لمبر اردو داستازو تر مینځ موافقه وشوه چې دهغې په قرار مسعود ژمنه وکړه چې په جنوبي سالګ کې به چې یوازې دده په قبضه کې ودهرراز وسله وال فعالیت مخه نیسي چې دشوروي دنظامي لاریو پر ضد به کږي.»^۴

«احمد شاه مسعود دوسلو اوسهاتو دنه لرلو له امله مجبور و دغسې موافقي ته غاړه کېږدي... ددغسې موافقي له مخې مسعود خپل تنظیم ته حکم وکړ چې دکابل حکومت پر ضد له وسله والو نښتو نه ډډه وکړي، اوخپل ټول قوت د[کلیدین حکمتیار] داسلامي حزب په مقابل کې په کار کړي.»^۵

دپنجشیر یرغلونه

نو دادپنجشیر یرغلونه ولې؟ ایا هغه جزا ورکوونکې مشهورې نښتې وې، لکه هسې چې باندینو جوړنلستانو ترسیم کړي، یادعامه خپرونو جوړي کړي پېښې دي چې لویدیځو مطبوعاتو په هغو سره احمدشاه

مسعود دافغانستان دمقاومت يو هيتناک او سدبر شخص شودل دي؟ جورنلسټانو په شعوري يا غير شعوري ډول احمد شاه مسعود ددغسې قيام کوونکي په حيث بودلې دي چې دشوروي له هيتناک پوخ سره يې په پر له پسې ډول دغري وهلي دي. خودا دهغه څه په خلاف دي چې دبوريس گروموف په خاطر اتو کې راغلي، لکه چې هغه ليکي:

((مونږ [خلوښتم لمبراردو] هر وخت کولی شو چې احمدشاه مسعود وڅپو...))
 (دبوريس گروموف دخاطراتو په دري متن کې داسې راغلي ((رهبري نظامي شوروي در افغانستان هرگونه امکانات رادر اختيار داشت که ... شکست خورد کننده ی را بروی مسعود تحميل کند. هرگاه چنین لزومي به پيش مي آمد ما [مسعود] را نابود مي ساختيم ترجمه...)) دکی جی بی. مدير، ليونيد شبر شين په خپلو خاطراتو کې راورې چې انجينر محمد اسحق ۱۹۸۸ کال په اخر کې دغريستان په طايف بناړ کې لا يې کولې چې مور ته دشوروي دراتلونکو نظامي عملياتو په باب اطلاعات له افغاني منابعو څخه نه، بلکه له شوروي منابعو څخه په لاس راتلل. شبر شين ليکي: ((مارشال سوکو لوف [په کابل کې دشوروي اعلى ناظم او قوماندان] دخپلو استخباراتي مامورانو او احمدشاه مسعود ترمينځ ددغسې پټو دسيسوي نمانسونو څخه حتماً خبرېده او دشرایطو په ملا حظې سره به دهغه معلوماتو دی فکر کولو ته هڅولی وای. پنجشير دافغان دجنگ دغه تر ټولو ډېر عمده اوډېر نامتو شوی عمليات ساختگي وو له يوه بې اهميته سروال احمد شاه مسعود نه يې يو مهم ملي شخصيت جوړ کړ. په نړی کې يې نوم ورخپور کړ، او له امريکې او اروپانه يې دمقاومت ټولو مربوطو تنظيمونو ته دپيسو او وسلو سيلاب روان کړ، دپنجشير دعملياتو ثمر يا دهغو پوره يې ثمرې په ټوله هغه دوره کې چې زمور پوخ په افغانستان کې و تړيوه خل نه زيات حس شوه...)) ۶ شوروي جورنلسټ ولادمير سنگي ريف (Vladimir Snegirev) هم دپنجشير پرضد زمور ډېر مشهور شوی يرغلونو ته چې دعامه وسايلو دجورنلسټانو له خوا خپاره شوی دی، په شک او تردید سره گوري اووايي ((حتی دمخه ماگمان کړی و چې په پنجشير کې يعنې چيرته چې مارشال سو کولوف، مارشال اکسوميوف (Axomeev) او جنرال وارنيتکوف (Varennikov) زمور قواووي رهبري کړي دي. زمور بريالي توبونه يو لوی جعل وه. دغه جعل په دي وختو کې دباندنيو استخباراتو دڅانگې آمر ليونيد شبر شين، دپاددښتونو په خپرېدو سره تائيد شوی دي...))

چچنيا

په کال ۱۹۹۵ کې دچچنيا دجنگ دمقاومت مشردوکر دودا يوف Dzhokar-Dudayev خپل دوه استازي عبدالواحد او شامل بسايوف، کابل ته په منډه واستول. ددغه سفر مقصد دا و چې له کابل نه دروسانو په مقابل کې وسله تر لاسه شي. اسماعيل خان، گلبدین حکمتيار، او عبدالرب رسول سياف بی له کوم ترددنه موافقه وکړه چې

د چېن له مجاهدينو سره دې دوسلو او روزني مرسته وشي. اسماعيل خان له مخکې نه هوانسي توغندي، ستيگر داستولو ژمنه هم وکړه. احمدشاه مسعود او برهان الدين رباني د چېن له خلکو سره له مرستې کولو نه ډډه وکړه په دې دليل چې ((موږ له روسانو سره ښه مناسبات لرو او موږ به داسې څه و نه کړو چې دغو مناسباتو ته خپل ورسوي)) دودا يوف پلان داوچې په دغو توغنديو سره دروسي هغه الوتکه وولې چې دمې دورخې په نمايش کې دمسکو دپاسه تېرېږي. دغه توغندي بايد له ايران نه گروزي نه انتقال شوي وای. خو څه وخت چې ايران له دغه پلان نه خبر شو توغندي يې و نيول او دڅو مياشتو دپاره وساتل. ايران دمسعود په شان له روسي سره د روابطو ساتلو هيله کوله. ۸

سالنگ ۱۹۸۸

دشور وي او مسعود تر مينځ ۱۹۸۵ کال له اوربند نه وروسته نا ارامه کوونکې اوازې خپرې شوې. داسې ښکاري چې روسانو له حيرتان نه سالنگ په لار دکابل په لوردکابل دخوښت دوسلو لارې گانې تال کړې. افغان حکومتې منصبداران په زور له لارونه ښکته کړل شول، بنديان شول، په مسعود باندې خرڅ شول، يا هغه ته ورکړل شول. دري ويونکي افغان وژغورل شول، او پښو ويونکي ووژل شول.

دسومالي ارتباط

۱۹۹۲ او ۱۹۹۵ کالو نو تر مينځ احمدشاه مسعود داريانا افغان په ملکې الوتکو کې له بگرام نه سومالي ته وسلې په قاچاڼې ډول رسولې. دغه وسلې دسوماليې دجنگ مشرانو له خوا دامريکې نظاميانو په مقابل کې په کارېدلې، چې په يوه برالا عمل کې داوسلو امريکايانو په مرگ اوشايد که دسوماليانو دزرگونو په مرگ نه وي دهغوي دسل گونو په مرگ تمام شوي وي. ولي سومالي ته دوسلو قاچاق؟ زما په فکر دلته دوه امکانه موجوددي: لومړي امکان به داوي چې وسلې زر په درنو اسعارو بدلېږي. خو تردې نه دغه امکان زيات ښکاري چې دهغه مسکو مرجع به له هغه نه غوښتي وي چې له دغه افريقا يې هيواد سره مرسته وکړي چې امريکې پکې خان دخپل کړي دي، او هغه دامريکې پرضد عمل کوي. (۱۰)

ژوند طرز

دغه څه معلوم دي: احمدشاه مسعود له شورويانو سره ډېرې موافقې کړي دي. ولي؟ هري قرارداد کوونکې خوا ځنکه گټه تر لاسه کړه؟ شو اهد څرگندوي چې احمد شاه مسعود پيسي، نظامي مهمات، او دپنجشير په

مقابل کې دغه تعرض تضمینونه تر لاسه کړل. داسې هم احمدشاه مسعود د افغانستان د ویشل کېدو په صورت کې به د مسکو له خوا د شمالي سیمې ادارې سروال اوسې. (شهنواز تڼي) شورویانو په خپلې برخې کې د سالنگ د لویې لارې د تجرید کیدو په باب له احمد شاه مسعود نه دا د کیرني تر لاسه کړې، چې د نظار شورا په قواوو سره به هغه چې د کابل حیاتي شاهرګ شمېرل کېده د مخالفو ډلو له حملو نه بچ ساتي. د شورویانو د پاره داندېښنې وړ بله مسئله داموسین نه اخوا د اسلامي حزب چپا وو نه وو، چې دنړۍ له دوهم جنګ نه وروسته به یې د لومړي ځل د پاره د شوروي خاورې ته جنګ وړې وای. احمدشاه مسعود د وسلو په زور د نورو دورتګ مخه ونیوله او د شوروي په نظامي مرستې سره یې وکولې شول چې له جنګ نه د شمالي سیمو د زیاتو برخو په بچ کولو سره دروسانو پر ضد یرغلونه محدود کړي.

پایلیکونه

- ۱- بورېس ګروموف، سړې لټکري په افغانستان کې، پښتو کوونکي، پردیس مسافر، مقدمه، پېښور، ۱۹۹۷، ۷۱.
- ۲- پاسنی اټر، ۲۶۴
- ۳- پاسنی اټر، ۲۶۶
- ۴- پاسنی اټر، ۲۶۶
- ۵- پاسنی اټر، ۲۶۶
- ۶- شېرشین، یادشوي اټر، ۲۱۴
- ۷- ولادمیر سټېګیرېف، (زما په اجتنانو کې جنرالان وو)، تروډ ورځپاڼه مګو، ۲۲ جنوري، ۱۹۹۲، ۲-۱.
- ۸- پوهاند ودیر ساپې په پېښور کې د نومبر په لسم کال ۱۹۹۷ کې دیوي مرکي په ترڅ کې لاندې پېښې بیان کړې: په ۱۹۹۱ کې، احمدشاه مسعود، بېرک کارمل، او داګتر عبدالرحمن چې په فضل احمد پناه باندې هم یادېده، له یو شمیر پرمیانو سره پوهاند ساپې ته مراجعه وکړه او دنجیب پر ضد یې کودتاه تشویق کړ، وروسته په ۱۹۹۲ کې، مسعود، عبدالرشید دوستم، بېرک کارمل، فرید مزدک، او نجم الدین کابوایي د گلبدین حکمتیار د وژلو د پاره چې وروسته له هغه چې صدراعظم شوی و، دسیسه وکړه.
- ۹- دغه پېښه په پېښور او کابل کې په کال ۱۹۹۷ کې د نومبر په میاشتې کې په مرکو سره تالیف شو. سیدافري بانوړي، په کابل کې د حمل او نقل په ریاست کې پخواني کرنیل شاهنواز تڼي، او محمد نعیم اجمل، په لیبا کې پخواني سفیر، منابع وو، مترجم سید نور الحق حسینی،

۱۰ - سيد ابرار، داريانا افغان رټس. پوهاند ودير ساپي ته په ۱۹۹۶ کي داستولو مربوط سندونه ونيودل. ساپي دنجيب په وخت کي د هوا نوردې رټس و، ساپي دغه پښه په پيښور کي نومبر ۱۰ - ۱۹۹۷ کي ديوې مرکي په ترڅ کي څرگنده کړه، په واشنگتن کي د سنا د ساندېنيو اړيکو کميټي يوه مشاور، چې پخوا داستخباراتو غړې و، او دخپل دنامه يادول يې نه غوښتل، دپادشوي سند منبع يې ماته څرگنده کړه، خود احمدشاه مسعود دسوانح له راکولو نه يې ډډه وکړه (برخه ۲)

دير په سوري کي

کوم څه چې موږ يې ننداره کوو داساسي حقيقت رابرسيره کېدل دي.
له نوي روسيې لاندې زور شوروي پروت دی.

بې نومه

وروستنۍ پېښې دساتند وې - تابع هغه رابطه څرگندوي چې دساره جنگ په بهير او په سيمې باندې دهغه نه په راپيدا شرايطو کي داحمدشاه مسعود او ماسکو تر مينځ تاسيس شوي وو. مثال يې هغه سملاسي تبصري وي کومې چې اليکزاندر ليبيد (Alexander Lebed) دسرو لښکرو يوه پخواني جنرال، په دې وختو کي په واشنگتن کي په يوه مطبوعاتي کنفرانس کي کړي وې. هغه ويلې و چې « نړۍ دې دطالبانو په مقابل کي چې دروسيې دوست افغاني لويان (احمدشاه مسعود او عبدالرشيد دوستم) يې شړلې دي له روسيې سره په افغانستان کي دهغي دنفوذ په ساتلو کي مرسته وکړي. » ۱

عبدالرشيد دوستم او احمد شاه مسعود هغه کان دي چې له کال ۱۹۹۳ نه يې وروسته سره نه وويلدلي، يعنې وروسته چې ددوي قواوې دکابل تنظيمي حکومت تر شاه يو موټې شوې وې او بيا دکابل دکنترول په سر سره ونيول، او دښمنان شول او په نښتو کي يې په زرگونو خلک ووژل شول، اودکابل دتبارزياتره برخي په کنډوالو بدلې شوې. ۲

خو په يوه موافق وخت يعنې د ۱۹۹۶ کال داکتوبر په ۱۰ مه په جنگ کي دغو شکمنو اتډيوالانو (احمد شاه مسعود عبدالرشيد دوستم او کریم خيلبي) داوليگ نوبليايوف (Oleg-Nevelyaev) تر څارو سترگو لاندې نظامي اتحاد سره وکړ. نو بليايوف په مزارکي دروسيې قونسل و. دغه توافق ليک چې په خنجان کي لاسليک شو، په ظاهرکي شمال ته دطالبانو دنظامي قواوو دپرمختگ دمخنيوي په مقصد و. هغسي مقصد چې دمکو دمضونيني او سوداگري دکټو پرضد به وي. ۳ دنيو بليايوف حضور دټکماري هغه ملا تر څرگندوي چې احمد شاه مسعود

او عبدالرشيد دوستم له مسكو نه تر لاسه كړی دي. مسكو ددې دپاره چې دافغانستان په دننيو چارو كې خپله نه ستړي كېدونكي لاسوهنه حق په جانب ونيسي، اساسی كارد ولوبوه چې هغه طالبان (د ټولې سيمې دپاره دافراطيونو) په شان معرفي كوي په داسې حال كې چې خپل ماموريت يې د(منمدن كوونكي نظام) په شان په ټكماري سره اعلاموه. د ۱۹۹۷ كال په اگست كې عبدالودود، داحمدشاه مسعود پېلوت، له خپل مې، ۱۷ هلی كوپټر سره طالبانو ته واوښت او بيابې دپل مټك دورانولو داستان بيان كړ چې دهمدغه كال په تېر جولای كې پيښ شوی و. هغه پنجشیر ته دسرک دويچارولو بيان هم وكړ. ۲ پل مټك په ستراتيژيكي لحاظ مهم و په دې چې هغه يوازینی سرک و چې د سالنگ په خوله كې پروت و. احمدشاه مسعود ددې دپاره چې دطالبانو دپرمختگ مخه ونيسي دغه دوه ستراتيژيكي هدفونه دچوونكو سوادو او دروسي مشاورينو په مرستې ويجاړ كړل. ده دملی جهاد په لس كلنې دورې كې دشوروی اتحاد دیرغلگرو پوځ پر ضد له دغه كارنه ډډه كړې وه. ۵

تم جانستن (Tim-Johnston) په كال ۱۹۹۷ دسپتمبر په ۱۵مه له كابل نه يو راپور خپور كړ، اوبكې يې وويل چې يوري باتورين (baturin-yuri) دروسي جمهور رنس، بوريس يلتسين، نظامي مشاور پنجشیر ته واستول شو. دهغه له دغه سفر نه وروسته په روسی هلی كوپټر كې دلونا ريو (lunar-1) توغنديو نوی ډوله محموله، چې په فراگ ۷- باندې هم يادېږي دروسانو له خوا احمدشاه مسعود ته واستول شوه. دغو توغنديو احمد شاه مسعود په دې قادر كړ چې په كابل باندې له خپلو مخكنيو جبهو نه گذار ونه وكړي. او احمدشاه مسعود له دېنه انكار وكړ چې له يوري باتورين سره يې ليدلې دي. دستيلايت په تېلفون كې يې له پنجشیر نه وويل چې ((نه مې له كوم روسي يا باندنيو نظامي افسرانو سره خبرې كړې، او نه مې ورسره ليدلې دي، او دغه وينا وې ټولې يې بڼاده پر وياگندي دي)) ۶ يوه اونۍ وروسته، دسپتمبر په ۱۵ مه په مسكو كې داحمدشاه مسعود او يوري باتورين دپنجشیر دغونډې يو گډ عكس خپور شو. ۷

مارك اچ، ملستاین (Mark H. milstein) دسو لجراف فرچون (Soldier-of-fortune) دمجلې لوررتبه خبريال په خپلې مجلې كې په يوې مقالې كې وليكل چې دقرغز او ازبک اجيران له ده سره دترمز په سفر كې ملگري وو. ترمز دافغانستان سرحد ته ورخرمه په ازبکستان كې دپخواني شوروي اتحاد نظامي چونی لرونکی ښارگوتی دي. ملستاین وايي: ((دغه اټكل شل مچ (مجاهدين) داجير كيدو په مقصد دمياشتي دپړشو ډالرو داچورې په اميدوو، دوی دروسی منبدارانو په ملگرتيا روان وو چې ددوستم اومسعود په ليكو كې دطالبانو پر ضد وجنگيږي.)) ۸

په دې ډول په نهاني تحليل كې د احمدشاه مسعود، عبدالرشيد دوستم، كريم خليلي او نورو عملونه نه يوازې ددوی دخپل هېواد او جهاد دروحيې او عزت په مقابل كې خيانت دی، بلكه د هندو غير متجانسو عناصرو په مينځ كې چې ټول سره په گډه د افغانستان عنعنوي ټولنه جوړوي، د قومي گډژوند دنسبتاً برابر جهت تخریب هم دی. په دې برسېره د يوه مغرور زعامت له خوا د قدرت، شخصي لوی والی، او اقتصادي گټو دپاره د قوميت په اساس د جنگ پرمخ بيول د اعتماد په مقابل كې هغه خيانت دی چې ادعا كوی د ناجكو، ازبكو او هزاره گانو د مصالحو دپاره يې كوي، خوناچكان، ازبكان، او هزارگان افغانان دي، هغې افغانان چې په ميرانه و جنگېدل او له يوه ملحد برغل نه يې خپل هېواد وژغوره. ددوی قرباني او ددوی خاطرې بايد هېڅكله له خاورو سره بيخايه برابره نه شي.

پايلىك

- ۱ - جارج ميلون، (ليبد د چوبايس په مقابل كې دروسې آينده په خطر كې)، وال سټريټ جورنال، ۲۵ نومبر ۱۹۹۶، دسر مقالې مخامخ ته،
- ۲ - جان برنز (دوه افغانې ډلې ژمنه كوی چې د كابل له نوپو حكمرانانو سره و جنگېږي)، نيويارک ټايمز، اکتوبر ۱۱، ۱۹۹۶، ۲،
- ۳ - پاسني ليکنه
- ۳ - رپولټر، جولای ۵، ۱۹۹۷،
- ۵ - پاسني منبع
- ۶ - پاسني منبع، جولای ۱۵، ۱۹۹۷،
- ۷ - ازويستيا، سپټمبر ۲۳، ۱۹۹۷،
- ۸ - مارک ملتاین، (هغه هېواد چې سولې له ياده ايستلی) سولجراف فارچون (نجله) فبروري ۱۹۹۷، ۷۲،

افغانستان ۱۹۹۷

ولې زه او نه اوډېر نور خلک د جنگ پر ضد په ټينګه پاڅيرو؟
ولې موږ هغه دډېرو دردناکو مصيبتونو په ډله کې يو بل مصيبت گڼو؟ موږ
د جنگ پر ضد په پورته ډول عکس العمل نيسو ځکه چې هر يو دخپل خان
د ژوند حق لري، ځکه چې جنگ ټول انساني ژوند ته خاتمه ورکوي
ځکه چې هغه انفرادي انسانان سپکاوي ته راکاږي، ځکه چې هغه دوی
مجبوره کوي چې دخپلې ارادې پر خلاف نور انسانان ووژني، او ځکه
چې هغه ارزښتناک مادي څيزونه له مينځه وړي کوم چې دانسانانو په زيار
سره توليد شوي دي.

زما په نظر هغه قوي دليل چې موږ د جنگ پر ضد پاڅيرو
دادی چې موږ مجبور يو همدغسې وکړو. موږ ځکه د جنگ پر ضد يو چې
مجبور يو دعضوي دلايلو دپاره شته اوسو.
زيگموند فرويد

د افغانستان د ټوټه کولو پلان هېڅ ترک شوي نه دی،
د بريښيف دکاسکاد پلان په تل تر تل توب کې اوسي. دا هغه پلان دی
چې د تهران اوسکو په نيځ دخپل توب سره خپرېږي. ۱. په داسې حال
کې چې دوينو تونيدل دوام لري د افغانستان خلک له ويره ووتکی چلينج
سره مخامخ دي. ۲. يو څو هيوادونه دي چې دخلکو دارادې پر ضد او
داقليت په ملاتړ دخپلو خاصو اغراضو دپاره د جنگ لمبوته پکې وهي.
ددوي د اعمالو دپه حقه بودلو او نافذ کولو مجرا يعني دملګرو ملتونو
جهاني موسسه په دغسې پروسې کې معکوسه شوې ده په داسې حال کې
چې هغه په اصل کې د جنگ دختمولو او بيطرفی دپاره جوړه شوې ده.

لکه چې دکافي نه وي د افغانستان خلک درښتین توب دپاره
هم ځانونه د جنگ په حال کې وېښی. ټولنيز خپروونکې تنګ نظره وسايل
د عادت له مخې داسلام په پېدايښت او حيثيت او همداراز دافغان دپېړيو
پېړيو تاريخ لرونکې عنعنې او ټولنی باندې نيوکې کوي. د افغانستان خلک
يوازې غواړي دوی ته دموفق کېدو چانس ورکړل شي. هغسې چانس
چې خپل ماشومان وروزي او تعليم ورته ورکړي. دوی بس هغه څه
غواړي چې نوره دنيا يې دخپل دخان دپاره مسلم حق گڼي، هغه حق
چې ازاد اوسې او خپل ژوند په خپله په مخ بوځي. موږ دغومره ددوی

مديون يو، تر هغه لږ به نه يوازې نائسان توب وي، بلکه دعذالت سر چپه والی به هم وي.

(تاريخ به هغه څه په يا دولري چې مور يې نن دلته کوو.)

پايلیک

۱ - په افغانستان کې دجنگ پایت باید دمکو، تهران او په شمال کې دهنوی (تابعانو)، دپاره غائب دغائب (Quid-pro-quo)، په مقابل کې وکتل شي. څرگنده ده چې دملګرو ملتو نو په عمومي اسمبلي کې دافغانستان (رڼایي) استازي توب دمکو او تهران دحرضاکو غوښتنو تابع دی، چې هغه په خپل وار کې دهمدغې موسی په داخل کې دجنگ دتاوان په باب دیالوګ ست کوي. بله دا چې دجنگ دوام به ددې باعث شی چې له افغانستان څخه پایپ لاین تر نه شي، او مکو او تهران دواړه په دغه هکله سخت فعالیت کوي، دمرکزي آسیا له استثمار شویو منابعو ته دعموي تجارت لارو دوام چې تر اوسه دمکو ترنښود لاندې و، هم په خطر کې لویدلی دي. دایران او روسی د(تابعانو) په باب به داقتصادی، دیپلوماتیکي او نظامي حمایې دوام په افغانستان کې شاید داقبیت په حکمرانی تمام شي، چې داد معادلي بله خوا څرګند وي.

۲ - دشمال اتحاد د(نه پخلاکیدونکو) کتابی مثال رانیسي. اجتماعي پوهان نه پخلا کیدونکي هغو ته وایي چې یو ځل چې وسله راپورته کړي، بیا ددې توان له لاسه ورکوي، او بیا په خپله نه غواړي چې بولې ته راوګرزي. کله کله دغه نه پخلا کیدونکی هغه کسان دي چې هیټنساګ جنګې جرمونه یې کړي وی، او په دې پوهېږي چې که جنګ ختم شي، اویا کله چې ختم شي، دوی به مجازات شي. نور هغه کسان دی چې هغوی هغه «داعیه» چې دهغې دپاره جنګیږي، یافکر کوي چې دهغې دپاره جنګیږي، تردې حده پورې بین المللي او خپل ارمان ګرزولې وي، چې بیا له خپل دښمن سره هېڅ راز روغې جوړې ته نه حاضرېږي. یوازنی څیز چې دوي یې مني، هغه پوره بریالی توب دی.

دوهمه برخه

د نن چلینج

خېلواکي گتونکي ټولواک امان الله خان

د ملي ټولني جوړول

انوارالحق احدي

ملي ټولنه هغې جامعې ته وايي چې اوسيدونکي يې د قومي ، ژبنيو او مذهبي توپيرونو سره سره ځانونه د هغې اود هغې د ټاټوبي غړي و بولي ، هغې ته نهايي ولساداري ولري ، او له بلې هرې جامعې نه زيات له هغې سره د کلک اجتماعي ، سياسي او رواني تړون احساس وکړي . ژبني ، قومي ، مذهبي ، ديني او تاريخي يووالي ټول کولي شي چې د ملي ټولني له جوړيدو سره مرسته وکړي ، خو دملي يووالي احساس په دغو فکتورونو پورې منحصر نه دي . په نړۍ کې داسې ډيرې ټولني شته ، چې وگړي يې په هر لحاظ سره متجانس وي ، لکه جاپان او يا په ډيرو اړخونو کې سره توپير ولري لکه سويس . په متجانسو ټولنو کې د ملي ټولني جوړيدل نسبتاً آسان وي . خو په غير متجانسو ټولنو کې د ملي ټولني جوړول نسبتاً گران وي ، او هغه روڼ فکر ، قوي عزم او پرله پسې هڅې غواړي .

د ملي ټولني د جوړولو مشکلات د يوه هيواد د سياسي انکشاف تر مسيره پورې هم اړه لري . په غربي هيوادونو کې سياسي تکامل له مشخصو مرحلو نه تير شوي دي : اول دولت جوړ او ټينگ شو ، بيا ملي ټولنه جوړه شوه او ملي وحدت مينځ ته راغی ، بيا د اقتصاد ودې ته توجه وشوه ، بيا په سياست کې عامو خلکو ته برخه ورکړل شوه او دموکراسي تعميل شوه ، او کله چې اقتصاد ښه وده وکړه بيا د ملي عايداتو عادلانه وپس مطرح شو . د دغو بيلو بيلو سياسي مرحلو تر مينځه به د يرش - څلوېښت کاله وخت تيرېده ، او د پاليسي په جوړولو کې به په عمومي ډول پښور حکومتونو باندې قيود کم وو . مثال په ډول په دغو هيوادونو کې د دولت د نيکيدو نه وروسته ، کله به زور او کله به خوښه ، حکومتونو په خلکو باندې د ملت جوړولو پروگرام تطبيق کړ . څرنگه چې د ملت جوړولو پروگرام د ديموکراسۍ له دورې نه مخکې عملي شو ، خلکو نه شو کولی چې د ديموکراتو حقوقو نه په استفادې سره د حکومت له هغو پروگرامو سره مخالفت وکړي ، کوم چې په زور عملي کيدل . دغه حال د ملت جوړولو پروسه چټکه کړه . همدارنگه د کارگرو د حقوقو نه د انکشاف له امله په دغو هيوادونو کې د اقتصادي ودې مرحله چټکه اود اقتصاد وده زياته کړه .

خو د درېيمې نړۍ په هيوادونو کې د ملتونو د سياسي تکامل مسير له پورتنۍ مسير نه فرق لري. د درېيمې نړۍ په هيوادونو کې هم اول دولت جوړېږي، خو د دولت له جوړېدو سره سم د سياسي تکامل ټولني او بالا اقل دوه درې مرحلې يوځاي پيل کېږي. په دې اساس په درېيمې نړۍ کې د دولت له جوړېدو سره سم حکومتونه مجبور دي چې د ملت جوړولو، اقتصادي ودې، ډيموکراسي، او د ملي عايدانو د عادلانه وېش موضوعاتو په هکله هم په پوځت کې تصاميم ونيسي. کله کله دغه بيلې بيلې پروسې سره تصادم کوي او تصادم بيا سياسي ناکراري پيدا کوي. د مثال په ډول په هندو ټولنو کې چې بيل بيل قومونه ژوند کوي، که د ملي ټولني جوړښت پوځ نه وي کېدې شي چې له ډيموکراسي نه د قومي اختلافاتو د تقويي لپاره استفاده وشي، ملي وحدت نور هم کمزوري شي، اوسياسي ناکراري را مينځ ته شي. په دې حال کې ضروري ده چې د دولت له جوړېدو نه وروسته د ملي ټولني د جوړېدو په لار کې هڅې وشي ځکه که ملي ټولنه جوړه نه شي نورې سياسي مرحلې که کاميابې هم وي سياسي ناکراري پيدا کوي او هغه په خپل وار د اقتصادي ودې، د ډيموکراسي تکامل او ملي يووالي ته تاوان رسوي.

په غير متجانسو ټولنو کې د ملي ټولني د جوړېدو شپږ مشکل د ټولني په هويت باندې موافقه ده. د ملي ټولنو په هويت کې د اکثريت قوم عمده رول لري. په جهان کې اکثر دولتونه قومي هويت لري. په اروپا کې دا حکم بالکل عام دی. فرانسه، جرمني، پولېنډ، هنگري، يونان او يوس شمير نور هيوادونه يې څرگند مثالونه دي. د امريکې ټولنه که څه هم له مختلفو قومونو نه جوړه ده، او ځينې خلک په خپلو کورونو او خصوصي معاملاتو کې په خپلو قومي ژبو غږېږي او خپل رسم او رواج مراعاتوي خو په سياسي ژوند کې دوی ټول امريکا د يوې ټولني په صفت مني. تقريباً ټول په انگرېزي خبرې کوي، له بل هر هيواد نه زيات امريکې ته وفادار دي، او د ټولني د اکثريت د قوم يعني د انګلو سکس حاکم نقش د ملي ټولني په هويت کې مني. زموږ په منطقه کې هم ډاکټرو دولتونو هويت په قومي اکثريت پورې تړلی دی: د مثال په ډول په ازبکستان، تاجکستان، ترکمنستان، ايران، ترکيه او عربي هيوادونو کې که څه هم قومي اقليتونه شته، د دولتونو هويت د قومي اکثريت هويت ته منسوب دی.

د ملي ټولني د جوړېدو د پاره ضروري ده چې د يوه غير متجانس هيواد ټول قومونه د دولت او ملي ټولني په هويت باندې موافقه وکړي، او دولت ددغه هويت د تعميم په لاره کې هڅې وکړي. لکه چې دمخه مې وويل د دولت او ملي هويت په تعيين کېدلو کې د اکثریت قوم هويت مهم رول لري. په دې ارتباط د ژبې موضوع خورا مهمه ده. ملي ټولنه ملي ژبې ته ضرورت لري، چې په هغې باندې د ټولني ټول قومونه سره مفاهمه وکړي. له سويس او کوم بل مملکت نه پرته په نورو ټولو هيوادونو کې ملي ژبه د ملي ټولني په جوړېدو کې لوی نقش لري. هغه ټولني چې ملي ژبې نه لري، هلته ملي وحدت کمزوري وي. خو په قومي لحاظ په غير متجانس هيواد کې طبعاً د دولت له جوړېدو سره سم ټول خلک په يوه ژبه مفاهمه نه کوي. دا د دولت وظيفه ده چې بې له دې نه چې خلکو ته خاص تکليف ايجاد کړي، ملي ژبې ته ورو ورو عموميست ورکړي. زمونږ په منطقه کې د ايران دولت په دې برخه کې ډېر موفق دي سره له دې چې په ايران کې د فارسي ژبو شمير په سلو کې د شپېتو په شاوخوا کې دي. صفويان، قاجاريان، پهلويان او اوس اسلامي رژيم د ملي ژبې په هکله موافق وو او نورو قومونو ته يې حق ورنکړ چې د فارسي ژبې د ملي حيثيت په هکله تغير راولي. د مرکزي اسيا نوي جوړشوي دولتونه لکه تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان هم ددغو هيوادونو د قومي اکثریت ژبه د ملي ژبې په صفت پېژني. د تعميم د پاره يې هڅې کوي او قومي اقليتونو ته تشويق کوي چې د خپلو قومي ژبو برسیره نورې ملي ژبې هم زده کړي. د ملي هويت روزنه د ملي ژبې د تعميم نه برسیره د واحد ملي کلتور ودې ته هم ضرورت لري. هغه وخت چې د ملي ژبې موضوع حل شي په هيواد کې اقتصادي فعاليت د هيواد بيلې بيلې برخې سره ونښلوي معارف وده وکړي او مفاهما ته عامه وسايل عموميست پيدا کړي د ملي کلتور وده ډيره چټکه کوي.

د ملي ټولني د جوړولو دوهم عمده حاس د هيواد د وگړو تر مينځ قانوني مساوات دي. که يوه ټولنه په قومي او ملي لحاظ متجانسه هم وي تر څو پورې چې د هغې وگړو ته مساوي حق ورنکړای شي هلته ملي ټولنه نه شي جوړېدای. همدغه دليل دی چې د فرانسې له انقلاب نه دمخه په اروپايي هيوادونو کې ملي ټولني نه وې جوړې شوې. تر هغه دمخه د اکثر هيوادونو وگړي په قانوني ډول په بيلو بيلو طبقو وېشل

شوي وو او د قانوني مساوات خاوندان نه وو. په بالفعل ډول د خلکو تر مینځ قانوني مساوات د ملي ټولني د جوړېدو دپاره حتمي دی. د ملي ټولني ټول وګړي باید دا حق ولري چې د جمهوري ریاست او صدارت نه نیولي تر ولسوالي پورې هر دولتي مقام د لیاقت اویا د خلکو د خوښي له لارې تر لاسه کړي. د ملي ټولني هیڅ وګړي باید د قومي، جنسي، مذهبي شتمني او طبقاتي توپيرونو له امله د دولتي مقامونو له نیولو نه محروم نه شي. (په افغانستان کې د دولت او حکومت رئیسان له دې امر نه په ډیني لحاظ مستثنی دي ځکه چې د دولت او حکومت مشران باید سنیان وي.) همداراز د ملي ټولني غړي باید وګړای شي چې د لیاقت په درلودلو سره په هره تعلیمي موسسه کې غړیتوب تر لاسه کړي او د ملي ټولني هروګړي باید د اقتصاد په دولتي او خصوصي سکتورونو کې بېي له کوم تبعیض نه د کار کولو حق ولري. لنډه دا چې په اجتماعي، سیاسي او اقتصادي چارو کې باید د ملي ټولني د غړو تر مینځ «قومي» ستمني، قبیلوي، ډیني او طبقاتي توپيرونو پر اساس تبعیض ونه شي.

قانوني مساوات که څه هم د ملي ټولني د جوړېدو عمده اساس دی تر څو پورې چې په ملي هویت باندې موافقه نه وي حاصله شوي، قانوني مساوات نه شي کولای چې د ملي ټولني د جوړېدو پروسه پر مخ بوځي. په ځینو غیر متجانسو ټولنو کې چې د ملي هویت موضوع نه وي حل شوې، د موګراسي، چې د قانوني مساوات اعلی شکل دی حتی سیاسي ناکراري مینځ ته راولي، او د ملي ټولني مشکل نور هم زیاتوي. په دې اساس د ملي ټولني په هویت باندې موافقه او د ملي هویت تعمیم د ملي ټولني د جوړېدو او سیاسي انکشاف لپاره لومړی ضروري شرط دی.

په افغانستان کې د ملي جوړېدو په لار کې په زړه پورې پرمختګ نه دی شوی. دغه امر درې عمده عوامل لري: قومي فرقونه، په عمومي ډول د حکومتونو بې پروایي او کله کله په یوه وخت کې د سیاسي انکشاف له بیلو بیلو مرحلو سره مخامخ کېدل، او د ملت جوړولو لپاره د یوې واضح ستراتیجی نشتوالی.

په افغانستان کې بیل بیل قومونه ژوند کوي. که څه هم د قومونو تناسب په هکله یې د علماو د تخمینونو تر مینځ توپیر شته خو ډیر پوهان په دې نظر دي چې د افغانستان نفوس لا اقل په سلو کې پنځوس پینتانه په سلو کې ۲۶ تاجک په سلو کې ۸ هزاره، ۸ ازبک او په سلو کې

شپږ چار ايماق دي . دنورو قومونو لکه ترکمنانو، بلوڅانو ، نورستانيو، پشه يانو او براهويانو تناسب ډير کم دی . څرنگه چې افغانستان له قومي لحاظه يوه غيره متجانسه ټولنه ده ، له بيلو بيلو قومونو نه د ملي ټولني جوړول اسان کار نه دی . دغه کار روڼ فکر ، معقوله ستراتيژي ، قوي عزم او دوام داري هڅې غواړي . په افغانستان کې د سياسي انکشاف هڅې هم د دولت جوړولو له مرحلې څخه نه دي اوبتنې ، او کله کله چې دولت جوړولو نه برسیره نورو موضوعاتو ته توجه شوې ده ، حکومت د سياسي انکشاف له بيلو بيلو مرحلو سره په يوه وخت کې مخامخ شوې او دغه حالت د ملت جوړولو پروسه له مشکلاتو سره مخامخ کړې ده . خو د ملي ټولني په جوړيدو کې تر ټولو نه مهم د حکومت د مشرانو سياسي پوهه ، سياسي ثبات او جرئت او د واضحي معقولي ستراتيژي درلودل دي . په دې برخه کې د افغانستان پخوانيو حکومتونو غني نيمگړتياوې درلودې .

د افغانستان د دولت تيره د احمد شاه بابا په لاس ايښودل شوې ده . احمد شاهي دولت که څه هم د ډير وخت لپاره قومي دولت و خو سدوزی واکمنو د ملت جوړولو لپاره کومه واضحه ستراتيژي نه درلوده او اداري بي هم د امپراتوري شکل درلود . په دې ډول د سدوزيو په دوره کې په افغانستان کې دملي ټولني دجوړيدو په لار کې کوم موثر پر مختگ ونه شو . د احمد شاه بابا دولت دده د لمسيانو او د محمد زی زمامدارانو په لومړيو کلونو کې ډير کمزوري شو . نوی نسبتاً قومي دولت د امير عبدالرحمن خان په لاس جوړ شو . د امير عبدالرحمن خان او امير حبيب الله خان په دورو کې ډيره توجه د دولت جوړيدو ته وشوه . او دملي ټولني جوړولو او اقتصادي ودې ته کومه خاصه پاملرنه ونه شوه . د شاه امان الله خان په دوره کې دملت جوړولو اقتصادي ودې او دموکراسي پروسې ټولې چارې يوځاي شروع شوې خو د ملت جوړولو هڅې بي نيمگړې وې او د ملي هويت په هکله بي قاطعيت او وضاحت نه درلوده . د ملي هويت کوم هغه نسبتاً ضيف شکل چې وړاندې شوې وو هغه هم په جدي ډول عملي نه شو . شاه امان الله دخلکو د قانوني مساوات په هکله کلکې هلې ځلې وکړې خو څرنگه چې د مخه مې وويل تر څو پوري چې د ملي هويت موضوع نه وي حل شوې ملي ټولنه يوازې د قانوني مساوات په ستنه باندې نه شي جوړيدلای . د ۱۹۲۹ کال اغتشاش نه يوازې دا چې دملت جوړولو

اقتصادي ودې او ديموکراسي پروگرامونه ناکام کړل بلکه دولت يې هم دومره کمزوری کړ چې وروسته محمد نادر شاه او صدراعظم محمد هاشم خان د دولت د ټينګیدو لپاره ډیرې هلې ځلې وکړې. د صدراعظم محمد هاشم خان دغه ستراتيژي چې د اکثریت قوم او ژبه (پښتون او پښتو) په ملي هویت کې اساسي برخه ولري ، عملي ستراتيژي وه . خو حکومتونو د هغه په تطبيق کې له قومي عزم نه کار وانه خيست او په نتيجه کې د ملي ټولني د جوړیدو په لاره کې دغه لومړی ستراتيژي ناکامه شوه . د صدراعظم شامحمود خان او صدراعظم محمد داود خان په دورو کې د ملي ټولني له جوړیدو نه اقتصادي ودې ته زياته توجه وشوه او دمحمد ظاهر شاه د مشروطي پاچاهي په دوره کې يو ځل بيا د ملت جوړولو اقتصادي ودې او ديموکراسي پروسي ټولې يوځاي پيل شوې . د ملي هویت په هکله د محمد ظاهر شاه ستراتيژي دا شوه چې پښتو او دري به رسمي ژبې وي او پښتو به برسیره پر هغه په دې چې داکثریت ژبه ده ملي ژبه هم وي . که څه هم دا يوه معقوله ستراتيژي وه خو د تعميل په لاره کې يې هيڅ ډول موثر گامونه وانه خيستلای شو . سره له دې چې محمد ظاهر شاه د خلکو د قانوني مساوات په هکله مولرې هلې ځلې وکړې ، خو څرنگه چې ملي هویت پوخ نه وه ددغې دورې له ځينو ليبرالی آزاديو نه د قومي اختلافاتو د تقويې په لاره کې استفاده وشوه او دملي ټولني د جوړیدو پروژه يو ځل بيا ناکامه شوه . د محمد داود خان په دوهمه دوره کې ديموکراسي له مينځه ولاړه ، د ملي وحدت په هکله کوم واضح فورمول طرح نه شو ، او ددولت په استحکام او اقتصادي ودې باندې ټينگار وشو . دکمونستانو په دوره کې خلقيانو د ملي وحدت پر ځاي پر طبقاتي جگړې باندې ټينگار وکړ . او پرچميانو ، خصوصا د کارمل په دوره کې قومي اختلافات تشويق کړل او غوښتل يې چې خپل حکومت د قومي اقليتونو په مرسته ټينگ کړي . کمونستانو له ديموکراسي هيڅ اهميت نه درلوده ، او د جگړې دوام دوی ته ددې موقع ورکړه چې د اقتصاد په برخه کې کوم موثر کار وکړي . د برهان الدين رباني په دوره کې دملي وحدت ځاي قومي جگړو ونيو ، ديموکراسي خو څه چې حتی د افرادو عادي حقوق هم د ' حکومت ' او ټوپکچيانو له خوا تر پښو لاندې شول . اقتصاد په تپه ودريد او دولت يوازې په بين المللي سطحه کې يو ضيف قانوني موجوديت درلود . د طالبانو دولت او ملت جوړولو ستراتيژي لا تر اوسه پورې معلومه نه ده .

په دې ډول افغانستان کې د ملي ټولنې د جوړېدو په لاره کې موثر ګامونه نه دي اخیستل شوي. څرنگه چې د مخه مې وویل تر څو پورې چې په غیر متجانسو ټولنو کې دملې هویت موضوع نه وي حل شوې د ملي ټولنې جوړېدل ډیر ګران کار وي.

دملې هویت په تعیین کې د ژبې موضوع ډیر اهمیت لري.

مخکې له دینه چې انګریزانو نیمایي پښتانه له افغانستان نه بیل کړل پښتو په افغانستان کې دومره غټ اکثریت درلود چې پښتو باید د افغانستان یوازنی رسمي او ملي ژبه وای. اوس هم، لکه چې دمخه می وویل، په افغانستان کې د پښتو شمیر په سلو کې له پنځوسو نه ډیر دی، او په دې اساس پښتو باید رسمي او ملي ژبه وي. خو پښتو تر ډیره وخته پورې رسمي اهمیت نه درلود او کله چې به په تیوري (قانون) کې هغې ته د ملي هویت په تشخیص کې اهمیت ورکړ شو، په عمل کې به نه یوازې دا چې پښتو نسبت درې نه او لویست نه درلود. بلکه په واقعیت کې پښتو دوهمه درجه او محکومه ژبه وه. په یوې غیر متجانسې ټولنې کې واړه قومي اقلیتونه له خپلو ژبونه برسیره ملي ژبه زده کوي. په افغانستان کې له هغو وړو قومونو لکه نورستانیانو، پشه یانو، او بلوڅانو نه پرته چې له پښتو سره په ګډه ژوند کوي نورو قومي اقلیتونو پښتو نه زده کړې، او رسمي چارې ددوی په منطوقو کې په درې اجرا کېږي. برسیره پر هغه د قانون او واقعیت ترمنځ دومره غټ تفاوت موجود دی چې د دولت لوی مامورین که څه هم پښتانه دي، په پښتو نه شي غږېدی. په دې ډول د ملي هویت په برخه کې د افغانستان سیاسي انکشاف له تضادنه ډک دی. قانون او د دولت پالیسي په تیوري کې د پښتو د تعمیم حکم کوي خو په عمل کې پښتو یوه محکومه ژبه ده. ددغه تضاد نتیجه داده چې دملې هویت د تعیین او تعمیم په هکله هم پښتانه اوهم ځینې قومي اقلیتونه له حکومتونو نه ناراضه دي. د قومي اقلیتونو ځینې پښتون دښمنه ډلې چې وینې پښتو د پښتو له منطقي نه دیاندي مروج ژبه نه ده غواړي د پښتو نظري تفوق د ملي هویت په تعیین کې له مېنځه لاړ شي. له بلې خوا د پښتو د تعمیم طرفداران په دې ناراضې دي چې پښتو یوازې په تیوري کې ملي او رسمي ژبه ګڼله شوې خو په عمل کې هغه نه یوازې رسمي حیثیت نه لري بلکه ډیر مامورین ورباندې ملنډې وهي. دواړه ډلې د تیوري او عمل نوافق غواړي: د پښتو مخالفین غواړي چې پښتو دملې هویت په تعیین کې

عمده رول ونه لري . برعکس پښتانه غواړي چې دولت دې د ملي هويت په تعين کې پښتو ته خاص اهميت ورکړي او بيا دې د دغه ملي هويت د تعميم دپاره کلکې هڅې وکړي او د قانون حکم دې عملي کړي . په دې ډول دواړه خواوې له دولت نه ناراضي دي .

په هغو هيوادونو کې چې د ملي هويت موضوع نه وي حل شوې په نورو سياسي ساحو کې پر مختگ د شگو بند وي . همدغه دليل دی چې په تيرو لسو کلونو کې په افغانستان کې د دولت کمزوري حتی د هيواد جغرافيايي يووالي له خطر سره مخامخ کړ . د افغانستان حکومتونو اوځينې سياسي ډلو يا په ناپوهۍ او يا په بي مسوليتي سره د افغانستان د ملي هويت او د ملي ټولني د جوړېدو له موضوع سره برخورد کړي او کوي بي . برسیره پردې چې د خلق ، پرچم او شعلي ډلو په عمل کې له قومي تعصباتو نه خانونه ازاد نه کړل ، دوی د ملي هويت له موضوع سره هېڅ علاقه ونه ښودله . په ۱۹۷۱ کې چې په ولسي جرگې کې دا بحث روان و ، چې د دولت د نامورينو بيا د دواړه رسمي ژبې يعني پښتو او دري زده وي ، د پرچم او خلق ډلو دايوه کلابه موضوع وبلله او دمشکل په رفع کې يې برخه وانه خيستله . کمونستانو به دايم ملي موضوعاتو ته په ټيټه سترگه کتل . او ټنگار به يې کاوه چې طبقاتي فرقونه روا سياسي فرقونه دي . دوی د ملي داعيې پلويانو ته تنگ نظره ناسيونالستان ويل . بنسټ پالو اسلامي ډلو هم نه يوازې د ملي هويت د تشخيص او تعميم موضوع مهمه نه بلکه دوی هغه داسلامي اتحاد سره متضاده گنله او مخالفت يې ورسره کاوه . خو کله چې د کمونستانو حکومت سقوط وکړ ، دغو ډلو يا ستمي غم جگ کړ او بيا يې له دې چې د ملي وحدت کوم فورمول وړاندې کړي په قومي تعصباتو کې منحط پاتې شول . سره له دې چې په تيرو پنځو کلونو کې د ملي وحدت موضوع د افغانستان په سياست کې ډيره مهمه موضوع شوې وه د شو بنسټ پالو ډلو جمعيت اسلامي او حزب اسلامي تر اوسه هم د ملي وحدت او ملي ټولني د جوړولو لپاره کومه فارمول نه دي وړاندې کړي . په تيرو دوه درې کلونو کې قومندان احمد شاه مسعود له يوې خوا د ملي گرايې او ا فناني ناسيونالزم دعوی کوي . خو له بلې خوا له افغان او پښتو سره حساسيت لري او هڅه يې کړې چې حتی د ځينو دولتي دموستانو منل شوي پښتو نومونه ورک کړي او په خاي يې ايراني اصطلاحات عام کړي . اسلامي حزب که څه هم په تيرو څلورو کلونو کې قومي موضوعاتو

نه لږ متوجه شوی دی خو دغه بدلون یو تکنیکي حرکت دی او په تیوري کې حزب اسلامي تر اوسه پورې د ملي وحدت موضوع ته په اهمیت قابل نه دی. همدارنگه عبدالرشید دوستم او حزب وحدت د فیدراسیون خبرې کوي، د قومي اقلیتونو دپاره نور حقوق غواړي، خو دوي دا خبره نه کوي چې په ملي سطح کې به د قومونو روابط په کومو اصولو ولاړ وي، او د ملي هویت فورمول به څه وي.

د ملي ټولني د جوړولو دپاره ناپیلو ملي او سیاسي اشخاصو هم د کوم پاخه فکر محصول ستراتیژي نه وه وړاندې کړې. ځینې کسان یې له دې چې د ملي ټولني په جوړولو کې د ژبو او ملي ټولني اهمیت وڅیړي د پښتو د ملي حیثیت او تعمیم طرفدارانو او مخالفینو ته بد وایي. دوی یې له دې چې د ملي وحدت د ټینګیدو لاره توضیح کړي، په بې محتوا شعارونو سره خلک ملي وحدت ته بولي. په دې کې شک نه شته چې ملي وحدت یو عالي هدف دی، خو د ملي وحدت ټینګیدل تر هر څه دمخه د ملي هویت تعیین او تعمیم ته ضرورت لري. دغه ډول ملت پالان یا د ملي هویت د تعیین او تعمیم په اهمیت نه پوهیږي او پاته غواړي چې د یوې مهمې موضوع په هکله موقف ونیسي. ځینې نور تش په نامه ملت پالان د وطن پالنې او ملي وحدت تر مینځ فرق نه شي کولي. دوی په دی ټینګار کوي چې یوازې د وطن مینه (patriotism) کفایت کوي چې خلک ورباندې ټول شي، او ملي وحدت تر لاسه شي. خو دوی په دې نه پوهیږي چې له سویس نه پرته ممکن په بل هیواد کې یوازې د وطن پالنې په احساس باندې ملي ټولنه نه وي جوړه شوي وطن پالنه د ملت پالنې یو اساسي رکن دي. اما یوازې په وطن پالنه باندې ملي ټولنه نه جوړیږي. په هنې ټولنه کې چې په ملي هویت باندې موافقه نه وي شوي هلته حتی د وطن په حدود باندې نزاع کیږي او اکثر داسې واقع کیږي چې په یوې مخکې باندې بیل بیل قومونه د وطن دعوی کوي. ددې ادعا به مثال دا عرابو او استرایلو دعوی ده چې دواړه فلسطین ته خپل وطن وایي او دهنه دپاره حاضر دي چې له خپل ژوند نه تیر شي. څرنگه چې دوی په ملي هویت باندې موافق نه دي له عین خاورې سره ددوي تعلق مشکل نه شي رفع کولی، او ددې امکان ډیر کمزوري دي چې دوی به په یوې ملي ټولني کې سره گډ ژوند وکړي. په بین المللي سطح کې ددغه حکم، چې یوازې وطن پالنه د ملي ټولني سره گډ ژوند وکړي په بین المللي سطح

کې ددغه حکم ، چې يوازې وطن د جوړېدو دپاره کفايت نه کوي ، بل بڼه مثال په شمالي ايرلينډ کې د کاتوليکانو او پروټسټانانو اختلاف دی . په افغانستان کې ددغه حکم بڼه مثال د قوماندان احمد شاه مسعود موقف دي . په تيرو څلورو کلونو کې هغه او د هغه ملګرو ملت پالنې او د وطن پالنې دعوی کړې دي . ددوی ډير پښتانه مخالفين هم خانو نه وطنپالان او ملت پالان بولي ، خو څنگه چې دغه دواړه ډلې د ملي هويت په موضوع باندې سره توافق نه لري ، دوی نه يوازې له يوه او بل سره مشترکه مبارزه نشي کولی بلکه په متقابل سنگر کې ناستې دي ، سره له دې چې دواړه ډلې د وطن پالنې او ملت پالنې ادعا کوي . په دې اساس د هغو ' روباڼفکرانو ' نظر چې وايي يوازې د وطن پالنې په شعارو باندې ملي ټولنه جوړېدلی شي ، پوخ نظر نه دي .

ځينې نور تش په نامه ملت پالان د موجود حال (Status-quo) دوام غواړي . دوی هغه کسان چې د ژبو د سياسي اهميت په هکله غږېږي پر فاشزم متهموي ، او غواړي چې د ملي هويت د تعين په مساله کې د ژبې اهميت نفی کړي . خو څنگه چې دمخه مو بحث وکړ . موجود حال نه پښتو او نه د قومي اقليتونو ځينو ډولونه دمنلو وړ دي . دغه حال د سپکا لوزې په اصطلاح پېژندګلوی ناموافق توب (cognitive dissonance) منځ ته راوړي او هغه د خلکو نه رضایت زياتوي .

زما په فکر د ملي وحدت لپاره لار پيدا کول اوس هم يو ډير مهم سياسي ضرورت دي . ترڅو پورې چې قومي روابط د سياسي عدل او صداقت په اصولو ونه درېږي ، ملي هويت تعين او تعميم نه شي ، د افغانستان سياسي انکشاف به په نوييدونکي بيخ ولاړ وي . له اساسي موضوعاتو نه تېښته مشکل نه شي رفع کولی . د افغانستان سياسي ډلې او سياسي شخصيتونه بايد په دې برخه کې ژور فکر وکړي ، او کلک موقف ونيسي .

د ملي ټولني د هويت په هکله بايد د قومونو د وګړو شمير او ځينې تاريخي واقعيتونه په نظر کې ونیول شي . په دې کې شک نه شته چې د افغانستان له ټولو قومونو نه د پښتو شمير ډير دى . دا هم ښکاره ده چې پښتون او افغان په اول کې مترادفي کلمې وي او وروسته د افغان نوم حاوي شو ، او د هيواد ټول وګړي يې په غيږ کې ونیول او د وطن په اساسي قوانينو کې په همدغه مفهوم ومنل شو . همدغه دليل دى چې د دولت هويت تل افغان و . په نړۍ کې افغانستان يوازنی افغان دولت دى . زموږ په سيمه کې نور قومونه هم ځانګړي دولتونه لري . تاجکستان ،

ازبکستان، ترکمنستان، ایران، ټول قومي دولتونه دي. ددغو ټولو دولتونو هويت د هر هيواد د اکثريت په قوم پورې تړلې دی. څرنگه چې په افغانستان کې پښتون له ټولو قومونو نه لوي قوم دی، د ملي ټولني هويت بايد افغان وي. په دې اساس که له اول نه د افغانستان سياسي انکشاف د نورو ډېرو هيوادونو د سياسي انکشاف مدير تعقيب کړي وای پښتو بايد د افغانستان يوازينی رسمي او ملي ژبه وای او هغه بايد اوس د افغانستان د ټولو اوسيدونکو د تفاهم وسيله وای. خو په افغانستان کې سياسي انکشاف له نور مال مسير نه اوښتی دی، او سره له دې چې د پښتو نفوس په سلو کې تر پنځوسو نه زيات دی مگر شمير اقليتونو د پښتو پرځای دري زده کړي، او مونږ بايد دغه واقعيت د ملي ټولني په جوړولو کې په نظر کې ونيسو. په دې اساس به به داوي چې پښتو او دري دواړه رسمي ژبي وي. خو سياسي عدالت، تاريخي واقعيت او په هيواد کې د پښتو اکثريت دا حکم کوي چې پښتو دی د افغانستان ملي ژبه هم وي. په دې ارتباط زما موقف د ۱۹۶۲ کال د اساسي قانون چې د مشروطې پاچايي په لسيزې کې حاکم وو ورته دي. د ۱۹۶۲ کال اساسي قانون پښتو او دري د رسمي ژبو او پښتو د هيواد د ملي ژبې په صفت پېژندلی وه. خو د اساسي قانون دغه حکم نه تطبيق نه شو، او په رسمي چارو کې حتی د پښتو په منطوقو کې هم يوازې دري مروج وه. دغه حالت برسیره پردې چې دملي هويت له تعميم سره مرسته نه کوله په پښتو باندې ظلم و. او پښتو ته د منلو وړ نه و.

څرنگه چې مې دمخه بحث وکړ، ژبه د ملي هويت په تعين کې لوی نقش لري. که د افغانستان تاريخ او د پښتو شمير په نظر کې ونيسو، له پښتو نه پرته بله ژبه نه شي کولی چې په افغانستان کې ملي حيثيت پيدا کړي. د پښتو د ملي حيثيت مخالفين تر اوسه په دې دي قادر شوي چې د پښتو په مقابل کې بدیل وړاندې کړي. که هدف متحد افغانستان او د ملي ټولني جوړېدل وي بايد پښتو د ملي ژبې په صفت ومنله شي او د تعميم ملاتړ يې وشي، خو د افغانستان ځينې روښانفکران اوسياسي ډلې له دغه فکر سره حساسيت لري، که څه هم ژبه د ملي هويت په تعين او دملي ټولني په جوړېدو کې په عمل او تېوري کې لوی رول لري. په دوی کې ځينې لا يادې علمي په وجه يا د پارونې په مقصد په هغو کسانو او ډلو باندې د فاشستي تور لگوي چې هغوی پښتو ته په ملي حيثيت قابل دی او په تعميم باندې يې

ټینګار کوي. که د ملي ژبې ټاکنه او د هغې تعمیم فاشستي حرکت وي نو له سویس او کومه بل ملک نه پرته به په ټوله دنیا باندې فاشزم مسلط وي ، ځکه چې د نړۍ د هیوادونو لوی اکثریت رسمي او ملي ژبې لري .

د هیواد ملي او رسمي ژبه زیاتره یوه وي . خو په ځینو هیوادونو کې له یوې ژبې نه زیاتې رسمي ژبې وي . زه نه غواړم دلته د فاشزم په هکله څه ولیکم . بس دومره ویل غواړم چې فاشیزم درې عمده مشخصات لري: فاشیزم قاید پرسته وي ، فاشیزم د ډیموکراسۍ پر ضد وي او افراد وټه د دولت په مقابل کې حقوق نه ورکوي ، اوپه غیر متجانسو ټولنو کې فاشزم دیوه خاص نژاد ، قوم ، دین ، یا طبقې خلکو ته نسبت نوروته قانوني او عملي امتیازات ورکوي . په افغانستان کې د فاشزم ټاټبه د کمونستانو له خوا په ملي شخصیتونو او ډلو باندې په ناروا ډول ولګول شوه . اوس غیر کمونستي اشخاص او ډلې هم د کمونستانو په پیروي دغه اصطلاح استعمالوي . د مثال په ډول د افغان ملت گوند په دې ټینګار کوي چې د پښتو تعمیم د ملي هویت د روزنې او دملی ټولنې د جوړیدو لپاره ډیر مهم ضرورت دي . د پښتو د تعمیم مخالفین کله کله افغان ملت د فاشزم په تور متهموي خو د افغان ملت د مخالفینو دغه ادعا یا د سیاسي فلسفې نه د مطلقې بیخبرۍ او یا د شیطان صفتی محصول دی .

د افغان ملت گوند د خپل تاسیس له وخت نه د ډیموکراسي ملاتړ کړي ، د خدای (ج) له حاکمیت نه وروسته یې د ملت د حاکمیت پر نسب منلي او حکومت یې دایم ولس ته ممول گڼلي ، او ټینګار یې کړي چې انتخابات دي هر څو کاله بعد اجراشي او حکومت دي د پارلماني اکثریت له خوا جوړ شي . څوک چې په سیاسي فلسفه کې لږ څه معلومات ولري ، پوهیږي چې ډیموکراسي او فاشزم سره متضاد مکتبونه دي او هغه ډلې چې ډیموکراسي مني هغوی هیڅکله فاشزم نه شي تحمل کولی . دافغان ملت گوند کړنلاره د فاشزم سره په ټینګار مخالفت وایي چې هر فرد ځینې حقوق لري چې دولت نه شي کولی هغه ورنه سلب کړي . همدارنګه په اقتصادي چارو کې د افغان ملت گوند د اجتماعي عدالت ملاتړ کوي. پداسې حال کې چې فاشستي گوندونه اکثره د جګو طبقو امتیازاتو د خوندي کیدو لپاره هلې ځلې کوي . یواځني ټکی چې پخوا یې کمونستان هڅول ، او اوس ستمیان هڅوي چې افغان ملت په فاشزم منهم کړي دادی چې دافغان ملت گوند د پښتو دملی حیثیت او تعمیم په هکله کلک دریځ غوره کړي، او دا دې علمو اویاد شیطان صفتو

اشخاصو او دلو لپاره د فاشزم معنی لري . خو څرنګه چې دمخه مې بحث وکړ ، د ملي ژبې تعین او تعمیم په ډیرو هیوادونو کې مروج دي . زموږ په منطقه کې هم ټول دولتونه ملي ژبه لري . د مثال په ډول په ایران کې یوازې فارسي ملي او رسمي ژبه ده ، په ترکیه کې یوازې ترکی ملي او رسمي ژبه ده ، په ټولو عربي هیوادونو کې یوازې عربي ملي او رسمي ژبه ده ، په تاجکستان کې یوازې تاجکي ملي او رسمي ژبه ده . په پاکستان کې یوازې ازبکي ملي او رسمي ژبه ده ، په هند کې لا اقل په نیوري کې یوازې اردو ملي او رسمي ژبه ده او په هند کې لا اقل په نیوري کې هندي ژبه ملي ژبه ده . که د پښتو له تعمیم نه د افغان ملت ملاتړ ددغه ګوند د فاشني دلیل وی ، په دې اساس دغه پورته ذکر شوي دولتونه هم باید فاشستي خاصیت ولري . اما د اعلمی حکم نه ، بلکه د پښتو د مخالفینو پرني دي .

د ملي هویت تعین او تعمیم یوه داسې اساسي موضوع ده چې له دغه کارنه پرته د ملي ټولني جوړول ګران وي . همدارنګه تر هغو چې ملي هویت تعمیم نه شي ، د هیواد د بیلو بیلو قومونو د ملتپالانو تر مینځ اتحاد هم ګران کیږي . هر کله چې د ملي هویت مشکل رفع شو ، بیا د افغانستان د ټولو قومونو ملیت پالان په یوه سیاسي سټګر کې د اسلام ، استقلال ، دیموکراسي ، د افرادو حقوق ، پرمختګ ، برفه ژوند او د یوې مدني ټولني لپاره په ګډه مبارزه کولی شي . په افغانستان کې همدا اوس د ملتپالانو د بې اتفاقي پولوي عامل د ملي هویت او ملي ژبې د نه تعمیم مسئله ده .

څرنګه چې دمخه مې بحث وکړ په ملي ټولنه کې دا هم ضرور وي چې د ټولني ټول وګړي د مساوي حقوقو او وجائبو خاوندان وي . که د کوم قوم ، کومې ژبې او یا کومې منطقي خلکو ته قانوني او یا بالفعل امتیازات ورکړل شي او دنورو قومونو له خلکو سره د تبعیض سلوک وشي ، دغه حالت د ملي ټولني له جوړیدو سره مرسته نه کوي . د افغانستان ټول هغه اوسیدونکي چې د دولت او ټولني افغاني هویت ومني او د هیواد په رسمي او ملي ژبو باندې وغږیږي کولی شي چې د ولسوالي نه نیولې ان تر جمهوري ریاست پورې مقامو نه د لیاقت یا د خلکو د رایو له لارې تر لاسه کړي . سیاسي ، اجتماعي او اقتصادي امتیازات باید هیڅ قوم ته منحصر نه وي . او د هیواد ټول افراد د هیواد له امکاناتو نه د استفادې مساوي چانس ولري . د ملي هویت د تعمیم تر څنګه قانوني او بالفعل

مساوات د ملي ټولني د جوړېدو لپاره مهم دي . په افغانستان کې د قانوني او بالفعل مساوات په هکله ځينې ډلې څه شکايتونه لري . دغه شکايتونه د ملي ستم د طرفدارانو له خوا په ټنکاره ډول افاده شوي . (دملي ستم طرفداران د خپلې پخوانۍ خانگري ډلې نه برسیره د پرچم په پخواني گوند ، په جمعيت اسلامي او په شوراى نظار کې ډير نفوذ لري) .

د ملي ستم د مفکورې پيروان ادعا کوي چې په افغانستان کې د پښتو کولتور حاکم او د نورو قومونو کولتور محکوم دی . کولتور د يوې ټولني د عقايدو ، رسومو ، او ژوندانه د لارې مجموعه ده . په افغانستان کې د اسلام مقدس دين د ټولو مسلمانو قومونو کولتوري چوکاټ جوړوي . څرنگه چې اسلام د ټولو مسلمانو افغانانو تر مينځ مشترک دی په افغانستان کې د ټولو قومونو کولتور يو بل ته سره ډير ورته دي . کوم هغه کولتوري اصل چې پښتانه له نورو قومونو نه بيلوي هغه پښتولوى ده . خو پښتولوى هېڅکله په غير پښتون قومونو باندې ځانه ده تحميل کړې . په اصل کې د امير عبدالرحمن خان د پاچايي نه راپدې خوا حتى د پښتو په منطقه کې د افغانستان بيلوبيلو حکومتونو د شريعت د تعميل هڅه کړې ، او لاقبل په حقوقي او جزايي مسئلو کې يې د پښتولوى ساحه ډيره محدوده کړې . څرنگه چې د ۱۹۵۰ لسيزې نه را پدېخوا هم د قبيلوي ژوند اساسات کمزوري شوي دي د پښتولوي ساحه حتى د پښتو په اجتماعي مناسباتو کې هم محدوده شوې . په دې اساس دا ادعا چې پښتانه په کولتوري ساحه کې په نورو باندې ظلم کوي واقعيت نه لري . که چيرې ژبه د کولتور يو مهم عنصر وگڼو نو په رسمي معاملاتو کې د پښتو محکوميت د ستميانو دغه ادعا چې پښتانه په نورو قومونو باندې کولتوري ظلم کوي ، نوره هم کمزورې کوي .

د ملي ستم د مفکورې پيروانو يوه بله ادعا داده چې په افغانستان کې د ثروت ویش د پښتو په گټه دي ، او نورو قومونو نه پکې مساوي حق نه دی ورکړ شوي . په اکثرو هيوادونو کې د ملي ثروت او ملي عايداتو د ویش په هکله مقاييوي ارقام موجود دي . خو په افغانستان کې متاسفانه د ملي ثروت او ملي عايداتو په هکله ارقام نه شته او له دې امله د ملي ستم د پيروانو دغه پورتنۍ ادعا په مؤثوق ډول نه تاييدېدلی او نه ردېدلی شي . خو څرنگه چې په افغانستان کې مخکې د عايداتو عمده منبع ده او دمخکې د ویش په هکله يو څه ارقام شته هيله ده چې دمخکې ویش بحث به دملي ثروت او ملي عايداتو په ویش باندې يو څه

رڼا واچوي. په افغانستان کې حتی د کمونستانو د مخکو د اصلاحاتو له پروگرام نه دمخه مخکې نسبتاً په مساوي ډول د خلکو تر مینځ ویشل شوي وې. په داسې حال کې چې په ایران، ترکیه، عراق، مصر، پاکستان او هندوستان کې د مخکو د اصلاحاتو له پروگرامونو نه دمخه لویو ملاکانو په زرگونو جریبه مخکې درلودې. په افغانستان کې د مخکې د مالکیت تراکم نسب نورو هیوادونو ته ډیر کم و. لویي دوبرې، امریکایي مشهور مورخ په دې برخه کې تحقیقات کړي دي. هغه وایي چې د ۱۹۶۲ کال نه دمخه په افغانستان کې په سلو کې شپینو دهقانانو خپلې مخکې خپله کولې، او په ټول هیواد کې یوازې د یو ملکانو له زرو جریبونه زیاته مخکه نه درلوده. محمد حسن کاکړ، د افغانستان مشهور مورخ، د انظر ناینډوي چې په افغانستان کې د مخکو ویش نسبتاً مساوي و. دی وایي چې د نفوسو ډیر والی او دمخکو کموالی د اسلامي قانون نه پیروي چې د هغه په اساس د متوفی مال د هغه د کورنۍ د ټولو غړو تر مینځ په نسبتاً مساوي ډول ویشل کیږي او دځینو پاجایانو لکه امیر عبدالرحمن خان دغه پالیسي چې له متنفذو خلکو نه به یې د هغوی د سیاسي کمزوري لپاره مخکې نیولې د مخکو د نسبتاً مساوي ویش عمده دلایل دي (۲).

د کمونستانو له کودتانه وروسته دوو اجتماعي عالمانو پوښوړوي ولا ډیمیر گلوخودید، او بل هندوستانی، سدهان موکرجی، د افغانستان حکومت له ارقامونه په استفادې سره د مخکې د ویش په هکله نسبتاً دقیقې مطالعې کړي دي. دواړه عالمان وایي چې د مرحوم محمد داؤد خان د جمهوري ریاست په دوره کې په افغانستان کې په سلو کې دوخلوینت کورنیو له پنځو نه تر ۲۷ جریبو پورې مخکه درلوده او په سلو کې پنځه او یا کورنیو لا اقل یوځه مخکه درلوده. دوی دخپلو څیړنو پر اساس حکم کوي چې په افغانستان کې په سلو کې څلوینت برخې مخکې د په سلو کې نهو کورنیو په لاس کې وې او دغه کورنۍ د افغانستان زمینداره طبقه بلل کیده. خو دغونښتاً نویو زمیندارو هم په اوسط ډول له ۷۵ جریبونه زیاته مخکه نه درلوده د گلوخودید او موکرجی په نظر د منطقي د نورو هیوادونو د زمیندار په نسبت ۷۵ جریبه مخکه ډیر کم شي دي (۳).

د کمونستانو دمخکو د اصلاحاتو پروگرام هم په افغانستان کې دمخکو کموالی او د مخکو د نسبتاً برابر ویش واقعیتونه تالید کړل.

کمونستان په دې فکر وو چې په افغانستان کې مخکې ډيرې او د مخکو د ملکیت تراکم قوې دي. دوی فکر کاوه چې که دوی د طبقاتي جگړې غږ جگ کړي او مخکې له زميندارونه واخلې او په بي وزلو خلکو بي وويشي دوی به د ميليونو افغانانو ملاتړ تر لاسه کړي. کمونستانو تخمين کړي وو، چې دوی به له زميندارونه تقريباً شپږ مليونه جريبه مخکه ونيسي او په بي مخکو خلکو باندې به بي وويشي.

خو دوی يوازې يو نيم مليون جريبه اوله درجه مخکه هغو خلکونه چې له ډيرش جريبو نه بي مخکه ډيره وه ونيوله او مجموعاً يې د يوکيليون او درې لکه جريبو اوله درجه معادل مخکې په ۲۱۶۰۰۰ بي مخکو کورنيو وويشلې. د کمونستانو د تخمين پر اساس له کوچيانو نه غير، هغه وخت په افغانستان کې تقريباً ۶۳۰۰۰۰ بي مخکو کورنيو ژوند کاوه. ددې لپاره چې ديوې متوسطې کورنۍ د متوسط ژوند احتياج د مخکې له حاصلاتو نه تهيه شي، يوفاميل بايد لا اقل ۲۰ جريبه مخکه ولري. خو کمونستانو حتی دغه محد ود تعداد بي مخکو کورنيو ته له پنځه جريبه نه زياته مخکه ورکړای شوه. په افغانستان کې د زراعتي مخکو د کموالي او د مخکو د نسبتاً مساوي ویش له امله کمونستانو بالکل تعجب وکړ او کله چې دا ورته ښکاره شوه چې ډيرو بي مخکو کورنيو نه مخکه نه شي ورکولی بيا يې د طبقاتي جگړې خبرې سرې کړې. دغه څيړنې که څه هم د قومونو تر مينځ د مخکو په ویش باندې پوره رڼا نه اچوي، خو که دا ومنو چې په افغانستان کې په عمومي ډول مخکې کمې دي، د مخکو ویش نسبتاً مساوي دي، او مخکه د عايد عمده منبع ده نو بيا حق لرو چې د ستميانو د غي ادعا ته چې په افغانستان کې د ثروت ویش په قومي تبعيض باندې ولاړ دي، او ډيرې مخکې ډينشنوپه لاس کې دي د شک او ترديد په سترگه وگورو. برسیره پردې کله چې گورو چې د پښتنو ځينو ولايتونو کې (کنړ، لغمان، ننگرهار، پکتيا، او لوگر) نسبت نورو ولايتونو ځمکې کمې او د خلکو شمير ډير دي. او په ټول افغانستان کې يوازې ډيرش نره چې هغه هم ټول پښتانه نه دي، له زرو جريبونو زياته مخکه لري، نو زمونږ شک او ترديد په نورو قومونو باندې د پښتنو د اقتصادي ظلم په هکله نور هم قوي کيږي. خو څرنگه چې د مخه مې بحث وکړ تر څو پورې چې د ملي ثروت او ملي عايدانو د ویش په هکله موثوق ارقام تر لاسه نکړو د اقتصادي ظلم ادعا په قاطع ډول باندې نه رديدلای شي، او نه

تائيديدلای شي. هغه خلک چې په يقين سره د اقتصادي تبعيض ادعا کوي بايد چې د خپلي ادعا د ثبوت دپاره موثق ارقام ونيسي.

د ملي ستم د طرفدارانو له ټولو نه لوی شکايت دا دی چې پښتو په افغانستان کې عمده دولتي پوستونه تقريباً انحصار کړي او د نورو قومونو وگړو ته يې موقع نه ده ورکړې چې مهم دولتي منصوبه تر لاسه کړي.

له نيکه مرغه دغه موضوع امريکايي څيړونکي، بارني رويين څيړلي ده. دی ليکي چې د ديموکراسۍ له لسيزې نه د مخه (۱۹۶۳ کال نه پخوا) په افغانستان کې عمده دولتي مقامونه د مختلفو قومونو تر مينځه داسې وپشل شوې و چې پښتو ته په سلو کې ۵۷۹، تاجکو ته ۲۹،۲ ساداتو ته ۶۴ نورو سني قومونو ته مجموعاً ۴،۵، او اهلي تشيع ته ۲،۲ برخه رسيدلي وه. د محمد ظاهر شاه د ديموکراسۍ په دوره کې بيا د مهمو دولتي مقامونو ویش داسې فرق وکړ چې پښتو ته په سلو کې ۵۶۱ تاجکو ته ۳۳ ساداتو ته ۲،۲ نورو سني قومونو ته ۵،۵ او اهل تشيع ته ۲،۲ برخه ورسیده. (۲) که څه هم ددغې احصايي پر اساس د ديموکراسي نه مخکې او د ديموکراسۍ په دوره کې پښتو د خپل نفوس په تناسب له خپل حق نه لږ څه زياته برخه تر لاسه کړي خو دغه حکم تاجکانو او ساداتو په هکله هم صدق کوي په اسلامي ټولنه کې سادات خاص موقف لري او دا د تعجب وړ نه ده که څه هم د ساداتو شمير په سلو کې حتی يو هم نه دی. دوی له ديموکراسۍ نه دمخه ۶،۲ او د ديموکراسي په دوره کې ۳،۲ عمده دولتي مقامونه تر لاسه کړي و. خو دا تعجب خاي دی چې د ملي ستم د مفکورې ډير پيروان تاجکان دي. او سره لدې چې د تاجکانو شمير په سلو کې له ۲۶ نه زيات نه دي دوی له ديموکراسۍ نه د مخه په سلو کې ۲۹،۲ او د ديموکراسۍ په دوران کې په سلو کې ۲۳ برخې مهم دولتي مقامونه تر لاسه کړي و. په واقعيت کې د ديموکراسۍ په دوره کې په مهمو دولتي مقامونو کې د شمير په تناسب د تاجکو برخه تر پښتو نه زياته وه. د بارني رويين احصايه يوجدي تبعيض ته د اهلي تشيع خصوصاً د هزاره گانو په مقابل کې په ښه توگه کوي. ويل کيږي چې په افغانستان کې د اهل تشيع شمير په سلو کې له لږ څخه ډير دي خو ددوی برخه په عمده دولتي مقامونو کې د ديموکراسۍ نه پخوا ۱،۸ او وروسته ۲،۲ وه. د ملي ټولني په جوړيدو کې

باید دا ټکي په نظر کې ونیول شي او هڅه وشي چې د دولتي مقامونو په نیولو کې د قوم پر اساس تبعیض ونه شي.

ددغو ارقامو له بحث نه منظور دا نه دی چې په افغانستان کې په قانون او عمل کې د خلکو تر مینځ پوره مساوات ټینګ دي. که څه هم د محمد ظاهر شاه د نیمګړې دیموکراسۍ په دوره کې کوم خاص قانوني امتیاز هیڅ قوم ته نه و ورکړ شوي، ددې امکان موجود دی چې په عمل کې به له ځینو سره د تبعیض سلوک شوي وي، خو د ملي ټولني د جوړېدو لپاره دغه ډول تبعیضونه باید مشخص شي او باید ورسره مبارزه وشي، نه دا چې په یوه قوم باندې د امتیاز تورونه ولټول شي. لنډه دا چې د ملي ټولني جوړېدل دوه غټې ستې غواړي: په ملي هویت باندې موافقه او د هغه تعمیم او د هیواد د ټولو وګو دپاره په عمل او نظر کې قانوني مساوات. د قانوني مساوات په هکله د افغانانو تر مینځ کوم کلک اختلاف نشته. له کومو قومونو سره چې د مساوات سلوک نه دی شوي لکه هزاره ګان هغوی ته باید په نظر او عمل کې پوره قانوني مساوات ورکړل شي. له نزاع نه ډکه موضوع د ملي هویت او د ژبو موضوع ده. هر کله چې د پښتو د تعمیم غوښتنه کېږي ځینې خلک ددغې غوښتنې ته فاشستي غوښتنه وايي. دغه سلوک نه یواځې دا چې د ناپوهۍ بنکاروندی دی، د هیواد د سیاسي تکامل په مخ کې د یو لوی مشکل حل کول خنډوي. ځینې افغاني شخصیتونه په دې نظر دي چې د ملي هویت او د ژبو موضوع له نفاق نه ډکه موضوع ده او لا اقل اوس باید ورباندې خبرې ونه شي. خو مشکلات سیاسي وي یا اجتماعي یا شخصي په سکوت او موقف نه نیولو باندې نه حل کېږي. غټې خبرې غټې تصامیم غواړي. هغه اشخاص او هغه ټولني چې د غټو تصامیمونو دده کوي پرمخ تللی نه شي. په دې برخه کې باید له معنی او صداقت نه ډک بحث وشي. دغه فکر چې په افغانستان کې دي دري او پښتو دواړه رسمي ژبي وي خو پښتو دې ملي ژبه هم وي هم عادلانه دي او هم له تاریخي او د خلکو د شمیر له واقعیتونو سره سم دي. په دغې ټکي باندې موافقه د ملي او دیموکراتو قواو د اتحاد او د ملي ټولني د جوړېدو دپاره مهمه ده. هیله ده چې سیاسي ډلې او سیاسي لیکوالان په پوره مسؤلیت په دې باب بنکاره او علمي بحث وکړي او هڅې کاږي او موقتي مجبوریات لپاره به معنی طرح وړاندې نه کړي.

پایلیک

۱. لویی دوپری، افغانستان، خپرونکي: د پرنسټن پوهنتون، پرنسټن، ۱۹۷۳ - ۱۲۷
۲. محمد حسن کاکړ، حکومت او جامعه په افغانستان کې، د امير عبدالرحمن خان د سلطنت دوره، ۱۸۸۰ - ۱۹۰۱ خپرونکي: د لکسان دولتي پوهنتون خپرونه، استين او لندن ۱۹۷۹ - ۱۱۵ - ۱۲۳
۳. د موکرجي او گلو خودپيداد ارفامو دپاره وگوري د نظيف شهراني ليکنه: مقدمه: مارکسي انقلاب او اسلامي مقاومت په افغانستان کې، د نظيف شهراني او را برت کين فيلډ له خوا تدوين شوي کتاب، په افغانستان کې انقلاب او بغاوت، خپرونکي: د کليفورنيا پوهنتون د بين المللي مطالعاتو موسسه، برکلي، ۱۹۸۲ - ۱۹ - ۱۸
۴. با رني روبين، په افغانستان کې سياسي خاصان، مستاجر دولت جوړونه، مستاجر دولت رنکونه، د منځني ختيځ مطالعاتو بين المللي جورنال فبروري ۱۹۹۲ - ۷۷ - ۹۹

افغانستانه! صفيه صديقي

ته بهي مينه ته الفست بهي
 ته زما ژوندون بهي پست ، بهي
 ته غيرت د لـــــــوښتي مه
 ته مه شان بهي ته شوکت بهي
 ته مه تن ته مه وجـــــــود بهي
 ته کعبه مه د ســـــــجود بهي
 ته مه هست بهي ته مه بـــــــود بهي
 ته مه روح ته مه مـــــــې کالبد بهي
 د يورپ جنـــــــت به څه کرم
 د هند تاج او تخت به څه کرم
 شني لوخړې شوې ايرې شوې
 دا اوښتي بـــــــخت به څه کرم
 له زگيرونـــــــه دې واری شم
 زه به اورم تـــــــرې لوگي شم
 د چا بـــــــد نظر درپړوت
 کـــــــاشکی زه دې سپلنی شم
 به ټوټې ټوټې جانانه
 زما خوږ افغانستانه !!!

پښتانه لیکوالان بد کوي چې ژاري

سعد الدين شپون

د دعوت د جريدې د زمري او وري په گڼو کې مې د پښتانه لیکوالان ولې ژاري؟ په عنوان يو وړوکي شکايت ليک ولوست. په زړه پورې او خواب غوښتونکي و.

کالونه کالونه پخوا مې يوه ترانه پښتونه اړولی وه. دا په دويم جهاني جنگ کې د فاشيزم په اجباري کمپ کې لکه چته کوم يهود ليکلي وه. هغه وخت نو د يهودانو برخه خواره وه او خپل خانله حکومت يې نه لاره او هر چيرته ه گل کيدل.

دغه ترانه تر اوسه راسره پرته وه چه اوس يې د خپرونې موقع مساعده بولم.

يو بزگر روان ملخ —
کراچي يې مخنه کسري
يو سخوندر، پري په غاړه
کراچي پورې تړلی
زيرې مري سترگې سرورې
پنې راگاري خو مجبور دی
...

پاس آسمان کې لوتکی ده
هر خواتنه همکه کپري
د وزرو په تيرو لورو
د هوا زړه غوڅوي
شنه پلونه باد ته ناخي
له خندا ټول بوټي شنه دي
درسته ورځ خندا خندا ده
ان تر نيمې شپې لا خاندي
او سخوندر روان ملخ ته
بزرگروا يې سخوندر جانه
ناغمې پري پرېده را درومه
تاته چاويل چه سخوندر شه
ولې تالوخي هوا ته
...

لکه هوغه تـــــــو ته کی
 د شینکی آسمان په زره کې
 چې اتــــن کوي او ناڅي؟
 د سخوندر نو بس ورمیر وي
 یا د جغ لاندې سو لیرې
 یا چاره پرې رانیکل کېږي
 خـــــــو که تا وزرلری
 بیا به ته هم الوتلی
 لکه پورې توتـــه کی چې
 نه قصاب ورتـــه پسخیري
 نه د جغ لاندې ستمیري

.....

اوس به دغه کراړه ترجمه دخپلې موضوع پورې ونړم . دا په
 خاي خبره ده چې پښتو کتابونه زیاتره ، اول خو څوک چندانې لولي نه
 او که لولي یې نو پسي وربانې نه خاورې کوي او که هسې وربا په لاس
 ورغی ، یا یې د بل سړي په کور کې ولید ، (او کوربه تللی و چه د ډوډی
 انتظام وکړي او ده خپل پام غلطواه) نو ودې شي چه کوربه نه یې امانت وغواړي ، او ودې
 بیا یې خوښ شو ودې شي چه کوربه نه یې امانت وغواړي ، او ودې
 شي چه بیرته یې ورنه کړي . اوس نو پښتو لیکوالو ته خدای نه بانه په
 لاس ورکړي ، کله تاجکی ملامتوي او کله هندکی ، کله پرجمی پښکني
 او کله ستمی زمور د ملامتی گوته لکه چه درې بنده نه بلکه یکی یو بند
 لري، چه خاتنه نه کنجک کېږي، تل بل نه سیخه وي.

یو وخت یو هندي په یوه سیمینار کې په انگلیسي دآسیا په
 بیرته پاتې توب غږیده . ده څو څلې په خبروکې دا فقره تکراروله چې
 The trouble is مانا ، " غم دادی " دسیمینار رئیس په آخرکې ورته وویل
 تاسو چې په هرې غوتې یا حل غوښتو نکی مسالې د trouble ناپه لکوي
 په لوی لاس د هنې د حل لاره بندوي ، ځکه trouble مانا تلکلیف ،مانا
 غم مانا ترازیدی . نوکه تاسو د یوې ستونزې د حل په لته کې یې ، هغه
 trouble نه بلکه problem یا " سوال " و نومې او بیا ددې سوال د حل
 پسي شي . trouble مازې خوا خوږې او زړه سواندي را پاروي او د مسالې
 لاره تږي حال دا چه سوال پوښتنه او داسې نور توري استعجاب او د
 غوتې دحل کولو لیواکتیا راهڅڅوي. زه وایم پښتانه لیکوال هسې ژاري .

اول دې د پښتو اثارو سره د بيملاقه مې عوامل وڅيړي بيا دې نو د
 همدغو عواملو د لرې کولو تدبير وکړي او تر هغې چه دا لرې کيږي،
 بايد په همدغو موجوده شرايطو کې داسې اثار وليکي او خپاره دې کړي
 چه پښتانه (چه لاهم د نورو ژبو او کلچر د اترلاندي دې) دغه پښتو اثار
 ولولي. مانه يې عوامل معلوم دې خوزه يې ددغې ليکنې دانډولو او
 تمرکز د ساتلو له کبله له تفصيله تيرېږم. دلته به په يوې اثارې
 قدر بيشايم. اصلي عامل د ايراني فلان (دا يوه نيمه علمي غونډې
 اصطلاح ده چې د تمدن څيړونکو، اومورخينو ددغې سيمې په يوې اترني
 ترانگې ايني ده چه هلته يوه بل له سره ورته کلچر خپور و او گڼه ژبه
 يې فارسي وه) موجوديت دې. دا هغه لويه کړۍ ده چه سعدي، بیدل،
 خليلي، اقبال، نورسن زاده، بهار او د همدې سکنت په زرهاونوړي
 نموني په کلتوري اډانه کې سره نښلوي. دا کړۍ دسيمې په کوم خاص
 سياسي چوکات پورې محدوده نه ده بلکه ټوله سيمه، د صوفيانو په
 اصطلاح، د همدې فلان، د اقطابو، او نادو او غوث تر فرهنگي نگين
 لاندې ده. د زرنه د زياتو کالونو راهيسې اغزل شوې، پخه شوې او
 قوام ته رسيدلې ده. په دې سيمه کې چې چا قلم چلولی شو، بچک مې
 نه دی چې باج يې نه وي ورکړي. زموږ ستر بابا، احمد شاه، په دې
 فلان کې زموږ د پاره يو ځايگي بيل کړ، سياسي استقلال يې راپرزوگر
 خو له ژبه او کلچر کې يې هماغسې د جنغ لاندې پريښودو، دا څه چې
 ده پخپله هم خپلې ليکنې ترې خلاصې نه کړای شوې. بابا گانډو،
 خوشحال اورحمان دواړو په کې ددې فلان په ژبه، تبه از مېلي ده.
 دعلامه حبيبي زياتره اثار د همدې فلان د ژبې په اسنادو بنادي او
 حتی ان چې دده خپل زياتره اثار په همدې ژبې ليکل شوي دي. زه به
 دلته خپل سترگو ليدلی مثال راوړم او په دې کې مې موخه دا هم ده
 چه د يوه سند په حيث پاتې شي. د بيتاب نوم خو به مو اوريدلی وي،
 عبدالحق بيناب، د فارسي ژبې يوروان شاعر و. په پوهنځي کې زموږ
 دبدیع (چه دوی هغه وخت علم باله) استاد و. دده او خليلي، (چه بيا
 وروسته يوه شوم دواړه په قام ساپي او تر بوران دي) په ملک الشعرا کيدو
 مقابله وه، خود ځينو سياسي دلایلو په وجه بيناب ملک الشعرا شو. دواړه
 د فارسي ژبې منل شوي استادان وو. يوه ورځ د تفریح په وخت کې ما د
 مندو يوې ونې ته تکيه وهلي وه، پام مې شو چه بيناب صاحب د کوم
 کليوال سره چې دده سره يې کار و، څيږې کولسي. غورونه مې څک

کړل . کلبوال په پښتو د بیتاب صاحب نه لکه چې پسي غوښتي . که کورم د بیتاب صاحب آواز راغی " خو خو خلی مې دزنه ویلي چې ماسکه پسي نشته " اریان درمان پاتې شوم چه دا بیتاب خو پښتون دی ! نور غور مې هم ونیو او بیتاب صاحب په کره ، سره اونکه پښتو او این چې د کلبوالو په لهجه په پښتو گډ و . ما د خانه سره ویل ، کور مې گډ کړې ، جا فکر کاوه چې بیتاب دي پښتون وي . بیتاب نه په عمر کې ، یو پښتو توری ، که دروغژن نه شم ، نه وي لیکلی . د " من لاله ی آزادم " په نامه ښکلی شعر وپونکی ابراهیم صفا هم همداسې درواخله . ایله دلته په امریکا کې چه مې دده زوی ، ډاکتر منو سی صفا ولید چه بی چوخه پښتو وایي ، پوه شوم چه ابراهیم صفا پښتون و . دهغه ورور ، انور بمل هم همداسې . حتی دداوی په پښتونولي هم زه لرغون خبرنه وم . د افغانستان پاریسو ، میرات مری خو په همدغو غښتلي وه . په معاصرو مونږوالو کې به سلیمان لایق او الهام نومونه صرف د بیلګې په حیث یاد کړم . زمونږ نامتو مورخ ، حسن کاکړ ، بیشکه چه زموږ د سیاسي هویت ژوندی ساتلو ته بی کچه خدمت کړی دی خو فارسي آثار مې تر پښتو که زیات نه وي کم خو نه دي چې نه دي . د لرې پښتو نخواستو لیکوالانو ته خودومره فارسي نه ورځی (هنسوی بیتا په بلنی کرایسی کی ورتیږی) خواوس هم کله چې دکار خبره دکانی کښته ، یا وجیزه پخپلو وینا و یا لیکونو کې ښی کوي نو د همدې فلان ژبه کوي . دهغې ښځې خبره چه غور (جاغور) یې لاره او د واده په شپه چې په تیاره کې خاوند ورباندې گوتې ټپولی او ویې ویل " څنگه ښایسته پوست مخ دې دی ! " نودې ورته وویل ، " دا مې غور دی ، مخ مې لابل دی (مانا دا چې ته گوتې پرې وهي زما غور (جاغور) دی ، مخ مې لابل دی . لیکوال خو هرې سوږې ته لاس وروزي او خپله طبعه ازیمي ، مگر نالوستي پښتانه ، د کلي او بانډو پښتانه چه زموږ د کلچر پیوره غوا هماغلته ده هم ترې بچ پاتې نه شول . خو جافز (حافظ) او شیخ سادي (سعدی) هلته هم اولیا دی . دغه دایران د فلان طلسم ، دغه فوبیا او رعب هلته هم مسلط دی . زموږ کلی کې یو وخت یو جاپانی د سروې دپاره راغلی و ، ده چیرته یې پښتو هم زده کړې وه خو کلبوالو ، چه روک پښتانه دي ، ورسره فارسي وپله . کسر دادی چه هر هغه څه ، هر هغه څوک او هر هغه انرژي چې له بهره به راغله ، ددوی په نزد د فارسي په طلسم به سمبال وه . چې حاضر وخت او خپل نژدې چاپیریال ته کم تو حتی په امریکا کې هم

ترې خلاصې نه يو . سړی داسې منگل دی چه تر اوسه بنځه ده ته " بنځه دو " وايي اوميرمن يې داسې کونړی ساپی . ده چه لاهم کونج ته فونج او څلوېښت ته څلوېښت وايی . دوی دواړه دخپلې يو کلنې لورکې سره چې په امریکا کې زيږيدلې ده فارسي وايی . بل مثال يې زما اندر ملگری دی چه بنځه يې کتابه وردگه ده . دوی يو د بل سره فارسي وايی .

ددغو عواملو ميتودیک څيرل به بل وخت ته پريږدم او رابه شم دې ته چې اوس خو نو داسې ده چې ده ، علاج يې څه دی ؟

زه ددوو لارو تجویز کوم خو په لومړنۍ لارې د منزل کولو متره په خان کې نه وينم . دا لومړۍ لار داده چې د پښو وپونکو او د خپل کلچر او ژبې مينو حکومت ټنگ شي . پښو ژبه رسمي شي ، هم د مکتب ژبه شي او هم د دفتر ، هم ددربار هم د سردار . که دا وشو نو (دوه مثالونه نه لرم خو بيا هغوی نور نوغی لري) به څوکالونو کې به حتمی يو داسې غورځنگ ، دایناميزم او تحریک راشي چې بيا به د ايران فلان ورته حيران شي . دويمه لار چې اوس حاضر موږ ته لایرانتې پاتې ده (بلکه تل به پاتې وي) د ليکلو ، چاپولو او ليکلو ته د نورو د تشويقو لار ده . په دې کې موږ مجبور نه يو چه د چانه اجازه واخلو ، منت ورته وکړو ، او د خولې ماتېدو امن وغواړو . خپله ژبه موده ، ورکې ليکوي ، ورباندې خبرې کوو ، ورکې سند رې وايو ، د نورو ژبونه يې په کې ترجمه کوو . دا خبره سمه ده خو " خو " په کې شته . يوه " خو " چه ډېره مهمه " خو " ده داده چه دهندو خبره the-trouble-is څوک به يې ولولي ؟ خلک پښو نه لولي

زما عاجز په نظر هماغسې چه هندو ستونزه سمه نه طرحه کوله ، زموږ ځينې ليکوال د خلکو د پښوله نه لوستلو نه ، د نه ليکلو دپاره پلمه جوړوي . دا څنگه خلک دي چې د رحمن په کلام طالع وينې ، د خوشحال شعرونه هرځاي د متلونو په حيث رانقلوي ، د حمزه کلام په سندرو کې بولي ، د الفت اشعار په ننگرهار کې خولې په خولې گرځوي ، او زمونږ ليکنې نه لولي ؟

هغه ورځ ، خواخوږو د پښور نه بيا په يوه بڼه کتابونو وويستم . (که ددوی دا پيروزونې نه وي ، موږ به څه کا ؟) . په دغو کې د هيلې د مجلې څوگنې ، د گوهر رحمن ، بيکسيار ، پيوند او آزمون اشعار اود نارنج گل د مشاعرې گيدۍ شامل وو . په دغو کې په کابل کې د يوه سيمينار د مقالو غورچان او د عامه کتابتون او ملي آرشیف مجله هم وه .

یوه هفته کیږي چه په همدغو کلانو بوخت يم. ا چې پښو دی خو ټولې زما د نو دی. او هره مقاله او نظم زما په ذهن کې په سله او خوږې او ترخې بصرې را تخنوي. ا چه گډوله دې ماته خکه د خاصې پاملرنې وړ دی چې خامخا یو څه پرته، اوسیايي اورقابت ورسره مله وي. زه ددغو دوو څېړونو په هرې مقالې قضاوت نه کوم او نه دا اوسنی لیکنه کوم ادبي نقد دی، خو زما خپل قضاوت (لکه هغه وخت چې د سړي خپل زوی د بل همزولي سره غیږې نیسي) دادی چه دواړه غوږ په غوږ روان دی خو دا موټر وال یو څه غرنه یو. ډیر نه، ((تفاوت یې په ډره دی یا په گام)) زموږ والو دا، د احساساتو د حدنه زیاتو پرسولو ته ډیره هڅه کوي او د همزولو دا، ارقامو اواسنادو ته دلیل به یې، وډې شي چې زموږ او زموږ د همزولو تر منځ د سیاسي دریځ په فرق کې وي. زموږ حکمونه زور، د باور او هیلې نه ډک او ځینې وختونه یې د احتیاط د بریک نه صادریږي او خو شینې موکله د ماشومانو، لاسونو پرکولو نه راتیته شي. همزولی ترموږ دقیق، پښه نیولی او بې منجاله بیکاري.

اوس که یو بې تفاوته، دوه ژبې لوستونکی دغه مقالې ولولي نو حق به لري چې د همزولو دا، په دې بلې غوره وگنې او چه بله همداسې مجموعه ورته راشي نو بیا د همزولو دا، په زغرده لولي او زموږ والو خواله زغبت نه کوي. څوک به وایي دا ستا قضاوت دی او عادلانه او عمومي نه دی. زه یې منم. خدای دې وکړي چه همداسې وي. ډیره، "زه دې لیونې وای خو چه تارانه خندلی."

دا ټرېبل (trouble) نه دی بلکه پرابلم (problem) دی چې باید حل شي. نور نغوړگي او بچگي هم لري. خو اصلي پرابلم دادی چې موږ خلکو ته په لیک کې داسې شي نه ورکوو چې دهنوی د منوي او مادي زوند سره دې اړخ ولگوي اوتنده یې ماته کړي. چې نه څې په شا به یې کړي څو که نه خوږې نو بیا داسې خواږه ورکړه چې دده اشته راوړي. دابنگلې کسه به مې ډیر وخت په زړه کې وي چې د سرکال د نوامبر په میاشت کې مې خالص صاحب ته، چه په عربستان کې ناروغ پروت و، دامریکا ته تلفون وکړ. هغه ډیر په تلکیف کې و او نوی د عملیاتو نه راوتلی و. نه پوهیږم، څننگه او په کوم جرات مازې د پښتو شعر او شاعری پوښتنه وکړه. خالص وویل چه نن ورځ په پښتو شاعری کې ډیرمحمد کاروان نوبت غږیږي. یوه پخه او نقدي خبره چې خالص

صاحب وکړه داوه چه کاروان د فارسي ژبې د لویو استادانو سره سیالی کولی شي. د خالص په خبرو مې له دې کبله هم سیاله وشوه چې د کاروان به اشعارو کې دخدای ، کعبې ، او داسې نورو نورو استعارې یادونه ډیره شوې او تل وپریږدم چې خدای مه کړه څوک ملا یې تکفیر نه کړي . نو گورو چه خالص مریض و ، نو عربستان ته لاړ ، چه د شعر ترې شو نو خپل کاروان ته ستون شو .

دا خبره (که رښتیا هم وي دومره زیاته شاربل شوې ده چې نور نو حتی د هنې په شرو مېو کې خوننده دی پاتې ،) چې په تیرو دوولسیزو کې د کمیت په لحاظ ډیر پښتو آثار خپاره شوي خو د گوتو په شمیر نه غیر نور ټول د باطله دانۍ جوگه و د بیړې حکم دی . دابسه دکوم کرجن (قهرجن) کلیه وي چې دهراترد لوستلواوپه هنې باندې دحکم کوله حوصله ورسره نه وه نو عمومي حکم یې کړی دی . دتیرو دوولسیزو دتویاني ساحل په شکوکې داستعداد دسرو زرو بڼایسته زیات بخرکی پراته وو خو زر شوی ندی پرې لو بڼتی اوتویان بیرته سند ته لاهو کړي دي .

دکار خبره داده چې که لیکوال د ټولنې د سکڼو ارزښتونو مطابق ، د هنوی په ژبه او په داسې قالب کې چې د هنوی د ښکلا د تجربو سره موافق وي لیکنه وکړي نو خامخا لوستونکی او خریداران پیدا کوي . خپله داخبره به یو څه تعدیل کړم اول دا چې د " ټولنې " په خاي به لوستونکی ووايم او دا ځکه چې زمونږ ټولنه کې لوستي د نالوستي په تناسب په شمیر کې د ډیر ښکته درجو په لړ کې راځي . خو اوس حاضر زما مخاطب همدوي دي ، او که په لیکوالو کې داسې یو نیم نریږدا شي چې د رحمن بابا په شان یې خلک په سروگرخوي ، نو غوړي لاغور . څوک به راته د انتقاد گوته لکه کړي چې سړی څنگه دخپل میرني ولس د مطرح کولو نه مخ اړولی شي؟ دا انتقاد خو لاسپک دی ، زه به یې نوره غوسه را وپاروم او وبه وایم چې زما مخاطب لوستونکی هم نه بلکه پخپله لیکوال دي . دجومات دتاخچو نه تیر ، د خلکو په منلونو کې دداخلیدو نه تیر ، لږ تر لږه د نورو پښتو لیکوالو د لوستلو جوگه خو دې وي . که پښتانه لیکوال داسې کتاب ، رساله یا لږ تر لږه مقاله ولیکي چې نور پښتانه لیکوال یې په لوستلو خونند یا گټه واخلي نو بیا که مادي نه وي معنوي خریداران خو پیدا کوي . همدا کار دی چې ، زما په نظر ، په روانو شرایطو کې شوونی دی . د لیکوالو شمیر دې څوک کم نه گڼي . په پېښور ، کوټه ، ننگرهار او کابل کې ددوی لویې خالې دي . یوه بله بڼه

زېرمه د هغو لیکوالو هم ده چې دوه لسیزې یې د جهادي تنظیمو نو په
نشراتي دفترونو کې کار کړی او قصیده یې همدا غلته پخه کړې ده . بله
زېرمه په لویدیځو ملکونو کې میشته لیکوال دي . همدا اوس له مسکو،
لندن، سټاکهولم ، او یو شمیر نورو ځایو لکه جرمني او هند نه منظمې پښتو
خپرونې راوځي .

یو تجویز چې څه موده مخکې ما " لیمه " مجلې ته استولی و ، د لیکوالو د
پخلاينی وړاندیز و . هلته ما ویلی و چې راځي پښتو خپل کله ټکی و منو
او دهرې ښي یا کینې عقیدې گروهيډلی چې یو د پښتو په مزې منکولې
څښې کړو . د افغانستان د نورو ژبو ویونکو همدا کار کړی او بیرته یې
خپله عنعنه روانه کړې ده خو موږ هم ښي رتو او هم چې اوپه هرې خوا
سړي ، توږي اونورې ټاپي لنگوو . موږ د خانه د وچې د هواگ د بین
المللي محکمې قاضیان جوړ کړي دی او په لوی لاس له خپلو لیکوالو د
بوسنیا - کراچيچ - جوړوو، محکو موو او رتو یې . پرېږدي تر هنې چې
محاکمه او په دارخړول کېږي زموږ ژبه راښتمنه کړي .

زه خپلو پښتو لیکوالو ته دا تجویز کوم چې یو د بل سره دې
راشه درشه ټینګه کړي . اوس چې په نړۍ کې د تکنالوژۍ په برکت
دا اطلاعاتولویه لاره پرانستې ده که نورته وي نو دلیک، تلفون، فیکس، اي
میل او انټرنیټ تار خو دی ورسره ولري . هرې پښتو خپرونې نه دې
برسیره په خپل اثر، خپلې سلا مشورې او تجویزونو وړ واستوي او ورسره
دی څه چې تیار وي هغه دیار وی ووايي او مالی مرسته دی ورسره
وکړي . دا ځکه چې د جلا وطنۍ او مفلسۍ په دې چاپیریال کې د یوې
داسې خپرونې څسمانه ، چه وړیا ویشله کېږي ، مشکله ده . برسیره په دې
مالي مرستې د خپرونو ویشل او توزیع لا بل مهم خدمت دی چې پښتانه
یې کولی شي . مثلاً زه باید دومره خو وکړم چې دغه شان خپرونې دلته
په امریکا کې نورو پښتنو ته ورسوم .

که د سیمینارونو په جوړولو مو وسه نه رسیږي ، د مخ کتوی ، نقد او
نور کمکي ادبي مجلسونه، مشاعرې، اود ولاړې غونډې خو جوړولی شو .
زما وروستی یادونه دا ده چې گل مخ اوخت او پښتو لراو برنه لري ،
دټولې پښتونخوا د لیکوالو پیوستون حتمي دی .

دوهمه برخه

د نن او سبا چلینجونو ته ځواب

— ۲ —

در رد توهین نامه کسانی بنام بناغلی ((سید فرهاد))

محمد حسن کاکر

بناغلی ((سید فرهاد)) در هفته نامه امید (۲ دسامبر ۱۹۹۵) زیر عنوان ((توهین نامه ی بتاریخ)) در باره کتاب من افغانستان، تجاوز شوری و جواب افغان، نوشته ی دارد. این نوشته نقد بر کتاب من نی بلکه مجموعه خلاف حقیقت ها، اهانت ها و بهمت ها است. طرز افاده و استدلال آن میرساند که این نوشته کار دیگران بنام بناغلی ((سید فرهاد)) میباشد. نصف آن بدفاع از بناغلی عبدالغفور روان فرهادی و میرمحمد صدیق فرهنگ وقف شده و نسبت با آنها اخلاص فراوان نشان داده شده است، در حالیکه آنها در کتاب ضخیم من موضوع جزئی اند.

بناغلی ((سید فرهاد)) با تمام اخلاص که با آنها نشان داده این حقیقت را پوشانیده نمیتواند که وقتی اتحاد شوری با تجاوز نظامی و تحمیل حکومت پرچمی استقلال و حاکمیت ملی هموطنان ما را نقض کرده بود آنها مقامات بلند و معاشات فوق رتبه را در همین حکومت قبول کردند، و باینوسیله تجاوز شوری و حکومت تابع آن را پذیرفته، فکر سلوک، و حیات اجتماعی و رسمی خود را تابع فکر و عمل آنها نموده از شخصیت متکی بر وجدان و قضاوت آزاد خود گذشتند و بحیث مشاوران وزارت امور خارجه و صدارت وظیفه گرفتند که برای شناسایی و استقرار حکومت تابع شوری در افغانستان مشوره ها بدهند و تجاویز تقدیم کنند. آنها باین صورت وطن، هموطنان، آزادی و حق حاکمیت هموطنان خود را پشت سر گذاشتند. در حالیکه از ادیخواهان وطن با قبولی جان و مال اشکال مختلف مبارزه را در پیش گرفتند. آنها در واقع با این تسلیمی خود را در صف نا آزادگان قرار دادند. نا آزادگان بزرگان شده نمیتوانند مگر آنکه در قدم اول از نا آزادی خود را نجات دهند و نجات از نا آزادی بدون شک در ذات خود یک کارنامه بزرگ میباشد، اما این کارنامه برای آنانیکه به نا آزادی خو کرده باشند نزدیک به ناممکن میباشد. با آنها عجب است که بناغلی ((سید فرهاد)) نوشته مرا در باره بناغلی فرهادی و فرهنگ ((توهین به بزرگان))، ((حمله بر دو دانشمند و صاحب قلم)) و ((قتل روحی)) خوانده است، در حالیکه آنها با قبول کردن خدمت به حکومت پرچمی تابع شوری از آنچه بودند خود را هنوز هم کوچکتر نموده بودند. بناغلی فرهادی قبل بر آن هم

با نوعی از نازادگی حاکم شده بود باین معنی که موصوف بحیث مأمور و دیپلمات (دیپلمات توسعه دیپلومه بمعنی کاغذ دولاشده میباشد که به سبب آن دیپلمات شخص دورویه ، دوزبانه ، غیر صمیمی و منافق هم خوانده میشود) آنچه در باره موضوعات رسمی میگفت و عمل مینمود به دستور آن بود نه بدستور فکر و اراده خودش. چون وی شیفته مقام دولتی بود برای حفظ و ارتقای مقام بالا تر بامران خاضعانه متابعت مینمود ، و متابعت را در سلوک ، حرکات و چهره هم نشان میداد. اما وقتی آنها دیگر امران او نمیبودند و مقام و ترفیع با و داده نمیتوانستند ، با آنها قطع رابطه مینمود. مثال برجسته این سلوک بناغلی فرهادی با محترم شاه سابق میباشد که موصوف همیشه خلع شد حتی از سخن زدن با او امتناع نمود ، در حالیکه همین شاه او را در پاریس یعنی جایکه او از آنجا با موصوف از گپ زدن امتناع نمود بحیث سفیر مقرر کرده بود .

بناغلی فرهادی در واقع با این امتناع ولی نعمت خود را رد کرد. سلوک بی پرستی در اصل قابل تکهوش میباشد ، ولی در قسمت بناغلی فرهادی شاید عجیب و غیر متوقع نباشد به سببی که چوکی رسمی او را تغییر داده بود ، مثلیکه چوکی احراز کننده ست عنصر خود را به شیوه خاص خود تغییر میدهند. از خدمت موصوف بحکومت پرجمی تابع شوروی معلوم است که وی حاضر است بهر کس و هر گروه داخلی یا خارجی خدمت کند همینقدر که موصوف را مشاور ، وزیر یا سفیر مقرر کنند. بمانند ستالین و هتلر او هم به تقدس بودن دولت معتقد میباشد ، با این تفاوت که آنها از دولت برای تحقق ارمان های اجتماعی استفاده میکردند و او از دولت رتبه عالی و معاش فوق رتبه میخواهد. در نتیجه همین نوع سلوک بود که زندگی فاقد اصول و نازادگی جز سبخیه بناغلی فرهادی شده بود. البته این چنین نبوده که او قدرت آزاد زیستن و اصولی زیستن را نداشت. او هم بمثل انسان های دیگر این چنین قدرت را داشت، ولی چون موصوف بک شخص راحت طلب شهری بود ، طالت تحمل دشواری ها را نداشت، که با زندگی اصولی بودن همراه اومیشاد. به همین سبب بود که وی زندگی مستریح اما نازاد شهری را بقیمت آزادی شخصی و زندگی اصولی اختیار کرده بود. حقیقت این حال در دوره ثلثت فعلی مبرهن تر شد. موصوف آنچه در این دوره در باره موضوعات ملی گفته و کرده برخلاف آن است که در دوره گذشته گفته و کرده بود در این دوره او دیگر کسی نیست که در گذشته بود. کاش این استحال وی بضر مردم نمیبود. اما چنین نیست. در این دوره او تا توانسته در خفا با پشتونها و پشتو مضرت کرده .

جدی تر اینکه این مضرت وی شاخچه دسیه ی است که آن را حکومت ایران در سازش با حکومت روسیه علیه پشتونها (درواقع علیه ملت الغان)

مسوده اولی این نوشته در جریده امید ۲۶ جنوری ۱۹۹۶ نشر شده است اما این جریده از نشر دفاعیه های دیگر ابا نمود.

براه انداخته است. نوشته های اهانت آمیز و تهمت های فراوانیکه در جریده امید نشر پشتونها و پشتو شده بدستور بناغلی فرهادی کرده شده. مثال مشخص نوشته های است که در این جریده بر ضد من جا داده شده است. در این جریده از دسمبر ۱۹۹۵،۴ تا تحریر این سسطور (۱۰ جنوری ۱۹۹۹) نوشته های زیادی بر ضد من ظاهر شده و این نوشته ها به تشویق و تحریک او بوده و یا از طرف او دکنه و انشائده است. تمام این نوشته ها بعد از نشر کتاب من در اکتوبر ۱۹۹۵ بوده که در آن از قبولی عهده مشاوری بناغلی فرهادی نگاشته ام، منلیکه از عبدالحی حبیبی، عبدالرؤف بینوا و میرمحمد صدیق فرهنگ نگاشته ام. اما من آنچه را که در کتاب خود در باره بناغلی فرهادی و دیگران آورده ام، خود اختراع نکرده ام. من فقط وقایع را در آن ثبت نموده ام که خود آنها در وقوع آن سهم گرفته بودند. علاوه بر آن این وقایع خلاف واقعیت نبود. اگر بنکر بناغلی فرهادی این وقایع خلاف حقیقت میبود نباید میکوشید آن را خلاف حقیقت ثابت بنماید. اما او این کار را کرده نمیتواند به سببی که من خلاف حقیقت نمی نویسم. چون اعمال مذکوره این تسلیم شدگان اهمیت ملی داشت و چون بیان این نوع اعمال از جمله وظایف یک تاریخنویس میباشد، من بحکم وظیفه و مسلک موظف بودم آن را بنکارم بدون آنکه در آن تصرف کنم. من حیرانم که بناغلی فرهادی با آنکه تا درجه داکتری در زبان شناسی در فرانسه تحصیل نموده چرا از این طریقه بد میبرد. هنوز هم متحیر میگردم که وی بخود صلاحیت میدهد که عملی را که برخلاف مصالح علیای جامعه میباشد، با اراده خود مرتکب گردد ولی با انها دشمنی مینماید، که ان را بیان مینمایند. جای تاسف است که این داکتر دیپلومات عوض آنکه از ارتکاب این عمل بر خلاف مصالح ملی توبه کند و یا حد اقل در باره ان سکوت اختیار نماید دیگران را در خفا تحریک میکند که بر ضد بیانتگران چنان نوشته ها بنمایند که مخالف اخلاقی و آداب و اصول زندگی مدنی میباشد. این داکتر و این دیپلومات از ان بد نمیبرد که به وسیله سفر نچوک، سر مشاور کشور اشغالگر که در وزارت امور خارجه بمثل وزیر خارجه عمل مینمود، در باره سیاست خارجی افغانستان مشوره ها میداد ولی اکنون ان هموطن خود را توهین مینماید که در مقابل

اشغالگران و حکومت تابع آن استاده بود. این سلوک شاید جز اخلاق مقام و دولت پرستی او باشد و یا شاید او در اصل مفهوم آزاد زیستن را درک کرده نتواند. شاید هر دو شاید ها درست باشد. اگر وی مفهوم آزادی را درک میکرد و با زندگی بر اساس پرنسپ خو کرده میبود، هرگز چنین نمیکرد، بلکه برعکس ایمان به آزادی و اصولیت را در این دوره کثنت در عمل بائبات میرسانید و سرمشق میشد و یا حد اقل با مسئولیت مینوشت و مثل یک مرد بنام خود مینوشت و از توطیه هتا و تحرکات خودداری میکرد و عمر باقیمانده خود را با صداقت، نماز، دعا و تصوف میکردانید که تا حال بن آن ظاهر نموده است. اها موصوف نه آنکه چنان نمیکند بدستور باغلی برهاندالدین ربیانی، سرکرده نامشاهد حکومت مطرود، در موسسه مثل متحد از افغانستان نمایندگان میکنند و بقرار منافع مصارف دفتر و معاش خود را از حکومت ایران میگیرد و امور مربوط با افغانستان در مثل متحد را بشوره دیپلمات های روسیه فیدرالی اجرا می نماید. اگر باغلی داکتر عبدالغفور روان فرهادی، این دیپلمات نامدار ما، یک شخص متقی، مسلمان راستین، افغان اصیل و بزرگدی اصولی و آزادی فکر و وجدان پابند میبود، هرگز چنین نمیکرد.

بعد از این مقدمه اکنون میخواهم آنچه را که در کتاب خود درباره باغلی فرهادی، فرهنگ، حیبهی، و بنوا نوشته ام بدون زیادت و کمسی بنوشته ((سید فرهاد)) درباره آن خدمت خوانندگان پیش کنم و برای شان موقع دهم که خود قضاوت کنند که نوشته من درباره شان حقیقت دارد و یا من بر آنها نهمت بسته ام.

برخ اول نوشته من درباره آنها حاوی چند تبصره عمومی و برخ دوم آن ذکر و سابق درباره شان میباشد. در برخ اول کتاب خود (ص ۷۲) نوشته ام که بعد از تجاوز شوروی بر افغانستان و نصب رجیم پرجمی ((تعدادی از افغان های سرشناس میر کمونست هم بوزارت خانه های مختلف گماشته شدند. اما این سازشکاران که همکاری با رجیم متذکره را سرمشق گذاشتند بزودی دریافتند که مناصبی برای شان داده شده است. ولی صلاحیت نی. اضافه بر آن تا آن وقت در سیاست افغان واقعیت این شده بود که هر کسیکه با رجیم همکاری کند دگر از اهمیت اجتماعی (دگر) برخوردار نخواهد بود.)) در پاورقی کتاب خود (ص ۲۳۲) این سرشناسان را معرفی نموده گفته ام که ((قرری این افغان های سرشناس - عبدالرحی حیبهی، مولف، نویسنده، شاعر و عضو سابق پارلمان، عبدالروف بینوا، شاعر، وزیر سابق و عضو پارلمان، میر محمد

صدیق فرهنگ مولف ، عضو سابق پارلمان و یکی از بنیاد گزاران حزب وطن ، وروان فرهنگی دانشمند و دیپلمات برای همه (مردم) بمنزله یک تکان شدید بود. آنها بخصوص بین عقلی گراها از شهرت خوبی برخوردار بودند و آنها از ایشان توقع داشتند که کم از کم از رجیم تابع دوری اختیار کنند. اما آنها در خدمت شان داخل شدند بدون آنکه بتوانند تأثیری بر سیاست آن وارد کنند. آنها زمانی با رجیم به همکاری پرداختند که شوروی ها کشور شان را اشغال کرده بودند و هزار ها افغان را میکشند.

برخ دوم همچنان معلوماتی در بردارد که من از صحبت های خود با آنها حاصل کرده بودم. باین عبارات ((من با تثنی حیثی که سان در کابل وفات نمود بنا دیگران دیدم. و موضوع قبولی عهده ها را با ایشان در میان گذاشتم. بپنوا گفت که وی در شفاخانه بستری بود که خبر مقرری خود را شنید. وقتی من با او گفتم که پس دلیلی در دست دارد که عهده را نه پذیرد موصوف مرا با احتیاط فراخواند و گفت باید در این وقت بحرانی محتاط باشیم. بعد از آن دوستان نزدیکترش بیه همین منظور کوشیدند مگر آنها هم ناکام شدند. در ۱۹۸۰ رجیم او را در لیبیا بحیث سفیر مقرر نمود. بعد بمرض سرطان استخوان مبتلا شد، برای تداوی به امریکا رفت و در آنجا در ۱۹۸۵ وفات نمود.))

((میر محمد صدیق فرهنگ عهده خود را از روی سیاست قبول کرده بود. گفت که کارمل با واطمینان داده است که میخواهد آن وعده های خود را ایفا کند که در پارلمان برای تشکیل حکومت دموکراتیک داده بود. استدلال کرد که از آنجا که سیاست فن امکان میباشد او عهده را پذیرفت تا زمینه را برای بازگشت قوای شوروی مساعد نماید.))

((چنان معلوم میشد که موصوف با رجیم همنوایی داشت. طی سالیانی با محمد عمر پیلوت، کریم نژیبهی و اصف هنگ در بشیرد افکار چپی خط ماسکو فعالیت نموده بود. در دهه پنجاه در محبس کارمل و خیر را که آنها هم بندی بودند با این افکار ساخته بود.))

((فرهنگ در وزارت معادن و صنایع بحیث مشاور کار میکرد. او همچنان کارمل را بدربار معرفی کرد. و باتکای آن در تشویق جوانان بقبول کمونیزم با ببرک کارمل سهم بارزی داشتند. من بفرهنگ گفتم که شوروی ها که قشون خود را با فغانستان فرستاده اند این کار را نه بخاطر

کارمل و نه برضد امین کرده اند، بلکه آنها از خود اهداف دارند و ورود قشون شان با احتمال غالب مصایبی را بیار خواهد آورد، فرهنگ سکوت اختیار کرد. پان که از خواب غفلت بیدار شد بموضوع پی برد و با آمریکا رفت و در آنجا انتقادات نرمی بر کارمل وارد نمود. با انهم کارمل ترقیبی را در پیش گرفت که بموجب ان آثار گرانبهای نقاشی را که فرهنگ در منزل خود (پوشانیده) گذاشته بود محفوظ باشد و درباره ان به پرچمی هدایت داد که در منزلش میزیست. بعد از انکه نجیب الله مقامش را اشغال نمود پرچمی دیگری در منزل او اقامه اختیار کرد و او ان آثار را از خود نمود.

در قسمت بیوگرافی کارمل (ص ۲۰۸) این راهم گفته ام که او (بعد از فراغ از پوهنتون در وزارت پلان شامل کار شد و با میر محمد صدیق فرهنگ، علی محمد زهما، استاد پوهنتون و با آنها یکباره کمونیزم معلومات اختصاصی داشتند، در تماس شد. کارمل در دهه شصت فرهنگ را استاد خطاب میکرد و بعد از انکه شوروی ها او را بر میند قدرت رسانیدند فرهنگ را بحیث مشاور مقرر کرد و برایش وعده داده که شوروی ها در ظرف چند ماه خاک افغانستان را ترک میکنند و فرهنگ بحیث مشاور اقتصادی قدرت واقعی خواهد داشت.)

((روان فرهادی با انکه یک مسلمان صادق و شاید از ابتدا با رجیم مخالف بوده باشد عهده ای را که کارمل برایش داد پذیرفت. فرهادی بمنصب رسمی دل بستگی داشت و کارمل او را تازه از زندان خلقی رها کرده بود. فرهادی علاوه بر ان بدین بود، استدلال کرد که معادله طور غیر قابل مقایسه بنفع شوروی ها میباشد. مقصدش این بود که شوروی ها مقایسه با افغان ها بیحد قوی اند. وقتی برایش گفتم که شوروی ها با جنگ نمودن با افغان ها داخل خاک خودشان خود را بلحاظ اخلاقی ضعیف تر نموده اند، موصوف موضوع را تبدیل نمود. فرهادی، تقریباً برای دوسال به رجیم خدمت نمود و طی ان دوبرتبه به شوروی سفر کرد. او حتی تجاوز را انکشاف مثبتی در روابط افغان و شوروی خواند. فرهادی بعد (۱۹۸۲) فرار کرد. در ۱۹۹۳ بحیث سفیر دولت اسلامی افغانستان در ملل متحد مقرر شد.))

اکنون خوانندگان محترم قضاوت کنند که نوشته من درباره بناغلی فرهادی و فرهنگ ذکر واقعیات بوده و یا انچنانیکه بناغلی ((سید فرهاد)) گوید ((توهین به بزرگان))، حمله بر دو دانشمند و ((صاحب قلم)) ((شخصیت کوبی)) و ((قتل روحی)) میباشد؟ طوریکه در اول گفتم آنها وقتیکه اتحاد شوروی با قوه نظامی خود وطن شان را اشغال کرده بود در خدمت رجیم ساخت ان داخل شدند و مردم و وطن خود را که آنها را در دامن خود

پرورانده بودند تنها ماندند. ایا کسانی که بزرگ وبه وطن و مردم خود صادق باشند آنها را موقعیکه معروض به تجاوز اجانب شده باشند تنها میگذارند و با حکومت دست نشانده آن همکاری میکنند؟ هرگز نمی. دیگر اینکه اگر بناغلی ((سید فرهاد)) از دانشمندان واقعاً دفاع میکرد، چرا از بینوا و حبیبی دفاع نه نموده است؟ معلوم است دفاع بناغلی ((سید فرهاد)) از علمانی بلکه تنها از بناغلی فرهادی و فرهنگ است. بدفاع از فرهنگ مینویسد که او ((چه ضرورت داشت که در کتاب خویش افغانستان در پنج قرن اخیر، پستاره اعمال کرملن و اجیران افغانی اش را با اسناد غیر قابل انکار برملا کند)) بناغلی ((سید فرهاد)) این سوالیه را قسم انتقاد بر نوشته من در باره او از قول مناسبتی بنام (الف) و بناغلی داکتر حسن شیری آورده است که قراران، فرهنگ به ترویج عقاید چپی خط مسکو میپرداخت. اول او این کار را طوری که بناغلی ((سید فرهاد)) ادعا میکند، نکرده، اگر میکرد باید آن را بیش تر از همه در حق پرچمی ها خصوصاً کارمل مینمود. فرضاً این ادعای بناغلی ((سید فرهاد)) درست هم باشد معنی آن این میشود که فرهنگ اجیران افغانی کرملین را برملا نموده، نه آنکه با عقاید چپی خود وداع نموده است. یک شخص میتواند چپی و کمونست باشد در عین اینکه علامان پیکینگ و یا مسکو را بباد انتقاد قرار دهد. فرهنگ وقتی کتاب خود را مینوشت شاید بر عقاید سیاسی خود تجدید نظر کرده باشد. او کتاب خود را در سال های آخر عمر خود در اخیر دهه هشتاد نوشته است. موصوف شاید چنان جد می نموده باشد که با آن نظرات خود تا ابد پایند بماند که افغان ها بی بنیاد بودن آن را در عمل ثابت مینمودند. بهمان نحو بناغلی ((سید فرهاد)) بدفاع از بناغلی فرهادی میبرد که ((این خواننده حقیر علاقه دارد که خواند خطی، اعلامیه ای و یا مقاله ای که بر آنچه نویسنده مذکور (کاکر) ادعا نموده است، گواهی دهد)) برای هم من آنچه را از قول بناغلی فرهادی آورده ام، بر منابع کتبی مبتنی نیست. من در کتاب خود آورده ام که من با بناغلی روان فرهادی و دیگران دیدم و درباره قبولی مناصب شان با ایشان صحبت نمودم. اکنون در باره او بصورت مشخص ترمیکویم که بعد از نصب او بحیث مشاور وزارت خارجه سه مرتبه او را در دفترش دیدم، او در یکی ازین دیدار بمن گفت که ((معادله طور غیر قابل مقایسه بنفع شوروی ها میباشد)) این روایت بقدری درست است مثلثیکه گفته شود دو پای در صورتیکه خوردسال و مریض نباشد با دو پای راه رود و چارپایه با چار. این سوال بناغلی ((سید فرهاد)) نشان میدهد که این فکر از خود او نیست. تنها بناغلی فرهادی میداند که منبع این نوشته من شخص خودش است بناغلی ((سید فرهاد)) از این اغماض. نموده که بناغلی داکتر روان فرهادی به مناصب دولتی عللمندی داشت. موصوف در طول دوره ماموریت خود بحکومات خدمت نموده که سیاست های مخالف و حتی متناقض را دنبال میکردند و او نه آنکه سیاست های شان را به پیش برده به معتقد بودن بران هم تظاهر نموده است. او حتی طوری که گفته شد، بحکومت پرچمی

ساخت شوروی هم خدمت کرده با آنکه وقتی خود را ((خداپار کابلی)) میخواند. شخصیکه خداپار باشد به حکومتی خدمت نمیکند که سران و با داران سران آن ملحدین باشند. همچنان شخصی که کابلی واقعی باشد با حکومتی همکاری نمیکند که یک عامل عمده ویرانی کابل باشد، مثلیکه حکومت بناغلی ربانی یک عامل عمده ویرانی کابل است. و داکتر فرهادی اکنون با آن خدمت میکند. باین صورت خدمت جناب داکتر عبدالغفور روان فرهادی بحکومات که به سبب داشتن ماهیت های مختلف سیاست های ضد ونقیضی را دنبال میکردند واضح است، آنچه واضح نیست عقاید و اصول خود او است.

موضوع دیگر نوشته انتقادی بناغلی ((سید فرهاد)) حفیظ الله امین و امینی ها است. اول باید بگویم که کتاب من در باره حکومت خلقی نیست. اما من در کتاب خود بحیث مقدمه اختلافات بین پرچمی ها و خلقی ها را از یکطرف و اختلافات بین امینی ها و ترکی خیل را از طرف دیگر بیان کرده ام و این کار را بخاطری کرده ام که همین اختلافات در نهایت به اتحاد شوروی بهانه داد بر افغانستان تجاوز کند. البته برای روشن ساختن بعضی موضوعات نقاطی را که بدوره خلقی ارتبط میگیرد، هم ذکر کرده ام. درینمورد موقف اردو و منصبداران نظامی هنگام تجاوز شوروی اهمیت خاصی دارد که هم آن را بیان و هم ارزیابی نموده ام. بناغلی ((سید فرهاد)) صرف یک جمله مرا از متن ارزیابی بیرون نموده و بر اساس آن ادعا نموده که من از امین و امینی ها دفاع کرده ام. برای اینکه خوانندگان بدانند که من در آن از امین و امینی ها دفاع کرده ام و یا رول منصبداران اردو را طور متوازن ارزیابی نموده ام بهتر میدانم تمام آن متن را در اینجا بخوانندگان پیش کنیم و در آخر کلمه بناغلی ((سید فرهاد)) را هم ذکر نمایم. (ص ۳۱-۲۹).

((وقتی خلقی ها بقدرت رسیدند کوشیدند اردو را خلقی نمایند. اردو را از منصبدار های غیر حزبی تصفیه کرده منصبدار های خود را ترفیع دادند. این کار بزرگترین منبع نشنج در اردو شد که همراه با مسایل دیگر به قیام های بزرگی منتهی گردید که در مجموع اردو را ضعیف نمود. بیگانه شدن بسیاری از منصبدارها بر آن افزوده شد بخصوص در فرقه هفت ریشخور که به تیره کی و فا دار بودند... منصبدار های طرفدار تیره کی بعد از آنکه موصوف بتاریخ ۹ ماه اکتوبر خفه ساخته شد بفا وت نمودند. اگرچه منصبدار های طرفدار امین نظریه منصبدار های دیگر گروه های متعدد پیش تر بودند و با آنکه آنها نظر به منصبدار های طرفدار تیره کی و منصبدار های پرچمی مصمم تر بودند، با آنها با

متجاوزین مقابله نکردند، با وجود آنکه از جمله تمام منصبدار های کمونست منصبدار های طرفدار امین بیشترین و طنخواه و کمترین کمونست بودند. وجود سروری وطنجار و گلاب زوی با اردوی متجاوز شاید این منصبدار ها را زیر تاثیر آورده باشد که از مقابله خودداری کنند. مهمتر از آن عقیده ی بود که این منصبدار ها بکمونزم و اتحاد شوروی داشتند. حتی منصبدار های وفادار با امین از رو گردانی او از اتحاد شوروی خبر نداشتند. همچنان نباید تائیرات کورس های تبلیغی کمونزم و دوستی با اتحاد شوروی را که در واحدهای اردو دایر شده بود از نظر انداخت. در باره جلب دوستی شوروی هر دو گروه عمده حزب یعنی خلقی ها و پرچمی ها با هم چنان مسابقه میکردند که مردم به طنز میگفتند آنها برای اینکه توجه شوروی را بخود جلب کنند مثل انبای ها سلوک مینمایند.»

«تمام این انکشافات بین منصبداری ها کمونست این عقیده ساده را بیار آورد که اتحاد شوروی دوست را ستین افغانها بوده و هر آنچه حکمرانان آن میکنند به نفع شان میباشد. اینکه این منصبدار ها کمونست بودند به یقین معلوم نیست اما عقیده آنها در باره اتحاد شوروی کامل بود. به قدرت رسیدن انی آنها را خمار ساخته بود. بعد از تجاوز بعضی از آنها استدلال میکردند که چون امین به کمونیزم خیانت کرده اتحاد شوروی مجبور شد آنچه را که باید میکرد، کرد. حوادث هم منصبدار های امر را مغشوش نمود، زیرا که آنها از امین چنان دستور ها دریافت نکرده بودند که در صورتیکه شوروی بر کشور تجاوز کرد آنها چه رویه اختیار کنند. علاوه بر آن آنها، بر خلاف بسیاری افغان ها، از قدرت نظامی شوروی با خبر بودند و هم این تبلیغ که «قوت های ارتجاعی» و «امپریالیست هادر راس امپریالیست جهان خور امریکا» خطر اتسی را به «انقلاب پر شکوه شور» متوجه نموده اند شاید بر آنها موثر شده باشند. معنی تمام اینها این شد که کشور شان، هموطنان شان، و حیثیت شان که از آنها تقاضا میکرد مثل اسلاف خود در برابر متجاوزین استادگی کنند، قربانی آن ایدیالوجی بیگانه شد که در خدمت روسیه قرار داشت.»

«در گذشته هیچگاه مدافعان حیثیت ملی در وظایف خود مثل این منصبدار ای کمونست ناکام نشده بودند. در گذشته هیچگاه منصبدار های نظامی در یونیفورم تحقیر نشده بودند مثلیکه این منصبدارها تحقیر شدند.»

انها برای اینکه از گفته های طعن آمیز زن ها مامون باشند از رفتن در سرویس های عامه در لباس رسمی که در افغانستان معمول است خود داری کردند. فی الواقع افاده «میرمن منصبدار» بحیث کلمات تحقیر بعد از تجاوز برای ماه ها وارد زبان عام بود.»

بناغلی «سید فرهاد» ازین متن صرف یک جمله را بیرون نموده براساس آن حکم نموده است. علاوه بران آن جمله را هم تحریف نموده و قسمت انتخابی را که ترجمه نموده به غلط ترجمه نموده و در مجموع مفهوم اصل جمله را مخ نموده باین ترتیب که «تمام مامورین طرفدار به امین بیشترین وطن پرست و کمترین کمونست بودند.» طوری که ذکر شد، موضوع فعلی صاحب منصبان نظامی و خاصتاً صاحب منصبان کمونست خلقی است نه مامورین خلقی غیر از آن. هم مفهوم جمله من آن نیست که موصوف ترجمه نموده است. جمله من این است: «اگر چه منصبدار های طرفدار امین نظر به منصبدارهای سایر گروه های متعهد بیشتر بودند، و با آنکه آنها نظر به منصبدارهای طرفدار تره کی و منصبدارهای پرجمی مصمم تر بودند، با انهم با متجاوزین مقابله نکردند، یا وجودیکه از جمله تمام منصبدارهای کمونست منصبدارهای طرفدار امین بیشترین وطنخوا و کمترین کمونست بودند.» پیش تر از آن بناغلی «سید فرهاد» تبصره کنان گفته است که «اگسای کاکر خوانندگان امروزی را کورو کرتلقی نموده میخواهد مجسمه بی روح را مرد زنده بخوانندگان تعریف نماید. حالا خوانندگان قضاوت کنند که آیا من خوانندگان را «کوروگر» فکر کرده ام یا خود بناغلی «سید فرهاد» با همین مقصد این کار را قصدا کرده است؟

بناغلی «سید فرهاد» یک جمله دیگر را هم از فرینه بیرون نموده درباره آن تعبیر های مشابهی نموده است. جمله من درباره امین است که بعد ازیکه تاز شدن خود خواست تغییراتی در مامورین حکومتی وارد نماید و به اشخاص غیر حزبی کار دهد. من در کتاب خود باین موضوع تفصیل نداده ام. صرف همینفرد نوشته ام که «درعین حال امین شروع کرد به برطرفی مامورین طرفدار شوروی از مقامات حساس و مقرری تحصیلکرده های غربی بمقامات بالاتر.» بناغلی «سیدفرهاد» آن را دفاع از حکومت امین تعبیر نموده خواهان شواهد شده است. اما

وی «مقامات بالاتر»، «مقامات عالی را» ترجمه نموده که صحیح نیست. مقامات عالی «بحیث مفهوم مطلق بمأمورین یا مأموریت های عالی رتبه راجع میگردد در حالیکه کلمه «بالاتر» درینجا ترفیع برتبه بالاتر را افاده میکند. در حال، امین بعد ازیکه تاز شدن خود به وارد نمودن تغییرات در اداره شروع کرد و خواست با اعلام شعار «قانونیت، مصونیت عدالت» از زشت بودن رژیم خود بکاهد. من نام های اشخاص غیر حزبی را بیاد ندارم که امین در اواخر دوره سه ماهه خود با آنها ترفیع داده و با جدیداً استخدام نموده است. اما در این شکی ندارم که او همچو حرکتی را براه انداخته بود. این کار در جمله دیگر چیزها، شوروی ها را نسبت به او بدگمان نموده و این موضوع با موضوعات مهمتر دیگر باعث آن شد که آنها امین و حکومت اش را از پا در آورند. بتائید گفته خود اکنون میخواهم از منابع شوروی شواهد آریبه نصایح که عبارت از فیصله نامه مورخ ۳۱ ماه اکتوبر ۱۹۷۹ پوئیسوروی کمیته مرکزی حزب کمونیست اتحاد شوروی است. در آن «تغییر جهت سیاسی امین به غرب» نام برده شده و آمده است که امین «عزم دارد در صحنه سیاسی عملاً تمام اشخاص متنفذ حزب و دولت را محروم نماید.» علاوه بر آن نشویش گنان اظهار شده که «کاملاً ممکن است امین برای اینکه قدرت شخصی خود را حفظ کند، جهت رژیم را کاملاً تغییر دهد.» این نشویش بخاطری اظهار شده است که در نظر پوئیسوروی «علاهی ندارم کننده از گوشش های امین بنظر میرسد دایر بر تماس های او بانمایندگان اپوزیشن محافظه کار و زعمای اقوام مخالف حکومت که در جریان آن [امین] آمادگی نشان میدهند موافقه نماید درباره متوقف شدن مبارزه مسلحانه آن ها برضد حکومت که در شرایط مصالحه به ضرر انکشاف ترقی کشور خواهد بود.» در فیصله نامه این هم آمده است که امین مصمم است «سیاست متوازن تر را اختیار کند.» «سیاست متوازن تر» امین در نظر زعمای شوروی این بود که «... نمایندگان دول متحده امریکا بعد از تماس خود با افغان ها [امین و امینی ها] باین نتیجه رسیده اند که ممکن است خط مشی افغانستان را بطرفی تغییر داد که بوضع واشتگتن باشد.» ۱ در این زمینه والتین فالین، معاون مدیر شعبه بین المللی کمیته مرکزی، گفته بود که «در کدام فرصتی بعد از مرگ تزه کی ... ما اطلاع حاصل نمودیم که امین پلانی سردست گرفته که آنچه را که سادات {رئیس جمهور مصر} کرده بود بنماید. موصوف به

طریقه‌ی انتظار داشت که قطع روابط را با ما موجه نماید، که اخران به اخراج مشاورین منتهی میشد.» ۲. من باین موضوع تفصیل دادم تا نشان دهم که چون امین میخواست سمت های سیاست داخلی و خارجی افغانستان را مثل محمد داود و موسی شفیق تغییر نماید و افغانستان را، در جمله دیگر چیزها به غرب نزدیکتر نماید برایش حتمی بود که تحصیلکرده های غرب را به مقامات بلند تر برساند، و ماهیت انحصاری حکومت را تغییر نماید. باین منظور حرکتی را براه انداخت اما شوروی ها ان را متصل بعد از شروع آن خنثی نمودند.

بناغلی ((سید فرهاد)) یک موضوع دیگری را هم از لرنه جدا کرده چنان تعبیر نموده که مفهوم آن برضد آن است که مطلب من است. من در کتاب خود (ص ۲۰۳) نوشته ام که متصل بعد از نصب رحیم پرچم ((اعضای حزب در شهر های ولایات نظر به کابل بدفعات پیش ترکشته میشدند حتی در شهر مزار که در همواری واقع است و با شنندگان آن نسبتا به ملایم بودن مشهور شده اند حزبی ها به چنان تعداد کشته شدند که با دیگر شهرها همسری و حتی زیادت نمود.) بناغلی ((سید فرهاد)) از آن چنان تعبیر نموده که گویا مطلب من تحقیریک قوم بانژاد است. این تعبیر بحدی مضحک است که بجواب دادن نمی آزد ولی میخواهم صرف همیتدر باطلاع بناغلی ((سید فرهاد)) برسانم که اول باشندگان آن شهر مزار بمثل باشندگان شهر های دیگر منسوب بیک قوم یا یک نژاد نی، بلکه مخلوطی از افراد منسوب بقوم ها و بی قوم هاست و دیگر اینکه چون این شهر در همواری واقع است باشندگان به مثل باشندگان شهر های دیگر که در همواری واقع اند، نظریه باشندگان مناطق کوهستانی ملایم تر میباشند. بصورت عمومی سنجیه مردمان شهر با سنجیه مردمان کوهستانی فرق میکنند. برجسته ترین مثال این واقیبت شاید پشتون های مهمند مناطق برمه‌مند و کوزمهمند باشند. اما بناغلی ((سید فرهاد)) به کلمه ملایم، کلمات ساخته خود را از قبیل ((کله خام)) و ((استعداد نقر خدمت شدن)) اضافه کرده و براساس آن حکمی صادر نموده که مقصدش غیر از زهرپاشی چیز دیگری شده نمیتواند. حکم او این است: "کلماتی چون ((نرم)) ((ملایم)) ((کله خام)) و ((استعداد نقر خدمت شدن)) ازواژه های ((تفرقه نادی است که با حمایه روس ها

و باگماشتن محمد گل مومند. (و امثالهم) در طول سال به صحنه عمل پیاده شده. »

بناغلی « سید فرهاد » همچنان ناسف کنان اظهار نموده که کاشکی کتاب من « بیانگر مداخله پاکستان و دسایس پاکستانی در کشور ما میبود - مطلب او این است که من مداخلات پاکستان را در امور داخلی کشور بیان نکرده ام این بیجا و نادرست است. زیرا که انقدر که من از سیاست های مداخله گرانه مقامات پاکستان در امور افغانستان تا سال ختم کتاب خود در جون ۱۹۹۴ به تفصیل حرف زده ام مولف دیگری تا آن اندازه به تفصیل حرف نزده است. من همچنان سیاست کشور های دیگر نزدیک و دور اسلامی را طور انتقادی هم بیان و هم تحلیل نموده ام و همین سیاست هارا منشاء عمده جنگ های داخلی بخصوص ویرانی شهر کابل تشخیص نموده ام، با آنکه کتاب من در اصل شرح و بیان رویداد های داخلی یعنی تاریخی، سیاسی میباشد. در اینجا میخواهم صرف جمله آخرین از بیان و تحلیل از توافقات پشاور را طور مثال ذکر نمایم، که نتیجه ابتکار نفوذ نمایندگان سیاسی، و استخباراتی پاکستان، ایران و عربستان بود و سران تنظیم های افغان از آنها متابعت کردند، با آنکه موضوع تعیین سر نوشت سیاسی افغانستان و کاملاً مربوط به موخر الزکر بود. جمله من این است که "توافقات پشاور نشان داد که افغانها اکنون مجبور اند با بیش تر از یک اتحاد شوروی، معامله کنند و این اتحادیه شوروی های جدید مانند برادران بزرگ در لباس اسلام مصمم اند از آنها حاکمانه سرپرستی کنند." اکنون میخواهم درباره نوشته بناغلی " سید فرهاد " چند تبصره مختصر نموده کلام خود را ختم نمایم.

۱: بناغلی «سید فرهاد» در تمام نوشته خود نه درباره من و نه درباره کتاب من حرف مثبتی هیچ هم ندارد و حتی کتاب مرا " توهین نامه ی بنام تاریخ " خلاصه نموده، در حالیکه این کتاب بیانگر دفاع یک ملت پانزده میلیونی افغان بر ضد تجاوز نظامی یک ابر قدرت دو صد و هشتاد میلیونی و مسایل مربوط بناین مقابله بوده که اثرات آن تنها با افغانستان محدود نماند. بلکه در منطقه و جهان هم سرایت کرد و علاوه بر آن در آن بدهها موضوع دیگر در شکل سیاست های حکومتان متعدد منطقه و جهان مطالعه شده، مثلیکه احراب و تنظیم ها و وقایع

دینامیک دسته جمعی انسان های منسوب به کشورها و کولتورهای مختلف جهان در آن مطالعه شده است. بناغلی سید "فرهاد" درباره این موضوعات حرفی ندارد، و کتاب را صرف از زاویه دو سازشکار دیده و بدفاع از آنها مانند یک شخص موظف و متعهد حکم ها نموده و باین ترتیب نوشته خود را کاملاً یکطرفه و پارتیزانی نموده است.

۲: بناغلی ((سید فرهاد)) باحواله کردن اتهامات برمن که من باستثنی پنج سال حبس تمام عمربالغ خود را در تحصیل، تدریس، تتبع، تالیف و ترجمه گذارنده ام، خود را بحیث کسی معرفی نموده که به علم، معلم و کتاب ارزش نمیدهد.

۳: بسیار عجب است که بناغلی ((سید فرهاد)) مرا نمی شناسد اما کتاب مرا و خودمرا با کلمات زشت و فحاشی پسا میکند درحالیکه موصوف نه تاریخ دان است نه در سابق کتاب های تاریخ را ارزیابی کرده، و نه نویسنده است و نه درباره جریانات سیاسی علاقمندی نشان داده. اگر این نوشته ابتکار خود بناغلی ((سید فرهاد)) میباشد و موصوف در موضوعات ملی باقطع نوشتن عادی میباشد در آن صورت باید او در درجه اول کسانی را مورد انتقاد و ملامتی قرار میداد که در برابر پول و رتبه بحکومت دست نشانده شوروی متجاوز خدمت کردند و با این خدمت خود پروای وطن، استقلال و حاکمیت ملی افغان را نکردند. معلوم است که این نوشته ابتکار و پسا از کس دیگری بنام بناغلی ((سید فرهاد)) بوده که خود فاقد اصول اخلاقی و بلند همتی ولی پخته کار، تجربه کار دردسیره بازی و خرابکاری میباشد.

پاورقی

۱- خلاصه یادداشت های نمره ۱۷۲ جلسه بیرونی سیاسی کمیته مرکزی حزب کمونسٹ اتحاد شوروی درباره مشی سیاسی آینده پیرامون وضع افغانستان. "جورنال مطالعات آسیای جنوبی و شرقی میانه"، شماره زمستانی ۱۹۹۲ - ۵۳، ۵۸.

۲- سلېگ هری سن، خارج از افغانستان، قصه درونی برگزیده شوروی،
بتعلم دیگو کورو دو ویز و سلېگ هری سن، ناشر: پوهنتون اکسفورد،
نیویارک اکسفورد، ۱۹۹۵، ۲۲.

در رد نوشته های غیرمسول پوهیالی فرهنگ

محمد حسن کاکر

پوهیالی داکتر محمد امین فرهنگ در هفته نامه امید (شماره ۱۳۹ اول جنوری ۱۹۹۶ و ۱۹۴ مورخ ۸ جنوری) تحت عنوان «از حقیقت گویي تاجعلکاری» و همچنان تحت عنوان «نقش پوهنتون کابل در جهاد علیه کمونزم در افغانستان» در همان جریده (شماره ۱۲، ۱۹۹۶ فبروری) نوشته های نموده که عمدتاً بر ضد شخص من است. موصوف در باره چند موضوع کتاب من، افغانستان، تجاوز شوروی و جواب افغان، که از طرف پوهنتون کلیفورنیا در ۱۹۹۵ نشر شده است، و یک مصاحبه من که قسماً در باره زبان پشتو در مجاهد ولس (جولای اگست ۱۹۹۵) انتشار یافته است، هم چند مطلبی نگاشته است.

پوهیالی فرهنگ در مورد آن قسمت کتاب و مصاحبه من سخن زده است که در باره میر محمد صدیق فرهنگ، پدر پوهیالی موصوف میباشد. پوهیالی فرهنگ در نوشته های خود از پدر خود دفاع نموده است، که من در باره موصوف یک چند مطلب انتقادی را در کتاب خود آورده بودم. نوشته های پوهیالی فرهنگ بنا بر آن به تحریک از عصبیت صورت گرفته است، چنانچه خودش میگوید: «من به حیث یک افغان که متأسفانه بصورت ناجایز فامیل و شخصیت آن مورد تجاوز قرار گرفته است، حق دارم که مطالب ..... را به چاپ برسانم.» (۱) یک معنی این جمله این است که پوهیالی فرهنگ موضوع را از نظر علم بررسی کرده نتوانسته است. خودش هم با این ناتوانی خود اعتراف میکند و میگوید «من نه صلاحیت علمی آن را دارم و نه میل آن را دارم که درباره این اثر [کتاب من] کدام نقد علمی بنگارم.»

۱- مسوده اولی این نوشته در جریده افغان ملت (۱۴ نومبر ۱۹۹۶ و ۱۶ فبروری ۱۹۹۷) و متن پښتوان در خپلواکی و پمه (همان سال) نشر شده است. امین فرهنگ به جواب آن در جریده امید (۵ جنوری و ۱۲ جنوری ۱۹۹۸) مطالبی نگاشته که در آن اصول اخلاقی و آداب نویسندگی را زیر پا گذاشته و چنان کلمات زشت در آن بکار برده مثل که آنرا کدام بازاری یله گرد نوشته باشد.

(۲) جای دیگر طور مشخص میگوید که او تاریخ نمیداند. ضمن تبصیره بر یک نوشته محترم پوهاند داکتر محمد یحیی ابوی مینویسد که «پوهاند امیر صاحب ابوی با تاریخ و تاریخنویسی مانند این حقیر قطعاً آشنایی ندارد» و «من در مورد مطالب مربوط به تاریخ افغانستان کدام تبصیره ندارم، زیرا در خود صلاحیت علمی این کار را نمی بینم» ۳ پوهبالی فرهنگ که از نادانی خود در باره تاریخ با این صراحت اعتراف میکند باید در باره آن چیزی نمی نوشت، چه رسد بآنکه آن را ارزیابی کنید. مگر او نه اینکه چنان نکرده است، بخود صلاحیت چنان مورخی را قایل شده است که خواسته است بزعم خود آثار مورخین را ((با ارائه اسناد و مدارک معتبر و انکار ناپذیر رد و باطل نماید)) برعلاوه موصوف با کمال بیباکی مینویسد که «جناب پوهاند صاحب در پهلوی وارد نمودن یک سلسله اتهامات بی پایه و بیمایه مبادرت به جعلکاری و دروغگویی نیز ورزیده است که اگر [من] آنها را با ارائه اسناد و مدارک معتبر و انکار ناپذیر رد و باطل نسازم نسل های آینده کشور آن را بحیث واقعیت های تاریخی پنداشته باین ترتیب تاریخ وطن عزیز ما یک بار دیگر توسط چنین مورخین بظاهر بنام و نشان ولی در اصل جعلکار و بی پرستی ... بطرف خدعه و فریب کشانیده میشود.» ۴ موصوف با این هم اکتفا کرده نسبت های غلیظ تر از قبیل «منتهای دیده درایی»، «الکدایی» و امثال آن را به من والرم روا داشته است.

از همه اولتر میخواهم توجه خوانندگان را باین نقطه معطوف نمایم که امین فرهنگ در سلسله درجات علمی پوهنتون در درجه ابتدایی یعنی پوهبالی قرار دارد. ولی همین پوهبالی در دوره تشت فعلی بعدی بیباک شده که حتی پوهاند ها را هم با الفاظ هرزه یاد میکند. حال از شخص موصوف میپرسم که در حالیکه او با اعتراف خودش تاریخ نمی داند چگونه میتواند وقایعی را که من بارتباط صدیق فرهنگ بیان کرده ام او آن را «اتهامات بی پایه بیمایه» میدانند و میخواهد آن را «با ارائه اسناد و مدارک معتبر و انکار ناپذیر رد و باطل سازد؟» کجاست (اسناد و مدارک معتبر و انکار ناپذیر) او؟ چون قرار نوشته خودش و هم در واقعیت او قادر باین کار نیست از اصل موضوع خارج شده دشنام ها داده است و با این کار راه کسانی را در پیش گرفته است که وقتی از بحث روی اصل موضوع ناتوان شوند، آن را به شخص تبدیل میکنند و دشنام میدهند.

تبدیل کردن بحث از موضوع به شخصی موضوعی در منطلق است بنام لاتینی The-Argument-ad-Hominem یا صرف ad Hominem یعنی «بسوی انسان» این یک کار اسان و معمولاً پیشه کسانی است که از درک اصل موضوع و یا از دفاع از موقف خود عاجز باشند. داند حال میگوید که «ماموضوع را نادیده میگیریم و بر کسی که آن را تمثیل میکند

و با از آن دفاع مینماید می‌تازیم . مثلاً وقتی کسی برای ساختمان پارک موتر از قطع نمودن درخت‌ها دفاع میکند ما او را ملامت مینماییم که چرا جراب سفید پوشیده است .» ۵ نتیجه تبدیل نمودن موضوع به شخص این میشود که شخصیکه این کار را میکند عوض منطقی و عقل از حساسات کار میگردد و الفاظ را استعمال میکند که شخصی سالم استعمال آن را عار میدانند . پوهبالی فرهنگ فقط چنین کرده است . اگر از او پرسیده شود که اگر موضوع را برای غور رسی بکدام محکمه قانونی پیش کند آن را بهمان طرز و عبارات افساده خواهد کرد؟ یقین دارم که جواب موصوف منفی خواهد بود، زیرا که اگر جوابش مثبت باشد قاضی محکمه حتی دعوای او را هم نخواهد شنید . محکمه عامه یا قضاوت خوانندگان هم چنین است به سببی که به قول دانشمندی «آنچه را که او [قضاوت کننده] محکوم یا تبرئه می نماید در واقعیت افلاکی وجود و در دسترس قضاوت ازاد دیگران قرار دارد .» ۶ امین فرهنگ کلمات غلیظ و هرزه را که بمن نسبت داده است در واقع امر با آن خود را معرفی نموده است . بقول مریخی بی «با استثنای نموی سبزیجات مانند وانسیقات حیوان مانند ما [انسان‌ها] تقریباً تمام آنچه هستیم با استعمال الفاظ ارتباط پیدا میکند.» ۷

امین فرهنگ ، طوریکه در فوقی ذکر نمودم ، هم میگوید که او تاریخ نمیداند ، وهم تاریخ مرا «الزکدابی» و مرا «جعلکار و بی پرستی» میداند . از موصوف میپرسم که کسی که در سپاهی را نداند چگونه میتواند آن را ارزیابی کند و درباره آن و مولف آن حکم‌ها صادر نماید ؟ ای او فکر نکرده است که ایمن روش مخالف عقل و زاده ناصب است . ای او فکر نکرده است که کسی که وظیفه اش تدریس علم یعنی تدریس دسپلین خالی از لنا قضات است ، باید منطقی و معقول برخورد کند؟ ای او فکر نکرده است که در صورتیکه استاد پوهنتون کاربرد الفاظ هرزه را بخورد اجازه دهد ، از هرزه گان کوچک و بازار چه گبله ؟ در اصل جای تعجب در این است که حکم‌های پوهبالی فرهنگ به ارتباط نوشته‌های است که من در باره پدر و تالیف او نموده ام ، ولی او آن را به تمام کتاب عام نموده است . من متحیرم که پوهبالی فرهنگ با این روش و با این نوع ذهنیت چگونه تدریس کرده است؟ نوشته‌های من درباره صدیق فرهنگ هوایی نیست . آنچه را که من درباره موصوف نوشته ام قسماً بر اساس مشاهدات خود و قسماً بر اساس گفتار‌ها و نوشته‌های حکومت وقت و دیگران بقید منابع یعنی مستند ذکر کرده ام . چون همین نوشته‌ها پوهبالی فرهنگ را تحریک بنوشتن نموده است برای موصوف لازم بود آن را نادرست ثابت کند و اگر این کار را کرده نمیتوانست سکوت اختیار میکرد .

درباره این موضوع اتفاق است که کذا بیت و جعلکاری کسار یک شخص کم وجدان است. درباره این موضوع هم اتفاق است که شخص با وجدان بخود اجازه نمیدهد کسی را کذاب، دسیسه کار و جعلکار خواند مگر آنکه کذا بیت، دسیسه کاری و جعلکاری او با لبّات رسیده باشد. علاوه بر آن کسی را کذاب خواندن و جعلکار دانستن به ناحق بی احترامی بخوانندگان و مشابه با روش کمونست های جلمی است که وقتی در برابر مخالفان استدلال کرده نتوانند آن ها را ضد انقلاب خوانند و تهمت ها برایشان حواله کنند. این روش همچنان بی احترامی باالفاظ است که شخصی نامحترم آنها را بیجا استعمال میکند. در نهایت این روش کم فرهنگی را نشان میدهد که شخصی کم فرهنگ به سبب آن با لفاظ هرزه عادت میکند. برخلاف، اهل دانش و فرهنگ و آنها یک شرف خود و دیگران را گرامی میدانند در استعمال کلمات تمیز بخرج میدهند. آنها نه تنها دوستان بلکه مخالفان خود را هم با کلمات احترام یاد میکنند، با آنکه نظریات شان را که باطل تشخیص کنند، بیرحمانه رد میکنند. آنها کلمات را که در تمام موارد بکار میبرند با احساس تمیز و مسئولیت استعمال میکنند. آیین ریند، متفکر امریکایی در زمینه میگوید: «مگر صادر کردن حکم اخلاقی یک مسئولیت بسیار بزرگ میباشد. کسیکه میخواهد داور باشد برایش حتمی است که سجه متقی داشته باشد» و بخاطر ملاحظاتی فامیلی، مادی و احساساتی از شواهد چشم پوشد. موصوفه به کلام خود با این عبارات دوام میدهد: «برای یک شخص معقول حتمی است که در محکمه درون ذهن [وجدان] خود بمثل او [قاضی] راستکاری دقیق و سخت را رعایت کند یعنی در جایکه در آن نظر به محکمه عامه مسولیت بزرگتر است.» رعایت این کلمه یعنی « راستکاری سخت و دقیق » مهم است به سببی که باالفاظ ریند « داور هر وقتیکه حکم اخلاقی صادر میکند شخص خود را در معرض حکم قرار میدهد.» و « شخصیکه قضاوت میکند باید از روی آن بالای خود او قضاوت شود.» ۸ اکنون بعد از ذکر این اصول که رعایت آن برای دوام زندگی امیخته با اخلاق حتمی است به سراغ نوشته های امین فرهنگ میروم و میخواهم معلوم نمایم که این کلمه ها در « محکمه داخل ذهن » او چه ارزشی دارد.

امین فرهنگی درباره من مینویسد که « وقتیکه ما در ماه جوزای ۱۲۵۷ اساس حرکت وحدت ملی را در پوهنتون کابل گذاریم یکی از همکاران اسم شمارا بیحیث کسیکه در جریان داخل ساخته شود

درباره این موضوع اتفاق است که کذا بیست و جعلکاری کار یک شخص کم وجدان است. درباره این موضوع هم اتفاق است که شخص با وجدان بخود اجازه نمیدهد کسی را کذاب، دسیسه کار و جعلکار خواند مگر آنکه کذا بیست، دسیسه کاری و جعلکاری او با لیبات رسیده باشد. علاوه بر آن کسی را کذاب خواندن و جعلکار دانستن به ناحق بی احترامی بخوانندگان و مشابهه با روش کمونست های جرمی است که وقتی در برابر مخالفان استدلال کرده نتوانند ان ها را ضد انقلاب خوانند و تهمت ها برایشان حواله کنند. این روش همچنان بی احترامی باالفاظ است که شخصی نامحترم آنها را اینجا استعمال میکند. در نهایت این روش کم فرهنگی را نشان میدهد که شخصی کم فرهنگ به سبب آن با لفاظ هرزه عادت میکند. برخلاف، اهل دانش و فرهنگ و انهاییکه شرف خود و دیگران را گرامی میداند در استعمال کلمات تمیز بخرج میدهند. آنها نه تنها دوستان بلکه مخالفان خود را هم با کلمات احترام یاد میکنند، با آنکه نظریات شان را که باطل تشخیص کنند، بیرحمانه رد میکنند. آنها کلمات را که در تمام موارد بکار میبرند یا احساس تمیز و مسئولیت استعمال میکنند. آیین ریند، متفکر امریکایی در زمینه میگوید: «مگر صادر کردن حکم اخلاقی یک مسئولیت بسیار بزرگ میباشد. کسیکه میخواهد داور باشد برایش حتمی است که سجه متقی داشته باشد» و بخاطر ملاحظاتی فامیلی، مادی و احساساتی از شواهد چشم نپوشد. موصوفه به کلام خود با این عبارات دوام میدهد: «برای یک شخص معقول حتمی است که در محکمه درون ذهن [وجدان] خود بمثل او [قاضی] راستکاری دقیق و سخت را رعایت کند یعنی در جایکه در آن نظر به محکمه عامه مسئولیت بزرگتر است.» رعایت این کلمه یعنی «راستکاری سخت و دقیق» مهم است به سببی که باالفاظ ریند «داور هر وقتیکه حکم اخلاقی صادر میکند شخص خود را در معرض حکم قرار میدهد» و «شخصیکه قضاوت میکند باید از روی آن بالای خود او قضاوت شود.» ۸ اکنون بعد از ذکر این اصول که رعایت آن برای دوام زندگی امیخته با اخلاق حتمی است به سراغ نوشته های امین فرهنگ میروم و میخواهم معلوم نمایم که این کلمه ها در «محکمه داخل ذهن» او چه ارزشی دارد.

امین فرهنگی درباره من مینویسد که «وقتیکه ما در ماه جوزای ۱۳۵۷ اساس حرکت وحدت ملی را در پوهنتون کابل گذاردیم یکی از همکاران اسم شمارا بیحیث کسیکه در جریان داخل ساخته شود

وطاهر عملی، طوریکه فرهنگ ادعا میکند، در صحن پوهنتون چندین مرتبه قدم زده ایم، آیا همچو قدم زدن ها باید دلیل استخدام بمرام سیاسی شود؟ عقل سلیم حکم میکند که در صورتیکه استخدام سیاسی در نظر باشد باید دیدار ها برای آن در دفتر یا کدام جای خاص صورت گیرد. حقیقت این است که این «قدم زدن ها» صورت نگرفته است، و این از نوشته های زیر خود پوهیالی فرهنگ هم معلوم میگردد.

امین فرهنگ در این باره که من بعد از نشر خبر نصب صدیق فرهنگ بحیث مشاور و صدراعظم ببرک کارمل با پوهاند داکتر سید بهاوالدین مجروح و بناعلی غلام فاروق صافی بخانه اورفتم و بگفته او [صدیق فرهنگ] «برهمکاری من با حکومت دست نشانده اجنبی» اعتراض کردم مینویسد که «اساساً مرحوم پوهاند مجروح نظریه اشنایی قدیم که در دوره تحصیل با ایشان در جرمنی داشتیم و بعد با ارتباط که در پوهنتون کابل هم داشتیم برای دیدن اینجانب که تازه بعد از دو سال حبس از پلچرخی رهایی یافته بودم بدیدن من بمنزل ما آمده بود. اینکه داکتر کار هم همراه ایشان بود بخاطر ندارم زیرا ایشان را اصلاً نمی شناختم.» ۱۱ اگر پوهیالی فرهنگ دو سال را در دوره پلچرخی گذرانده باشد چطور برایش ممکن است، مرا در دو دوره حکومت خلقی با طاهر علمی در صحن پوهنتون دیده باشد؟ تمام دوره خلقی از ۷ ثور ۱۳۵۷ تا جدي ۱۳۵۸ مدت بیست ماه را در برمیگیرد. برای یک دقیقه قبول کنم امین فرهنگ طوریکه میگوید مرا با طاهر علمی در صحن پوهنتون دیده است. در اینجا سوال این است که چون او قرار نوشته خودش در ماه جدي ۱۳۵۸ مرا در سالون منزل خود از فاصله نزدیک نمی شناخت، چطور ممکن میگردد که او در ماه جوزای سال پیش از ان مرا از فاصله دور در صحن پوهنتون شناخته باشد؟ اساسی تر این است که خود امین فرهنگ این ادعای خود را در یک نوشته دیگر خود رد میکند مثلیکه میگوید «اینکه در ملاقات شما [کار] پدر مرحومم در مقابل شما سکوت اختیار کرد علت آن این بود که من بان مرحومی گفتم که در حضور شما تبصره نه کنند.» ببینید، امین فرهنگ هم میگوید به خاطر ندارد که مرا در منزل خود دیده باشد و هم میگوید که من به پدر مرحومی ام گفتم که در حضور شما از تبصره خود داری کند. مشکل واقعی پوهیالی فرهنگ در این است که علاوه بر آنکه جعلکاری میکند بر اساس حدسیات به استنتاج میپردازد، در حالیکه استنتاج باید بر اساس معیار های افایی و اخلاقی صورت گیرد و این معیار ها شرایط سختی دارد.

در این باره آینه ریند گوید که قضاوت اخلاقی ((وظیفه ی نیست که روی احساسات، انسیاقات و گمان های یک شخص طور اتومات صورت گرفته بتواند. این وظیفه ی است که دقیق ترین، ضیق ترین، و افای ترین پروسه عقلانی تفکر بی رحم می خواهد. نسبتاً آسان است که اصول اخلاقی مجرد را فرا گرفت و مشکل خواهد بود آنرا بالای یک حال مشخص تطبیق نمود، بخصوص وقتی سجه اخلاقی یک شخص در میان باشد. وقتی شخصی قضاوت اخلاقی را یا در تمجید و یا در مذمت کسی دیگری صادر مینماید باید حاضر باشد که به سوال (چرا) جواب دهد و دعوی خود را هم به شخص خود و هم به پژوهشگر عقلانی ثابت نماید)) ۱۲ بنابر دلایل فوق پوهیالی فرهنگ تمام قصه فوق قدم زدن مرا در صحنی پوهنتون با طاهر علمی با تهمت های مربوط با آن از داخل ذهن خود بیرون آورده است. اما این جعلکاری او مایه تعجب و جای تاسف است. مایه تعجب بخاطر است که موصوف چطور حاضر شده است وقت، انرجی و فکر خود را در ساختن آن صرف کند و جای تاسف بخاطری است که یک داکتر و یک استاد عوض اینکه مثلیکه بنین استادان و اهل فرهنگ و دانش مروج است، از روی منطق مناظره پرنمر کند جعلکاری میکند و باز با طمطراق اعلان مینماید که ((اگر آنها [اتهامات] را با ارایه اسناد و مدارک معتبر و انکار ناپذیر رد و باطل نسازم... تاریخ وطن عزیز ما توسط چنین مورخین بظاهر با نام و نشان ولی در اصل جعلکار و بی پرنسیپ... بطرف خدعه و فریب کشانیده میشود)) پوهیالی فرهنگ برای اینکه بفکر خود مرا در موضوع دلخاز ازید رخود هم ملامت نموده باشد، باز هم به جعلکاری متوسل میشود. من به استناد منبعی به نام الف در کتاب خود آورده ام که صدیق فرهنگ ببرک کارمل و میرا کبر خیبر را در زندان ((بانظرات چپی خط مسکو)) آشنا ساخته بود. اما امین فرهنگ میگوید که از آنجا که این ۳ نفر در توقیف خانه ولایت همزمان بندی نبودند نوشته من حقیقت پیدا کرده نمیتواند و باز چون شخصی با زاری با طمطراق اعلان میکند که ((این ادعای منافقانه وی [کار] دروغ محض و جعلکاری گستاخانه علمی میباشد)) ۱۴ بقرار نوشته امین فرهنگ چون کارمل با صدیق فرهنگ در عین زندان بندی نبود نوشته من ((جعلکاری گستاخانه علمی)) میباشد، زیرا در ظرف چار سالی که وی به پایواری پدر محبوس خود در زندان ولایت کابل رفته است بقولش ((در آنجا هیچ اثری از ببرک و خیبر نبود)) و ((ببرک... در یک محل دیسگر و بکمان اغلب در زندان دهمزنگ

با خیبر یکجا بود)) ۱۵ من درین مورد با منبع الف خود که با صدیق فرهنگ، میر اکبر خیبر، و ببرک کارمل و هم با سایر محبوسین سیاسی آن دوره منسوب به وین زلمیان، ندای خلق، و وطن اشنائی داشت بار دیگر در تماس شده حقیقت را جویا شدم. موصوف به تائید قول سابق خود گفت که او تمام آنها را در توقیف خانه ولایت کابل دیده است. امین فرهنگ شاید قول او را قبول نکنند، اما اگر او قول او را قبول نمیکند مجبور است قول پدر خود را که در قول او شک و تردیدی را بخود راه نمیدهد، قبول کند. پدرش منبع الف را با این عبارات قطعی تائید میکند: ((اما قدر مسلم این است که ببرک در زندان ولایت کابل با او [خیبر] هم اطاق شده و این ایدیالوجی [کمونیسم] را از و فرا گرفته است)) ۱۶ آنها هم اطاق نبودند، ولی هر دو در آنجا بندی بودند. در هر حال قبلاً خود امین فرهنگ اعتراف کرده است که پدرش در زندان ولایت کابل بندی بود. بنا بر آن، بر خلاف ادعای امین فرهنگ، صدیق فرهنگ، ببرک کارمل و میر اکبر خیبر در قطار سایر بندی ها در زندان ولایت کابل که بنام توقیف خانه یاد میشد در شروع دهه پنجاه همزمان بندی بودند و نوشته موصوف با حکم هایش در باره من فقط ساخت و بافت شخص خودشان است. منبع الف من میگوید که چون فرهنگ قبل از بندی شدن خود مارکسزم میدانست و نسبت بکارمل و خیبر منسب تر بود آنها را با آن آشنا ساخت مگر نوشته خود فرهنگ مبهم است، و از آن صریحاً فهمیده شده نمیتواند که خیبر کارمل را با آن آشنا ساخت و یا معکوس آن. در هر حال، صدیق فرهنگ میگوید که خود معلم را کسی تعلیم داده بود. بقول منبع الف این معلم خود صدیق فرهنگ بود، و با این سبب بعد کارمل و خیبر فرهنگ را استاد میخواندند.

از این نوشته ها واضح است که پوهیالی داکتر محمد امین فرهنگ حاضر است از دانش خود بچیث وسیله برای جعلکاری استفاده کند، نه برای جستجوی واقعیت. در سطور بالا جعلکاری او ثابت شد و ناتوانی موصوف در رد نوشته های من واضح است. غیر از آن هم اونمیتواند از تاریخ پدر خود و بالخاصه از همکاری موصوف با رژیم دست نشانده شوروی که در اصل یک امر غیر قابل دفاع میباشد دفاع کند. چون این نتواند دشنام میدهد و لاف و کزاف میزند و فکر میکند که با دادن دشنام ها و لاف زدن ها حق با او خواهد شد. بقرار این ذهنیت هر فکری را که در ذهنش خطور کرد و تشخیص نمود که او را بمقابل مخالف او یاری میرساند در الفاظ آورده بخوانندگان پیش می کند

و خیال میکند که افکار همینکه در زیور طبع آراسته شد حکم نص را پیدا میکند بدون آنکه فکر کند که نوشتارها و همچنان گفتارها صرف وقتی مدار اعتبار شده میتواند که حقیقت را بیان کند و یا منظور از آنها کوششی برای دریافت حقیقت باشد. چون وی زیر یک عنوان معین موضوعات نامربوط را جمع مینماید و پروای معیارهای افاقی و اخلاقی را نمیکند و از آنجا که علاوه بر آن نوشته‌هایش تناقضات هم میداشته باشد خود را در تلک ساخت خود قید می‌نماید.

با انهم امین فرهنگ در نوشته‌های خود از پدر و انرا و که تاریخ است، دفاع مینماید، با آنکه بقول خودش تاریخ نمیداند. دفاعیه او در دو موضوع عمده زیر خلاصه میشود (۱): نوشته‌های صدیق فرهنگ در جهت مخالف با پشتو و پشتون‌ها نیست. (۲) فرهنگ چپ‌ی طرفدار خط مسکونی، بلکه یک دموکرات مشروطه خواه بود. اما او این موضوع را که پدرش بحدیث مشاور بسبرک کارمل، سرکرده رژیم دست‌نشانده شوروی خدمت نمود، از نظر انداخته است در حالیکه تمام هیاهوی از همین موضوع نشست کرده است. در قسمت اول امین فرهنگ میگوید که کاکر ((این ادعای جعلی را یکبار دیگر تکرار میکند که [مولف] فرهنگ در هر جاکه مسایل ضد پشتون را سراغ نموده است آن را بیان داشته است)) ۱۷

من در اینجا از بحث درباره تعصب صدیق فرهنگ درباره پشتون‌ها و پشتو منصرف میگردم زیرا که در نظر من ضدیت او با پشتون‌ها و پینتودر تالیف اش بنام افغانستان در پنج قرن اخیر بقدر کافی واضح است و من و تعدادی از نویسندگان درباره این موقف وی نوشته‌ها نموده ایم که در شماره‌های متعدد جریدی مجاهد و لس از ۱۹۸۸ بعد نشر شده است. سال ۱۹۹۲ تعدادی از این نوشته‌ها در یک مجموعه بنام د پینو او پیننو به باب جعلیات از طرف محترم داکتر محمد گل رومان بچاپ رسیده است. مقاله من بنام ((نظری به کتاب افغانستان در پنج قرن اخیر)) که هم د مجاهد و لس و هم در مجموعه فوق نشر شده است از طرف موسسه نشر کتاب امان در پشاور بشکل رساله در ۱۲ صفحه طور علحده نشر شده است. صدیق فرهنگ در برابر انتقادات من بجوابات داده است ولی دفاعیه او که در آن بعضی انتقادان مرا قبول نموده و بعضی‌ها را نا درست خواننده برای من قابل قبول نیست و من در باره صدیق فرهنگ بفکر سابق خود هستم که گفته بودم: ((در این اثر هیچ قوم دیگر تا این حد کوبیده و تحقیر نشده است مثلیکه پشتون‌ها کوبیده

شده اند. فرهنگ در هر مورد کدام نظر نامساعدی راجع به پنتون ها یافته است، آن را بدون انتقاد و حتی بدون ارائه شواهد اقتباس کرده و بعد تفسیر عندی در جهت تائید آن اظهار نموده است.»

موضوع دیگری که پوهیالی فرهنگ آن را در نوشته های خود برجسته نموده این است که صدیق فرهنگ یک دموکرات مشروطه خواه بود، نه چپی طرفدار مسکو. پوهیالی موصوف برای تائید نظر خود آن مقاله پدر خود را زیر عنوان «تجدید سخن در مرام وطن» در نوشته خود کاملاً اقتباس نموده که او بحیث مدیر مسول جریده در ۱۹۵۱ نشر کرده بود. صدیق فرهنگ در این مقاله خود اصلاحات را بر اساس دموکراسی و شاهی قانونی تقاضا کرده بود. امین فرهنگ در عین حال از کار روایی های پدر خود هنگام تدوین قانونی اساسی دوره مشروطه دهه شصت سخن ها زده است.

اول طور مقدمه میگویم که نوشته ها و نظرات سیاسی یک دوره درباره تمام دوره ها و حتی درباره یک دوره دیگر لزوماً صدق نمیکنند و درین باره بعضی محک ها موجود است که با مآدر شناخت اشخاص و نظرات شان کمک کرده میتواند. یکی ازین محک ها توافق بین گفتار ها، نوشتارها و اعمال است. اما چون اعمال سیاسی تغییر پذیر است، دانستن آنها از جمله مشکل ترین مسائل اجتماعی میباشد، بخصوص وقتی در نظر گرفته شود که افراد با تغییر سن و شرایط افق در جهان بینی خود تغییر می آورند و هم خود «نظم های اجتماعی واقیبت های تاریخی بوده که دستخوش تغییرات سریع و پیاپی است» (۱۸ اگر فرهنگ در آغاز دوره دموکراسی دهه پنجاه دموکرات مشروطه خواه بود شاید بعد از آن در دوره ای که شوروی در افغانستان نفوذ کرد و چپی ها تبارز کردند فکر خود را تغییر داده باشد و علایم میرساند که او چنین کرده است. نور محمد نره کی و ببرک کارمل هم چنین کرده اند.

انها پیش از آنکه حزب دموکراتیک خلق را که یک حزب کمونستی بود بنیاد گذارند به ترتیب اعضای وین زلمیان و انجمن پنتونستان بودند. در سایر کشورهای رو با تکشاف بخصوص در مستعمره های کشور های اروپایی در اسیا مبارزین سرشناس در ابتدا نشلمست بودند و بعد با دگرگونی نظم های اجتماعی کمونست شدند. (۱۹) چون در افغانستان عمر دوره دموکراسی کوتاه نبود با از بین رفتن آن که اکثر پشروان نهضت مشروطه بشمول صدیق فرهنگ در زندان ها انداخته

شدند خوش بینی آن دوره از بین رفت و بد بینی جای آن را گرفت. در مجموع ناکامی نهضت باعث آن شد که طریقه اعتدالی اهمیت خود را از دست دهد و افکار انقلابی چپی و راستی جدابیت پیدا کند. در عین حال، فکر قدرت گرفتن بکمک کشورهای خارجه رفته رفته قوت گرفت. بعد از آن هم سیاست گردانان اصلاح طلب و هم انقلابی کمتر متمایل بودند افکار خود را در لباس تحریر درازند اما در صحنه عمل بقدریکه میتوانند علنی و با مخفی کار میکردند و در صدد جلب کمک های خارجی در رسیدن باریکه قدرت دست بکار شدند. دوتا بودن در سبیه ها و بصورت مشخص دوتا بودن در نوشتارها و گفتارها هنوز هم عام تر گردید. مانع عمده یک تاپودن یا موافق بودن عقاید با کردارها بصورت عمومی کولتور مختنق و بصورت خاص نظام سیاسی پولیسی بود. حتی در دوره مشروطیت هم آزادی یاتوانی یکی بودن نوشتارها با کردارها محدود بود، با آنکه آزادی در این دهه باوج خود رسیده بود. در اینحال نوشتارها معرف واقعی افراد بخصوص کارداران رسمی شهری شده نمیتواند. اینحال مسلما بالای صدیق فرهنگ هم موثر بود.

من از تعداد زیاد افغانها شنیده ام که فرهنگ چپی بود ولی آنها نمیخواهند نام های شان گرفته شود. بعضی حتی گفته اند که فرهنگ به سبب چپی بودن تاحدی هواخواه اتحاد شوروی شده بود که باری کوشید ذریعه طیاره دوماشینه شوروی که در انوقت از منطقه وزیر اکبر خان مینه فعلی پرواز میکرد و مواد خوراکی و غیره به سفارت می آورد پناه ببرد، اما بگیرشد و بامر صدر اعظم سردار محمد هاشم خان پیدرش، مستوفی سید حبیب خان سپرده شد. شاید همین واقعه مسبب اخراج صدیق فرهنگ از لیسه استقلال شده باشد. داکتر سید خلیل الله هشمان میگوید که ((... فرهنگ ابتدا یکی از پیش اهنگان این ایدیالوژی [مارکسیزم لیننیزم] در افغانستان بوده و صدها شاگرد بشمول ببرک کارمل را تربیه کرده بود و این واقیعت بخود [سید قاسم] رشتیا وهمه روشنفکران وقت و دستگاه حکومت و سلطنت معلوم بود.)) ۲۰ بناغلی صباح الدین کشکی هم صریحا نوشته است که در دوره شاهی مشروطه ((فرهنگ با چپی ها بحدی نزدیک بود که بمشکل میتوانست میان سایر اعضای (ولسی جرگه) نفوذ وارد کند. علاوه بران، او تحت عنوان نظریات (لبرال) خود با کمونیست ها همدردی نشان میداد و بدین گونه درسی موارد، در حقیقت به پیشبرد اهداف شان کمک میکرد.)) ۲۱ فرهنگ در ولسی جرگه که برای یک دوره عضوان بود

به سبب داشتن مفکوره چپی و ذوق و سلوک های مشابه با اعضای پرجمی و سایر چپی ها نشست و برخاست میکرد، و از دیگران فاصله میگرفت. بناغلی اصف اهنک، که دوست قدیمی فرهنگ میباشد، بعد از وفات موصوف نوشت که «فرهنگ به مطالعه مارکسیزم لیننیزم پرداخته او یگانه فردی [در افغانستان] بود که [این] اندیشه مترقی را نسبت به همقطارانیش بیشتر... میدانست» (۲۲)

روایات و اقتباسات فوق و همچنان تذکرات من در کتاب و مقاله من نشان میدهد که صدیق فرهنگ چپی بود، با پرجمی ها همدردی نشان میداد و در پیشبرد افکار شان کمک میکرد. بعضی ها حتی گفته اند که موصوف عضو مخفی پرجم بود مثلیکه دیگران در ظاهر با حکومت روز و درحفا پرجمی بودند، اما در باره فرهنگ شواهدی در درست نیست که این ادعا را ثابت کرده بتواند. بنا بران در حال حاضر گفته شده میتواند که صدیق فرهنگ چپی غیر وابسته بود، باشاخه پرجم حزب خلق دموکراتیک همدردی نشان میداد، و این همدردی وقتیکه شوروی پرجمی ها را بقدرت رسانید شکل همکاری را بخود گرفت. اما اصطلاح چپی مبهم بوده از اصلاح طلبان تا افراطیان همه را در برمیگیرد مثل مارکست ها، روز نست ها، لیننست ها، ماوست ها، تراسکیست ها و امثال ان. معلوم میشود صدیق فرهنگ در اوان جوانی یعنی وقتیکه کوشید به شوروی پناه ببرد چپی افراطی و از ان بعد اعتدالی و روزنست شده باشد. اینکه او تا چه حد روزنست یا مارکست روزنست بود، هم معلوم شده نمیتواند، زیرا، طوریکه گفتم، درجه چپی بودن و یا روزنست بودن یا به عبارت دیگر درجه معتقد بودن بیک سیستم فکری به شرایط افاقی ارتباط میگیرد، و چون شرایط افاقی در حال تحول میباشد سیستم فکری شخصی هم تحول میکند و سیستم فکری سیاسی چون مفاهیم اخلاق دیر پا و مطلق نیست.

اما دریک جامعه مدنی فرد حق دارد هر فکری را که برای اصلاح امور انتخاب کند برای تطبیق ان تلقین و کار کند بشرطیکه فکر و عمل او باقانون اساسی کشور مخالف نباشد و خود در خدمت کدام کشور خارجی قرار نگیرد. چون در این عصر دولت ملی در اثر مخالفت افراد با قانون اساسی و یا در خدمت قرار گرفتن شان به خدمت کشور خارجی نظم جامعه و دولت ملی برهم میخورد و همسایگان بدینیت از این حال بِنفع خود استفاده میکنند لازم میدانم در این باره باختصار صحبت کنم.

برای اینکه از قانون اساسی پیروی شود جتمی است که قانون اساسی و ثقه راستین ملی باشد یعنی انجنانیکه دران صلاحیت و مسئولیت جامعه در برابر افراد واقعبینانه معین شده باشد حقوق اساسی و مسئولیت های افراد، دران واقعبینانه تضمین و معین میباشد؛ افراد و حکومت (به نمایندگی از جامعه) بمندرجات ان عمل کنند مگر در افغانستان که تاکنون شش قانون اساسی در ان تدوین شده حکومت بیشتر از افراد قوانین را پایمال کرده و افراد آنها را بالاخره لغو کرده اند. فکر پابندی بقوانین بنا بران در این کشور ریشه نگرفته است. باآنکه در عصر با حقوق اساسی افراد عالمشمول شده افراد مکلف اند از قوانین کشور خود پیروی کنند و در قوانین اساسی باید حقوق اساسی عالمشمول افراد مندرج و تضمین باشد. در حال، در هر صورت مخالفت با قوانین امنیت و نظم که وجود ان برای زندگانی اجتماعی جتمی است مختل میگردد و امکان از بین رفتن دولت ملی فراهم میگردد. به افغانستان وقتی خطری متوجه میگردد که افراد یا تعدادی از آنها اله پیشبرد و اغراض همسایگان بدنیت کردند. چون پنج کشور مسلمان افغانستان را احاطه کرده و تمام آنها بین خود مردمان منسوب به همین اقوام دارد که عمدتاً در اطراف سرحدات همدیگر زندگی میکنند، همسایگان مباحر وقتی که در کشور مانا رومی پیدا شده در امور داخلی ان مداخله کرده اند. نیت بد این کشور ها بعد از ضعیف شدن افغانها در نتیجه مقاومت موفق شان علیه قشون متجاوز شوروی متوفاً ثابت شد. این کشور ها بخصوص ایران و پاکستان بعد از ان که افغانها قشون اشغالگر را به عقب زدند، و خود شوروی تجزیه شد و کشورهای دوست دوره جهاد ملی بخصوص امریکا، از افغانستان و منطقه فاصله گرفتند در امور داخلی افغانستان جنگ زده خود را هنوز هم دخیل تر ساختند و با دادن پول و اسلحه به گروههای افغانی زیر نفوذ خود، و همپسازان با تحریک آنها در مسائل قومی، لسانی و مذهبی به انواع دسائس و توطئه ها پرداخته اند. این مداخلات علاوه بر آنکه مسبب ویرانی کابل و به وجود آمدن اداره های متعدد خود مختار در کشور شد دور نمایی حل مسئله افغانستان را تاریک تر ساخت. نیت بد این کشور ها از این هم معلوم میگردد که آنها حتی در دوره جهاد ملی اشخاص و تنظیم های متمایل به خود را به نام های فرقه های مذهبی، اقلیت های قومی، عدالت اجتماعی، ایدئالوژی سیاسی و هم با رجوع به شهون قدرت خواهی و زر دوستی بعضی ها زیر نام های در ظاهر خوش آیند انقلاب

کارگری، انقلاب اسلامی، تأمین حقوق اقلیت های قومی، اسلامستان، فیدریشن و امثال آن به سوی خود جلب کرده اند و با این کار خود معکوساً مفاهیم ملی را که پایه افغانستان را به حیث یک کشور مستقل و پایه دولت ملی را بحیث تنظیم کننده حیات ملی تشکیل میدهد از قبیل اصل حاکمیت ملی، استقلال ملی، اصل خود ارادیت، تاسیس حکومت از روی انتخابات ویا لویه جرگه و امثال آن ضعیف ساختند. ضعیف ساختن مفاهیم ملی در اصل زمینه سازی برای از بین بردن افغانستان بحیث کشور مستقل میباشد. کمونست ها و اسلامتها (مسلمان های تندرو و انقلابی) با داشتن تعلقات با خارجی ها همواره شناخته شده بودند. اما آنچه قابل اندیشه است این است که حتی در جمله افغانهای مشروطه خواه، استقلال طلب و دیموکرات هم بعضی ها در روز های آزمایش ملی به تعهدات خود با ملت پایبند نماندند. و به بهانه «ظلم آل یحیی»، «فاشوزم» و «برتری خواهی» پشتون ها را هی را در پیش گرفتند که در تأیید اجندا های همسایگان بدنیت و در ضدیت با مفاهیم ملی تمام شد. از یک نگاه تجاوز شوروی افغانها را در معرض بزرگترین آزمایش ملی قرار دادند. در این آزمایش ملی صدیق فرهنگ که زمانی خود را «دموکرات»، «مشروطه خواه»، و «مخالف استبداد» قلمداد میکرد ناکام ماند. او نه آنکه با تجاوز مخالفت نکرد، عهده مشاوره صدارت را، در حالیکه عهده دار کدام مقام رسمی هم نبود قبول کرد، و در خدمت رژیم در آمد که اتحاد شوروی آن را با زور قشون خود بقدرت رسانیده و این رژیم تنها از طرف حزب رسمی که در اصل کمونیستی بود با طرز دکتاتوری اداره میشد. صدیق فرهنگ با این عمل خود بان قانون اساسی مخالفت کرد که خود در تدوین آن سهم گرفته بود. در اولین ماده این قانون مسجل است که «حاکمیت ملی در افغانستان بملت تعلق دارد». اگر فرهنگ با این اصل و یا حتی به سیستم وطن بهر شکل که میباشد معتقد میباشد، در هر حال با آن وفا دار میباشد. معلوم است که او سیستم سیاسی چپی رقم پرچم را مرجح تر میدانست، اومی فهمید که قبولی عهده مشاوره در رژیم که آن را ملت افغان نی بلکه قوه نظامی اتحاد شوروی نصب کرده بود مخالف اصل حاکمیت ملی و دولت ملی بود. اومی فهمید که مشاوره صدارت وظیفه سیاسی بوده او را مأمور میساخت که برای مستقر شدن همین رژیم مشوره ها بدهد و تجاوزز جستجو نماید. با آنهم او این عهده را پذیرفت در حالیکه در دوره شاهی مشروطه یعنی در دوره ای که آن قانون اساسی حکم فرما بود

که فرهنگ در تدوین آن سهم گرفته بود و بقول خودش دعوت های داکتر محمد یوسف ، و محمد هاشم میوند وال صدر اعظم آن دوره را برای قبول کردن عهده وزارت پلان رد کرده بود. ۲۲ بر عکس او دعوت ببرک کارمل را پذیرفت و شاید این قبولی وی بخاطری بوده باشد که فرهنگ به سبب داشتن روابط خاص با کارمل فکر میکرد که در افغانستان بالاخره دوره ی آمده که اوبیجیت چپی میتواند صاحب اقتدار شود. فرهنگ این را هم در نظر داشت که از مخالفت و اقتدار پرچمی ها در طرد خلقی ها و امینی ها و بصورت عمومی در مغضوب نمودن پشتون ها که او آنها را در کتاب خود « برتری خواهان » و « فاشست » خوانده اند استفاده خواهد کرد. انگیزه های واقعی فرهنگ در قبول کردن عهده مشاوره صدارت هرچه بوده باشد، موصوف برای آن این دلیل تراشیده است که « چون برای بیرون شدن از کشور به پاسپورت ضرورت داشتم (زیرا به علت مریضی مزمن قلبی نمیتوانستم از راه گریزی خارج کشور شوم) پیشنهاد او [کارمل] را در برابر وعده پاسپورت به هند برای معالجه پذیرفتم. » ۲۴ بقولی « این دلیل خنده آور و بچه گانه است » و بدلائل زیر رد میشود. یکی اینکه اگر او نمیخواست مشاور کارمل شود، مریضی او بهترین دلیل برای رد پیشنهاد وی میشد. دیگر اینکه او در منزل خود ماند که به ملاقات او رفته بودیم، گفت که او این وظیفه را پذیرفت به سببی که کارمل به او اطمینان داد که میخواهد آن وعده ها را ایفا نماید که در اولی جرگه برای تشکیل حکومت دموکرات ملی داده بود تا با تشکیل آن زمینه بازگشت قوای شوروی ماعد گردد. دیگر اینکه بقول مولف انتونی هاین که من آن را در کتاب خود نقل نموده ام کارمل بفرهنگ وعده داده بود که موصوف در حکومت او « قدرت اقتصادی » خواهد بود. فرهنگ بر علاوه شاید به سببی هم این عهده را پذیرفته باشد که فکر میکرد قشون شوروی آنچنانیکه در کشورهای اروپایی شرقی حکومتی کمونستی را نصب کرده بود در افغانستان هم چنین حکومت را جایجا خواهد نمود و خودش در آن طوریکه کارمل برایش وعده داده بود « قدرت اقتصادی » خواهد بود. علاوه بر آن معلوم است چپی بودن و همدردی داشتن او با شاخه پرچم فرهنگ را به موفق شدن شوروی در افغانستان خوش بین نموده بود. از قبول عهده مشاوره او معلوم میشود که فرهنگ مانند بسیاری از حکومات خارجی در باره توان افغانها در دفاع از وطن مایوس بود. او در کتاب خود هم روحیه دفاعی افغانها را در برابر مهاجمین استیلاگر آنچنانیکه

مورخان، بخصوص میر غلام محمد غبار، برجسته نموده است، برجسته نکرده است. او حتی مبارزات افغانها را در برابر قشون متجاوز انگلیس در جریان جنگ اول شان ((سراسر منفی خوانده است)) ۲۵ در حالیکه علیقلی میرزا یک ایرانی معاصرانرا ((ننگی عظیم در افغانستان بر سپاه انگلیس)) خوانده که ((هماناماندوی درممالک آسیایچ دولت راروی نداده)) ۲۶. در حال اگر فرهنگ بروحیه مبارز افغان معتقد می بود و درک می کرد که موقعیت کشور شان به همجوار بودن ان با پشتونستان برای جنگ دفاعی مساعد میباشد شاید این وظیفه را نمی پذیرفت و مثل بسیاری از همالان و همپایه های خود کم از کم عزلت اختیار میکرد مگر او نه ان که چنان نکرد عضو موسس ((کمسیون عالی کنگره موسس، جبهه ملی پدروطن، جمهوری دیموکراتیک افغانستان)) هم شد که رژیم کارمل میخواست از ان به حیث لویه جرگه در آینده استفاده کند. (۲۷) والعینت این است که صدیق فرهنگ برخلاف ادعا های خود میخواست با رژیم دست نشانده به همکاری خود دوام دهد و از شخص کارمل خواهش نمود که او را به حیث سفیر مقرر کند. افغان قابل اعتمادی خواهش او را از زبان خود کارمل چنین بازگو میکند. ((ببرک کارمل چپی په ۱۹۹۰ کې د شوروي څخه بیرته افغانستان ته راوړل شوی و د دوهم مکرویانو په ساحه کې په مخه راغی او غوښتل یې چې له ما سره ډیرې خبرې وکړي. هغه ورځ زه چیرته تلم او د خبرو فرصت می نه درلود، خو بیا هم ببرک نژدې یو ساعت مائل کړم او د هرې خوا یې خبرې شروع کړې او دخبرو په ترڅ کې یې وویل چې فرهنگ په خپل کتاب کې ماته ډیر بد ویلی دی. ما په خواب کې ده ته وویل چې تاته د بد ویلو وار دده د کتاب په دریم جلد کې رسیږي. ببرک راته وویل چې په دغو دوو جلدونو کې هم ماته بد ویلی دی. ببرک زیاته کړه چې ته پوهیږي چې فرهنگ ولې ماته بد ویلی دی؟ ما ورته وویل چې زه نه پوهیږم ... ببرک وویل چې فرهنگ زما مشاور و او دی غواړی چې ماته په بد ویلو خپل مشاوریت پست کړی. ببرک زیاته کړه چې فرهنگ یوه ورځ زما څخه خواهش وکړ چې که زه دې په هند کې سفیر مقرر کړم. ببرک وايي چې ما ورته وویل چې موږ ډاکټور حسن شرفی په هند کې د سفیر په حیث مقرر وو. علت یې دادی چې هندوان داود خان ته ډیر ارادت لری او ډاکټر شرفی د داود خان دوست دی. ببرک وویل چې ما فرهنگ ته وویل چې تا به په یوگوسلاویا کې دسفیر په حیث مقرر کړم. ده موافقه وکړه او ما د فرهنگ اگریمان دیوگوسلاویا د دولت څخه مطالبه کړ. څرنګه چې د یوگوسلاویا دولت نه

غوینتل چي د افغانستان سره د سفارت په سوبه مناسبات وساتي په همدغه دليل يې د فرهنگ اگريمان رد کړي. او فرهنگ امریکاته ولاړ او هلته مجاهد سو... بدین ترتیب چون صدیق فرهنگ باوجود خواهش او سفیر شده نتوانست در مارچ ۱۹۸۱ کابل را به قصد هند لږک کرد. سخن اصلی در اینجا است که موصوف وقتی از همکاری با رژیم دست نشانده دست کشید که احتمال مستقر شدن رژیم ضعیف شده، خودش سفیر شده نتوانست و احتمال ((قدرت اقتصادی شدن)) او هم از بین رفته بود. تا آن وقت مجاهدین کشور را به استثنی شهرها و ششگروهي ان ازاد نموده و باشندگان کابل یعنی انهایی که فرهنگ را وقتی به بناروالی و اولسی جرگه برگزیده بودند در سه حوت سال ۱۹۸۰ برضد شوروي ها و رژیم دست نشانده ای شان قیام بزرگ برپا کردند وشاگردان معارف و محصولات پوهنتون براه انداختن مظاهره ها جانبازی ها کردند. در این وقت برخلاف توقع فرهنگ جهاد ملی کم نظیر برضد شوروي های متجاوز و رژیم تابع شان قوت گرفته بود و قوای اشغالی مدافعان ناموس افغان را با افراد ملکی میکشند و کشورشان را ویران میگردند. برای فرهنگ که با در خدمت قرار گرفتن در رژیم دست نشانده مولید سیاست اشغالی شوروي شده بود دیگر دیر شده بود. میرمحمد صدیق فرهنگ بر خلاف مرامنامه حزب وطن خود که ((حفظ استقلال و تمامیت افغانستان)) هدف ان بود عمل کرده است. مهم تر این است که فرهنگ با این عمل خود نیز برضد استقلال ملی و برضد دولت ملی و در مجموع بر خلاف مصالح ملی رفتار کرده است و این عمل او غیر قابل دفاع میباشد. اگر این عمل او خیانت ملی نباشد میخواهم بدانم که خیانت ملی چیست؟ نویسنده ی بانام مستعار صمدضمن تقریظی بر جلد دوم کتاب فرهنگ زیر عنوان ((تاریخ نویسی با چشمان بسته و وجدان خفته)) حکم نموده است که ((این در واقع آخرین میخ بر تابوت روشن فکری و ازادی خواهی او بود)) ۲۸

امین فرهنگ چند موضوع دیگری را هم در میان آورده است، اما اکثر آنها به حدی سخیف است که لازم نمی دانم به تمام آنها جواب دهم در باره اینکه قرار ادعای امین فرهنگ من ((بزرگترین اهانت را به لویه جرگه روا داشتم و صدیق فرهنگ در جهت تقویت ان ابتکارات کرده است)) زود بحث میکنیم. اکنون به نوشته زیر او جواب کوتاه میدهم. نوشته او این است که ((حق ترجمه مقاله شما را با انگلیسی و تحویل دادن انرا با مقامات کارفرمای امریکای شما توام بایستی از جعلکاری

های شما را در تاریخ معاصر افغانستان برای خود محفوظ نگاه میدارم)) من حیرانم که یک داکتر و یک پوهیالی چطور حاضر میشود این چنین نوشته بنماید. و با آن وقت خود و دیگران را ضایع کند. مگر این فکر خام او به من موقع میدهد که انرا به طرح نمودن چند سوال رد کنم. پس از اومی پرسیم که این مقاله مال شماست؟ نی نیست. آیا این مقاله برای شما میراث مانده است؟ نی نمانده است. آیا نویسنده آن صلاحیت انرا به شما داده است؟ نی نداده است. در صورتیکه جوابهای این سولها منفی است شما صلاحیت قانونی ترجمه نمودن و محفوظ نگاه داشتن آن را از کجاء بدست آورده اید؟ یک سوال دیگر. آیا به شما معلوم است که من در امریکا از خود یک کار فرما داشتم و با دارم؟ برای من خود معلوم نیست. از روزی که من در امریکا پناهنده شده ام شش ماه انرا در پوهنتون هوایی تتبع کرده ام که ما حاصل آن کتاب من است و مدت سه ماه را در پوهنتون کلیفورنیا در سان دیسگو تاریخ افغانستان معاصر را تدریس کرده ام و باقی مدت در خانه خود بودم. چون من کار فرما نداشتم و نه دارم معلوم است در نظر دارید راپور من را به کدام مرجع دیگری امریکایی تحویل دهید. در این صورت بلاخره مهم تر از همه سوال این است که شاعلی محمد امین فرهنگنک آیا بحدیث یک داکتر، به حدیث یک پوهیالی، به حدیث یک افغان و بلاخره به حدیث یک انسان برای خود کسرشان نمیدانید که خود را به تحویل دادن راپور موظف مینمایید، ولو که تحویل دادن آن به کدام مقام امریکایی و به فکرتان درباره ((جعلکاری)) من باشد. فکر کن!

اکنون در پایان این نوشته میخواهم در باره آن نقاط به اختصار بحث کنم که قبلا وعده داده بودم.

۱- امین فرهنگنک در شماره ۱۹۴ جریده امید مینویسد که: ((کارگر به حدیث یک پشون بر موسسه عالی سیاسی افغانی یعنی لویه جرگه بزرگترین اهانت را روا داشته است، در حالیکه فرهنگنک به اصطلاح او هزاره سنگلاخی... از این موسسه دفاع و انرا مملکی اراده مردم افغانستان معرفی مینماید.)) امین فرهنگنک بعد از آن جمله ذیل صدیق فرهنگنک را از گزارشات لویه جرگه سال ۱۳۴۳ به ترتیب ذیل می آورد: ((... ما فعلا راجع به یکی از موسسات مهم سیاسی مملکت صحبت میکنیم و میخواهیم طرز انتخاب و ترتیب این مجلس کبیر ملی را تعیین کنیم. از جمله تدابیر که در این جاه اتخاذ شده سیستم ازاد انتخابات ازاد، مستقیم، عمومی و سری است که مترقی ترین سیستم در تمام جهان

می باشد و ما انرا در شورا تطبیق میکنیم . و چرا انرا در یک مجلس بسیار مهمتر از شورا که عبارت از لویه جرگه باشد تطبیق نه نماییم ؟) من در مقاله خود گفته بودم که ((لویه جرگه که اصلاً در شرایط معاصر به یک موسسه ارتجاعی تبدیل شده است در دوره داؤد خان هنوز هم ارتجاعی تر شد)) .

صدیق فرهنگ که به قول خودش ((از جمله تسوید کنندگان قانون اساسی سال ۱۲۴۳ عضو کمیسیون لویه جرگه سال ۱۲۶۴ بود)) برخلاف انتباهی که در جمله فوق خود در جهت تقویه لویه جرگه داده است ، آنرا محدود تر ساخته است . در لویه جرگه عنعنوی سهم نمایندگان ملت بیشتر و از حکومت کمتر بود . در آن اعضای هردو مجلس شورای ملی ، نمایندگان انتخابی از ولسوالی ها و مراکز ولایات و کابل اشتراک میکردند . در آن همچنان تعدادی از معاریف ، روحانیون ، علماء و مامورین بلند رتبه ملکی و نظامی عضو میشدند . آنها که جمعاً متنفذین ملی و دولتی بودند چنان مجلس کبیر ملی را تشکیل میدادند که در آن تعدادی نمایندگان انتخابی (ولو که تعدادی از آنها نتیجه اتفاق نه انتخاب بودند) به مقایسه اعضاء انتصابی و یافرمانی بیشتر و متنفذتر بودند . در اینصورت لویه جرگه عنعنوی اراده ملی را تمثیل میکرد و ملت و حکومت از فیصله آن حمایه مینمودند مگر صدیق فرهنگ (البته با سایر اعضاء کمیسیون) به قرار ماده ۷۸ قانون اساسی انرا محدود تر نمود قرار این ماده ((لویه جرگه مرکب است از اعضاء شورا (اولسی جرگه و مشرانو جرگه) و روسای جرگه های ولایات . در این صورت لویه جرگه عبارت از اعضاء شورا جمع ۲۸ عضوی دیگر (روسای جرگه های ولایات) و شاید هم تعدادی از مامورین ملکی و نظامی گردد . به این حساب لویه جرگه جدید بمثل لویه جرگه عنعنوی ممثل اراده ملت شده نمیتوانست . محترم محمد علم فیض زاد مؤلف کتاب جرگه های بزرگ ملی افغانستان میگوید که به این ترتیب ((جرگه بزرگ ملی به مفهوم و معنی واقعی آن از بین برده شد و در عوض شورا ملی جانشین آن گردید .)) و ((حکومت ها به غرض این که دست آزاد تر در امور داشته باشد سهم ملت از این جرگه های مهم ملی را کاسته اند .)) ۲۹ در باره همین نوع جرگه رسمی حکم من صدق میکند که گفته بودم ((لویه جرگه که اصلاً در شرایط معاصر به یک موسسه ارتجاعی تبدیل شده است در دوره داؤد خان هنوز هم ارتجاعی تر شد)) من باید عوض کلمه "ارتجاعی" کلمه "سخ" را استعمال میکردم .

۲- امین فرهنگ مقاله مرا به نام «با از بین رفتن داود خان بساط امین عبدالرحمن خان چیده شد.» مثل معمول از قرینه خارج نموده تعبیرات عندی به آن ضمیمه نموده و کوشیده است نشان دهد که گویا من با خلقی ها همدردی و همکاری نموده ام. صدیق فرهنگ هم مرا «هواخوا» دوره تره کی و امین قلم داد نموده و حتی گفته است که من در دوره خلقی وظیفه استادی پوهنتون را «مطابق دستور دولت» اجرا کرده بودم. من این اتهامات را به ترتیب ذیل رد میکنم.

- مقاله ای یاد شده فوق من در شماره های ۷ و ۶ روزنامه انیس یعنی یک ماه بعد از کودتای ثور نشر شد که در آن وقت چهره واقعی حکومت پوره معلوم نبود و باستانی تشدید که هنگام اجرای کودتاه صورت گرفته تا آن وقت وقایع عمده خشن واقع نشده بود، و یا به من معلوم نه بود. برعکس حکومت با الفاء کانکور صنف ۸ که تمایل آن در دوره داود خان وحشتی را بین والدین شاگردان تولید کرده بود و بخش نمودن نایعات در باره رها نمودن بندهی ها و تبلیغات وسیع که حکومت در باره خدمت به مردم به راه انداخته بود، به حدی جلب توجه کرده بود که متحولین و مامورین به حکومت اعانها دادند من در چنین فضاء مقاله خود را نوشتم و در پایان آن گفتم که «با از بین رفتن سیستم دولتی دارد خان در حقیقت بساط امیر عبدالرحمن خان چیده شد. و یک دوره پر امید برای اکثریت مردم برای اولین بار در تاریخ افغانستان آغاز شد.» البته این جمله من خوشبینانه بود اما این خوشبینی من زود گذر بود و من در اظهار ان تنها نه بودم. نویسندگان دیگری من جمله مرحوم محمد ابراهیم صفا، مرحوم عبدالرشید بیغم و مرحوم سید قاسم ربتیا بنام مستعار 'حبیب زاده' مقالات نشر نموده اند. از جمله ربتیا یک تعداد مقالات در روزنامه انیس نشر کرده که در آن ضمن اظهار خوش بینی به حکومت خلقی محمد نادر شاه و سلطنت خاندانی او را به عبارات ذیل یاد کرده است: «مخالفت روشنفکران افغانستان با پادشاهی دسیسه امیر نادر خان (۱۵ جوزا ص ۵) 'مکتوب (که کدام هواه خوا نادر خان به یکی از جراید هند برای نشر ارسال کرده بود) در حقیقت جعلکاری نادر را به خوبی ثابت میگرداند و ضمناً همکاری حکومت انگلیس را برای سرکوبی وطن پرستان افغانستان که مخالف نادر خان بودند.» «اسناد محرمانه دولت برطانیه دورویی و وطن فروشی نادر را اشکال میسازد.» «در این جبهه یک جنبه خاص این مناسبات خاص مخفی که عبارت از معامله گری نادر به دولت انگلیس در مورد استقلال افغانستان و قبول نفوذ سیاسی

و اقتصادی و انحصار بلامانع آن کشور در وطن عزیز ما باشد، با اسناد و اوراق محرمانه دولت مذکور... بطور مختصراً اشاره میکنم.)) (۸ سرطان ۱۳۵۷ ص ۵) ربتیا در خاطرات خود به این نوشته ها اشاره میکند و میگوید که در اترصرار مامورین حکومت خلقی فیصله نمودم که ((چند مضمون نوشته به دسترس شان بگذارم تا از شر شان نجات یابم)) ۳۱ این نوشته چنان معنی میدهد که ربتیا آنها را برای نجات خود و نه برای معلوم کردن حقایق نوشته است. حالا فهمیده نمی شود که نوشته های موصوف تا چه اندازه حقیقت دارد و او باید این موضوع را در خاطرات خود روشن مینمود، تا نوشته های موصوف مورد اعتماد قرار میگرفت. در هر حال همین ربتیا با همین نوشته هایش در دوره مهاجرت تا وفات او در بهار سال ۱۹۹۸ مشاور پسر و جانشین همین محمد نادر شاه مرحوم یعنی محمد ظاهر شاه سابق افغانستان بود و در دوره سلطنت اومدیر، رئیس، مستقل وزیر سفیر بود با آنکه موصوف به قولی در دوره صدارت محمد هاشم خان در اترسرفت لکت های پستی که در آن وقت یک موضوع حساس سیاسی بود، محاکمه و به حبس و ترک وظیفه محکوم شده بود. ۳۲

مقصد اصلی از نوشتن مقاله یاد شده من اینست که حکمرانان جدید خلقی را از عواقب زیاده روی ها و استبداد که علی العموم بعد از به اصطلاح پاشاه گردشی واقع میگردد پرجذر نمایم مگر هر آنچه را که من در آن گفته ام به فکر من حقیقت دارد، و وقوف بر حقیقت دوره امیر عبدالرحمن خان به قدری بالا می مؤثر شده بود که از سیاست عملی گریزان باشم. در دوره جمهوری محمد داؤد خان هم وقوف بر بندی بودن به تعداد ۷۴ تن از جمله مخالفات حکومت به نام مریضان عقلی و عصی در علاوالدین و قلعه زمان خان مرا به سیاست عملی افغانستان هنوز هم بدین تر نمود (به قولی از جمله این بندی ها به تعداد ۳۷ تن آنها به امر آمر شعبه جنایی ولایت کابل بنام الیاس زنده به گور شده اند.) اما خوشبینی من آنچنانیکه در جمله یاد شده مقاله من افاده شده بود زود گذر بود و این زود گذری از نوشته های زیر نمایان است.

۳- در این بخش آخرین نوشته خود میخواهم را جمع بموقف خود در دوره حکومت خلقی با این ارتباط بحث کنم که هر دو فرهنگ مدعی اند که من ((بدستور دولت)) خلقی وظیفه استادی را ایفا نموده یا آن همکاری کردم.

درست است که من در دوره خلقی در پوهنتون وظیفه استادی را ایفا نموده ام، مگر من صرف به تبعیت از فکر و روش خود تدریس نموده ام بدون آنکه در آن وقت یا در اوقات دیگر ملاحظات غیر علمی را بخاطر خوش نمودن این و یا آن و یا حکومت در نظر گرفته باشم و چون من به پابندی به اصول علمی شناخته شده بودم هیچ کس و یا مقامی به من دستور نداده است، و یک تعداد دوستان که سفارشات نموده بودند، در من اثر نکرده است. در دوره حکومت پرچمی هم هیچ مقامی بمن دستور نداده است، یا وجودیکه در این دوره موقف ضد شوروی من واضح بود. تنها بناغلی عبدالله منشی حزب رسمی در پوهنتون دو هفته قبل از بندی شدن من در تبعه دوست مشترکی پیغام فرستاد که از مخالفت با شوروی در صحن پوهنتون منصرف شوم. علاوه بر آن من مضمون خود را که تاریخ افغانستان معاصر بود مثل سابق تدریس میکردم یعنی بعد از کودتای ثور هم آن را از روی مفاهیم مارکستی تدریس نمی نمودم. اینک صدیق فرهنگ میگوید من بدستور دولت خلقی وظیفه استادی را اجرا میکردم، نظر مرا در باره غیر متقی بودن او بعینت مولف هنوز هم قوی تر مینماید. اگر او با این فکر باشد که استادان پوهنتون همانند مامورین دولت مجبور بودند بدستور دولت تدریس کنند به غلط رفته است. درست است که عده قلیلی از استادان در تدریس اصطلاحات مارکستی را بکار میبردند مگر بیش ترین استادان مستقلانه تدریس میکردند. استادان، بر خلاف مامورین دولت، در تدریس از آزادی بر خوردار بودند و این آزادی از ماهیت مسلک شان که تدریس علم است و تدریس بدون آزادی ناممکن است، نشیات میکرد. هیچ مقامی غیر از استادانه صلاحیت و نه وسایل تحدید آزادی درسی را دارد، مگر آنکه استادان یا تظمیع و یا تخویف شوند. استادان تظمیع و تخویف شده نمیتوانند مگر آنکه خود شان با آن راضی گردند. استادان که بر علم و آزادی درسی و بر خود اکتار داشته باشند، تظمیع و تخویف نمیشوند. برعکس آنها از وظیفه درسی قدر نموده و با وجود بی وسیله گی احساس قوت میکنند. آنها میدانند که علم مسبب تحریک شعور میگردد و آنها در ایجاد شرایطی مؤثر میگردند که سر انجام در جمله چیز های دیگر، به سقوط حکومت خود کلامه منتهی میگردد. برای شخص من صنف جایگاه مسرت، قوت و افتخار بود. البته استادان که پهلو تدریس وظایف اداری را اجرا مینمودند، مقداری از آزادی را از دست میدادند. من در تمام عمر خود وظیفه خالص اداری را اجرا نکرده ام. بعد از برگشت بوطن

از تحصیلات عالی در ۱۹۶۸ در پوهنتون استاد شدم و پیش از آن مدیر مجله کابل بودم. علاوه بر آنکه طوریکه پیش گفتیم، به سیاست عملی علاقه نداشتیم و نمی‌خواستیم در زنجیر آمریت و ماموریت دولتی خود را مقید نمایم. همین سبب بود که به استثنای دوره اول جوانی که عضو ویزین زلمیان بودم، عضو هیچ حزب دیگر نبودم. اما چندی بعد از آنکه تانک های روس را با عساکر آن صبح روز ۷ جدی ۱۳۵۸ در میرویس میدان کابل دیدم بطرحوم پوهاند فضل ربی پژواک، پوهنوال داکتر محمد عثمان روستار، پوهند وی داکتر محمد طاهر هاشمی، داکتر سیدخلیل الله هاشمیان، و داکتر عبدالله حقایقی تا بندی شدن خود در اپریل ۱۹۸۲ در کدر رهبری اتحادیه عمومی استادان و محصلان افغانستان فعالیت میکردم. تا آن وقت بتعداد ۲۹ تن استاد با ما در خفا عهد بسته بودند و قرار بود که در آینده نزدیک به فعالیت علنی شروع کنیم. در عقب این اتحادیه درجه آزادی خواهان شامل بودم که تعدادی از استادان قبلا تاسیس کرده بودند. اما خادبا تمام طول و عرض خود مرا نه شناخته و متهم به کدر رهبری هم در گروه ما وستی رهایی وهم در حزب افغان ملت نمود. پرچمی ها یا بعضی از آنها مرا اخوانی و یا افغان ملتی و بعضی ها خلقی میخواندند. امین فرهنگ مرا حتی ((همکار عمال کمونیست دولتی)) خوانده است با آنکه در یک جای دیگر گوید که او مرا نمی شناسد. در حال در کله هیچ یکی از آنها این فکر خطور نکرد که یک شخص میتواند با آنکا بر وجدان و فکر آزاد خود زندگی کند.

۴- اکنون بعد از این مقدمه کوتاه بر میگردم بموقف خود در دوره حکومت خلقی. هنگام کودتای نور من علاوه بر مدرس امریسا رهنسب تاریخ بودم. اما بعد از آنکه طاهر علمی بحیث رییس فاکولته ادبیات مقرر شد مناسبات من با او تیره شد. موصوف بعد تقرر خود از من چند پیراهن و نکتایی مطالبه کرد مگر من مطالبه او را بخود کسر شان دانستم و معذرت خواستم. شاید شخص دیگری از آن چنانس بنفع خود استفاده مینمود. در هر حال به تعقیب آن طاهر علمی رساله مرا بنام افغان، افغانستان و افغانها و تشکیل دولت در هندوستان فارس و افغانستان که از طرف پوهنتون تازه نشر شده بود، مصادره کرد و دلیل آورد که من در آن حکومت خلقی را با حکومت دوران امیر عبدالرحمن خان مشابه خوانده ام. جمله من که او به سبب آن رساله را مصادره کرد این بود که من آن را در آخر آن بضم نتیجه آورده بودم با این ترتیب که

«در دوره های مابعد از حکومت امیر عبدالرحمن خان افغانستان هم بلحاظ سیستم دولتی و هم بلحاظ ساحه ادامه و شکل انکشاف یافته دوره امیر عبدالرحمن خان میباشد.» علمی از رئیس پوهنتون بناغلی سعیدی خواست که حق التالیف ان هم از من گرفته شود. من با رئیس پوهنتون استدلال کردم که در او تأثیر کرد. شاید به سبب همین تأثیر بوده باشد که از طرف علمی ضرر دیگری بمن نرسید. سعیدی که در دوره اشغال طور مرموزی مسموم شد یک شخص عالم و بی ضرر بود. رساله من مصادره شد مگر فرهنگ دوستانی چون بناغلو حبیب الله رفیع و زلمی هیواد مل ترتیبی گرفتند که بموجب ان تعداد زیادی از ان بیازار عرضه شد. در هر حال به تعقیب ان حکومت تصمیم گرفت که صد مین سالگرد مقاومت افغان ها بمقابل تجاوز انگلیس را تجلیل نماید. مقامات پوهنتون بشمول طاهر علمی از من که در این مورد تخصص داشتم طور خاص توقع داشتند که ضمن تجلیل از مبارزات آزادی خواهی افغان ها کلمات مساعدی نشر حکومت شان کنم. مگر من که در ان وقت چهره خشن حکومت معلوم شده بود نمیتوانستم در مسایل غیر درسی در فعالیت سهم بگیرم. در مجلس که بریاست بناغلی علی گل پیوند معین وزارت اطلاعات و کلتور به همین مناسبت دایر شد سید قاسم رنیتیا، من و دیگران در ان اشترک کردیم. من از عضویت در ان کمیته ابا برزیدم که بریاست رنیتیا برای تدوین رساله در ان مورد بمیان آورده شد. مقاله را بنام معاهده گندمک جهت نشر در ان وعده دادم. ولی ان را عملاً سطحی نوشتیم، رنیتیا برای بهتر شدن ان پیشنهادات کرد ولی من پیشنهادات او را رد کردم. مقاله من از نشر باز ماند. رنیتیا و همچنان صدیق فرهنگ و دیگران همکاری قلمی نمودند و مقالات شان در یک مجموعه به نشر رسید. دیگر اینکه پوهنتون از من بحیث امر دیپا رتمنت تاریخ خواست مجلسی در ایدیتوریم پوهنتون تنظیم نمایم. مثن چنان کردم ولی خود من با ان که امر دیپا رتمنت بودم و در موضوع تخصص داشتم از سهم گرفتن در ان طرفه رتتم باین ترتیب که من عمداً آخرین نوبت سخنرانی را بخود اختصاص دادم. و در روز تجلیل نوبت بمن نرسید. رئیس پوهنتون، طاهر علمی و داکتر گل محمد نور زوی رئیس اکادمی علوم به عین همکاری من پی بردند مگر چون داکتر نور زوی هم مثل سعیدی یک شخص عالم و بی ضرر بود و در عین حال دوست شخصی من بود، ضرر دیگری غیر از بر طرف شدن از امریت دیپا رتمنت

بمن نرسید و من تا سقوط حکومت خلقی فقط بچیت استاد تدریس
میکردم.

منابع

۱. محمد امین فرهنگ ، " تبصره بر دو مکتوب " افغانستان در پنج قرن اخیر ، جلد دوم ، چاپ امریکن سپیدی ، هرنندن در ورجینیا، امریکا ، ۱۳۶۹ / ۱۹۹۰ ، ص ۳۳
۲. محمد امین فرهنگ ، د ، " از حقیقت گویی تا جعلکاری " جریده امید ، شماره ۱۹۳ ، ۱ جنوری ۱۹۹۶ ، ص ۳
۳. محمد امین فرهنگ د " تبصره بر دو مکتوب " اثر مقاله یادشده ، ص ۳۳.
۴. د " از حقیقت گویی تا جعلکاری " مقاله یادشده ، ص ۳۳.
۵. دانلد هالد ، خوب نگاشتن ، لتل براون و کمپنی ، بوستون ، ۱۹۷۶ ، ص ۲۴۹.
۶. این ریوند ، مزیت خود خواهی ، سکنت بوک ، ۱۹۶۴ ، ص ۷۲
۷. ب. ایوانز ، آموزنده یک لغت در هر روز ، کتاب های بلنتاین ، نیویارک ۱۹۶۳ ، ص ۱۰.
۸. این ریوند ، مزیت خود خواهی ، اثر یادشده ص ۷۲ .
۹. محمد امین فرهنگ ، " از حقیقت گویی تا جعلکاری " امید شماره ۱۹۴ ، ص ۲.
۱۰. محمد امین فرهنگ ، " نقش پوهنتون کابل در جهاد علیه کمونزم " امید ، شماره ۱۹۹ ، ص ۱۱.
۱۱. محمد امین فرهنگ " تبصره بر دو مکتوب " ، مقاله یادشده ، ص ۳۷.
۱۲. این نوشته بدون شک از میر محمد امین فرهنگ است ولی منبع آن را اکنون نشان داده نمیتوانم.
۱۳. محمد امین فرهنگ " از حقیقت گویی تا جعلکاری " مقاله یادشده ، ص ۹
۱۴. آرن ریوند ، مزیت خود خواهی ، اثر یادشده ، ص ۷۲ .
۱۵. ایضا
۱۶. میر محمد صدیق فرهنگ ، افغانستان در پنج قرن اخیر ، جلد اول پشاور ، ۱۹۸۸ ، ص ۴۸۹ .
۱۷. محمد امین فرهنگ ، از حقیقت گویی تا جعلکاری ، مقاله یادشده ، امید ، ۸ جنوری ۱۹۹۶ ، ص ۳
۱۸. ا. ج کالنگ وود ، خطابه ۲۰ می سال ۱۹۳۶ ، ص ۲۲ ، ناشر وسال طبع این رساله معلوم نیست .
۱۹. ر. هری سن ، " کمونزم در اسیا " راهنمای دستی اسیا ، مدون گای ونت ، چاپ پنگون ، ۱۹۶۶ ، ۳۶۷-۳۷۸ .
۲۰. سید خلیل لله هاشمیان ، " نظری به کتاب خاطرات سیاسی سید قاسم رشتیا " مجله انه افغانستان ، مارچ ۱۹۹۸ / حمل ۱۳۷۷ ، ص ۵۴ .
۲۱. صباح الدین کشکی ، دهه مشروطیت ، شورای فرهنگی جهادی افغانستان ، اسلام آباد ، ۱۹۸۶ ، ص ۱۰۷ .
۲۲. ساهو " فقید فرهنگ گریپتو کمونست بود " مسوده چاپ نشده ، ص ۵ .
۲۳. میر محمد صدیق فرهنگ افغانستان در پنج قرن اخیر ، ج ۱ ، ص ۳۵۰ ، ۵۰۹ .
۲۴. میر محمد صدیق فرهنگ " پاسخ به انتقادات ورد الهامات " در افغانستان در پنج قرن اخیر ، ج ۲ ، ص ۷۴ .
۲۵. میر محمد صدیق فرهنگ ، افغانستان در پنج قرن اخیر ، ج ۱ ، ص ۱۹۵ .

۲۶. ع. م. اعتقاد السلطنه، تاریخ و قایم و سوانح افغانستان، انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۳۶۵،

ص ۹۱

۲۷. محمد علم فیض زاد، جرگه های بزرگ ملی افغانستان، ۱۳۶۸ / ۱۹۸۹، پشاور، ص ۳۶۳.

۲۸. محمد علم فیض زاد، جرگه های بزرگ کتاب یادشده، ص ۲۸۳.

۲۹. صمد، "تاریخنویسی باچشمان بسته ووجدان خفته" مجله پیام زن، جون ۱۹۹۴، ص ۱۱

۳۰. میر محمد صدیقی فرهنگ، پاسخ به انتقادات ورد اتهامات، مقاله یادشده، ص ۲۳.

۳۱. خاطرات سیاسی سید قاسم رینتیا، ۱۳۱۱ - ۱۳۷۱ / ۱۹۳۲ - ۱۹۹۲ چاپ شخصی در مطبعه

امریکن سپیدی، ویرجینیا، امریکا ۱۳۷۶ / ۱۹۹۷، ص ۲۵۲، کتاب نام مولف را ندارد، ولی این اثر

ازسید قاسم رینتیا می باشد.

۳۲. موضوع سرقت و یا اختلاس لکتهای پوستی رینتیا موضوعی بود که به گفته خودش ((متلسفانه

به زندگی آینده ام تاثیر ناگوار و دوام دار باقی گذاشت)) اما معلوم کردن حقیقت آن مشکل

است، به سبب که در این مورد روایات خود رینتیا و از دیگران تفاوت فراوان دارد. خود رینتیا

صفحه کتاب خود را (۱۲ الی ۱۹) با آن وقف نموده و انرا نتیجه امر آمر خود میداند، در حالیکه

بناملی مسافر در جریده ای مجاهد ولس (اگست ۱۹۹۷ صفحه ۱) زیر عنوان پارک زرنگار در مورد

ان چنین مینویسد ((مرحوم محمد هاشم خان صدراعظم برای حفظ بی طرفی و جلوگیری

بخش افواهاات نا درست در افغانستان هدایت میدهند تا تمام نامه های فرستاده شده توسط

اشخاص در صورتیکه لکت پوستی نداشته باشد مصادره شده ازینرو مردم مجبور بودند تا نامه های

شخصی خود را توسط وزارت مخابرات ارسال دارد و با لطمع حکومت آنرا کنترل مینمود.)

((در این میان به صدر اعظم اطلاع میدهند که مدیر مسئول نگهداری لکت های

پوستی (رینتیا) لکت ها را به دسترس سفارت انگلیس و سفارت روسیه رقبای

دولت آلمان فرار میدهند (میرفروشنند). مدیر را تعقیب و در حالیکه لکت های

پوسته را از جیب کشیده و به کارمند سفارت انگلیس بسپارد، دستگیر میکند. دزد

با پشتاره به جرم خود اعتراف، و به ده سال حبس محکوم میشود)) روایات متعدد

مشرع بر این است که موصوف به حبس و طرد محکوم شده بود. ولی موصوف به

قول خودش مدت سه ماه را در محبس سپری نمود، و به شفاعت موسی جان

قندهاری از حبس رها شد، در حالیکه دیگران میگویند که مرحوم عبدالرسول

(علی خیل) معین وزارت مخابرات وقت که شاید از جمله متقی ترین و با جرئت

ترین، مامورین عالی رتبه محمد ظاهر شاه بوده باشد او را هم به حبس کشاند، و

هم بعد به شفاعت پدرش وسیله رهایی او از حبس شد.

د بناغلي عبدالله غورياني سپکې سپورې

عبدالقيوم کوچی

نه ومه خبر پرده مې لږ غوندي چې جکه کره
ندي د ويلو هغه څه چې ما ليدلی دی
زه يې په ويلو او ليکلو کناهکار شوم
نور يې په عمل او په کردار باندې بناغلي دی
گل پاچا الفت

ته خبر يې چې ته څوک يې
ته د مينځ آسمان وي ستوری
پستا شمله چې به شوه پورته
شوې به بنکته شملي نوري
غني خان غني

عبدالله سمندر غورياني، چې په خپله خاتنه د استادې مقام وړ کوي، په هره يوه ليکنه کې پښتو ته سپکې سپورې وايي. دده دښمني د طالبانو د غورځنگ سره هم يوازې او يوازې په دې ده چې د طالبانو د قيام مشري د پښتو په لاس کې ده، سره له دې چې طالبان وايي او پخپلو کړويې هم ثابتې کړې ده چې دوي د افغانستان د نورو کامونو په نسبت تبعيض او تنگ نظر نلري. دوي ټولو کامونو ته چې په گډه سره يې د افغانستان ځانگړی او واحد ملت او ولس جوړ کړی دی په درنډه سترگه کوري او لويديز پکې نه راوړي. داځکه چې طالبان دقران عظيم الشان اودحضرت محمد (ص) احاديثو د اصولو سره سم خپلې ټولنيزې او ملي چارې سر ته رسوي. همدا اوس د طالبانو د مشر تابه په ستري جرگې (شورې) کې څلور تنه د نورو کامونو استازي برخه لري.

د پکتيا او پکتیکا واليان پښتانه نه دي، مگر ټول ميشته پښتانه پدی ولايتونو کې د دوی درناوی کوي او د خپلو مشرانو د منل شوو لويانو په سترگه ورته کوري.

عبدالله غورياني خاتنه د قران مجيد او د احاديثو "مفسر" او څېړونکی وايي خو پخپلو ليکنو کې د ايمانو او احاديثو پر بنسټونو طالبان او په حقيقت کې پښتانه ټکوي. کاشکې غورياني داسلام د سپيڅلې دين په رڼا کې آفاقي نظر غوره کړي وای او د تنگ نظر او تعصب د څنډوونو څخه يې ځان ژغورلی وای. د غورياني په ټولو ليکنو کې د انتقاد يوه کرښه هم په غير له پښتو څخه د بل چا په برخه کې ليکل شوې نه ده.

غورياني نه يوازې طالبان او د پښتنو مشران او سروالان ټکوي بلکه دی د پښتنو په ليکوالانو او د نظر په خاوندانو باندې گدارونه کوي او هر يوه ته د خپلې سويې او خپل کلچر او پوهې په اندول سپکې سپورې وايي سره له دې چې غورياني خان استاد بولي او داسې بريښي چې د کابل د پوهنتون د فلسفې په څانگه کې يې سبق ورکړی او زده کوونکي يې روزلي هم دي، مگر دې تراوسه بريالي شوي نه دي چې خپله پوهه پر خپلو احساساتو واکمنه او مسلطه کړي. زما په نظر سره دې بايد د هغو متعصبينو او تنگ نظرو ستميانو څخه چې د افغانستان د بوالي او بوموالي کيد و د بنسټونو تر اغيزې لاندې تللي دي لويېر ولسي.

دې پوه تعليم يافته او منوره سړی دی او منورين او پوهان که په هر کام او قبيلې پورې اړه ولري بايد ملي گټې په نظر کې ولري او د خپل ولس او ملت د سباتي او جوړېدو دپاره هڅې وکړي او د تنگ نظري او د کامي حدودو او نفورو څخه يې نظر اوچت او لوړ وي. مونږ ټول پوهېرو چې سټمي انديښنې چې د افغانستان د گاونډيو دښمنانو او په خاص ډول سره د شمالي گاونډيو چې پر کمونستي او سکتريستي ايډيالوژي سمباله شوي وه زموږ پر ناپوهو او له عقدي ډکو او غولول شويو وطنوالو باندې اغيزې درلودې. دغو دښمنانو غوښتل چې د نفاق او بيلتون جرړې زموږ د پوه موتې ملت پر بيلو بيلو کامونو کې وشيندي او د هغو د خپگان لپاره دا پلمې را منځ ته کړي چې د افغانستان په مشر تابه کې د پښتنو برخه ډيره ده او د نورو کامونو حقوق ورکړي شوي نه دي. پر خپله غورياني بايد دا ومني چې د ننني افغانستان په سياسي جوړښت کې چې د ميرويس نيکه او احمد شاه بابا د زمانو څخه په نظر کې ونیول شي پښتنو په نامه سره واکمني کړې او رسمي قدرت د نورو د تکړه، پوهو او په وطن مينو شخصيتونو او استازو لخوا تمثيل شوي دي.

که د مثال په توگه د ظاهر شاه څلويښت کلنه واکمني وڅيړو ددې خبرې په حقيقت به به پوه شو. ټول وطنوال خبر دی چې دده دسلطنت سټمي د غو غيړ پښتني کورنيو په اوږو ولاړې وې.

علي محمد د باندنيو چارو او د دربار وزير د بدخشان څخه و، د يفتلي کورنۍ چې غړي يې وزيران اوسپيران وو هم د بدخشان د تاجکو څخه را ولاړ شوي وو، نوروز خان د مالې اود دربار وزير د کلنگار د تاجکو څخه و، سرمنشي نور محمد کهکدای په اصل، هزارې و، د پکتيا لوی

نائب الحکومه او پوځي قومندان ، فيض محمد خان لوگري اودده ورونه چې د پادشاهي پڅې ستنې وې ، تاجکان وو او داسې نور .

غورياني د طالبانو ځوانان نه خوښوي او داسې استدلال کوي چې دوی د پاکستان په ديني مدرسو کې روزل شوي دي او اوس چې د افغانستان د خاورې د بشپړتيا د پاره به جگړه اخته دي ، د پاکستان گوداگيان دي . دا حقيقت دی چې د طالبانو يو شمير ځلميان د پاکستان په مدرسو کې ديني زده کړه کړېده مگر غورياني به پوهيزی چې دا پېښه څنگه او ولې وشوه . کله چې د خلقي ، پرچمي او روسی گوداگيانو واکمني د لور د کرغېرن بدلون په نتيجه کې مينځ ته راغله ، د پوهني په سيستم او د زده کړې په نصاب کې بدلون راغی . د زده کړې نصاب په کمونيستي بڼه بدل شو او افغاني ځوانان او پيغلي په بنونځيو کې د ديني زده کړې پر ځای د کمونيستي اصولو په زده کولو مجبورې او د شوروي مشاورينو ترخاص پروگرام لاندې دغو زده کوونکو بايد د خپلو کورنيو د غرو په برخه کې خپلو کمپوټه ددوي سياسي ، ديني او ملي ، افکار او کړو وړو په باب راپورونه وړاندې کړي وای . کله چې ددوی پلرونو او ميندو وليدل چې ددوی زامن اونجونې د اسلامي او ملي او عنعنوي روحيې او کلچر په خلاف د خپلې کورنۍ پر ضد روزل کيږي او په جاسوسۍ شبکو او ځايو پورې تړل کيږي مجبورې شولې چې هجرت ته ملا وتړي او د پاکستان مهاجرو کمپونو ته ځانونه ورسوي او خپل ماشومان په ديني مدرسو کې ورزي . غورياني غوښتل چې د افغاني پيغلي او ځوانان د ديني مدرسو پر ځاي په کمونيستي کمپو کې روزل شوي وای .

غورياني خبر دی چې د روسي د سرو لښکرو د يرغل په وخت کې ۵۰ زره افغاني ماشومان روسي ته وليږل شول او هلته د لس کلنې څخه تر شل کلنې پورې افغاني ماشومان د کممول او د کۍ جې . بي ځوانانو په کمپونو کې ورورل شول . اوس هغه ځوانان د ښاغلي مسعود په لښکرو کې د طالبانو او نورو مسلمانانو پر ضد په جگړه اخته دي . غورياني يو ځل هم په خپلو ليکنو کې ددې خبرې يادونه نه ده کړې . دغورياني د تعصب نه ډکو ليکنو نه ښکاري چې که چيرې همدا طالبان د افغانستان د شمالي سيمو څخه راپورته شوي وای غورياني به يوه ککه او بي ځايه خبره ددوی پر ضد نه وای کړې . دده ددېمنې ښکاره دليل دادی چې د طالبانو په مينځ کې د پښتنو شمير ډير دی ايا غورياني په دې حقيقت نه پوهيږي چې د پښتنو شمير د نورو افغاني کومونو په پرتله د افغانستان د

ملت په جوړښت کې ډیردې؟ هېڅ څوک لمر په دوو گوتو پستولی نشي. که غورباني خوشحاله کېږي او یا خپه کېږي پښانه د افغانستان د دولت او ملت او دملي واکمني په جوړښت کې د ملا د تیر حیثیت لري.

پښانه چې نه وي افغانستان ممکن د نیستي او تباهي کنډې ته وروپوړي. دا خبره بیا هم ددې معنی نه ورکوي چې په افغانستان کې د نورو کامونو حقوق او شخصیت معنوي او اخلاقي ارزښتونه دي. تر پښو لاندې شي. پښتو د تاریخ په بهیر کې د نورو کامونو د حقوقو او معنوي ارزښتونو درناوی کړی دی خو اوس پښانه دا هم غواړي چې د پښونولۍ په رڼا کې خپل حقوق او معنوي ارزښتونه خوندي کړي، خپلې ژبې، ادب او ثقافت ته وده ورکړي او هم د نورو د حقوقو او کلچر درناوي وکړي. دوی به د اسلام د سپېڅلې دین په لارښوونه کې چې وايي: «وامرهم شور بینهم» او هم د پښتني روحی سره چې هر څه باید د جرگو او مرکوله لپارې د اکثریت او اقلیت په اصولو سمبال شي د افغاني ټولني د بیا ودانولو او د ټولنیزو او سیاسي نظم په بیا جوړولو کې فعاله برخه واخلي.

غورباني دی سر گریوان ته کړی او له خان سره دي محاسبه وکړي چې پښانه نورین ډیر دي او که د نورو کامونو نورین؟ که چیرې د نورو کامونو د نورینو شمیر ډیر وي او هغه د پښتو د واکمني په چاپیریال کې روزل شوي وي نو دلته عدالت څه شو او ملامت په دي کار کې څوک دی؟ او ولې غورباني په دي برخه کې غلی دي او څه نه لیکي؟

غورباني پښانه عالمان او پوهان نه شي زغملی. کله پر پوهاند حسن کاکړ وردانکي او کله پر قدرت الله حداد خولي لگوي. د ډاکټر حسن کاکړ تاریخي او سیاسي څېړني او لیکنې چې په انگلیسي ژبه خپری شوي دي د امریکي او اروپایي کتابتونو نه لاس ته راتلای شي.

دده اثر د افغانستان د پېژندگلوي د پاره د هر افغان د سر لوری سبب دی. مگر غورباني د کاکړ صاحب د علمي لیکنو څخه کرکه لري. تاسی وگورئ چې دی څومره د کام پرستي د تعصب او کرکي او عقدي په لومو کې نغښتی دی او خپل دماغ، خپله ژبه، خپل قلم لري نشي خلاصولای.

حداد صاحب په یوې رسالې کې د پښتونولۍ بېگنې او ټولنیز گټور اړخونه په گوته کړي دي. ده هیڅکله د افغانستان د نورو کامونو په کلچر او ثقافت او انساني او اخلاقي ارزښتونو گوته نه ده نیولی او کومه بې خایه تبصره یې پرې نه ده کړې. دی یوازې د خپلې ژبې او خپل پښتني ثقافت او دود او د ستور چې هر بل کام او تېر یې هم لري د

مهاجر و خوانانو او پغلو د روزلو او خبرولو د پاره خپرلي دي. دې رسالي پر غورباني او نورو ستمي يارانو داسې تندرونه راکېته کړي دي چې زنا ورځ پرې تور تم شوي ده. داسې يوازې خيز تعصب هم د اسلام د اصولو او بنسټونو او هم د افغانيت او انسانيت د بنيادونو سره سمون نغږوي. بېنښو پوهانو، ليکوالانو او د نظر خاوندانو هيڅکله د افغان د نورو ميشته کامونو پر کلچر او ارزښتونو تيري نه دي کړي او هيڅکله يې سپکې سپورې په دې برخه کې ندې ويلي. دا هم د پښتولي ستر ماهيت او ارزښت دی چې پښتانه د هغه په سبب د نورو ستمني ارزښتونو نه د قدر په سترگه گوري او د مثبتو او گټورو اړخونو څخه يې گټې هم اخلي. د غورباني سياسي څېړنې او تحليلونه يوازې د تعصب او ننگ نظري په معيارونو سره وړاندې شوي دي. دی وايي چې د طالبانو سره د پاکستان لاس دی، او د پاکستان د لاس وهنو په وجه د طالبانو قيام او غورځنگ منځ ته راغلی دی، په داسې حال کې چې د طالبانو مشران هغه سپېڅلي مجاهدين دي چې د روس د کمونستانو او د هغو د گوداگيانو سره يې د افغانستان د زړ ورو خلکو په جهاد او پاڅون کې لويه برخه درلوده او په جهاد کې يې د خپلو سرښندنوله لپارې خپله اسلامي او ملي ونډه اخيستي ده. د طالبانو مشران ټول د جهاد په شپو ورځو کې گوه او منات شوي دي. ځينې يې سترگې نلري، ځينو يې خپل لاسونه يا پښې له لاسه ورکړي دي. دوی د افغانستان په خلکو کې د غازيانو په نامه سره يادېږي. دوی پوهېږي چې د پاکستان په جوړښت کې د افغانستان په خلکو کې د افغانستان د مسلمان ولس برخه ستره او درنده وه. که د افغانستان د خلکو ملاتړ د هندوستان د ازادۍ په وخت کې او ياد هندوانو د ظلمونو په وخت کې چې پر مسلمانانو يې کول، نه وای، نننۍ مسلمان پاکستان ممکن نه وای. له بلې خوا پاکستان درې ځلي د هند په مقابل کې دماتې سره مخامخ شوي دي. د افغانستان خلکو سترو هېوادونو ته که انگرېزان وو او يا روسي کمونستان د خپلې ازادې او خاورې د بشپړ تيا د دفاع په لار کې ماتې ورکړې ده.

افغانان که پښتانه دي. بيا غير پښتانه، د فاتح او په وطن او ازادۍ باندې مين ولس په نامه سره پېژندل شوي دي. د طالبانو د مشرانو سره د ازادۍ او خپلواکۍ مينه او احساس ژوندی دی او دوی د خپل هېواد او وياړلي تاريخ څخه يا خبره دي. څنگه کېدای شي چې دوی دې د پاکستان د مقاماتو لاس پوڅې شي؟ دا خبره د باور وړ نه ده. له بلې خوا د طالبانو مشران په دې حقيقت باندې به پوهېږي چې د افغان ميرني

ولس گوداگيان نه خوښوي او کله چې پوه شي چې مشران يې د نورو د گټو د خوندي کولو لپاره هڅې وکړي، بيا د هغه د پرزولو او لري کولو د پاره يو لاس اويوموتې شي او خپله ملي او ولسي واکمني خوندي کوي. داد افغان ولس خاص ارزښتونه او ملي معيارونه دي چې د تاريخ په بهير کې ټولو ته ثابت او څرگنده شوي ده.

غورياني بايد د سياسي واقعيتونو د اصولو سره سم دا ومني چې د ښاغليو رباني په څلورنيم کلني دورې کې د افغانستان د مقدس جهاد هدفونه تر پښو لاندې شول. د افغانستان خلکو د خپل جهاد سره جوخت غوښتل چې هم دې روسي لښکرې له افغانستان څخه ووځي او هم دې افغان گوداگيان د قدرت څخه ليرې شي او هم د روسانو نفوذ په بشپړ ډول زموږ په ټاټوبي کې پای ته ورسول شي. د ښاغليو مسعود او رباني په دوره کې پرچمي پوځيان او دخاد روزل شوي جاسوسان پر خپل ځاي کې پاتې شول او د روسانو لاس وهنې زموږ په هيواد کې بيا پيل شوې. روسانو د ښاغلي رباني حکومت او ښاغلي دوستم ته پسې چاپولې او په کاتينزوکې يې وراستولې چې تراوسه هم د اکار روان دی روسان اوس هم د ښاغلي رباني مخلوع حکومت ته وسلې او نور پوځي مهمات ورکوي او د ښاغلي مسعود لښکرو ته تيل او لوزسټيکي ضروري شيان وړاندې کوي او په سياسي ډگر کې يې ملاتړ کوي.

ايا غورياني خبر نه دی چې جنرال الکساندر لیبید چې دروسي د حکومت د امنيت مشر و او اوس د رياست جمهوري د څوکۍ لپاره هلې ځلې کوي په مسکو او نيويارک کې بين المللی خبريالانو ته ويلي دي چې د مسعود او دوستم په منځ کې روغه جوړه او پيوستون د روسانو له خوا شوي دي. روسان اوس هم د رباني په دولت کې خپلې سياسي او ستراتيژيکې گټې ويني. همدا وجه ده چې ملاتړ يې کوي. د مسعود رباني نيماگري حکومت په څلورو کلونو کې ونه شوکولای چې د افغانستان په ولس کې يووالي راولي. دا حکومت حتی د کابل په ښار کې هم بريالي نشو چې خپل واک د کابل پر خلکو ومني. د کابل ښار پر څلورو برخو وېشل شوي و. کابل د روسانو او د هغو د گوداگيانو په وخت کې وران او ويجاړ شو. منگر د ښاغلي مسعود او ښاغلي رباني په دوره کې په کنډوالو بدل شو. پلويان يې وايي چې د اکار د ښاغلي حکمتيار د فوځونو لخوا شپږدی که چيری دوی ته دا ثابتې شوی وی چې کابل د ښاغلي حکمتيار لخوا په بمونو ووېشل شو او څلويښت زره تنه بي وزلي خلک پکښې شهيدان شول.

نو بيا ولی يې حکمتيار سره اتلاف وکړ او په گډه يې نوی حکومت جوړ کړ؟ دوی ددې پر ځاي چې د طالبانو سره يې دغه جوړه کړې وای ، د خپل پخواني دښمن يعني حکمتيار سره يوځاي شول . ددې خبرې معنی به داوي چې له دوی سره د خلکو او وطن اندېښنه نشته . دوی خپل شخصي پروگرامونه پرمخ بيايي . دوی ته د خلکو ارامتيا او د وطن يو موټي پاتې کېدل هدف نه دی . ددوی د پاره قدرت ساتل او خپلې هيلې سر ته رسول اصلي هدفونه دي . غورياني يوه لنډه تېصره هم پر دغو واقعيتونو نه ده کړې ! که چېرې غورياني دا پېښه وڅيړي ، نو اندېښنه به يې داوي چې رباني اوسعود ولې له يوه پښتون سره چې حکمتيار دی بيا روغه جوړه وکړه . د غورياني د سر او زړه خبرې د نورو په مصيبتونو نه خلاصېږي . دا ځکه چې غورياني د پښتو د واکمنۍ او سر والي سره دښمني لري . دلته دغورياني مسلماني او اسلامي معيارونه څه شول ؟ که دی يو رښتيا نسي مسلمان وي او د قبران مجيد په ماهيت او لارښوونو باندې پوهيږي ، ولې پر حقايقو سترگې پټوي ؟ غورياني پوهيږي چې د افغانستان تاجکان او نور کامونه د طالبانو له غورځنگ او مشري سره خوشحاله دي . ځکه چې په دې نظام کې داسلامي شريعت په پلوشو کې د ظالم او مظلوم توپير کېږي ، او اسلامي عدالت پرته له تبعيضه عملي کېږي .

ابا غورياني خبر دی چې د هرات خلک اوس د قومندان اسماعيل خان څخه کرکه لري؟ کله چې اسماعيل خان د هرات کل مختاره او غښتلی والی وو او دده او دوستم په منځ کې دښمني وه او اسماعيل خان به وپل چې دوستم کمونست دی ، نو ولس به دده دپاليسي ملاتړ کاوه . په هغه وخت کې اسماعيل خان د دوستم د لښکرو په مقابل کې يو نوی پوځ چې د کاروان په نامه سره يادېده له هراتي ځوانانو څخه جوړ کړی و . دغو اتلس يا شل کلنو ځوانانو په ډيرې مينې او شوق سره له دوستم سره په جگړه کې گډون کاوه چې ډير يې د وطن د خپلواکۍ د ساتلو او د جهاد هدف دپاره شهيدان هم شول . اوس چې هرات پرته له جگړې طالبانو ته په لاس ورغلي دی او اسماعيل خان هرات نه په تېښه شو او د ايران په مرسته بيرته د افغانستان سيمو ته وروپلورل شو او دسازشونو په نتيجه کې دوستم سره د طالبانو ضد په جگړه بوخت شو ، دی هيله مند شوي دي چې هرات د طالبانو څخه بيا لاس ته راوړي .

د هرات مسلمان او په وطن مين خلک پوه شوي دي چې اسماعيل خان د ځان دپاره قدرت غواړي . له ده سره د خلکو سودا او

انديښنه نشته . نو ځکه دهرات خلک ورڅخه مرور شوي دي چې دي له يوې خوا د ايران سره ملګري شوي دي او له بلې خوا له هغه دوستم سره ملګري شوي چې د دوی شاه خلقي بچيان يې شهيدان کړي دي .

اوس نو دا پوښتنه بايد د غورباني څخه وشي چې د غورباني اسلامي او افغاني او ولسي وجدان څه شو ؟ دی ولې په دې برخه کې غلی دی او خپله اسلامي روحیه او احساس يې تر پښو لاندې کړي دي ؟

غورباني پخپلو ليکنو کې چې د اميد په جريده کې خپرېږي په ډيرې بې انصافي سره وايي چې د طالبانو فتواګانې د ملحد تره کې فرمانونو ته ورته دي . تاسې وګوري چې د غورباني تعصب څومره ژور دی . په دې برخه کې اسلامي موازين او بنيادونه ټول تر پښو لاندې کوي او سترګې يې نه وينې او دماغ يې دا نشي زغملای چې د طالبانو په لاس کې د اسلام ډيوه ده او د اسلامي شريعت په رڼا کې ددوی نظام پر مخ ځي او ورځ په ورځ د خلکو په منځ کې خپلې ريښې ټينګوي . دطالبانو ټول کره وړه د کمونستي او الجادي چارو په ضد دي .

غورباني د طالبانو فتواګانې ځکه نه خوښوي چې د طالبانو په ډلو کې د پښتو شمير ډير دی او دغورباني زړه چاوديدلی دی .

غورباني د تره کې او نورو ملحدانو په واکمنې کې بندي شوي او ټکول شوي ندي . ده د هغو په دوران کې خپل فکر او کره وړه داسې سنبال کړي وو چې د کمونستي ايډيالوژۍ سره يې سمون درلوده . غورباني خبر دی چې د تره کې ټول فرمانونه د کمونستي ايډيالوژۍ پر بنسټونو ولاړ وو او د هغه د فرمانونو هدف دا وو چې سوسيالستي ټولنه په افغانستان کې رامنځ ته شي . سره له دې چې تره کې او امين پټانه وو، دوی د خپلې واکمنې په موده کې ډير بڼه پټانه مشران ، عالمان ، مخور او کامي سپين ږيري او پوه کسان چې د کمونستي نظام سره مخالف وو بنديان يا شهيدان کړل . ددې کړنو ليکونکی اود کورنۍ ډير نور غړي يې هم ، د پل چرخي په کرغېرن زندان کې بنديان وو ، او هلته له ډيرو زجرونو ، ټکولو او وهلو سره مخامخ شول . زه په دې وپارم چې په خسته پښتون يم . دملحد تره کې او امين پلويان هم پوهيدل چې زه پښتون يم مګر : ګناه " منې دا وه چې د يوه ټينګ مومن او مسلمان په حيث مې نشوای کولای چې هغوی ، پرچميانو او نورو کافرانو ته څاره کړدم . سره له دې چې ما د مسکو په يونيورسټي کې زده کړه کړې وه او په روسي ژبه

او کلچر پوهېدم ، مگر د عقیدې په لحاظ ما نشوای کولای چې لکه غوریاني ددوی په نظام کې ځان عیار کړم .

اوس که له چا سره وجدان ، انصاف او اسلامي روحیه ژوندی وي ، هېڅکله به د طالبانو فتواکانسې چې د سپېڅلې اسلامي شریعت پر بنسټونو ولاړې دي د تره کې او نورو ملحدینو د فرمانونو ورته ونه گڼي . هر څوک که دا بې انصافي وکړي ، د ابه د اسلامي ، اخلاقي ، انساني او وجداني اواز په خلاف وي .

غوریاني د کاروان د جريدې په ۳۹ گڼه کې چې د ۱۹۹۸ عيسوي کال د فبروري د میاشني په ۱۴ نيټه خپره شوې ده ، طالبان ټکوي او په ډېرې بدگماني سره فکر کوي چې په امریکې کې هغه مسلمان افغانان چې وايي بنڅې باید د یوه مسلمان سړي پنا بنڅې د جنازې او یا بنڅو لوبه وخت کې برخه وانخلي د طالبانو د شریعت تر اغیزې لاندې تللي دي . دی په دغه برخه کې د طالبانو د اسلامي نظام مقررات د کارل مارکس د عقیدې سره یو شان بولي . دی وايي چې د کارل مارکس د نظریو سره سم په ټولنې کې مسلط او حاکم نظریات د واکمنې طبقې نظریات او افکار دي . دی وايي چې مولوي محمد عمر اخوندزاده او د طالبانو نظام او واکمنې اوس د اسلامي شریعت تفسیر پخپل لاس او انحصار کې لري او څنگه چې دوی د افغانستان په ټولنې حاکم دی ، ددوی فکرونه د افغانستان د ټولنې د لگ او ژوند لاره ده .

تاسې وگوري چې د طالبانو د اسلامي نظام او کمونستي فلسفې په منځ کې څومره توپیر دی ، او د یوه عادي سواد خاوند هم په دې واقعیت باندې پوهېږي . دا توپیر د رڼا او تورتم توپیر دی . که څوک وروکې غوندې بصیرت او ضمیر ولري نو د ورځې او شپې فرق او توپیر کولای شي . کمونستي فلسفه د مادیت او د هریت پر بنسټ ولاړه ده او اسلام د وحدانیت پېژندلو او د اطاعت او انسانیت او داخرت د بیا ژوندی کېدو او ددې فاني ژوند په برخه کې د محاسبې او پوښتنې پر بنسټونو ولاړ نظام دی .

د غوریاني د زړه او دماغ خیري د تعصب په چاپیریال کې دومره گڼې شوې دي چې پرني وايي اونن وي که سباوي دی به دداسې استدلال او خیرن منطق سره ځان کومې کندی ته واچوي . غوریاني د خپلو لیکنو په ترڅ کې د طالبانو د قیام د پرمختګ سره د ازبکستان د سرو زرو او تاجکستان د سپینو زرو او ترکمنستان د تیلو

انديښني وړاندې کوي او داسې گمان کوي چې که طالبان يو مضبوط او يو موټی افغانستان جوړ کړي، خطر به يې د دغو هيوادونو شتمنيو ته ورسېږي. غورياني په دې برخه کې چې د افغانستان زمرد، لاجورد او پورانيوم څنگه د مسعود رباني په نيمگړې واکمنۍ کې تالا والا شو او د پاکستان په بازارونو کې د مسعود پلويانو له خوا ذخيره کېږي او بيا امريکايي او اروپايي هيوادونو ته په قاچاق استول کېږي هيڅ پړوا نه ساتي، او يوه کرښه هم د خپل هيواد د شتمنيو د ورکيدو په باب نه لیکي له ده سره د نورو هيوادو انديښني ډيرې دي. که چيرې طالبان دخپلو پروگرامونو په سر ته رسولو کې بريالي شي او د ترکمنستان تيل دافغانستان او د هند د سمندر له ليارې اروپايي هيوادونو ته ورواستوي، څومره گټې به يې زموږ ولس او خلکو ته ورسېږي. که چيرې پاکستان هم د تيلو پايښ لپرونه خپلې خاورې ته د افغانستان له لارې وغځوي، دا به هم په اقتصادي لحاظ او هم په سياسي برخه کې زموږ ملي گټې به يې خوندي کړي. لمري دا چې به سياسي لحاظ به د پاکستان لاس زموږ تر لاس لاندې وي. بله دا چې اقتصادي گټې به يې زموږ لپاره په زړه پورې وي. زه هيڅ نه پوهېږم چې غورياني ولسي په دې برخه کې انديښمن او سرور ښکاري.

غورياني د افغانستان په شته والي چې په بين المللي نړۍ کې د يوه خپلواک او ازاد هيواد په توگه منل شوي دي نه وپارې. غورياني د خراسان په نورو ترانو او افغانو باندې خپل ذهن مشغول ساتي. دغورياني سياسي غېږنو ته چې څوک څير شي ورملومه به شي چې غورياني د افغانستان په شته والي باندې خوشحاله نه دي. دده هيلې دادی چې افغانستان دې يا د خراسان تر نامه لاندې د ايران يوه برخه وي او يا دې په بشپړه توگه د ايران تر نفوذ لاندې وي. اوس هم غورياني کولای شي چې د خپل افغانيت څخه ووزي او د ايران تابعيت ته ورننوزي. دا حق هيڅ څوک نرې اخيستای نشي. مگر په حق مين افغانان دا حق غورياني ته نه ورکوي چې زموږ د هيواد پر خپلواکي ملنډې ووهي او دافغانستان د ولس اکثريت ته سپکې سپورې ووايي.

غورياني بايد په دې پوه شي چې د افغانستان پښتو د نجيب له سقوط نه وروسته د اسلامي واکمنۍ په پيل کې چې مشري لمري صفت الله مجددي او بيا رباني شو خپل بيعت پرته له ژبنې او کامي تعصب څخه اعلان کړو او هغوی يې د هيواد د سروالانو په توگه ومنل. جهادي پښتو

مشرانو لکه مولوي محمدي، مولوي خالص، استاد سیاف، او پير گيلاني د هغوی په حکومتونو کې گډون هم وکړ. یوازې حکمتیار ددې دپاره چې د دوستم ملیشه یا کلم جنم د رباني په حکومت کې گډون درلود، د هغه په حکومت کې گډون ونه کړ. کله چې د خان خانې لړۍ هرې خوانه خپري شوې، او د افغانستان مسلمان ولس د حکومت په کمزورتیا او بې کفایتي پوه شو او د جهادي مشرانو بڼې او ماهیت خلکو ته څرگند شو، ښاغلي حکمتیار هم د خپل خان او هم د خپل تنظیم د گټې د خوندي کولو لپاره (چې ستره غلطې یې وکړه) ددغه نیمگري حکومت سره یوځای شو. کوم هغه مصبتونه چې په دې څلور نیمو کلونو کې د افغانستان په ولس راوستل شول د ولس ډاډ او باور یې د دغه نیمگري حکومت له مشرانو څخه سلب کړ او هغوی تجرید شول. د ښاغلي مسعود څیره او کسره وړه او خان خانسي او غلطې او ستمې تگ لاره ټول په ډانگ پیلې شکل سره ټولو خلکو او په خاص ډول سره د افغانستان څیرو تکتونه ښکاره شوې دي. زه باور لرم چې ښاغلي شورپاڼي د هغو لیکنو او کتابونو څخه چې دغولاندي مرفغانو د افغانستان په برخه کې لیکلي دي او هغو د ښاغلي مسعود د ښوونږدي اړیکو په برخه کې چې د شورویانو سره یې لرلې پرده پورته کړې ده ښه خبر دی:

د کورن لویبک (Kurt Lohbeck) کتاب په نامه د سپېڅلي جنګ اونا سپېڅلي فتح، د بروس ریچارډسن (Bruce Richardson) کتاب په نامه د افغانسان د شوروي د ترور واکمني ختموي او د بوریس گروموف (Boris Gromoff) کتاب. وروستی هغه روسي جنرال دی چې د نجیب په دوره کې یې د ۱۹۸۹ کال د فبروري په پنځه لسمه روسي يرغلگري لښکرې له افغانستان څخه وایستلې او په خپله تر هغه وروسته په فوجي جیپ کې دامودسین دپاسه زمونږ د خاوري څخه ووت او په روسی ژبه کې یې د افغانستان په نامه یو کتاب وکین. په هغه کې یې یو بشپړ فصل احمد شاه مسعود ته وقف کړ. دغه روسي جنرال په افغانستان کې څلور کاله د روسي پوځونو مشر و، او ډیرې هڅې یې وکړې چې بری تر لاسه کړي مگر ناکام شو. دی وايي چې احمد شاه مسعود د سالګ د لویي لارې په ساتلو کې د روسانو سره ډیرې مرستې کړې دي. دی دا هم وايي چې که د احمد شاه مسعود مرستې نه وای، روسي لښکرو نشوای کولای چې د افغانستان پښتني سیمو ته ځانونه ورسوي. دی وايي چې د روسانو لپاره د احمد شاه

مسعود ختمول ډير اسان و ، مگر روسانو دده څخه ډيرې کټې تر لاسه کړې

د بلې خوا مور ټول خبر يو چې احمد شاه مسعود د نجيب تر پرزیدو نه درې هفتې دمخه د پرچمي جنرالانو سره يوځاي شو او د هغو په مرسته يې خپل پوځونه غښتلې کړل. ايا غورباني ددې څخه سرغړولی شي چې جنرال بابه جان ، جنرال عظيمي ، جنرال دستگير او جنرال اصف د لاور او جنرال علومي او داسې نور... چې د پرچم پېژندل شوي غړي او د نجيب په پوځونو کې او د روسانو تر لارښوونې لاندې يې څومره زموږ بيوزلی خلک شهيدان کړل د مسعود ملاتړ وکړ او يوځاي او يو موټی سره پاتې شول .

غورباني نه چې اوس په امريکي کې ژوند کوي لارښوونه بايد وشي چې دا پورتنۍ کتابونه ولولي چې د جهاد په برخه کې او په خاص ډول د احمد شاه مسعود د پښو پلانونو او له روسانو سره د هغه د نژدې اړيکو په باب ډير حقائق لري . دغه کتابونه به ورسره کومک وکړي چې د تور او سپين توپير وکړي او د تنگ نظري او تعصب له تورتم څخه ځان وژغوري .

په پای کې د پښتنې ليکوالانو څخه هيله کېږي چه د سپکو سپورو په مقابل کې نور غلۍ پاتې نشي او پری نږدی چې د وطن خرڅوونکی او ايراني خوښوونکي او پېژندل شوي ستميان زموږ پر پښتني ارزښتونو باندې چې د اسلام په غيږ او رڼا کې يې وده کړې ده او د هيواد او ولس وياړني ، سر لوړې او خپلواکي پکې نغښتي دي لوبې وکړي او سپکې سپورې ورته ووايي .

در جواب نوشته های غیر مسئول بناغلی

غوریانی

محمدحسن کاکر

در اینجا میخواهم به رد آن نوشته های بناغلی عبدالله سمندر غوریانی پردازم که موصوف بر ضد قوم پشتون و بطرفداری از نوشته های غرض آلود میرمحمد صدیق فرهنگ نموده است. در عین حال میخواهم در باره نقش پشتون ها در تاریخ افغانستان معاصر و عروج و کارنامه های طالبان و با لاجره در بازه کشور و منطقه هم مختصراً بحث نمایم. اول میخواهم بگویم که بناغلی غوریانی هم مانند پوهیالی داکتر محمد امین فرهنگ نوشته های خود را به بحث درباره اشخاص اختصاص داده، به انها را راپار تیزانی و عندی نموده است. اگر موصوف درباره موضوعات مینوشت که باید مینوشت، و نوشته های من و از دیگران را درباره اثر صدیق فرهنگ میخواند شاید متوازن مینوشت. او نه آنکه چنان نکرده خیال کرده است که توازن ستایش از فرهنگ و اثر اوست بدون آنکه صلاحیت ارزیابی اثر او را داشته باشد. نه او نه همفکرانش گفته اند که فرهنگ در فلان مورد اشتباه نموده است. برعکس آنها چون مریدان طریقتی اثر و خودش را طور مطلق ستوده اند و در این ستایش یک دل و یک رای اند در حالیکه وحدت نظر ازاد فکر آن درباره اثریکه درباره تاریخ باشد، ناممکن است. طور مثال، بناغلی غوریانی در حمد و ثنای صدیق فرهنگ این الفاظ کلیشه ای را انتشارش نموده است: «بایستی بر بصیرت نافذ و حس حق جوئی مولف آن افرین گفت.» بناغلی سید عزیزالله مرموز اثرش را با این الفاظ بی معنی ستوده است:

مسوده اولی این نوشته در جریده افغان ملت (۱۴ می ۱۹۹۷)، در پشاور، و متن پشتوی آن بعد به ترجمه محترم داکتر رشید ملکزی در مجله نسیم آزادی در جرمنی نشر شد. به تعقیب آن محترم داکتر سبحان هاتفی احمدزی در شمال کلیفورنیا آن را طور مستقل بشکل رساله بی چاپ و نشر نمود. در نوشته موجود یک تعداد موضوعات بشمول آنها نیکه بجواب نوشته های غیر مسئول بناغلی سید عبدالله مرموز، سید شفیع عیار بود، و در مسوده های اولی شامل بود، حذف شده است.

دائر مذکور با محتوای مشعل فروزان به زوایای تاریک تاریخ و فرهنگ افغانستان پر نو افکنده»، ۲ چون این آقایان مفهوم تاریخ را نمیدانند خیال کرده اند در تاریخ یازار بازار لفاظ است و آنها باید در این مباحثه لفاظی پیش ناز و ممتاز باشند تا جایزه ستایش از فرهنگ را دریابند. لفاظی آنها گفته جارج برناردشا را بیاد می آورد باین مفهوم که وقتی کسی موضوع را نداند درباره آن طوطی وار حرف میزند و لفاظ را دیوانه دار از دهن بیرون میکند.

در این مقاله درباره آن قسمت نوشته های بناغلی غوریانی بحث مینمایم که در رد نوشته های غیر مسئول داکتر امین فرهنگ ذکر کرده ام و هم نمیخواهم بر آن قسمت نوشته های او بحث کنم که نویسنده گان دیگری درباره آن در مجله اینه افغانستان نوشته ها نموده اند. همچنان از تبصره بر موضوعات که هم در نوشته های امین فرهنگ و هم در نوشته های نویسندگان دیگری آمده است، اجتناب مینمایم. علاوه این نوشته من بجواب تمام نوشته های غیر مسئول بناغلی غوریانی هم نیست، و صرف درباره آن نوشته های او است که موصوف تا آخر سال ۱۹۹۶ نموده است.

بناغلی غوریانی بعد از آنکه حرکت طالبان در سپتمبر ۱۹۹۵ بر هرات مسلط شد در باره اوضاع سیاسی کشور نوشته ها نموده است. پیش از آن عمدتاً درباره موضوعات مذهبی مینوشت که مثال عمده آن یک سلسله نوشته های موصوف در سمت مخالف یک نوشته کوتاه محترم داؤد موسی بود. بناغلی غوریانی در این نوشته ها که تحریر کی بود حیثیت مفتش عقاید قرون وسطی را اختیار کرده بود، اما او از واقعه هرات بیعد در موضوعات بنوشتن پرداخته است که در اصل به سوپولوجست ها، انتر و پولوجست ها، جورنلست ها، تحلیل گران سیاسی و مورخان تعلق دارد. بناغلی غوریانی در هیچ یکی از این شقوق وارد نیست. موصوف در دیپارتمنت فلسفه پوهنخی علوم اجتماعی پوهنتون کابل با احتمال غالب بحیث پوهنممل تدریس میکرد، اما همین پوهنممل از سپتمبر سال ۱۹۹۵ با اینطرف در هفته نامه امید بمثل فیلسوفان قرون میانه درباره هر رشته ی که خواسته است نوشته ها نموده است، بدون آنکه فکر کند که در این عصر عمیق، اختصاص و تحلیل یک شخص نمیتواند خارج از رشته تخصص خود استادانه بنویسد. بد تر اینکه او قلم خود را در خدمت سیاست دیگران قرار داده و پیشد آوری یعنی از روی تعصب

حکم ها صادر مینماید وبعد بقبول محترم مولوی عبد الصبور آن را ((باتفسیر های عندی و دلخواه شان از آیات قرآن طوری پیوند میکنند مثل آنکه بلا تشبیه این کتاب مسلمین قرآن شخص خود او باشد)) ۳ من درینجا نوشته های بناغلی غوریانی را زیر عنوان های علم، طالبان و پشتون ها تحت بحث قرار میدهم.

۱- بناغلی غوریانی، علم و تعصب

بناغلی غوریانی نوشته ی بنام ((علمای پاکستان، ساخت آی، اس، آی)) در شماره ۱۹۴ مورخ ۸ جنوری ۱۹۹۶ جریده امید دارد. من باخواندن این عنوان متعجب شدم، خیال کردم در آن اشتباه طباعتی رخ داده است، اما وقتی متن آن را خواندم فهمیدم که آن اشتباه نبود. متصل زیر عنوان آن خواندم که ((من وظیفه خود میدانم که تا یک حقیقت علمی، نه یک راز سیاسی را برای شما فاش کنم، تا بفهمید که چگونه علمای پاکستان دست بخت دستگاه مخفی سازمان استخبارات آی، اس، آی، میباشند)) بناغلی غوریانی باید قرار عنوان و وعده خود میکوشید ((حقیقت علمی)) خود را شرح و تثبیت میکرد که گویا علمای پاکستان ((ساخت، آی، اس، آی)) اند اما او در این باره در نوشته خود صرف یک حکم صادر نموده و دیگر تمام نوشته را به طالبان و پشتون ها وقف نموده و در باره شان حکم های تعصب آمیز صادر نموده است. طالبان را آله دست آی، اس، آی خوانده و در باره پشتون ها گفته است: ((دیگران با استفاده از علم و آگاهی و تدبیری که دارند پشتون ها را به نفع خود بکار میبرند و استخدام میکنند و پشتون ها هم مثل آنکه با چنین وضع عادت کرده اند، و خوی گرفته اند.))

صرف نظر از اینکه درینجا درباره غلط بودن این حکم ها بنویسم، میخواهم بگویم که مثلی که ده در کجا و درختان در کجا درینمورد دقیقاً صدق میکند. از بناغلی غوریانی میپرسم که پوهنمل غوریانی ((حقیقت علمی)) را که فاش کردن آن را بخوانندگان وعده داده اید همین است که عنوان نوشته تان یک چیز و متن نوشته تان چیز دیگری باشد؟ نی یک عالم، یک پوهنمل، و یک محصل علم چنین نمکند. هر یکی آن چیزی را که عنوان میکنند، فقط درباره آن مینویسد و آنچه را که مینویسد بر اساس شواهد مینویسد، ومدلل و منطقی مینویسد و قرار اصول اخلاق هرگز بخود اجازه نمیدهد یک کتله مردم را جاهل

واجب خواند و تحقیر کند، زیرا هر یکی آنها میدانند و بان معتقد میباشد که هر نوع حکمی که بر اساس شواهد نباشد علمی شده نمیتواند و اگر شده میتواند هر کسی که توانایی تعمیم را داشت عالم میشد و با این ترتیب کشف علمی یک کار آسان و دنیا مملو از علما میشود. بدتر اینکه شما یک کتله مردم را «جاهل» خوانده اید، در حالیکه حتی قرار عقل سلیم هم یک کتله مردم نه نادان، و نه دانا شده میتواند و بفرض محال نادان هم باشد یک اسناد از روی ادب و اخلاق بخود اجازه نمیدهد آن را نادان خواند، بخصوص که پیول آن تربیه و تعلیم یافته شده مرهون ابدی آن باشد، مثلیکه شما غوریانی به پول آن تربیه و تعلیم یافته شده اید، و باید تازنده باشید، شکر گذار احسان آن باشید. برایتان حتمی بود که حکم خود را درباره علمای پاکستان و همچنان درباره پشتون ها و طالبان بر اساس شواهد تثبیت مینمودید، نه بر اساس یک حکم دیگر غلط مثل آنکه گفته اید: «رئیس ای، اس، ای، رئیس جماعت اسلامی و با جمعیت علمای اسلامی با نصیر بابر و بی نظیر بهوتو همه و همه یکی اند.» علاوه بر آنکه این اشخاص را یکی خواندن و با حتی تعقیب کننده عین سیاست دانستن غلط است. شما نمیتوانید یک حکم را با حکم دیگری ثابت کنید. طوریکه گفتیم برای ثابت کردن حکم به شواهد ضرورت دارید. طور مثال وقتی حکم کردید که «علمای پاکستان ساخت ای، اس، ای، اند.» برایتان لازم بود یکی از این چیزها را عملی میکردید و با بعد از عملی کردن یکی از آنها حکم خود را صادر مینمودید:

۱- باتبع و سروری تثبیت مینمودید که تعداد قابل ملاحظه علمای پاکستان زیر کنترل ای، اس، ای در مدارس تربیه و تعلیم یافته شده اند و به نظر و پروگرام آن کار میکنند.

۲- از چنان منبع یا منابع استفاده میکردید که همین کار را انجام داده میشود.

۳- خود عامل و یا مأمور ای، اس، ای مینمودید، و درین مورد نجارب میداشتید.

۴- کردار و زندگی حداقل چند عالم را طور نمونه مطالعه میکردید. در صورت غیر، آنطوریکه ادعا کرده اید، «حقیقت علمی» خود را کشف کرده نمیتوانید مگر آنکه ادعا کنید که صاحب علم غیب هستید.

حال میخواهم در ردیف همین بحث علمی درباره یک نوشته دیگر بناغلی غوریانی بحث کنم. نوشته او این است: «... برادران پشتون

مابالغطره و بطور مادر زاد خدمت عسکری و یا خدمت زیر بیرق و دفاع از خاک و وطن و ناموس را برای خود ننگ و عار تلقی میکردند.)» ۴ او در همین حال پشتون ها را «جنرالان مادر زاد» هم خوانده است. درباره جهت سیاسی این نوشته پسان بحث میکنم. در اینجا ضمن بحث اکادمیک بر آن میخواهم بگویم که افاده «جنرالان مادر زاد» با جمله بالای بناغلی غوریانی در تضاد است و استاد نوشته های متضاد نمیکند. من میدانم که بناغلی غوریانی که خود را ارسطوی زمان ما ساخته است چطور و با این وضاحت متناقض اندیشیده و متناقض نوشته است؟ من دهاقین بیسواد را دیده ام که در موضوعات عقیده و منافع شخصی در عین وقت ضد و نقیض استدلال کرده اند. اما بناغلی غوریانی دهاتی بیسواد نیست. شاید ضدیت او با طالبان، تعصب او با پشتون ها و همچنان موقف پارتیزانی خودش که در نوشته های وی نمایان است، به عقیل او صدمه رسانیده باشد. اگر چنین نباشد او چطور حکم میکند که «... برادران پشتون ما با لفظره و بطور مادر زاد خدمت عسکری و یا خدمت زیر بیرق و دفاع از خاک و وطن و ناموس را برای خود ننگ و عار تلقی میکردند.» و در عین حال پشتون ها را «جنرالان مادر زاد» هم خواند. این دو فکر علاوه بر آنکه ضد و نقیض همدیگر اند، حقیقت ندارند، اما احساس تعصب تاحدی بالای بناغلی غوریانی غلبه کرده که به سبب آن نتوانسته بین خواص ارثی و خواص اکتسابی فرق کند. حال اگر باین ارسطوی زمان گفته شود که جنرال شدن و دفاع کردن و یا دفاع نکردن از ناموس و وطن خاصه اکتسابی است، یعنی فرد آن را بعد از تولد شدن خود از محیط اجتماعی یاد میگیرد، نه آنکه آن را از طبیعت یعنی حالت اصلی میراث میبرد، و با جنرال مادر زاد دنیا می آید شاید آن را برای خود کسر شان داند و مثل بعضی منطقی ها سفسطه گوید، اما او در بنمورد هر چه کند این حقیقت را تغییر داده نمیتواند. پروفیسر ای، آج، کار این حقیقت ساده مگر اساسی را باین عبارات افاده نموده است: «همینکه ما تولد می شویم محیط تاثیر خود را بالای مامی اندازد و از واحد های محض بیالوجیکی بواحد های اجتماعی مارتحول میدهد. هر فرد انسان در هر مرحله تاریخ و پاپیش از تاریخ که باشد در جامعه تولد می شود، و جامعه او را از همان سال های اولی او شکل و صورت میدهد: زبانی را که او بیان تکلم میکند، میراث فردی نی، بلکه اکتساب اجتماعی از گروهی است که فرد در آن نمو میکند. هم زبان و هم محیط در تعیین خصوصیت

فکری اش کمک مینماید.)) ۵ اگر چه این نوشته بحکم های بناغلی غوریانی راساً جواب تهیه نمیکند، ولی تاثیر زبان و جامعه را بالای خصوصیت فکری فرد نشان میدهد، باین حساب کسیکه جنرال میشود، و یا از خاک و ناموس خود دفاع میکند انگیزه آن را از زبان و جامعه خود می آموزد، نه آنکه آن را بارث از خود میکند، مثلیکه بناغلی غوریانی فکر میکند. اما افراد نه در عین جامعه لسانی تولد میگردند، و نه در عین جوامع لسانی نمو میکنند که عین خواص را کسب کنند. آنها در جوامع مختلف تولد میگردند و در جوامع مختلف نمو میکنند و چون این جوامع از روی ساختمان اجتماعی و اقتصادی و درجه تکنالوجی و هم دارای نظام های مختلف ارزشی و اخلاقی میباشند افراد به سبب آن در شخصیت از همدیگر متمایز می آیند. افراد یک جامعه معین حتی اولاد عین پدر و مادر هم شخصیت های متمایز میباشند و این حقیقت نظر لبرالست هارا درباره فرد تانید میکند که آنها فرد را بی همتا و جهان متکی بر خود دانسته اورا ((از تمام وابستگی و روابط خارجی اش با مردم دیگر و طبیعت تجزید نموده بمشابه چنان موجود خود کفاف و علاجه میدانند که درون دایره داخلی احاطه شده بوسیله جسم خود از جهان خارج از خود واضحاً متمایز میباشد.)) ۶ البته این نظر لبرالست ها بیش تر درباره افراد جوامع سرباز و لبرال اروپا و امریکا صدق میکند. اما این هم نشان میدهد که افراد ارزش ها، خصوصیات و اخلاقیات جامعه ی را کسب میکنند که در آن نمو میکنند. باین حساب ارزش های چون ننگ، ناموس، غیرت در جامعه افغانی که، برخلاف ادعای غوریانی، بخصوص بین پشتون ها بقوت وجود دارد افراد رابه خود گذری تحریک میکند. در حالیکه این ارزش ها در جوامع اروپا و امریکا وجود ندارد، و یا اگر وجود دارد، بچنان قوت وجود ندارد، که افراد را بفاکاری وادارد. از این توضیحات واضح است که این فکر بناغلی غوریانی که افرادی را طور مشخص پشتون ها ((بالقطره و بطور مادر زاد)) دفاع از خاک و ناموس را برای خود ننگ و عار میدانند، و یا نمیدانند و یا آنها ((جنرالان مادر زاد)) میباشند و یا نمیباشند، غلط است.

۲- بناغلی غوریانی و طالبان

طوریکه گفتم بناغلی غوریانی، بعد از اینکه طالبان برهرات دست یافتند، درباره مسایل سیاسی و طور عمده درباره طالبان به نوشتن آغاز نمود.

نوشته اول او درباره مقاله اینجانب بنام سقوط هرات بود که در شماره ۵۶ فوق العاده مجله ائینه افغانستان بنام (نجات هرات) نشر شده بود. بناغلی غوریانی در شماره ۵۸ مجله ائینه افغانستان جمله زیر مقاله مرا زیر انتقاد گرفته و بتواند ذکر کرده است. جمله من این است: «که پاکستانیانو پر هرات تجاوز کرای وای هراتیانو او هم کندهاریانو به دهقوی هغسی مخالفت کرای وای، لکه یی چپی دخلقیانو، پرچمیانو، اوشورویانو مخالفت کرای وو.» من این جمله را در ردیانیسه حکومت وقت کابل بیان کرده بودم که ادعا کرده بود پاکستانی ها با طالبان در اشغال هرات سهم گرفته بودند. بناغلی غوریانی ضمن تأیید این ادعا بر مردم قندهار اتهام بسته و گفته است که مردم قندهار با مردم هرات مخالف بودند و این مخالفت شان در قیام ۲۴ حوت سال ۱۳۵۷ / ۱۹۷۸ ثابت شده باین ترتیب که قرار نوشته موصوف ((در جریان قیام ۲۴ حوت حکومت خلقی ها قندهاری ها را موظف ساخت که در امر سرنگونی قیام ۲۴ حوت هرات با حکومت خلقی علیه هراتی ها متحد گردند... همان بود که قندهاری ها در اول باتانگ ها همراه بیرق های سفید داخل هرات شدند و شعار شان این بود که ما علیه حکومت خلقی بکجا باشما میجنگیم .... واما وقتیکه [قندهاری ها] در مناطق حساس شهر جای گرفتند به سرکوب [نمودند] هراتی ها قیام کردند)) ۷ قرار این نوشته چون مردم قندهار با مردم هرات مخالف بودند آنها برضد پاکستانی ها (در صورتیکه بر افغانستان حمله میکردند) جمعا و متفقا مقابله نمیکردند و نوشته من درین مورد صحیح بوده نمیتواند. بناغلی غوریانی در عین حال این فکر ستمی را تائیدکنان آورده که آن ((قیام هم قیام یک ملیت زحمتکش بر علیه یک ملیت ستمگر است)) مردم هرات را یک ((ملیت)) و انهم ((ملیت زحمتکش)) و برخلاف مردم قندهار ((ملیت ستمگر)) خواندن، مثلیکه بناغلی غوریانی چنان خیال کرده است نشان میدهد که موصوف بمثل ستمی ها و چپی ها به فکر ساده ساختن از حد زیاد معتقد بوده، در حالیکه این نوع تفکر خود نویسنده و فکر کننده را به بیراهه میکشاند و خواننده را در صورتیکه بان باور کند گمراه مینماید. ازان این هم واضح است که بناغلی غوریانی نه مردم ولایت خود یعنی هراتی را ستمی شناسد و نه مردم قندهار را. در هر حال چون این ادعای بناغلی غوریانی بلحاظ ملی هم مهم میباشد، میخواهم بمنظور دریافت حقیقت درباره آن بحث کنم.

بقرار روش علمی یک حکم، بخصوص که متنازع فیه باشد، باید بقید منبع و یا منابع و شواهد ذکر شود. بناغلی غوریانی منبع خود را نشان نداده است. اونقطه حکم کرده و خیال نموده که چون خودش

از هرات میباشد، در مورد مقام باصلاحیت میباشد، در حالیکه او منبع باصلاحیت نمیشود، وهم هیچ منبعی ادعای او را تائید نمیکند. من علاوه بر آنکه در زندان پلچرخی و پیش از آن درین باره معلومات جمع کرده ام، شش رساله ی را خوانده ام که تابحال درباره قیام هرات نشر شده است، و در دسترس من قرار دارد. نه معلومات من ونه این رساله ها ادعای وی را تائید میکند.

در صفحه ۴۸ یکی از این رسالات نشر کرده شورای ثقافتی مذکور است که ((شام روز دوشنبه ۲۸ حوت از سرشب تا صبح تانک ها از قندهار وارد وادی هرات میشود)) میر محمد صدیق فرهنگ درینمورد در صفحه ۸۵ جلد دوم اثر خود مشخص تر است، باین ترتیب: ((شام روز مذکور (یک شنبه ۲۷ حوت) قطعه زر هداری که دولت بگونه عاجل از قندهار بهرات سوق داده بود از سمت جنوب بشهر وارد شد)) منبع وارد تر درینمورد دگروال میر محمد علم سایی است که در آن وقت قوماندان غوند ۲۳ فرقه هرات بود و در روز سوم قیام در بست بابا در جرگه نظامی از طرف افسران بحیث سرکرده قیام انتخاب شده بود. سایی در صفحه ۵۸ رساله خود عنوان دهرات دولسمی فرقی دحق پاخون مینویسد: ((مور لاپه چونی کپی وو، چپی دکندهار مجهزه عسکری قوه راورسیده، او په تعرض او برید یی شروع وکړ. څرنکه چپی مور داول نه دکندهار دقواوو درانگ نه خبر وو، نو مور هم دهنو سره دمقابلې تر یمب اوتیاری کړی وو، پوره درې ورځې (مو) جگړه ورسره وکړه، الوتکو هم ددوی په ملاتړ، بمباری کوله، خودوی بیاهم شکست وخوړ، وتبتهدل، ډېر نقصانونه ورپېښ شول. زیاتره تانکونه یی وسپزل شول. ددې قوې له شکست نه وروسته ... دپلچرخی بله مجهزه قوه راورسیده، بیاهم دالله په امداد په مقاومت [مو] شروع وکړه، دڅلورو ورځو خونړی جگړې نه پس دوی هم وتبتهدل. ددې قوې سره هم دالوتکو ملاتړ وو. په دې وجه مور هم ډېر تلفات ولیدل)) ازروی این منابع غلط بودن ادعای بناغلسی غوریانی ثابت است. بقرار عقل سلیم هم حکم وی صحیح شده نمیتواند. برای حکومت خلقی ناممکن بود مردم قندهار را برضد مردم هرات باخود متحد، تجهیز و تنظیم کرده، در ظرف چندروز یعنی تا شام یکشنبه ۲۷ حوت بهرات برسانند. دران وقت غوندهای قومی هم تشکیل نشده بود که حکومت خلقی آن ها را در اسرع وقت بهرات سوق میداد. علاوه بر آن فرقه عسکری قندهار متشکل از عساکر ولایات مختلف یعنی مخلوط بود و در آن عساکر هراتی از عساکر قندهاری بیشتر بودند. و تمام آنها وهمچنان صاحب منصبان شان اعضای حزب رسمی هم نبودند. در فرقه هرات و در فرقه های دیگر که در مراکز ولایات مستقر بودند هم وضع بهمین ترتیب

بود. درست است که تانگ ها بابتیق های سپید بهرات آمدند، شعارهای اتحاد باقیام کنندگان را دادند، مگر تانگ نشینان نظامیان خلقی بودند نه مردم قند هار، مردم قندهار مثل مردم هرات با حکومت خلقی مخالف بودند چنانچه آنها این مخالفت خود را با برپا کردن قیام ها برضد حکومت خلقی نشان دادند. با آنهام بناغلی غوریانی ادعا نموده که حکومت خلقی ((مردم قندهار)) را برای سرکوب نمودن قیام ((مردم هرات)) به هرات روان کرده است. علایم نشان میدهد که او به تبعیت از حکومت وقت کابل یعنی از روی سیاست خلاف حقیقت نوشته است. حکومت کابل متصل بعد از اینکه طالبان بر هرات مسلط شدند آنها را اله دست پاکستان خواند و پاکستان را متهم کرد که با طالبان در اشغال هرات نه تنها با اسلحه بلکه با نفر هم کمک نموده است در حالیکه طالبان هرات را تنها با زور خود گرفتند. این واقعیت را حتی جنرال محمد ظاهر عظیمی در اثر خود بنام طالبان، چگونه آمدند؟ انعکاس داده، با این ترتیب که موصوف نه گفته است که پاکستان در اشغال هرات با طالبان کمک نموده و نه از نوشته او چنین انتباه و فکر حاصل میگردد. این اثر از کسی است که به جمعیت اسلامی منسوب بوده و به حیث یک فرمانده ارشد نظامی حوزه جنوب غرب (هرات) در تمام جنگ ها به مقابل طالبان اشتراک نموده و داستان شاهد است، تجارب، معلومات و نظرات خود را درباره جنگ ها و سقوط هرات با اوضاع سیاسی و اداری آن بصورت افافی در ۱۹۹۸ بیان نموده است. تنها این هم نبود. بناغلی غوریانی از آن بیعد در نوشته های خود کوشیده بموقف حکومت کابل صیغه قانونی بدهد و برعکس تسلط طالبان بر هرات و سایر کارنامه های شان را خلاف اسلام توجیه نماید.

بناغلی غوریانی در این نوشته های خود در حالیکه علم و جهاد را محراق آن قرار داده کوشیده است ثابت کند که در اسلام ((جهاد فرض کفایی است و طلب علم فرض عین است)) ۸ در نظر موصوف چون ((طالبان تاجحال نتوانسته اند اعمال و کردار خود را باقرآن عیار کنند)) به طالبان وعظ کنان میگوید ((که طالب باید بفهمد که اسلام خوب همان اسلام و مسلمانی است که بامال و جان خود جهاد کند نه با جان خود و مال دیگری)) ۹ او در عین حال طالبان را ((وهایی))، ((دشمنان علم))، ((سپاهیان اجیر))، ((اشغالگر)) خوانده و ادعا نموده که ((طالبان پاکستان خاک افغانستان را اشغال کرده))، باین ترتیب بناغلی غوریانی با این حکم های خود که اکثر آن هارا بفکر خود با آیات قران تلفیق نموده خود را بحیث مجتهد اسلام معرفی نموده، اما موصوف مجتهد نیست، و علاوه بر آن، علم او در امور دینی از روی دلایل زیر ناقص میباشد:

الف: محترم مولی عبدالصبور ضمن مقاله مفصلی تفسیر و ترجمه آیات بناغلی غوریانی را ((تفسیر های عندی ودلخواه))، ((افترا امیز)) تعبیر کرده، گفته که ((اینطور یک نوشته افترا امیز بزرگ است قران مجید در کشور اسلامی افغانستان در صورتیکه ربانی وقاضیان اجیرا و نباشند)) نشر گردد نویسنده آن شرعا مواخذه خواهد شد.)) ۱۰

ب: بناغلی غوریانی در نوشته های خود جهاد، علم و فرض را طوری شرح و تفسیر نموده که سرانجام بنفع حکومت کابل، که خود طرفدار آن بود، تمام شود. طور مثال، بعد از دادن شرحی چون مجتهدی حکم کرده که «جهاد فرض کفایی است و طلب علم فرض عین است.» این حکم او عام و مقصدش از آن این است که طالبان که مسلک شان طلب علم است، باید برای ادای این «فرض عین» ب مدرسه های خود باز گردند، و جهاد را که بفکرش «فرض کفایی است» ترک کنند. موصوف در این حکم خود هم خطا کرده است.

جهاد قرار تعلیمات اسلامی یکی از دساتیر اساسی دین یعنی فرض خداوندی است باین ترتیب که جهاد ((در وقت جنگ تجاوزی بالای تمام جامعه مسلمان فرض کفایی و در وقت جنگ دفاعی بالای هر فرد مردینه بالغ فرض عین میباشد. در چنین حال هر اولی الامر مسلمان شاید نفیر عام نماید یعنی تمام مسلمان هارا به برداشتن اسلحه فراخواند.)) ۱۱ علمای افغانستان در عهد سلطنت امیر عبدالرحمن خان در یک تعداد رساله ها بخصوص رساله تقویم الدین و رساله کلمات امیرالبلد فی ترغیب الی الجهاد، جهاد را شرح نموده که بقرار آن هنگامیکه دین اسلام، مملکت اسلام و امه اسلامی از جانب کفار بخطر معروض گردد و اولی الامری آن را اعلام کند فرض عین میشود. درین حال بر مسلمانان فرض میگردد که «بخاطر خداوند ج) باتمام قوت بامال و جان جهاد کنند و متوقع غنائم در دنیا و اسایش در آخرت شوند.» ۱۲ بقرار این تعریف با تجاوز شوروی که با آن دین اسلام، مملکت اسلام و امه اسلامی به خطر معروض گردید جهاد مصداق خارجی پیدا کرد بانکه در آن وقت اولی الامر اسلامی موجود نبود. اما چون ضرورت جهاد حتمی شده بود علما بجای اولی الامر جهاد را اعلام کردند. باین ترتیب جهاد در وقت تجاوز خارجی یا در وقت دفاع فرض عین و در وقت جنگ تجاوز فرض کفایی میشود، اما بناغلی غوریانی حکم میکند که جهاد در هر دو حالت فرض کفایی میباشد. اگر او در وقت تجاوز شوروی این حکم خود را صادر میکرد معنی آن این میشد که او نفع شوروی متجاوز ورجیم کمونستی دست نشانده آن را در نظر داشت. دفع تجاوز به وارد بودن جهاد خاتمه داد زیرا که بعد از آن

خطر کفار باسلام و افغانستان از بین رفت. در دوران جنگ داخلی باری علمای طرف های متخاصم، علیه سرکردگان همدیگر فتوایهای جهاد رادادند، مگر چون فتوایهای شان با شریعت اسلامی موافق نبود، مردم را باخود همرا ساخته نتوانستند و جهاد شان اثر نکرد.

بناغلی غوریانی همچنان حکم میکند که «طالب باید بفهمد که اسلام خوب همان اسلام و مسلمانی است که با مال و جان خود جهاد میکنند، نه با جان خود و مال دیگری.» وی از جمله مال و وسایلی را نام میبرد که «طالب با آن میجنگد از قبیل توپ، طیاره، راکت، و هواوان.» ۱۲ معنی این حکم این است که چون و سایل جنگ ساخت طالبان نی، بلکه از دیگران است، آنها باید از استعمال آن، بپرهیزند و صرف بادیست های خالی جهاد کنند. از این حکم او معلوم میشود که او معنی جهاد را نفهمیده است و یا شاید هدف او این باشد که طالبان که بنظر او تنها بادستان خالی جهاد کنند کشته شوند. مفهوم جهاد در راه خداوند (ج) باجان و مال جهاد کردن است بدین معنی که آنها تیکه توانایی جسمی جنگ کردن رادارند جهاد کنند و آنها تیکه چنین توانایی راندارند با مال و مال خود با مجاهدین کمک کنند. مسلمان ها بخصوص افغان ها در دوران جهاد همیشه چنین کرده اند، اما بناغلی غوریانی حکمی نموده که در اصل مخالف عقل سلیم و برضد دفاع از حق زندگی و در نهایت غیر عملی و مضر بحال مسلمان ها است. اگر بناغلی غوریانی در دوران جهاد ملی مجاهدین رابه تعمیل جهاد نوع خود دعوت مینمود معنی آن این میشد که آنها باید بمقابل متجاوزین شوروی که غیر از اسلحه اتومی با انواع اسلحه عصری مسلح بودند، صرف بادستان خالی بجنگند. درینصورت مجاهدین شاید اول برضد بناغلی غوریانی جهاد مینمودند. درینجا لازم است گفته شود که چون جهاد تنها در وقت خطر خارجی فرض عین خوانده شده است نه عملیه دایمی شده میتواند، و نه علیه مخالفان و رقیبان داخلی اعلام شده میتواند. اما مسلمان های انقلابی و تندرو آن رابیک عملیه دایمی مینخوانند و هنگامیکه اصول اسلامی با فراموش یا پامال میگردد آن را «ادامه سیاست خداوند (ج) باذرایع دیگر میدانند، نه تنها برضد کفار بلکه همچنان برضد حکمرانان مستبد.» ۱۳ جهاد بقرار این تعریف یک عملیه دوامدار میگردد، «مثل آنکه انقلاب در نظر عده ای از انقلابیون چپی یک عملیه دایمی بود، اما جهاد دایمی بمانند انقلاب دایمی غیر عملی است. علاوه برآن مرجع اعلام آن نامعلوم است و اسلامت ها یا مسلمان های انقلابی درباره مرجع قانونی اعلام جهاد خاموش اند، این یک خلاء است. در صورتیکه این خلا ذریعه کدام قانون پر نگردد هر کس

و هر گروه مجال آن را خواهد داشت که بدلتخواه خود جهاد را برضد این و بیان اعلان کند و بیان جامعه را مختل و متضرر نماید.

ج: این حکم بناغلی غوریانی هم غلط است که میگوید «علم فرض عین» است اگر چه هر کس خوش خواهد بود علم فرض عین یعنی حتمی باشد. اما موضوع چنین نیست. فرض عین در اسلام ضوابطی دارد، مثلیکه روزه و نماز ضوابطی دارد. قضاکننده فرض عین ما خود میگردد، مگر کسیکه علم نیاموزد ما خود نمیگردد، بآنکه مسلمان ها به طلب علم مامور شده اند، و قرار حدیثی علم فرض خوانده شده است. در اولین امه اسلامی که در مدینه در ۶۲۱ میلادی تا سپس شد معارف دسته جمعی رسمی موجود نبود، چه رسد بآنکه حتمی بوده باشد. اگر طلب علم مثل روزه و نماز فرض عین یعنی حتمی میبود در آن صورت هر مرد وزن مسلمان به کسب آن مجبور میگردید اما این کار بادر نظر داشت مصارف هالی، مشکلات اجتماعی و کولتوری نزدیک به ناممکن است. مانع دیگر اندازه کردن علم و عالم بودن است و اندازه کردن آنها بمانند اندازه کردن نماز و روزه که با ادا کردن و یا ادا نکردن آن معلوم میشود عملی نیست. اگر صرف با سواد بودن عالم بودن میبود موضوع اسان میبود. اما با سواد بودن عالم بودن نیست. ممکن است تمام مسلمان ها و یا تمام انسان ها با سواد شوند مگر ممکن نیست تمام شان عالم گردند. اگر تمام مسلمان ها و یا تمام انسان ها عالم گردند شغل های دیگری نا اجرا میمانند و حیات اجتماعی فلج میگردد، در حالیکه هر جامعه در سایر گروه های اختصاصی علما را هم در بردارد و جامعه پیشرفته آن است که علاوه بر آن تمام و یا بیش ترین افراد آن از نعمت سواد برخوردار باشند. این حالت شرط اساسی برای پیشرفت و زندگی جرفه میباشد پروفیسر جان گالبرت، اقتصاد دان مشهور، میگوید که او جامعه ی راسراغ ندارد که افراد آن با سواد و خودان پسمانده باشد. اما یک جامعه وقتی بدرجه بالا رسیده میتواند که اول شرط اساسی زندگی در آن موجود باشد یعنی اختلال، انارشی و جنگ در آن نباشد و بر عکس کدام نظم سیاسی در آن برقرار باشد. وجود یک نظم سیاسی در یک جامعه از هر نوع که باشد، بهتر از انارشی و بی امنیتی است. طالبان که بناغلی غوریانی از آن ها نفرت دارد به مقصد خاتمه دادن جنگ و آوردن نظم تحصیل را ترک کرده اند.

۳- اتهامات بر طالبان

درباره اتهامات بناغلی غوریانی بالای طالبان از قبیل «وهابی» «دشمنان علم»، «سپاهیان اجیر»، و امثال آن میکوشم آن جهات نوشتا های او را مورد بحث قرار دهم که نویسندگان دیگری در باره آن بحث نکرده اند. این قسمت نوشته من کوتاه تر خواهد بود.

طالبان و وهابی ها

طالبان مانند وهابی ها در بعضی چیزها مثل ساز، سرود، رقص، مسکرات، وامثال ان مخالف میباشند مگر علما و طالبان پیش از آنکه وهابی ها ظهور کنند با این چیزها مخالف بودند، و جنبش وهابی جدید است و موسس ان، محمد عبدالوهاب، در عربستان در قرن هژده هم میزیست. در ۱۷۰۳ تولد و در ۱۷۸۷ وفات نموده است. مشخصات عمده این جنبش مقابله با بدعت های است که بعد از قرن سوم هجری در عالم اسلامی راه پیدا کرده است از قبیل مخالفت با محترم داشتن زیارت ها، قبور و مرده ها. طالبان پیرو علمای سنی اند و در حفاظت و اشاعه اسلام و تفسیر احکام قران سهم بزرگی اداء کرده اند، باین ترتیب طالبان را وهابی گفتن در واقع امر علمای سنی را وهابی خواندن میشود، و این صحیح بوده نمیتواند. اتهام بناغلی غوریان که طالبان گویا وهابی اند در اصل سیاسی است، چون طالبان بنا حکومت کابل بسر کردگی برهان الدین ربانی مخالف بودند، بناغلی غوریانی خود را موظف نموده ضمن تا به زدن بر طالبان ان ها را وهابی هم خواند بدون آنکه در نظر بگیرد که نظرات و اعمال طالبان از تعلیمات سنی منشا میگرد نه از وهابیت. بناغلی غوریانی باین سبب هم طالبان را وهابی گفته است که حکومت شان با عربستان روابط نیکو دارد، و عربستان و همچنان بعضی عرب ها و امارات عربی با آنها کمک مالی میدهند عمدتا باین منظور که نقشه های ایران در افغانستان بی تاثیر شود. البته طالبان بمثل وهابی ها بر طبق اصول خود بر تزکیه جامعه اصرار مینمایند و در این نقطه با وهابی ها وجه مشترک دارند اما این نقطه مشترک در موضوع روش است نه در اصل و ماهیت.

طالبان و علم

طالبان را «دشمنان علم» خواندن مثلیکه بناغلی غوریانی خوانده است، هم غلط است. طالبان در اصل طالبان علم و شاگردان مدارس اند و مدارس در افغانستان سابقه یک هزار ساله دارد. مدارس در افغانستان در وقت سلطان محمود غزنوی رواج پیدا کرد و در این اواخر علاوه بر مدارس که بابتکار علما و کمک مالی مردم در سر تاسر کشور فعال بودند و شاید نوزالمدارس شلکرو ولایت غزنی مشهور ترین ان باشد، مدارس از طرف دولت هم تاسیس شده و فعال بودند از قبیل مدرسه ابومسلم در میمنه، مدرسه تخارستان، مدرسه ابوحنیفه در کابل، مدرسه محمدیه در قندهار، فخر المدارس در هرات، و مدرسه روحانی در پکتیا. (بقولای خود بنی اغلی عبدالله سمندر غوریانی وقتی طالب در فخر المدارس بود.)

فارغان مدارس غیر رسمی بعد از اجرای مراسم بنام دستاربندی مولوی خوانده میشدند، و در مساجد جامع اقامت، وعظ و تدریس مینمودند، درحالیکه نارغان مدارس رسمی یادرمکاتب تدریس میکردند و با در پوهنخی شرعیات به تحصیلات عالی ترمییر داخند و باهم در شعبات دینی مامورین دولت میشدند. در وقت تجاوز شوروی که مدارس بسته شده جوانان بخصوص جوانان منسوب به قوم پشتون در تنظیم های اسلامی تنظیم شده جهاد مینمودند و بعد از ختم جهاد یاد یگران بمدارس در پاکستان بخصوص درمدارس کوپته رو آوردند که از طرف علمای جمعیت اسلامی پاکستان اداره و تدریس میشد، مثلیکه جوانان ومحصلان دیگر در پوهنتون ها به تحصیل می پرداختند که تنظیم های اسلامی افغان در پاکستان تا سپس کرده بودند. این حقیقت است که طالبان بر علوم دینی بیش تر اصرار میکنند و به علوم عصری، تکنالوجی، فلسفه و هنر علاقه نشان نمیدهند. این رویه شان بدون شک به ترویج علوم عصری و فلسفه در کشور کمک نمیکند، وقابل اندیشه است. مگر نطابقان شان بانها مخالفت هم نکرده اند و گفته اند که مکاتب دردوران جهاد ویران شده وانها به سبب جنگ وناوانی مالی نمیتوانند مکاتب را وسیعاً بار دیگر فعال نمایند ولی وعده فعال نمودن ان راداده اند. بانهم اگر بناغلی غوریانی طالبان را ((دشمنان علم)) میدانند چرا درباره جنگ سالاران دوره تنظیمی خاموشی اختیار کرده که مدارس، مکاتب، پوهنتون ها، کتابخانه ها وموزیم ها یعنی مراکز علم، ثقافت، ومدنییت را ویران کردند ومحتویات ان را غارت نمودند وشاگردان واستادان رابایبکار نمودند، یا کشتند ویا بفرار مجبور نمودند؟ اگر بناغلی غوریانی افاقی ومسئولانه مینوشت رویه طالبان راباید در این قرینه میدید وملا حظات بالا وهمچنان حالت جنگ رادر نظر میگرفت. بناغلی غوریانی باید طور مشخص این راهم در نظر میگرفت که از جمله قربانی های جنگ تخریب معارف ومراکز تحصیل بود که بهمکان معلوم است.

بدون شک اگر وضع بهمین ترتیب دوام میکند، یعنی معارف بشکل وسیع احیا نمیکردد اینده جامعه ما خوب نخواهد بود. برای اینکه چنین نه شود باید با فردان موقع داده شود که استعداد های خود را همه جانبه انکشاف دهند. افراد بخصوص جوانان تنها وتنها با تحصیل میتوانند استعداد های خود را انکشاف دهند مصدر کارهای اساسی شده بتوانند پس احیا وتوسعه معارف یعنی افتتاح مراکز تحصیل که در ان هم علوم دینی وهم علوم عصری بشمول فلسفه، تکنالوجی وهنر وادب تدریس وتحصیل گردد، از جمله بنیادی ترین ضرورت های ما میباشد. این کار بدرجه اول مسئولیت مقامات سیاست ساز کشور است، که ملت یعنی

افغان ها با آن کمک و همکاری کنند. اما این کار به شکل اساسی آن تنها وقتی ممکن شده میتواند که جنگ قطع گردیده، چنان حکومتی بمیان آمده باشد که اعمال مجدد کشور ویران شده را بشکل وسیع آن بادر نظر داشت شرایط عصر جدا تعقیب نماید. بدون چنان معارف عصری که در آن افراد چنان مساوی تحصیل داشته باشند جامعه افغان در قطار جوامع پیشرفته و ازاد قرن بیست و یکم جان خواهد داشت.

اتهام اجیری بناغلی غوریانی

بناغلی غوریانی ادعا مینماید که طالبان «سپاهیان اجیر» پاکستان اند و این «سپاهیان اجیر» افغانستان را برای پاکستان اشغال کرده اند. او این مطلب را با این عبارات عامیانه بیان نموده است: «آخر او (طالب) که نامردی میکند و کشور «هرات» کس دیگری رانه بخاطر خود، بلکه بخاطر گل روی بی نظیر بهو تو اشغال میکند.» ۱۵ غوریانی کلمه اجیر را برای طالبان بکرات استعمال نمود. مثلیکه تعدادی از همفکرانش هم این اتهام را بر طالبان بسته اند. درباره این نوشته او من دو نقطه را قابل تبصره میدانم: یکی اینکه بناغلی غوریانی ولایت هرات را که طالبان آن را بتاريخ ۵ سپتمبر ۱۹۹۵ بدست او بردند «کشور» میدانند، و دیگر اینکه در نظر او طالبان این «کشور» را از محمد اسماعیل خان، والی هرات برای خود بدست نیاوردند، بلکه آن را در بدل اجرات برای بهو تو یعنی پاکستان اشغال کردند درباره نقطه اول که غوریانی ادعا میکند هرات یک «کشور» است، همینقدر میگویم که یک افغان سالم چنین فکر نمیکند. اما اجیر تهمت «اجیر بودن» طالبان بحث میخواهد.

برای اینکه در معنی کلمه اجیر غلط فهمی نباشد اول باید مفهوم آن واضح شود. این کار ضروری است زیرا انچنانیکه مشکل است نویسندگان و گویندگان مطالب را در الفاظ طور دقیق بیان کنند به همان اندازه برای خوانندگان و شنوندگان مشکل است مطالب نویسندگان و گویندگان را عینا درک کنند بخصوص وقتی موضوع بحث یک کلمه مانند کلمه اجیر باشد که معنی آن نزد اشخاص فرق میکند. بناغلی غوریانی از کلمه اجیر مفهوم را در نظر دارد که غیر از مفهوم مروج آن است. مفهوم مروجی کلمه این است که یک شخص برای یک شخص دیگر در برابر اجرت خدمت کند. این کلمه معمولا به سپاهیان اجیر راجع میگردد، اما بناغلی غوریانی باین فکر است که سپاهیان دولتی هر کشور ولو که تبعه خود آن هم باشند. اجیر اند. او این فکر خود را با این الفاظ بیان میکند: «حالا که دولت ها جنگ هارا بر سوسلمان میدهند جنگجویان امروز حکم سپاهیان

اجیر را پیدا میکنند)) ۱۶ قرار این تعریف هر کسی که بهر نام بدولت خود هم خدمت کند و در بدل آن معاش بگیرد هم اجیر میشود. با این تعریف خودش هم که وقتی معاش خور دولت بود، اجیر بود. اما بناغلی غوریانی کلمه معاش خود را با کلمه اجیر منقوش نموده و ملتفت نیست که طالبان بقرار تعریف اش مجاهدین میکردند، و برعکس انهای که در تنظیم ها خدمت میکنند. اجیر میشوند، زیرا که هم طالبان وهم سرکردگان شان در برابر وظایف خود معاش نمیگیرند، وهم با اشغال منطقه ی چور و تاراج نمیکنند در حالیکه مخالفان شان در بدل خدمت اجوره میگیرند و با اشغال منطقه وطن خود چور و تاراج میکنند، و سرکردگان شان میلیونرها شده اند. درباره کلمه اجیر بناغلی غوریانی راجع به پشتون ها بزودی بحث میکنم. اکنون میخواهم در مورد این کلمه با ارتباط طالبان بحث کنم و بحث خود را اول در سطح رهبری وبعد درباره صفوف طالبان دنبال کنم.

حرکت طالبان، طوریکه بزودی بیان مینمایم، از مردم قندهار یعنی از درون افغانستان برخاست، در حالیکه حکومت تنظیمی کابل نتیجه تجویز و طرح حکومت پاکستان در پشاور بود، و علاوه بر آن حکومت برهان الدین ربانی با وجود مخالفت بیشترین تنظیم ها دوره محدود خود را تمدید کرد و به سبب آن هم نزد آنها وهم در نهایت نزد ملت مشروعیت را از دست داد در حالیکه حرکت طالبان به سرکردگی مولوی ها و ملا های مجاهد از طرف مردم بمیان آمد و نزد آنها مشروعیت داشت. این حال از سلوک هردو جانب با ممالک همجوار و روسیه هم فهمیده شده میتواند.

تاحال شنیده و خوانده نشده که زعمای طالبان برای بقدرت رسیدن با کدام قدرت خارجی موافقه و یا تعهدی نموده باشند. البته آنها در ابتدای ظهور خود با حکومت پاکستان معامله نموده اند، مثلیکه حکومت وقت کابل و تنظیم های دیگر با ایران، ازبکستان، و روسیه معامله نموده اند و این کشور ها زمانیکه بناغلی برهان الدین ربانی در کابل حکمرانی میکرد در قلمرو های این تنظیم ها و ملیشه ها در قندهار، هرات، جلال اباد، فراه و بامیان قونسلگری ها داشتند که در واقع برای پیشبرد اغراض خاص سیاسی خود فعالیت مینمودند و پرسونل های آن ها بخصوص در قندهار، هرات و بامیان از حد معمول به مراتب زیاد تر بود. طالبان در نومبر ۱۹۹۳ یک کاروان متوقف شده پاکستان را در قندهار رها نمودند. در اثر آن راه کوئته- قندهار- هرات بروی ترافیک پاکستان به ترکمنستان و آسیا مرکزی باز شد. حکومت پاکستان آن را رویه بالمثل

خواند، مگر حکومت باغلی رسانی در کابل آن را داخله پاکستان در امور افغانستان دانست کابل تازه سرفندهار تسلط خود را از دست داد، بود، و در بیاره هرات که آن را به سرکردگی اسماعیل خان تابع خود میدانست، و به کاروان های پاکستان مثل طالبان اجازه رفت و آمد داد بود اعتراضی نکرد در عین حال حکومت کابل و همچنان آن تنظیم هائیکه قسمت های کشور را در دست داشتند با کشور های خارجی روابط قایم نینمودند در عین حال که بین هم مقابله میکردند، و پیمان های بستند در همین سلسله حکومت کابل با حاشین اتحاد شوروی یعنی روسیه که عمده ترین عامل برپادی افغانستان میباشد و همچنان سا ایران و هندوستان روابط قایم کرده بود، در حالیکه هندوستان در دوره جهاد از سیاست تجاوزی شوروی در افغانستان طرفداری نینمود و با رژیم دست نشانده آن روابط دیپلماتیکی قایم کرده بود، و با آن کمک نینمود برخلاف، طالبان از روسیه غرامات جنگ و تجاوز مطالبه نینمود، و در بدل آزاد نمودن عمال یک طیاره فرود آورده شده آن آزاد کردن بندی های سیاسی افغان را که در حدود شصت هزار قلمداد کرده بود، تقاضا نینمود. بعبارت دیگر حکومت کابل برای مستقر شدن خود برخلاف توقع مردم، بادشمن افغانستان، یعنی روسیه ساعله نیکرد ولی حرکت طالبان قرار توقع مردم از آن غرامات میخواست و رها کردن بندی ها را تقاضا نیکرد، حکومت کابل در واقع امر روابطی را مستحکم نینمود که قوماندان احمدشاه مسعود در دوران جهاد با عمال اتحاد شوروی اساس گذاشته بود که تحصیل آن در همین اثر در نوشته باغلی بروس رچ دسن بصورت بستند آمده است. در اینجا هستیقدر نیکویم که احمدشاه مسعود برای رسیدن بقدرت و مغلوب نمودن مخالفین هموطن یعنی طالبان با عمال روسیه سازش کرد مثلیکه قبل در دوران جهاد با عمال اتحاد شوروی توافقات نموده بود، روسا و قوماندان های تنظیم های دیگر بشمول، جنبش ملی و اسلامی هم شاید با عمال و دستکا های جاسوسی ایران، پاکستان، ازبکستان، و عربستان بقا وله ها نموده باشند، در باره همچو بقا وله ها با ای، اس، ای در دوران جهاد آوازه ها شایع بود، احتمال دارد زعمای طالبان هم چنان کرده باشند، اما هر گروه و پاهر کسی که با خارجی ها بقا وله نماید و یا قرار داد معاهده بند و یا قبل بسته باشد و سلط را منائر نماید قانونی و قابل اعتبار شده نمیتواند. علت نا حال به هیچ یکی از این گروهها صلاحیت حکومت کردن را قدادده

است. وبالاتر هیچ کس وهیچ گروهی رحم نمیکنند که برای رسیدن بقدرت به عزت وحق وصلاحیت حاکمیت ان معامله کند. شاه شجاع و ببرک کارمل نزد ان تاابد محکوم اند.

درباره صفوف طالبان حقایق نمایان است و کارنامه های شان حقایق درباره شان میباشد. کارنامه های شان مسلما از علاقمندی عمیق شان بوطن و اسلام حکایه دارد. اگر چنین نمیسود ممکن نبود چنان فداکاری از خود نشان دهندو بر چنان مشکلات بزرگ فایق شوند. که اصلا فکر ان نمیشد. هسته حرکت در اصل طالبان مدارسی اند که قبلا بیان نموده ام. پسان جوانان مناطق پشتون نشین بخصوص نندهار وپکتیا با انها یکی شدند. وقتا فوقتارضاکاران انجمن سپاه صحابه پاکستان هم با انها ملحق میشوند. حرکت طالبان بشمول سرکرده گان ان در اصل عمدتا متشکل از پشتون های اطرافی منسوب به فامیل های کم عماید وسخت معتقد بارزش های اسلامی ووطنی اند. ظهیر این حرکت راپسان بیان سینمایم. اکنون میخواهم روابط شان را در وهله اول ظهور شان باحکومت کابل بسر کرده کی بناغلی برهان الدین ربانی بیان نمایم.

از ظهور حرکت طالبان در سپتمبر ۱۹۹۴ تا مارچ ۱۹۹۵ حکومت کابل ان را ((بحیث یک حرکت خود جوش واسلامی وبشری)) میستود و((ملایک نجات)) میخواند. حکومت که بعد از جنوری ۱۹۹۴ با قوای مو تلفه شورای هم آهنکی متشکل از جنبش ملی اسلامی، حزب وحدت اسلامی وحزب اسلامی در مجادله فنا وبقا در گیر ودر شهر کابل محاصره بود به عمال وقوماندان های خود بنجمله بناغلی ملا تقیب در قندهار وهمچنان قاری بابا در غزنی دستور داد که باطالبان کمک کنند، خود هم از پول فرا وان وبی پشتوانه ایکه از مسکو حاصل مینمود باطالبان کمک مینمود. احمد شاه مسعود در میدان بناریا نمایندگان ان ها ملاقات نمود وبعد از ان اظهار نمود که خود اوهم ((طالب)) میباشد.

طالبان بعد از مسلط شدن شان برقندهار وغزنی وهم بعد از آنکه در دشت وردگ به حزب اسلامی شکست داده بود ان را از لوگر که مقر ان بود هم خارج نمود وباین ترتیب رقیب سرسخت حکومت کابل بزعامت گلبدین حکمتیار را که حزب موصوف تنظیم عمده دوره جهاد بود از مقابله با حکومت ربانی برای ابد بیچاره نمود. به تعقیب ان بعد از یک دوره کوتاه اتحاد عبدالعلی مزاری، سرکرده حزب وحدت اسلامی را در راه انتقال موصوف به قندهار در غزنی

مجبورا از بین بردند. متصل بعد از آن حزب موصوف از قسمت غربی شهر کابل که در تسلط آن بود، خارج ساخته شد. باین ترتیب حکومت ربانی در کابل از محاصره دوامدار نه تنها نجات یافت بلکه نفس تازه یافت، (حکومت ربانی در ۲۵ جون ۱۹۹۴ پوسنه های نظامی جنبش ملی و اسلامی مستقر در بالا حصار و تپه مرجان را بزور پول از قوماندان آن، جنرال روف خرید و منحل نمود)، اما وقتی طالبان که قسما در شهر داخل شده بودند از حکومت کابل هم تقاضای تسلیمی نمودند حکومت آن ها را بدون آنکه تیار جنگ را گرفته باشند در ۱۱ مارچ ۱۹۹۵ بقولی قرار فیصله احمدشاه مسعود و جنرال فهیم، رئیس مصنوعیت ملی (عامل خاد سابق) و عبدالرب رسول سیاف دفعتا مورد حمله قرار داد و از کابل خارج نمود و خود برای بار اول بر کابل مسلط شد: در ظرف چند ماه آینده کوشید طالبان را از کابل و هرات زیر فشار نظامی قرار دهنده، باین امید که طالبان را از مرکز شان بیجا نمایند، اما این فشار ها بر عکس بضرر خودش تمام شد باین ترتیب که طالبان در اتریک سلسله تصادمات بهمکاری مردم فندهار در اخیر اگست ۱۹۹۵ نخست حملات مشترک اسماعیل خان والی هرات و کابل را بالای کرشک به عقب زدند و به تعقیب آن فراه، شین دند و شهر هرات را هم در هفته اول سپتمبر ۱۹۹۵ بدست او زدند. حکومت کابل بخصوص بعد از این شکست های خود برضد طالبان به تبلیغات دامنه داری شروع نمود و تهمت های رنگ رنگ بر آنها بست. از آن بعد بود که بناغلی عبد الله سمندر غوریانی چون ایدیا لوگ کابل در حالیکه در دوره اتحاد حکومت ربانی به طالبان خاموش و ناظر نثار کلمات ستایش حکومت بر طالبان بود، برضد طالبان قلم برداشت و آن ها را در جمله اتهامات زیاد ((اجیران پاکستان)) خواند. موصوف باین سبب هم برضد حرکت طالبان به تبلیغات آغاز نمود که طالبان عمدتاً پشتون اند، و غوریانی، طوریکه در اوراق ذیل دیده میشود، بپشتون ها تعصب دارد.

۴ - بناغلی غوریانی و پشتون ها

تعصب بناغلی غوریانی بپشتون ها از اتهامات هویدا است که موصوف در نوشته های خود بر آنها حواله نموده است. اگر نوشته های موصوف افغانی یعنی میرا از تعصب یکم از کم خالی از اتهامات بی بنیاد میبود، از آن چه بهتر. اما چنین نیست. موصوف در باره آن ها موضوعات انتخاب کرده که در باره آنها از روی منطقی که فکر میکند در آن تخصص دارد حکم ها صادر نموده میتواند. اکثر این موضوعات بان علوم اجتماعی تعلق دارد که دانستن آن از روی سلوک تجربی یا امپیریزم (empiricism) یا تفکر رسا بر اساس مشاهده و تجربه که طریقه عموما

رایج در عصر ما است ممکن شده می‌تواند. اما بناغلی غوریانی عوض آن چون جذمی های مذهبی قرون وسطی به نصوص و منطق خشک پناه میبرد و با تکای آن حکم های اخلاقی چون خوب، بد، کافر، مسلمان، اجیر و امثال آن صادر مینماید و خیال میکند باین طریق مرجع تقلید شناخته خواهد شد. بناغلی غوریانی حتی در سپهینی که خیال میکند در آن تخصص دارد یعنی منطق هم ضد و نقیض حرف زده است. در این باره مثالی می آورم که قبلا ذکر نموده ام و آن این است که قرار نوشته او «... برادر آن پشتون ما با لفظه و بطور مادر زاد از خدمت عسکری و یا خدمت زیر بیرق و دفاع از خاک و وطن و ناموس و وطن معاف و مستثنی بودند و آن را برای خود ننگ و عار تلقی میکردند.» در عین نوشته خود گوید که «برادران پشتون ما به اقتصاد جنگی بیش تر مشغول و دلبسته اند تا به جنگ اقتصاد و علم برای شان فرض کفایی و جنگ، فرض عین است» در عین حال ادعا میکند که پشتون ها «طور مادر زاد جنرالان بدنیا می آمدند.» در باره غیر واقعی بودن این حکم ها زود بحث میکنم. حال غیر منطقی بودن آن را مورد بحث قرار میدهم و از او میپرسم که اگر پشتون ها «طور مادر زاد جنرالان بدنیا می آمدند.» و جنگ را برای خود «فرض عین» میدانستند، در این صورت برای شان طبیعی میبود که پیشه های جنگی را اختیار کنند در حالیکه وی در عین حال ادعا میکند که آنها «خدمت عسکری» و «دفاع از خاک و وطن و ناموس و وطن ... را برای خونگ و عار تلقی میکردند.» حکم اخیری وی بر ضد حکم های اولی او است و این ضدیت تا حدی واضح و مخالف منطق، مخالف عقل سلیم، و مخالف واقعیت ها است، که بناغلی غوریانی نمیتواند آنها را با هم وفق دهد. امکان دارد که بناغلی موصوف این حکم ها را با استفاده از دیالکتیک هیکل یا منطق اضداد هیکل که خود را در آن متخصص میداند، صادر کرده باشد. اگر چنین باشد معلوم است او دیالکتیک هیکل را هم نفهمیده است. هیکل این منطق را که اکنون جدابیت اولی خود را باخته است، برای تطبیق بالای پروسه یا عملیه فکری و تاریخی وضع کرده نه آنکه مطلب او از آن این بود که اضداد را بهلوی هم قرار داد و بر اساس آن حکم ها صادر نمود و استفاده سیاسی کرد.

از نوشته های بناغلی غوریانی واضح است که او به پیروی از مارکس و هیکل به فلسفه جبر معتقد است. اما در حالیکه مارکس باین فکر بود که «منافع طبقاتی» جهان بینی افراد را تشکیل میدهد، هیکل بران بود که «عننه و منافع ملی» جهان بینی آنها را سر و صورت میدهد. ۱۷ بناغلی غوریانی با الهام از آنها معتقد است که قوم یا قبیله جهان بینی یا شعور افراد را شکل و صورت میدهد. الفاظ خود او در این مورد این است: «تره کی که آمد سوشلزم را در سطح همان

شعور قبیلوی خود فهمیده بود که تصور میکرد برادران پشتون ما بطور مادر زاد زیار اینونکی اند وبالفطره برای سوشلزم آماده اند و باید که بالای اقوام دیگر که فیودال و ضد ترقی اند حکومت کنند)) ۱۸ بناغلی غوریانی درباره من هم حکم مشابهی نموده و گفته است که ((بجای آنکه عقل و منطق و تجربه و تاریخ و انثرو پولوجی راهنمای پوهاند کاکر در تحقیقات وی بوده باشد احساسات قبیلوی از نظر وی معیار درک حقایق است)) ۱۹ بالاخره او یک حکم صادر نموده و نوشته است که ((چیزی که است مانها به هوای دل و شعور قبيله خود قدم و قلم میزنم))

در اقتباس فوق بناغلی غوریانی اول سوشلزم را از فاشلزم فرق کرده نتوانسته و مطلبی را که به نور محمد تره کی نسبت داده است از اونی بلکه از خود او است، و فکر تره کی را که سوشلستی بود تحریف نموده رنگ فاشنی داده است. یک استاد این چنین نمیکند. دوم اینکه از نوشته بناغلی غوریانی در باره تره کی وانجانب معلوم است که او به جبر قومی معتقد بوده که قرار آن قوم یا انبوه (جامعه، ملت، حزب، کمیته، تنظیم، وامثال آن) هر چیز است و فرد (من، تو، محمود و امثال آن) هیچ چیز میباشد و تا انبوه ها وجود دارد فرد در محدوده آن فکر کرده از ادانه فکر کرده نمی تواند. باین حساب اگر من و تره کی جهان و خود را در شعور قبیلوی خود میفهمیم افراد سایر اقوام هم باید در محدوده شعور قومی خود درک کنند و بناغلی غوریانی هم باید هر چیز را در شعور قوم جمشیدی درک کند، که به آن منسوب میباشد، خلص اینکه قرار نظر بناغلی غوریانی ((قدم و قلم)) یعنی اعمال، جهان بینی و باشعور دراصل تحت اثر ((هوای دل)) یعنی احساسات و عواطف و همچنان زیر نفوذ ((شعور قبيله)) یعنی عنعنات و پامیراٹ و تجارب اسلاف سر و صورت میگیرد و عقل بالای آن اثر داشته نمیتواند. این نظر جبری غوریانی یا غوریانزم که در جهت مقابل اختیار و عقل گرایی قرار دارد، شاید بالای شعور خودش مسلط باشد زیر آنکه موصوف وجدان و اراده متکی بر خود را بتابع ساختن آن بحکومت و روش ربانی ناقص نموده حیثیت یک شخص دارای شعور شبه بنده را اختیار کرده است.

حال میخواهم درباره جهت سیاسی نوشته های بناغلی غوریانی در مورد پشتون ها بحث کنم. من به سببی که پشتون هستم از پشتون ها طرفداری نمیکنم. طرفداری بدون دلیل از پشتون ها را مثل طرفداری بدون دلیل از قوم دیگر مخالف مسلک خود میدانم. مسلک و وجدانم بمن اجازه نمیدهد بین اقوام و هموطنان خود تبعیض نمایم. تبعیض یا برتر شمر دن بعضی ها بر بعضی ها کار متعصب ها است. من فکر، بیان، و قضاوت از اد مگر با احساس مسئولیت را وظیفه و حق مشروع و بلا انفکاک هر فرد افغان بدون تمیز زبان، قوم، جنس و مذهب

میدانم و انچنانیکه بدیکران حق میدهم بخود هم حق میدهم در برابر تجاوز و ظلمی که بر افغان ها ویا بر پشتون ها شود بخصوص که ظلم شان یافت وهمبستگی ملی را متضرر نماید وبلحاظ علمی نادرست باشد از ان ها دفاع کنم بویژه که از مدنی است فرهنگ ها وغوریانی ها به مثل ستمی ها وایرانی های کهنه خیال بر پشتون ها میتازند وبسیاری از پشتون های چیز فهم در برابر ان خاموشی اختیار کرده اند.

اول میگویم که افرادی از پشتون ها مثل افرادی از اقوام دیگر در حالیکه به تبعیت از منافع شخصی، فامیلی، وقومی عمل کرده اند به صلاح جامعه هم عمل کرده اند، درعین حال که از قوانین اسمانی وانسانی پیروی کرده اند از انها انحراف هم کرده اند. بنابراین پشتون ها در مجموع مثل افراد اقوام دیگر در مجموع نه تماما معصوم اند، نه تماما خطا کار، نه بهترین اند، نه بدترین واین به سبب واضی که یک حکم بالای تمام یک کل اجتماعی صحیح بوده نمیتواند. یک کل اجتماعی از افراد انسانی تشکیل شده وافراد انسانی مثل سنگ جل های طبیعی دارای عین خواص نمیشاند. بهمین سبب است که پشتون ها مانند اقوام دیگر سر کردگان یعنی افراد برجسته داشتند(ودارند) که انها را در اوقات خطر رهبری کرده زندگی شان را از روی بعضی اصول تنظیم کرده اند. از جمله کارنامه های این پشتون ها دساتیر درباره امور دنیوی است که بنام پشتونولی یا دمیثود. پشتونولی بالای تمام افراد قوم یک سان تطبیق میگردد وسر کردگان شان هم تابع پشتونولی ومقررات جرگه بوده، مانند سر کرده گان اقوام دیگر کشور اتوکرات نی، بلکه سر کردگان مشروط میباشند. باین ترتیب پشتونولی، مثل قانون عرفی، در حل وفصل منازعات بین افراد، فامیل ها وقوم ها عمدتاً بوسیله جرگه وقوه تنفیذی ان بنام اربکی بخصوص بین پشتون های شرق در هر دوطرف خط دیوریند تطبیق میگردد. پشتون ها باین حساب باداشتن پشتونولی حیثیت یک ملت را دارند واین ملت علاوه بران درسایه قوانین مدنی، ملی واسلامی هم نمو وانکشاف مینماید. گویا پشتون ها با معیار های معین سلوکی و اخلاقی زندگی مینمایند. چون پشتونولی در اصل مجموعه منهیات واوامر سلوکی یعنی اخلاقیات پشتون ها را تشکیل میدهد پشتون ها مجبور اند با در نظر داشت عکس العمل ها بمقابل اعمال اجتماعی مسئولانه زندگی کنند. اما پشتونولی در انکشاف پشتون ها از قوانین مدنی واسلامی موثر تر بوده ومنازعات که باقوانین مدنی واسلامی حل

نه شود به پشتونولی و جرگه راجع می‌گردد. پشتون را در اصل پشتو، پشتونولی و فکر انتساب بحد مشترک شکل می‌دهد. اسلام در شکل پشتون ها موثر است، مگر افکار و ارزش هائیکه در پشتون ها نفوذ میکند ذریعه زبان مادری بر آنها نفوذ میکند و شخصیت شان رامیسازد. از اینجا است که پشتو که پشتونولی هم خوانده میشود، در انکشاف و حیات آنها اهمیت اساسی تر را دارد. پشتو علاوه بر آنکه مثل زبان های دیگر وسیله مفاهمه میباشد سَنَن، روایات، ارزش ها، اساطیر، ادبیات، تاریخ و بیگ کلمه کولتور پشتون ها را در بر دارد و هویت و شخصیت شان را تشکیل مینماید. گویا پشتون از راه پشتو پشنون می‌گردد، و ذریعه ان با پشتون های خود گره می‌خورد، جز، ملت خود می‌گردد. برعکس پشتونولی که زبان خود را نمیداند به ارزش ها و مفاهیمکه جزء کولتور یعنی پشتونولی میباشد بی تفاوت می‌گردد. بتعداد زیاد پشتون هائیکه در افغانستان بخصوص در شهر کابل مثل انانیکه قبل در هندوستان، پاکستان، و خراسان ایران پشتورا از دست داده اند در واقع همین پیوند را از دست داد، به پشتون های ناقص تبدیل شده، قوم خود را ضعیف نموده اند. برعکس پشتون هائیکه نمیخواهند قوم شان ضعیف شود و خودشان ناقص و بیگانه شوند پشتورا از دست نمیدهند در عین حال که زبان های دیگری را یاد میگیرند و با گویندگان لسان های دیگر وطن خود برادر وار زندگی مینمایند.

پشتونولی، علاوه بر ان، در این اواخر به سبب مارکست شدن و اسلامت شدن تعداد زیاد پشتون های تعلیمیافته زیر فشار آمده است، اما بزرگترین عامل ضعیف شدن پشتونولی این است که بسیاری از پشتون ها بخصوص پشتونهای تعلیمیافته و شهری پشتورا فراموش کرده، خود را به پشتون های ناقص تبدیل نموده اند. بیجهت نیست که کابل قبرستان پشتوخوانده شده است. پشتون های ناقص با دری زبان شدن از قوم اصلی خود را بیگانه نموده، هویت خود را فراموش کرده از اهمیت ولسی خود کاسته خیال میکنند که دوری جستن از قوم، فراموش کردن پشتو، و ترک کردن پشتونولی نشان عصریت، ترقی و تمدن میباشد. تعداد قابل ملاحظه این پشتون ها حتی بر مسیر ابن الوقتی و مخالفت با قوم هم روان شده اند. این حال شاید علامه بحر ان در پشتونولی و هویت پشتون ها باشد. همبستگی پشتون ها اکنون تاریخ است. در تاریخ هم شاید همیشه همبسته نبودند، زیرا که آنها، طوریکه ذکر نمودم، بالاتر از قوم حیثیت ملیتی

را دارند. این حال جهات مثبتی هم دارد. پشتون های ناقص و بیگانه شده وان پشتون ها نیکه دری راهم اموخته اند حیثیت پلی بین پشتو زبانان و دری زبانان اختیار کرده ، دانشمندان ، شعرا ، نقاشان ، رسامان ، کمپوزرها ، واواز خوانان ممتاز بجامعه تقدیم کرده کولتور افغانی راغنی وهمبستگی ملی را تقویه نموده اند.

مقابل انها ستمی ها قرار دارند که هم پشتو نمیدانند وهم با ان مخالفت میکنند وهم به نام های سبک ان را یاد میکنند. اینها ضدیت با پشتون ها را انین خود ساخته اند غافل از اینکه انها با این روش وهم با دانستن یک زبان وطن خود را در دایره کوچک جدید از قومیت نو بینی برتبعیض ونفرت محاط نموده موضوعات زبان وقوم را دامن میزنند وشیرازه ملی را تخریب میکنند. ستمی های سرسخت که اکثر شان اولاد مهاجرین باردریای دهه ۱۹۲۰ میباشند به سبب وفاداری ناقص خود با فغان وافغانستان این کار را عمدا میکنند، ودیگران دانسته یا نادانسته از انها پیروی مینمایند. من ناخال نوشته پشتوی ستمی ها وسمپه تاثیرهای شان را ندیده ام. این حکم انچنانیکه در مورد سرکردگان شان بشمول طاهر بدخشی ، وبحرالدين باعث صدق میکند، درباره میر محمد صدیق فرهنگ وشاغلی عبدالله سمندر غوریانی هم صدق میکند. اینها به سبب ندانستن زبان پشتو نمیتوانند جامعه وکولتور افغان را انچنان درک کنند مثلیکه انها ی درک مینمایند که پشتو ودری میدانند. تعصب انها درباره پشتو وبشتون ها در واقع به ضرر خودشان تمام میشود اما عمده ترین منبع ضعیف شدن پشتو وبشتون، طوریکه ذکر کرده ام، خود پشتون ها میباشد که در برابر عملیه غیر پشتون شدن تسلیم شده گذاشته اند خود واولاد وفامیل های شان غیر پشتون شوند، درحالیکه انها میتوانند جلواین عملیه را بگیرند. اعضای تعدادی از فامیل های پشتون های سرکرده ونامی به پشتو تکلم کرده نمیتوانند. پلی ، انها جلو ان را گرفته میتوانند بشرطیکه به عملیه جلوگیری معتقد شوند: پشتو گویند، پشتو نویسند وباین فکر شوند که تنها بازبان اصلی یعنی پشتو میتوانند خود را به بهترین ودقیق ترین وجه افاده وانکشاف داده از ازدست دادن هویت اصلی خود جلوگیری نمایند. البته این کار طوریکه گفتم شعور قوی ، زندگی هد فمند، دسپلین وعزم جدم میخواهد، اما پشتون ها در این دوره سرنوشت ساز که همسایگان بدنیت وستمی های کوتاه فکرضیاتی برانها حواله مینمایند رول بیه چه را اختیار کرده بازندگی درسایه افتخارات اجداد

خود اکتفا مینمایند. بدیهی است که این بی‌اعتنایی برای شان گران تمام شدنی است، مثلیکه بی‌اعتنایی اسلاف شان برای شان گران تمام شده بود. اگر در گذشته قسمت قابل ملاحظه شان پشتورا از دست نمیدادند و اگر پشتون های دیگر با آن بی‌علاقه نمیشدند، آنها ممکن یک قومی قوی تر از آنچه هستند میبودند و همسایگان بدنیت کشور و استقلال ملی شان را در خطر نمی انداختند، با وجودیکه تعداد پشتون ها در هر دو طرف خط دیورند یعنی در یک منطقه باهم پیوسته به سی و دو میلیون میرسد و زبان شان با داشتن ۴۰ صدا و گرامر وسیع از جمله عمده ترین زبان های دنیا بحساب میروند در حالیکه دری ۳۲ صدا و انگلیسی ۲۶ صدا دارد و گرامر های شان هم نسبت به گرامر پشتو مختصر تر و ساده تر است. البته هر زبان بهر اندازه صدائیکه داشته باشد مستعد افاده هر نوع مطلب میباشد و زبانی بر زبانی برتری ندارد، فکر برتری زبانی یا فکر تقدس زبانی مثل فکر تفوق قومی، نژادی، و ملی زاده تعصب و نادانی و بنابراین مردود میباشد، اما این یک واقعیت است که پشتو به سبب داشتن صداهای زیاد و گرامر وسیع قابلیت زیاد تر افاده مطالب را دارد. در پشتو مطالب عمدتاً با انقدر الفاظ کم و صراحت بیان شده میتواند که در بسیاری زبان های دیگر باین ترتیب بیان شده نمیتواند. طومثال صراحت و اختصار کلمات جمله ریز پشتو در دری و انگلیسی دیده نمیشود.

(دلیونی) وریره ورغله.

برادر زاده (دیوانه) با و رفت.

The (crazy's) niece went to him.

بنیان گذاران اولی پشتو یا پشتون های اولی باید حایز استعداد خوبی بوده باشند که زبانی را با این چنین صفات بوجود آورده اند، مگر پشتو اچنانکه شاید انکشاف نکرده و عدم انکشاف آن، طوریکه گفتیم، به سبب اطرافی بودن پشتون ها بصورت عمومی و بی‌اعتنایی پشتون های ناقص و بیگانه شده حکمران شهری بصورت خاص میباشد. برعکس پشتون هائیکه اهمیت پشتورا میدانند قدران را میکنند. غنی خان و حمزه شنواری شاید معرف این پشتون ها باشند که با ترتیب میگویند:

په والله چې له جنته به شم ستون — که کنخل پکې وانه ورم دپښتون
وايي اغيار چې دد و زخ زبه ده — زه به جنت ته د پښتو سره ځم

مطلب این نیست که پشتو و پشتونولی مقدس یعنی ماورای انتقاد است. برعکس هر کسی، هر قوم، هر ملت و هر موضوع که تحت مطالعه قرار گرفت انتقاد بران حتمی می‌گردد. تنها با این چنین مطالعه است که شناخت ممکن می‌گردد. اما مطالعه انتقادی از خود ضوابط دارد که باید در هر حال رعایت گردد. در صورت غیر مطالعه به شناخت منجر نمی‌گردد، بخصوص که غرض الودهم باشد مثلیکه نوشته های بناغلی غوریانی درباره پشتون ها غرض الود میباشد. این قسم نوشته ها باید بی جواب گذاشته نه شود و اگر بی جواب گذاشته شود ممکن ذهنیت غلط را خلق کند. یک نوشته بناغلی غوریانی رادر باره پشتون ها بار دیگر می اورم وان اینکه: «برادران پشتون ما بالفطره و بطور مادر زاد از خدمت عسکری و یا خدمت زیر بیرق و دفاع از خاک و وطن و ناموس و معاف و مستثنی بودند وان را برای خود عار تلقی میکردند.» من بحث خود را بنا بر ان از موضوع ناموس شروع میکنم که اساس اتهامات بناغلی غوریانی در باره پشتون ها را تشکیل میدهد و ننگ و ناموس رکن پشتونولی میباشد.

کلمه ناموس که در اصل عزت افراد انسا رادر بر میگردد جزء محاوره پشتون ها است. انقدر که موضوع ناموس انها را تحریک میکند موضوع دیگری تحریک نمیکند. انقدر که این موضوع بین پشتون ها مسبب دشمنی ها، کوندی ها، قتل ها و جنگ ها می‌گردد شاید موضوع دیگری تا ان اندازه مسبب حوادث نگردد. عزت، حیثیت، اعتبار، و ابروی یک پشتون در حفظ ناموس اوست. بین پشتون ها مثل است که میگوید: «دنیا نوسره جار کره سرترا ناموس.» خوشحال ختک میگوید:

به خپل نام اونگ چې راشم لیونی شم   خبردار کله په سود وزیان دلگ یم

معنی اینکه پشتون ها تنها زنده بودن را خوش ندارند و انها بزندگی ابرومند و با شرف یعنی به زندگی معنی دار معتقد اند. بهمین سبب است که ناموس نزد پشتون ها چون عادت یا قانون ارزش دارد و از ناموس به مفهوم نظم و قانون بنام ناموس طبیعت یاد میکنند و چون اینها یک قوم دارای تاریخ چند هزار سال میباشد این عادت یا قانون هم از قدیم الایام بین شان رواج داشت مثلیکه بین یونانیان قدیم که مانند پشتون ها بعین نژاد یعنی ارین منسوب اند رواج داشت. کلمه ناموس در یونان باستان هم به همین نام (nomos) و مفهوم بکار میرفت که در ابتدا با عنعنه و پسان باعمل قانونی تثبیت گردید. چنانچه سقراط بانقل از موبدان معبد دیزی بجواب سوالیکه در برابر خدایان چطور عمل با تقوا را انجام داد؟ اظهار نمود که «از ناموس شهر یعنی از قانون شهر» پیروی کنید و این پیروی یک عمل با تقوا میباشد.» در انوقت یعنی در قرن پنجم قبل المیلاد در یونان مراسم

مناسک، معابد، قربانی ها ، و جشن مذهبی را دولت - شهری تعیین مینمود و این ها حیثیت قانون را داشتند . باین ترتیب در یونان باستان «دین و وظیفه شهری (civic) یعنی انعکاسی از راه و رسم و عادت محلی بود.» بر اساس همین سوابق است که پشتون ها دفاع از ناموس را ائین خود ساخته اند. آنها وطن را هم بحیث ناموس خود میدانند و در دفاع این ناموس قربانی میدهند و چون وطن تاریخی شان شاهراه فاتحان جهان بوده ، پشتون ها در دفاع از آن جنگ ها کرده اند و در جریان آن فن جنرالی را بدرجه اعلی آموخته اند. اما آنها ، طوریکه بناغلی غوریانی میگوید، «جنرالان مادر زاد» نیستند، آن ها همچنان آن را از زبان پشتو و پشتونولی خود آموخته اند که عنصر عمده آن را تشکیل میکند. بان تعداد جنگ هائیکه در افغانستان واقع شده شاید در کدام کشور دیگر واقع نشده باشد. بان اندازه که پشتون ها در جنگ ها سهم گرفته اند قوم دیگر افغان تا اندازه سهم نگرفته است. تا آن اندازه که پشتون ها با انگلیس های مهاجم جنگیده اند شاید قوم دیگری در تمام جهان سوم تا آن حد بانها نجاتگیده باشد. افغانستان بحیث یک کشور و افغان ها بحیث یک ملت عمدتاً در نتیجه جنگ ها و جنرالی پشتون ها تشکیل کرده است. این نقش پشتون ها در منابع کتبی داخلی و خارجی و همچنان در روایات شفاهی ، قصه ها، داستان ها و اساطیر به حدی زیاد آمده است که موضوع شکل بدیهی را بخود گرفته است. البته بین پشتون ها هم اشخاص و سرانی بودند که هنگام هجوم خارجی نه آنکه در دفاع از وطن تحریک نشده اند، بلکه با مهاجمین سازش هم کرده اند. اما تعداد آنها هر وقت کم بوده و اکثریت غالب شان برخلاف بعضی اقوام دیگر که با خارجی ها سازش کرده اند، از ناموس و وطن مردانه وار دفاع کرده اند.

علت عمده این احساس دفاع شاید این حقیقت بوده باشد که پشتون ها در ازاد نمودن وطن از سلطه صفوی ها، مغول ها و شیبانی ها و در تاسیس افغانستان بحیث یک کشور مستقل و در دفاع آن بخصوص در جنگ های سر نوشت ساز اول و دوم افغان - انگلیس نقش رهبری را ادا کرده اند. جنگ های گلناپار ، پانی پت ، کابل - جگدلیک ، کابل ، و میوند جنرالی پشتون ها را با خارجی ها در سطح اعلی گواهی میدهد. ممکن نیست قومی که از دفاع ناموس و وطن عسار داشته باشد چنین کارنامه ها بنمایند و راد مردانی چون شهاب الدین غوری ، شیر شاه سوری ، میرویس هوتک ، شاه محمود هوتک ، شاه اشرف هوتک ، احمد شاه درانی ، غازی محمد اکبر خان و غازی محمد ایوب خان رادر دامن خود بیروانند و آنها از برکت ارزش های کولتوری قوم و جنرالی و سیاستمداری خود امپراتوری ها را سقوط دهند، امپراتوری ها را تاسیس کنند، جنگ ها را کمایی کنند، دولت

ها را تاسیس نمایند و از همه مهمتر اقوام وطن خود را متحد گردانند و ملت افغان را بسازند. این کارنامه ها تر او شات ذهنی اغراق گویان نی، بلکه حقایق است. که در تاریخ ها ثبت بوده در روایات شفاهی شنیده میشود. پشتون ها در مواقعی که ناموس، وطن، استقلال و حیات عمومی در خطر بود رهبری و قهرمانی کرده اند. مثال برجسته فعلی ان حرکت طالبان است که زمانیکه حکومتات کشور های همسایه بدنیت و روسیه در تبنانی باجنگ سالاران ناعاقبت اندیش داخلی تمامیت وطن را تهدید میکردند مردانه وار قد علم کردند و وطن را از خطر تجزیه نجات دادند. فکر نمیشد که طالبان باسران شان که یک گروه بی بضاعت اطرافی بودند و مردم کدام مقام بلند اجتماعی بانها قایل نبودند بتوانند از عهده این چنین یک کارنامه بر آیند.

پشتون ها با این نقشی که در دفاع از ناموس بازی کرده اند در تاسیس کشور، در متحد ساختن ملت، در تحقق و تامین استقلال و مهیا کردن زمینه برای زندگی بمعاضدت دیگران نقش کلیدی را ادا کرده اند. از برکت همین نقش آنها است که ما افغانستان و استقلال خود را بحیث یک پدیده طبیعی پنداشته ایم. از برکت همین نقش پشتون ها است که جهانیان ما را بحیث یک کشور مستقل و بحیث یک ملت میشناسند. از برکت پشتون ها است که انجنانیکه اجداد بناغلی غوریانی از بنده شدن بخارجیان در امان مانده بودند خود غوریانی هم در امان مانده است. از برکت ان ها است که غوریانی ازاد است، اما ازاد ناسپاس. به سبب همین نقش آنها است که انها اماج حکومت همسایگان بدنیت بخصوص ایران قرار گرفته اند. پس کسیکه به افغانستان ارزش قایل میشود به پشتون ها هم ارزش قایل میگردد. همچنان کسیکه باستقلال اهمیت میدهد به پشتون ها هم اهمیت میدهد، یا اقل آنها را توهین نمیکند مثلیکه بن اغلی غوریانی و امثال او توهین میکند. با این ارزشی که پشتون ها بناموس میدهند بناغلی غوریانی چرا میکوید که ((... برادران پشتون، ... از خدمت عسکری و یا خدمت زیر بیرق و دفاع از خاک و وطن و ناموس معاف و مستثنی بودند و ان را برای خود عارتلقی میکردند؟)) شاید اودر اصل مفهوم ناموس را درک نکنند و یا اگر درک کند بشکل مجرد و کتابی ان بوده بامتغز، استخوان و پوست خود حس نکنند، مثلیکه یک پشتون حس میکند. درینصورت مفهوم ناموس جزء سجه او نبوده بحیث یک مفهوم بیگانه در زندگی عملی بالای او تاثیر داشته نخواهد بود. شاید بهمین سبب باشد که بناغلی غوریانی از شناخت ان بحیث یکی از موثر ترین محرکات پشتون ها عاجز است بناغلی غوریانی شاید استدلال کند، مثلیکه همفکرانش بار ها گفته اند که حالات در اثر جنگ ها چنان دگرگون شده که در اثر ان سایر اقوام با اسلحه

های که بدست آورده اند دیگر حاضر نیستند به نقش عنعنوی در کشور داری قانع باشند. باید گفت که موضوعات جنگ، سیاست و دولت و امثال آن باهم مرتبط اند و در جامعه کثیر القومی ما برای یک قوم ناممکن است دولت را به تنهایی اداره کند. در افغانستان معاصر هیچوقت چنین نشده است. بشهادت تاریخ، طوریکه ذکر کردم، پشتون ها دولت ها را بنا میس کرده اند، و در راس آن یک خاندان حکمران پشتون را نصب کرده اند اما این خاندان بمقایسه هر خاندان حکمران در کشورهای منطقه توازن قومی را بیش تر در نظر گرفته بطوریکه در اداره دولت به نخبگان اقوام دیگر حتی از نخبگان پشتون ها بیشتر موقع داده است. در هر دو دوره طویل حکمرانی سدوزایی و محمد زایی استخدام ماموران عالی رتبه اعم از وزیران، مستوفیان، سر رشته داران، نایب الحکومه ها، ووالیان منسوب باقوام غیر پشتون این حقیقت را نشان میدهد. در دوره شاه امان الله نایب السلطنه یک تاجک بدخشانی بود. در ظاهر شاهلی علی محمد خان که از تاجکان بدخشان بود، مقرب ترین مامور عالی رتبه دربار بود، در حالیکه در همین دوره تعدادی از سران پشتون منجمله وزیر محمد گل مهمند، و بعد ها عبدالملک عبد الرحیم زی بانکه در بقدرت رسانیدن خاندان و در استقرار آن کارنامه ها کرده بودند، از حکومت رانده شدند. در هر حال، در افغانستان معاصر در اداره کشور اصل موازنه قومی مراعات میگردید، مردم هم با آن عادت کرده زندگی اجتماعی به پیش میرفت بخصوص در دوره شاهلی قانونی که اصل لیاقت فردی اساس سیستم دولتی قرار گرفته بود و دولت ملی تر شده میرفت. هیچ کس ادعا نمیکند که طرز دولتی عاری از عیب بود و گردانندگان آن ملایک بودند. مگر آنچه مهم است این است که در جامعه توازن برقرار، ثبات و امنیت مستقر و زندگی در حال بهتر شدن و همبستگی ملی در حال مستحکم تر شدن بود. همین طرز بود که همسایگان بدنیت و وابستگان ناعاقبت اندیش داخلی شان آن را بمذاق خود نیافتند و متفقا به سرکوبی آن برآمدند که آن را «پشتون سالاری» عنوان میکردند. قدرت های خارجی وابستگان خود را متقاعد نمودند، که در این کار و برقرار کردن نظام فیدرالی که در آن تمام اقوام حیثیت برابر داشته خواهند بود، با ایشان کمک مینماید. ولی منظور اصلی این بود که نه تنها دولت ملی، بلکه افغانستان را بحیث یک کشور مستقل هم از بین برند: شوروی متوقفا این فکر را برای بار اول به پالیسی تبدیل نمود طوریکه در جریان مقاومت ملی «... ستراتیجی شوروی بصورت عمومی به غیر مسکون نمودن مناطق پشتون نشین و تغییر دادن ساختمان قومی افغانستان متوجه بود.» ۲۱ این سیاست سبب شد که پشتون ها به تعداد زیاد به مهاجرت مجبور گردند هشتاد و پنج درصد مهاجرین در پاکستان راتشکل دهند.»

۲۲ سایر حکومت‌های متعرض خارجی بدریجه استخبارات نظامی و وابستگان افغان خود راه شوروی زادر پیش گرفتند و بان تعداد که سران پشتون را ترور و قتل کردند از هیچ قوم دیگر براتان اندازه ترور نکردند. تنها این هم نبود. عمال شوروی در کابل در ۱۹۸۲ حکومت تابع پرچمی خود را تشویق نمود که برای بقای خود و اعمار سوشلزم که دران مامول شان تحقق خواهد یافت چاره‌ی بسنجند. چاره این شد که حکومت در عین حال که بین اقوام غیر پشتون نسبت بهمدیگر حساسیت تولید کند ان‌ها را وادار د که بر ضد پشتون‌ها جبهه مشترک تشکیل نمایند. حتی اعضای پوئیسورو یادفتر سیاسی بهمین منظور موظف ساخته شدند که هر یک ملیشبا‌ی منسوب بقوم خود را نظارت کنند» (۲۳) اماملت افغان نگذاشت شوروی و حکومت تابع ان در پروگرام خود کامیاب شوند. این ملت با مقاومت موثر خود ان‌ها را ناکام نمود، و هر دو بزودی یکی پی دیگری از بین رفتند. اما پروگرام شان از بین نرفت و در ائتلاف شمال سر بالا کرد که ان راسران حزب وحدت اسلامی، جمعیت اسلامی، شورای نظار، جنبش ملی و اسلامی (ملیشای جوزجان موسوم به کلمه جم سابق) بشمول کته سران کارملی از جمله «ستر جنرال» نسی عظیمی در ۲۱ مارچ ۱۹۹۲ (نوروز ۱۳۷۱) بمیان آوردند. این اولین بار در تاریخ افغانستان بود که غیر پشتون‌ها به تحریک عمال استخباراتی ایران برضد حاکمیت پشتون ائتلافی را بمیان آوردند و قسمت‌های بزرگ شمال افغانستان را از حکومت مرکزی عملا جدا نمودند. به تعقیب ان همین پروگرام بشکل تعدیل شده ان عمدتا به ا بتکار حکومت پاکستان و همچنان حکومت ایران در نتیجه توافقات پشاور (۲۴ ماه اپریل ۱۹۹۲) عملی شد و یک حکومت انحصاری تنظیمی چار روز بعد قدرت را بطور رسمی از همان رحیم ساقط شده عمدتا پرچمی بخود انتقال داد اما عاقبت این سیاست و پروگرام که باین ترتیب در عمل پیاده کرده شد، چه شد؟ در طول مدتی که حکومت تنظیمی و انحصاری کابل اول به سر کرده گی بناغلی صبغت الله مجددی (۲۸ ماه اپریل ۱۹۹۲ - ۲۷ ماه جون ۱۹۹۲) و بعد بزعامت بناغلی بزهان الدین ربانی (۲۸ جون ۱۹۹۲ - ۲۷ سپتمبر ۱۹۹۶) در کابل بنام افغانستان حکومت میکرد و قایح که من تصور ان را نمیکردم، در افغانستان واقع شد. این حکومت در ان بقدر مدت حتی در خود کابل هم با وجود اسلحه فراوانی که در دوره ربانی در دست داشت امنیت را تامین کرده نتوانست. در اطراف کشور قوماندان‌ها و والیان خود مختار قد علم کردند، کشور بواحد‌ها تقسیم شد، و شیخ تجزیه بران سایه انداخت. بصورت عمومی مصیبت‌ها لیکه بخصوص در دوره ربانی دامنگیر افغان‌ها شد در دوره حاکمیت پیش تر از

دو نیم قرن پشتون ها دامنگیر شان نشده بود، تا آنکه حرکت طالبان بحکومت وی خاتمه داد.

عروج طالبان

در قسمت ظهور حرکت طالبان طور مقدمه مختصراً مینگارم که با تا سیس حکومت تنظیمی و آغاز جنگ داخلی بخصوص بعد از قطع کمک های پولی و اسلحه دوران جهاد که تنظیم ها دیگر نمیتوانستند بقوماندان های خود پول و اسلحه بدهند تعداد زیادی از این قوماندان ها که باکشتن و ویران کردن عادت کرده مراکز محلی قدرت را قبلاً بمیان آورده بودند خود را در اس باندهای مسلح از اد پنداشته بمردم متوجه شدند: بعضی ها با بازور کله شکوف یابه زور زر دختر های جوان تر از خود نکاح کردند، دیگران بادسیه وجرم حتی زن های تکاحی دیگران را از خود کردند، و بیش تر از چارزن دریک وقت نمودند. تعداد زیاد زن های کشور درحاله یاپدران، یابرادران، یا شوهران را از دست داده بودند، خود مورد تجاوز جنسی قرار گرفتند، بعضی ها جوانان خو بصورت را برای لوأطت ربودند، بیش ترین زن ها را در کابل افراد منسوب به کلم جم، حزب وحدت اسلامی وپسان ها شو رای نظار ودر اطراف بعضی قوماندانها و تفنگ بدستان بی عفت نمودند. دیگران زمین ها و خانه های مالکان غایب را غصب نمودند، جریمه ها حواله کردند و مخالفین را دربندی خانه های شخصی انداختند، و یا کشتند. دیگران در حالیکه پول نزد بعضی دسته ها از راه تجارت، مواد مخدر، قاچاق، و یا بانکنوت های بی پشتوانه متمرکز شده بود و قیمتی روز تاروز قوس صعودی را میبمود درطول شا هراه ها پاتک ها و پوسته های محصول ساختند، گذشتن از این پاتک ها ناممکن بود مگر آنکه تقاضا های قوماندان های آنها را برآورده شود. قاتلان، دزدان راهزنان وادم ربایان هم با پیروی از قوماندان ها بجان و مال مردم افتیدند، وحشتی که بامر قوماندان محمد صالح در پاتک او واقع در شاهراه قندهار- هرات در نزدیکی قریه سنگ سار در ولسوالی میوند مربوط ولایت قندهار صورت گرفته است شاید مهیب تر از هر وحشت دیگری بوده باشد که با مر قوماندان های دیگر عملی شده است. موصوف در جوار پاتک خود جسد انسانی را اویختانده با اشاره بان از عابرین وموتر وانان محصول حاصل مینموسد. مردم مظلوم و بجان رسیده چون بی سر کرده و ناتوان بودند مقابله کرده نمیتوانستند. مردی که با اصحاب خود مقابل این حالات وظالمان استاد وبقولی در مسجد سنگ سار امامت میکرد ملا محمد عمر اخند منسوب بقوم هوتک متولد در نوده واقع در ولسوالی بنحوایی مربوط ولایت قندهار است که در دوران جهاد بحیث معاون

قوماندان تنظیم حرکت انقلاب اسلامی بامریت عمومی ملا فیض الله اخندزاده جهاد مینمود و یک چشم خود را هم در جهاد از دست داد. موصوف بعد از تاسیس حکومت تنظیمی بفکر اینکه جهاد ختم شده است به پیروی از پدر خود که ملا و علم در ارزگان بود به تحصیل علوم دینی میسر داخت. ملا محمد عمر بااصحاب و طلاب خود پانک قوماندان صالح وسایر پانک های دور و نزدیک را از بین برد. درعین حال محترم عبدالله صاحبزاده ذاکر مشهور به صاحب جان بر ضد این مظلوم بخصوص بچه بازی که بعضی ها تاسر حد رسوائی بی نظیر رسانیده بودند فتوا داد. مردم بحمایه ملا محمد عمر برخاستند و فتوا را هم لیک گفتند. بانکه انها از صاحبزاد. ذاکر به سبب بعضی کارهای او ناراضی بودند. ملا محمد عمر واصحاب بعد از طرد نمودن قوماندان ها بخصوص قوماندان های حاکم بر قندهار بهمکاری بعضی قوماندان های متقی چون حاجی شیر وهمچنان ملا نقیب در نومبر ۱۹۹۲ مسئولیت اداره قند هار را هم بعهده گرفتند. در نظر انها چون تنظیم های اسلامی. شورای نظار، ملیشای جوزجان وقوماندان های ظلم بر مردم ظلم کرده. کشور را در خطر انداخته بودند خود را موظف نمودند ان هارا از صحنه قدرت بردارند، ووطن را متحد نمایند. تاوقت ملا محمد عمر نام ونشان نداشت، وخارجی ها از وخبری نداشتند. اما از ان بعد مردم که در انتظار ناجی بودند به حمایه وتقویه او پرداختند. اما قیام طالبان که باز بین بردن پانک سنگ سار در ۱۹۹۳ مشهور شد پدیده نو نبود. بقول محترم حفیظ کرزلی حرکت طالبان در دوره حکومت خلقی بمیان آمده بود و دسته ۳۰۰ نفری شان بسر کردگی حافظ عبدالکریم اولین قیام در قندهار برضد حکومت خلقی را براه انداخته بود. بعد از وفات او ملا عبدالرزاق جانشین او شد ولی بعد از انکه او در ۱۹۸۴ با عده ای از طالبان به حزب اسلامی مولوی محمد یونس خالص پیوست سایر طالبان بقوماندان های دیگر پیوستند وتمام شان تاخروج قوای اشغالی جهاد کردند.

بقول محترم عبدالحکیم مجاهد طالبان در دوران جهاد به تعداد ۲۵،۰۰۰ در حرکت انقلاب اسلامی، بتعداد ۱۰۰،۰۰۰ در حرکت مولوی منصور بنام حرکت انقلاب اسلام، بتعداد ۱۲۰۰۰ تحت قوماندانی جلال الدین حقانی مربوط حزب اسلامی خالص وبتعداد ۱۵۰،۰۰۰ در جمعیت اسلامی وهمچنان تعدادی در تنظیم اهل السنه والجماعه عمدتا تحت اثر قوماندان های خود جهاد میکردند وملا ملنگ وملا عبدالرزاق از جمله قوماندان های مشهور شان بودند. طالبان در ۱۹۹۴ وقتی تنظیم های افراطی، شورای نظار، وجنیش اسلامی ظلم رابالای مردم به اوج رسانیده ووطن را در خطر انداخته بودند طور مستقل منظم شدند وبعد از مشاهده وقایع در پانک نزد یک سنگ سار وبخصوص بی عفت شدن

و کشته شدن زن ها از طرف بعضی قوماندان ها بتعداد ۵۳ سر کرده شان منجمله ملا محمد عمر، ملا محمد غوث، مولوی احسان الله، مولوی نورالدین تراسی، ملا محمد ربانی، وملا محمد حسن اخند در ولسوالی میوند ضمن جلسه ی فیصله کردند که باظالمان مقابله کنند. ۲۴ معلوم نیست که آنها در این جلسه خود را بنام حرکت طالبان اعلام کردند، ویا دیگران آنها را باین نام خواندند. آنچه معلوم است این است که آنها برای از بین بردن ظلم و منکوب نمودن ظالمان برخاسته اند. در واقع طالبان وملاها هر وقت که ظلم به پیمانان وسیعی صورت گرفته، واز تعلیمات اسلامی عدول شده چنین کرده اند، اما این باربه پیمانان وسیع تر بره عزم جدم تر. در لغمان که من بان منسوب هستم طالبان به دستور علمای خود حتی سران قریه ها وهر ان کسی را زیر فشار گرفته اند که بفکر شان از تعلیمات اسلامی عدول کرده و ارزش های ان را پامال کرده اند. اما طالبان به ندرت در مناطق خود طالبی وملا یی میکنند ودر مناطقی که طالبی وملا یی میکنند نه به نام های خود بلکه بنام های منطقه اصلی خود را مسمی مینمایند. آنها در هر جایی که باشند بجهت سپاهیان ومحافظان اسلام عمل میکنند وجون عموما از صنوف پایانی یعنی بی زمین وبی قوم جامعه سربالا میکنند وتعلیمات اسلامی را فورا میکینند ارزش های سنتی اسلامی را گرامی تر از ارزش های قومی ومدنی میدانند. همبستگی شان از این امر هم معلوم میشود که وقتا فوقتا باعانه مردم شب هنگام در مساجد میله بر پا میکنند، در ان غومبر میزنند، اواز خوانی مینمایند وباجوش و خروش زاید الوصفی میرقصند. ایشان بین خود سلسله ی بنام پادشاه وزیری هم داشتند در حالیکه طالبان جوان تر شان که چری خوانده میشوند از خانها های مربوط مسجد خود غذا را بنام وظیفه جمع مینمایند. باین ترتیب طالبان که از قهر مردم برخاسته اند یعنی بامردم پیوند ناگسستی دارند ممثلین ارزش های محافظه کاری، سنتی ودینی جوامع اطرافی بوده بجوامع وارزش های اطرافی عمیقا وابستگی دارند. نفوذ وقوت شان در مناطقی محسوس تر است که حکومت، معارف عصری، ومدنیست در ان کمتر ریشه دوانیده ساختمان قومی ان قوی نمیشد. طالبان وملا ها خاصا در ان عمل های دسته جمعی سهم میکینند که ارزش های دینی محرک ان باشد. باین سبب سهم انها در جهاد برجسته میباشد ومن دریجا میخواهم سطری چند را در گذشته با ینموضوع وقف نمایم.

طالبان وملا ها بعد از اشغال پشاور از طرف قوای رنجیت سبکبه در ۱۸۳۳ در غزا ها سهم بارزی گرفته به اهمیت اجتماعی خود افزودند، در حالیکه پیش از ان صرف مراسم ومناسک مذهبی را اجرا ومنازعات حقوق را از روی شریعت فیصله میکردند. سهم انها در جنگ اول افغان انگلس وجنگ دوم افغان-

انگلیس و غزاهای سرحدی برجسته بود. آنها در دوران جنگ دوم افغان-انگلیس بسرکردگی ملا دین محمد منسوب بقوم اندر مشهور به ملا مشک عالم در جنگ های اطراف کابل و در شکست دادن و محصور نمودن قوای انگلیس در شیر پور در دسامبر ۱۹۷۹ سهم عمده ی گرفتند. ملا ها و طالبان همچنان در انهدام یک قوه انگلیس در دشت میوند بروز ۲۷ جولای ۱۸۸۰ پهلوی سایر افغان ها نقش برجسته بازی کردند. بهمین ترتیب ان ها پهلوی سایر اقوام پشتون بسرکردگی ملا نجم الدین مشهور به ملا ی هده منسوب بقوم کاکر در قیامی که در ۱۸۹۷ بعد از تحدید خط دیورند در باجوړ، دیر وسوات واقع شد و غازیان تانزدیکی های شهر پشاور رسیدند خطری را بحکومت انگلیس پیش کردند، تا آنکه آنها با استفاده از یک قوه منظم ۷۰،۰۰۰ نفری قیام شان را منکوب کردند. در نتیجه همین غزاهای و غزاهای بعدی دیگر بود که احساسات مذهبی مردم شدید تر شده رفت در حالیکه آنها پیش از اشغال پشاور از طرف سکه ها و اشغال کابل از طرف انگلیس ها در تحمل احساسات غیر اسلامی و مردمان غیر مسلمان در منطقه نام داشتند. افغان ها همچنان تازهور حکومتات کمونستی و تجاوز شوروی عمدتا مشغول زندگی عادی بودند مگر بعد از آنکه بخود و اسلام خطری احساس کردند احساسات مذهبی و میهنی شان بقدری شدید شد که زمینه، طوریکه ذکر کردم، برای عروج حرکت طالبان بالاخره مساعد گردید، در حالیکه در افغانستان روحانیون هیچ وقت زما مدار دولت نبودند. پس عجب نیست که اکنون حرکت طالبان سیاسی شده و هدف ان قرار اظهارات سران شان تطبیق دقیق شریعت، خلع سلاح عمومی، تا مین امنیت، متحد نمودن کشور، و بالاخره تدویر شورا یا لویه جرگه برای تاسیس حکومت انتقالی میباشد. متصل بعد از تجاوز شوروی هم عده ی از علمای مهاجر افغان در بلوچستان این چنین یک حرکت را براه انداخته بودند. در انجا بتعداد ۲۰ علم مربوط علمای کمپ های مهاجرین بنام های کمپ چمن، کمپ جنگل، پیر علیزی، کمپ سارانان، کمپ عبدالله خان، کمپ سرخاب، کمپ پنجسای، کمپ چمن، کمپ دالبندی، کمپ گلستان، و کمپ مسلم باغ در قطعنامه ی در ۱۹۸۰ مشخصا آورده اند که مرام آنها «خاص الخاص داسلام دمقدس دین داحکامو اجرا کول دی.» «علما سه سال بعد حزب، تنظیم و قومیت را با این عبارات رد کردند: «دشرعی احکامو او مذهبی مرامو په مقابل کې (مور) قوییت او گوند او تنظیم ته اعتبار نه ورکوو.»

در هر حال اکنون ملا ها و مولوی ها سران و طالبان و دیگران افراد جنگی حرکت طالبان میباشد و ملا محمد عمر بحیث سرکرده عالی ان را طور مستقل فعال نمود و بقدرت رسانید. «موصوف شاید برای اینکه احساس فداکاری

رادر مغز های پیروان خود قوی تر نموده باشد پیش از مسلط شدن بر کابل در حضور یک مجمع ۱۶۰۰ نفری مشران و علما در قندهار در ۱۹۹۶ لقب امیر المومنین را اختیار کرد. این لقب که بمفهوم قوماندان مومنین میباشد گفته میشود که برای بار اول از طرف خلیفه سوم، حضرت عمر (رض) وضع شده و سپس بحیث لقب معیاری و عام خلفا تا انتخاب لقب سلطان بحیث لقب رسمی سلاجقه بزرگ در قرن یازدهم و از آن بعد از سایر خاندان های بزرگ بخصوص خاندان ترکیه عثمانی قرار گرفت ۲۵ (در افغانستان معاصر امیر دوست محمد خان برای بار اول لقب امیر رادر ۱۸۳۲ انتخاب نمود تاجهاد را علیه سک ها به پیش برد که سالی قبل بران پشا و ر را اشغال کرده بودند. اخلافش هم این لقب را انتخاب نمودند مگر امان الله خان خود را شاه امان الله عنوان کرد. این لقب در جوامع عصری دیگر مورد ندارد زیرا که تمام افراد آن بدون تمیز جنس و دین از حقوق مساوی برخوردارند در حالیکه امیر المومنین تنها به حکمران مسلمان های مردینه راجع میگردد. شاید بهمین سبب باشد که قبل از ۱۹۹۶ تنها حکمران امارات متحد عربی در جهان اسلام باین لقب یاد میشد.)

- تسخیر کابل

طالبان بعد از تسخیر هرات در سپتمبر ۱۹۹۵ کابل را زیر فشار گرفتند، اما این در آخر سال ۱۹۹۶ بود که به تسخیر آن اقدام کردند و برای این منظور اول با قوای احمد شاه مسعود، حکمران واقعی کابل، و همچنین قوای حزب وحدت اسلامی در میدان بنار و سایر محلات زد و خورد ها نمودند و از راه لوگر که سالی قبل آن را از حزب اسلامی بدست آورده بودند، راه ننگرهار را در پیش گرفتند و در هفته دوم سپتمبر آن ولایت را با مرکز آن، جلال اباد، عمدتاً بدون جنگ از والی عبدالقدیر، والی ننگرهار بدست آوردند. مقارن این وقت صدور اعلامیه محمد ظاهر شاه سابق، مبنی بر اینکه میخواهد بوطن عودت کند در پیش روی طالبان کمک نمود. باین ترتیب که قوماندان های هواه خواه موصوف بفرمایند که طالبان بعودت او کار میکنند طرف طالبان را گرفتند. طالبان بعد از بدست آوردن ولایات کنر و لغمان منطقه سروبی را با آنکه سخت مابین کاری شده بود با قبول تلفات زیاد زیاد گرفتند. به تعقیب آن در ۲۷ سپتمبر ۱۹۹۶ کابل را هم بدون مقاومت شدید و دوامدار گرفتند با آنکه احمد شاه مسعود آن را چون دژ غیر تسخیر شدنی مستحکم نموده بود. طالبان در ساعات اول تسخیر کابل نجیب الله را که بعد از سقوط رجیم او در اپریل ۱۹۹۲ در محوطه موسسه ملی متحد در کابل پناهنده شده بود اعدام نموده جسدش را بدار او بختاندند. طالبان با اعدام وی

شخصی را از بین بردند که در باره افغانستان چنان معلومات قیمتداری در سینه داشت که شاید هیچکس دیگری نداشت. قوماندان احمد شاه مسعود بانوایش تا پنجشیر به عقب زده شده ولی قوای طالبان در راه بازگشت در پروان تلفات زیادی را متحمل شدند. بتاريخ ۱۰ ماه اکتوبر احمدشاه مسعود با حریف دیرین خود، عبدالرشید دوستم، به نظارت قونسل روسیه در مزار درخنجان پیمان تحریری منعقد نمود و با او بشمول حزب وحدت جبهه متحد شمال را برضد طالبان بنام جبهه متحد برای آزادی افغانستان تاسیس کرد. موصوف باین ترتیب نمونه‌ی از ائتلاف شمال سابق را بوجود آورد و این بار سهم روسیه در آن بار زتر و طرفداری آن از آن در آینده انکارا تر بود احمدشاه مسعود با اتکا بر این جبهه با آنکه مقدار زیاد اسلحه ثقلیه خود را در کابل و جبل السراج بفتح طالبان از دست داده بود تجدید و تنظیم قوام نمود. عمدتا بشکل چریکی در پروان، تگاب و کوه‌ها در زمین باقوای طالبان به زدو خورد های بی حساب پرداخت چاریکار را پس بدست آورد و از نزدیکی این میدان کابل را باراکت ها میزد. ولی این دو قوه اساسا مقابل یکدیگر قرار گرفتند بدون آنکه هیچ یکی پیش رفت اساسی کرده باشند.

- الحاق مزار

واقعه مهم دیگری در می سال ۱۹۹۷ رخ داد که عبارت از سقوط مزار و ترا جیدی متعاقب آن بود. در آن ماه عبدالملک پهلوان، مسئول امور خارجی جنبش ملی و اسلامی برضد سرکرده خود، عبدالرشید دوستم قد علم کرد و در یک تعداد ولایات عمال دوستم منکوب شدند. عبد الملک پهلوان برادر رسول پهلوان، معاون دوستم بود که در جون ۱۹۹۶ بگمان غالب از طرف اخر الذکر کشته شده بود. ملک پهلوان در راندن دوستم از طالبان کمک نظامی خواست یک قوه بزرگ طالبان از هرات بکمک اوستافت، بدون آنکه راه دور و دراز عقبی آن اطمینان بخش باشد. این قوه باقوای عبدالملک پهلوان شهر مزار را که مقر دوستم بود بتاريخ ۲۴ می ۱۹۹۷ تسخیر نمود. دوستم با دادن پول راه گریز خود را به حیرتان بروی خود باز نمود، تا آنکه بالاخره در ترکیه پناه حاصل نمود. اما در مزار حالات دفترا دگرگون شد. بروایتی سرکرده طالبان در آنجا برخلاف مقابله از عبدالملک پهلوان خواست که اسلحه خود را به طالبان تسلیم کند. بروایت دیگری اتحاد عبدالملک با طالبان اصلا بمنظور در تلک گیر نمودن آنها بود. در هر حال، اتحاد چند روزه دفترا بدشمنی دائمی تبدیل شد و قوای عبد الملک باقوای حزب وحدت طالبان مشتت در شهر نا آشنا را که بنام تطبیق احکام شرعی بالای مردم سختی میکردند، از دو طرف مورد حمله قرار دادند. طالبان بهر سو فرار کردند

ومخالفان شان آنها را با همزبانان محلی شان دستگیر نمودند. تعداد مجموعی شان ۵،۰۰۰ تخمین شده است. تعدادی از سرکردگان طالبان بشمول ملا احسان الله وملا عبدالرزاق که به مزار رفته بودند زندانی شدند ولی چون سران طالبان وخود طالبان در لباس وظواهر فرق نمیشدند، مخالفان شان سران آنها را تشخیص کرده نتوانستند وانها هم یکجا ودیگر جا بندی شدند. در همین وقت بود که یک قوه بزرگدیگر طالبان که متصل بعد از سقوط مزار از تونل سالنگ عبور کرده بود راه بازگشت خود را بکابل بررروی خود مسدود دید. احمدشاه مسعود تونل سالنگ پایگانه شاهراه بین شمال وجنوب کشور را تخریب نموده بود. این قوه مجرب بعد از مدتی بکمک قوماندان بشیر بغلانی ودیگران پلخمری درولایت قندوز مستقر شد ودر انجا مثل یک جزیره در او فیانوس مخالفان فرار گرفت و تنها از راه هوا مسواد از کابل دریافت مینمود اما همین قوه در سپتمبر ۱۹۹۷ شهر مزار را محاصره وجیرتان را برای مدت کوتاهی تسخیر نمود. طالبان بزودی از محاصره مزار دست کشیدند وگفته شد که در راه بازگشت به قندوز در قزل اباد بتعداد ۲۰ نفر ساکنین آن راکشند اما نطقان طالبان آن را تهمت میدانند. در هر حال، محاصره مزار مخالفان طالبان را بوحشت انداخت و بناغلی محمد محقق یکی از سران حزب وحدت بکمک ایران از عبدالرشید دوستم تقاضا نمود برای مقابله باطالبان بوطن عودت نماید او در سپتمبر چنان کرد وبعد از آنکه عبدالملک پهلوان را بفرار بایران مجبور نمود به تجهیز وتنظیم قوا پرداخت وبدون شهر مزار تمام مناطق را تابادغیس بدست آورد. شهر مزار بین متحدین شمال تقسیم شد وبخش بیشتران به حزب وحدت تعلق گرفت. ضربه مندهش تر برطالبان اسیر وهمزبانان محلی اسیر شان حواله شد. بقولی بتعداد ۲۴۰۰ وبقرار منبع طالبان بتعداد ۳،۰۰۰ شان بنام خلاصی از زندان ها بیرون شده در اطراف شهر مزار وهمچنان در چاه ها ومواقع واقع در دشت لیلی در شیرخان کشته شدند. سران طالبان از کشتار خبر بودند، ولی خبر را دوستم افشا نمود، وبعد عام شد. گفته شده که این قتل ها با مر عبد الملک پهلوان وهم از طرف عمال حزب وحدت به تحریک عمال ایران صورت گرفت نادشمنی بین اقوام افغانستان بحدی وشدید شود که حل منازعه واتحاد مجدد کشور ناممکن گردد. عجب است که این قتل عام اسیران جنگ که باید با ایشان قرار قوانین بین المللی سلوک میشد، در هیچ محل دنیا بشمول موسسه ملل متحد و کمیسیون حقوق بشر، وعفو بین المللی انجنانیکه شاید عکس العمل تولید نکرد. کشته شدگان مظلمه انسان ها ی کره زمین ما نبودند. طالبان وسران شان این تراجمیدی عظیم وبیسابقه در کشور خود را با حوصله واستقامت تحمل کردند. اگر

داعیه شان برحق نمی‌بود، و اگر آنها بان صدیق نمی‌بودند، شاید صفوف شان متلاشی میشد، مثلیکه در همچو تراجیدی‌ها احتمال آن می‌رود.

حکومت پاکستان که مثل عربستان و امارات متحد عربی متصل بعد از اشغال مزار از جانب طالبان حکومت شان را برسمیت شناخت کوشید بین آن ومخالفان شان وساطت کند، اما مذاکرات که بهمین منظور بین نمایندگان شان در اسلام آباد صورت گرفت، نتیجه نداد. ایران و حکومت دیگر حکومت مخلصوع برهان الدین ربانی را کما کان برسمیت می‌شناخت. موضوع عمده تشدید مسابقه تسلیحاتی بود که قرار راپورهای استخباراتی ومثل متحد (۲۹) طرف مخالف طالبان تانک های روسی تی ۶۲ همراه باماشین های توپدارکش شدنی، راکت اندازه‌ها، طیارات جنگنده نوع مگ ۲۱ وسو ۱۷ وانواع مهمات نظامی حاصل مینمودند. احمدشاه مسعود اسلحه رادر میدان هوایی تخار و همچنان در میدان هوایی بگرام، از طیارات بدست می‌آورد که از میدان هوایی کولاب والعم در ناکستان جنوبی پرواز نمیکرد. روسیه و ازبکستان درعین حال اسلحه رابه عبدالرشید دوستم هم می‌رسانیدند. ایران در ارسال اسلحه، تیل وسایر مهمات نظامی ولوجیستکی فعال تر بود. اگر چه ایران آن را بیش تر بحزب وحدت می‌رساند ولی قرار هدف وسیع تر ستراتیژیکی خود ایران به هر گروه وهر کسی که برضد طالبان می‌جنگید کفک مینمود. طیارات حامل اسلحه که بی‌علامه بودند حداقل فی هفته چار یا پنج مرتبه در این میدان ها وهمچنان میدان هوایی شبرغان فرود می‌آمدند. بقرار تخمینات مطبوعاتی، ایران در موضوع افغانستان در حدود ۳ میلیارد دالر مصرف نموده است. درعین حال، آموزندگان، متخصصان نظامی، ایجنٹ های استخباراتی روسیه و ایران با اتحاد شمال همکاری مینمودند. قرار راپور ملل متحد طالبان اسلحه راز لاری های دریافت مینمودند که از پاکستان روانه میشد وکمک پولی را از عربستان دریافت مینمودند. عجب است که نطقان این حکومت این راپورها را در گفتار های رسمی خود رد کرده اند ولی این حقیقت است که گروه های افغانی انواع این نوع اسلحه رادر دست داشتند و خودشان در افغانستان تولید کرده نمیتوانستن.

درهمین حال جهش بزرگ طالبان در هفته دوم جولای ۱۹۹۸ شروع شد. یک قطعه قراولی ۲۰۰۰ نفری شان به سر کردگی ملا عبدالله کندهاری بسروز جمعه ۱۰ جولای از شهر سرحدی غورماچ ولایت باد غیس بسوی ولایت فاریاب، مقر فامیل عبدالملک پهلوان، رهسپار شد. ولسوالی قیصار رابعد از مقابله حفیضی گرفتند. روز دیسگر علاقه داری المسار را متصرف شدند و بسروز یکشنبه ۱۲ جولای میمنه، مرکز ولایت را بسر قوماندانی ملا

فضل اخند، در نتیجه یک مقابله شدید باقوای عبدالرشید دوستم به تصرف خود آوردند. قرار یک منبع طالبان دو قوماندان عمده مخالفین بنام جنرال محمد هاشم وقوماندان محمد یوسف را با ۱۰۰۰ نفر جنگی شان اسیر نمودند. یک چند قوماندان طالبان هم در این مقابله کشته شدند. دوستم بعد از تجدید و تنظیم قوای خود دومرتبه بر طالبان یورش برد ولی هر دو مرتبه قوایش به عقب زده شد. قوای دوستم دیگر معنویات خود را از دست داد و طالبان با استحکام موقف خود پرداختند. ملا خیرالله خیرخواه والی جدید فاریاب، عبدالمنان نیازی و دیگران در یک اجتماع بزرگ مردم را مخاطب قرار داده گفتند که امیر المؤمنین ملا محمد عمر آن هارا موظف نموده اند که ایشان را از چنگال کمونیست ها، جانبان و زردان نجات دهند و جان و مال و دارایی و ناموس شان را حفاظت کنند، برای این منظور یک کمیسیون و یک شورا را زود تنظیم نمودند. مردم با امیر المؤمنین، ملا محمد عمر، بیعت کردند. در عین حال خیر خواه هیات های را نزد آن عده مردم و مردان جنگی مخالف فرستاد که بمواضع دور دست و کوه بچه ها پناه برده بودند. در فضای اعتماد یکه باین ترتیب تولید شد، اسلحه داران اسلحه های خود را تسلیم کردند، و یک حالت آرامش عمومی در منطقه پدیدار شد. سران طالبان در فاریاب، برخلاف آنچه سال گذشته در مزار کرده بودند، قبود را بالای مردم تحمیل نکردند. در عوض بد لجویی مردم پرداختند و وعده و وعید حکومت عادلانه بانها دادند. چنان معلوم می کردد که سران طالبان از ناکامی خود در مزار درس عبرت گرفته در صدد آن شدند که فاریاب را بیک نمونه خوب حکومت داری تبدیل نموده مردم را بخود خوشبین نمایند.

خوش بینی، موفقیت نظامی و بی معنویات شدن قوای طرف مقابل طالبان را تشجیع نمودند که بسوی ولایت جوزجان رهسپار گردند که مرکز آن، شیرغان، از سپتمبر سال ۱۹۹۷ باینطرف مرکز نظامی و سیاسی عبدالرشید دوستم قرار داده شده بود و پاداشتن جاهای غاز از اهمیت خاصی برخوردار میباشد. طالبان بعد از بیست روز توقف در میمنه اندخوی، دولت آباد و فیض آباد را بدون مقابله گرفتند و بعد بروز یکشنبه ۲ ماه اگست شهر شیرغان را بعد از یک مقابله مختصر باقوای مخالف بدست آوردند. دوستم و افرادش بعد از اینکه تعدادی از هلی کوپترهای خود را آتش زدن به سر پل عقب نشینی نمودند، اما او دیگر ناب مقابله را در خود نمیدید و خموشانه راه گریز باز پاکستان و روسیه را در پیش گرفت.

طالبان در شیرخان بر تانک‌ها و مهمات زیاد نظامی دست یافتند و دو روز بعد بروز سه شنبه ۲ ماه اگست سر پل راهم بدست آوردند که در حدود ۶۰ میل بطرف جنوب غرب فراه واقع است. سقوط شیرخان و سر پل و مهمات آن هزیمت و گریز عبدالرشید دوستم که قوماندان عمده آنچه بنام اپوزیشن و ائتلاف ضد طالبان پنداشته میشد زنگ خطر برای مخالفین و مایه الهام برای موافقین در ولایت بلخ شد که مرکز این ولایت، معمور و شاداب، مزار، از اهمیت خاصی در منطقه برخوردار میباشد.

مزار در وقت رجیم پرچمی هنوز هم برجستگی خاصی پیدا کرد. در آن وقت معاون صدراعظم و معین های وزارت‌ها آن را مقر خود قرار دادند، و باین ترتیب بکنوع حکومت فرعی را در آنجا رویکار کردند که این کار سبب تشویش مردم شد. این تشویش وقتی جدی تر شد که مزار دو هفته پیش از سقوط حکومت به سرکردگی نجیب الله بحیث مرکز شمال افغانستان شناخته شد که از سایر کشور عملاً جدا و زیر اداره عبدالرشید دوستم سر کرده جنبش ملی و اسلامی، قرار گرفت. موصوف که خود را ((پاشاه)) عنوان میکرد به سرکردگی قوه ملیشای در حدود ۴۰۰۰، ۲۰ نفری از مقر خود، قلعه جنکی نامی ۱۹۹۷ مستقلانه حکمرانی میکرد. مزار از آن بعد بین گروپ های ضد طالبان تقسیم شد، و قسمت عمده آن در دست حزب وحدت اسلامی بسرکردگی کریم خلیلی قرار گرفت. حزب وحدت که از کابل طرد شده بود متوجه مزار شد بدلیل عمده اینکه این شهر از ۱۱۲۶ میلادی بعد در دوره سلطان سنجر سلجوقی بحیث مزار یا آرامگاه حضرت علی، خلیفه چارم اسلام، قبول شده مورد حرمت هردو فرقه مذهبی یعنی شیعه و سنی کشور قرار گرفت که میله چل روزه نوروزی ممثل این اخلاص میباشد. نایب الحکومه نایب محمد علم خان در دوره امیر شیرعلی خان مزار را بعوض بلخ مرکز ولایت قرارداد بانکه بلخ مهد مدنیت های دوره ویدی، اوستایی و یونان و باختری بود و در دوره اسلامی بنام مادر شهر ها یاد میشد و خرابه های موجود آن ازین عظمت تاریخی آن حکایه دارد. ۲۶ مزار بر علاوه آرامگاه دومرد بزرگ افغان یعنی وزیر محمد اکبر خان و امیر شیر علی خان هم میباشد.

در دوره جنگ داخلی موجود جمهوریت های آسیای مرکزی، روسیه ترکیه، ایران و پاکستان از مجرای قسطنطینیه و تعداد از موسسات خیریه بین المللی به شمول موسسه صلیب احمر بین المللی در آن فعالیت مینمود. به این ترتیب مزار از جمله تمام شهر های افغانستان بیشتر محراق

توجه ملی و بین‌المللی قرار گرفته بود و طالبان علاوه بر آنکه واپس ملحق نمودن انرا به کابل وظیفه حتمی خود میدانستند به سبب هم بر مسلط شدن خود بران جیدی بودند که در ۱۹۹۷ بین ۲۴۰۰ و ۳۰۰۰ هم قطارشان در انجا اسیر ساخته شدند که از جمله تعدادی در انجا و زیادترین شان در اطراف شهر شبرغان در دشت لیلی کشته شدند. به سبب همین اهمیت مزار بود که دسته های مسلط بران که با وجود ظواهر اتفاق در اصل رقیب همدیگر بودند از قبیل جمعیت اسلامی، حزب اسلامی، جنبش ملی و اسلامی، حرکت اسلامی و حزب وحدت اسلامی با شاخه های آن به سرکردگی کریم خلیلی، محمد محقق و اکبری بروزی سه شنبه ۴ ماه اگست کمیته مشترک دفاعی تشکیل دادند و مسئولیت دفاع مزار را به قوماندان احمدشاه معود پیشنهاد کردند و او هم این پیشنهاد را پذیرفت. به تعداد ۲۰۰۰ هزار نفر جدید از بامیان وارد شد و سه کمر بند دفاعی دورادور شهر تشکیل شد اما مردم با آنها نبودند. ساکنان شهر به سبب کوششهای حزب وحدت تخریش شده بودند که مناسک مذهبی را به طریق اهل تشییع در آن اجرا و رواج میدادند، و عمال آن منازل شخصی مردم را به انکار حزب خود قباله مینمودند. علاوه بران چون این گروه ها در صدد توسعه قلمرو خود بودند، امنیت را مختل مینمودند مثل که شهر کابل را پیش از ۱۹۹۵ بین خود تقسیم نموده نا آرام نموده بودند.

و در اطراف مردم به طرفداری طالبان برخاستند و یک تعداد قوماندان ها به نفع طالبان طرف خود را تبدیل کردند و در محلات بین سرپل و مزار بیریق های سپید به علامه طرفدای از طالبان به اهتزاز در آمد. طالبان با ملاحظه این وضع مساعد و هم شاید برای اینکه به مخالفین خود موقع تنظیم قوای دفاعی موثر نداده باشند به دعوت طرفداران خود در بلخ لبیک گفتند، بطوریکه یک قوه شان به قوماندانی ملاخیرالله خیرخوا از جانب سرپل و قوه دیگر شان به قوماندانی ملاامیرخان متقی که در این وقت جوان ۲۸ ساله بود از جانب مشرق از کندز به نزدیکی های شهر مزار خود را رسانیدند. در عرض راه ولسوالی های چمنال، چاربولک، دولت آباد و همچنان شهر ناشقرغان را به کمک قوماندانان محل به دست آورده بودند. درین وقت موسسه صلیب احمر آخرین خارجی های معلوم الحال قتلگریها و موسسات خیریه را با طیارات خود از شهر

بیرون کرده بودند. مردم وحتى رزمندگان دستهای ضد طالبان هم به بیرون شدن از شهر آغاز نمودند.

در جنگ مزار از کمیته دفاعی مشترک آواز بر نخواست و قوماندان احمدشاه مسعود حتی به مزار نیامد. معلوم شد که اتحاد شمال در اصل یک اتحاد تبلیغی بوده در طرف دیگر در حال که قوماندان جمعه خان مشهور بلخ را قبل بر آن ترک کرد بود سر سپردگان نو ظهور در راس امیر جان ناصر از قلعه وودیر ساپی از باغ وراغ جمعا با متقی و خیرخواه قوه ملیشه و قومی خود را از شرق، شمال، و عمدتا از غرب یعنی بلخ سوق دادند و مزار را در اثر یک جنگ شدید که به روز شنبه ۸ ماه اگست ۱۹۹۸ (۱۷ ماه اسد ۱۳۷۷) برای چند ساعد چاشت تا عصر کرده شد و در طول آن تعدادی از راکت هما و هم بم ها بران حواله میشد بعد از شش سال خود مختاری آن اشغال نمودند. قوماندانان از یک مقیم دهادی نه آنکه در جنگ بر ضد طالبان اشتراک نه کردند بلکه به آن قوه طالبان که از بلخ جانب مزار در حرکت بود و از دهادی میگذاشت مقابله هم نه کردند. مردان جنگی حزب وحدت که در جنگ با طالبان تنها مانده بودند بعد از شکست خود راه دره صوف و هزاره جات را در پیش گرفتند و در طول راه تلفات زیاد را متحمل شدند. دیگران شان یا تسلیم شدند و یا در منازل در آمدند که در خانه پالی که به روز یکشنبه آغاز شد و هنگام جمع آوری اسلحه که به شدت عملی میشد ادیر شدند در روز های بعد از جنگ به تعداد بشمار افراد منسوب به تمام اقوام به شمول پشتون بندی شدند که طرفداران حزب وحدت کماکان بندی ماندند و دیگران رها شدند. شمار تلفات طرفین به یقین معلوم نیست مخالفان داخلی و خارجی طالبان بخصوص سران حزب وحدت ادعا مینمایند که طالبان بعد از ختم جنگ بشمول افراد ملکی را به «هزارها» قتل نمودند مگر طرف طالبان این ادعا را بی بنیاد میخواند. واقعیت تلفات یقینی نشده و شاید هرگز یقینی نشود به سبب که نمایندگان از آنس های خبری داخلی و یا خارجی در جبهه و منطقه نبودند. تعداد رزمندگان طرفین معلوم نیست. طرفین ارقام نمیدهند، و مخالفان طالبان از رقم «هزاران» کم میزنند که این طرز افاده در اصل غیر قابل اعتبار میباشد. از طرف دیگر این جنگ سریع، شدید، کوتاه و قاطع بود و طالبان بر تمام شهر در همان روز اول مسلط شدند و کسی را اجازه دخول به شهر نمیدادند. از شدت و سرعت عمل طالبان هم در جریان جنگ و هم بعد

از آن معلوم میشود که ترس و انتقام محرکات عمده طالبان بوده و آنها دراز بین بردن طرفداران حزب وحدت صرفه نه کرده اند. از سران مخالفان کسی دستگیر نشده و قربانی را در هر دو طرف مثل معمول جوان های بی نام و نشان دادند و بان به سران خود موقع دادند که بانام و نشان زندگی و سیاست کنند.

سقوط مزار سقوط ولایات مجاور را اسان نمود. طالبان بعد از ان ولایات سمگان ، بلخمری و قسمت های از ولایت تخار را به شمول شهر بندری حیرتان و منطقه کیان که منقط الراس منصور نادری و پسرش جعفر نادری بود بزودی گرفتند. اینان که سرکردگان فرقه اسماعیلیه اند از ۱۹۸۲ با اینطرف بدریعه یک ملیشای مسلح مستقلانه حکمرانی میکردند، در عین حال که اولی بحیث معاون جنبش ملی دوستی و دومینی بحیث والی بلخمری به جبهه شمال وابسته بودند. طالبان در ۱۳ ستمبر با قوه عمده ایکنه از راه دره صوف ارسال کرده بودند بکمک تعدادی از قوماندان های سیقان و کهمرد بامیان ، مرکز ولایت هزاره جات را بدون جنگ گرفتند. حکومت ایران بعد از سقوط مزار علاوه بر کامپینی که در ساحه بین المللی بر ضد طالبان براه انداخته بود تهدیدات لفظی میداد. و قرار ابلاغیه های خود در ان وقت بتعداد ۷۰،۰۰۰ پاسداران انقلاب را در سرحد با افغانستان مستقر کرده بود. طالبان به تعقیب ان بر تمام هزاره جات مسلط شدند ، در حالکه سران حزب وحدت باستثنی شیخ محمد اکبری که در ۱۳ نومبر با تعداد از قوماندان ها خود را تسلیم نمود، از راه هوا بایران فرار نمودند. اکنون از سران مخالف تنها احمد شاه مسعود در ولسوالی پنجشیر ، قسمت های ولایات تخار، بدخشان ، کاپیسا، و پروان را بشمول چاریکار و میدان هوایی بگرام یا در دست خود یا در دست طرفداران خود دارد و راکت های لونا را بر میدان هوایی بگرام وقتا فوقتا حواله مینماید.

- کارنامه ها و گفتنی ها

مهمترین کارنامه طالبان این است که آنها کشور را بعد از اینکه از شروع تجاوز شوروی برای بیست سال در حال انفعال بود در حالی به اتصال نزدیک نموده اند که مشکلات داخلی و خارجی در مقابل این امر ملی بعد از جنگ دوم - افغانستان انگلیس از هر وقت دیگر زیاد تر بود.

مشکلات داخلی آن در واقع بعد از اینکه احمدشاه درانی افغانستان را اساس گذاشت از هر وقت دیگر بیش تر بود. در جنگ داخلی موجود قدرت های داخلی بان مقدار اسلحه که در دست داشتند، در هیچ دوره دیگر در دسترس نداشتند: تا آن اندازه که در این جنگ در سراسر کشور مراکز متعدد و رقیب قدرت های نظامی و سیاسی بر اساس قوم و منطقه قد علم کرده بود، در هیچ دوره دیگر قد علم نکرده بود. تا آن اندازه که سران قدرت طلب این مراکز زیر نفوذ همسایگان بدنیت قرار گرفته بودند، در هیچ دوره دیگر جنگ داخلی قرار نگرفته بودند: و بالاخره تا آن اندازه که این همسایگان بدنیت در باره افغانستان توطیه ها برآه انداخته بودند و از طریق گروه های نیز نفوذ خود حالت جنگ را در کشور بسدراز اکشائیده بودند، در هیچ دوره دیگر تا این اندازه نکرده بودند. بنابراین این کارنامه طالبان و سران شان در ردیف آن کارنامه های بزرگ قرار میگیرد که افغان ها بعد از تا سیس افغانستان معاصر بدست احمد شاه درانی در قسمت دفاع از وطن و وطنداران از خود نشان داده اند. از جمله توطیه های بزرگ توطیه در باره شمال افغانستان بود که آن را قبلا در این اوراق ذکر نموده ام. در اینجا این را میگویم که حکومت روسیه و ایران بعد از تسلط چند روزه طالبان بر مزار دامنه توطیه ها و تحریکات خود را هنوز هم وسیع تر نمودند در عین حال که در ظاهر بمثل سایر کشور های علاقمند و همچنان موسسه ملل متحد از تجویز « حکومت دارای قاعده وسیع » برای افغانستان با شتراک تمام جوانب درگیر و فعال طرفداری میکردند. اینکه این طرح بشکل که تعقیب میشود (و هنوز هم میشود) متناقض حاکمیت ملی، اساس قرار داده سهمیه گروهی، منافی دموکراسی و در نهایت غیر عملی میباشد در اینجا از بحث بران منصرف میشوم و هم نمیخواهم در باره هدف اصلی این کشور ها بخصوص ایران در اینجا چیزی بنویسم. در اینجا باز تباط موضوع میخواهم بگویم که از مقدار و انواع اسلحه خفیه و ثقیله ای که روسیه و ایران به گروه های اتحاد شمال بخصوص بعد از کوشش ناکام طالبان برای تسخیر مزار رسانیده اند، معلوم میشود که آنها در نظر داشتند در افغانستان جنگ زده یک حکومت مرکزی ضیف در برابر ولایات قوی خود مختار زیر نفوذ خود شان بمیان آید بطوریکه شمال افغانستان بکمک همین کشور ها در وقت مناسب بتواند خود را جدا کند و افغانستان تجزیه شود.

طالبان در جهش اخیری خود اسلحه ذیل را از شمال افغانستان وبامیان بدست آورده اند:

از میمنه ۱۰۸ عدد تانک ، ۵۰ عراده ذره پوش حمل و نقل ، یک عدد هلی کوبتر ، ۲۵۰ عدد لاری نظامی ومقدار بیحساب اسلحه گرم ، مواد منفلقه وبم های دستی.

از شیرغان تانک ها (اعداد نامعلوم) ، چند طیاره ، ۳۵ ، ۰۰۰ عدد اسلحه ثقیله که قرار یک منبع از دپیو های زیر زمینی بدست آمده. از مزار تانک ها وانواع مختلف اسلحه با ۱۸۰ عدد راکت سگد. از کیان ۷۲ ، ۰۰۰ میل اسلحه ، ۲۵۰ عدد لاری های نظامی باچند عدد راکت های لونا ومزایل. از بامیان بتعداد ۶۰ عدد تانک ، ۳۰۰ عراده نظامی . تمام اسلحه مخالفین هنوز بدست نیامده وپروسه جمع اوری اسلحه دوام دارد. بارتباط اسلحه جمع شده نقاط واستنتاج زیر در خور اهمیت است. تمام این اسلحه ساخت خارجی است. وعبدالرشید دوستم قسمت زیاد اسلحه ومهمات نظامی خود را در ظرف کمتر از یک سال از خارج بدست آورده بود. زیرا که قسمت زیاد اسلحه ومهمات او در اشوب عبدالملک پهلوان ازبمن رفته ویا از کنترل دوستم خارج شده بود. در قسمت استنتاج گفته شده میتواند که در حالیکه گروه های شامل در اتحاد شمال تا این مقدار وانواع اسلحه خفیه وثقیله در دست داشته وحامیان خارجی ازان ها کماکان حمایه کنند سران شان بر ضای خود حاضر نمیکردند مناطق خود را بحکومت مرکزی پس ملحق نموده زیراداره ان قرار دهند. طالبان این توطیبه را خنثی نمودندوز میمنه مداخلات همسایگان بدنیست رادر امور داخلی کشور ازبمن بردند. عمد تا بهمین سبب است که از جمله حکومتات همسایگان بد نیست وروسیه حکومت ایران در برابر الحاق مزار وبامیان چنان عکس العمل از خود نشان داد مثلکه این شهر ها مراکز استان های ایران بوده باشد. از جمله عکس العمل ها قرار منابع رسمی ایران مستقر نمودن ۲۷۰ ، ۰۰۰ عسکر وسپاه انقلاب در سرحدات خود با افغانستان در تایبات واحمد اباد، ارسال در حدود ۷۰۰ تن اسلحه جدید در قطنار ریل از طریق تر کمستان ، ازبکستان ، وقرغزستان جنوبی بود که انبرا مقامات امنیتی کشور اخیر الذکر بتاریخ ۱۰ ماه اکتوبر در شهر اوش واقع در قسمت غربی کشور خود کشف ومتوقف کردند. ایران این اسلحه را که شامل بم های دستی، مین های ضد تانک ، انواع بم ها وسایر انواع مهمات نظامی بود قرار بود از قسمت جنوبی قرغزستان

دریغه لاری ها به قوماندان احمد شاه مسعود به نام کمک های خیریه
 وبشر دوستانه برساند. (روسیه درعین حال یک تعداد هلیکوپتر های
 جدید وراکت های لونا را به احمد شاه مسعود رسانیده است و خان
 محمد پیلوت که طیاره ترانسپورتی انتنوف خود را بتاریخ اول ماه اکتوبر
 در میدان کابل به جانب طالبان تسلیم کرده گفته است که تنها وی
 در ظرف یک ماه چهل مرتبه با طیاره از کولاب به بگرام اسلحه خفیه
 وقلبه رسانیده است). زعمای ایران درعین حال یک کمپاین جدی
 دیپلوماسی به سطح جهانی بر ضد حکومت طالبان بر راه انداختند و در
 داخل مردم خود را با بیانه ها بر ضد طالبان و افغانستان به حدی تحریک
 نمودند که عده از آنها در زیر تاثیر این تحریکات بتعداد ۵۶ نفر افغان
 مهاجر را در ایران عمدتاً در شهر اصفهان هلاک نمودند. این زعمای
 بیبانه های خود چنان الفاظ تحقیر آمیز نثار زعمای حکومت اسلامی
 افغانستان نمودند که در افغانستان نو جوانان خون گرم در کوجه های
 کابل در زد و خورد ها علیه یکدیگر استعمال مینمایند. طور مثال ایات
 الله سید علی خامنه یی، رهبر اعلی روحانی و قوماندان اعلی اردوی
 ایران بعد از الحاق مزار طالبان وزعمای شان را ((یک دسته مردم جاهل
 وخام)) و ((بی ارزش و بیست)) خواند. وی هم چنان روزی بعد از الحاق
 بامیان طالبان وزعمای شان را ((یکدسته وحشی جد می، و جاهل خواند
 )) که بالای خارجیها اتکا میکنند و منافع دیگران را جستجو
 مینمایند. درعین حال تهدید کنان گفت که ((تمام مامورین وقوه مسلح
 ایران باید آماده باشند که هر ان امر و تصامیم درست را در وقت مناسب
 و عملی کنند که مامورین بلند پایه بمنافع کشور اتحاد مینمایند.)) علی
 رفسنجانی، رئیس سابق دولت ورئیس فعلی شورای صلاح که هیات
 مشورتی ایات الله خامنه یی میباشد طالبان را ((یکدسته احمقان) خواند.
 علی اکبر ناطق نوری، رئیس مجلس یعنی پارلمان اظهار نمود که در
 افغانستان ((یکدسته مردم سخت دل، بی مغز، تشدد پسند و بی منطق نام
 اسلام را برپا مینمایند.))

از استعمال این کلمات غیر مسئول ودور از آداب معاشرت این زعمای با آنکه
 سالخورده و در امور دولت و دیپلوماسی مجرب اند، معلوم میگردد که آنها
 با موفقیت طالبان چیزهای را در افغانستان از دست داده اند که برای
 شان بیحد ارزش داشت. موفقیت طالبان در اصل سیاست ایران در
 افغانستان را خنثی نمود که به بهانه منافع خود از مجرای حزب وحدت

در افغانستان مداخله میکرد. این حزبی بود که عمال ایران در دوران مقاومت افغان ها علیه لشکر متجاوز شوروی در دهه هشتاد از اتحاد چند گروه کوچکی بنام رعند، نسل نو هزاره، سازمان زحمتکشان، حزب الله، سپاه پاسداران یا سازمان عمده نصر اسلامی که تمام شان افراطی بودند، بمیان آورده بود. حزب وحدت اسلامی هم در امور مذهبی وهم در امور مدنی و سیاسی از خط امام خمینی پیروی میکرد و در جهت مخالف شورای اتفاق بزعامت سید علی بهشتی و حرکت اسلامی به قیادان شیخ محمد اسف محسنی قرار گرفت که تنها در امور مذهبی تابع ایران بودند و در مسائل سیاسی، ملی و مدنی از افغانستان پیروی مینمایند. در حالیکه پیروی حزب وحدت در امور دنیوی از ایران مخالفت با قوانین بخصوص اصل حاکمیت ملی افغان میکرد. بعضی از گروه های متشکله حزب وحدت یا ماویست، یا نژاد پرست، و یا بنیاد گرای مذهبی بودند. ایران به سبب وفاداری حزب وحدت بخصوص بید از آنکه از جنگ با عراق فارغ شد حتی بقیمت تنظیم های اعتدالی و ملی شورای اتفاق اسلام و حرکت اسلامی بمداخلات خود در امور افغانستان افزود و حزب را با اعطای اسلحه، پول و ارسال متخصصان نظامی بان از پناه هوا تقویه نمود. ایران بعد از انحلال شوروی و شروع جنگ داخلی در امور افغانستان هنوز هم جدی تر شد و با پاکستان در پخش نمودن نفوذ در افغانستان و آسیای مرکزی بر قیامت پرداخت و در این راه گروه بناغلی برهان الدین ربانی که بناغلی عبدالغفور روان فرهادی متمدی روابط خارجی و ایران مشرب شناخته شده ان میباشد با خود هم موافق و همراه ساخت. با دامن زدن بچنگ افغان توقع داشت پایب لایبن تیل و سغاز ترکمنستان از طریق افغانستان نگذرد، و خود ایران مسیر ان قرار گیر د. برای دوام جنگ و ناکامی طالبان که انها را پرورده پاکستان میخواند، به گروه های مخالف شان هم اسلحه رسانید و از موقف شان در برابر طالبان حمایه نمود. علاوه الدین بروجردی، معین وزارت خارجه ایران، باین منظور در افغانستان انقدر زیاد سفر نمود که شاید در خود ایران تا این حد سفر نکرده باشد. طالبان این نقشه های ایران را بشمول توطیبه ان درباره شمال افغانستان که ان را قبلا ذکر نموده ام، خنثی نمودند. انها در حالی این نقشه هارا خنثی نمودند که ایران متصل بعد از الحاق منزار بتعداد ۷۰،۰۰۰ نفر از سپاه انقلاب رادر سرحدات خود با افغانستان مستقر نمود تا طالبان را بترساند و انها را از الحاق بامیان و هزاره جات

بنسټ اېښودونکی امير عبدالرحمن خان

منصرف نماید. مثلیکه این کافی نبود بعد از آنکه حکومت امریکا بتاريخ ۲۰ ماه اگست مواضعی را در خوست باراکت های کروز و تاماهاک از بحر هند زد تا که مراکز تجمع آنچه بنام پیروان اسامه بن لادن خوانند. از بین برد، هم تبلیغات خود را بر ضد حکومت طالبان شدید تر نمود، وهم بقرار اعلامیه های متواتر خود بتعداد ۲۰۰،۰۰۰ عسکر دیگر رابه سرحدات افغانستان فرستاد و در عین حال ۱۰ نفر متخصص نظامی آن که در حال جنگ در مزار بدست طالبان کشته شده بودند، «دیپلومات» خوانند و از حکومت افغانستان تقاضا نمود که «قاتلین» آن ها را غرض محاکمه بایران تسلیم کند، و خود از حکومت ایران معافی بخواهد. تقاضا های که حکومت طالبان بان اهمیت نداد. اما تبلیغات ایران در جهان اثر کرد، و حکومتات یک تعداد کشور ها بشمول موسسه ملل متحد کشته شدن «دیپلومات» های ایران را تقییح کردند. اما طالبان علی الرغم این مانور ها، تهدیدات، و زور آزمایی ایران برای متحد نمودن کشور به عملیات نظامی خود همچنان دوام دادند، اول بامیان و پس تمام هزاره جات را پس از ۱۸ سال جدایی به افغانستان ملحق نمودند و دست مداخله ایران در امور افغانستان را بریدند، اگر آنها چنان نمیگردد یعنی ایران در توطیه و کوششات خود در باره افغانستان موفق میشد موضوع افغانستان قرار نقشه آن تا سال ها حل میبود که نمیخواهم بیش تر از آن در این باره ببنویسم و می آیم به عکس العمل آنها لیکه زعمای ایران آنها را «جاهل» و «بی مغز».

خواننده اند، اول میگویم که این ها نسبت بزعمای ایران در عمر بسیار جوان اند و این اولین بار است که در یک موضوع حاد بین المللی در گیر شده اند. امیر المؤمنین، ملا محمد عمر بتاريخ ۱۵ سپتمبر بعد از آنکه خامنه یی در مورد الحاق بامیان زعمای طالبان را با الفاظ زشت یاد کرده بود اظهار نمود که ایران «بسیار و در مذاکراتیکه به نظارت موسسه ملل متحد صورت گیرد، باما جلسه نماید.» او همچنان بتاريخ ۲۰ سپتمبر اظهار نمود که «ما میخواهیم باتمام کشور های همسایه بشمول ایران روابط حسنه داشته باشیم» در برابر تهدیدات حکومت ایران گفت که «افغان ها صاحبان چنان عقیده و اسلحه میباشند که برای مدت مدیدی جنگ کرده میتوانند.» مولوی وکیل احمد متوکل، عضو شورای عالی و مشاور و نطق حکومت طالبان، بتاريخ ۱۸ ماه اگست اظهار نمود که «ایران باید باین حقیقت اعتراف کند که سیاست آن در باره

افغانستان بکلی غلط می‌باشد.» او در عین حال از زعمای ایران تقاضا نمود که «در باره افغانستان بیانه‌های غیر مسئول پخش نکنند.» به سببی که بقرار گفته مورخ ۱۶ سپتمبر موصوف «... جنگ هم با افغانستان وهم بایران مضر خواهد بود. ولی هیچکس باید عشق افغان‌ها را در باره آزادی واحترام بنفس ناچیز نداند.» در همین سلسله ملانور محمد در هفته دوم سپتمبر در کابل از طریق رادیوی شریعت از حکومت ایران تقاضا نمود که «از عقل سلیم کار بگیرد و اگر خود را یک کشور مسلمان میدانند از راه جنگ بپرهیزد.» موصوف ایران را باین نقطه متوجه نمود که «نتایج هر کوششی که در جهت تجاوز بر افغانستان باشد بخود ایران وخیم خواهد بود زیرا که افغان‌های جنگ از موده خوب میدانند که از کشور خود چطور دفاع نمایند.» وزارت خارجه افغانستان بالاخره بمقابیل تهدیدات ایران اعلامیه‌ی صادر و در آن اظهار نمود که «مبارک‌ها اعلام نموده ایم که تحولات در شمال کشور ما یک تحول داخلی بوده وهیچ تهدیدی را متوجه کشورهای دیگر بخصوص همسایگان نخواهد نمود. اردوی امارت اسلامی در عملیات خویش هیچگاه از حریم مرزهای افغانستان پافرا تر ننهاده وتهدیدی را متوجه کدام کشور همسایه نساخته است، در حالیکه بعضی از کشورهای همسایه از داخل خاک خویش زمینه فعالیت نظامی به مخالفین را علیه امارت اسلامی مساعد ساخته وطبقات کشورهای مداخله گر هر روز بانقض حریم هوایی کشور، اسلحه وجنگ افزار به مناطق تحت کنترل مخالفین بمنظور دوام جنگ در افغانستان انتقال میدادند، ما حرمت حریم مرزها با همسایگان را حتی در شرایطی که خطر جدی از آن سخت متوجه ، بود رعایت کردیم.» در اعلامیه همچنان اظهار امید شده است که «... ما نور های نظامی ایران در مرز های نظامی ایران محصور بماند وتهدیدی را متوجه تمامیت ارضی کشور ما نازد. درغیر آن شعله های این جنگ تا صفتان را فرا خواهد گرفت.» ۲۷

دکتر نام اصفهان عوض تهران شاید قصدی و اشاره بیک حقیقت تاریخی باشد. جواب های سنگین سران طالبان در برابر بیانه های سخت زعمای ایران هم از جمله کارنامه های شان حساب شده میتواند.

کارنامه دیگر طالبان این است که آنها تنظیم ها واحزاب افراطی را بشمول والیان وقوماندانان خود مختار که همراه باحکومت تنظیمی کابل از جمله مسببین عمده جنگ افغان کشی و ویرانی کابل بودند طرد کردند. گروه دیگری این کار را کرده

نمی‌توانست. همزمان با این کار کارنامه دیگر طالبان تامین چنان امنیت در نلمرو شان میباشد که در افغانستان در قرن حاضر نظیر نداشته است. آنها این کار را عمدتاً با منکوب نمودن نفتک بدستان، خلع سلاح عمومی و تطبیق دقیق مجازات شرعی و منکوب نمودن جانیان، قاتلان، راهزنان، آدم ربایان و تروریست‌ها عملی نمودند، بطوریکه امروز در قلمرو شان حیات، ناموس، و دارایی مصون، و گشت و گذر افراد آزاد است. البته بعضی‌ها از پروگرام خلع سلاح شان تشویق میکنند و استدلال مینمایند که آنها باید بادر نظر داشت همسایگان بدنیت مردم خود را از حق دفاع عنعنوی با سلاح خفیه محروم نینمودند. کارنامه دیگر طالبان کمترین درجه اعمال حاکمیت است. واقعی بودن امنیت، و کم نبودن عمال حکومتی با افراد مجال آزادی عمل در تجارت، و زراعت داده است. این درجه آزادی خارج از ساحه اخلاق و دین در افغانستان بعد از دوره امیر شیر علی خان یسابقه بوده است که از برکت آن ساحات تصادم بین عمال حکومتی و افراد تاجد اخیری محدود شده است. حکومت طالبان همچنان زمین‌ها، جایدادها، و خانه‌های مردم را که زور اوران دوره‌های گذشته غصب کرده بودند بمالکان اصلی آن اعاده کرده اند و این سلسله دوام دارد. حکومت باین ترتیب میخ اخیری را در تابوت با اصطلاح اصلاحات زمینی خلقی‌ها کوبیدند.

خلص اینکه طالبان بحیث فرزندان مردم عوام اطراف بر ضد حالتی برخاستند که در اصل حکومت مستبد خلق و برچم، اتحاد شوروی متجاوز، تنظیم‌های افراطی، گلم جم بی رحم، قوماندان‌های فرعون صفت، و همچنان همسایگان بدنیت، جنگ‌های تباه کن، و قیمتی سر سام اور بالای مردم مظلوم افغانستان آورده بودند. علاوه بران آنها ضوابط و مقررات را انچنانیکه بالای مردم تطبیق مینمایند، بالای خود هم تطبیق میکنند و تعدادی از عمال تخلف خود را مثل متخلفین دیگر مجازات نموده اند. طالبان و همچنان زعمای شان ساده و با تقوا زندگی مینمایند، معاش نمیگیرند، غذای ساده میخورند، و در خانه‌های محقر زندگی مینمایند. این طرز زندگی همراه با منتقی بودن و اصولی بودن شان آنها را از مخالفان شان متمایز نموده، در موفق بودن شان نقش مهمی بازی نموده است. باین ترتیب بعد از بیست سال جنگ و بریادی، نفاق و شقاق و وحشت و بربریت شخصی در وجود ملا محمد عمر بحیث رهبر بلقب امیرالمومنین ظهور نمود که اصحاب و پیروانش به سبب تقوا و غمخواری اجتماعی او بد ستور موصوف برای ختم جنگ و ایجاد یک جامعه اسلامی فداکاری مینمایند و ملت هم از آنها حمایه مینماید. با ظهور موصوف نزدیک است خلیای سیاسی زعامت از بین رود و یک طرز نوین نظام سیاسی بزعامت مولوی‌ها و ملاها مستقر گردد.

در سلسله کارنامه های طالبان کوشش ها برای تاسیس ((جامعه مدنی و حاکمیت قانونی)) بر اساس ((شریعت اسلامی)) است. زعمای طالبان معتقدند که ((تمایل موجود در افغانستان چنین است که یک حکومت عادل اسلامی فوق خطوط عرقی، زبانی، و فرقه‌وی مورد قبول واقع میشود)) در نظر آنها افغان ها ((خواهان چنان یک حکومت قوی میباشند که بمردم مسئول باشد و نیازمندی های شان را برآورده نماید)) در نظر آنها ((در کابل امروز چنان یک اداره ملکی بر اساس طرز های عنعنوی اسلامی و اتفاق نظر افغانی وجود دارد که بمردم مسئول میباشد)) و از روی آن نمایندگان اقلیت های ایالات هم در حکومت وهم در شورای عالی آن اشتراک دارند و اینها بر خلاف دولت اسلامی نام نهاد گذشته که از آن ((... بحیث یک وسیله برای منافع شخصی سرکردگان فاسد آن استفاده میشد)) به اقلیت های قومی سهم میدهد (۲۸) آنها بر طبق قول ملا محمد عمر مخالف تبعیض قومی اند و میگویند برضد آنها جهاد خواهند کرد که تبعیض قومی را تحریک کنند. ملا محمد عمر همچنان اظهار نموده که ((افغانستان ملکیت شخصی هیچکس و یا گروه نبوده بلکه وطن تمام افغان ها میباشد)) اما موصوف ((بر عملی کردن شریعت اسلامی در تمام افغانستان بتمام معنی اصرار دارد)) و میگوید که ((در این راه هر چه پیش آید هیچ مانع را تحمل نخواهند کرد)) این اصرار بحدی است که جهات حقوقی، مدنی و حتی افغانی جامعه تابع آن ارزش های شریعت اسلامی ساخته شده که طالبان وزعمای شان بران معتقد میباشند. بهمین سبب است که طالبان در عمل بخصوص در قسمت های اخلاق، عقیده و بعضی جهات دیگر فرهنگی سخت میگیرند طوریکه بر سوم و عادات هم رنگ مذهبی میدهند.

زنها را در شهر ها محصور و از سر تا پا مستور نموده، نمیگذارند بدون همراهی محرم شرعی از منازل بیرون شده باجرای کار و حصول معاش پردازند. مردها را مجبور نموده ریش بگذارند و اوقات نماز کسب و کار را ترک کرده در مساجد بجماعت نماز بخوانند. آنها زانیه ها وزانی ها را رجم نموده، لوطی ها را زیر دیوار مینمایند، و دستان سارقان را قطع مینمایند. موسیقی، رقص، عکاسی، و نقاشی را منع نموده، تلویزیون رامی شکنانند، نوارها، فته های فلم و آواز را از بین میبرند و بونده بازی، سگ جنگی و مرغ جنگی را بشمول گدی پسران بازی اجازه نمیدهند. این چنین هم نیست که آنها مردم را به ترک و یا به کردن اعمال باوعظ و نصیحت تشویق مینمایند نی، آنها اوامر را بازور در عمل پیاده مینمایند.

طوری که تنها در کابل تعداد ۱۰۰۰ طالب مربوط وزارت امر بالمعروف و نهی عن المنکر یا پولیس های مذهبی در حالیکه در جیب ها سوار بوده و کیبل ها در دست میداشته باشند متخلفین را بشمول زن ها در انظار عام بصلاحت خود بدون حکم قانون و محکمه شلاق میزنند. پس عجب نیست که مردم آنها را خوب نمی بینند و بنام انکر منکر یا عبدالمعروف بی نیکر یا دمیکند. چون طالبان اوامر و نواهی را بنام شریعت اسلامی تطبیق مینمایند معلوم میشود هدف واقعی این است که شریعت دوره اول طوری احیا شود که خصوصیات و ارزش های عیسوی جامعه افغانی و همچنان حقوق عصری مدنی منکوب گردد.

شاید فکر شود که بونده بازی، شرخ جنگی، کدی پاران بازی و بسازی های مشابه دیگر در اصل بی مفهوم و باشریعت اسلامی مخالف است، اما چنین نیست. این سرگرمی ها علاوه بر آنکه مخالف شریعت اسلامی نیست، مفهوم اجتماعی و ارزش های هویتی هم دارد. آنها بین افراد جامعه علاقمندی و روابط ایجاد میکند، بزندگی، کیف و مفهوم میدهد و جامعه را همبسته و دینامیک میسازد. پس محروم کردن افغان ها از ان ها ان هارا از کیف زندگی محروم نموده، بی خاصیت و بی مزه کرده میسازد و از انسانیت شان میکاهد. حد اقل این داشتنی ها و میراث نیاکان باید بحال خود گذاشته شوند، و بازور منکوب نگردند.

منع کردن موسیقی و رقص و امثال ان از منکوب نمودن آنچه بالا ذکر نمودم، عواقب بدتری دارد. این ممانعت هم بمعنی محروم کردن انسان از کیف روحی در جهان پراز در د ورنج، محرومیت و مابوسیت میگردد، ولی بدرجات شدید تر، زیر که روح انسان به موسیقی و رقص انقدر ضرورت دارد، مثلیکه جسم او به هوا و اکسیجن ضرورت دارد. این خاصه طبیعی انسان است که میخواهد احساسات، جذبات، محرومیت ها و مسرت های خود را در آهنگ ها، صداها، حرکات، تکارها، تابلوها و امثال ان افاده کند و باینصورت شخصیت، و هویت خود را بحیث یک موجود دارای شعور قومی تثبیت نماید و در دیگران و حتی در حیوانات مثلا مارها نفوذ کند. پس سلب کردن آزادی افاده کردن انسان و حتی تحمیل قیود بالای او سبب میشود که او نتواند ملکات خود را انکشاف دهد و خود را بصورت کامل تبارز دهد. علاوه بران موسیقی در انسان های پذیرنده منبع الهام و بصیرت و محرک اعمال میگردد. شخص من عمدتاً بزیر اثر موسیقی تصمیم گرفته ام که باید تحصیلات عالی داشته باشم. اکنون هرروز موسیقی میشنوم، و اگر نه شنوم احساس بیژ مردگی

میکنم. موسیقی به سببی در انسان عمیقاً تأثیر میکند که آن انجام موزون اهنگ، صدا، ساز و الفاظ بشکل شعر میباشد، الفاظی که ارزش ها و خاطره های آن جامعه را القا و تداعی میکند که شنونده بان تعلق دارد. بهمین سبب است که انسان از موسیقی وطن خود بیش ترخفت میبرد، و افغان های مهاجر شنیدن موسیقی وطن خود را وظیفه خود ساخته اند. پس اگر شما بگوئید موسیقی را از انسان بگیریید تنها یک ملکه او را موقتاً منجمد کرده خواهید بود. ممکن نیست آن را محو کنید و یک جامعه بدون موسیقی را خلق کنید. تاریخ چنین جامعه را بیاد ندارد. پس هر نوع کوشش در جهت محروم کردن انسان ها بخصوص افغان ها که با داشتن موسیقی زنده و پر جوش در قطار غنی ترین مردمان دنیا بشمار میروند مجادله بمقابل طبیعت قوی تر انسان میگردد، که سرانجام ناکام شدنی است.

در موضوعات دیگری که حکومت جدیدت تعقیب مینماید بعضاً حقوق اساسی افراد پایمال میگردد علاوه بر آنکه در بعضی موارد اوامر در باره تطبیق آن عذاب کشی میشود. طور مثال سنگسار نمودن زانی و زانیه اضافه بر آنکه عذاب کشی و بیحرمتی بمقام انسان میگردد، برخلاف حکم قرآن مجید درین باره میباشد. در قرآن مجید در سوره النور آمده است که «هر یکی زانی و زانیه صد شلاق زده شود» در سوره النور احکم این است که «اگر یکی از زن های شما زنا کنند چار شاهد را از جمله کسان خود علیه شان حاضر کن، اگر آنها به جرم شهادت میدهند آنها را در خانه های شان محصور کن تا آنکه مرگبر سر شان می آید یا خداوند کدام راه دیگری برای شان پیدامیکند» ۲۹ قطع نمودن دست دزد هم علاوه بر آنکه بی رحمی و عذاب میباشد، محروم نمودن او از یک عضو بسهار فعال بدنش در تمام حیات وی میگردد که این یک جزای نهایت شدید در برابر عمل سرقت میگردد.

با مجبور نمودن مردها بریش گذاشتن اختیار یک مرد بالای جان خودش سلب میگردد در حالیکه نه قرآن مجید و نه حضرت محمد (ص) مردها را به ریش گذاشتن مأمور کرده است. درینصورت ریش گذاشتن و باریش کل کردن نه موضوع دینی میشود و نه به شریعت و یا جامعه مضر یا مفید شده میتواند. برخلاف این موضوع کاملاً شخصی بوده و مجبور نمودن مردها بریش گذاشتن حق شخصی و اختیارشان را نقض میکند و نقض حق و سلب اختیار یک فرد بالای جان خودش از حیثیت و ارزش او حتی در نظر خودش میکاهد و این بدترین حالتی است که یک

فرد خود را در آن می یابد. با آنهم پولیس های مذهبی مردهای را که ریش نگذاشته اند، و یا اگر ریش گذاشته اند، اصلاح کرده اند در ملای عام شلاق میزنند، و در پلچرخی تاوقتی بندی مینمایند که ریش های شان کلان شود. عجب است که حکومت این موضوع را از ده ها مسایل حل طلب اساسی داخلی و خارجی که با آنها دچار است، جدی تر گرفته و به سبب آن خود را از خدمت هزاران تعلیمیافته و متخصص مهاجر که میخواهند بوطن ویران شده خود برگردند، و بهموظنان مصیبت زده خود خدمت نمایند محروم مینماید و در عوض در بساره آن وقت، توجه، انرژی و پول بیت المال را مصرف میکند. با آنهم اگر از روی دلایل که من از فهم آن عاجزم ریش گذاشتن برای مردهای افغان لازمی پنداشته میشود در انصورت بهتر است حکومت از اصل خواهش، تشویق، جایزه و دعوت استفاده کند، نه از زور شلاق و کبیل و بندی خانه.

مجبور نمودن زن ها به مستور شدن در حالیکه بصد های شان تعلیمیافته بوده و بیحیث نوس، معلمه، ماموره، و امثال آن قبلا خدمت کرده بودند و اکنون به سبب از دست دادن پسران، و یا شوهران، یا برادران و یا پدر های خود به پیدا کردن نفقه به فامیل های خود مجبور شده اند در واقع باعث آن میگردد که در جمله چیزهای دیگر از حق تحصیل، حق کار، و حق آزادی محروم گردند، و به گدایی متوسل شوند، در حالیکه زن ها مثل مردها در تمام منشورهای حقوقی که افغانستان آن ها را قبول کرده و از روی تعهدات که درباره رعایت این حقوق داده، به عضویت ملل متحد قبول شده است، مساوی شناخته شده اند. حقوق زن در این منشورها نقش روی کاغذ نیست. زن ها بخصوص در جهان غرب در تمام شئون زندگی حتی در اردوهم از آن درعمل استفاده میکنند و علاوه بر آن نهفت زن، که در جهان غرب بخصوص بعد از جنگ دوم جهانی از برکت تساوی حقوق بین زن و مرد بیک نهضت قوی تبدیل شده است نمی گذارد حقوق همجنسان شان در کشورهای دیگر نقض شود. این نهضت که امروزه صدها انجمن زنان آن در حرکت آورده این قدرت را دارد کرد که ذریعه حکومت خود، موسسه ملل متحد، و موسسات خیریه غیر حکومتی حکومت را زیر فشار قرار دهند که حقوق زنان را باهمال کند، مثلیکه افغانستان را موفقانه تحت فشار گرفته است. اینکه این حکومت و موسسه ملل متحد حکومت افغانستان را تا حال هم برسمیت نشناخته اند، عمدتا به سبب همین فشار است. بالتلیجه افغانستان برای اولین بار در تاریخ خود تجرید و از کمک های خارج محروم شده است. این تجرید و این محرومیت همراه با بیکاری، قیمتی و شرایط جنگ زندگی رانه تنها برای زن ها بلکه برای مردها هم بسنیار دشوار نموده است. غیر از آن هم با مستور شدن و محصور شدن زن در خانه نه آنکه

حقوق اساسی شان پامال می‌گردد، بلکه یک بخش زیاد تر انسان ها بار دوش مردها می‌گردد، که این حال چنان جنجال های نوی روحی، اجتماعی، نفیوی به تدریج خلق کردنی است که حکومت نخواهد توانست باوسایل وامکانات محدودی که در دسترس و جنجال های زیاد که در پیش رو دارد ان را رفع کند. این قیود در واقع بین زن و مرد جدایی خلق میکند، در حالیکه جدایی زن از مردم مخالف طبیعت انسان، غیر عملی و در نهایت ناکام شدنی است. هیچ مصلح اجتماعی در هیچ دوره تاریخی نکوشیده است که مرد را از زن جدا کند. همین اکنون هم طالبان نمیتوانند قیودی را که بالای زن های شهر تحمیل کرده اند، بالای زن های اطراف بخصوص زن های کوچی تحمیل کنند. این واقعیت در عمل ناممکن بودن مستور شدن تمام زن ها را نشان میدهد. در افغانستان اسلامی هم تمام زن ها مستور نبودند، مثلیکه در حال حاضر هم مستور نیستند، و مستور شده نمیتوانند. در صدر اسلام در عربستان هم زن ها از سرتا پا مستور نبودند. این چنین ستر در اسلام بعد به تقلید از مردم پاریس و عیسوی های سوریه رواج پیدا کرده است. ۳۰ و این تقلید یا رسم هم صرف در شهر ها و مراکز مزدحم عملی میشد، نه بین مردم عوام اطراف. در شهرها هم این رسم تاوقتی رعایت میشد، که معارف عمومی هنوز رواج نیافته بود، و از وقتیکه معارف عمومی در شهر ها رواج پیدا کرد، بخصوص وقتی تحصیل بحیث حق انانث هم در ناشیر حقوقی قبول شد مستور شدن انانث دیگر بی‌مورد و غیر عملی گردید، مخصوصا برای انها لیکه بحیث داکتره، نرس، قابله و معلمه اجرای وظیفه مینمایند و جامعه باین خدمات انها اشد ضرورت دارد. در بنصورت، در حالیکه فرار شریعت زنها به مستور شدن تام مامور نشده اند، مستور بودن تام شان بلحاظ قانون و حقوق درست شده نمیتواند. یک حکم یا قانون برای اینکه حکم یا قانون باشد، باید عام باشد و علاوه بران در میدان عمل تطبیق شده بتواند، در حالیکه مستور شدن تمام انانث نه در سابق ممکن بود، و نه در حال حاضر ممکن میباشد. در قران مجید به حضرت محمد (ص) فرموده نشده است که «ای پیغمبر! به زن های خود، دخترهای خود و زوجه های مومن های خود دستور دهید که خود را با چادر های خود خوب بپوشانند.» ۳۱ معنی اینکه زوجه های مومن ها خود را در چادر های مروجی خوب بپوشانند، جلب توجه بیگانگان نکنند. بعضی ها این آیت را طوری تعبیر کرده اند که زن های مسلمان به پوشانیدن تمام بدن بشمول روی خود مکلف شده اند ولی این تعبیر درست نیست به سببی که در زمان حضرت محمد (ص) زنها هم در شهر ها وهم در اطراف روی لوچ بودند و با چا در های مروجی خود را میپوشانیدند. اگر مراد از این آیت مستور شدن تام زن میبود این امر حتما عملی میشد و متخلف ان

مجازات میگردید، در حالیکه بمن معلوم نیست که در صدر اسلام مومنه ی به سبب روی لوچ بودن مجازات شده باشد. پس مستور شدن تام زن امراسلامی نیست و بنا مستور شدن تام زن موصوفه از حق تحصیل و حق کار در عمل محروم میگردد، علاوه برآنکه او از حق آزادی طبیعی خود محروم میشود. باسلب حقوق زن علاوه برآنکه بار مسئولیت مردها هنوز هم سستین تر میگردد، اساسی ترین است که جامعه ناقص میگردد، زیرا که زن در تربیه اولاد نقش اساسی ادا مینمایند. زن محور فامیل میباشد و فامیل واحد اساسی جامعه را تشکیل مینماید وزن تعلیمیافته و ظایف خود را بصورت درست اجرا کرده میتواند. طبیعی است که یک جامعه ناقص یعنی جامعه ای که زن و مرد آن باسواد و تعلیمیافته نباشند، در قطار جوامع آزاد و پیشرفته جان خواهد داشت. در غیر آن هم زن ها یا بحیث مادر، یا بحیث خواهر، و یا بحیث زوجه بالای مردها حق پیدا میکنند به سببی که همین ها مرد ها را تربیه نموده اند، و با بحیث همسر زندگی شان را تکمیل مینمایند و اولاد مشترک را تربیه میکنند. بنابراین مردها باید زن ها را مقید نکنند و از زندگی با حیثیت و طبیعی ایشان را محروم نمایند. جای تعجب است که بعضی مردها با انهم چنین میکنند در حالیکه باید عوض آن بکوشند بر طبق مقتضیات عصر و قرار مناسبت حقوقی زندگی شان را بهتر نمایند. و با این کار زندگی خود و اولاد خود را هم بهتر نمایند اگر مردها بمنظور جلوگیری از فساد زن ها را مستور و مقید مینمایند باید بدانند که مبتکر این نوع فساد در اصل مرد است، نه زن، که درینصورت باید عوض زن مرد مستور گردد، مگر این کار ناممکن است بخصوص در جامعه عمدتاً قومی و عنعنوی افغانستان که مردها بالای زنها برای قرن ها سالاری کرده انها را ناموس خود میدانند و علاوه بر آن در این جامعه جنگ و انارشیا بکثرت واقع میگردد و در این حال بد امنیتی زن ها به تجاوز و بی ناموسی معروض میگرددند که دوره قبل از عروج طالبان یک مثال تازه آن میباشد. شاید بهمین علت باشد که در جامعه افغان زن ها مقید تر از زن های بسیاری جوامع دیگر بوده اند، بحدیکه در این جامعه نه تنها زن های جوان بلکه بیوه ها، هنوز هم نمیتوانند برای خود همسر زندگی را آزادانه انتخاب کنند.

فرمان که بتاريخ ۶ ماه اکتوبر ۱۹۹۸ در اینمورد از جانب طالبان صادر شده است این حقیقت را نشان میدهد و این یک قدم مهم در قسمت احقاق حقوق زن میباشد. بموجب این فرمان باید حقوق زن های متکوجه مراعات گردد، دخترها از میراث پدران استفاده کنند، دخترها در دفع دعوای بین فامیل ها و قوم ها داده نه شوند، نکاح دخترها و پسر ها برضای شان مشروط گردد و بیوه ها به نکاح مجبور نگردند. این هم یک کارنامه بزرگ است که طالبان زن ها را از شر بی ناموسان

دوره تنظیمی نجات داده حیات و حیثیت شان را مأمون نمودند. اما زن ها و بحمایه شان موسسات حقوقی تقاضا مینمایند که حقوق دیگر بنیادی زن ها از قبیل حق روی لوجی، حق تحصیل، حق کار، حق گشت و گذر آزاد هم رعایت گردد. بدون احقاق این حقوق مساوات بین زن و مرد تحقق نمییابد و جامعه مدنی به میان نمیآید. درست است که انچنانکه ذکر نمودم حتی اکنون هم در افغانستان رعایت دقیق و کامل این حقوق اسان نمیباشد و حوادث اخیر نشان داد که زن ها حتی از جان خود دفاع کرده نمیتوانند و در دفاع از خود به مردان، قانون و حکومت ضرورت دارند. حکومت طالبان که با آوردن امنیت زن ها را مأمون نموده است در حال حاضر هم میتواند کم از کم حرکتی را ولو تدریجی هم باشد در جهت احقاق حقوق باقیمانده زن ها شروع کند. موضوع اساسی قبولی این حقوق در پرنسپ و آغاز حرکت برای تحقق آن است. این امر ضروری میباشد به سببی که در اثر تحولات که در جهان رخ داده نهادهای عنعنوی اجتماعی، سیاسی و فرهنگی دیگر موثرت خود را از دست داده است. اینکه اکنون زن های نوبا مرد ها نه تنها حقوق مساوی بلکه در عمل سهم مساوی میخواهند باید عجب تلقی نه شود، چون این موج نهفت زن باگذشت زنان قوی تر میگردد و دیگر نمیتوان زن های امروز را بفکر دیروز مستور و محصور نمود. مرد ها در جهان امروز بیش تر از هر وقت دیگر بخاطر بهبود زندگی خود و نسل های آینده به همکاری چنان زن ها ضرورت دارند که چون خودشان از حقوق و فرصت های کار برخوردار باشند. البته این کار وقتی بصورت بهتر ممکن میگردد که پهلوی امنیت یک نظام سیاسی قابل قبول برای ملت در کشور و فضای روحیه همکاری بین کشور ها در منطقه بمیان آمده باشد.

باسقوط نظام شاهی که اصل حاکمیت میراثی از بین رفت اکنون هر نوع تلاش برای انحصار نمودن قدرت، بی ثباتی را باعث میگردد مگر آنکه کدام مجمع نمایندگان ملت قدرت را حد اقل تالید کند. زعمای طالبان در آغاز حرکت این چنین وعده داده اند. ملل متحد، کشور های ذی علاقه و ملت منتظر ایفای صادقانه این وعده اند. در هر نوع نظام کی در اثر مراجعه بملت بمیان می آید موضوع بنیادی تداوم نظام و مأمون بودن جامعه از بی ثباتی است. این حال وقتی ممکن شده میتواند که کدام مجمع نمایندگان ملت بابتکار و ترغیب کدام سر کرده و یا گروهی نظامی مبتنی بر ارزش ها و مقوله های ملی و شریعت اسلامی و مناشیر حقوقی بین المللی را تجویز کند و در راس آن چنان سرکرده رانصب کند که با ما دام العمر، یا برای مدت طویل و یا حتی بر اساس اصل میراثی قانونی حکمرانی کند و قوماندان اعلی اردو هم باشد. در وثیقه اساسی آینده، چنان

ترتیبات هم گرفته شود که بازبین رفتن سرکرده نظام مختل نگردد و بی ثباتی دوره بعد از سقوط نظام شاهی قانون تکرانه شود. در اینصورت سرکرده دولت باید کسی باشد که برحمایه فعال کثیر ترین مردم حساب و اتکا کرده بتواند. به شهادت تاریخ و واقعیات اخیر کشور، یک زعیم منسوب بقوم پشتون از عهده حمل این بار سنگین بوجه بهتر بر آمده میتواند. پس این بمفاد جامعه یعنی افراد و اقوام خواهد بود که در نظام سیاسی آینده مقام زعامت دولت به پشتونی تخصیص شود که در جمله واجد بودن اوصاف زعامت توانایی گفتار و نوشتار در زبان های پشتو و دری راهم داشته باشد. سایر قوه های حکومت مرکزی و همچنان حکومت ایالتی بر اصل تفکیک و تقسیم قوا و رای فردی تجویز گردد بطوریکه این مقامات از روی لیاقت شخصی، و توانایی گفتار و نوشتار در لسان های رسمی و محلی (پشتو و دری برای حکومت مرکزی و زبان های محلی برای ولایات) بر روی تمام اتباع کشور باز باشد و در انتصاب و انتخاب شان ملاحظاتی قومی، لسانی، مذهبی جنسی در نظر نباشد. اصلاً امتیاز بر اساس این ارزش ها غیر قانونی اعلام گردد. مهم است که ملکیت شخصی بمثل مصونیت فردی، و مصونیت منزل شخصی قانوناً تضمین گردد و در جمله وظایف بنیادی حکومت بر حفظ ملکیت، حفظ حیات، حفظ آزادی فردی، و حفظ کشور اصرار شود و برای این منظور امکانات و وسایل کافی قانونی در اختیار آن قرار داده شود. در هر حال حکومتی که از روی این تجویز و یا کدام تجویز دیگر بمیان می آید باید توان آن را داشته باشد که امنیت را در برابر خطرهای داخلی و خارجی حفظ کند در عین حال که به مجمع نمایندگان انتخابی ملت قانوناً مسئول باشد و اعمال آن در برابر افراد فرعونی کرده نتوانند، و هم برای انکشاف دادن منابع و تولید واز دیار ثروت عمدتاً از روی تشبثات فردی زمینه قانونی مساعد نماید. طرح و تعمیل طرق ابتکاری تولید ثروت ملی و خصوصی که با آن طبعاً عواید ملی و عواید مردم زیاد خواهد شد از زشت بودن بسیاری مسایل ملی ما خواهد کاست و یا هم آن هارا رفع خواهد کرد. اکنون که افغانستان در منطفه باردیگر مهم شده است، برای این کار موقع مساعدی میسر شده است.

یک نظام در افغانستان در حالتی چنانس مستقر شدن بهتر داشته میتواند که کشور های همسایه برضد آن تحریکات نکنند و حکومتات شان در جهت بهبود آوردن در زندگی ملت های خود باهم همکاری نمایند. برای این کار حتمی است که زعمای این کشورها در عین حال که میکوشند امنیت و مصونیت ملی را مستحکم نمایند از راه قانون و اداره معقول قوه های خلاقه و تولیدی مردم خود را در جهت استفاده منابع کشور تحریک کنند، نه آنکه منابع دست داشته خود را

برضد یکدیگر بخصوص در سیاست های تفوق جویی و ما چرا جویی صرف کنند و منطقه را متشنج نمایند، اما طوریکه دیده شد، بعد از آنکه امراتوری شوروی در ۲۵ دسامبر ۱۹۹۱ از هم پاشید و منطقه بلخاظ ستراتیجکی در نظر قدرت های غربی غیر مهم گردید و در آن بفکر بعضی ها خلاصه میان آمد بعضی کشور های منطقه سیاست تفوق جویی را در قسمت های نارام آن در پیش گرفتند که جنگ های داخلی افغانستان، تاجکستان و زد و خورد های پیهم در نواحی سند پاکستان و در مجموع متشنج بودن منطقه مثال های برجسته خارجی آن میباشد. طور مثال در ایران که خدمت نظامی در آن جبری است، در این اواخر اوضاع صحتی مردم بخصوص خارج از شهر تهران بسیار خراب شده است. طوریکه مرگ و میر اطفال در آن زیاد شده و امراض ساری از قبیل سیاه سرفه، توبرکلوز ریوی، تب لوزه، و تب نا یفایده عام تر شده است، این امراض است که باقیمتی از حد زیاد، کم عایدی مردم، در جه پایان معارف و کولتور و در مجموع در جه پایان سطح زندگی ارتباط دارد، در حالیکه ایران اضافه بر عواید عادی عواید نفتی هم دارد، که با آن، در صورتیکه سیاست تفوق جویی کمرشکن بلخاظ مالی را دنبال نکند، میتواند مشکلات اساسی مردم رو به تزاید خود را که اکنون به ۵۹ ملیون رسیده است، رفع کند، اما زعمای آن عوض آن در راه سیاست تفوق جویی خود بیش تر از نیم ملیون اردوی منظم نگاهداشته، بقرار منابعی تر و زرم را تشویق مینمایند و در موضوع افغانستان تا حال قرار تخمینات در حدود ۳ میلیارد دالر مصرف نموده اند باین خیال که آن را زیر نفوس خود آورند و از طریق آن نفوذ خود را در آسیای مرکزی و پاکستان گسترش دهند اینک آنها حکومت طالبان را که بعد از دوده بی نظمی را در کشور بمیان آوردند برای خود تهدید میدانند، غیر از بهانه جویی در جهت مقاصد تفوق جویی آن ها که مخالفت شان با تمدید لوله های مجوزه غاز و نفت از طریق افغانستان جزء آن است چیز دیگر شده نمیتواند این زعمای در راه سیاست تفوق جویی خود شاید ملیون ها دالر دیگری را مصرف کنند و سر انجام با ز هم ناکام شوند، مثلیکه ناکام شده اند، مگر به قیمت مصیبت های فراوان بمردم افغانستان، و بی اعتبار شدن خود شان، و تاحدی باعث شدن مصیبت بمردم ایران.

اوضاع اقتصادی، اجتماعی و امنیتی پاکستان که از بدو تجاوز شوروی راه تفوق جویی را باشکال مختلف در افغانستان دنبال کرده در این اواخر بد تر از ایران شده است بحدیکه در منطقه سند بخصوص شهر کراچی قتل انسان ها بیک امر عادی تبدیل شده بآنکه (و یا شاید به سببی که) حکومت صاحب اردوی بزرگ و شبکه استخبارات بی نظیر در منطقه میباشد، عمدتا به سبب تعقیب سیاست تفوق جویی آن است، که مشکلات

فراوان داخلی آن حاد تر شد سیاست تفوق جویی آن در برابر سیاست تفوق جویی ایران قرار گرفت، و در افغانستان به ناکامی منجر گردید. این وقتی بود که این سیاست در افغانستان جنگ داخلی را ایجاد کرده بود و کابل بخرابه تبدیل شده بود. پس طبیعی بود که ملت افغان خوش بینی قوی دوره جهاد را در باره پاکستان از دست داده بانکه مردمان هر دو کشور انقدر باهم وابسته و مرتبط اند، که شاید هیچ دو کشور دیگر جهان انقدر باهم وابسته نباشد. در نتیجه زعمای هر دو کشور (ایران و پاکستان) با تعقیب سیاست های نادرست تفوق جویی خود منطقه را بحادی کافی متشنج نموده اند، در حالیکه بعد از انحلال امپراتوری شوروی برای شان چانس خوبی میسر شده بود که بمانند سیاستمداران دور اندیش چنان روش هارا در پیش گیرند که موجب تقویه وجوه نزدیک شدن بین مردمان منطقه گردد. چون این مردمان طی هزاران سال در کنار هم زیسته اند والان بین خود وجوه نزدیک کننده و فراوان دارند باهم باسانی نزدیک شده میتواند. بزرگترین ثبوت این گفتار این است که ایرانیها و پاکستانیها بملیون ها افغان مهاجر را در جریان مقاومت ملی در خاک های خود پذیرفتند - واقعه ای که باین پیمانہ بزرگ در عصر ما کم مثال میباشد. در اصل وجود همان وجوه مشترک بنیادی بود که این واقعه عظیم برادری مردمی راممکن نمود. از جمله این وجوه دین مبین اسلام است که آنها بان قویا معتقدند. به سبب آن وهم به سبب نژاد آنها یک کتله خاص تمدن اسلامی را تشکیل میدهند. وجه مشترک دیگر وجود همین قوم ها در مناطق سرحدی یکدیگر اند، که باعین زبان تکلم مینمایند بطوریکه سرحدات رسمی مانع اختلاط شان شده نمیتواند. طبیعی است که درینحال آنها هم به سطح ملی وهم به سطح بین المللی بین خود رفت و آمد و تجارت کرده میتوانند و از این راه علایق ذات البینگی شان هنوز هم قوی تر شده میتوانند، اما متأسفانه در صدسال گذشته آنها علی الرغم این تعلقات از هم منفصل نگاهداشته شده اند. علاوه بران مردمان شهری این کشور ها از مردمان مناطق اطراف فاصله گرفته، برعکس بامردمان شهری دنیای غرب نزدیک شده اند. این حال از تفاوت های بزرگ در سطح زندگی شان منشاء میگیرد. طبیعی است که درینحال سیاست های تفوق جویی باعث آن میگردد که عوض وجوه نزدیک کننده وجوه دور کننده تقویه شود و در انران بین مردمان منطقه حساسیتها و حتی دشمنی ها تولید گردد و منطقه تاحدی انفلاقی شود

که بیرونی‌ها آن را بار دیگر زیر نفوذ خود درآیند، مثلیکه سایر مناطق جهان را زیر نفوذ خود آورده‌اند. برای اینکه چنین نه شود و در اصل برای رفع مشکلات مردم و انکشاف منطقه زمینه مساعد شده باشد زعمای این کشورها باید به چاره‌های اساسی دست زنند. آنها باید قبل براین با استفاده از چانس که در نتیجه انحلال امپراتوری شوروی میسر شده بود چنین مینمودند. اما آنها تا حال چنین نکرده‌اند و طوریکه ذکر نمودم، برعکس آن عمل کرده‌اند، و در عمل خود ناکام شده و با آن منطقه رامنشنج تراز وقتی کرده‌اند که شوروی و قدرت‌های غربی در آن متنفذ بودند. عجب نیست که روسیه فیدرالی با آنکه با مشکلات عظیم داخلی گرفتار است، در منطقه هنوز هم بمثل روسیه تزاری عمل میکند و در حدود ۲۵۰۰۰۰ عسکر خود را در تاجکستان جابجا نموده است. اگر سیاست‌های تفوق جویی در منطقه کماکان دوام میکند شاید خطوط انفصال بین مردمان منطقه دایمی گردد و منطقه بحال تشنج دایمی درآید. برای جلوگیری از این احتمال و در اصل برای ایجاد زمینه همکاری بین مردمان منطقه لازم است افغانستان، ایران و پاکستان بین خود هسته یک اتحادیه را بگذارند، طوریکه در مرحله اول سهولت‌های تجارتنی، سرمایه‌گذاری، بانک‌داری و رفت و آمد برای افراد تهیه شود و به تدریج موضوعات دیگری شامل آن گردد. این نوع اتحادیه که اعضای آن در حدود ۲۲۵ میلیون چنان انسانان خواهند بود که بین خود در یک منطقه غنی و پیوسته کنده چند منطقه مهم دیگر وجوه مشترک زیاد دارند، البته وقتی بمیان آمده میتواند که زعمای آن به مفیدیت آن معتقد باشند، و از یک تعداد تمایلات شوونستی بگذرند و با این گذشت مردمان خود را بشرایط زندگی در قرن بیست و یکم در جهان پرتپ و تلاش که ساینس و تخنیک نو درجه سرعت آن را طور بیسابقه زیاد تر نموده آماده نمایند. در صورتیکه آنها به مفیدیت و ضرورت همچو یک اتحادیه معتقد شوند برای شان مشکل نخواهد بود که دو موضوع اساسی ذیل را منجیث پرنسپ قبول کنند و در عمل پیاده نمایند. یک اصل این موضوعات این است که آنها در این عصر دولت‌های ملی که احساس وطند وستی بیک قوه حقیقی تبدیل شده و مردمان همه کشور از وطن و استقلال ملی خود یاقبول خطرات دفاع مینمایند و بان قادر اند که برای خود نظم‌های سیاسی تاسیس نمایند، حق حاکمیت ملی مردمان این کشورها را در نظر و عمل محترم دانند و حتی از آن در صورتیکه به

تجاوز خارجی معروض گردد دفاع نمایند. اصل دومی این است که آنها فرقه های مذهبی کشورهای خود را بحال خود گذارند، یعنی با آنها باپول وقوه دولتی کمک نکنند و بگذارند خود به تلقین بپردازند و فعالیت کنند بدون آنکه تبلیغ و فعالیت شان برضد فرقه های دیگر یعنی تخریبی و قهر امیز باشد. فرقه های مذهبی جهان عیسوی که در تعداد نسبت به فرقه های مذهبی جهان اسلام بمراتب زیاد تر اند، از مدتی است که این روش را اختیار کرده و از برکت آن همزیستی مسالمت امیز را برای پیروان خود حقیقی نموده اند دلیلی وجود ندارد که فرقه های مذهبی اسلامی هم چنان نکنند، بخصوص که اختلافات ذات البینی شان انقدر اساسی و حاد نیست مثلیکه بین فرقه های مذهبی عیسوی اساسی و شدید میباشد. باانهم پترو دالر در تقویه فرقه های اسلامی مصرف میگردد، و تنها در پاکستان ۷۹ انجمن مذهبی و ۲۰۰۰ باب مکتب مذهبی راجستر شده وجود دارد که در آن بیش تر از ۵۲۰،۰۰۰ طلبه درجهاد و اساسات اسلامی تحصیل میکنند و علاوه بر آن مدارس دینی هم دارد که در آن تعداد بیشمار طلبه به تحصیل علوم عالی اسلامی میپردازند. این طلبه که عموماً از خانواده های غریب برخاسته اند، بعد از فراغ از تحصیل بیکار و بی کسب میگردند. ارزش های مذهبی محرک عمده تفکر و عمل این بیکاران میگردد بخصوص در شهر کراچی که دسته های تند روستنی و شیعه باقتل و ترور افراد منسوب به طرفین فضا را مسموم و مختنق نموده اند. این نوع مقابله ها در آینده شاید بیش تر شود، زیرا که چون در این کشور و کشورهای دیگر منطقه خلای دینی وجود ندارد فعالیت یک فرقه برضد فرقه دیگر مسبب تصادمات و قتل و قتال شده جامعه متشنج میگردد. چه خوب خواهد بود که باقبول اصل تحمل این فکر بین این فرقه ها هم عام شود که بموجب آن یک شخص در عین حال که بخود حق میدهد نظر، مذهب، و عقیده خود را از ادانه تبلیغ کند بدیگران هم این حق را قائل شود که قبولی این اصل تحمل و عمل بر اساس آن زمینه را طور اساسی برای ایجاد جامعه مذهب و مدنی که زندگی برادر وار یعنی بدون تعصب و تنگ نظری خاصه آن میباشد برای مردمان تمام منطقه مساعد نموده میتواند. یعنی از او گذاشتن فرقه های مذهبی که تنها خود مسئول تبلیغ و جستجوی عواید صرف از منابع عمومی و قانونی باشند و مقامات رسمی و منابع پنهانی پترو دالر آن ها را تمویل و برضد

یکدیگر تحریک نکنند قدم اساسی در جهت تولید فضای همزیستی
مسالمت آمیز و همکاری بین مردمان منطقه بحساب می‌رود.

مآخذها

نوت: عنوان که در ناخونک ها گرفته شده مقاله وانها لیکه زیر آن خط کشیده شده کتاب
جایی را نشان میدهد.

- ۱- عبدالله سمندر غوریانی، «فرهنگ و فقیه و پوهاند کاکر»، جریده امید، شماره ۲۱۲
- ۲- سید عبدالله مرموز، «بی انصافی در مورد مرحوم فرهنگ»، امید، شماره ۱۹۸، ص ۶
- ۳- مولوی عبدالصبور، «قرآن غوریانی و تفسیر غوریانی»، (مجله الینه افغانستان، شماره ۵۹،
جنوری ۹۶، ۴۵)
- ۴- غوریانی، (جنگ طالبان و طالبان جنگ در افغانستان)، امید، شماره، ۱۹۵
- ۵- ای-اچ-کار، تاریخ چیست؟، نشر کرده الفرد ناب، لندن، ۱۹۶۱، ۳، ۳۶
- ۶- ب. پاربخ، «خصوصیت کولتوری دموکراسی لبرال» در دور نمای دموکراسی، مدون
دیوید هیلد، نشر کرده پوهنتون ستنفورد، ستنفورد، ۱۹۹۳، ۱۵۶
- ۷- غوریانی، (یک تبصره عادی بر شماره فوق العاده الینه افغانستان)، الینه افغانستان،
شماره ۵۸، نومبر ۱۹۹۵، ۲۹
- ۸- غوریانی، «قرآن و جنگ طالبان»، امید، شماره ۱۹۱، دسمبر ۱۹۹۵، ۴
- ۹- ایضاً
- ۱۰- مولوی عبدالصبور، «قرآن غوریانی و تفسیر غوریانی»، الینه افغانستان، شماره ۵۹،
جنوری ۱۹۹۶، ۲۵، ۴۶
- ۱۱- بر نارد لوویس، لسان سیاسی اسلام، ناشر پوهنتون شیکاگو، ۱۹۹۱، ۷۳
- ۱۲- محمد حسن کاکر، حکومت و جامعه افغانستان، سلطنت امیر عبدالرحمن خان، ناشر
پوهنتون دولتی تکراس، ۱۹۷۹، ۱۷۷
- ۱۳- غوریانی، «صیغه خطاب به اشغالگر»، امید، شماره ۲۰۵، ۲۵، مارچ ۱۹۹۵، ۴
- ۱۴- محمد حسن کاکر، افغانستان، تجاوز شوروی و جواب افغان، ۱۹۷۹-۱۹۸۲، ناشر
پوهنتون کلبورینا، ۱۹۹۵، ۸۳
- ۱۵- غوریانی، «صیغه خطاب به اشغالگر»، امید، شماره، ۲۰۵، مارچ ۲۵، ۱۹۹۶، ۴
- ۱۶- غوریانی، «قرآن و جنگ طالبان»، امید، شماره ۱۹۱، دسمبر ۱۹۸۵، ۴
- ۱۷- کارل پاپر، جامعه سرباز و دشمنان آن، جلد دوم، ناشر: روت لیچ، لندن، ۱۹۸۶، ۲۲۴
- ۱۸- غوریانی، «اسلام میر انشا»، امید، شماره ۱۹۳، جنوری ۱، ۱۹۹۶، ۲
- ۱۹- غوریانی، «فرهنگ فقیه و پوهاند کاکر»، امید، شماره ۱۹۸، ۶
- ۲۰- ای-اف-ستون، محاکمه سقراط، ناشر لتل براون و شرکا، بوستون، ۱۹۸۸، ۲۰۱

- ۲۱- برویس جی. رچرڈسن، افغانستان، خاتمه دهنده سلطنت ترور شوروی، نشرات ماوریک، بند، اورینک، ۱۹۹۸، ۳۶
- ۲۲- مازیک سلی ونسکی، افغانستان ۱۹۷۸-۱۹۸۷، جنگ دموگرافی و جامعه، نشریه خاص سروی آسیای مرکزی، نمبر ۶، لندن، ۱۹۸۸، ۱۸
- ۲۳- محمد حسن کاکر (۱۹۹۵)، ۱۸۱، ۳۴۲
- ۲۴- بقول ملا محمد عمر (د افغانستان طالبانو اسلامی تحریک ..... دهبواد دصالحو مجاهدینو او دینی طالبانو څخه جوړ او دعلمای کرامو په شرعی فتوا په تاریخ ۱۵/۱/۱۳۱۵ ه ق دکندهار دمیوند په ولسوالی کې په کار شروع وکړه، مسولیت یې زما په څارو و. دتحریک سره دعامو خلکو مسالی مرستې کولې، همکارې یې ورسره درلودې. دپرمختګ په دوران کې به یې تل دسیمو دبنمنو او فاسدو چارواکو سره دتضاهم مجالس کول، دغه منلو په صورت کې به یې اسلحه په زوره ورڅخه ټولوله او دتحریک کارونه دپوښتو شورا له خوا پلان کېدل په شورا کې فیصله دامیر له صلاحیتونو څخه وه دشورا دغړو شمېر ټاکلی نه وو، شریعت، لرم ۱۰، ۱۳۷۷، نومبر ۱، ۱۹۹۸) همچنان دیده شود، رامین مشرف، طالبان، ناشر، افغانستان فورم رساله نمبر ۳۵، ۱۹۹۷
- ۲۵- برنارد لوویس، لسان سیاسی اسلام، ۵۰-۵۱
- ۲۶- محمد حسن کاکر، (۱۹۷۹)، ۱۴۱
- ۲۷- اقتیاس در مجله البینه افغانستان، اکتوبر ۱۹۹۸، ۲
- ۲۸- نامه بی تاریخ وېبې امضای امارت اسلامی که افغانستان که بتاريخ ۱۵ ماه اکتوبر ۱۹۹۸ یموسه ملل متحد تسلیم شده است. از محترم داکتر سید خلیل الله ها شمیان متشکریم که یک نسخه این نامه را بمن فرستاده اند.
- ۲۹- قران مجید، به ترجمه انگلیسی ن-ج- داود، ناشر پنگون، ۱۹۹۳، ۶۴
- ۳۰- تور اندرای، حضرت محمد، شخصیت ودین او ترجمه و مترجم از جرمتی بانگلیسی، ۲۸، ۱۹۶۰، نیویارک
- ۳۱- قران مجید، ۲۹۹
- ۳۲- طوریکه در شروع این نوشته گفتیم نمیخواهم به تمام تهمت های بناغلی غوریانی درباره پشتون ها و طالبان جواب دهیم. درینجا صرف میخواهم اول درباره یک حکم او سپس درباره اینکه او چرا باین تهمت ها پرداخته است سطرې چند وقف نمایم. موصوف تحت عنوان جنگ طالبان و طالبان جنگ در افغانستان (امید شماره ۱۹۵) در نوشته ی بمثل یک مقام باصلاحیت قاطعانه حکم نموده است که «پشتون بودن و طالب بودن و افغان بودن یک دروغ سه مجهوله است» این حکم این ارسطوی زمان عجب و غریب است. اگر مرادش این باشد که پشتون افغان نیست، ویا پشتون طالب نمی شود، ویا طالب نمیباشد، وهریکه کته گوری های عمده و متناقض همدیگر اند این حکم در مقابل واقعیت نرازمیکبرد وواقعیت این است که پشتون بودن، طالب بودن (طالبان موجود افغانستان) و افغان بودن برای اشخاصیکه چشم های بینا دارند، واز عقل سلیم برخوردار میباشند حقایق بدیهی میباشد. دیگر اینکه این حکم موصوف متناقض ان حکم های خود او میشود که من دراین

اوراق آن را نادرست ثابت نموده ام. پیش دیدیم که طالبان بفکر او «سباهیان اجیر» و پشتون ها «جنرالان مادر زاد» و امثال آن بودند، یعنی آنها بفکر موصوف مجهول نبودند، بلکه معلوم بودند ولی اکنون آن را «دروغ سه مجهوله» میدانند، علاوه بر آن این حکم او در ذات خود تلافی دارد، یعنی در صورتیکه مفاهیم طالبان، پشتون و افغان بفکر او مجهول باشد، او از روی کدام منطق حکم میکند که آنها «دروغ» یعنی یک مفهوم معلوم میباشد. همچنان در صورتیکه مفهوم افغان نزد او مجهول باشد این ارسطوی زمان ما چرا به هویت مجهول معتقد شده خود را افغان میگوید. شاید او دیگر افغان نباشد. و یا خود را افغان نداند. حقیقت هر چه باشد موقعیکه موضوع افغان، پشتون، و طالب در میان شود امواج تعصب بر او غلبه میکند بعد یک فکر و عقل او را زیر میگیرد. حقیقت این موضوع را که او چرا چنین میکند و یا چرا چنین میشود، شاید خودش بداند و یا شاید نداند. تا آنجا که من از نوشته های موصوف و تا حدی از معرفت خود با او استنباط کرده میتوانم گفته میتوانم که موصوف بعد از آنکه طالبان هرات را بدست آوردند برضد آنها و برضد پشتون ها این چنین نوشته ها نموده است، پیش از آن هم شاید به سببی که مارکست بود و یا پرچمی ها همدردی نشان میداد با پشتون ها و بخصوص خلقی ها مخالفت نشان میداد مگر نه بصورت فعال و گسترده. محترم غفور و صیل وردگ باین فکر است که شاید نوشته های تحریکی بعضی ایرانیهای تنگ نظر در باره پشتون ها در او تاثیر کرده باشد. ممکن چنین باشد. این یک حقیقت است که بعضی ایرانی های تنگ نظر و متعصب افراطی در باره افغانها و افغانستان نوشته های خلاف حقیقت و حتی سخیف مینمایند. بدتر آنیکه مقامات رسمی این چنین اشخاص را تشویق کرده حتی بعضی افغان های استفاده جورا در این امر لاسامندی با آنها همراه نمودن است. در ایران مرکزی بنام موسسه مطالعات سیاسی و بین المللی جو جو آورده شده که حیثیت تانگ تفکر را برای آن کشور دارد و بعد ها داکتر، دیپلمات و دانشمند در آن مامورند در باره کشور های همسایه بخصوص افغانستان و پاکستان بمطالعات پردازند. اگر این ذوات در پیمورد نوشته های افغانی، لقب و علمی بنمایند خدمت بزرگی را بدرجه اول به هموطنان خود انجام داده خواهد بود. زیرا که هموطنان شان از نوشته های شان مرد مان همسایه خود را بطوریکه هستند شناخت که این شناخت سر انجام در ایجاد معرفت وطن تفاهم کمک خواهد کرد اما متأسفانه از نوشته های بعضی ایرانیهای متعصب در باره افغانستان معلوم میگردد که وضع برعکس آن است. در پیمورد مثال های

زیادی موجود است و من علی العجالة دو مثال اتی رامی آوردم:

مثال اول: الری بنام نژاد نامه افغان منسوب به ((بملا فیض محمد کاتب هزاره)) بمقدمه، تحشیه، و تعلقه حاج کاتب یزدانی و با اهتمام عزیز الله رحیمی است که در قطع خورد در ۱۵۶ صفحه از طرف موسسه مطبوعاتی اسماعیلیان در ۱۳۷۲ / ۱۹۹۳ در قم از طبع برآمده است. در این اثر در باره تعداد پشتون ها از زبان فیض محمد مذکور است که (افغان مقیم افغانستان که طبل انا نیست بنام افغانیت و دولت مستقل افغانستان نواخته و خود را مشهود انظار و مشهور افغانی و الفطرا ساخته الفزون از) «سه صد هزار خانه» قراریکه رقم شده اند، در این مملکت تمکن و قرار ندارد (ص ۱۳۵) از طرف دیگر در عین الرنفوس تاجک ها ۱،۸۷۵،۰۰۰ و از هزاره ها ۲،۲۵۰،۰۰۰ (دو میلیون و دویست و پنجاه هزار) خوانده شده است، (ص ۱۳۹، ۱۴۰) اگر هر خانوار پشتون را طور متوسط ۵ نفر تخمین کنیم نفوس مجموعی

پشتون ها در کشوری که نفوس مجموعی آن بیش تر از ۶ میلیون خواننده شده، یکم میلیون خواهد بود که این رقم ربع تمام نفوس میگردد، در جمله ۶ میلیون نفوس برای پشتون ها این رقم بحدی کم و برخلاف برای تاجک ها و هزاره ها متحدی زیاد است که هر کسی که در باره افغان ها و افغانستان چیزی میداند و به واقفیت احترام قابل میگردد آن را بلا درنگ رد خواهد کرد، بخصوص مرحوم ملا فیض محمد کاتب که مورخ و عالم (ومحرر سه جلد سراج التواریخ است و در جلد اول آن آورده است که این کشور) با اعتبار کثرت و انبوه مردم افغان... با افغانستان نامزد گردیده است)) ص ۳

مثال دوم: کتابی بنام افغان، جای، فرهنگ، نژاد (گذارش سلطنت کابل) از مونت ستورات الفنتن به ترجمه محمد اصف فکرت است که موسسه چاپ و انتشارات استان قدس اخوی در ۱۳۷۶ / ۱۹۹۷ در مشهد طبع و نشر نموده است. این همان اثر معروف و کلاسیک مونت ستورات الفنتن انگلیس است که نام واقعی آن این است:

شرح و بیان سلطنت کابل و توابع آن در فارس، تارتاری و هند مشتمل بر نظری درباره ملت افغان و تاریخ درانی. ببینید! در مثال اول پشتونها از قول مورخ نامدار افغان که در ۱۹۳۱ وفات نموده است عمدتاً بظلم ربع تمام نفوس قلمداد میشود تا آنها باینوسیله کم و بی اهمیت معلوم شوند و در مثال دوم عنوان اصلی یک کتاب کلاسیک و مهم که از آن سلطه افغانها در کشور های مجاور معلوم میگردد تحریف و مسخ میگردد. خود متن شاید بحدی تحریف شده باشد که این اثر کلاسیک را که در اصل دو قرن پیش انهم بصورت موجز و مشکل افشاده شده بی اعتبار نموده باشد در حال، از نوشته های سخیف در گذشته و همجنسان از این دو مثال چنان معلوم میشود که در ایران حرکتی در جریان انداخته شده که مقصد آن مسخ و تحریف تاریخ و کولتور افغان ها و نشر معلومات نادرست درباره شان میباشد. اما این قسم نوشته ها در درجه اول بخود ایرانها مضر تمام میشود چونکه آنها درباره افغان ها انتباه غلط میگیرند. جدی تر این است که ممکن زمامداران ایران زیر تأثیر این نوع آثار بروند و در باره افغانستان سیاست غیر واقعبینانه در پیش گیرند مثلیکه حکومت موجود ایران درباره افغانستان سیاست غلط تقییب نمود و ناکام شد و در نتیجه روابط بین افغانستان و ایران تیره و منقطع متشنج شد. در بنحال برای افغان ها و در واقع بهر کسی که نشرات و آثار این نوع ایرانیها درباره افغان ها و افغانستان را میخواند باید نوشته های شان را بادیده شک و تر دید و انتقاد بنسکرد.

احتمال دارد طوریکه بناغلی و صیل وردگ میگویند همین قسم نوشته های تحریکی بالای بناغلی عبدالله سمندر غوریانی مؤثر شده باشد که تا حال هر چه نوشته برضد پشتون ها و مطالب ها نوشته است، مگر احتمال دارد حسن انتقام محرک اصلی بناغلی غوریانی در این قسم نوشته ها بوده باشد. در قرن گذشته اول سردار محمد ایوب خان، فاتح میوند، و سپس امیر عبدالرحمن خان سران قوم جمشیدی را که بناغلی غوریانی بان منسوب میباشد به سبب اظهار تمایل تسلیمی باتنگلیس ها و روس ها منکوب کرده اند و اکنون طالبان پشتون هرات را از دست حکمران جمعیت که بناغلی غوریانی هوا خواهد ان میباشد خارج نموده اند. بنابراین نظر خود از یک تعداد منابع موثق مثال ها می آوردم.

در سراج التواریخ (جلد ۲، ص ۷۵) مذکور است که در جریان جنگ دوم افغان - انگلیس (خان افغانی جمشیدی و جهان دادخان قبچاق که ایشان را امیر شیر علی خان از راه اعزاز در

کابل طلبیده با احترام نگاهداشته بود پس از رفتن امیر محمد یعقوب خان درهند هر دوتن با مرانگلیستان از کابل برای نفاق انگیزختن وبدست آوردن هرات در غورات رفته باسر دار انبیهان خان تایمی وسردار عبدالله خان تیموری متفق شده ابواب مکاتبه را با مردم شهر و اطراف هرات باز کردند وسردار محمد ایوب خان آگاه گشته لشکر بدفع آن گماشته چنانچه خان اقا وجهان دادخان وبهبود خان ، نیربه یارمحمد خان مرحوم را گرفتار ساخته باقاضی هرات که برای آنها مکتوب فرستاده بود هرچارتن رابه ضرب سرنیزه تفتگ هلاک فرمودند. این واقعه در کتاب من به عین شکل آمده است وجون علاوه برآن در چند اثر دیگر هم مذکور است در ثقه بودن آن سوالی پیدا نمیشود. این واقعه در صفحه ۷۱ کتاب من بنام افغانستان ، مطالعه ی در انکشافات سیاسی داخلی ۱۸۸۰ - ۱۸۹۶ که در ۱۹۲۱ در لاهور چاپ شده است ذکر شده است. اشخاص یادشده بغاوت را در نومبر ۱۸۸۰ یعنی چارماه بعد از جنگ میوند براه انداخته بودند. قبل از بغاوت خان اغا جمشیدی که نام اصلی او مهدی علیخان بود باسر چارلز مک گریگر، لوی در سیتیز قوای اشغالی انگلیس در کابل که بالشکری بقوماندانی جنرال فریدرک رابرتس برای مقابله باسر دار محمد ایوب خان فاتح میوند، عازم قندهار بود در عرض راه نزدیک حیدرخیل کنار رود شنیز بتاریخ ۱۲ ماه اگست ۱۸۸۰ ملاقات نمود. موصوف مک گریگر رابه هرات دعوت نمود. به الفاظ خود مک گریگر ((درینجامن با خان اغا ، قوی ترین سر کرده هرات که خان قوم جمشیدی میباشد ملاقات نموده صحبت مفصلی کردم . او بسیار مشتاق بود که مابهرات زویم میگفت که آن [هرات] از شماست.)) ((چارلز مک گریگر، جنگ در افغانستان ، ۸۰ - ۱۸۷۹ ، نشر کرده پوهنتون واین ، ۱۹۸۵ - ۲۲۸) سردار عبدالقادر افندی، پسر سردار محمد ایوب خان، در کتابی بنام شاهزادگان وشاهزاده ملنگ، بعد از شرح این واقعه مینکارد که خان اغا بعد از محاکمه نظامی که خابن اسلام شد، اعدام گردید.)) (نشر کرده لاین پرس، لاهور، ۱۹۲۸ (۸)، ۱۹۸۰) بقول یک مولف معاصر سردار محمد ایوب خان، خان را ((بادوست بودن بادشمنان اسلام [انگلیس] و فعالیت نمودن برای برپادی اسلام متهم نمود ووقتی انکار نمود مکاتب رانشان داد که مهر شخص او را داشت واور آن اقوام رابه بغاوت دعوت نموده بود.)) (جسی. ابل، بی، تفوق قدیمی، بخارا، افغانستان، وجنگ در باره بلخ ۱۷۲۱ - ۱۹۰۱، نشر کرده جسی، بریل، لیدن ، نیویارک ۱۹۹۶ - ۱۷۹) اعدام خان اغا برای سردار محمد ایوب خان که یک انسان بارحم ودرعین حال داماد او بود یک معضله بود. اما او مثل کاکای خود وزیر محمد اکبر خان غازی مصالح وطن واسلام را بالاترازعلاق دیگر میدانست. غازی محمد اکبر خان قبل از نابود نمودن سر ولیم مکناتن ، وزیر خود مختار انگلیس در کابل ، در برابر این هوشدار محمد شاه خان بابکرخیل که باقتل او ممکن پدرش، امیر دوست محمد خان باصد نفری که با او درهند وستان است هم کشته شود گفته بود که ((کشته شدن صد نفر ولامت مردم براین عمل اولی وانسب است از پایمال شدن اسلام وخلاف احکام حضرت الانام.)) (عقلی میرزا، تاریخ وقایع وسوانح افغانستان ، موسسه انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۸۶ / ۱۹۸۶ ، ۱۰۰) متعاقب اعدام خان اغا جمشیدی بقول افندی، ((خان ها، خلیفه ها ، خوجه ها، ملاها، صوفی ها وریشفیدان قوم جمشیدی به، سردار محمد ایوب خان بیعت کردند.)) بانهم آنها که قوم شان در اواسط قرن نهم از ما من خود پنجاه در اثر فشار ترکمن های ارساری

در این مورد نتایج و حکم های عمده بدست آورده است. با آنهم بهتر میبود سابقه ترکیب قومی نسبت بانچه است زیادتر میبود. در این مورد دو اثر من که در ۱۹۷۱ - ۱۹۷۹ نشر شده است و عمدتاً بر اساس نتایج ارضی و اسناد منتشره و غیر منتشره متکی میباشد معلومات نسبتاً ثقه داده میتواند.

بخش عمده قسمت دوم کتاب تحت بحث که شامل سروری ها بشکل جدول ها به سطح حوزه ها، ولایات و ولسوالی ها بوده کشفیات، نتایج و پیشنهادات و همچنین ضمائم و میتود سروری را در بردارد و بصورت موجز در شکل حکم ها افاده شده است. این بخش در واقع بخش اصلی کتاب را تشکیل میدهد. در این بخش نه تنها فیصدی قوم ها بلکه فیصدی نفوس شهری، اطراف و همچنین فیصدی نفوس بلاحظ جنس تثبیت شده است.

تا آنجا که بمن معلوم است نفوس کشور از ۱۸۹۳ باینطرف بقرار ذیل ثبت شده است:

سال	مجموع نفوس	منبع
۱۸۹۵	۴.۵۰۰.۰۰۰	محمد حسن کاکر (۱۹۷۹ ص ۱۸۱-۱۸۵)
۱۹۰۶	۶.۱۰۰.۰۰۰	محمد حسن کاکر (۱۹۷۹ ص ۱۸۱-۱۸۵)
۱۹۳۰	۱۲.۰۰۰.۰۰۰	تخمین رسمی (در اثر سلطنت محمد نادر شاه در ص ۱۹۳۰)
۱۹۶۲	۱۵.۲۷۱.۰۰۰	غبار، ص ۱۱
۱۹۷۱	۱۷.۰۰۰.۰۰۰	مجموعه احصای وزارت پلان افغانستان، ص ۱
۱۹۷۶ (۲)	۱۴.۰۰۰.۰۰۰	لویی دوپری، ص ۶۴
۱۹۷۹	۱۵.۵۰۰.۰۰۰	حکومت دیموکراتیک خلق
۱۹۹۰	۱۷.۹۱۸.۴۵۴	بر اساس منابع دیگر،
۱۹۹۶	۲۲.۶۶۷.۱۳۶	د افغانستان قومی جوینت، ۷۹

اعداد فوق به استثنا احصائیه نمونه وی ۱۹۷۹ تخمینات میباشد و منابع دیگر بشمول سالنامه ها باملاحظه ان فیصدی های قومی را داده اند و واک فوندریشن فیصدی تمام منابع را که در کتاب خود ذکر نموده غیر قابل اعتبار میدانند و استدلال میکنند که این فیصدی ها بر اساس کدام میتودولوژی در ساحه و منطقه تثبیت نشده و اضافه میکنند که اگر در افغانستان بعضی اوقات تخمینات داده شده و حتی احصائیه های نمونه ای گرفته شده مقصد اصلی معلوم کردن نفوس طور

سخن های تازه پیرامون نفوس کشور

محمد حسن کاکر

د افغانستان قومی جوړښت (ساختمان قومی افغانستان) نام کتابی است که بمولفې واک فونديشن د افغانستان لپاره از طرف د ساپي د پېنټو څېړنو او پراختيا مرکز در بیشتر از ۲۰۰ صفحه در پشاور در ۱۹۹۸ نشر شده است. این کتاب نتیجه ۶ سال (۱۹۹۱ - ۱۹۹۶) سروی و تتبع از طرف یک تیم افغان ها بر کردگی محترم انجنیر محمد انعام واک بمصرف واک فونديشن، موسسات خیریه، و بعضی رجان افغانی میباشد. سروی برای آن در تمام کشور در مراکزى از قبیل مکتب، مسجد، حجره ده و دهکده هم باخانه پری فورمه ها و هم از طریق مصاحبه های شفاهی با بزرگان و معلومات داران صورت گرفته است. در خارج از کشور در پشاور، کویت، دوشنبه، تاشکند، المان، مسکو، مشهد و تهران هم باافغان های خبیر و کارداران سابق حکومت افغان مصاحبه ها بعمل آمده است. باین ترتیب این تیم افغان ها که پشتو و دری و کوتور هموطنان خودرا میدانند هم از مردمان خبیر و هم از طریق سروی کتبی و شفاهی در مورد قوم های خورد و بزرگ کشور معلومات بدست آورده است. این طریق در کشوریکه نفوس کامل آن از طریق سر شماری تاحال حساب نشده و درباره فیصدی قومی آن به حد سیات و تخمینات توسل میشود یک طریق جدید و ابتکاری بوده سروی کنندگان را قادر بر آن نموده است که درباره ترکیب نفوس قومی به نتایج و حکم های کلی برسند. هیچ متببع دیگر داخلی و یا خارجی به این راه که مشکلات فراوان باخودهمرا دارد و علاقمندی قوی میخواهد طی طریق نکرده است.

باین ترتیب کتاب د افغانستان قومی جوړښت عمدتاً بر اساس سروی خود فونديشن تدوین شده سایر منابع آن مخدود و بعضی از آنها در بعضی مواد از اعتبار بر خود را نمیباشد. در این جمله کتاب لویي دوپیری بنام افغانستان می آید که در سال ۱۹۸۰ نشر شده است. این کتاب منبع همده آن را لشکیل مدهد بعدیکه تنها در فصل کوچی ها از جمله ۲۳ رفرنس ۱۶ بار بان مراجعه شده است. دوپیری از قول کلاوس

د يرغلکرو ماتوونکی غازی محمد ایوب خان

فردیناند که واک فوندیشن از او نقل قول نموده گفته است که با انتقال هزارها کوچی به شمال افغانستان در دوره سلطنت امیر عبدالرحمن خان نوازن محیطی بین مردمان دهنشین و کوچی برهم خورد. (۱۶-۱۵ ص) این موضوع حقیقت ندارد. امیر عبدالرحمن خان هر قدر کوشید کوچی ها را برفتن به شمال تشویق کند موفق نه شد. البته وی در قسمت انتقال مردمان دیگر بدانسو موفق شد و اوست که این چنین حرکت را طور منظم و براساس پالیسی مدتی بعد از سرکوب نمودن بغاوت سردار محمد اسحق خان والی مزار، در سپتمبر ۱۸۸۸ برای اولین بار در تاریخ افغانستان براه انداخت و من این موضوع را در اثر خودبنام حکومت و جامعه افغانستان در دوره سلطنت امیر عبدالرحمن خان به تفصیل آورده ام. در هر حال بهتر میبود در کتاب د افغانستان قومی جوربنت عین مآخذ ها نه بشکل پوره تکرار میشد و نه در دولسان ذکر میگردید. معمول این است که یک مآخذ برای بار اول پوره ذکر میگردد و در صورت تکرار فقط نام مولف، نام کوتاه اثر، و عدد صفحه داده میشود و در اخیر کتاب تمام منابع بشکل پوره در لست جداگانه ثبت میشود. همچنان بهتر میبود کتاب د افغانستان قومی جوربنت بنام واک فوندیشن نی، بلکه بنام کسانی میبود که آن را در واقعیت امر تدوین نموده اند و در این راه ابتکارها، عرق ریزی ها و فعالیت ها نموده اند. خود فوندیشن که افغان ها آن را بوجود آورده در دوران انداخته اند، این کارها را کرده نمیتواند.

این کتاب که در شش بخش تقسیم شده در واقع شامل دو بخش میباشد: بخش تخمینات سابق یا تاریخی در باره ترکیب نفوس قومی و بخش سروری و نتایج حاصله فوندیشن. هر دو بخش نفوس مسکون و نفوس کوچی را احتوا میکند. بخش تاریخی آن ناچیز است. علت آن شاید کمبود منابع باشد. در این مورد منبع بسیار یادشده اثر متذکره لویی دوپری است. اما این اثر در این مورد معلومات دقیق داده نمیتواند به سببی که مولف آن بانکه از ۱۹۲۹ بیعد مدت زیاد عمر خود را در افغانستان سپری نموده بزبان های آن را نمیدانست و اثر موصوف بانکه یکی از آثار جامع درباره افغانستان میباشد صرف بر منابع منتشره دست دوم و مشاهدات خودش استوار میباشد. این حال فهم تناسب نفوس قومی را در سابق بانفوس قومی موجود مشکل مینماید. البته هدف واقعی فوندیشن معلوم نمودن ترکیب قومی موجود بوده و

(Arsari) و ساروق (Sarik) اخراج شده در کشک مسکن اختیار کرده بودند بعد از اشغال پنجاه از طرف روس ها در ۱۸۸۵ تمایل تسلیم شدن به روس ها را نشان دادند و همپنکه امیر عبدالرحمن خان از این تمایل شان خبر شد امر انتقال انها را بد اخل جلگای هرات داد. جمشیدی ها امروز عمدتاً در بادغیس و بدسته های کوچکتر در ولایت هرات غوربان ، شمال ، غربی بادغیس و جنوب فراه امرا ر حیات مینمایند.

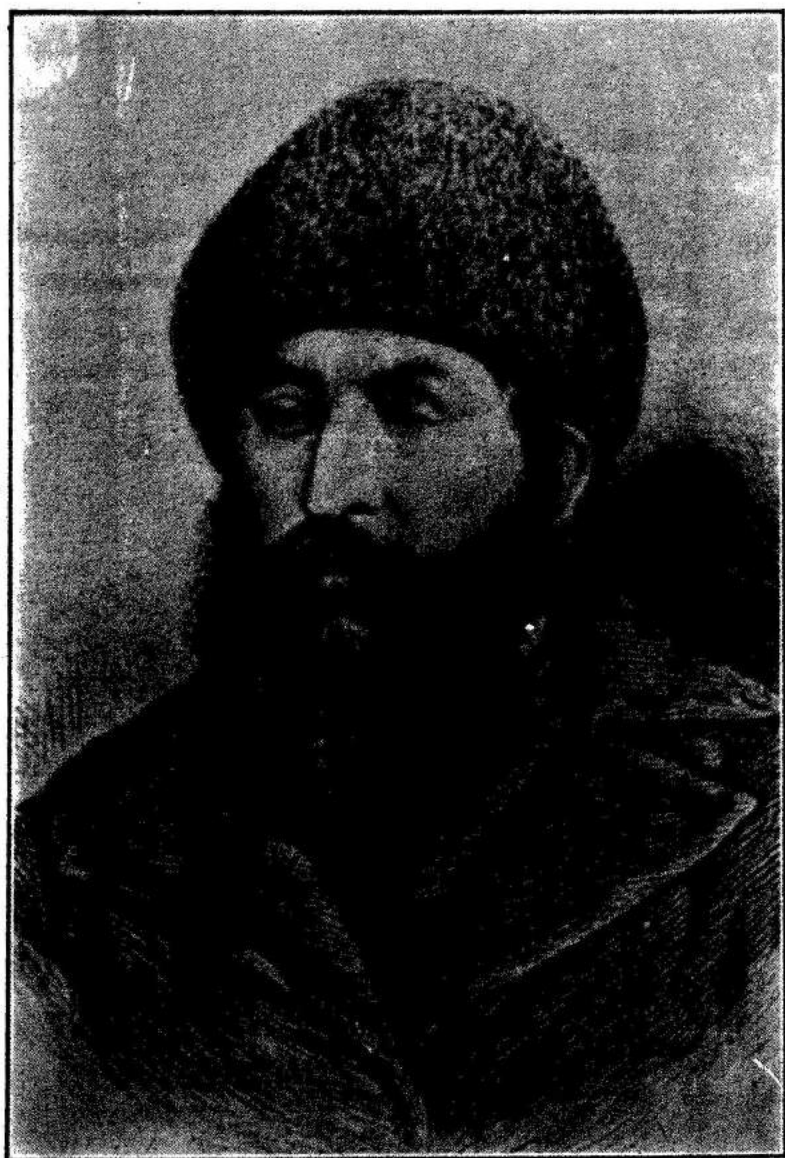
مجموعی بود. نه معلوم کردن فیصدی اقوام. مهمتر اینکه واک فونڈیشن استدلال مینماید که این منابع عنصر زبان را با عنصر نسب یکی دانسته است. تنها در ۱۹۷۹ پهلوی سر شماری نمونه ای که در افغانستان برای بار اول صورت گرفته، فیصدی اقوام شامل آن بود. ولی معلوم میشود که این فیصدی در دسترس واک فونڈیشن قرار نداشت. در دوره اشغال در این زمینه کوشش ها بعمل آمد ولی چون سلطان علی کشتمند، صدر اعظم وقت، در آن چند مرتبه دست غرض زده و علاوه بر آن چون زیاد ترین بخش نفوس از کنترول رژیم خارج بود کوشش های آن از اعتبار ساقط است. واک فونڈیشن بنا در نظر داشت این نقیصه و هم شاید بملاحظه نوشته های واهی که بعضی کسان در دوره ثبوت درباره فیصدی اقوام نموده اند (و محترم محمد حسن سهاک در نوشته خود در همین مجموعه آنها را بررسی نموده است) معلوم کردن فیصدی اقوام را موضوع اساسی سر وی خود قرار داده. آن راهم بلحاظ نسب و هم بلحاظ زبان مطالعه نموده و از روی آن باین نتیجه رسیده است که بر اساس زبان فیصدی پشتون پنججاه و پنج (۵۵) از تاجک سی و سه (۳۳) از یک پنج عشریه هشت (۵،۸) و از ترکمن یک عشریه چهار (۱۴) میباشد.

فیصدی پشتون ها در این سر وی عین فیصدی وارثین گریگورین صاحب کتاب ظهور افغانستان معاصر است که موصوف در دهه ۱۹۶۰ در افغانستان از روی منابع منتشره رسمی و غیر رسمی تتبع مینمود و دری میدانست و آنرا تثبیت نموده بود. گریگورین اولین مولف و بنا شاید از جمله اولین مولفان باشد که این فیصدی را برای بار اول تثبیت نموده است. اکنون محترم محمد حسن سهاک هم در نوشته بادشده خود ضمن بررسی نوشته ها و منابع دیگران و بادر نظر داشت اسکان پشتون ها در کشور فیصدی پشتون ها را بین ۵۰ و ۵۵ تالید نموده است. فیصدی ۵۵ پشتون ها به سببی هم به واقعیت نزدیک معلوم میشود که فیصدی نسبی شان بالاتر از آن تثبیت شده است باین ترتیب که بقرار سر وی واک فونڈیشن فیصدی پشتون ها بر اساس نسب شصت و دو عشریه هفتاد و سه (۶۲،۷۳) از تاجک ها دوازده عشریه سببی و هشت (۱۲،۳۸) از هزاره ها

نه (۹) از ازبک شش عشریه ده (۶،۱۰) از ترکمن ها دو عشریه شصت و نه (۲،۶۹) از ایماق ها دوه عشریه شصت و هشت (۲،۶۸) از سایر اقوام چهار

در این دو فیصدی تفاوت فیصدی زبان و نسب برای پشتون ها و تاجک ها جلب توجه مینماید. این تفاوت برای پشتون ها هفت عشاریه هفتاد و سه (۷،۷۳) و برای تاجک ده عشاریه شصت و دو (۱۰،۶۲) میباشد. به الفاظ دیگر پشتون ها بر اساس زبان تقریباً هشت در صد کمتر از فیصدی نسب و معکوساً فیصدی تاجک در حدود ۱۱ در صد بالا میباشد. این تفاوت قابل فهم است به سببی که نسب یک حالت بیولوژیکی یعنی ثابت یا نسبتاً ثابت و زبان یک حالت اکتسابی یعنی یک پدیده تیسیر پذیر میباشد. اگر این روند بهمین نحو دوام میکند پشتونها بتدریج کمتر شده، معکوساً تاجک ها زیادتر شده میروند. و یا چنان معلوم خواهد شد. در اینصورت تالیفات ان در اجتماع و سیاست زیاد خواهد بود. به سبب همین اهمیت درینجا دربارہ ان باختصار بحث میشود. جان موضوع در دری زبان شدن پشتون ها است که فیصدی تاجک ها را از ۱۲ بالا برده است.

در افغانستان عملیه دری زبان شدن که تاجک شدن خوانده شده میتواند بیش تر در قسمت غرب کشور بخصوص در هرات و عملیه پشتون شدن در شرق و جنوب کشور از قرن‌ها باینطرف در جریان بوده است. عملیه تاجک شدن بعد از حملات مغولها در آغاز قرن سیزدهم که با ان تاجک ها بصورت بیسابقه و به پیمانہ وسیع منهدم شدند در قرن پانزدهم در دوره ان ال قهسور بارز شد. مونت ستوارت الفنستن شاید نخستین مولف باشد که در آغاز قرن نوزدهم به این موضوع ملتفت شده و در کتاب خود بنام شرح و بیان سلطنت کابل آورده است که پشتونهای حوزه غرب دری زبان شده و پشتونهای حوزه پشاور اردو زبان شده میروند. اکنون واک فونديشن دریافته است که «د هرات فارسی زبانی خلک اکثره پښتانه اویو څه یې ایماق او تاجک دی» (ص ۲۲) و این به سببی که در هرات سدوزی ها، نورزایی ها، اخکزایی ها و همچنان غلزایی ها قوم بست زبان پشتورا از دست داده، دری زبان شده اند. تایمنی های غور هم که در نسب پشتون کاکر اند دری زبان شده اند. در کاپیسا، پروان، تخار، و بدخشان هم ترین ها، لوخی ها، ساپی ها، وردگ ها، و درنیها دری زبان شده اند. واک فونديشن در مناطق دیگر هم این نوع مثال ها را بوفرت ذکر میکند. بیوروکراسی این عملیه را هنوز هم تقویه نموده است.

لومړی سمون راوستونکی امير شيرعلي خان

پروسه دری زبان شدن از طریق دربار از زمان انتقال پای تخت از قندهار بکابل در ۱۷۷۶ در عهد تیمورشاه درانی قوی تر شد. بانهم این پروسه به سبب محدود بودن بیوروکراسی و اینکه گویندگان اصلی فارسی بحیث دهقانان در صحنه سیاست و قدرت تبارز نکرده بودند تا دوره دوم سلطنت امیر شیر علی خان چندان قوی نبود. در این دوره زبان پشتو برای اولین بار در دستگاه های دولتی سر بلند نمود. در دوره دوم سلطنت امیر شیر علی خان به سبب اصلاحات که در دولت آورده شد، و دولت برای اولین بار صاحب یک اردوی منظم عمدتاً متشکل از پشتونها شد و چون پشتونها در انوقت یعنی قبل از تحدید خط دیورند اکثریت غالب نفوس کشور را تشکیل میدادند پشتو ((زبان ملی)) اعلام شد و فارسی ((پره های عاریتی)) خوانده شد. امیر موصوف در نظر داشت پشتو یگانه زبان رسمی و ملی کشور باشد، اما این پروگرام موصوف بانمام اصلاحات او به سبب تجاوز دوم انگلیس ها متوقف شد. سردار عبدالقادر افندی، شاهزادگان و شاهزاده ملنگ، لاین پریس، لاهور سال طبع نامعلوم، ص ۱۲۵. سردار افندی پسر سردار محمدایوب خان فاتح میوند، بود. با توسعه بیوروکراسی در دوره سلطنت امیر عبدالرحمن خان که دری درعمل زبان آن قرار گرفت پروسه دری شدن باز قوت گرفت. بعد از آن بآنکه در دوره شاه امان الله و سپس در دوره صدارت سردار محمد هاشم خان برای تعمیم و انکشاف پشتو اقدامات چندی بعمل آمد پروسه دری زبان شدن نظر بدلائل آتی بصورت خاص عمومی شد. یکی اینکه دولت پهلوی وظایف اداری و امنیتی وظایف در حال ازدیاد انکشافی را بعهدده گرفت و در تمام کشور بامردم سروکار پیدا کرد. پرسونل روبه ازدیاد آن دری زبان شدند و مردم که با دولت سروکار پیدا میکردند مجبور بودند عمدتاً با همین زبان با مامورین آن مفاهمه نمایند. دیگر اینکه مامورین دولت هم عمدتاً و هم به سبب سهولت کار وهم به سببی که دری زبان تاجک ها شمرده میشد افراد منسوب به اقلیت ها و بی قوم ها و بی قوم شده ها بخصوص آنانیکه بنام ((کابلی)) یعنی اشخاص خوانده میشوند که ماهیت اتنیکی خود را از دست داده بودند و به دری تکلم مینمودند معمولاً بنام تاجک ثبت مینمودند. این نوع اشخاص در تمام شهرها بخصوص کابل زیاد بودند. در کابل در جمله اقلیت ها بی قوم ها و بیقوم شده ها کشمیری ها و پراچه ها تبارزداشتند. واک فوندیشن علاوه بر آن میکوبد که ((... دیگر

ترکمن، ازبک و هزاره هم تاجک ثبت شوی دی.)) (ص ۲۸) دیگر اینکه بادی زبان شدن خاندان حکمران پروسه دری زبان شدن هم پرستیج پیدا کرد و هم وسیله کسب جاه و مقام و پول شد. زبان خاندان حکمران از زمان احمد شاه درانی تا شروع قرن بیستم پشتو بود. با آغاز این قرن دری عوض پشتو بتدریج زبان دربار شد. نبره سردار پاینده خان محمد زایی پشتون مقیم کابل که خاندان های پحمی، ضیایی، سراج اعتمادی و طرزی خیل های نامی شان میباشد تقریباً تماماً دری زبان شده به پشتو تکلم کرده نمیتوانند. در جمله اینها سهم خاندان حکمران در پشت پا قرار دادن پشتو و اعتبار دادن به دری در ساحه عمل زیادتر بود. البته تمام اینها بمنزل قزلباش ها و هزاره ها فقط دری زبان شده در جمله تاجک ها بشمار نمیروند ولی پروسه دری زبان شدن را تقویه و برعکس پشتو شدن را ضعیف نموده اند. طوری که بقول واک فونڈیشن «په ټول افغانستان کې په سلو کې ۲۱ د شیر تاجک قومی گروپونو خلک له کولتوری پلوه فارسی ژبې شوی دی.» (ص ۴۶) همین فیصدی زبانی است که فیصدی تاجک ها را بلیحاظ نسب از ۱۲ تا ۲۳ بالا برده است، و برعکس از پشتون ها را از ۶۲ به ۵۵ پایان آورده است. این حال درباره سایر اقوام هم کم و بیش صدق میکند در حالیکه خود تاجک ها کدام منطقه مختص بخود ندارند و در این مورد واک فونڈیشن میگوید که «د اصل تاجک میشته سیمی د پروان، کاپیسا، تخار، او بدخشان ولایتونه دي. په نورو سیمو کې لکه کابل، بغلان، کندوز، بلخ، جوزجان او یونیم بل ولایت کې تاجک حاشیوی او غیره ییز نفوس لری.» فونڈیشن علاوه میکند که «... که د پورتنیو خلورو ولایتونو (پروان، کاپیسا، تخار و بدخشان) اوسیدونکی ټول هم تاجک وگنل شي بیاهم ددې ولایتونو نفوس دو میلیون و هفتاد و پنج هزارو هفت صدو چهل و نه (۲۰۷۵۰۲۹۲) د ټول افغانستان د نفوسو دولس (۱۲) په سلو کې جوړوي. حال دا چې داسې خو هم نه ده، د کاپیسا د ولایت ۵۳ په سلو کې، د پروان ۶۰ په سلو کې، د تخار ۲۵ په سلو کې او د بدخشان ولایت ۱۲ په سلو کې اوسیدونکی شیر تاجک دی.» (ص ۲۱) در بدخشان خارج از ۱۷ در صد متذکره گویندگان زبان های موسوم به گلجه یا پامیری از قبیل منجی، شغنی، روشانی، وستگلیچی در اصل یکدسته علیحده و غیر تاجک اند و زبان های شان نسبت به دری به پشتو نزدیکتر است. واک فونڈیشن از روی این واقعیات چیلنج گنان میگوید که «هغه احصایی چې تاجک په سلو کې

۲۵ و ۲۶ بینی باید د فیصدی ددی اعدادو لپاره دتاجکو د اوسیدلو خایونه ونیسي ((ص ۳۲). این چیننج واک فونډیشن متوجه لړیسي دویری است، اما او هم بانکه عدد ۲۵ را برای تاجک ها قابل شده است، نتوانسته است چارت النیکی را که در کتاب خود رسم نموده است بآن عدد منطبق نماید. در این چارت تاجک هابه تناسب عدد ۲۵ در صد محلات کمتراسکان دارند.

من از مدت ها قبل بر این از مطالعات خود دربارہ تاریخ افغانستان معاصر باین نتیجه رسیده بودم که پشتونها بلحاظ نسب بیش تر از پشتونها بلحاظ زبان اند. اکنون واک فونډیشن این تفاوت را در فیصدی الهاده نموده است. این تفاوت و در اصل روند غیر پشتون شدن خطری را خاطر نشان مینماید که متوجه پشتو نها میباشد وواک فونډیشن آن را با این عبارات صحیحاً الهاده نموده است.

((د افغانستان امپراتوری او دولت جورونکی پښتون قوم په کولتوری لحاظ په تاریخ کې یو ډیر زیات مسخ کیدونکی او ورکیدونکی قوم دی.)) (ص ۸۲).

لیکونکي

محترم پروفیسر ډاکټرانوارالحق احدي

په کال ۱۹۵۱ کې سروبی ته نزدې په جگدلیک کې زیږیدلی ، او لوېدیځې زده کړه یې په هغو سیمو کې کړې، په کومو کې چې پلار یې ارواښاد عبدالحق قضا کوله: کابل ، قره باغ ، او تګاو بکلوریا یې په کابل کې له حبیبې لیسې نه تر لاسه کړه. وروسته د لوړې زده کړې دپاره لبنان ته واستول شو چې هلته یې د بیروت په امریکا یې پوهنتون کې په سیاسي علومو او اقتصاد کې په ۱۹۷۴ کې د لیسانس شهادتنامه تر لاسه کړه. په ۱۹۷۷ کې یې له همدغه پوهنتون نه چې کورس یې بین المللی روابط او مقایسوي سیاست و ، د ماسټرۍ شهادتنامه حاصله کړه . بیا یې په امریکې کې په نارت وسترن پوهنتون کې په ۱۹۸۲ کې په بین المللی اقتصاد او فاینانس کې MBA شهادتنامه (د بزنس ادمینټریشن ماسټر) او په ۱۹۸۴ کې د همدغه پوهنتون د سیاسي علومو له څانګې نه د مقایسوي سیاست بین المللی روابط، او سیاسي اقتصاد په کورس وپلوسره او د پرمخني سیاست په لیس لیکلو سره د ډاکټرۍ شهادتنامه وګټله. ډاکټر احدي پس له هغه چې په امریکا کې یې د کارلتن په کالج کې اسټنټ پروفیسري او دالونای په کانټل بانک کې ماموریت وکړ د رودايلينسټ په سټیټ کې په پراودنس کالج کې دسیاسي علومو په څانګه کې په تدریس پیل وکړ او په ۱۹۹۶ کې یې د پروفیسري علمي درجې ته ارتقا وکړه. دی اوس هلته د منځني ختیځ سیاست ، مقایسوي سیاست بین المللی سیاسي اقتصاد په ساحو کې تدریس کوي. ډاکټر احدي په عین حال کې له ۱۹۹۶ نه وروسته چې د افغان ټولنپال ولسواک ګوند (افغان ملت) مشرغوره شوی ، عملي سیاست هم کوي. ددغه مقصد دپاره په منظم ډول پېنورته ځي او هلته له خپلو ملګرو سره ګوندي سیاست په مخ بیايي ، او د افغان ملت جریده وپاسی .

د منځني ختیځ سیاسي انکشافات ، د دولت او ټولني اړیکې ، او د افغانستان سیاست د ډاکټر احدي د علاقې خاص موضوعات دی . ده په دغوساحو کې تراوسه په پښتو، دری او انګریزي کې هم د افغان د هجرت او هم د انګریزي وپونکي نړۍ په اخبارونو ، او اختصاصي مجلو کې بې شمېره لیکنې خپرې کړې دي. داسې یې هم په ډیرو علمي او

سیاسی سیمینارونو او کنفرانسونو کې یې خپلې لیکنې اورولې او وپناوې یې پکې کړې دي. په عین حال کې یې په هغو نویو خپرو شویو کتابونو باندې تقریظونه لیکلي او چاپ کړي، کومې چې د علمي او اختصاصي مجلو له خوا د همدغه مقصد دپاره وراستول شوي دي. ډاکټر احمدي د افغانستان د سیاسي جاري انکشافاتو په باب په خاص ډول افغاني او خارجي راډیو گانو په تیره د امریکې غږ او بی بی سی له یو پېژندل شوي، او د منظمې مراجعې تحلیل گر او مبصر هم دی.

محترم پوهاند ډاکټر حبیب الله تړی

د کابل ولايت د سهاکو په کلی کې پیدا شوی او له خپل ورور عتیق الله نیازی سره یې ابتدايي زده کړه د شپوه کیمو په ښوونځي کې وکړه. متوسطه اولانوي زده کړه یې د کابل په دارالمعلمین کې وکړه. په ۱۹۵۲ کې د کابل پوهنتون د ادبیاتو په پوهنځي کې شامل او په ۱۹۵۶ کې ترینه فارغ شو. له فراغت نه وروسته په کابل کې د پښتو ټولني علمي غږې اود کابل مجلې چلوونکی وټاکل شو. په ۱۹۶۲ کې یې د لوړې زده کړې دپاره په امریکې کې د مشیګن په پوهنتون کې په تحصیل پیل وکړ او په ژبپوهنې کې یې د ماسټري شهادتنامه تر لاسه کړه. له فراغ نه وروسته په پښتو ټولنه کې یې خپل علمي وظیفې ته دوام ورکړ. وروسته په کابل پوهنتون کې د ادبیاتو په پوهنځي کې د پښتو په څانګه کې مدرس شو. په کال ۱۹۷۳ کې د دوهم ځل دپاره امریکې ته د لوړې زده کړې دپاره لار او هلته یې د الونای په پوهنتون کې په ژبپوهنه کې په ۱۹۷۷ کې د ډاکټري شهادتنامه تر لاسه کړه. په کابل پوهنتون کې یې خپل تدریس له سره پیل کړ، او په هماغه کال کې پوهاند شو. پوهاند تړی په افغانستان باندې د شوروي اتحاد تر يرغل نه درې میاشتې وروسته په ۱۹۸۰ کې له خپل فامیل سره له افغانستان څخه ووت او په امریکې کې مهاجر شو.

پوهاند تړی په پښتو کې شعرونه ویلي، او د وطن په علمي او اختصاصي مجلو په تیره په کابل او ادب مجلو کې یې څیر نيزې لیکنې په ډیر شمېر خپرې شوې دي. د هجرت په څېړونو په تیره په وفا (وروسته ازاد افغانستان) او مجاهد ولس کې یې هم علمي او هم د روانو پېښو په باب ډیرې لیکنې خپرې شوې دي. دده د عمده اثارو په ډله کې دروند علمي اثر د کلیتکس گرامر (The Grammar of Clitics) نومېږي، چې په کابل کې د پښتو څېړنو بین المللي مرکز له خوا په انگریزي کې چاپ شوی دی. بل عمده اثر یې د

چاپ دپاره د تياريدو په حال کې دی چې نوم يې دی "د پښتو د اجتماعي تاريخ يواړخ" دغه اثر په پښتو کې ليکل شوی دی .

محترم محمد حسن سهاک

په کال ۱۹۵۲ کې د لغمان ولايت دده زيارت په کلي کې پيدا شوی دی . لومړنۍ زده کې يې په کندهار کې چيرته چې محترم پلار يې نظامی منبېدار و په احمد شاهي ښوونځي کې او ښانوی زده کړه د احمد شاه بابا په لوړه لېسه کې سرته رسولې ده . په کال ۱۹۷۲ د کابل پوهنتون د اقتصاد په پوهنځي کې شامل او په ۱۹۷۶ کې ترېنه فارغ شو . له فراغ نه وروسته د پلان د وزارت د مرکزي احصايي په رياست کې يې ماموريت شروع کړ . په کال ۱۹۷۲ کې د سرشميرنې په پروجې کې او په ۱۹۷۸ کې د ارزگان د ولايت د مرکزي احصايي په اداره کې د آمر په حيثت موظف شو . بل کال د مرکزي احصايي په رياست کې د پوښتليکونو د تدقيق مدير شو . په همدغه کال کې افغان ملي بانک ته لېږدېل شو ، او په ۱۹۸۰ کې يې د بانک داري په انستيتوت کې لدرېسي کورس بشپړ کړ . له ۱۹۸۲ کال نه وروسته د خپل ماموريت تر څنگه يې د ښه الملی اقتصاد کړيدت او پيسو مضمون د شپږ وکالونو دپاره د بانک داري په انستيتوت کې لدرېس کړ . په ۱۹۸۸ کې يې په لوی دهلې کې د ښه الملی مينجمنت له موسسې نه د MBA (بزنس ادمنستريشن ماسټر) شهادتنامه تر لاسه کړه . محترم سهاک له هغه وروسته له خپل فاميل سره لومړی لېدرالی جرمنی او وروسته کاناډا ته کډوال شو ، او اوس په ټورنټو کې اوسي .

محترم سعدالدين شپون

په کال ۱۹۴۲ کې د کنډز ولايت د خان آباد په کلي کې زيږيدلی دی . لومړنۍ زده کړه يې په خان آباد ، او متوسطه او ښانوی زده کړه يې په کابل کې د حبيبي په لېسه کې کړې ده . په ۱۹۵۴ کې د کابل پوهنتون د ادبياتو په پوهنځي کې يې په تحصيل پيل وکړ او په ۱۹۵۸ کې ترېنه فارغ شو . له فراغ نه وروسته په پښتو ټولنه کې علمي غړی شو ، او بيا د لوړې زده کړې دپاره په امریکې کې د لېوا په پوهنتون کې يې په تحصيل پيل وکړ . له دغه پوهنتون نه يې په کال ۱۹۶۶ کې د ادبياتو او نقد په څانگه کې د ماسټري شهادتنامه تر لاسه کړه . هېواد ته په ستنېدو سره د کابل پوهنتون د ادبياتو په پوهنځي کې مدرس شو . په ۱۹۷۳ کې

يې رسمي کارپريښود اوپه کابل کې دملګرو ملتونو په اداره کې داطلاعاتو امر شو. د ثورترګودتا وروسته په ۱۹۷۹ کې له خپلې کورنۍ سره پېښور ته په هجرت لاړه. له پېښور نه د څوکاله تم کيدو نه وروسته په کال ۱۹۸۱ کې د کولتوري انټروپولوجي د استاد په حيث د کوپن هاګن د پوهنتون په بلنه دنمارک ته لاړ، او بيا له هغه ځای نه په کال ۱۹۸۳ کې د امریکا غږ د نوې تاسيس شوې پښتو خپرونې په بلنه واشنگټن ته لاړ، او هلته تر اوسه پورې کار کوي.

محترم شپون دخپل کار تر څنګه په خپلې تخصص ساحې کې هم کار کوي، اوپه دې برخه کې يې دغسې ليکنې کړي چې داستاد شپون په نامه يې معرفي کړی دی. دده ليکنې په پښتو کې زياتره د کيسو په بڼه دي چې هم په اختصاصي مجلو کې خپرې شوي. او هم د کتاب په بڼه راوتی دی لکه د افغانستان د جهاد د بري لار (۱۹۸۱)، پرځه په ترڅه (داشعارو مجموعه، ۱۹۹۰)، شين تاغي (۱۹۹۸). دغه اثار په پېښور کې چاپ شوي دي. دبنګي غاړه يې دلنډو کيسو مجموعه ده چې دسپيدي او د ډيوې په مجلو کې خپرې شوي اونازه په نامه دبنګي غاړه او نوری کيسې له چاپه راوتی دی. شپون له پخوانه د لنډو کيسو په ليکلو پيل کړی. کيسې يې د افغانستان په اختصاصي مجلو لکه کابل، اريانا، او ژوندون کې چاپ شوي دي. ده د ځينو نامتو غربي ليکوالو کيسې هم پښتو کړي، چې په هغو کې دارنست همنګوي بوډا او سين کيسه ده، چې په کابل کې په ۱۹۶۲ کې خپره شوې ده. شپون دننه په هيواد کې او له هيواد نه دباندې په سيمينارو او کنفرانسونو کې هم گډون کړی دی.

پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ

د لغمان ولايت د پلوتې په کلي کې پيدا شوی. لومړنۍ او منځنۍ زده کړه يې په لغمان او ثانوي زده کړه يې په کندهار کې د احمد شاه بابا په ليه اوپه کابل کې په دارالمعلمين اوغازی ليه کې کړې ده. په کال ۱۹۵۷ کې د کابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي د تاريخ او جغرافيه له څانګې نه فارغ شو. له فراغ نه وروسته په پښتو ټولنه کې علمي غړي اود کابل مجلې چلوونکی شو. په ۱۹۶۱ کې د پوهنې وزير محترم ډاکټر علی احمد پوپل په ابتکار د پوهنې وزارت په لګښت انګلستان ته د لوړې زده کړې دپاره واستول شو. او هلته يې د لندن پوهنتون د شرقي اوافريقايي مطالعاتو په ښوونځي کې د منځنۍ ختيځ او

او معاصرې اروپا په تاريخ كې تحصيل وكړ. او په ۱۹۶۸ كې يې د ايم فل M.phil شهادتنامه حاصله كړه. ورپسې په كابل پوهنتون كې د معاصر افغانستان د تاريخ مدرس شو. په ۱۹۷۵ كې يې د با ندني كانديد په حيث د لندن له پوهنتون نه د ډاكټري شهادتنامه وروسته تر هغه تر لاسه كړه چې د امريكې د برنستين او هارورډ په پوهنتونو كې يې د هغه د پاره تيسس وليكه، او نورې څېړنې وكړي.

كاكړ په ۱۹۸۱ كې د كابل په پوهنتون كې پوهاند شو. بل كال د شوروي يرغل پر خلاف مقاومت له امله بندي شو او په ۱۹۸۷ كې د صدارت او پلچرخي زندانونو كې له پنځه كاله بندتيرولونه وروسته يې په كابل پوهنتون بيا په تدريس پيل وكړ. د بند په موده كې بين المللي عفوډي ((دوجدان بندي)) اعلام كړ. نورو حقوقي موسسو او پوهانو هم د كابل په رجييم باندې دهغه په هكله فشارونه وارد كړل. دهمدغه كال (۱۹۸۷) كال په پای كې له خپلې كورنۍ سره پېښور ته مهاجر شو، او هلته يې د ازاد افغانستان د ليكوالو اتحاديه د غړي په حيث قلمی او فكري جهاد په مخ بيوه. او له دې امله يو شمير اروپا يي هيوادونو او امريكی ته هم وبلل شو. كاكړ په ۱۹۸۹ كې له خپلې كورنۍ سره په امريكی كې د سان بيكو ښارته كډه وكړه.

د كاكړ ليكنې تر هجرت نه دمخه د وطن په اخبارونو، او اختصاصی مجلو كې په زيات شمير راوتی دي. د هجرت په جريدو په تيره په افغان ملت، مجاهد ولس ادائيه افغانستان كې يې د افغانستان د سياسي انكشافاتو په هكله په زيات شمير ليكنې خپرې شوې دي. دده عمده چاپي اثار د افغانستان د سياسي تاريخ په باب دي لكه افغانستان، د داخلي سياسي انكشافاتو مطالعه (۱۹۷۱)، د افغانستان حكومت او ټولنه د امير عبدالرحمن د سلطنت په دوره كې ۱۹۷۹، او افغانستان، د شوروي يرغل او د افغانانو خواب (۱۹۹۵) په انگرېزی كې، او نورې په پښتو او دري كې دي لكه جنگ دوم افغان - انگليس (۱۹۸۸)، افغان و افغانان (۱۹۸۸)، افغانان د شپږ شپيتم كال په پسرلي كې (۱۹۹۰)، او د افغانستان په باب د ژبنيو جوړه. دده عمده ترجمې د ادي: كار، تاريخ څه ته وايي ۱۹۷۰ او د مونت ستوارت الفنسټين د كابل سلطنت شرح او بيان په دوو ټوكو كې دي. كاكړ په هيواد او باندنيو ملكونو كې په علمي سيمينارونو او كنفرانسونو كې برخه اخيستی او په ۱۹۸۸ كې يې د جرمني د كييل په پوهنتون كې په يوه سيمينار كې چې د بين المللي سياسي انكشافاتو په

باب ويو تصديق هم تر لاسه کړی دی. په امریکي کې يې د يوشمير نورو افغانانو سره په ۱۹۹۰ کې په افغانستان کې د انتخابي حکومت د تاسيس حرکت په جوړولو کې برخه واخيسته، او د يوې دورې دپاره دهغه مشر هم غوره شو. په انگرېزي کې دخپريدو دپاره تيار نوی اثر هم لري چې نوم يې دی "د افغانستان سياسي تاريخ اوباندني اړيکي د امير عبدالرحمن خان د سلطنت په دوره کې".

محترم ډاکټر عبدالقيوم کوچی

دارواښاد جنرال عبدالغني احمدزی زوی دی. په کال ۱۹۲۸ کې د لوگر ولايت د سرخ اب په کلي کې زوشوی دی. لومړنی، منځنی او ثانوی زده کړه يې په کابل کې د حبيبي په ليه کې کړې. له فراغ نه وروسته د کابل پوهنتون د حقوقو او سياسي علومو په پوهنځي کې يې لوړه زده کړه وکړه، او په کال ۱۹۵۹ کې ترينه فراغ شو، له فراغ نه وروسته د باندنيو چارو په وزارت کې مامور شو. په کال ۱۹۶۰ کې د لاسو زوکړې دپاره مسکو ته واستول شو. اود مسکو پوهنتون د بين المللي اړيکو او سياسي تاريخ په څانگه کې يې د ماسټري او ډاکټري شهادتنامه تر لاسه کړې. له فراغ نه وروسته د باندنيو چارو په وزارت کې يې خپل ماموريت له سره پيل کړ. د نور له کودتا نه وروسته د خلقي حکومت له خوا بندي شو او څه کم شل مياشتې يې د پلچرخې په زندان کې تيري کړې. په بندي خانه کې دې کړول شوی هم دی.

ډاکټر کوچی په ۱۹۸۱ کې لومړی په اتریش کې وپانا، او بيا امریکي ته له خپلې کورنۍ سره کډوال شو. په امریکي کې يې د کليفورنيا په شمال کې له اوهلوني (Ohlone) کالج نه د AA تصديق تر لاسه کړ. له هغه وروسته اول ښوونکی شو، او وروسته يې د ټولنيزو چارو په ادارو کې کار وکړ. اوس د کليفورنيا د ختيځ سيمه ييزو مرکز په موسسه کې د تعليمي چارو په سرته رسولو کې وظيفه اجرا کوي. ډاکټر کوچی په عين حال کې د افغان کميونيټي په اجتماعي او کولتوري چارو کې فعاله برخه لري. او په فریمانټ کې د افغاني کولتوري ټولني موسس غړی و. د هغې داوړې دورې سروالی يې هم وکړه. برسیره پر دې ډاکټر کوچی د وطن د جاري سياسي انکشافاتو، او هداراز فيدرالي روسي او ختيځ اروپا د حالاتو په باب د هجرت په جريدو کې ډيرې ليکنې خپرې کړې. ډاکټر کوچی په عين حال کې په کليفورنيا کې له افغاني راډيوگانو نه په خاص

ډول د افغانستان د سياسي انکشافاتو په هکله په منظم ډول خپل تحليلونه او تبصرې اوري.

محترم بروس رچرډسن

د امریکې د هارورډ په پوهنتون کې يې زده کړه کړې ده او د فوټوجورنلزم متخصص دی. په ۱۹۸۵ کې يې په پېنور کې يې دهنه فوټو ورکشاپ نندارتون په غاړه واخيسته چې د امریکې د اطلاعاتو د سرويس له خوا تنظيم شوی و. هلته د افغانانو جهاد، منانت، استقامت او دفاعي روحیه په ده باندې دومره موثره شوه چې د خطر په منلو سره يې فيصله وکړه چې جهاد په واقعي جبهو کې عکاسي وکړي. دهمدغه مقصد دپاره يې پنځه ځله خوست، منگل، ننگرهار او لغمان ته په پټه سفرونه وکړل. ده خپل جهادي عکسونه او تر شپېتو ډيرې ليکنې د افغانستان د پېښو په باب په نيوزويک، شيکاګوټربيون، سولجراف فارچون، الينه افغانستان، فورم (Forum) د يېلومات، ګارډين، سباوون او مجاهد ولس کې خپرې کړې. رچرډسن په همدې ډول د افغانانو په راديوگانو کې د افغانستان د پېښو په باب توضيحيات ورکوي.

د جهاد په اولو کلونو کې يې د افغان د ميډيا پروجي ډيوې برخې په شان چې د امریکې د اطلاعاتو د سرويس له خوا د امریکې د باسن په ښار کې جوړ شوی و د افغان د بيلو بيلو خبري څانګو دپاره د عکاسي ورکشاپونه هم تنظيم کړي و. دده عکاسي ګانې د يونيورسټي په کتابتون، په اوماها کې دنبراسکا په پوهنتون او په نري کې د څو شخصي کولیکيونيونو او همداراز د سويس زرلينډ په لستل کې د افغان فوټو کتابتون په ارشيفو کې خوندي دي. دی په کليفورنيا کې د افغانستان د فرهنگي افتخاراتو د ساتنې د بين المللي کميټي موسس غړی دی. او له افغاني خبریه موسسو سره د همکار په حيث کار کوي.

محترم محمد معصوم هوتک

په ۱۹۲۷ کې په کندهار کې زيږيدلی دی. کورنۍ زده کړه يې د خپل مورنۍ نيکه، مرحوم صالح محمد هوتک تر نظر لاندې او منظم ابتدای، متوسطه او ثانوی تعليمات يې د ميرويس نيکه په لسه کې وکړل. په ۱۹۶۷ کې د ميرويس له ليسي نه فارغ شو. له فراغ نه وروسته په کابل پوهنتون کې د ادبياتو په پوهنځي کې يې د پښتو په څانګه کې تحصيل وکړ، او ترينه فارغ شو. محترم هوتک د تحصيل په ټولو دورو

کې په لومړۍ درجه فارغ شوی دی . له وروستۍ فراغ نه وروسته اول د کندهار په مشرقی لیسې او بیا د کابل په انصاری لیسې کې یې د ښوونکۍ په حیث وظیفه اجرا کوله . بیا د باختر اژانس په ریاست کې مسلکي غړی شو . په ۱۹۸۸ کې له هیواد نه کاناډا ته له خپلې کورنۍ سره کډوال شو . هوتک له ډیره وخته راهیسې هم په هیواد او هم د کډوالۍ په حال کې ډیر شمیر څېړنیزې لیکنې او اثار خپاره کړي . لیکنې یې د طلوع افغان ، کابل ، زیری ، فرهنگ او سپیدی په مجلو کې راوتې دي . ده تراوسه دولس اثاره کښلي چې په هغو کې یې دوه شعري مجموعې شاملې دي . په هغو کې یې څلور پخوانۍ منظومې ترتیب کړي ، سریزې ، تعلیمات ، او حواشي یې هم پر کښلي دي . دغه منظومې د دوست محمد هوتک بحر العلم ، دمیرزا احسان دیوان انتقادي متن ، دملا امیر دیوان او دمولوی صالح محمد هوتک پاشلې ویناوې دي . له اثارو نه یې تراوسه شپږ اثاره چاپ شوي دي . دده د اثارو لست دده په یوه اثر ، پوخ کانه کې راغلي دمحترم هوتک نظمو نه او لیکنې په وفاء ، دعوت ، آینه افغانستان ، مله ، وحدت او گل هیواد کې چاپ شوي دي .

د کابل شهادت

نگ داودزی

د کابل په شا رو را غم
 نه هغه مخکې دوران و
 نه هغه دنگې مانی وې
 نه هغه ساز و سامان و
 نه ادم ونه درخو وه
 نه سپوږمې د تورو شپو وه
 نه هغه بڼایسته آسمان و
 نه لمر پټ په پلوشو و
 د آسمان سترگې رڼدې وې
 د ډیر غمه را پرته وې
 غم لرې یوه صحنه وه
 دردوونکې ننداره وه
 هره خوا لوړې ژورې
 په هر کور د غم سندرې
 کښوالې وې وشل شوي
 د را کتو سخت باران و
 د خوشحال مینه په غم وه
 د رحمان ورسره هم وه
 د اکبر مینه سپیره وه
 شیر شاه مینه کښواله وه
 غوری مینه تالا شوي
 تایمې و یچاره شوي
 د جمال مینه وه وړانه
 نه وه یوه کوټه و دانه
 د میوند غاز یانو خلي
 په سرو وینو لمبیدلی
 د میوند جاده وه وړانه
 یو خای نه و بې امانه

بنکلی بنار و و یجار شوی
په بموباندې وړان شوی
جاله وه د لوټما رانو
خیري د غـ ر یانو
بـبلان وو کو چیدلی
خوک وژلـي خوک رتلي
تپو بـانو پاچاهي وه
د کار غانوسردا ري وه

د پښتو څيړنو او پراختيا د مركز مؤسس مشر بناغلی
امام الدين ساپي چې زما دا کتاب د تاريخ پدې حساسو او د
ستونزو نه په ډيرو ډکو شيبوکي د ساپي د پښتو څيړنو او
پراختيا مرکز لخوا، هم دده د ځانگړي پانگي په بشپړ لگښت
چاپ او خپور شو، يو وار بيا بيا مننه.

محمد حسن کاکړ

۱۹۹۹

اې زما وطنه

اې زما وطنه! د لالونو خزاني. زما
ستا هره دره کې دي د نورو نښاني زما
زه يم ستا د خاورې، ته زما د مينې جوړ يې
ته مې د غيږ او د پښو رنگينې جوړ يې
ته مې د نيکه او د بابا د وينې جوړ يې
ستا زړه کې وينې دي ټولې تللي زمانې زما
اې زما وطنه! د لالونو خزاني زما!
سترگې مې لومې شه ستا د خاورو د گورونو نه
عقل مې ابرې شه ستا د پاره د فکرونو نه
خار شمه قربان شم ستا د غرونو نه سيندونو نه
ستا هر دره کې دي د نورو نښاني زما
اې زما وطنه! د لالونو خزاني زما!
ستا عزت چې نه وي زه به نوم او عزت څه کړمه
ته چې خوار او زار يې زه به خوب او راحت څه کړمه
ستا سر چې وي تيب نو به زه شان او شوکت څه کړمه
مسته به دې خاوره کړم په وينې مستاني زما
اې زما وطنه! د لالونو خزاني زما!
يا خو به دې سيال کړمه وطنه د جهان
زه به درې ورې شم خو تا به کړم ودان
نر يمه پښتون يم تا ته ياد هي انساني زما
اې زما وطنه! د لالونو خزاني زما!

LIST OF CONTENTS

Preface

Introduction

Part One

1. Discussion on the Population of the Country, Mohammad Hassan Sahak
2. Pashtoon, Afghan, Pathan, Mohammad Ma'sum Hota
3. The Origin and Root of Pashtu, Habeeb Allah Tegai
4. The Zoroaster and Avesta of Mr. Babi and the Trace of Pashtoos in the Avestan period, M. Hassan kakar
5. Mir Wais Hotak and Independence, M. Hassan kakar
6. The Saur Revolution or the Saur Coup?, M. Hassan kakar
7. Babrak karmal, a stranger or one of us? A freeman or A slave? , M. Hassan kakar
8. Moscow's Contingency plan for the Dismemberment of Afghanistan a long Ethnic and Linguistic Lines. Bruce Richardson.

Part Two

9. Nation Building, Anwar al-Haq Ahady
  10. Pushtoon writers Are wrong in weeping Sa'd -ud-Din shpoon
  11. Refuting the Towheen Nama of persons in the Name of "Sayed Farhad", (M. Hassan kakar)
  12. Refuting the Irresponsible writings of Amin Farhang M. Hassan kakar
  13. The Insults of Mr. Ghoryani Abdul Qayum kuchay
  14. A Response to the Irresponsible writings of Mr. Ghoryani, M. Hassan kakar
- List of illustrations Biographical Notes.

LIGHT AND DEFENCE

OR

**Essays on the Population, History &
Current Affairs of Afghanistan
(in Pushto & Dari)**

Edited By

**M.Hassan Kakar, M.Phil, Ph.D. (London)
Formerly Professor of History at
Kabul University**

Published by

**Sapi's Center for Pushto Research and Development
Peshawar.....1999**